

Mykolas Balinskis

VILNIAUS MIESTO ISTORIJA

MINTIS

Mykolas Balinskis

VILNIAUS MIESTO ISTORIJA

Iš lenkų kalbos vertė
Ona Slavėnaitė,
Irena Katilienė

Iš lotynų kalbos vertė
Jūratė Dalia Baronienė

MINTIS

UDK 947.45
Ba237

Versta iš

Michała Balińskiego
Historya Miasta Wilna
Wilno. Drukiem
Antoniego Marcinowskiego,
1836–1837

Knygos leidimą parėmė
Lietuvos Respublikos
kultūros ministerija

Knyga išleista
Lietuvos tūkstantmečio
minėjimo direkcijai
parėmus

Redaktorė
Skirmantė Ramanauskaitė

Knygos dailininkas
Romas Dubonis

ISBN 978-5-417-00907-5

Vytautas Berenis

Mykolas Balinskis – Vilniaus miesto istorikas

Mykolo Balinskio (1794–1864) gyvenimas ir veikla atspindėjo plačią ir sudėtingą pirmosios XIX a. pusės Lietuvos istorijos įvykių raidą. Šiuo atžvilgiu jam pasisekė. Gimęs Lenkijos-Lietuvos valstybės žlugimo išvakarėse, kai Tadas Kosciuška beviltiškai mėgino gelbėti šalį nuo godžių kaimyninių valstybių kėslų, M. Balinskis, kaip ir tūkstančiai jo bendraamžių, jaunųjų bajoriškų atžalų, buvo Vilniaus universiteto suklestėjimo ir žlugimo liudininkas, miesto kultūrinio gyvenimo dalyvis.

Lenkų ir lietuvių istoriografijoje M. Balinskio asmenybė yra neblogai žinoma, tačiau ji niekada nebuvo laikoma ypatinga, padėjusia ateinančioms kartoms formuoti istorinės savimonės pagrindus. M. Balinskis buvo kruopštus, pedantiškas istorikas, kitaip nei Teodoras Narbutas, be atitinkamos faktografinės bazės vengdavęs rašyti apie vieną ar kitą istorinį įvykį. Jis nebuvo toks puikus stilistas, kaip Juozapas Ignas Kraševskis, kuris beveik tuo pat metu rašė savo *Vilniaus miesto istoriją*. Kita vertus, M. Balinskis gana ryžtingai pasisakė už bendrą lenkiškosios civilizacijos modelį buvusiose abiejų Tautų Respublikos žemėse, nors sykiu suvokė LDK valstybės istorinį ir kultūrinį savitumą. Tik prieš dešimtmetį pasirodė pirmoji monografija apie

M. Balinskį, kurios autorius – Lietuvos lenkas. Savotiškai istoriko biografijos vingių ir ano meto istorinių realijų analizei skirta kultūros istorikės Redos Griškaitės studija. Svarbi tyrinėtojos išvada, jog „susidaro įspūdis, kad jis niekuomet ir nebuvo „tikrasis" romantikas – tik „naujasis klasikas". Tam tikra prasme romantikų, prepozityvistų ar „naujųjų klasikų" lakmuso popierėlis – požiūris į Jono Sniadeckio darbus"[1]. Tai istoriografiniu požiūriu logiška ir dėsninga. Klasicizmo šalininkai, savotiškai apeidami romantizmą, kūrė savo metodologines nuostatas. Vis dėlto romantinės istorijos sukurtų temų jis visiškai nuneigti negalėjo. Jis suvaidino svarbų vaidmenį formuojant Lietuvos istoriografijos tematiką ir probleminius mazgus. Vilniaus miesto ir Universiteto istorijos, studija apie Barborą Radvilaitę, statistiniai tyrinėjimai iš Vilniaus miesto ir LDK valstybės praeities sulaukė tęsinio. Tai didelis jo nuopelnas.

M. Balinskis gimė 1794 m. rugpjūčio 12 d. Terespolyje, netoli Vitebsko. Kaip pats prisipažino atsiminimuose, turėjęs „gimti Mickūnuose, jei ne tų prakeiktųjų jėgerių ir kazokų užpuolimas"[2]. Jo tėvą Igną Balinskį, Inflantų taurininką ir Vilniaus vaivadijos civilinį-karinį komisarą, antrasis valstybės padalijimas užklupo saugomą rusų kareivių namų arešte Vitebske. Būsimo istoriko motina – Ona Balevičiūtė. Terespolis nebuvo Balinskių giminės paveldima nuosavybė. 1811 m. I. Balinskis perėmė iš Dominyko Radvilos valdytus Jašiūnus, kuriuos vėliau įsigijo kaip nuosavybę. Sūnaus brendimo ir mokslo metai praėjo Vilniuje. Baigęs gimnaziją, 1812 m. rugsėjo 22 d. jis įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos ir matematinių mokslų fakultetą. Tuo metu Vilnius, kaip ir visa Lietuva, buvo patekusi prancūzų valdžion, ir krašto bajorai, užgniaužę kvapą, laukdavo žinių apie Napoleono karo kampaniją Rusijos imperijos gilumoje. 1814 m., gavęs filosofijos magistro laipsnį, M. Balinskis perėjo mokytis į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą.

Antrąjį XIX a. dešimtmetį pastebimas Vilniaus kultūrinio gyvenimo pagyvėjimas. Vilniaus universitetas tapo svarbiausiu

kultūros židiniu visoje Rusijos imperijoje. Legaliai veikė įvairios filantropinės organizacijos ir susivienijimai, kurių nariai aptardavo visuomenės būklę, tardavosi dėl konkrečių ir tik perspektyvoje numatomų įgyvendinti tikslų. Ypač pagarsėjo Vilniuje veikusi šubravcų (nenaudėlių) draugija, kuriai priklausė universiteto elitas – profesoriai, žymūs ir įtakingi miesto gyventojai. Išstudijavę Jano Lasickio knygą *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, draugijos nariai pasivadino senovės lietuvių dievybių vardais: Jokūbas Šimkevičius – Perkūnu, Kazimieras Kontrimas – Poklumi, Janas Chodzka – Vaižgantu, Juozapas Zavadskis – Svaistiku, M. Balinskis – Aušlaviu. Šubravcų draugijos kodekse suformuluotos narių elgesio ir veiklos normos griežtai skyrėsi nuo įprastų aukštuomenės normų. Girtavimo, azartinių žaidimų smerkimas, kova prieš asmenines bei visuomenines ydas rodė ryškų šios organizacijos švietėjiškos veiklos pobūdį. Pavyzdžiui, XII šubravcų kodekso straipsnis reikalavo, kad draugijos narys kauptų nuosavą biblioteką, kurioje būtinai turi būti visuotinės istorijos ir geografijos veikalų; tai rodo esminius šviečiamojo ugdymo bruožus – visuotinumą ir universalumą[3]. Draugijos narių leidžiamas humoristinis laikraštis *Wiadomości brukowe* (Grindinio žinios), kuriame aktyviai bendradarbiavo ir M. Balinskis, tęsė XVIII a. Anglijoje leidžiamo žurnalo *Spectator* tradicijas. Satyriniai kilmingųjų kasdienio gyvenimo vaizdai, negailestinga baudžiavos kritika, atviras šaipymasis iš obskurantizmo ir tradicionalizmo išgarsino draugiją net už Lietuvos ribų.

Po Napoleono sutriuškinimo Rusijoje kurį laiką pastebimas visuomeninio gyvenimo pagyvėjimas. Buvo kuriamos legalios ir pusiau legalios draugijos, salonuose ir vakaruose atvirai aptarinėjamos socialinės, politinės problemos. Drąsiau keliami valdžios reformavimo, baudžiavos paveldo klausimai. Tuo metu Vilniuje veikė kelios masonų ložės. 1816 m. ložės *Uolusis Lietuvis* sąraše buvo 114 narių, tarp kurių nemažai Vilniaus universiteto profesorių. M. Balinskis daugelį iš jų asmeniškai pažinojo,

1819 m. pats įstojo į šią ložę. 1820 m. M. Balinskis vedė Zofiją, universiteto profesoriaus Jurgio Sniadeckio dukrą. Jaunavedžiai gyveno Vilniuje. Čia jis kurį laiką dirbo Edukacinėje teismo komisijoje, aktyviai bendradarbiavo Vilniaus periodinėje spaudoje rašydamas švietėjiško – pažintinio pobūdžio straipsnius ir feljetonus. Būdamas darbštus ir plačių interesų, Vilniuje pradėjo rinkti su miesto istorija susijusius dokumentus. M. Balinskis paliko nemažai istorinių darbų ir apybraižų, dalis jų – rankraščiuose. Bene garsiausias istoriko darbas – tai *Vilniaus akademijos istorija* ir kartu su Tadu Lipinskiu parengti *Senovės Lenkijos* trys tomai, kurių vienas skirtas LDK istoriniam topografiniam aprašymui. Šiame darbe suregistruoti LDK miestai ir miesteliai, jų geografinė padėtis, trumpa istorinė apžvalga. Laiške Joachimui Leleveliui M. Balinskis prisipažįsta, kad *Vilniaus miesto istorijos* pirmąjį tomą baigė rašyti 1825 metų pradžioje. Į J. Lelevelio skatinimą parašyti daugiatomę miesto istoriją atsakė manąs parašyti „tris, o gal keturis tomus“[4]. Tačiau vis nauji dokumentai vertė tolydžio perrašinėti ir taisyti rankraščio tekstą. Be to, politiniai įvykiai kuriam laikui visiškai sustabdė istorijos leidimą. Vėlyvą 1830 m. rudenį, prasidėjus sukilimui Varšuvoje, Vilniuje susikūrė sukilimo centrinis komitetas, kuriam priklausė Antanas Goreckis, Stanislovas Šumskis, Justinas Hrebnickis, Leonas Rogalskis, Edvardas Riomeris, Mykolas Balinskis, Liudvikas Zambrzyckis. Šis komitetas turėjo organizuoti sukilimą vakarinėse Rusijos imperijos gubernijose. Tačiau pavasarį sukilimas spontaniškai prasidėjo Žemaitijoje ir greitai apėmė visą Lietuvą. Rusų valdžia kontroliavo tik Vilniaus miestą, iš kurio pasitraukė keli šimtai universiteto studentų ir įsiliejo į sukilėlių gretas. Gegužės mėnesį buvo areštuotas M. Balinskis, bet netrukus paleistas. Kaip rašo istorikas Romualdas Naruniecas, „Mykolo Balinskio išlaisvinimo iš kalėjimo problema lieka paslaptinga“. 1838 m. Varšuvoje valdžios apkaltintas „lenkiškuoju patriotizmu“, M. Balinskis nutylėjo apie savo dalyvavimą 1831 m. sukilime[5].

Po 1830–1831 m. sukilimo, uždarius Vilniaus universitetą ir Rusijos administracijai pradėjus griežčiau kontroliuoti krašto visuomeninį gyvenimą, nemažai išsilavinusių žmonių išvyko į Lenkijos ar Rusijos miestus. Neturėdamas pakankamai pragyvenimo lėšų, M. Balinskis persikėlė gyventi į Varšuvą. Šie vienuolika (1836–1847) metų buvo bene kūrybingiausias jo mokslinės veiklos laikotarpis. 1841 m. jis tapo vienu iš enciklopedinio pobūdžio leidinio *Biblioteka Warszawska* steigėjų, parašė A. ir J. Sniadeckių biografijas, parengė jų darbų rinktines, parašė apie Barboros Radvilaitės gyvenimą, *Lenkijos istoriją* ir enciklopedinį leidinį *Senovės Lenkija*. Be to, rengė astronomo Mikalojaus Koperniko raštus, dalyvavo leidžiant senovės kronikas ir atsiminimus, nušviečiančius Lenkijos – Lietuvos valstybės laikotarpį.

Istorikas Ignas Onacevičius, nuvykęs į Karaliaučių rinkti istorinių dokumentų iš slaptojo Kryžiuočių Ordino archyvo, parašė M. Balinskiui laišką, kuriame apibūdino liūdną istorijos mokslo būklę. „Du šimtai penkiasdešimt metų praėjo nuo Lietuvos universiteto įkūrimo, o nė vienas iš jo mokinių, nors ir gausiai Lietuvos duona aprūpintas, neparodė didesnio noro pasidomėti jos praeitimi. Ta tema bibliotekai jokių knygų nenupirkta ir, atrodo, niekam nė į galvą neatėjo pasidomėti, koks buvo krašto mokyklų ir jame gyvenančių žmonių likimas“[6]. Iš tiesų, nors susidomėjimas Lietuvos praeitimi buvo didelis, bet veikalų, atspindinčių krašto istoriją nuo seniausių laikų, nebuvo. Tiesa, Simonas Daukantas buvo parašęs savo *Darbus žemaičių ir lietuvių*, o Teodoras Narbutas dar tik rašė savo *Lietuvių tautos istoriją*. Ilgas paruošiamasis darbas – istorinių šaltinių paieška ir grupavimas, istorinės medžiagos ir siužeto pateikimo formos kūrimas – lėmė gana vėlyvą istorinių veikalų pasirodymą. 1835 m. pasirodė T. Narbuto istorijos pirmasis tomas, kitais metais – pirmoji M. Balinskio *Vilniaus miesto istorijos* dalis. Lietuvos visuomenė tiesiog alsavo praeitimi: istorikų darbai buvo aptarinėjami bajorų pobūviuose, buvo kaupiamos privačios archeologinių radinių ir meno kolekcijos. Rusų administracija taip

pat rengė ir leido dokumentų rinkinius, kuriuose tendencingai stengtasi įrodyti rusiškosios, ortodoksiškos civilizacijos tradicijas Šiaurės Vakarų krašte. Rusų valdžia stebėjo išsilavinusių krašto žmonių nuotaikas, fiksavo skaitytojų reakciją į naujus poezijos, literatūros kūrinius, istorinius veikalus, spektaklių premjeras. Tačiau didžiausia nuostaba ano meto skaitytojui, verčiant istorinės knygos puslapius, – tai galimybė pažinti senus įvykius kaip tikrovę, kuri jų tėvams ir seneliams tebuvo tik pusiau legenda arba visai nežinoma.

Vilniaus miesto istorijos pratarmėje istorikas rašė: „Mums patiems mažai pažįstami, Europai visai nežinomi istorijos įvykiai, riterių žygiais ir sumaniausia Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Jogailos ir Vytauto politika garsūs, politika Tautos, mažame plote išsitenkančios, kuri pati viena, savo pagonybėj užsisklendusi nuo kitų Europos šalių, įstengė vien savo pačios ištverme atremti baisius mongolų antpuolius, užvaldyti Rusią ir nesileisti pavergiama Prūsijos Kryžiuočių Ordino godžių grobikų"[7]. M. Balinskis miesto istorinę apžvalgą užbaigia Stepono Batoro valdymo metais 1586 m. Pirmoji knygos dalis užbaigiama 1430 m. – Vytauto Didžiojo mirtimi. Kita vertus, pirmoje dalyje apžvelgiama ne vien Vilniaus miesto istorija, bet ir bendra ikikrikščioniškos Lietuvos valstybės istorija. Veikalo pratarmėje M. Balinskis dėkoja istorikams Ignui Danilavičiui ir Ignui Onacevičiui už pagalbą istoriniais dokumentais, Pranciškui Malevskiui už gausius išrašus iš Lietuvos Metrikos. P. Malevskis buvo Lietuvos Metrikos padalinio prie Senato Trečiojo Departamento vadovas ir tiesioginis istoriko S. Daukanto viršininkas. Vilniaus praeities žinovas Mikalojus Malinovskis padėjo istorikui pasinaudoti Radvilų Nesvyžiaus archyvu. Grafas Adomas Chreptavičius tyrinėtojui plačiai atvėrė savo Ščorsų bibliotekos turtus. Iš Žemaitijos kilęs ir netrukus valstybinę karjerą padaręs Varšuvoje, asmeninis istoriko draugas žemaitis Leonas Rogalskis nuolat skatino tęsti pradėtą darbą. Taigi praėjus aštuoniolikai metų nuo pirminio sumanymo knyga pasiekė savo

skaitytoją. Prasidėjo Vilniaus miesto istorijos mokslinės istoriografijos pradžia.

1968 m. išleistos *Vilniaus miesto istorijos* autoriai pažymėjo J. I. Kraševskio ir M. Balinskio nuopelnus tiriant Vilniaus praeitį: „Jų darbai sudaro senosios Vilniaus istoriografijos pagrindą. Abu jie rašė lenkų kalba, būdami feodalinės Lietuvos valstybės patriotai ir tęsdami renesanso epochoje susiklosčiusią tradiciją"[8]. Ir toliau: „M. Balinskio ir J. I. Kraševskio Vilniaus istorijos pasitarnavo Lietuvos istoriografijai ne tik gausia faktine medžiaga, bet ir palankumu lietuvių tautai, nepaisant jų istorinio-geografinio, o ne nacionalinio, tautos supratimo". Apskritai šios asmenybės stovėjo prie Vilniaus ir urbanistinės Lietuvos istorijos ištakų, jų kūrybinį palikimą plačiai naudojo lietuvių nacionalinio judėjimo dalyviai – aušrininkai. Nors M. Balinskis pasisakė už bendrą Lenkijos ir istorinės Lietuvos politinę ateitį, bet jis pripažino LDK istorinį savarankiškumą ir net panaudojo jį gindamas savo politines pažiūras. Pavyzdžiui, 1838 m. aiškinosi rusų valdžiai Varšuvoje: „Leidžiant Vilniaus miesto istoriją, prie kurios dirbau nuo 1818 m., mano tikslas buvo Lietuva ir jos senoji sostinė, o ne Lenkija. Šiame veikale parodžiau, kad Lietuva turėjo savo kalbą ir savitą pagonišką religiją, besiskiriančią nuo Lenkijos, kad jos politinė padėtis buvo visiškai skirtinga negu Lenkijos; pagaliau vienas pirmųjų įrodžiau, kad iki susijungimo su Lenkija Lietuva iš esmės buvo rusų –lietuvių valstybė <....>. Tad kokiu būdu galima suderinti man primetamą tariamą patriotizmą su tokia mano veikalo dvasia?"[9].

Vilniaus miesto istorijos rašymo tradicijos atsiradimas yra susijęs su *locus geni* akcentavimu romantinėje pasaulėžiūroje. Nors M. Balinskio istorinio veikalo stilių vargu ar galima pavadinti romantišku, tačiau pats tyrimo objektas – tai iš amžių glūdumos kylantis Miestas, savo istorija susiliečiantis su amžininkais. Kiekviena gatvė, bažnyčia, kalnas, rūmai ar vienuolynas turi savo praeitį, kuri užrašyta istoriniuose dokumentuose. Knygos pabaigoje publikuojami dokumentai tarsi turi paliudyti

tikrąją miesto raidą sunkiomis, net ir tragiškomis istorinėmis aplinkybėmis.

M. Balinskis suprato Lietuvos miestų ir miestiečių luomo vėlyvos raidos priežastis. Istorikas kritiškai pažymėjo, kad dėl miestiečių – viduriniojo visuomenės luomo – nebuvimo Lenkijos – Lietuvos valstybėje vyko daugiau destruktyvių procesų, nulėmusių jos žlugimą. M. Balinskis įžvelgė savotišką miestų kūrimosi vėlavimo dėsningumą Lietuvos istorijoje, sąlygojusį politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo atsilikimą. „Lietuvos miestiečių istorijoje galima pastebėti: pirmiausia, kad ji vėlai pasireiškė, kaip kad ir bendra krašto civilizacijos raida vėlavo, – tik XIV amžiuje"[10]. Nepaisant gana kritiško požiūrio į istorijos šaltinius, M. Balinskio *Vilniaus istorija* neprilygo J. I. Kraševskio 1840–1842 m. išleistai miesto istorijai. Kaip ir M. Balinskis, Juozapas Ignas Kraševskis panaudojo gausią archyvinę medžiagą, kronikas ir metraščius, tačiau, būdamas prozininkas rašė puikiu stiliumi. Veikale chronologiškai Vilniaus miesto raida nušviesta iki 1750 metų. Didesnį dėmesį vėlesnėje istoriografijoje pelnė kitas M. Balinskio darbas – 1862 m. išleista *Vilniaus akademijos istorija*. Aprašydamas šios Lietuvos aukštosios mokyklos raidą 1579–1803 m., daugelį jos istorijos įvykių jis vertina kaip švietėjas. Ypač negailestingos jo kritikos susilaukė jėzuitų ordino veikla XVII–XVIII a., pagyrimo – Edukacinės komisijos veikla. Taigi jis išliko savo jaunystės idealų – Švietimo filosofijos principų – šalininkas. Istorikas tikėjo politinių ir mokslo institucijų galia pertvarkant visuomenę, evoliuciniu keliu tobulinant valdžios struktūras.

1848 m. M. Balinskis sugrįžta į Lietuvą ir apsigyvena savo Jašiūnų dvare. Sugrįžimą pagreitino nelaimės šeimoje: sūnaus Vladislovo savižudybė, sunki šeimos materialinė padėtis. Be to, kaip rašė viename laiške jo žmona, Vilniuje jam buvo pasiūlytos Vilniaus gimnazijos kuratoriaus pareigos. Lietuvoje M. Balinskis sutinka jaunystės draugus ir aktyviai įsitraukia į kultūrinį krašto gyvenimą. 1855 m., po caro Nikolajaus I mirties ir

Rusijai pralaimėjus Krymo karą, imperijoje prasidėjo reformos. Caras Aleksandras II ir jo aplinka rengė baudžiavos panaikinimo projektus, vakarinėse imperijos gubernijose pagyvėjo visuomeninis – politinis gyvenimas. Eustachijaus Tiškevičiaus iniciatyva buvo įkurtas Vilniaus Senienų muziejus – mokslinė institucija, sutelkusi krašto visuomenę. Adomas Honorijus Kirkoras 1857–1858 m. leido *Teki Wileńskie* (Vilniaus aplankus), lietuvių tautos kultūrinę būklę spaudos puslapiuose kėlė iš valstiečių kilęs švietėjas Mikalojus Akelaitis. M. Balinskis atsakė į jo laišką „Kreipimasis į tautiečius", kuriame lietuvių kultūros veikėjas reikalavo lietuvių liaudžiai suteikti visas tautai prideramas pilietinio ir kultūrinio ugdymo teises. „<...> negalime būti abejingi mokėjimui ir vartojimui kalbos, kuria kalba apie pusantro milijono artojų, nors vien dėl to, kad, suteikiant jiems kaskart didesnį apšvietimą per pradinį mokymą ir vis geriau jiems atliekant krikščionio ir piliečio pareigas, paduoti ranką gabiausiems iš jų veikti platesniame pasaulyje, išdėstyti savo mintis labiau išplitusia kalba"[11]. Būdamas Archeologijos komisijos vicepirmininku, M. Balinskis rėmė lietuvių, baltarusių švietėjų pastangas paversti liaudies ugdymą sudėtine visuomeninių pertvarkymų dalimi.

1859 m. išleistame vadove po Vilnių autorius Adomas Honorijus Kirkoras su pasitenkinimu pastebėjo, kad jo mylimas miestas jau turi savo istorikus. „Vilniuje sulig kiekvienu žingsniu užtiksite ką nors įdomaus, pamokomo, kas primins jums šlovingus lietuvių žygius, atvers dorybių ir nuopelnų, ydų ir aistrų kupiną jų gyvenimo knygą. Vilnius – tai gyva senosios Lietuvos kronika, jos buvusios šlovės ir nuosmukių liudytojas. Tačiau jaučiame pareigą pasakyti, kad, be žinomų ir labai mums brangių Kraševskio ir Balinskio veikalų apie Vilnių, Vilniaus universiteto profesoriaus Mykolo Homolickio mokslinių straipsnių, Narbuto, Kraševskio ir Jaroševičiaus Lietuvos istorijų <...> pasinaudojome <...> taip pat prof. A. F. Adamovičiaus ir Dominyko Chodzkos sukauptais rankraščiais apie gimtąjį miestą

užrašais ir asmeninėmis pastabomis, už ką jiems kuo nuoširdžiausiai dėkojame"[12].

Įdomi M. Balinskio publicistinės literatūros dalis yra *Gazeta Warszawska (Varšuvos laikraštis).* Jos puslapiuose spausdinti straipsniai, pavadinti *Laiškais nuo Kražantės upės kranto,* – tai vertingas istorinis šaltinis, padedantis suprasti visuomeninį-kultūrinį pagyvėjimą Lenkijoje ir Lietuvoje penktame–šeštame XIX a. dešimtmetyje. Aleksandro II atėjimas į sostą buvo liberalių reformų pradžia: atgaivino visuomenės siekimus atgauti tai, kas buvo prarasta po 1830–1831 m. sukilimo, o gal net iškovoti daug daugiau – nepriklausomybę arba bent autonomiją. 1855 m. carui Aleksandrui II pradėjus liberalias reformas, Rusijos imperijoje krašto šviesuomenė puoselėjo viltį atkurti iki 1830–1831 m. sukilimo klestėjusį Vilniaus universitetą. M. Balinskis, lyg ir prisimindamas savo jaunystės metus „nenaudėlių" draugijoje šiame Varšuvos laikraštyje pradėjo spausdinti *Laiškus,* kuriuose nagrinėjo aktualias Lietuvos kultūrinio gyvenimo problemas. To meto Lenkijos laikraščiuose ir žurnaluose buvo spausdinama nemažai straipsnių apie socialinę-ekonominę padėtį į rytus nuo Nemuno upės, apie kultūrinį gyvenimą. M. Balinskis supažindindavo skaitytojus su Lietuvos socialiniu ir kultūriniu gyvenimu, nemažai dėmesio skirdamas istorijai. Tuo metu Lietuvoje populiarus T. Narbutas susilaukė rūsčios jo kritikos. „Kas tiek pasakų palaikė tiesa ir gretino jas su tikrais įvykiais, kas nesvyruodamas keitė datas ir savaip perdirbo daugelio autorių tekstus, kas paprastuose popiergaliuose, neturinčiuose jokios istorinės vertės, matė senus dokumentus ir jais rėmė klaidingas išvadas, kas pagaliau iš būdvardžių ir patarlių sukūrė savo vaizduotėje daugybę pagoniškų dievų Lietuvai, kurių ji niekada neturėjo... Svarbu, kad tik vaizduotės ir falšo gangrena nesunaikintų mūsų istorijos pagrindo, o išmonė nebūtų laikoma tiesa, – o tai mėginama jau daryti"[13]. Kita vertus, *Laiškuose* galima užtikti ano meto žemaičių ir lietuvių kultūrinio gyvenimo realijų. „Taip pat žemaičių – lietuvių literatūrai nusipelnė savo paskutiniais

darbais kunigai Tatarė, Rajūnas, Kitkevičius, Žemaičių katedros prelatas Kasakauskis; švento atminimo kunigas Čerskis, Juzumavičius, Žemaitijos Deotimos brolis kunigas Praniauskas ir t. t. Labai verta būtų paminėti paminėti taip rūpestingai besisukinėjantį savo darbuose neseniai mirusį a. a. Mykolą Gadoną – ar jis nevertas būti pavyzdžiu kitiems? Kiek man žinoma, prie jų galima priskirti prelatą Smigielskį, poną Prekerį, buvusį maršalką Bušinskį, Kontrimą, Rogalskį, Gorskį, Dimšą, Pšeciševskį, M. Akelaitį ir t. t. "13.

Iki pat gyvenimo pabaigos M. Balinskis liko kritinio metodo, kurį jam dar jaunystėje įskiepijo istorikas J. Lelevelis, šalininkas. Kituose *Gazeta Warszawska* spausdintuose straipsniuose istorikas detaliai aprašė Vilniaus Archeologinės komisijos veiklą, lenkų literatūros problemas, nemažai dėmesio skyrė istorijos mokslo padėčiai lenkiškos kultūros centruose – Varšuvoje, Vilniuje, Lvove, Krokuvoje ir Poznanėje. M. Balinskis supažindino skaitytoją su kultūriniu sąjūdžiu Žemaitijoje, Karolinos Praniauskaitės poezija, Lauryno Ivinskio kalendoriais. Šios publikacijos susilaukė M. Akelaičio, S. Daukanto dėmesio. Prasidėjo neramumai Lenkijoje, 1863 m. sukilimas. Po sukilimo vykusios represijos sustabdė istoriko planų įgyvendinimą, nors jis matė naujai paskirto Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo – Koriko represijas krašte. 1864 m. sausio 1 d. M. Balinskis mirė Vilniuje, palaidotas Jašiūnų dvare.

M. Balinskiui mirus, įvairiuose lenkų laikraščiuose pasirodė daug nekrologų. Iki pat XIX a. pabaigos istoriko asmenybė buvo plačiai nušviečiama lenkų enciklopedijose ir proginiuose almanachuose. XX a. jo darbai tapo tik svarbiu istoriografiniu faktu. Dėl amžiaus pradžioje susiformavusios iš dalies klaidingos nuostatos mes užmiršome daugelį mūsų krašto kultūros istorijos faktų, čia gyvenusių asmenybių biografijų, nesuprantame ar jau negalime suprasti ano meto kultūrinio gyvenimo reiškinių. M. Balinskio *Vilniaus miesto istorija* primins dabartiniam skaitytojui suprasti XIX a. gyvenusio žmogaus požiūrį į praeitį.

Vilniaus miesto istorijos išleidimas lietuvių kalba yra pagarbos paminklas šiai iškiliai mūsų krašto asmenybei.

[1] **Naruniec R.** Michał Balinski jako mecenas polsko-litewskich więzi kulturowych. Warszawa, 1995; **Griškaitė R.** Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos?. V., 2005, p. 137–138. Tyrinėtoja parodo M. Balinskio kritiką T. Narbuto istorijos atžvilgiu, kurią galima vertinti kaip romantinės istorijos rašymo kritiką: „<...> Balinskio rašiniuose Narbutui skiriamas ypatinas dėmesys. Dar daugiau – Narbuto knyga *Dzieje narodu litewskiego* tampa pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti istorijos", Ten pat, p. 57.

Kaip pastebi kultūros istorikė Reda Griškaitė, ankstyvoje Balinskio kūryboje galima rasti tik romantinei istoriografijai būdingų bruožų, o vėliau jo jau stengtasi rašyti pagal naują manierą. Svarbi pastaba, kad kritinis istorijos mokslas, suformulavęs tikslą – parodyti praeitį tokią, kokia ji buvo, sėkmingai aplenkė romantizmo diktuojamo subjektyvizmo, įgalinčio matyti praeitį tokią, kokią norima matyti. „XIX amžiaus viduryje, ypač šeštajame jo dešimtmetyje, vyko savotiškas ginčas dėl Istorijos: ir plačiąja prasme – naujojo, tik ką susiformavusio pozityvistinio mąstymo kova su senuoju, romantiškuoju, ir siaurąja – amžina kova tarp mokslininkų, paremta asmeniškumu ir ambicijomis". Ten pat, p. 137, 139.

[2] Ten pat, p. 14.

[3] **Bielinski J.** Towarszystwo szubrawcow w Wilnie. Wilno, 1910, s. 45–46.

[4] **Jasiulianiec K.** Z korespondencji Joachima Lelewela z Michałem Balińskim. Wilno, 1939 (odbitka), s. 245.

[5] **Naruniec R.** Michał Baliński... s. 39.

[6] Cit.: **Šidlauskas R.** Istorijos mokslas Vilniaus universitete. V., 1986, p. 99.

[7] **Balinskis M.** Vilniaus miesto istorija. V., 1999, p. 1.

[8] Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. V., 1968, p. 9.

[9] **Naruniec R.** Michał Baliński... s. 39.

[10] **Balinskis M.** Vilniaus miesto... p. 10.

[11] **Medišauskienė Z.** A. H. Kirkoro spaustuvė ir „Liaudies bibliotekėlės" leidimas, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos.* Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos. V., 1990, t. p. 39.

[12] **Kirkoras A. H.** Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes, V., 1991, p. 17.

[13] **Berenis V.** Provincialų dialogai apie žemaičių tautą, Metai, 1995, Nr. 4, p. 128.

MYKOLAS BALINSKIS

Vilniaus
MIESTO ISTORIJA

Haec omnia, quae credidi esse patriae necessaria,
quae scribere mihi fas erat, vobis exponere arbitror:
vestrum judicium, non de mea voluntate, sed de opere exoro.
„Visa, ką maniau būsiant reikalinga tėvynei ir
ką man derėjo parašyti, nutariau išdėstyti jums,
bet meldžiu įvertinti ne mano ketinimus, o pačią knygą," –
Rotundas (Augustinas Mieleckis), Vilniaus vaitas,
Mikalojui Radvilai 1560 m. vasario 12 dieną įteikdamas jam
savąją Lietuvos istoriją, kurios rankraštis yra dingęs.

I TOMAS

APIMANTIS VILNIAUS ISTORIJĄ NUO
MIESTO ĮKŪRIMO IKI PAT 1430 METŲ
SU ILIUSTRACIJOMIS

Vilnius. Spausdinta Antono Marcinovskio.
1836

ĮVADAS

Rašydamas istoriją miesto, kuris bemaž du amžius buvo vienos galingiausių Šiaurės Europos šalių sostinė, o vėliau, net iki mūsų laikų, svarbiausias mokslo ir vyriausiosios valdžios centras Lietuvoje, turėjau omenyje du tikslus: ne tik stengiausi iš įvairių kronikų ir senųjų, archyvuose saugomų rankraščių išrinkti padavimus, bylojančius apie Vilniaus kilmę, tas teises ir daugybę privilegijų, kuriomis jo gyventojai nuo senų laikų naudojosi, ne tik atgaivinti amžininkų atmintyje ankstesnius, keleto amžių, įvykius toje sostinėje, bet ir, kiek tema ir galimybės man leido, prisidėti prie kai kurių Lietuvos istorijos įvykių aiškinimo. Mažai težinoma mums patiems, o Europai visai negirdėta, istorija, garsi riterių žygiais ir išmintingiausia Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Jogailos ir Vytauto politika, istorija menkame plote išsitenkančios Tautos, kuri pati viena, savosios pagonybės atskirta nuo kitų Europos šalių, vien savo narsos dėka įstengė atremti baisius mongolų antpuolius, pažaboti Rusią ir nesileisti pavergiama godžiai grobuoniško Prūsijos Kryžiuočių ordino. Tokie įvykiai civilizuotam pasauliui nėra neįdomūs, tačiau, norint juos aiškiai nušviesti ir parašyti tokio vardo vertą lietuvių Tautos Istoriją, be daugelio kitų sąlygų, pirmiausia rei-

kia detaliai išnarplioti atskirų šios šalies miestų, būtent jos sostinės, istoriją. Šiuo veikalu pastarojo dalyko ir imamasi. Bet kol dar nepriėjome prie tos epochos, kai Lietuvoje ėmė kurtis miestai, derėtų mesti žvilgsnį į Europos miestų pradžią ir iš arčiau susipažinti su jų padėtimi viduramžiais.

Kryžiaus karai, kurie XI amžiuje buvo sumaišę protus beveik visoje Europoje, iš pradžių laikyti tik savotiškais žygiais, virto svarbiausiu įvykiu šios pasaulio dalies istorijoje. Jų įtaka mūsuose ir Rytuose buvo neapsakoma, o pasekmės davė žmonijai kuo didžiausios naudos. Visuotinai sutelkus dėmesį į Šventąją žemę ir susirėmus su Rytais buvo sutramdytas sugedusio feodalizmo piktnaudžiavimas, iš plėšikaujančios bajorijos suformuotas riterių luomas – pati garbingiausioji viduramžių institucija. Tuo metu imtasi užmestos laivininkystės, iš Rytų plito mokslai ir masino prekyba. Šitaip didi proto galia ir nauji vėjai išplėšė iš snaudulio sustingusią Europą ir atnešė pokyčių, kurių ji godėjosi du amžius. Vos tik nusistovėjus prekybiniams ryšiams su Rytais, veikiai Europos kraštuose ėmė rastis didesnės tvarkos ir tvirtesnio administravimo – bemat iš to chaoso ėmė kurtis miestai ir kilti nauja visuomenės klasė, jai be galo naudinga. Sustiprėjo, žinia, miestų padėtis, kurių susikūrimą ir augimą drąsiai galima laikyti svarbiausiu Kryžiaus karų padariniu[a)].

Pietų Europos ir Prancūzijos miestai atsirado anksčiau už feodalizmą. Nebuvo jie, galima sakyti, nei tikrai laisvi, nei visai priklausomi. Jau veikiau tai netvirtas ir varganas būvis,

a) Ši nuomonė, įžvalgiausių istorikų visuotinai pripažįstama, pirmą kartą sutiko pasipriešinimą anglų autoriaus H a l l a m o asmenyje, kuris savo kūrinyje *View of the state of Europe* etc. London, 1818 in 4-to, t. 1, prielaidas miestams kurtis nori įžiūrėti tiesiog kiekvienos šalies vietinėse sąlygose. Tačiau ši nuomonė niekuo nepagrįsta, tik rodo, kad Hallamas šį kartą nepanoro plačiau pažvelgti ir iš pirmo žvilgsnio matomas priežastis be atodairos palaikė pirminiu tokio reikšmingo įvykio, koks yra miestų atsiradimas Europoje, šaltiniu.

paremtas dar rusenusia municipaline Romos teisėtvarka. Visi be išimties kentėdavo nuo dažnų puldinėjimų ir smurto: tik vieni vyskupai turėjo didesnės įtakos miestiečiams ir tikrai suteikdavo aniems globos, gelbėdami nuo nugalėtojų, trempusių žlugusios Romos liekanas.

Vėliau, įsitvirtinus feodalizmo nuostatoms bei tvarkai ir žemės valdų savininkams metus klajoklišką gyvenimo būdą, miestai iš tiesų įgavo daugiau jėgų ir darėsi veiklesni, tačiau baronai, liovęsi kariauti ir plėšikauti, ėmė užpuldinėti pirklius ir nuo pat X amžiaus pradžios savo žiauriais pasalūniškais išpuoliais žlugdė miestus. Šimtą metų tęsėsi vis aršesni ginčai tarp tų dviejų luomų ir baigėsi miestų bendruomenių pergale prieš jų feodalinius valdovus. Pastarųjų miestams suteikiami municipaliniai liudijimai būdavo tik taikos sutartys, kur dažniausiai nugalėtojai, tai yra miestai, diktuodavo sąlygas nugalėtiems baronams. Visoje Italijoje Otono Didžiojo laikais miestai, jau pajutę savo galią, nusikratė teutonų pareigūnų (*Schultheiss*) ir teisių, jiems duotų lombardų, ir Romos institucijų pavyzdžiu savo valdžios priekyje pastatė konsulus. Vėliau per savo turtus įgiję vis daugiau laisvių, kai, vis dar valdant Otonui, beveik visi, saugodamiesi vengrų ir saracėnų užpuolimų, apsitvėrė mūro sienomis, net patys tapo savarankiškomis feodalinėmis valstybėmis. Kitaip klostėsi Ispanijoje, kur po maurų išvarymo Kastilijos bajorija į naujai pastatytus arba iš saracėnų išvaduotus miestus kvietė krikščionis, kad juose įsikūrę ateityje laiduotų šaliai saugumą nuo kitatikių. Tačiau Kastilijos miestiečiai nepirkinėjo iš savo ponų jokių privilegijų, jų kūrimosi pradžia buvo netgi garbingesnė: mat Ispanijoje kūrėsi miestų municipalitetai ir, remiantis senuoju vestgotų Kodeksu, pareigūnams buvo suteikiama ypatingų teisių, vien tik norint sustiprinti gynybos priemones saugantis nuo vis dar grėsmingų maurų. Municipaliniai nuostatai Kastilijoje, žinomi jau nuo 1020 metų, beveik vienu amžiumi aplenkė Prancūzijos miestų teisėtvarką.

Tokia buvo miestų padėtis Pietų Europoje XI amžiaus pabaigoje, o XII amžiuje Prancūzijos monarchai, susidūrę su pernelyg grėsmingomis savo vasalų pajėgomis, iki tol žemintus miestus ėmė kelti ir, reikalo spiriami, jų gyventojus išvadavo iš privačios priklausomybės. Vieni už sutartą mokestį, kiti, vienydamiesi su dvasininkija, stojo prieš savo grafus ir išsikovojo laisvę. Šitaip nusikračius feodalinės priespaudos pančių Lombardijoje ir Prancūzijoje, miestų iškilimas šiuose kraštuose davė pradžią jų išsivadavimui Vokietijoje. Vokietijos miestai, iki Karolio Didžiojo beveik nežinomi, vėliau, X amžiuje, valdant imperatoriui Henrikui I, pramintam Paukštininku, taip sustiprėjo, kad sulaikydavo vengrų antpuolius, o pastarojo įpėdinių dėl įvairių priežasčių nuolat remiami, tiesa, vėliau nei Prancūzijos miestai gavo laisvę, ir jų atgimimo pasekmės buvo itin reikšmingos. XII amžiaus antrojoje pusėje, kai amatai ir prekyba jau įsitvirtino Vokietijos miestuose, sekant Italijos ir Prancūzijos pavyzdžiu, čia pradėta steigti cechus ir naudotis gautomis privilegijomis; XIII amžiuje didelė jų dalis išsivadavo iš vyskupų jurisdikcijų ir įgijo savas. Dideli politinės padėties pokyčiai, radęsi Švabijoje ir Frankonijoje dėl Hohenštaufenų giminės žlugimo, miestams suteikė lemiamą persvarą. Vokietijos imperatoriai silpni, nes renkami, tad siekdami galios prieš bajoriją ir galingą dvasininkiją, jie miestams teikė globą ir vis didesnes privilegijas; savo ruožtu, šie nesiliovė buvę tikrais imperijos sąjungininkais. Tai davė pradžią vadinamiesiems laisviesiems imperijos miestams, vėliau jiems leido dalyvauti imperijos valdyme ir padarė juos galingus ir savarankiškus. Tačiau galiausiai prekyba tapo svarbiausiu jų turtų ir pripažinimo šaltiniu. XIII amžiuje, nesiliaujant vaidams su baronais pasauliečiais dėl prekybos saugumo, vokiečių miestai užmezgė glaudesnius ryšius vieni su kitais, sudarė prisiekusiųjų sąjungas, žinomas *Hanzos* vardu. Jų veikla vis labiau plėtėsi, net toli į šiaurę nutolę miestai, net slaviškieji, ėmė prie jų šlietis. Prie karinės sąjungos, 1241 m. Hamburgo sudarytos su Liubeku, tam tikru požiūriu priklausė

Krokuva, Kališas ir Naugardas. 1255 m. šešiasdešimt miestų panašiu tikslu įsteigė Reino konfederaciją, vadovaujamą aukščiausiųjų dvasininkų. Tokios gynybos sistemos globoje atsivėrė keliai naudotis gausių manufaktūrų, paplitusių Flandrijoje ir Anglijoje, darbo vaisiais. XII amžiuje geriau susipažinta su tolimesnėmis Baltijos jūros pakrantėmis. Brėmeno pirkliai 1158 m. atrado vakarinės Dvinos [Dauguvos] žiotis ir užmezgė prekybinius vokiečių ryšius su tenykščiu pamariu; o apie 1192 metus, regis, kolonija iš Brėmeno įkūrė Rygą. Revelis [Talinas] už savo atsiradimą dar anksčiau turi būti dėkingas danams. Teutonų ordinas, XIII amžiuje pavergęs prūsus ir prislopinęs lietuvių pagonybę, Baltijos pakrantėse pagausino miestų ir pilių. 1255 metais iškilo Karaliaučius, įkurtas padedant Čekijos karaliui Otokarui; Torunė – 1235 metais, Malburgas [Marienburgas] – 1281 metais, pastatyti kryžiuočių; galiausiai XIV amžiuje buvo įkurti bemaž visi Varmės miestai.

Tuo pačiu keliu kaip Henrikas Paukštininkas Vokietijoje, tik amžiumi vėliau, Lenkijoje pasuko vienas galingiausių anų laikų karalių – Boleslovas Didysis, pramintas Narsiuoju. Jį galime laikyti pirmuoju miestų įkūrėju Lenkijos žemėje, nes iki jo net ir X amžiuje, be retų šen bei ten išsimėčiusių pilių ir gyvenviečių, nematyti pėdsakų, rodančių, jog Lenkijoje būtų buvę gausu miestų, kaip pastebima šio karaliaus laikais. Boleslovas dažniausiai gyveno miestuose, savo paties pastatydintuose tam, kad išvaduotų kaimiečius iš priespaudos, kurią paprastai jie turėjo kęsti gyvendami netoli pono rūmų; jis telkė aplinkinius žmones kurtis miestuose, viliodamas nuolat padengtais vaišių stalais ir dalindamas dovanas[b]. Jau jam valdant Krušvica, Poznanė ir kiti

b) Martini Galli, *Chronicon*, ed. Bandtk. Capit. XIV p. 70. *Mensam vero suam sic ordinate, sic honorifice retinebat, quod omni die privato quadraginta mensas principales, exceptis minoribus, erigi faciebat*, etc. [O savo stalą kiek tvarkingai, tiek ir garbingai laikydavo, kad kiekvieną paprastą dieną keturiasdešimt pagrindinių stalų, neskaitant mažesnių, parengti stovėdavo]. Tai, ką sako Martinas Gallas apie Boleslovą,

Didžiosios Lenkijos miestai garsėjo turtų ir gyventojų gausa; jau daugybę narsių karių kartu su aplinkinėmis žemėmis pergalingiems jo pulkams teikė[c]. Vėlesnis, XII amžius spartino vokiečių miestų augimą ir turtų gausinimą, o XIII amžius perkėlė jų teises ir turtus Lenkijos miestams. Piastų giminės karaliai bene energingiausiai prie to prisidėjo. Krokuva, vienas seniausių

visiškai atitinka kronikininkų liudijimus apie Henriką Paukštininką. Plg. *Witichind* I. 639.

c)

Id. Ibid. Capit VIII, p. 51. Martinas Gallas pasakoja, kad Poznanė duodavo 1 300 šarvuotųjų ir 4 000 ginkluotų skydais, Gnieznas – 1 500 šarvuotųjų ir 5 000 pėstininkų; Vladislavovo pilis – 800 šarvuotųjų, 2 000 su skydais, Gdečas – 300 pirmųjų ir 2 000 antrųjų. Šitai pakartojo Naruszewicz *Histor. narod. Pols.*, II, 97. ir Surowiecki *O upadku Miast w Pols.*, 1. 168. Tačiau J. W. Bandtkie *Zbiór rozpraw o przedmiotach praw polskich*, l. 57 ir J. S. Bandtkie *Dzieje Królestwa Polskiego*, I, p. 211, ir pagaliau Kownacki *Histor. Boleslawa II*, p. 114 – nenori tikėti, kad tokią daugybę ginkluotų žmonių miestai patys vieni būtų galėję anais laikais pristatyti. Tad mano, kad prie jų prisidėdavo ir žemės, kurių sostinės būdavo tie miestai. Vis dėlto nedrįsčiau būti visai vienos nuomonės su dabar minėtais autoriais. Juk pirmiausia Didžiosios Lenkijos miestai, ypač Gnieznas, kaip galima spręsti pagal imperatoriaus Otono III priėmimą šiame mieste, ir Krušvica bei Poznanė jau anuomet buvo tankiai gyvenamos ir turtingos gyvenvietės. Pats Martinas Gallas niekada kitaip nekalba apie Krušvicą, tik kaip apie labai tankiai gyvenamą ir turtingą miestą: „Sicque Crusuicz diviciis prius et militibus opulentum" [Tad Krušvica kitados turtais ir kariais turtinga], Lib. II, p. 146. ir vėl *ibid.* p. 144. „fugiensq. (Zbigneus) Castrum Crusuicz militibus opulentum, ab oppidanis receptus, introivit" [ir bėgdamas (Zbignevas) Krušvicos pilį, kariais turtingą, miestiečiams įsileidus, užėjo]. Iš šių trumpų užuominų matyti, kad tos pilys, apie kurias vis tankiau spietėsi Boleslovo geradarybėmis suviliotų žmonių namai, uoliai prisidėjo prie krašto gynybos. Kita vertus, nereikėtų stebėtis ir tuo, jog vieni patys miestai galėjo tieka pristatyti karių dar ir todėl, kad tais laikais, kai bemaž kiekvienas privalėjo stoti į kovą, didesnę miestų gyventojų vyrų dalį sudarė riteriai. Ir pats Martinas Gallas, nurodęs tas karines miestų pajėgas, bemat priduria: „Tempore Bolezlaui totidem fere in Polonia milites habebantur, quot homines cujusque generis nostro tempore continentur" [Boleslovo laikais Lenkijoje beveik tiek karių būdavo, kiek žmonių kiekvieno luomo mūsų laikais galėtų apimti]. P. 53.

Lenkijos miestų, jau XII amžiuje dėl savo prekybinių ryšių buvo žinoma net Rytuose. Benjaminas iš Tudelio, žydų kilmės keliauninkas, tvirtina, kad 1160 metais į Aleksandrijos uostą ne tik anglų, bet ir Krokuvos pirklių laivai užsukdavę[d)]. Tad jau nuo seno buvusi turtinga, Krokuva už pirmąją municipalinę tvarką, puošnius statinius ir teutonų teises (1257 metais) skolinga Boleslovui Droviajam, už svarbias privilegijas, svetimtaučių antplūdį ir geriausiai sutvirtintas mūro sienas – Lešekui Juodajam. Poznanė dar anksčiau už Krokuvą – 1253 metais, Sandomiras – vėliau, 1286 metais, o Liublinas Vladislavo Lokietkos laikais – 1317 metais, ėmė tvarkytis pagal vokiečių miestų teises. Panašiai ir Varšuva, įkurta 1251 metais, o Lvovas po jos – 1280 metais, pastatydintas Leono, Danilos iš Haličo sūnaus. Išsilaisvinę nuo nepakeliamos kašteliono valdžios, Lenkijos miestai, sykiu su teutonų teise suvieniję atleidimą nuo įvairių duoklių ir krašto teisės prievolių, savo pačių teisėtvarką ir atskirą miesto valdymą, jau buvo galingi ir reikšmingi vietinės civilizacijos požiūriu.

Lietuvos rytuose gerokai prieš XIII amžių garsėjo du senieji rusų miestai – Pskovas ir Naugardas – prekyba, mūrais ir netgi savo pačių valdžia galingi. Maskva tuomet dar tebuvo menka gyvenvietė; tik pietų Rusioje klestėjo senasis Kijevas, Rytų apeigų tikėjimo lopšys ir kurį laiką garsios monarchijos sostinė. Visi kiti Rusios miestai, šiauriniai ir pietiniai, perdėm susmulkintų kunigaikštysčių sostinės, neturėjo nei tokios reikšmės, nei laisvių, kad galėtų bent kiek paveikti kaimyninius kraštus.

Esant tokiai Europos miestų padėčiai, Lietuva, ilgiausiai atsiribojusi nuo krikščionybės, valdydama nedidelį ir uostų stokojantį Baltijos pakrantės ruožą, dar su vargana žemdirbyste ir prekyba, vis dėlto pačiame XIII amžiaus viduryje savo žemėje jau turėjo keletą miestų. Naugardukas jau buvo garsiojo Mindaugo (Mendogo) sostinė. Gardinas, dar vadintas Gartena, Trai-

d) H a r r i s, *Voyages*. T. 1, p. 554.

denio įkurtas gynybai nuo Prūsijos Teutonų ordino puolimų; Slonimas, gyvenamas tų pačių išeivių, smarkiai pasipriešino 1272 metais Lietuvą puolusiems Haličo kunigaikščiams kartu su Nogajaus mongolais. Dar Kaunas, gilios senovės laikais įkurtas, vartai į pagoniškąją Lietuvą, jau buvo miestas, pagarsėjęs savo tvirtovėmis ir prekyba. Tačiau, tiesą sakant, ir visoje Lietuvos žemėje, ir Žemaitijoje tik šen bei ten kilo vienišos pilys, nevienodos galios feodalinių kunigaikščių ir bajorų gynybinės gyvenvietės. Tokią Lietuvą rado kunigaikštis Gediminas, darnesnio ir pajėgesnio feodalizmo kūrėjas, sykiu ir miestų savo šalyje įkūrėjas. Vėliau pamatysime, kaip buvo įkurta jo sostinė – Vilnius; čia tik apskritai pakalbėsime, kokie saviti buvo miestų formavimosi Lietuvoje bruožai.

Lietuvos miestiečių luomo istorijoje šit kas pastebima: pirma, kad jis vėlavo, kaip ir bendra šalies civilizacijos raida, juk tai vyko tik XIV amžiuje. Antra, kad susikūrė iš trijų skirtingų bendruomenės klasių, tai yra: nelaisvųjų, dirbusių žemę, susispietusių apie pilį; svetimšalių kolonistų, kurie beveik visi buvo amatininkai; ir iš bajorų arba kunigaikščių tarnų, kurie už nuopelnus gaudavo namus ir sklypus su skirtingomis teisėmis į juos. Trečia, kad, išskyrus laikiną sėkmę valdant Žygimantui, nepaisant visų privilegijų, šis luomas niekados neįgijo nei didelių turtų, nei ypatingo svorio. Tuo tarpu visoje Europoje, ypač Vokietijoje, miestiečių klasė, iš pradžių nuskurdusi, silpna ir niekam verta, nuolatiniu darbu ir neišsenkančiu sumanumu pagaliau praturtėjo, pelnė pripažinimą ir įgijo išsilavinimą; pamažu iš jos susiformavo vadinamas *vidurinysis visuomenės luomas*, kuris tapo veikliausia dabartinės civilizacijos pažangos spyruokle, – mūsų krašte miestai nieko panašaus neįstengė pasiekti! Tam būta labai svarbių priežasčių. Italijoje ir apskritai Vakarų Europoje miestai savo gyvavimo pradžioje priklausė smulkiems feodalams: juk lenai buvo be galo susmulkinti, o miestuose tanku gyventojų. Tad jie nesunkiai išprašydavo privilegijų arba išsivaduodavo iš tokių valdovų, kurie, būdami silpni, dar labiau

silpnėjo per nuolatinius tarpusavio kivirčus. Lietuvoje, priešingai, dar nebuvo jokių miestų, o ir pats feodalizmas dėl išskaidytų kunigaikštysčių dar nebuvo tvirtai suręstas: kaip anksčiau minėjome, kur ne kur stūksojo vienišos pilys su skurdžiomis gyvenvietėmis prie jų. Miestai kūrėsi tuomet, kai aukštesnieji Lietuvos kunigaikščiai jau buvo galingi, daug prisigrobę ir užsigarantavę tvirtą viršenybę. Vienas jų – Gediminas – pats įkūrė Vilnių ir ten sutelkė pagrindinę lietuvių feodalų valdžią. Nors ir greičiausiai pralobęs, tokios sostinės miestiečių luomas negalėjo, kitų Europos miestų pavyzdžiu, išsiderėti sau jokių laisvių, nes didesnę gyventojų dalį sudarė svetimšaliai atėjūnai ir krikščionys; apsuptas pagoniško nepalankumo, miestas savo jėgomis nieku gyvu negalėjo lygintis su aukščiausiojo Pono galia. Vėliau įvykiai ir permainos klostėsi labai netikėtai; Vilniaus miestiečių luomui tvirtėti nebuvo laiko. Didžiulė politinė permaina, atėjusi per Jogailą su Lietuvos krikštu ir sąjunga su Lenkija, vėliau greitas Lietuvos vasalų virtimas turtingiausia aristokratija – visa tai Vilniaus miestiečiams nesuteikė nei progos, nei palankaus meto įgyti daugiau laisvių. Be to, Rusios miestai, būtent Pskovas ir Didysis Naugardas, atsidūrė kitokiose aplinkybėse. Anksčiau už Vilnių įkurti, tinkami prekybai, jie greičiau virto tankiai gyvenamomis ir turtingesnėmis gyvenvietėmis. Įsikūrusių toliau šiaurėje mongolų antpuoliai jų ne tik nepalietė taip, kaip visos Rusios, bet ir neleido įsigalėti jokiems smulkiems kunigaikščiams, valdžiusiems savo teritorijas, išsekintiems tarpusavio vaidų ir totorių atakų. Tad turėjo laiko įgyti ir tobulinti savo laisves, bemaž prilygstančias laisviausiems Hanzos lygos miestams.

Ne mažiau svarbi priežastis, lėmusi menką miestiečių luomo reikšmę Lietuvoje, buvo tame krašte ilgai užsilikusi pagonybė, o podraug šalinimasis nuo visos Europos, kuri jau keturis amžius buvo krikščioniška, išskyrus Lietuvą. Dėl tos nelemtos padėties kryžiuočių grobuoniškumas irgi ilgam buvo užtvėręs kelią bet kokiai pažangai visoje mūsų žemėje. Išsami šio miesto istorija pateiks skaitytojams įrodymų ir patikinimų dėl tų kelių pastabų apie

Lietuvos miestus, kurias mes leidome sau išdėstyti šio veikalo pradžioje. Galų gale šis darbas yra vaisius ilgų ir varginančių tyrinėjimų, kurie gali atnešti bent tokios naudos, kad pagausins kuklų mūsų raštijos pagalbinių knygų, reikalingų Lietuvos Istorijai parašyti, skaičių. Šaltiniai, iš kurių sėmiausi istorinių faktų, yra pernelyg gausūs, kad galėčiau čia išvardyti, – juos skaitytojas ras su didžiausia atida nurodytus daugelyje nuorodų, o svarbiausius paaiškinimus ir patvirtinimus – specialiuose prieduose prie kiekvienos knygos. Tačiau jaučiu malonią pareigą prisipažinti savo skaitytojams, kam iš mokslo vyrų, rėmusių mane užsibrėžus šį tikslą, esu dėkingas. Tai buvęs Vilniaus Universiteto profesorius, o dabar Kijeve vadovaujantis Teisės katedrai, Ignacas Danilavičius, kuriam Lietuvos istorija ir teisės mokslas jau tiek skolingi, mielai perleidęs man svarbius savo užrašus apie mažiau žinomas Vilniaus miesto privilegijas, vos tik jam pasisakiau ketinąs rašyti šio miesto istoriją. Įgudęs lietuvių istorijos žinovas Ignacas Onacevičius su retai sutinkamu palankumu atidavė man savo pastabas ir įdomias žinias, tam darbui pritinkančias. Mokslininkui ir gerbiamam bičiuliui Mikalojui Malinovskiui dėkingas už galimybę lengviau prieiti prie neišpasakytai vertingų istorijos turtų, sudėtų Radvilų archyve Kardinalijoje, o išsamiomis ir visapusiškomis mokslo žiniomis pagarsėjęs Pranciškus Malevskis, senosios Lietuvos Metrikos padalinio, priskirto Senato Trečiajam departamentui, viršininkas, mano medžiagos rinkiniams iš minėtos Metrikos parūpino gausių išrašų apie Vilnių. Negaliu taip pat nutylėti, kad gerbiamas grafas Adomas Chreptavičius, prigimties apdovanotas paslaugumu ir palankumu visiems, kurie mokslo imasi, iš savo turtingos bibliotekos Ščiorsuose man nešė viską, ko tik reikėjo. Pagaliau mokslo siekiams karštai pritariantis ir talentingas rašytojas Leonas Rogalskis uoliai prisidėjo kuo galėdamas prie mano darbo. O šio veikalo sandarą ir padalijimą į skyrius lėmė epochos: pirmykštis kūrimasis, augimas ir klestėjimas, o vėliau – negandos ir permainingas likimas, kuris Vilniui nuo pat jo gyvavimo pradžios buvo skirtas.

WŁADYSŁAW JAGIEŁŁO

Krol Polski W. X. L.

z marmurowego popiersia Biblioteki Cesarskiey Akademii Medyko-Chirurgiczney Wilenskiey

rys: K. Rypinski — lit: A. Klukowskiego.

Lit: pozw: Cen: J. Waszkiewicz.

VILNIAUS MIESTO ISTORIJA

I
KNYGA

LAIKAI IKI KRIKŠČIONYBĖS ĮVEDIMO – NUO MIESTO ĮKŪRIMO IKI PAT KRIKŠTO PRIĖMIMO VILNIUJE 1387 METAIS

Lietuvių tautos kilmė – Normanai – Senoji gyvenvietė prie Vilnios upės – Šventaragis – Vilnius tampa Gedimino miestu ir sostine – Įsikūrimas, pradinė padėtis ir miesto valdymas – Jaunučio žlugimas – Algirdas – Pranciškonų nukankinimas – Kryžiuočių puldinėjimai Algirdo laikais – Jogailos užmačios – Kova su Kęstučiu – Vilniaus miestiečių įtaka toje kovoje – Kęstučio mirtis – Vilniaus padėtis Jogailos laikais – Mūšis su kryžiuočiais prie miesto ir jo sudeginimas – Nuniokojamos Vilniaus apylinkės – Išvejami kryžiuočiai– Jogaila tampa Lenkijos karaliumi – Išvykimas į Krokuvą.

Nuo I amžiaus po Kristaus gimimo slavų gentis, vadinta venedais, buvo užėmusi Baltijos jūros pakrantę nuo Vyslos žiočių iki pat Samlandijos (Sembos). Į rytus nuo Dvinos prie jų šliejosi estų, gausios suomių padermės atšakos, gyvenvietės. Abi šios gentys, artėdamos viena prie kitos, stūmė iš

senųjų valdų germanų gentį – gotus, o šie tai į Europos vakarus išsisklaidydavo, tai vėl į šiaurę, į Skandinaviją, bet ne kartą iš tų kraštų sugrįždavo į senąsias gyvenvietes. Iš tokio trijų skirtingų kilmių gyventojų maišymosi ir samplaikos radosi nauja pasienio tauta, kuri senovės geografų ilgai buvo vadinta skyrų, herulų ir vidivarijų vardais ir tik X amžiuje Lietuvos vardu tapo žinoma Europai[1]. Ta lietuvių tauta, išsiskyrusi į šešias pagrindines atšakas: prūsus, žemaičius, kuršius, latvius, jotvingius ir lietuvius, žemėse palei Viliją, arba tikrojoj Lietuvoj, užėmė visą Baltijos pakrantę, nuo Dvinos iki Vyslos, o į žemyno gilumą buvo pasistūmėjusi tiesiog iki Nemuno ir Bugo žiočių. Prūsai – apie jų kalbą pasakytina, kad pasidavė kaimynų gotų įtakai; jotvingiai, labiau negu palei Viliją gyvenę ar aukštaičiai, pasistūmėję į Rusios gilumą, kalba ir papročiais į slavus panašūs; vien tik Žemaitija, iki pat Baltijos jūros siekianti, kaip lietuvių genties centras, išsaugojo gryniausius savo padermės bruožus. Kraštas, kurį dabar užima Vilniaus gubernija ir dalis Gardino guberniją, nuo tos gadynės buvo nuolatinė dviejų svarbiausių lietuvių tautos padermių gyvenvietė: Žemaitijos, arba žemutinės, ir Vilijos pakrančių, arba aukštutinės, Lietuvos[2].

1

Kol istorikai neįstengė rasti patikimos išvados apie lietuvių tautos kilmę, kol kas to dar neketinu šiame veikale aptarti; vis dėlto turiu pripažinti, kad švedų mokslininko Thunmano tyrinėjimai ir prielaidos panašiausios į tiesą. Tikrai tikėtina, jog vardas tautos, įsikūrusios prie Vyslos žiočių – *vidivarii* [vidivarijai], duotas Jornandeso (*De geticae gentis origine ac rebus gestis* Cap. 5 [apie gotų genties kilmę ir karo žygius]); yra ne kokios nors vienos tautos *nomen gentile* [giminės vardas], bet toks įvairių tautų sambūrio *nomen sociale* [bendruomenės vardas], koks yra frankų pavadinimas.

2

Apie Lietuvos ir Žemaitijos tapatumą ir apie tą jos dalijimą į aukštutinę ir žemutinę sužinome iš kuo patikimiausio šaltinio, iš didžiojo kunigaikščio Vytauto 1420 metais Romos imperatoriui Zigmantui rašyto laiško: *Terra Samaytarum*, – pa-

Visame tame plote, nuo senų senovės apaugusiame giriomis, palei gausių upių, versmių, ežerų krantus, stovėjo varganos medžioklių trobelės. Pirmieji normanai iš Skandinavijos, IX amžiuje Rusioje žinomi variagų vardu, susiviliojęplėšikavimu ir prekyba gintarinėse pakrantėse, atnešė tam tikros pažangos tiems varganiems gyventojams, panašiai kaip ir į Rusios kraštus už Dvinos. Tikriausiai tie žygiai iš Švedijos, Norvegijos ir Danijos, dažnai kartojami į Baltijos pakrantes, davė pradžią legendiniam pasakojimui apie Palemono ir jo Romos riterių[3] atvykimą iš Italijos.

sakoja Vytautas, – *est et semper fuit unum et idem cum terra Littwanie, nam unum ydeoma et uni homines, sed quia terra Samaytarum est terra inferior ad terram Littwanie, ideo Szomoyth vocatur, quod in Littwanico, terra inferior, interpretatur. Samayte vero Littwaniam appellant A u x s t o t e, quod est terra superior respectu terre Samaytarum. Samayte quoque omnes se Littwanos ab antiquis temporibus et nunquam Samaytas appellabant, et propter talem ydemptitatem in tytulo nostro nos de Samaycia non scribimus, quia totum unum est, terra una et homines uni.* Fol. C. p. 187. Karaliaučiaus Slaptajame arch. Žr. *Geschichte Preussens v. Johannes Voigt* IV. B. P. 11. Tai reiškia: „Žemaitijos žemė yra ir visada buvo vienas ir tas pats, kaip ir Lietuvos žemė: juk ta pati kalba ir tie patys žmonės; tik dėl to, kad žemaičių žemė yra žemesnė už Lietuvos žemę, todėl ir vadinama *Szomoyth*, kas lietuviškai reiškia – žemesnė žemė. O žemaičiai Lietuvą vadina *Auxtote*, tai yra aukštesnė žemė palyginus su Žemaitija. Visi žemaičiai nuo senų laikų lietuviais save vadino, bet niekados – žemaičiais, ir dėl tokio tapatumo mes mūsų titule nerašome Žemaitijos vardo, nes viskas yra viena – ir žemė, ir žmonės."

3
Kraštas, lankytas normanų piratų iš Švedijos, Norvegijos ir Danijos, užėmė visą Baltijos jūros pakrantę nuo Vyslos žiočių iki pat Suomijos įlankos ir buvo jų vadinamas *Austurweg*. Atšiaurus klimatas, nenašį, uolėta žemė, pagaliau tvarkos stoka ir tarpusavio nesantaika atgrasaus barbariškumo laikais vertė skandinavus traukti į tas jūros keliones, o kartais į didesnes išvykas, į kitą Baltijos pusę. Nors jau V amžiaus pabaigoje, tuoj po Romos valstybės žlugimo, Europos Šiaurės kraštai kentėjo nuo normanų puldinėjimų, bet jie nebuvo tokie reikšmingi ir grėsmingi, kaip prasidėjusieji sulig didelės Karolio Didžiojo monarchijos žlugimu. Būtent toje epochoje narsių piratų valdomi prasti, bet mitrūs ir lengvi laivai pasklido iš Skandinavijos pusiasalio po visą Baltijos pakrantę. Sagos, kitaip sakant, senovinės tos tautos legendos, eilėmis ir proza

Paskui Lietuva net iki XII amžiaus pabaigos buvo Rusios įtakoje, bet kratydamasi mongolų jungo, patraukė iš girių ir, atrėmusi azijiečius, savo antpuoliais ėmė bauginti Rusią bei Lenkiją. Tuo metu poreikis turėti savą gynybą ir per nepaliaujamus karus pažintis su kaimyninėmis šalimis, jau atsikračiusiomis netašyto barbariškumo, davė pradžią rastis Lietuvos žemėje medinėms pilims ir tvirtovėms.

Vietovė, kurioje dabar dunkso Vilnius, iš Islandijos keliautojų pasakojimų žinoma jau XII amžiuje; XIII amžiui įpusėjus ten būta medinių namų gyvenvietės[4]. Nors ir patogioje padėtyje, ir išsistačiusi gražioje vietoje, dviejų upių santakoje: Vilijos, arba Neries[5], ir Vilnios, vėliau pavadintos

surašytos klausantis jų skaldų, bei šiaurės kronikos byloja ne apie vieną tokį žygį. Man vis dėlto atrodo, kad įvykis, aprašytas Petro Olai „Danų kronikoje", yra kaip tik tas, kuris, viena vertus, atbloškė Riuriką ir jo variagus į Rusiją, kita vertus, galbūt tariamąjį Palemoną su draugais – į Lietuvą. Juk šis kronikininkas pasakoja, kad apie 880 metus, viešpataujant Danijoje karaliui Kanutui (*Cnud*), kai dėl pragaištingo nederliaus visiems gyventojams trūko grūdų, buvo įsakyta kas trečią žmogų išvaryti iš valsčiaus visiems laikams. Likimo lemties tremtiniai, sutelkę į draugę valtis, vadovaujami išsirinkto vado, persikėlė per jūrą ir įsikūrė Prūsijoje, Žemaitijoje bei Karelijoje, tarp vietinių gyventojų. Žr. Petri Olai. *Chronic. Dan. apud Langebeck. Scriptor. rerum Danicarum.* T. II. Laikui bėgant tie atėjūnai uoliai ėmėsi prekybos ir, atverdami jai naujus kelius per Lietuvą, suomių ir slavų kraštus, nuo Skandinavijos net iki Graikijos, kurią vadindavo Grikalandu, regis, pirmą kartą visus tuos žmones išvedė iš girių ir liūnų. Be kai kurių skandinaviškų žodžių, pastebėtų lietuvių kalboje, dar didžiuliai pilkapiai Žemaitijoje, vadinti Milžinų Kapais, gal šventovėmis, gal kapais buvę, yra paminklai, liudijantys buvus mūsų kraštuose tų drąsių klajūnų ir Skandinavijos įtakos Lietuvoje.

4

Žr. I priedą. Studija apie Vilniaus atsiradimą.

5

Žodį Vilija, jeigu jo kilmės imtume ieškoti lietuvių kalboje, galima tarti kilus nuo *Wiloju* [vilioju] – gundau, arba nuo *Wilius* [vylius] – klasta, tad tokiu atveju *Vilija* reikštų Vilioklė. Gal dėl to, kad ta nuostabi upė viliojo ir masino prie savo krantų vienišus, klajojančius po gūdžias girias senovės lietuvius ir jų vaidilas. Arba, priešingai, po vandeniu slypinčiais rifais klastingai prigaudavo pir-

klius, išdrįsusius, Lietuvai su Prūsija ėmus prekiauti, leistis į pirmąją kelionę sieliais. Bet jeigu upei Vilijos vardas buvo duotas Vilniaus gyventojų krikšto laikais, valdant Jogailai, tai tas žodis turėtų paeiti nuo *Wigilja*. Juk randama, kad Vilniaus kapitulai 1390 metais Vladislovo Jogailos duotoje privilegijoje, kuria dovanojami Paneriai, Vilija yra pavadinta *Vigilia*: *obstaculum in superiori parte nostri obstaculi, in fluvio Vigilia situati* [aukštutinėje dalyje mūsų užkardos, Vigilijos upėje esančios]. Kai kurie mūsų senieji autoriai taip pat rašo – *Vigilia*, užuot rašę Vilija, pvz., Sarnickis *Descriptio veteris et novae Poloniae etc.* Dlugošo Edyc. Lips. p. 1926. T. II. Anksčiau kitaip buvo vadinama arba turėjo ir kitą vardą – Neris, nuo to rasi, kad glūdėjo tarp iškilių kalnų arba tikriausia, kad žiūrinčiajam nuo aukštų kalnų atrodė tarsi panirusi – lietuviškai – Panerta, nuo ko ją supantys kalnai ir mūsų laikais vadinami Paneriais. Upė *Nerige*, dažnai minima senoviniame Lietuvos kelių aprašyme, esančiame Kryžiuočių archyve, yra dabartinė Vilija. Vygandas ir Lindenblattas, kronikininkai, ją taip pat vadina – *Nerga, Nerge, Nerye* ir *Neria*. Jau 1398 metais, po krikščionių tikėjimo Vilniuje priėmimo, Vilija taip buvo vadinama. Vytautas viename laiške, tais metais datuotame, kuriame žada Prūsijos ordinui pagalbą statant dvi pilis, sako, kad bus padaryta šitaip: „Išilgai Nemuno, iki pat tos vietos, kur Strėva į jį įteka, ir išilgai *Nerige*, iki pat ten, kur Šventoji su ja susijungia." *Cfr.* Voigt. V. p. 152. Dar iki šiol lietuviai kaimiečiai, gyvenantys tos upės pakrantėse, žemiau Vilniaus, vadina ją Nerimi, bent jau žinau, kad taip Vilija yra vadinama kaimuose, priklausančiuose Zubiškių palivarkui ir Paneriams Trakų apskrityje. Aukščiau Vilniaus Vilija, regis, kito vardo neturi. Tačiau gali būti dar vienas Neries vardo kilmės šaltinis. Latvių kalboje *Nereht* reiškia „išgriebti, paplauti". (*Stenders Lettisch. Worterbuch*). Iš kur kilo *Nehrung* arba *Nehring* – vokiečių kalboje didžiulių smėlio kaupų jūrų įlankose pavadinimas [neringa]. Prūsijos dokumentuose dar XIII amžiuje ji vadinta Neria. Tad, manau, jog lietuviai seniau vadino Vilija, Neris arba Neria todėl, kad ši upė išrausė sau gilią vagą, suformuodama aukštas smėlingas pakrantes. Mūsų kaimiečiai lietuviai taria „Niaris" ir sako, esą lenkiškai jų puikioji upė vadinama *Wilja*. Prancūzijoje, Aljė departamente, esama mineralinių vandenų, vadinamų Neris, prie taip pat pavadinto miestelio, išsidriekusio tarp Šero ir Luaros upių, kur X amžiuje siekė normanų antpuoliai ir netgi jų gyvenvietės – slavų, venedų, gyvenančių Hanoverio žemėje prie Elbės žemupio, netoli nuo Lüchovo, kalba žodis Vilija reiškia valią. Žr. *Voyage dans quelques parties de la Basse Saxe, pour la recherche des antiquités Slaves ou Vendes. fait en 1794, par le Comte* Jean Potocki, *p. 63, tit. Vocabulaire Slave.*

Vilnele, ilgą laiką ji nebuvo jokio svarbaus Lietuvos regiono sostinė, mat kunigaikščiai, arba tos tautos vadai, rengdami puolimus vis gilyn į Rusią, užgrobtose šio krašto žemėse įkurdavo savo valdžios buveines. Bet labai tikėtina, kad nuo seno, iki Gedimino, kai lietuviams dar stigo drąsos būti užkariautojais, toje vietoje, kur dabar stovi Vilnius, ant kalvų, supančių Vilnios srovę, būta medinės tvirtovės[6]. Čia buvo pirmykštė gyvenvietė, kurios vardas paskui buvo duotas ten išaugusiam miestui, pagaliau nuo tos tvirtovės prie Vilnios palei krantą pažemiais tęsėsi trobelės iki pat Vilijos. Ties ta puikiąja upe, laikantis senų tradicijų, kronikininkų perduotų, slėnyje, kur nuo senovės augo ąžuolai, kur dabar stovi katedra, iki krikščioniškojo tikėjimo įvedimo ir visą epochą gal iki Gedimino, degė amžinoji ugnis, vadinta Gabija, – dievaičio Perkūno garbei. Ją saugojo ir kurstė žyniai, o jų vyriausiasis Krivių Krivaitis buvo pranašas, o Lietuvos kūrimosi metu gal buvo paprastų ir laisvų žmonių vienas vadų ir patriarchų. Tas slėnis, vadintas Šventaragio, buvo skirtas aukurui, ant kurio pagal lietuvių pagonių papročius degindavo mirusiųjų kūnus; ant jų ne kartą iškilmingai būdavo atiduoti ugniai Lietuvos kunigaikščių palaikai kartu su ištikimu tarnu, šunimis ir žirgu, išbandytu mūšiuose[7]. Tad ga-

6
Sklido seniau tarp žmonių tokia legenda apie medinę pilį, kuri labai gilioje senovėje stūksojusi prie Vilnios upės, ant kalvos, kur dabar yra Kūdikėlio Jėzaus ligoninė.

7
Šventaragio vardo kilmę aiškina Stryjkowski *savo kronikoje kn. VIII*, p. 345–348; Kojałowicz, *Hist. Lithu.* Pars. I. lib. V, p. 138 ir Grzybowski knygoje *Skarb nieoszacowany OO. Franciszkanów Litewskich. Wilno* 1740 in 8vo, skyr. I. Esą pirmasis toje vietovėje įkurdinęs gyvenvietę Germantas, vykdydamas savo tėvo, kunigaikščio Šventaragio, pasak jų, viešpatavusio Lietuvoje apie 1268 m., valią, tam slėny pirmasis miškus išnaikinęs ir savo tėvo bei savo paties įpėdinių kapavietėms skyręs; pavadino ją vardu tėvo, Šventaragio, kas reikštų Šventą al-

lima būtų prieiti prie išvados: jei Vilnius iki Gedimino laikų nebuvo Europai žinomas kaip miestas, nebuvo pirmapradė vietovė kokios nors mažos kunigaikščio dalinės valdos Lietuvoje, tai vienas svarbiausių jau nykstančio tame krašte teokratinio valdymo centrų tikrai galėjo būti[8].

Tačiau Vilniaus istorija prasideda tik 1321 metais, kai Gediminas, Vytenio įpėdinis, Lietuvos ir Rusios valdovas,

torių. Juk lotynų kalba *Rogum v. Rogus*, reiškia Aukurą, vietą deginti ir laidoti mirusiųjų kūnams. Betgi lietuviai nemokėjo lotyniškai. Manyčiau, kad Šventaragiu buvo vadinama nuo lietuviškų žodžių *Šventas Ragas* – altorius, ir kartu turėjo vardą *Swiaty-roh* – nuo rusiško pavadinimo šventas ragas, mat tas slėnis baigėsi tarsi žemės pleištu tarp Vilijos ir Vilnios upių kyšulyje [*rog* rusų tarmėse – kyšulys, *vert.*], kur kiek tolėliau nuo Perkūno šventyklos senovėje, dar iki Gedimino, būdavo laidojami mirusiųjų pelenai. Tad rusiškas pavadinimas *Swiaty-roh* galėjo būti duotas todėl, kad Vilnius, būdamas gerokai arčiau prie aukštutinės Lietuvos sienų, rusinų jau buvo lankytas, gal nuo pat gyvenvietės pastatymo pradžios. Užtat vėliau ir žemutinė pilis Kreivąja (*Kriw gorod*) buvo vadinama: juk rusų kalba iš tiesų dažnai nurungdavo lietuvių; iš pradžių dėl to, jog Lietuva priklausė Rusiai, vėliau – kadangi Lietuvos kunigaikščiai, savo ruožtu, pasiekę galios, užgrobę žemes, pasistūmėjo į Rusios gilumą, turėjo mokytis rusų kalbos ir ją greta lietuvių vartoti kaip didžiulių slavų žemių valdovai; pagaliau rusai turėjo raštą, tad kalba buvo labiau nudailinta. Prie viso to reikia pridurti, kad graikų apeigų tikėjimo plitimas tuo metu lietuvių kalbai sudavė galutinį smūgį.

8

Lietuvos istorijoje yra žinomos šventos vietovės, senovės lietuvių vadintos Romuvomis [ramovėmis], kur vidur šventų girių būdavo garbinamas Perkūnas ir kur gyveno vyriausiasis jų vaidila Krivių Krivaitis. Tas Romuvas sunaikino kryžiuočiai, užėmę Prūsiją; tačiau nežinia, ar kitos, ar tos pačios iš anos žemės perkeltos, buvo pačioje Lietuvoje, prie Kauno, ant Nevėžio kranto, būtent toj vietoj, kur dabar Romainiai. XIII amžiuje tai buvo labai tankiai gyvenama gyvenvietė, o šventovės ir šventos girios buvo saugomos galingos tvirtovės. Nepaisant to, kryžiuočiai, nuolatos baudęsi sunaikinti tą vietovę, 1294 metais savo pasiekė ir, užėmę pilį, pasiėmė turtą, o žynius išžudė. Man atrodo, kad jei Lietuvoje buvo keletas tokių šventų vietovių, tai Vilnius būtinai turėjo būti viena iš jų, o jeigu buvo tik ta vienintelė, tad tikriausiai po to smūgio Perkūno tikėjimo relikvijos ir Krivių Krivaitis su aukotojais iš Romainių buvo perkelti į Vilnių, taigi Vilnius XIII amžiaus gale jau galėjo būti tankiai gyvenama ir svarbi gyvenvietė.

užėmęs įvairias Rusios kunigaikščių tėvonijas Voluinėje ir savo užkariavimais nusigavęs net už Kijevo, įsakė pastatyti mūrinę pilį ant kalno, tuo tikslu žmonių rankomis paaukštinto, Vilnelės bei Vilijos[9] upių santakoje, ir į ten iš Trakų perkėlė savo buveinę. Jis, pirmasis iš visų Lietuvos kunigaikščių, keisdamas savo pirmtakų politiką, užmezgė ryšius su krikščioniškąja Europa, būtent Lenkija ir Rusia[10]. Suteikdamas prieglobstį Lietuvoje apaštalavusiems pranciškonams ir dominikonams, prie Vilniaus pilies pastatydino jiems vienuolynus ir bažnyčias, o kad krašte plistų amatai, leido naujai įkurtame mieste apsigyventi gausiems atėjūnams iš Vokietijos ir Lenkijos[11]. Gediminas, užsitikrinęs sau-

9
Manome, kad Pilies kalnas senų senovėje buvo gerokai mažesnė kalva, užbaigianti virtinę kalnų, juosiančių Vilnelės vorupę, kuri seniau toje minėtosios kalvos pusėje įtekėjo į Viliją. Gediminas, statydindamas pilį karo belaisvių iš Rusios rankomis, iškasęs Vilnelei kitą vagą, kurią dabar matome, ten išraustomis žemėmis paaukštino paskuoją pilies kalvą ir gal ją iš karto visai vandeniu užtvindė, juk anuomet visas lietuvių pilis buvo stengiamasi apsupti vandeniu. Iki šiol Palenkėje tarp vietinių žmonių sklinda padavimas, esą senovės laikais iš ten eidavę į Vilnių kalnų kasti. Mūsų nuomonę, kad pilies kalno didesnė dalis yra ne natūraliai susidariusi, bet supilta, patvirtina ne tik jo sandaros ir formos stebėjimai, bet ir vėlesnis Vytauto laikų įvykis, apie kurį papasakosime toliau.

10
Gedimino ryšiai su kaimyninėmis valstybėmis, užmegzti jo dukrų vedybomis, buvo labai tvirti ir svarbūs. Iš jų Aldona, arba Aldoina, per krikštą pavadinta Ona, buvo ištekinta už Lenkijos karaliaus Kazimiero Didžiojo. Danmilė, pakrikštyta Elžbieta, už Vaclovo – Mazovijos kunigaikščio, Marija – už Boleslovo – Rusios kunigaikščio; o ketvirtoji, bevaikė, – už Rusios didžiojo kunigaikščio Dmitrijaus Michailovičiaus, 1326 metų spalio 15 dieną totorių chano Uzbeko įsakymu nužudyto. (Žr. Karamzyn T. IV, 251 edyc. fran.). Strijkovskis, l. 406, primena dar vieną Gedimino dukrą, kuri esą buvusi anuomet garbingo riterio Dovydo, Gardino kašteliono, arba tiksliau kunigaikščio, viešpatavusio Gardino valdoje, žmona.

11
Gedimino laiškuose, rašytuose dominikonų ir Mažesniųjų brolių, arba pranciškonų, ordinams bei Hanzos miestams, kurių autentiškas 1323 metais notaro parengtas dokumentas yra Karaliaučiaus Slaptaja-

gumą nuo Rusios ir toli į tą pusę išplėtęs savo valdžią, Vilnių pasirinko jo valdomų visų kraštų sostine tikriausiai todėl, kad būdamas arčiau sienų su kryžiuočiais turėjo

me archyve ir kuriuos Kotzebue išspausdino savo Prūsijos istorijoje. (Žr. *Preussens aeltere Geschichte, Band* II, p. 353) – atsiskleidžia šio išskirtinio valdovo pastangų ženklai padaryti Lietuvą gausesne gyventojų ir pakelti jos gerovę atkviečiant iš svetur įvairiais verslais besiverčiančius amatininkus, žemdirbius ir dvasininkus. Be to, iš jo laiško, rašyto popiežiui, matyti turėjus norų priimti krikščioniškąjį tikėjimą. Kai kurie tų laiškų rašyti Vilniuje, datuoti 1323 metų gegužės 26-ąja diena, kur Gediminas aiškiai jį vadina savo karališkuoju miestu, yra svarbus liudijimas, jog jau egzistavo istorinė Lietuvos sostinė. Tačiau Foigtas naujausios Prūsijos istorijos (*Geschichte Preussens*. T. IV, p. 627 sq.) autorius, kuris nenorėjo, kaip kad jo pirmtakai, Prūsijos kronikininkai, būti visada nešališkas lietuvių genties istorijos įvykių teisėjas, ginčija tų laiškų autentiškumą, tvirtindamas esą buvo parengti ir išsiuntinėti Rygos arkivyskupo, kryžiuočių priešininko. Tačiau jo įrodymai, kurių negalima būtų pripažinti nesugriaunamais, iš tiesų kelia kiek abejonių, kurios vis dėlto negali nuneigti, kad Vilnius jau buvo miestas ir Gedimino sostinė, ir kad minoritai, pirmieji mūsų tikėjimo apaštalai, jau turėjo mieste savo prieglobstį ir šventoves. Juk jei ir būtų Rygos arkivyskupas išsiuntinėjęs tuos laiškus vietoj Gedimino, tai bent jau būtų turėjęs savo interesų dėlei juose nurodyti aplinkybes, panašias į tiesą. Pagaliau Raynoldo Bažnyčios istorija ir paskesni vėliau Lietuvoje viešpatavusio Algirdo laikų įvykiai daug ką paaiškina apie Gedimino valdymą ir politiką. Foigtas deda pastangas lietuvius kildinti vien tik iš vokiečių (gotų), kryžiuočių godumą, apgaules ir plėšikavimą dažną kartą pateisinti. Sunkaus ėmėsi uždavinio! Nė kiek nenorėdami sumenkinti nepaprastai svarbaus ir mokslingo jo darbo, drįsime išsakyti vieną mūsų pageidavimą tiems, kuriems buvo leista semtis žinių Karaliaučiaus Slaptajame archyve, kad jie istorinės tiesos mylėtojams ir visų lietuvių tautos padermių istorijai didžiulę paslaugą padarytų, skelbdami žodis žodin turtus, esančius ten, dokumentų rinkiniuose, užuot rašę pačią istoriją. Neretai dokumentai, įdėti prie papildymų, yra vertingesni už patį kūrinį. Kotzebue, Foigto pirmtako, Prūsijos istorija yra geriausias paliudijimas. Napierskis, išleidęs tik dokumentų rinkinio apie Livoniją, Estiją ir Kuršą *Rodyklę*, yra gal labiau vertas pripažinimo už daugelį kitų, spausdinančių savo gražbylius samprotavimus, ne kartą istorinę tiesą užtemdžiusius, istorija vadinamus. Apie Gedimino laiškus pasakytina, kad juos įdedame į papildymus kartu su vertimu į lenkų kalbą ir Foigto pastabomis. (Žr. *II priedą*).

daugiau galimybių stebėti jų gynybą ir užbėgti už akių jų puolimams. Pirmąjį Vilniaus paminėjimą, pirmą autentišką paliudijimą, kad jau buvęs miestas ir Gedimino sostinė, be abejonių, mums pateikia sutartis, iškilmingai pasirašyta Vilniuje 1323 metų spalio 2 d. iš vienos pusės, – valdovo su Rygos arkivyskupu, Ezelio, Dorpato, Revelio vyskupais, jų kapitulomis ir miestais, Danijos ginkluotųjų pajėgų vadu, taip pat su Vokiečių ordino Livonijoje magistru ir broliais – iš kitos[12]. Dar didesnis garsas apie Vilnių pasklido 1325 metais, kai ryšius nutraukus su kryžiuočiais tame mieste buvo laisva valia pasirašyta toji Gedimino sutartis su Lokietka, kuria nutarta bendromis jėgomis stoti į kovą su Prūsijos ordinu, išvaduota 20 000 lenkų belaisvių ir Aldona, Gedimino duktė, išleista už Lokietkos sūnaus Kazimiero Didžiojo. Tad iš to naujai iškilusio miesto nusidriekė dviejų kaimyninių tautų vėlesnio susijungimo ir galios pirmosios gijos. Istorinių įrodymų apie tos epochos Vilnių stoka neleidžia mums plačiau apžvelgti vidinės šio miesto padėties, nė ką nors išsamesnio šiame veikale pasakyti apie jo valdymą ir ribas. Tačiau nevalia nuginčyti teisingų išvadų, jog naujoji sostinė augo. Nesunku numanyti, koks buvo Vilniaus, kaip miesto, pradinis kūrimasis. Palei Vilnios upę esančios gyvenvietės senbuviai lietuviai, greta jų Perkūną garbinę vaidilos ir jų svitai priklausę žmonės – tokia tad būsimo miesto užuomazga dar iki Gedimino. Kai tas galingas valdovas įsakė ant kalno sumūryti pilį ir papėdėje pastatyti medinę tvirtovę, už-

12
R a y n a l d u s *Annal. Ecclesias.* T. XV, 1323 m. N. 20, p. 256: *Foedusque Vilnae hoc anno die dominico post evolutum D. Michaeli sacrum diem compositum est* [Ir sutartis Vilniuje šiais metais sekmadienį po įvykusios Šv. Mykolo šventės dieną buvo sudaryta]. Foigtas nurodo, kad šios Vilniuje pasirašytos sutarties nuorašą, iš lotynų kalbos išverstą į vokiečių, Rygos pasiuntiniai įteikė popiežiui ir kad jos nuorašas yra Slapt. Arch. N. 379.

kardytą kuolų tvora, gausiai plūdo ir palei pilį kūrėsi nauji gyventojai – įvairių padermių ir įvairiais sumetimais. Lietuvos valdovas įsikurdino Žemutinės pilies teritorijoje, aplink apgyvendino savo dvariškius bei tarnus, žinoma, dar reikėtų pridurti ir nemažai paimtų į nelaisvę lenkų bei rusinų. Žinodami gausią globą ir ypatingas privilegijas, o krikščionys – garantuotą tikėjimo laisvę, atvyko nemažai amatininkų iš Vokietijos – Saksonijos, Silezijos, Liubeko ir kitų Hanzos miestų, ir kartu su Rusios bei Livonijos pirkliais jie pasidarė turtingiausias Vilniaus gyventojų sluoksnis. Savo ruožtu lietuvių didikai ir kunigaikščio giminės, gyvenę Gedimino dvare, statydinosi ties pilimi medinius savo rūmus, o aplink kurdino savo valdinius. Netgi minoritai*, gausėjant prozelitams įgydami vis didesnę įtaką ir reikšmę, irgi plėtė savo gyvenvietes prie pilies. Pagaliau nemažai įvairių tenykščių, manydami apsisaugosią nuo kryžiuočių, ieškojo prieglobsčio prie Vilniaus pilies. Taip kūrėsi Vilnius, kuris tuomet, regis, buvo panašesnis į keletą didelių kaimų, sujungtų į vieną, negu į tokį padorų, bokštų ir mūro sienų saugomą miestą, kokie XIV amžiuje kilo jau visoje Vokietijoje, ar kokiais Kazimieras Didysis puošė ir tvirtino Lenkiją. Gedimino viešpatavimas Lietuvai anuomet buvo tokia pat epocha, kokia Lenkijai buvo Boleslovo Didžiojo, o Henriko Paukštininko – Vokietijai.

Vilnius, regis, dar Gediminui valdant, ėmė darytis jau ganėtinai svarbiu prekybos centru; Lietuvoje ligi šiol yra išlikusių svarbių jo privilegijų Rygos pirkliams pėdsakų; ir be Rygos buvę sąjungoje su juo ir kurį laiką jam priklausę Pskovas bei Naugardas ne mažesnę globą patyrė. Iš Rusios, Gedimino vasalės ar besigiminiavusios, pirkliai į sostinę

*

Mažesnieji broliai (pranciškonų atšaka).

atveždavo kai kokių Rytų vaisių, o iš Lenkijos, glaudžia giminyste susietos, ir iš Livonijos pasiekdavo rykai ir rūbai. Juk jei visas kraštas, didesne dalimi anuomet dar laukinis, svetimšaliams pirkliams galėjo būti pelno šaltinis, tai jo sostinei, ypač turinčiai rūmus tokio galingo valdovo, koks buvo Gediminas, tie ryšiai, suprantama, buvo pravartūs.

Jau nuo seno visoje Lietuvoje, jai priklausančioje Rusioje ir Livonijos vokiečių žemėse buvo įsitvirtinęs feodalinis valdymas. Jo užuomazgos, mažumėlę kitoniškų formų, ruseno Lenkijoje, kur turtingi aristokratai kartu su dvasininkija Vladislovo Lokietkos laikais pradėjo šaukti suvažiavimus ir tautos pasitarimus, taip klodami būsimosios šlėktų laisvės pamatus. Kitaip anuomet buvo valdoma Rusia. Daug plačiai išsikerojusios Riuriko giminės kunigaikščių viešpatavo dalinėse valdose, pripažindami didžiojo kunigaikščio, turėjusio sostinę Vladimire, viršenybę arba kovodami su juo dėl pirmumo. Kai kurie miestai tvarkėsi bendruomeninio valdymo pavyzdžiu, bet visas kraštas, tempdamas kietą Kapčiako chanų jungą, tebuvo kruvinų žudynių ir niokojimų laukas. Gediminas, supamas tokių įvairių kaimyninio valdymo elementų, savo valstybėje turėdamas net dvi skirtingų kalbų ir religijų, lietuvių ir rusų, tautas, savo naujos, per jį iškilusios, monarchijos galią grindė tvirtesne negu buvo ligi šiol kunigaikščių, įvairiais laikais pajungtų, sąjunga ir abiejų tautų riterių priklausomybe aukščiausiajai jo feodalinei valdžiai. Vilnius, Gedimino dėka nuo mažos gyvenvietės iškilęs iki miesto lygmens, buvo išrinktas visos Lietuvos karalystės sostine. Valstybėje nusistovėjus leninio valdymo principams, Gedimino veiklumo ir didžių jo politinių siekių dėka pagaliau buvo įgyvendintos Mindaugo pastangos; Vilnius savo kilimo pradžioje turėjo laikytis tokios pačios tvarkos, kokia buvo ir kitur. Kaip Lenkijoje kaštelionai, taip Lietuvoje anuomet pilininkai valdė miestą, vykdydami teis-

minę priežiūrą kartu su bendruomenės parinktu seniūnu. Senoviniai lietuvių papročiai, teisėjų apdairus sąžiningumas atstojo gyventojams teisės normas ir anų amžių neįmantriam protui vėliau parašytus įstatymus. Tačiau vokiečiai ir naujakuriai lenkai kaimyninės Rygos, įkurtos daugiau negu prieš amžių[13], pavyzdžiu jau tada galėjo būti užstojami vokiečių teisių[14]. Betgi toje epochoje, kai naujos civilizacijos spinduliai Lietuvos žemėje buvo tik pradėję blykčioti, kai, nepaisant Lietuvos valdovų išmintingų siekių, karo reikalai ir užgrobimai labiau už įstatymų leidimą ar krašto valdymą visiems rūpėjo, dar skendint barbariškų laikų tamsoj argi galima laiduoti už bet kokių įstatymų pastovumą ir patikimumą? O vis dėlto Vilniuje, galingos valstybės sostinėje, Gedimino uolaus rūpesčio dėka iš mažareikšmės gyvenvietės iškilusioje, tėvynainių ir nausėdžių gyvenamoje, krikščionybei ir prekybai klestint, kaip ir visame krašte, buvo prigiję feodalinio valdymo principai.

Po Gedimino, nužudyto 1337 metais prie Bajerburgo pilies, per mylią nuo Veliuonos[15], mūšyje su kryžiuočiais, Jaunutis, vyriausias jo sūnus, paveldėjo ne tik sostą kartu su valdovo, arba Lietuvos didžiojo kunigaikščio, pareigomis,

13
Rygos miestas buvo įkurtas 1200 metais, ant kalno, vadinto *Righe,* Dvinos pakrantėje, vyskupo Alberto fon Apelderno, pasiųsto skleisti krikščioniškąjį tikėjimą Livonijoje, bet ten dar prieš aštuonerius metus Brėmeno pirkliai jau buvo pastatydinę keletą namų.

14
Gedimino laiške Liubeko, Rostoko, Zundo, Greifsvaldo, Štetino miestams ir Gotlando salos gyventojams šis valdovas praneša, kad į Vilnių atvykę kolonistai galės vadovautis civiline teise, kokia naudojasi Rygos miestas, kol teisėtvarkininkai nesukurs geresnių įstatymų. *Jure civili utantur Rigensis Civitatis, omnis vulgus, nisi tunc melius fuerit inuentum de sano consilio discretorum* [tad visi [tie] žmonės tesinaudoja civiline Rygos miesto teise, jei paskui geriau nebus sumanyta išmintingųjų tarybos].

15
Žr. *III priedą* šioje knygoje.

bet ir Ašmeną, Ukmergę ir Breslaują. Tik neilgai Lietuvos sostinė šio naujo didžiojo kunigaikščio buvo valdoma. Jaunesnieji broliai, Algirdas – Vitebske ir Krėvoje, Kęstutis – Žemaitijoje viešpatavę, dar tėvui gyvam esant, mūšių su Mazovija, Rusia ir Prūsijos ordinu išgarsinti, pavydžiai dėbčiojo į Jaunutį, kuris, karo dalykuose aniems toli gražu neprilygdamas, Gedimino karūną ir Lietuvos valdžią, šlovės neįgijęs, sergėjo. Be to, dar nerimą kėlė Gedimino valia radęsis itin didelis dalinių valdų išskaidymas į smulkias, dėl ko apsilpo krašto galia, kuo mokėjo pasinaudoti Ordino riteriai, gviešęsi grobio ir valdžios. Kivirčai tarp brolių davė pradžią slaptoms, bet sumaniai parengtoms sutartims siekiant nuversti nuo sosto Jaunutį. Kęstutis iš Trakų, savo valdos sostinės, turėjęs geriausių galimybių stebėti visus brolio žingsnius, staiga 1345 m. lapkričio 22 dieną su stipriu pulku užpuola abi Vilniaus pilis ir apsupa didžiojo kunigaikščio buveinę. Vis dėlto Jaunutis išsigelbėjo pabėgdamas kartu su jam palankiu broliu Narimantu, Pinsko kunigaikščiu; pirmasis – Smolenske, antrasis pas totorių chaną ieškojo prieglobsčio[16]. Tie politiniai pokyčiai Vilniuje, išties pirmi, įkūrus jame sostinę, Lietuvos ir Rusios valdymą, kaip ir patį miestą, perleido į Algirdo rankas. Pastarasis, Gedimino vertas įpėdinis, narsa ir proto guvumu nenusileidęs tėvo šlovei ir kivirčų krašto viduje sukrėstai Lietuvos valstybei grąžinęs vienybę ir galią, tapo anuomet galingiausiu valdovu Šiaurės Europoje. Jau apsipratęs su

16
Jaunutis, pasak Rusios metraštininkų, naktį perkopęs miestą juosusią sieną, pabėgo ir pasislėpė pas didįjį Maskvos kunigaikštį Simoną ir ten kartu su lydėjusiais jį lietuviais pasikrikštijo Jono vardu, priėmęs graikų apeigų tikėjimą. Žr. *Wremiennik Sofijski.* T. I, p. 327; *apud* Daniłowicz: *Latopisiec Lit. i Kron. Rus.*, l. 168, ir Karamzin: *История Государства Россійскаго.* T. IV, p. 259. *2 leid.* Strijkovskis ir Kojelavičius klysta tvirtindami, esą Jaunutis buvęs Kęstučio karių sučiuptas.

krikščionišku tikėjimu, pirmiausia per vedybas su Vitebsko kunigaikštyte Julijona, vėliau – su Tverės kunigaikštyte Marija, sekdamas Gedimino politika, leido, be skirtumo, iš Romos atsiųstiems vienuoliams Vilniuje skelbti evangeliją, o graikų apeigų dvasininkams atlikti savo tikėjimo apeigas. Jau Algirdo viešpatavimo pradžioje Šv. Bazilijaus ordino vienuoliai, jo žmonos, minėtosios Tverės kunigaikštytės, atkviesti, įsikūrė Vilniuje ir turėjo medinę savo bažnyčią[17]. Bemaž tuo pat metu stovėjo ir kita krikščionių šventykla, Šv. Mikalojaus, ten, kur ji yra ir dabar[18]; o palei Žemutinę pilį gyveno pranciškonai, turėję dar Gedimino laikais pastatydintą bažnyčią toje vietoje, kur dabar yra Šventojo Kryžiaus bažnyčia ir bonifratrų špitolė. Tačiau per tą laisvai išpažįstamų religijų įvairovę, palūžusios pagonybės akivaizdoje kildavo didelių piktumų tarp skirtingą tikėjimą išpažįstančiųjų ir jų dvasininkų. Ne kartą jau minoritai, apaštalavę Lietuvoje, krito kaip savo uolumo auka, o iš jų tarpo pranciškonai, pranašesni savo drąsa ir uoliu žmonių atvertimu į tikėjimą, pasmerkė save skaudžioms kančioms. Tačiau, nepaisant pavojų, kurie jiems grėsė pačiame Vilniuje, valdovo vietininko Lietuvoje Goštauto (*Gastold, Gastowd*) globa ne tik saugojo juos nuo negandų, bet pamažu vis didesnę įtaką jiems laidavo. Tas galingas didikas, paėmęs už žmoną Bučiacką iš Podolės, priėmė ir Romos katalikų tikėjimą, ir

17
Naramowski *Facies rerum Sarmaticar.* Lib. I, p. 260; Stebelski *Dwa wielkie swiatła na horyzoncie Połockim, czyli Żywoty ŚŚ. Eufrozyny i Parascewii.* Vilnius, 1781 metai. T. II, l. 9. – medinės bažnyčios ir bazilijonų vienuolyno įkūrimą Vilniuje priskiria Vitebsko kunigaikštytei Julijonai.

18
Wremiennik Sofijski, p. 334. Žr. Danilovičių: *Latopisiec Litwy i Kronika Ruska*, Vilniuje, 1827 m. l. 170; užsimena apie tos bažnyčios Vilniuje egzistavimą jau 1347 metais. Kalbame čia apie Šv. Mikalojaus bažnyčią Žemaitijos gatvėje, ir dabar tebestovinčią.

sykiu su pranciškonais daug prisidėjo tą tikėjimą įtvirtinant Vilniuje. Tačiau kai Algirdas, užsiėmęs karais su Rusia, laimėjęs sostą, netrukus išvyko iš sostinės, o Goštautą šalies reikalai prispyrė keliauti į Palenkę, į Tikociną, Vilniaus prastuomenė, gal Perkūno garbintojų ir šventos ugnies saugotojų, o gal Rytų Bažnyčios išpažinėjų pakiršinta, apie 1345 metus, smurtu užėmusi pranciškonų vienuolyną, septynis vienuolius turgaus aikštėje žiauriai nužudė, o kiti septyni, kuriuos bėgančius sučiupo ant Plikojo kalno, kur ligi šiol jų kančioms atminti stovi kryžiai, Vilnios upės bangose žūtį rado[19]. Šios

19 W a d d y n g a s, Mažesniųjų brolių ordino istorijos autorius, ir jo komentatorius A n t o n i M e l i s s a n i u s d e M a c r o pasakoja, kad dar 1333 metais (prieš Gedimino mirtį) Petras Goštautas, būdamas Podolės vaivada, iš Rusios ir Podolės atkvietęs į Vilnių keturiolika Šv. Pranciškaus regulos vienuolių vietoje anksčiau, 1325 metais, atvykusių su popiežiaus pasiuntinybe ir jau mirusių ar įvairiais laikais pagonių nukankintų, ir apgyvendino juos prie Šv. Kryžiaus bažnyčios, sodyboje, vėliau tapusioje Vyskupo rūmais. Jie visi, regis, buvo nukankinti tais pačiais, 1333 metais, nušalinus Goštautą. Toliau rašoma, jog, remiantis B a r o n i j a u s nuomone, 36 kiti pranciškonai 1341 metų gegužės 24 dieną buvę Vilniuje nužudyti, tarp jų ir pats Petras Goštautas, kuris, atsisakęs vaivadystės, esą apsivilkęs pranciškono abitą, o vėliau netgi tapęs pirmuoju Vilniaus vyskupu. Bet dėl painiavos, kurios pilna Waddyngo pasakojime, ir dėl to, kad jo remtasi nežinia kokiais šaltiniais, negalima lengvai patikėti ir tuo Goštauto vyskupavimu, ir tokiu dideliu nukankintų pranciškonų skaičiumi. Žr. *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum auctore A. R. P. Luca* V a d d i n g o *Hiberno S. T. Lectore Jubilato, et ordinis Chronologo. Editio secunda etc. opera et studio Rmi Patris Josephi Mariae Fonseca ab Ebora etc. Romae MDCCXXXIII, in folio Vol. XIX*. Visos detalės apie Lietuvos pranciškonus yra šio didžiulio ordino analų rinkinio septintame tome. G r z y b o w s k i s, pranciškonas, anksčiau nurodytoje knygoje (8 p.) sako, kad Goštautas pranciškonu tapęs Krokuvoje, o paskui apsigyvenęs Vilniuje, savo įkurtame vienuolyne, Vilniaus miestiečius vertęs į Kristaus tikėjimą. Tačiau pastarieji 1341 metais, į Vilnių atvykus totoriams, pažadėjusiems pagalbą Algirdui kažkokiame žygyje, šiuos pagonis sukurstė pulti pranciškonus ir kartu su jais užpuolę naują vienuolyną, visus 36 vienuolius ir su jais sykiu Goštautą nukankino. Vilniaus pranciškonų vienuo-

paskutinės iš Europos besitraukiančios stabmeldystės, stojusios prieš Romos tikėjimo skelbėjus, pastangos buvo bevaisės. Algirdas viešai nubaudė to žiauraus poelgio vadeivas ir liepė paskelbti visame krašte valią nevaržomiems gyventi visiems krikščionių vienuoliams ir laisvę išpažinti savo tikėjimą. Šis netikėtas ir liūdnas įvykis nė kiek neatšaldė Goštauto uolumo. Nukankintuosius palaidojęs, tos pačios regulos vienuolių vėlei atkvietė iš Lenkijos, ir gal dėl to, kad jų buveinė buvo liaudies sugriauta ir su ja siejosi liūdni atminimai, gal dėl saugumo, mūrinę bažnyčią ir vienuolyną pastatydino naujoje vietoje, savo naujų medinių rūmų teritorijoje, netoli nuo Vingrių šaltinių, Smėlynėje, ir pavadino Mergelės Marijos vardu[20].

lyno archyvas, išskyrus nuplėštus nuo įvairių senų pergamentų antspaudus, per 1812 metų karą yra beveik visai praradęs vertingiausius dokumentus, kurie galėtų ano meto įvykius iš tamsos į ryškią šviesą iškelti.

20 Grzybowski, Sk. XI, l. 90. Anot kitų padavimų, Goštautas pastatydinęs Šv. Petro bažnyčią Antakalnyje, pagonių šventyklos vietoje, kurią mini Strijkovskis (Sk. IV, l. 400). Be kitų, Karpavičius pamoksle *Na uroczystość Świętych Piotra i Pawła Apostołów i t. d. w Kościele XX. Kanoników Lateraneń. na Antokolu mianem, w przytomności JJOO. Xiążąt Massalskiego, Biskupa Wileńskiego, Giedrojcia, Biskupa Żmudzkiego, i Zienkowicza, Biskupa Aryopolskiego, uroczyście celebrującego d. 29 Junii 1788* (Vilniuje, Akademijos spaustuvėje, 8vo) šios bažnyčios atsiradimą taip aiškina: „Čia pirmoji yra lietuvių tautos vieta, kur imta tikrąjį Dievą išpažinti ir pradėta garbinti! Čia prieš 1330 metus buvo pagonių šventykla, visoms dievybėms skirta kaip Romos panteonas. Čia pirmiausia Petras Goštautas, kunigaikščio Algirdo laikų didikas ir Vilniaus vaivada, per Bučiacką, paimtą iš Podolės žmoną, garsios anuomet didikų giminės, pasikrikštijęs, kai ir Algirdas, per Tverės kunigaikštytę Mariją, šventąjį krikštą priėmė, tą pagoniškąją dievaičių buveinę bažnyčia tikrajam Dievui pavertė ir savo Globėjo, Šv. Petro, vardui pašventė. Čia pirmiausia mūsų lietuvių tauta Dievui nusilenkė, kai anuomet Šv. Pranciškaus vienuolius, kunigus, į Vilnių tas pats Petras Goštautas atkvietė, dar prieš 80 metų iki Jogailos viešpatavimo; o vienas medis, liepa, priešais senosios bažnyčios duris, kurią pats Goštautas savo rankomis buvo pasodinęs, kaip 1621 metais rašė maldingasis kunigas Petras Korkonas, Antakalnio

Didelė ir galinga buvo Algirdo viešpatija: šalys, jo valdžioje buvusios, driekėsi nuo Brastos iki Možaisko į rytus ir nuo Baltijos krantų iki Juodosios jūros į pietus. Vis dėlto ne tokios jėgų įtampos iš lietuvių reikalavo šio karžygio ekspedicijos į Rusią, kokie būdavo kruvini mūšiai su Ordinu. Ir todėl, nepaisant viso Algirdo veiklumo, Lietuvos sostinė keletą kartų, jam gyvam esant, buvo žiauriai nuniokota. Laimė, kad šio valdovo narsa visada valiodavo išgelbėti miestą nuo visiškos pražūties. Pirmą kartą 1365 m., kai didysis Prūsijos magistras Vinrichas Kniprodė, naudodamasis dviejų jaunų Lietuvos kunigaikščių – Butauto, Kęstučio sūnaus, ir Survilos, jo artimo giminaičio, pabėgimu, Karaliaučiuje juos pakrikštijęs, su didele kariauna įsiveržė į Lietuvą[21]. Nemažas būrys, vadovaujamas paties Vinricho, sudeginęs visus valsčius nuo Labūnavos iki pat Kernavės ir Maišiagalos, priartėjo prie Vilniaus pilių. Tačiau keturių Butauto tarnų perbėgimas naktį iš kryžiuočių stovyklos į Vilnių suardė didžiojo magistro karinius planus, ir šis pabūgęs, kad jo užmojai netikėtai užpulti gintis pasiryžusią Lietuvą bus atskleisti, tuojau pat nutraukė apgultį ir bėgo,

klebonas, net jo laikais vešli, drūta ir virš bažnyčios išsistiebusi buvo matoma, ir visų buvo vadinama *Goštauto liepa.*" Šiame teiginyje apie pirmąją Šv. Petro bažnyčią klystama nurodant pastatymo laiką. Algirdas, didžiulių pagoniškų kraštų valdovas, negalėjo naikinti vyravusios religijos, tautos religijos, šventovės, juk nebuvo užsimojęs vykdyti visuotinės reformos, ko vėliau ėmėsi Jogaila, ir tai tik dėl to, kad patenkintų vieno iš savo vasalų norą. Toleravo Algirdas krikščionybę ir tikriausiai išmanė pravarčius jos padarinius esant; tačiau dar nebuvo atėjęs laikas Perkūno garbinimą uždrausti, todėl pagonių šventyklos negalėjo būti pakeistos krikščionių bažnyčiomis. Tačiau Šv. Petro bažnyčia tikriausiai pastatydinta Vladislovo Jogailos laikais, visuotinės religijos kaitos laikais, ano Goštauto sūnaus, tos šventovės, visiems dievaičiams pašvęstos, vietoje. Taigi išlikusią parapijoje senosios Goštauto Liepos vardo tradiciją galima būti priskirti ir vėlesniam laikotarpiui.

21
V o i g t, T. V, p. 178.

degindamas ir siaubdamas miesto apylinkes[22]. Kita ekspedicija iš Prūsijos 1375 metais irgi buvo sukėlusi Vilniui panašią grėsmę. Tąkart Vinrichas, vasario pradžioje kirtęs Lietuvos sieną su didele govėda baronų ir riterių iš Prancūzijos bei Vokietijos, sutelktų stoti po kryžiaus ženklu, turėjo skubinai trauktis atgal į Prūsiją dėl staigaus atodrėkio ir upių polaidžio. Ordino maršalas Gotfridas Lindenas, įsibrovęs su daugybe komtūrų ir savanorių, sudegino Trakų paviete Semeliškes ir pašėlusiai veržėsi iki Vilniaus tvirtovių, tik nepavykus staiga užimti gerai ginamo miesto, grįžo atgalios plėšti aplinkinių žemių[23]. Vis dėlto Algirdo valdymo pabaigoje Vilnius neišvengė seniai jam grėsusio pavojaus. Praėjus dvejiems metams po paskutinio žygio, Prūsijos ordino didysis magistras pasiuntė užimti tą miestą Ordino maršalą Gotfridą Lindeną kartu su arkikomtūru Redigeriu Elneriu. 12 000 žmonių vedini, pakeliui sudeginę Trakų miestą, kur dėl Kęstučio narsios gynybos pilių neįstengė užimti, 1377 metų birželio pabaigoje jie sustojo su visomis pajėgomis prie Vilniaus. Ten anuomet su vaikais ir žmona buvo senasis Algirdas. Užvirė kova: abiejose tvirtovėse nuo gausesnių pajėgų narsiai gynėsi įgudęs mūšiuose Lietuvos valdovas, bet miestas, priešo padegtas, prarado du trečdalius namų, kitą trečdalį miestiečiai vos pajėgė išgelbėti[24]. Tuo

22
W i g a n d *apud Voigt*, V, 179. L i n d e n b l a t t *Jahrbücher* etc. p. 29, nurodo, kad tąkart ordino riteriai prie Vilniaus ir Lietuvos krašte užsibuvo 13 savaičių: *Item in desin Jare woren die herren von der Wille (Vilnius) unde in dem lande XIII wochen.*

23
V o i g t, V, 266. Nė vienas lenkų ir lietuvių metraštininkas apie tuos du kryžiuočių žygius į Lietuvą nieko nežino, netgi Dlugošas.

24
K o j a ł o w i c z, *Pars I*, p. 351. S t r y j k o w s k i, p. 459. M i e c h o w i t a Lib. IV, p. 290, – pasakoja apie šią Gotfrido Lindeno Vilniaus apgultį kaip ir vokiečių kronikininkai, bet apsirinka, nurodydami ją buvus metais vėliau ir praleisdami kai kurias aplinkybes.

laiku, skubėdami į pagalbą, septyni šimtų lietuvių raitelių artėjo prie Vilniaus iš pietų pusės. Susirėmė su jais vokiečiai ties Rudamina, pusantros mylios atstumu nuo miesto; ir šis mūšis, ir Vilniaus pilių atsilaikymas, pastūmėjo kryžiuočius leistis į derybas su Algirdu ir Kęstučiu, kurie pirmieji pareiškė tokį norą[25]. Galop buvo sudaryta taikos sutartis, kuria kryžiuočiai įsipareigojo palikti neliestą Vilniaus dalį, dar nenukentėjusią nuo ugnies; į Vilniaus ir Trakų pilis buvo pakviestas maršalas, arkikomtūras ir daugelis aukštesniųjų vokiečių riterių. Ten puikiai pavaišinti, dosniai apdovanoti, pagaliau paliko miestą ir šalį.

Nepaisant tų smūgių, kuriuos patyrė Vilnius, prekyba, plitusi Lietuvoje Algirdo galios ir rūpesčio dėka, sostinę darė gyvą. Jo laikais jau būdavo saugu visuose kraštuose, kuriuos jis valdė, Vilniuje vykdavo laisvi prekių mainai tarp Naugardo, Pskovo, Rygos ir Maskvos pirklių. Vilniaus miestiečiai, gavę svarbią privilegiją laisvai prekiauti visoje Lietuvos valstybėje, nemokėdami muito mokesčių, pradėjo lankytis tolimose provincijose, kur artimiau susipažino su krikščioniškąja kultūra[26]. Bemaž tuo metu Vilniuje gerokai

25
V o i g t, V, 274, pasakodamas pagal Vygandą, kad susirėmimas vykęs prie didelio *Rudminne* kaimo (*das grosse dorf*), mano, kad tai turėtų būti dabartinis Parudaminys, esantis nuo Vilniaus į pietvakarius. Betgi yra ir Rudamina, miestelis, arba bažnytkaimis, pietryčiuose, už pusantros mylios nuo miesto.

26
Kazimiero IV, kai jis buvo dar Lietuvos didysis kunigaikštis, privilegijoje, 1440 metais duotoje Romos katalikų ir stačiatikių tikėjimo Vilniaus miestiečiams, kuriems leidžiama laisvai prekiauti nemokant muito mokesčio visoje Lietuvos valstybėje, pasakyta, kad tai yra senos laisvės, senolio Algirdo ir jo įpėdinių suteiktos Vilniui, atnaujinimas. *Concedimus ac damus hanc libertatem, quod per totum nostrum Magnum Ducatum Lithuaniae et Russiae nullum theloneum a quibuscumque mercantiis dare et solvere tenebuntur; sed juxta consuetudinem antiquam a Nostris Praedecessoribus et signanter Serenissimis Principibus* ***Avo videlicet Olgerdo****, olim Magno Duce Lithuaniae et Domino Vladislao Rege Poloniae, tunc autem*

padaugėjo gyventojų dėl čionai atvykstančių rusinų, kuriuos ypač užtarė Marija, Algirdo žmona, pasinešusi lietuviams pagonims skiepyti krikščionišką graikų apeigų tikėjimą.

Algirdui užleidus sostą, jo sūnus jaunasis Jogaila (*Jagayłło*)[27], dar tėvui gyvam esant, paėmė į savo rankas aukščiausiąją Lietuvos valdžią. Ėmė krašte krikti feodalinės visuomenės pamatai, kurią tinkamai išlaikyti gebėjo Gediminas. Galingesni vasalai grasino suvaržyti didžiojo kunigaikščio valdžią, tad Jogailai kilo mintis visus tiesiogiai valdomus lenus sujungti į vieną valstybę ir, tuo vėlei susilpninus feodalizmą, ateičiai pakloti vienvaldystės pagrindus. Siekiant didelės valdžios jam labiausiai trukdė senasis Kęstutis – ir dėdės autoritetu, ir mūšiuose pelnyta šlove, o juolab griežtu ir nepalenkiamu būdu, todėl Jogaila visas jėgas sutelkė pirmiausia nusikratyti dėde, kaip artimiausiu, nes Trakuose gyvenusiu, kaimynu. Nuo tos akimirkos užvirė dvejus metus trukusi kova, ir Vilniui šio vidaus karo

Magno Duce existente Genitore Nostris, ipsis concessam et datam ratione dicti thelonei perpetuo permanebunt [suteikiame ir duodame šią laisvę, kad visoje mūsų Lietuvos ir Rusios Didžiojoje Kunigaikštystėje jokio muito nuo bet kokių prekių duoti ir mokėti neprivalės, bet pagal senovinį mūsų pirmtakų paprotį ir aiškiai šviesiausiųjų valdovų, būtent prosenio Algirdo, kitados Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir Lenkijos karaliaus Vladislovo, anuomet didžiuoju kunigaikščiu buvusio mūsų tėvo, pačių suteiktą ir duotą dėl minėto muito amžinai [jie] turės]. Žr. D u b i ń s k i, *Zbiór praw i przywilejów miastu stołecznemu W. X. Lit. Wilnowi nadanych*, l. 5.

27 Jogaila (*Jagiełło*) lietuviškai iš tiesų buvo vadinamas *Jagajłło*, ir dokumentuose lotyniškai būdavo rašoma: *Jagail*, arba *Jagal*, *Dei gratia rex in Lettovia* [Jogaila, arba Jagėla, Dievo malone lietuvių karalius]. Lenkai jį vadindavo trumpumo dėlei – *Jagiełło*, o lotyniškai – *Jagelo*. Panašiai lietuviškai vadinami buvo ir Skirgaila, Švitrigaila, Karigaila, Šumigaila, Punigaila, užuot sakius: Skirgėla, Karigėla ir t. t. Dar ir dabar Žemaitijoje yra daug pavardžių su tokia galūne. Lygiai ir *Olgierd* vadino save *Olgirdu* arba *Algirdu*: taip buvau radęs viename sename dekrete Slapt. Archyve. Ši galūnė net labai panaši į dabartinių lietuvių pavardžių galūnes, pvz.: Daugirdas, Mongirdas ir t. t.

negandose atiteko svarbus vaidmuo. Jogailos siekius patarimais rėmė ir, naudodamasis savo įtaka, dar skatino bajoras Vaidila. Tai buvo žmogus, kurį dar Algirdas dėl didelių gabumų iš kepėjo sūnaus iki rūmų pataurininkio iškėlė. O Jogaila, labai jį pamilęs, ne tik Lydos vietininku padarė, bet, nepaisydamas Kęstučio prieštaravimų, dargi atidavė jam į žmonas savo seserį. Kaip pasiuntinys nuvykęs į Prūsiją, Vaidila 1380 metais paruošė dirvą Jogailai sudaryti slaptą sandėrį su arkikomtūru, siekiant užsitikrinti saugumą nuo kryžiuočių ir palengvinti jiems Kęstučio valdų puolimą[28]. Taip pat buvo sudarytos paliaubos su Livonijos magistru Rygoje, apeinant Kęstutį ir jo Žemaitijos kunigaikštystę[29]. Kitais metais, kai Jogaila savo įbrolio, bet Kęstučiui palankaus Andriaus Algirdaičio vietoje į Polocko kunigaikštystę pasiuntė tikrą brolį Skirgailą, buvo prieita iki atviro susirėmimo[30].

28

Tas sandėris buvo sudarytas slapta girioje, prie dabartinių Daugų, Trakų paviete, netoli nuo Alytaus, kaip manau (*auf dem Felde Daudisken*); tarp atvykusiųjų į tariamą medžioklę buvo: Jogaila, lydimas Lietuvos kunigaikščių Vytauto ir Jono, bei Vaidilos, ir didysis komtūras, kuris jiems iškėlė puikias vaišes. Žr. Voigt, T. V, 355.

29

Dogiel *Codex Diplomat.* T. V, p. 80. *Induciae inter Magistrum Livoniae et Magnum Regem Lettoviae Jagellonem, cum exclusione Regis Keystuten et terrae Samogitiae. Datum in castro nostro. Rigae A. D. 1380. feria proxima qua cantatur „oculi post dominicam"* [Paliaubos tarp Livonijos magistro ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio Jogailos, nušalinus kunigaikštį Kęstutį ir Žemaitijos žemę. Duota Viešpaties metais 1380 artimiausią šiokiadienį, kurį giedama *„oculi post dominicam"*], tai yra kovo 26-ą.

30

Tasai Andrius, Jogailai pavaldaus Polocko kunigaikštis, Algirdo sūnus, gimęs iš antros jo santuokos su Julijona, Vitebsko kunigaikštyte, tačiau nebuvo palankus Jogailai, veikiau linkęs į Kęstučio pusę; tad Jogaila nusprendė jį išvyti iš jo dalinės valdos. Dėl to sudarė slaptą, be Kęstučio žinios, sutartį su Livonijos magistru, kad anas padėtų jam vykdyti tuos kėslus. Tuo metu, kai Andrius, nuolatinis Dmitrijaus Doniškio bendražygis, karo rūpesčiais dalinęsis, kovojęs su juo dar kartu prieš totorius, kur Kulikovo lauke (1380 metų rugsėjo 8-ą) prie pergalės daugiausia prisidėjęs, dalyvavo mūšiuose, – Skirgaila užsibuvo Po-

Galiausiai Kęstutis, perpratęs slaptas Jogailos užmačias, pasiryžo užbėgti jam už akių ir žinodamas, jog šis visas savo ginkluotąsias pajėgas yra išsiuntęs iš Vilniaus į Polocką, kad ten vėl įkurdintų polockiečių išvytą Skirgailą, staiga 1381 metų rugpjūčio viduryje su stipriu žemaičių raitelių pulku apsupo Vilnių. Jogailai pristigo pajėgų gintis taip staiga užkluptam, tad miestas ir pilys bemat buvo Kęstučio užimtos, turtai ir žirgai paimti, o pats Jogaila su motina uždaryti į kalėjimą[31].

locke. Tačiau miestiečių išvytas, nuvykęs pas magistrą sulaukė paramos, su pastaruoju 1381 metais išlaikė apsupęs Polocką 12 savaičių, bet ir sunki pilies apgultis, ir netikėti pokyčiai Lietuvoje, per kuriuos Kęstučiui atiteko kunigaikščio sostas, privertė Livonijos magistrą nutraukti apgultį, o Skirgailą grįžti į Vilnių. Strijkovskis ir Kojelavičius supainiojo Andrių, Algirdo sūnų, su Vaidotu, Kęstučio sūnumi, todėl radosi jų minimas Andrius Vaidotas, Kęstučio sūnus, Polocko kunigaikštis – visai išgalvotas. Andrius žuvo prie Vorsklos 1399 metais.

31 Strijkovskis, l. 465, o juo sekdamas ir Kojelavičius, p. 361, plačiai aprašo, kokių gudrybių tąkart ėmėsi Kęstutis, puldamas Vilnių. Trejetą šimtų narsių ir ištikimų jam riterių iš Žemaitijos išsiuntė pirm, kad persirengę, tarsi nauji atvykėliai pirkliai, prasigavę į miestą išsiskirstytų po įvairias smukles; po to keletą šimtų vežimų, kailių ir šieno prikrautų, su šešiais šimtais ginkluotų vyrų, tuose vežimuose paslėptų, įvairiais keliais į ten buvo įvežti. Šitą įvykdęs, pats vedinas tūkstančiu rinktinių raitelių ūmai atpuolė iš Trakų į Vilnių ir, stojęs kartu su paslėptais mieste kariais, apsupęs Žemutinę pilį, sučiupo patį Jogailą su motina ir seserimi Marija bei jos vyru. Tačiau, regis, toks staigus Vilniaus užėmimas tik dėl Kęstučio miklumo ir žygio sumanų užslaptinimo pavyko, ir kad mūsų Lietuvos istorikas stengėsi pagražinti savaime aiškų dalyką. Dlugošas nieko apie tai neužsimena, tik apie patį Kęstutį, nurodydamas: *ad Vilna agmine silenti veniens et Jagyełłonem ducem et castrum Vilnense comprehendit* [Į Vilnių su būriu slaptu atėjęs ir kunigaikštį Jogailą, ir Vilniaus pilį užėmė]. X. 63. Net ir pats Vytautas dėstydamas savo bylą su Jogaila, esančią Karaliauč. Slapt. Arch., *apud* Voigt, V, p. 364, taip pat, tik paprastais žodžiais tą įvykį yra aiškinęs: „Po to mūsų tėvas (Kęstutis) susižinojo iš kelių savo draugų, kad kunigaikštis Jogaila, be mūsų tėvo žinios ir nuo jo slėpdamasis, sudarė taikos sutartį su Prūsijos kraštu ir su Livonija, ir taip išdavė mūsų tėvą, ir atidavė jį pražūčiai. Ir prisiekė Jogaila, kaip mūsų tėvui nepadės, ir gyrėsi, kaip mano tėvą ir mane patį pagaus, ir kaip mano tėvą ir mane patį

Pasigailėjo laimėtojas Jogailos, nors iš surastų pas jį dokumentų akivaizdžiai įsitikino jo priešiškumu, bet, Vytautui užsistojus, kartu su motina į tėvoniją, į Vitebską, išsiuntė. Tačiau, tapęs savo paties intrigų auka, krito Vaidila, kurį Kęstutis, kaip to karo kurstytoją, įsakė pakarti. Tuo tarpu Skirgaila antrąkart grįžo iš Polocko nieko nepešęs, bet sugebėjo pasikalbėti su Jogaila, dar tebesėdėjusiu kalėjime. Gavęs pavedimą, nuvyko į Prūsiją ir, remdamasis sandėrio su Ordinu galia, ėmė rengti naujus Kęstučio ir Lietuvos antpuolius. Ištisus 1382-uosius metus tęsėsi tarpusavio žudynės ir padeginėjimai, o kryžiuočiai, niokodami viską pakeliui, jau net Šalčininkus ir Trakus buvo pasiekę. Vilniui grėsė naujas pavojus. Ir Lietuvos sostinė ilgai netvėrė Kęstučio valdžioje; vos tik jis išvijo vokiečius už Lietuvos ribų, kai maištai Rusioje, sukelti Jogailos brolio Kaributo, viešpatavusio Seversko kunigaikštystėje ir nenorėjusio pripažinti Kęstučio viršenybės, vertė šį vykti ten su visa kariauna. Palikdamas Vilnių, Trakų pilies gynybą ir valdžią pavedė savo sūnui, jaunajam Vytautui.

Kai visa tai vyko, Jogaila, seniai laukęs tinkamo meto atgauti savo paveldą ir atkeršyti už Vaidilos mirtį, sutelkė nemažas pajėgas ir, turėdamas ryšių su Vilniaus miestiečiais, nusprendė užimti Vilnių ir Trakus. Hanulas, arba Hanka[32],

užmuš, o mūsų kraštą užvaldys. O mūsų tėvas susižinojo tikrą tiesą tai esant ir patraukė į Vilnių, ir užėmė Vilnių, ir paėmė jame kunigaikštį Jogailą, ir pasodino į kalėjimą, ir jo brolius, ir jo urėdą, ir jo namiškius. Tada visa tai paėmė į savo valdžią – ir jo auksą, ir jo turtus, ir jo žirgus."

32 Hanulas tasai, keletą kartų paminėtas ano meto Lietuvos istorijos įvykiuose, iš tikrųjų buvo vardu *Hanka*, nes Vladislovo Jogailos autentiškame laiške: *Datum in Krew feria 2da in vigilia assumptionis B. M. 1385* [Duota Krėvoje, pirmadienį Švč. Mergelės Ėmimo į dangų išvakarėse, 1385], yra taip vadinamas: *Hanko Capitaneus Vilnensis* [Hanka – Vilniaus seniūnas]. Žr. N a r u s z e w i c z, *Hist. Nar. Pol.* T. VII, p. 370–374. Regis, iš jo kilusi Hanulų giminė, kurių

Vilniaus pilininkas, ir miestiečiai, labiau linkę palaikyti Jogailą negu jo dėdę, naktį staiga sumušę Kęstučio įgulą, abi pilis, Žemutinę ir Aukštutinę, atidavė į Jogailos rankas[33]. Tas Vilniaus gyventojų palankumas didžia dalimi nulėmė eigą kovos, kai Vytautas jau neįstengė pasipriešinti Jogailai: mat pralaimėjęs mūšį, praradęs netoli Vilniaus tūkstantį žmonių, turėjo slėptis Trakų pilyje[34]. Ir šią pilį Jogaila būtų lengvai užėmęs, jeigu Kęstutis su stipriais pulkais iš Žemaitijos į pagalbą sūnui pagaliau nebūtų atvykęs. Stojo vėl į kovą tarp Trakų ir Vilniaus[35] kartu su sūnumi Vytautu visus smūgius atlaikęs senolis, o prieš jį Jogailos pulkas, kartu su broliu Skirgaila ir kryžiuočių pulkais. Jau turėjo prasidėti susirėmimas, kai kryžiuočių klasta rado kitą būdą tam kivirčui užbaigti. Kęstučio stovykloje atsirado Jogailos atsiųstas Skirgaila, esą pasirengęs taikytis. Sūnėnų tvirtas laidavimo žodis ir gudriai pareikštas noras eiti į derybas kovose pražilusį Kęstutį taip suklaidino, jog pats su Vytautu atvyko į priešo

vienas vėliau buvo Trakų vaivada, o jo sūnus – Jonas Hanulaitis – Lietuvos vėliavininkas; pastarasis Žygimanto Kęstutaičio laikais pasižymėjo mūšyje prie Pabaisko, iš jo paėjo vadinami *Daugėlos* (nes jis po šios pergalės buvo lietuviškai pramintas Dauggalis – galingas, didis. Žr. B a l i n s k i o *Opisanie Statyst. Wilna*, l. 177.

33

Žr. H e r m a n o C o r n e r i o, dominikono, *Kroniką*, N a r u š e v i - č i a u s t. VII, p. 342, kuris byloja: *Cives oppidi Vilnae, magis faventes Jagil, filio Olgerdi, fratris Keystuti, cucurrerunt unus post alium, ac si furem quemdam insequerentur ad castrum* [Vilniaus miesto miestiečiai, labiau palankūs Jogailai – Algirdo, Kęstučio brolio, sūnui – subėgę vienas po kito ir tarsi kokį piktadarį nuvarę į pilį].

34

W i g a n d *apud Voigt*, V, 369. *Ultra 1000 hominum in occissione cęciderunt et ita Butandus (Witowdus) fugit et cum scandalo in longas processit patrias* [per 1 000 žmonių kautynėse žuvo, ir taip Butandas (Vytautas) gėdingai pasislėpė plačiose tėvo valdose].

35

Negalima dabar būtų tvirtai nurodyti, kur būtent tarp Trakų ir Vilniaus turėję stovyklą tie kariai. Prūsijos istorikai yra tepasakę, kad sustojo ant dviejų priešpriešinių kalnų.

stovyklą kuo greičiau susitarti. Tačiau, apsuptas išdavikų, buvo priverstas su sūnumi važiuoti į Vilnių, vėliau perkeltas į Krėvą, uždarytas tos pilies bokšte ir penktą naktį kelių budelių pasmaugtas[36]. To garbingo karžygio palaikai Skirgailos rūpesčiu buvo nuvežti į Vilnių, pagonių papročiu turėjo būti sudeginti su visu tuo, ką jis dažniausiai naudodavo[37]. Galbūt ir Vytautą būtų ištikusi tėvo lemtis, juk pervežtas iš Vilniaus į Krėvą po Kęstučio mirties irgi buvo įkalintas, tačiau jo stebėtina narsa ir žmonos Onos meilė, nesenu pavyzdžiu Europos istorijoje pasikartojusi, išgelbėjo jį nuo neišvengiamos pražūties.

Tas Vytauto pabėgimas turėjo priversti Jogailą nerimauti, mat norėdamas garantuoto saugumo, kad kryžiuočiai negrobtų jo žemių, net nemažą dalį Žemaitijos jiems paaukojo, 1382 metų lapkričio pradžioje Dubysos upės saleléje sudarė su jais paliaubas. Tačiau ir tai negalėjo pasotinti goduolio Ordino, kuris, priėmęs savo globon Vytautą ir Taut-

36
Klausimas, ar Kęstutis pats pasirinkęs mirtį, – juk Skirgaila, važiavęs jo aplankyti, netikėtai rado negyvą, ar nužudytas, o jo žmona kunigaikštienė Birutė paskandinta, – nėra iki šiol aiškus ir rašantiesiems Lietuvos istoriją dera jo imtis.

37
V y g a n d a s savo kronikoje, p. 298, *apud* V o i g t, V, 372, aprašinėdamas Kęstučio laidotuves Vilniuje, kur kartu su palaikais buvo sudeginti jo rūbai, ginklai, žirgai, medžiokliniai šunys ir paukščiai, prietaringai priduria, kad to deginimo metu stebuklingu būdu žemėje atsivėrusi tokio gylio kiaurymė, jog vienas žmogus galėjęs tilpti, ir įtraukė Kęstučio pelenus, ką regėjusi daugybė žmonių. *Et duxit (Skirgajłło) eum (Kejstuta) in Willam ubi in cinerem est redactus. Et miraculose in terra vorago visa profunda in longitudinem unius viri et medii, absorbens cineres, quod a multis visum est, et nemo vitam de astantibus emendavit(?) equi, vestimenta, arma etc. omnia fuerunt incinerata, aves atque canes venatici cum eo incinerantur* [Ir pargabeno Skirgaila jį (Kęstutį) į Vilnių, kur buvo pelenais paverstas. Ir stebuklingai žemėje ertmė, gili, matoma, vieno vyro ilgio pločio, prasivėrė, prarydama pelenus, ką daugelis matė ir ne vienas iš dalyvavusių gyvenimą pataisė?; žirgai, drabužiai, ginklai ir kt. – viskas buvo sudeginta: medžiokliniai paukščiai ir šunys su juo sudeginti].

vilą, ne krikščionybei ieškojo naudos vidiniuose Lietuvos vaiduose, bet sau pačiam. Tad kitais metais tarp Jogailos ir kryžiuočių vėl įsiplieskė karas, kuris atnešė jo sostinei naujų negandų. Nepaliovė Vilnius buvęs šalies sostine ir nuolatine aukščiausiojo Lietuvos valdovo buveine[38]. Jos gyventojai mainėsi savo darbo vaisiais su krikščionimis ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir kaimyniniuose kraštuose. Tačiau ši prekyba ne kartą nukentėjo dėl nesibaigiančių ir nuostolingų vaidų su Prūsija: vilniečiai prekijai būdavo įkalinami, o jų prekės atimamos[39]. Tačiau kiti, 1383 metai, atnešė Vilniui dar didesnę nelaimę. Didelė kryžiuočių kariauna, vadovaujama Ordino didžiojo magistro ir maršalo Konrado Valenrodo, išvien su Vytautu ir jo šalininkais atžygiavę atsiimti Skirgailos užvaldyto šio paveldo, rugsėjo 11-ą apsupo Trakų pilį. Nepaisant įnirtingos gynybos, kelias dienas užsitęsus atakai, mūrai buvo bombardų sugriauti, įgula priversta pasiduoti. Didysis magistras į Vilnių išsiuntė komtūrus: iš Elbliongo, Balgos, Brandenburgo ir Kristburgo, galingais kariuomenės daliniais vedinus, įsakęs bet kokia kaina jį visiškai sunaikinti. Atkaklus mūšis užvirė prie pat miesto, ant tilto, kur Vingrių versmės, nuo kalvų

38

V o i g t, V, 415 į savo istoriją yra įdėjęs labai svarbų Jogailos laišką didžiajam magistrui, kur teisingai ir pabrėžtinai prikaišioja kryžiuočiams nedorus Ordino poelgius jo atžvilgiu, datuotą Vilniuje 1383 m. pradžioje. *Vylne in Epyphania Domini* [Vilniuje per Viešpaties Apsireiškimą (Trijų Karalių šventę – I. K.)]. (1388 m. nuorašas Slapt. Arch. Spinta 52, Nr. 9). Tai vienas iš nedaugelio Lietuvos dokumentų, rašytų Vilniuje.

39

„Taikos sutartį su Mazovija (rašo tame pačiame laiške Jogaila, atsakydamas į didžiojo magistro pasiūlymą), noriai užvilkintume Jūsų Malonybės dėlei iki Velykų ir netgi iki metų pabaigos, bet tik su viena sąlyga, kad mūsų žmonėms iš Vilniaus sulaikytos prekės būtų grąžintos, o patys pirkliai išvaduoti." *Id. ibidem.*

urduliuodamos, plovė miesto aptvarus[40]. Su trigubai didesniu įniršiu, nešini šv. Jurgio vėliava puolė į mūšį Ordino riteriai, bet, narsiai lietuvių atremti, patyrę didelių nuostolių, turėjo grįžti prie likusių karių. Tačiau mūšio metu į medinius miesto namus mestas deglas sukėlė didžiulį gaisrą, per kurį didelę Vilniaus dalį pasiglemžė ugnis. Tas pašėlęs lietuvių priešinimasis nė kiek neatbaidė vokiečių nuo kasmetinių žygių iki pat Vilniaus, kuris tolydžio gyveno apimtas naujo puolimo grėsmės; 1384 metais, nepaisant skaudžių netekčių, Ordino patirtų Lietuvoje, jo antpuoliai jau siekdavo Kernavę, bet lemtinga Jogailos ir Skirgailos pergalė prieš Ragainės komtūrą, laimėta tarp Vilniaus ir Ukmergės, ir visiškas pastarojo kariaunos sunaikinimas tąkart apsaugojo sostinę nuo puolimo. Tuo metu pakitusi kaimyninės Lenkijos padėtis, nauji Jogailos politikos užmojai ilgam įžiebė Prūsijos keršťą ir Lietuvai bei Vilniui grėsė neapsakomomis negandomis. Jogaila, nuvargintas giminaičių, kunigaikščių tarpusavio vaidų ir nematydamas galimybės įveikti žiauriausių Lietuvos priešų kryžiuočių neįstojus į stiprių krikščioniškųjų valstybių gretas, pasišovė didžiam sumanymui – siekti Lenkijos sosto ir sukurti naują galingą valstybę Šiaurės Europoje. Tai pastūmėjo jį aukoti susitarimą ir turtingą leną prieštaringo likimo dar nepalaužtam Vytautui, kuris irgi negaišdamas griebėsi netikėtai pasitaikiusios progos; apsimetęs, jog suruošė žygį prieš Skirgailą, gebėjo išsprukti iš

40
To mūšio miglotus aprašymus Vygando ir Kornerio kronikose mintyse perkratydamas, manau, kad tiltas, kur kautasi, turėjęs būti per Vingrių upokšnį Trakų kelyje, gal netoli pranciškonų, juk sunku patikėti, kad būtų kalbama apie tiltą per Viliją. Vokiečiai negalėjo iš tos Vilijos pusės pulti miesto. Trakai taip pat ant kairiojo tos upės kranto išsidėstę, kaip ir Vilnius, – juk iš Trakų nuolat važiuojama dešine, smėlynu, ir tik prie pat miesto iš artimų šaltinių išteka upokšnis, tad per jį reikėjo ir galėjo būti nutiestas tiltas.

vokiečių nagų į Lietuvą, suduodamas jiems didelį smūgį[41]. Kai tik Prūsiją pasiekė žinia, kad Jogailos derybos su Lenkijos didikais ir Vengrijos karaliene Elžbieta dėl Jadvygos rankos sėkmingos, didysis magistras Konradas Ciolneris Rotenšteinas tuojau pat, surinkęs didžiules pajėgas, 1385 metų rugpjūtį ties Kaunu persikėlė per Nemuną ir ėmė siautėti visame krašte. Vilnius, tiesa, turėdamas tvirtovėse labai stiprias įgulas, išvengė puolimo, bet aplinkinės žemės iki Medininkų, netgi iki pat Ašmenos, buvo didžiojo magistro nuniokotos. Tačiau tai buvo jau paskutinis smūgis, krikščioniškojo Ordino riterių kirstas pagoniškai Lietuvai. Juk kai per Jogailos apsukrų laviravimą žlugo visos kryžiuočių jam daromos kliūtys siekti Lenkijos sosto, 1385 metų pabaigoje Lietuvos valdovas paliko savo senąją sostinę ir gausios lietuvių kunigaikščių ir didikų svitos lydimas išvyko į Krokuvą.

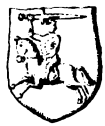
Miesto, kurio istorijos įvykius keliame iš užmaršties, likimas glaudžiai susijęs su viso krašto likimu. Iki to meto, kerojant karingos padermės laukiniams papročiams, jo istorija byloja bemaž vien apie nesėkmes, sumaištį arba pasakoja apie liaunus pradmenis. Nuolatinių karų ir grobimų virtinėje retai kur prasimuša padrikų ir neišsamių įstatymų pėdsakai, ir sunku būtų bent ką surasti, kas padėtų susidaryti aiškų ir teisingą vaizdą apie krašto, juolab

41

Nebuvo tokio nusikaltimo, kurio Ordinas nebūtų griebęsis, kad tik susilpnintų Lietuvos galią. Kai Vytautas po Kęstučio mirties užmezgė ryšius su didžiuoju magistru, 1384 metais buvo sudaryta sutartis, kuria Ordinas prisiekė atgauti Vytautui iš jo atimtą tėvoniją, o Vytautas tuo atveju, jeigu neturėtų įpėdinių, savo paveldėjimo teises į valstybę perleistų kryžiuočiams. Kokios buvo šios sutarties pasekmės? Taigi greitai, 1385 metais, mažamečiai Vytauto sūnūs, Jonas ir Jurgis, buvo Karaliaučiuje nunuodyti! Vytautas nevilty dėl savo sūnų netekties puolėsi prie sutarties su Jogaila, visą širdį dėdamas. Apgavystė, kurios ėmėsi išvykdamas iš kryžiuočių krašto, ir smūgiai, kuriuos šie nuo jo patyrė, galėtų būti prilyginti tai nelaimei, kokią pats per juos iškentėjo?

vieno miesto, valdymą. Tačiau nuo tos minutės tarp puslaukinių gyventojų blyksi nepažinto tikėjimo spinduliai, švelnesni tampa prasčiokiškų prietarų bjaurojami papročiai, nusistovi teisinės nuostatos, pažengia civilizacija, o istorija paguodžia palikdama žmonijai vaizdą miesto, kur klesti prekyba ir gerovė, nors jis prieš vieną amžių dar buvo nusėtas varganomis tamsuolių gyventojų trobelėmis.

PIRMOSIOS
KNYGOS
PABAIGA

VILNIAUS MIESTO ISTORIJOS

I

KNYGOS

PRIEDAI

STUDIJA APIE VILNIAUS MIESTO ATSIRADIMĄ

Rusios kronikininkai, tarp kitų ir *Voskresenski Letopis* (Воскресенск. Летоп. I. 48), liudija, kad XII amžiuje jau būta Vilniaus ir kad šio miesto gyventojai, bijodàmi Mstislavo Didžiojo kariaunos, kuris 1128 metais užvaldė krivičių žemę, pasidavė Vengrijos, tai yra Haličo, karaliaus valdžiai, vietininkais pasikvietę Dovilą ir Maukoldą, sūnus Rostislavo Rogvoldovičiaus, kurį tas pats Mstislavas išvijo į Graikiją. Tasai Dovilas ar Dovydas turėjo būti pirmasis Vilniaus kunigaikštis, Vido, praminto Vilku, ir Erdeno tėvas. Maukoldas buvo Mindaugo, arba Mendogo, tėvas[a]. Didžiųjų bei dalinių kunigaikščių Riuriko ainių, kilmės

[a] Русская Летопись сь Воскресенского списка, подаренного вь оной Воскресенской Монастырь Патриархомь Никономь вь 1658 году — 2-я часть in 4-то. Ст. Петербургь 1793. Įdedame ištisai visą tą vietą iš Nikono metraščio, kur yra apie tariamus Vilniaus kunigaikščius. I dalis, p. 48: *Načalo Hosudarej Litowskich – W lieta 6657 (1149 m.),*

prijde na Połotckie Kniazi na Rohwołomiesti Welikij Mstisław Wołodymerowicz Manamat i Połtesk wział, a Rohwołodowiczy zabieżali w Carhrad. Litwa w tu poru dan dajasze Kniaziem Połockim, a władoma swoimi hetmani a horody Litowskie tohda iże sut ninie za Kralem obładany Kniaźmi Kijewskimi inie Czernichowskimi, inie Smoleńskimi, inie Połockimi. I ottole Wilnia pryłożyszaś dan dajati Korolu Uhorskomu (tikriausiai Haličo), za strachowanije Welikaho Kniazia Mstisława Włodimerowicza, i Wilniane wziasza sobie iz Carahriada Kniazia Połotckaho Rostisława Rohwołodowicza dietej Dawiła Kniazia, da brata jeho Mowkołda Kniazia i toj na Wilnie perwyi Kniaź Dawił, brat Mowkołdow bolszoj, a dieti jeho Vidie jeho że ludi Wołkow zwali, da Erden Kniaź, a Erden syn krestiłsia był Władyko wo Tweri, kotoroj na Petra na cziudotworca wołnienie uczynił, zwali jeho Andrejem, pisał na Cziudotworca łżywie słowesa, a u Mowkołda kniazia syn Mindowh, a u Mindowha kniazia dieti, Wiszleh (ar ne Vaišelga, vienuolis) da Domant. Tohoże Viszleha izbra Hospod pobornika po prawowierje i ide w horu w Synajskoju i Krestisia, wo imia Otca i Syna i Swiatoho Ducha i nauczysia światym Kniham, i postryżesia wo mniszeski czyn wo Światoj horie i prebyw wo światoj horie try lieta i pojde w Ziemliu swoju i pryide iz Synajskie hory ko otcju swojemu k Mindowhu i monastyr sobie sozda. Otcem że jeho mnoho łaskasze i mukami pretiasze, o że nikako łaskania i słuszasze, ni preszczenja bojaszesia i żyviasze w monastyri i sławia Swiatuju Troycu Otca i Syna i Swiatoho Ducha – ir t. t. [Lietuvos valdovų pradžia – į Polocko kunigaikščius, į Rogvoldo vietą atėjo didysis Mstislavas Vladimirovičius ir užėmė Polocką, o Rogvoldovičiai išbėgo į Cargradą [Konstantinopolį]. Lietuva tuo laiku duoklę mokėjo Polocko kunigaikščiams, o valdoma savo etmonų, o Lietuvos miestai jau buvo valdomi Kijevo kunigaikščių: vieni – Černigovo, kiti – Smolensko, kiti – Polocko. Ir Vilnia [Vilnius] buvo priverstas duoti duoklę Ugrų karaliui (tikriausiai Haličo) už saugojimą nuo didžiojo kunigaikščio Mstislavo Rogvoldovičiaus. Ir vilniečiai paėmę sau iš Cargrado [Konstantinopolio] Polocko kunigaikščio Rostislavo Rogvoldovičiaus vaikus – kunigaikštį Dovilą ir jo brolį kunigaikštį Maukoldą ir tai pirmasis Vilniuje kunigaikštis Dovilas, didysis Maukoldo brolis, o jo vaikai: Vidas, kurį žmonės Vilku vadino, ir Erdenas kunigaikštis, o Erdenas sūnus pasikrikštijo, buvo valdovas Tverėje, kuris prieš Petrą, prieš stebukladarį, neramumą sukėlė, vadino jį Andriejumi, rašė prieš stebukladarį melagingus žodžius, o Maukoldo sūnus Mindaugas, o Mindaugo kunigaikščio vaikai: Višlegas (ar tik ne vienuolis Vaišelga) ir Daumantas. Tą patį Vaišelgą pasirenka viešpats ir eina jis į Sinajaus kalną ir pakrikštija vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios ir mokosi iš šventųjų knygų ir nusikerpa pagal vienuolišką stotą Šventajame kalne ir, prabuvęs Šventajame kalne trejus metus, ir pareina į savo žemę ir grįžta iš Sinajaus kalno pas savo tėvą kunigaikštį Mindaugą ir įkuria sau vienuolyną. Jis niekieno malonės neprašo, nei atleidimo nebijo ir gyvena vienuolyne, ir šlovina Šventąją Trejybę – Tėvą ir Sūnų ir Šventąją Dvasią – ir t. t.].

knygoje, *223 lape* (Родословникъ Князей Великихъ и удельныхъ рода Рурика. Ст. Петербургъ 1793 года 8vo) tariamų Lietuvos kunigaikščių kilmė aiškinama taip: „Vilniuje, Polocko dalinėje valdoje, buvo Riuriko giminės kunigaikščiai, *Rodosłownik'e* nurodyti: I. Kunigaikštis Rostislavas, kunigaikščio Rogvoldo Borisovičiaus sūnus. II. Kunigaikštis Dovilas, arba Dovydas, kunigaikščio Rostislavičiaus sūnus. III. Kunigaikštis Traidenis, kunigaikščio Dovydo Dovydavičiaus sūnus. IV. Kunigaikštis Vytenis, kunigaikščio Traidenio Dovydavičiaus[b] sūnus. Tačiau teisus

b
Šios nuostabą keliančios genealogijos kilmė, be Vilniaus paminėjimo, yra netgi K o c h o Lentelėse, kurias šis, šiaip ar taip, bet vertinamas autorius, turėdamas pasitikėjimą, gavo iš Müllerio ir įdėjo į savo svarbų veikalą *Tables généalogiques de Koch publiées par Schoell. Paris 1818. 4-to. Table LXV. Section I.* Žr. Lietuvos didž. kunigaikščių Genealoginę lentelę, sudarytą pagal Maskvos archyvo vedėjo Müllerio Rusijos genealogines knygas.

PIRMAS SKYRIUS

ROSTISLAVAS, Rogvoldo sūnus, Polocko kunigaikštis, didž. kun. Mstislavo Vladimirovičiaus išvytas su broliais iš Polocko 1129 m. Išvyko į Konstantinopolį, iš kur paskui pakviestas.

DOVILAS ar DOVYDAS Rostislavovičius, Lietuvos kunigaikštis

MAUKOLDAS, kartu su broliu Lietuvos kunigaikštis

VIDAS, pramintas Vilku, Liet. kun. po Mindaugo mirties 1263 ar 1265 m.

ERDENAS ar JERDENAS, Lietuvos kunigaikštis, kartu su broliu.[1]

MINDAUGAS, Lietuvos kunigaikštis 1240 m., Erdeno nužudytas 1263 m. ar 1265 m.

TRAIDENIS †1283

VYTENIS, Traidenio sūnus, did. Lietuvos kunigaikštis 1283 m., nužudytas 1315 m.

VAIŠELGA DOMANTAS, Polocko kunig.

GEDIMINAS

1
Regis, tai ERDVILAS.

Karamzinas[c], laikydamas tai labai abejotinu dalyku, o Mindaugo kilmės įrodymus – visiškais paistalais, nebent būtų priimtinos už tiesą didžiausios chronologinės klaidos ir sutikta su prielaida, kad Rusios kunigaikščių sūnūs, krikščionys, galėjo turėti lietuviškus vardus ir būti pagonys. Ar galima būtų sutikti, tarkime, kad Traidenis, turėjęs lietuvišką vardą, buvo rusino Vido Dovydavičiaus sūnus, arba, kad Vytenis, lietuvis pagonis, – jo vaikaitis? Nors Voskresensko Metraštis, regis, rašytas Žygimanto I [Senojo] laikais, kaip rodo 52 puslapio paskutinė eilutė, jei tik jos nėra perrašinėtojas pridėjęs, taigi metraštininkas galėjo žinoti šį tą tikra apie Gedimino kilmę, mat rašė vos vienam amžiui tepraėjus po Jogailos. Tačiau atsižvelgdami į tai, jog jis tikriausiai buvo vienuolis, menkai nutuokęs apie jam svetimo krašto praeitį, tik fragmentiškai aprašęs įvykius Rusioje, – neturėtume stebėtis, kad jis viską tempė ant savo kurpalio ir, ko nebuvo matęs, tą pats prikūrė. Vis dėlto gal po ta genealoginės painiavos migla slypi krislelis tiesos, galbūt Vilnius, kaip anksčiau minėjome, dar Mindaugo laikais buvo nedidelė Lietuvos kunigaikščių valda, gal jame ir kažkoks Maukoldas bus valdęs, bet šito nei tvirtai teigti, nei išsiaiškinti iki šiol neįmanoma. Dlugošas nurodo, jog Vilnius yra senovinis miestas, lietuvių tautos protėvių įkurtas ir gavęs vardą nuo vado Viliaus, kuris juos iš Italijos atvedęs[d]. Tačiau ta nuo-

c *Historya Państwa Rossyjsk.*, vert. į lenkų k., T. IV, l. 45.

d *Histor. Polon.* Lib. X, p. 116, ed. Lipsk. *Ibi primum oppidum Vilna, quod et in hanc diem caput genti est ex nomine Villi ducis, quo authore et Italiam deseruerunt et regiones illas ingressi fuerant condidere. Fluminibus quoque circa illud fluentibus, Villia et Vilna, ex ejusdem ducis nomine, indidere nomina* [Kur garsus miestas Vilnius, kuris ir šiandien genties sostinė yra, nuo kunigaikščio Viliaus vardo, su kuriuo [jie] ir Italiją paliko, ir į kitus kraštus atvesti įsikūrė. Taip pat upėms, aplink jį tekančioms, nuo šio kunigaikščio vardo davė Vilijos ir Vilnios vardus].

monė, paremta tik atsitiktiniu žodžių panašumu, yra mūsų senovės istorikų neįveiktos silpnybės Lietuvos kilmę sieti su romėnais pasekmė.

Pagaliau esama tokių, pasak kurių, esą Vilnius kitu vardu gyvavęs dar iki Gedimino laikų. Hartknochas Dusburgo[e] kronikos pastabose Gedimino pilį, vadintą *Castrum Gedemini*, turbūt stovėjusią kur nors Lietuvos su Prūsija pasienyje ir tieka kartų Dusburgo minimą, taria esant Vilniumi: *Ego puto hic intelligi urbem Vilnam, a Gedemino recens tum conditam nimirum anno 1322* [Aš manau, kad Vilniaus miestas gali būti taip suprantamas – būtent Gedimino įkurtas tik 1322 metais]. Tačiau atkreipus dėmesį į tai, ką Dusburgas, aprašomų įvykių amžininkas, todėl labiausiai vertas pasitikėjimo, apie tą pilį byloja, ta Hartknocho nuomonė negali atlaikyti. Pirmą kartą jį Dusburgas mini prie 1304 metų (356 lape), pasakodamas, kaip brolis Eberhardas de Virnemburgas nusiaubė Lietuvos valsčių, vadintą Pagraudene[f]: *improvise intravit territorium Lettoviae, dictum Pograuden* [netikėtai įsiveržė į Lietuvos teritoriją, vadinamą Pagraudene]. Buvo tai Lietuvos ar Žemaitijos ir Prūsijos pasienio valsčius, kuriame stovėjo Gedimino pilis, ir, regis, netoli nuo Garteno, tai yra Gardino, valsčiaus ir pilies, į kurią tuojau po ano atėjo Brandenburgo komtūras Konradas Lichtenhagenas. Toliau Dusburgas rašo: *Sed vexillum fratrum cum sibi adjuncti petit à mane usque ad meridiem in monte ex opposito Castri Jedemine ubi dictus comes de Homberg et plures alii nobiles dignitatem militiae susceperunt* [Bet brolių vėliava jam prisijungus kovojo nuo ryto iki pat vidurdienio kalne priešais Gedimino

[e] *Chronicon Prussiae.*

[f] Kojelavičius Pagraudene vadina apylinkę Žemaitijoje: *pograudienses in Samogitia agri. Hist. Lithu.* p. 436.

pilį, kur minėtas grafas iš Hamburgo ir daugybė kitų didikų priėmė kariuomenės garbę]. Šitai vyko viešpataujant Lietuvoje Vyteniui, kuris mirė apie 1315 metus. Kita užuomina Dusburgo kronikoje apie *Castrum Gedemini* [Gedimino pilį] yra prie 1317 m. (l. 387); anot jos, Ragainės komtūras Fridrichas de Libencelė, su 150 žmonių apgulęs tą pilį, neįstengė jos užimti, o tik sudegino papilį. Trečią kartą šis papilys buvo sudegintas 1324 metais; rašo apie tai Dusburgas, kad birželio 11 dieną, švintant, Ragainės komtūras Tomas Aldenburgas ir 44 broliai su 400 žmonių iš Sembos ir Natangos netikėtai užpuolė Gedimino pilies papilį ir plėnimis paleido[g]. Iš to, kas Dusburgo sakoma, peršasi išvados: pirma, kad ta Gedimino pilis, kiek galima susivokti, buvo Lietuvos ar Žemaitijos pasienyje, dėl šito ir su Strijkovskiu sutariama; antra, kad galėjo net prie Nemuno stovėti; pagaliau, kad *Castrum Gedemini* jau 1304 metais buvo, o Vilniaus pilis tik 1322 metais pastatyta. Jeigu mes net tarsime, kad ta pilis Vilniuje gerokai anksčiau pastatyta, tai Dusburgas, Gedimino amžininkas būdamas, 1324 metais nevadintų jos *Castrum Gedemini*, juk pats Gediminas, arba rygiečiai, dar prieš metus viešuose laiškuose ir dokumentuose aiškiai ją vadina Vilniaus ir sutartis tuo vardu vadinamame mieste pasirašo. Taigi atrodo, kad ta Hartknocho prielaida, esą Vilnius turėjęs būti ta vadinama *Castrum Gedemini*, yra visiškai atmestina. Mes net veikiau Veliuonoje negu Vilniuje tą Gedimino pilį manytume buvus.

[g] *Post haec XI Kalendas Junii Fr. Thomas de Aldenburg Commendator de Raganita et 44 fratres cum 400 viris de Sambia et Nattangia improvise intraverunt in ortu diei suburbium* ***Castri Gedémini****, et incendio destruxerunt* etc. [Po birželio 11-os br. Tomas de Aldenburgas, Ragainės komtūras, ir 44 broliai su 400 vyrų iš Sembos ir Natangos auštant netikėtai įsiveržė į Gedimino pilies papilį ir plėnimis paleido ir t. t.]. *Chron. prus.* p. 400.

Strijkovskis savo kronikoje[h], o juo sekdamas ir Kojelavičius[i] Vilniaus įkūrimą priskiria pačiam Gediminui, aprašydami įvykį, kuris galėjo būti tam vada. Anot jų, Gediminas, po Trakų pilies įkūrimo medžiojęs aplinkinėse giriose, nusidangino su visu guotu į Šventaragio slėnį, už keturių mylių nuo Trakų, kur Vilnios upė įteka į Viliją. „Tad tenai Gediminas (Strijkovskio žodžiai), prie pasakojimais apipintų ugniakurų, girioje tarpu kalnų, kuriuos dabar Plikaisiais vadina, medžiodamas, be daugybės kitų žvėrių, pats strėle iš kilpinės pašovė didžiulį taurą ir pribaigė jį ant to kalno, kur dabar Vilniaus Aukštutinė pilis – pastarąjį kalną ir dabar Tauro kalnu vadina, o to tauro kailį ir ragus, auksu aptaisytus, su vertingomis brangenybėmis ilgai ižde saugojo, net iki Vytauto laikų, o Vytautas, kuris paprastai dideliuose susiėjimuose ir svetimšalių pasiuntinių priėmimuose iš tų ragų gerdavo, vieną jų tad kaip didžią dovaną kartą garbingame valdovų ir kunigaikščių suvažiavime Lucke 1429 metais įteikė Romos imperatoriui Vengrijos karaliui Zigmantui," ir t. t. Gediminas, nuvargęs visą dieną bemedžiodamas, kai užmigo, sapne regėjo geležinį vilką, nepaprasto didumo, o jo kauksmas buvęs toks galingas, kad atrodė, tarsi šimtas vilkų staugtų. Lizdeika, vyriausiasis žynys, paklaustas, ką reiškia šitas sapnas, išaiškino didžiajam kunigaikščiui, kad regėti vilką, geležimi apkaustytą, yra ženklas, jog čia būsianti pastatyta pilis ir Lietuvos valstybės sostinė, o šimtas kitų vilkų – jo galią ir didybę žymi, apie kurią garsas sklisiąs po visas pasaulio šalis. Toks šio sapno aiškinimas turėjo Gediminui būti vada, Dievui aukas sudėjus, ant Tauro kalno pastatydinti Aukštutinę mūro pilį, o kitą – kalno papėdėje, slėnyje, – medinę, kurią pavadino Vilniumi pagal Vilnios upės vardą.

h XI Knyga, sk. 4, l. 396.

i *Hist. Lit.* Pars. I. lib. VII, p. 262.

Nors yra toks mūsų kronikininko pasakojimas apie Vilniaus įkūrimą XIV amžiuje, likę pėdsakų, liudijančių tą miestą buvus jau XII amžiuje. Islandų keliautojas Snorro, tais laikais vykdamas per Europos šiaurės kraštus, rado savo genties nausėdžių ir suprato jų šnektą – prie *Velni* (Vilnius), *Tryk* (Trakų) ir kitų miestų, netgi Lenkijoje[k]. Tad galėjo čia pirmiau būti skandinavų nausėdijos, taigi Vilniaus pradžia gal siekia normanų piratus, kūrusius Lietuvoje seniausias gyvenvietes IX–X amžiuje. Netgi kai kuriuose Jogailos autentiškuose dokumentuose, rašytuose prieš jo krikštą ir iki šiol išsaugotuose Karaliaučiaus archyve, Vilniaus vardas – *Vylne, Velne,* labai panėši į vardą, duotą jam Snorro. Tad kad ir kurią iš visų tų legendų pripažintume esant tikroviškiausia, vis vien neabejotinas dalykas, jog Vilniaus įkūrimą ne Gediminui, bet jo pirmtakams dera priskirti. Jau, pasak mūsų kronikų, Lietuvos kunigaikštis Germantas XIII amžiuje pirmasis toje vietoje turėjo būti įkurdinęs vaidi-

[k] Č a c k i s, gavęs išrašą iš tos Snorro kelionės aprašymo rankraščio, esančio Kopenhagos bibliotekoje, pirmasis apie tai užsiminė. Žr. *O Litew. i Polsk. Prawach*, T. I, l. 8. Linkėdamas tiems, kurie imsis Lietuvos istorijos, gerai susipažinti su tradicijomis, kurių Islandijos sagose yra ganėtinai. Įdedame čia trumpą žinutę apie tą Snorro ir jo darbus. S n o r r o S t u r l e s o n, tai yra, Snorro, Sturlės sūnus, vadinamas Šiaurės tautų istorijos tėvu, kilęs iš pirmųjų tos salos naujakurių garsiausios giminės, gimė 1179 metais Islandijoje. Užsimojęs parašyti Norvegijos istoriją, savo ilgų kelionių metu apsilankė ne tik visame Skandinavijos pusiasalyje, bet netgi Europos žemyno šiaurinės dalies daugelyje kraštų ir, nepaisant ypatingų sunkumų ir pavojų, kuriuos keliautojas patyrė tais barbariškais laikais, gausiai surinko svarbių žinių Šiaurės istorijai. Jo kūrinys, pavadintas *Heimskringla,* tai yra *Pasaulis,* arba tiksliau – *Žemės rutulys,* pirmiausia atspausdintas iš rankraščio, pasirodė 1697 metais Stokholme, *in folio,* P e r i n g s k i o e l d o išleistas trimis kalbomis: islandų, švedų ir lotynų. Tai pati svarbiausia, seniausia šiauriečių kronika, pradedama *Ynglinga Saga,* arba legenda apie karališką Ynglingų giminę, ir baigiama kitomis sagomis, senesnėmis, arba sukurtomis pagal anuomet žinotas kai kurių skaldų giesmes.

las, kunigaikščių kapavietes padaręs ir savo Dievų šlovinimus rengęs. Taigi ta vietovė, žinia, jei ji buvo parinkta tokiai reikšmingai paskirčiai, jau anksčiau turėjo būti užstatyta ir gyvenama. Netgi pats Vilniaus vardas, paeinantis ne nuo didesniosios Vilijos, bet nuo mažesniosios upės, Vilnios, į aną įtekančios, rodo, kad pirmykštė gyvenvietė turėjo būti prie Vilnios, ir kad Germantas, Šventaragio slėnyje miškus lydimais vertęs, kaip ir Gediminas keliasdešimt metų vėliau ant kalno statydinęs mūro tvirtovę, iškilusią jo viršūnėje, nieko daugiau nedarę, tik artinę Vilijos link ir plėtę senovinę Vilniaus gyvenvietę, palei Vilnios, arba Vilnelės, krantus nusidriekusią ir medinės pilies saugomą. Pagaliau visas tas aplinkinis kraštas, kuriame yra Vilnius, kaip nuo Rusios sienų netoli esantis, jau labai seniai turėjo būti apgyvendintas, ką liudija tokios tankiai gyvenamos vietovės ir pilys, pirmiausia medinės, o jau XIV amžiuje perstatytos į mūrines, kaip antai: Kernavė, Senieji ir Naujieji Trakai[1]. Tad

1

Yra žinoma, kad neatidūs mūsų kronikininkai Trakų vardą iš medžiotojų lenkiško *trok* (pavarža, nešyklė – vert.) kildina nepaisydami, kad tai lietuvių miestas ir įkurtas nuo seno, kai lietuviai dar ne tik jokių ryšių su Lenkija nepalaikė, bet ją dažnai puldinėdavo ir plėšikaudavo, tad jo vardas turėtų būti lietuviškas. O juk *Troki* yra sulenkintas žodis ir prigijęs tik po krikščionybės įvedimo; miestas iš tiesų turėjo lietuviškai būti vadinamas – *Trakas*. Kryžiuočių ir lietuvių laiškuose XIV amžiuje visur randame lotyniškai – *Dux Tracensis, in Tracis*, o vokiškai ne kitaip, kaip tik *Trakken, Trakin*. Lietuvių kalboje iki šiol girdime žmonių vartojamą žodį „trakas", kuris reiškia lydimus, likusius iškirtus beržus – išnaikintas beržynėlis! Trakų pilis, reikia manyti, taip pat yra buvusi sena, galbūt dar prieš Gediminą, gynybinė ir medžiotojų gyvenvietė. Gediminas trumpam buvo ją padaręs savo sostinės pilimi, ir tik Kęstutis bei jo sūnus Vytautas išplėtė ir pritaikė nuolatinei buveinei, paversdami galingų kunigaikščių garbei deranča. Vienoje Vytauto privilegijoje, suteiktoje Trakams, rašytoje *pod lita Bożeho narożenia 1384, mca Augusta 23 dnia Indykta,* skaitome, kad Trakai jau tuomet, tai yra prieš krikščionybės įvedimą Lietuvoje, buvo ganėtinai svarbus Lietuvos miestas, kad ten jau būta krikščionių bažnyčių, ir kad už ežero, skalaujančio pilį, vadinamo Galve, buvęs kunigaikščio žvėrynas.

nebūtų nuo tiesos nutolta, jeigu Vilnius, tokios palankios gamtos aplinkumoje stovėdamas, prie seniausių Lietuvos tvirtovių būtų priskirtas. Pilaitė, jėzuitų buvusi, per mylią nuo Vilniaus atstu, dešiniajame Vilijos krante, kur pastaraisiais metais buvo agronomijos institutas, dabar priklauso buvusiam to instituto direktoriui ponui Fričinskiui, yra viena iš seniausių įtvirtintų vietovių prie Vilniaus. Nuo neatmenamų laikų ten buvo kunigaikščių pilis, kuri vėliau dovanota Viršilų giminei, paskui perėjo Glebavičių paveldui, po jų tapo jėzuitų nuosavybe, pagaliau atiteko Vilniaus universitetui. To dvaro lankose iki šiol dunkso pilkapis, arba lietuvių sumuštų kryžiuočių kapavietė, prie Sudervėlės upelio; apie pastarąjį mūšį užsimena Strijkovskis. XVI amžiaus pradžioje tame kaime buvo gausiau negu dabar gyventojų, šis tas iš technikos, tarp kurių – malūnas, kalvė ir lentpjūvė. Dabar nieko iš to neliko, tik palaimingos kraštui epochos Žygimantų laikais prisiminimai ir liudijimas, patikinantis, kad Vilniaus apylinkės nuo neatmenamų senovės laikų galėjo būti apgyvendintos.

II

APIE VALDOVO GEDIMINO LAIŠKUS, RAŠYTUS IŠ VILNIAUS, JŲ AUTENTIŠKUMĄ IR APIE ĮVYKIUS, KURIE BUVO JŲ PASKELBIMO PASEKMĖ

A.

Trys Gedimino laiškai, esantys slaptajame Kryžiuočių Archyve Karaliaučiuje, pažymėti N60, Augusto Kotzebue išrašyti ir įdėti į jo veikalą, vad.: *Preuszens aeltere Geschichte von August von Kotzebue etc., Riga, 1808 4 D. 8-vo*, iš II t., p. 353 ir *sequ*. Foigto vertimas į lenkų k. ir teksto lotynų k. pataisymai.

1) Gedeminne Dei gratia Letphanorum Ruthenorumque Rex princeps et Dux Semigallie litteratis viris et deuotis ordinis predicatorum Magistris cujuscunque prouincie prioribusve fratribus universis principaliter *autem* (a) magistro Saxonie ac prioribus sub eodem constitutis salutem et quidquid melius poterit adoptari. Sciat vestra honorabilis commendabilisque scientia nostros nuntios cum litteris misisse ad patrem nostrum gloriosissimum dominum Johannem Papam ut nos vestiat stola prima; cujus nuncios cum grandi timore et tedio de die in diem expectamus, quia Dom. Jesu Christo annuente, iam parati erimus ad queque sue beneplacita voluntatis. *Itaque* (b) Episcopos cupimus, Sacerdotes Religiosos colligere, exceptis hiis qui claustra sua vendunt et machinantur in mortem clericorum. Jura ecclesiastica protegere, clerum honorare volumus et cultum Dei ampliare. Idcirco petimus, ut vos hec in civitatibus, locis et villis ubi *aliqui* (c) nostrum predicare contigerit populo nuncietis. Etiam siqui milites essent et armigeri, daremus eis redditus et agriculturam, quantum vellent, mercatoribus fabris, arpentariis (d) balistariis, sutoribus artis mechanice cujuscunque cum uxoribus et liberis et iumentis concedimus liberum introitum et exitum terre nostre sine ulla exactione seu thelonio et omni turbacione procul mota. Licet cruciferi huius negocii causa prescripti sigillum nostrum in contumeliam nostram igne cremauerunt videbitur ut a Deo inceptum extinguerent et oculos hominum obsecarent tamen hanc cartam cum ipso sigillamus prout *sigillati* (e) fecimus literas D-ni patris apostolici predilecti in certam credenciam et munimen quam prius ferrum in ceram transit et aqua in calibem (?) commutatur quam verbum a nobis progressum retrahamus. – Malignantes contra hoc scriptum et sigillum sunt detractores veritatis, dyaboli cultores, fidei destructores, heretici mendaces et omni honore privati in hiis scriptis. Hac littera lecta et exscripta a magistro et prioribus

1) Gediminas*, dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žemgalijos valdovas ir kunigaikštis, mokytiems ir pamaldiems vyrams, bet kurios dominikonų provincijos magistrams ir priorams, visiems broliams, tačiau visų pirma Saksonijos magistrui ir jam pavaldiems priorams [siunčia] sveikinimą ir kuo geriausių linkėjimų.

Težino jūsų garbingasis, įtakingasis bei mokytasis [asmuo], jog mes pasiuntėme savo pasiuntinius su laišku mūsų tėvui, garsingajam viešpačiui popiežiui Jonui, kad jis mus apvilktų pirmuoju krikšto rūbu; jo pasiuntinių diena iš dienos laukiame su dideliu būkštavimu ir nekantrumu, nes viešpaties Jėzaus Kristaus laiminimu jau būsime pasirengę [įvykdyti] kiekvieną jo valios pageidavimą.

Todėl norime susikviesti vyskupų, kunigų, vienuolių, išskyrus tuos, kurie pardavinėja savo vienuolynus ir rengia dvasininkų žudynes. Mes esame pasirengę saugoti bažnyčios teisę, gerbti dvasininkus ir plėsti dievo garbinimą.

Todėl prašome, kad jūs paskelbtumėte šį [laišką] žmonėms miestuose, vietovėse bei kaimuose, kur tik kuriam nors iš jūsiškių teks sakyti pamokslą.

Taip pat, jei bus [tarp jų] riterių ir ginklanešių, duosime jiems pajamų ir žemės, kiek norės; pirkliams, meistrams, račiams, svaidomų pabūklų gamintojams, kurpiams ir [kitiems] bet kokios srities amatininkams suteikiame laisvę įeiti į mūsų žemę ir išeiti [iš jos] drauge su žmonomis, vaikais ir galvijais be jokių rinkliavų arba muitų ir nedarant jokių kliūčių.

Nors kryžiuočiai dėl aukščiau minėtojo reikalo mūsų įžeidimui sudegino mūsų antspaudą, matyt, [tuo tikslu], kad užgniaužtų dievo pradėtą [darbą] ir apdumtų žmonėms akis,

*

Čia ir toliau cit. pagal *Gedimino laiškai*, parengė V. Pašuta ir I. Štal, [vertė M. Ročka], Vilnius, Mintis, 1966.

Saxonie ultra mittatur quanto prius vt dei *gratia* (f) perficiat quod incepit. Datum anno Dni M.CCCXXIII ipso die corporis X-ti, valete.

2) Gedeminne dei gratia Letphanorum Ruthenorumque rex princeps et dux Semigallie Honorabilibus viris prouidis et honestis advocatis consulibus civibusque Lubecens. Rostokcens. Sundens. Gripeswaldens. Stetynens. Gotlandieve mercatoribus et mechanicis cuiuscunque conditionis. Sal. et regalem gratiam et fauorem. Cum omnia regna subiacent celesti regi Jesu Christo de quibus unum tenemus tanquam forma in materia vel servus in domo, licet omnium regum minimus apparemus, tamen dei prouidentia in *populis maximis* (a) in quibus habemus precipere et *imperare* (h) perdere et saluare, claudere et *reseruare* (c) iam dudum nostros terminos *transmistis* (d) absque ulla recognitione visitando. Noygardiam, *Pleskowiamque* (e) omnia permisimus futurum *proprium* (f) bonum nunc vidistis et *a me* (g) percipitis de die in diem omnium vestrorum detrimentum miserunt progenitores nostri

tačiau prie šio rašto mes pridedame tą patį antspaudą, panašiai kaip liepėme pridėti šį antspaudą prie laiško didžiai mylimam viešpačiui apaštališkajam tėvui didesniam jo patikimumui ir sutvirtinimui, nes pirmiau geležis pasikeis į vašką ir vanduo pavirs plienu, negu mes atšauksime mūsų ištartą žodį.

Pikta valia veikiantieji prieš šį raštą ir antspaudą šiuo laišku yra [skelbiami] tiesos neigėjais, šėtono gerbėjais, tikėjimo ardytojais, melagingais eretikais ir bet kokios garbės netekusiais [žmonėmis].

Perskaitę ir nurašę, Saksonijos magistras ir priorai tepasiunčia šį laišką toliau, kiek galima greičiau, kad Dievas savo garbei užbaigtų tai, ką pradėjo.

Duota 1323 viešpaties metais, pačioje Kristaus kūno dienoje.

Būkite sveiki.

2) Gediminas, dievo malone lietuvių ir rusų karalius, Žemgalijos valdovas ir kunigaikštis, gerbiamiems vyrams, rūpestingiems ir garbingiems Liubeko, Rostoko, Žundo, Greifsvaldo, Štetino ir Gotlando [miestų] reikalų valdytojams, tarėjams ir piliečiams, pirkliams ir bet kokios padėties amatininkams [siunčia] pasveikinimą ir savo karališką malonę bei palankumą.

Kadangi visos karalystės, iš kurių vieną mes valdome, yra pavaldžios dangaus karaliui Jėzui Kristui tokiu būdu, kaip forma materijai, o vergas namams, tai, nors iš visų karalių esame menkiausias [svetur], tačiau dievo apvaizda didžiausias savajame krašte, kur turime galią duoti nurodymus ir įsakinėti, pasmerkti ir pasigailėti, uždaryti ir atverti.

Pagaliau jūs jau perėjote per mūsų sienas be jokio tikrinimo, kad aplankytumėte Naugardą, Pskovą; visa tai jums leidome dėl būsimosios naudos.

(*) vobis suos nuncios et litteras, aperuerunt vobis terram, nullus vestrorum veniens aut canis ex parte eorum referens grates de preceptis, non vos terreant prescripta si ipsi unum promiserunt domino annuente nos dupla faciemus. Ideoque amplius quia patri nostro sanctissimo domino *papa* (h) nostras litteras misimus pro ecclesie Dei unione, et legatorum suorum adventum cum inenarrabili tedio expectamus quorum presenciam literaliter recepimus nos videre. Idcirco consulentes vobis ipsis, mittentes nobis ex parte vestrorum omnium sollempnes nuncios veros et *vnos* (i) fide dignos super manum nostram et super presens scriptum nostro regio sigillo roboratum. Super hoc promittimus vobis omnibus fide data *Quod talem pacem ordinabimus ininuicem* (sic) *quod C h r i s t i a n i similem nunquam senciebant.* Episcopos Sacerdotes Religiosos ordinis predicatorum et minorum colligemus quorum vita laudabilis et probata, talium *noluimus* (k) accessum qui de cenobiis faciunt latronum refugium et elemosinam vendunt in detrimentum animarum et etiam unde latrunculi exeunt in preceptis et mortificationem clericorum, de talibus monachis sibi unusquisque caueat consulimus dominorum. Insuper ex regali dono damus iam in presenti carta nostram terram liberam esse sine theoloneo exactione, angariarum et perangariarum super omnes (?) predecessores nostros omnibus mercatoribus militibus vasallis quos dotabo redditibus unicuique suam secundum dignitatem mechanicis conditionis cuiuscunque scilicet fabris sutoribus carpentariis lapicidis, in arte salis peritis, pistoribus, argentariis, balistariis, piscatoribus cuiusve conditionis veniant cum liberis uxoribus et iumentis. Intrent et exeant secundum, placitum omni turbatione procul mota quod spospondimus in hiis fide data quod ab omni iniusta petitione meorum subditorum manebunt securi et exempti. *Agriculis* nostrum regnum intrandi commorandique volentibus *damus et concedimus ad decem annos colere libere absque censu et*

Dabar jūs pamatėte ir savo ausimis diena iš dienos girdite, kokios naudos jūs visi netekote. Mūsų senoliai siuntė jums savo pasiuntinius ir laiškus, atvėrė jums savo kraštą, [tačiau] niekas iš jūsų neatvyko, net nė šuo iš jūsų pusės su padėka neatsiliepė dėl tų pasiūlymų.

Tenegąsdina jus tai, kas anksčiau buvo rašyta. Jei jie [senoliai] vieną dalyką prižadėjo, tai mes, dievui laiminant, dvigubai padarysime ir dar daugiau, nes mes pasiuntėme mūsų laišką mūsų tėvui, šventajam viešpačiui popiežiui dėl susivienijimo su dievo bažnyčia ir su neapsakomu nekantrumu laukiame jo pasiuntinių atvykimo; jų saugiu buvimu pas mus rūpintis esame mes raštu prižadėję.

Todėl, rūpindamiesi savimi pačiais, siųskite mums iš savo visų kraštų aukštus pasiuntinius, teisingus ir pasitikėjimo vertus vyrus; mes, be savo parašo ir be šio savo laiško, sutvirtinto mūsų karališkuoju antspaudu, – be visa to, iškilmingai prižadame jums visiems, kad nustatysime tokią tarpusavio taiką, apie kokią krikščionys niekados nė negalvojo.

Vyskupų, kunigų, dominikonų ir pranciškonų ordino vienuolių tokių prisikviesime, kurių gyvenimas girtinas ir doras, [tačiau] nepageidaujame atėjimo tokių, kurie iš vienuolyno padaro plėšikų prieglobstį ir pardavinėja aukas, žalodami [savo] sielas, ir iš kur išeina mokyti plėšikėliai ir [žmonės], kurie žudo dvasininkus; patariame kiekvienam valdovui pasisaugoti tokių vienuolių. Taip pat, be visa to, [ką suteikė] mūsų pirmtakai, jau šiuo savo raštu skelbiame, jog mūsų žemė karališka malone yra laisva [nuo mokesčių], nuo muitų ir kelio prievolių visiems pirkliams, riteriams, vasalams; juos aprūpinsiu pajamomis kiekvieną pagal jo padėtį; [tai suteiksiu] bet kokios padėties amatininkams, būtent, meistrams, kurpiams, račiams, akmenskaldžiams, druskininkams, malūnininkams, sidabrakaliams, svaidomųjų prietaisų gamintojams, žvejams ir [kitiems] bet kokios padėties; tegu jie atvyksta [į mūsų žemę] su

medio ipse (l) ab omni opere regio sint exempti, termino predicto expirato et *tantum* (ù) secundum terre fertilitatem dabunt decimam prout in aliis regnis vel *provinciis* (m) dare consueverunt. Ita *tunc* (n) quod nobiscum *populus* (o) (pùs sic) exsuperabit *gratiam* (p) quam in aliis regnis est consuetum. Jure civili vtantur Rigensis civitatis omnis vulgus nisi tunc melius fuerit inventum de sano consilio discretorum. *Ut igitur securiores* et magis certiores *vos reddamus duas ecclesias fratrum minorum* unam in civitate nostra regia *Vilna* dicta, et aliam in *Noygardis* habemus erectas, et terciam fratrum predicatorum, ut quisvis secundum ritum suum deum (r) colat. Quod ergo nostre donacionis concessio maneat impermutabilis et firma presentem cartam conscribi iussimus et sigilli nostri appensione fecimus roborari. Quia hoc scientes quod idem sigillum D-no nostro ac patre Sctissimo misimus et quidquid sibi litteraliter conscripsimus seruabimus illibatum. Contradictores hujus sigilli tanquam maliciosos, fidei destructores, hereticos mendaces repudiamus et omni honore priuatos in hiis scriptis per ducatum domini Bonislay ducis Masouie ad nos poterit habere securum accessum super manum nostram unus quisque. Datum Vilna A. Dni M.CCCXXIII. ipso die corporis Christi.

Litera perlecta in una civitate petimus sub testimonio religiosorum ac aliorum fide dignorum virorum exscribi et mittere in aliam sine mora, ut desiderium nostrum manifestetur universis, valete.

vaikais, žmonomis ir galvijais, tegu ateina ir išeina pagal savo norą visiškai be jokio trukdymo; tai šiuo savo laišku užtikrindami, prižadame, kad jie bus saugūs ir neliečiami jokių neteisėtų mano pavaldinių pretenzijų.

Žemdirbiams, norintiems atvykti į mūsų karalystę ir čia pasilikti, duodame [žemę] bei suteikiame [privilegiją] dešimt metų [ją] dirbti laisvai ir be mokesčių, o pusę to laiko tebūna jie atleisti nuo bet kokios karališkos prievolės; minėtam terminui praėjus, priklausomai nuo žemės derlingumo, jie duos dešimtinę, kaip ir kitose karalystėse bei tautose paprastai jie duodavo, tačiau su tokiu [skirtumu], kad mūsuose grūdas bus gausesnis, negu paprastai yra kitose karalystėse.

Tie visi žmonės tesinaudoja Rygos miesto civiline teise, jei paskui nebus geriau sumanyta išmintingųjų tarybos. Tuo tikslu, kad jūs mažiau abejotumėte dėl saugumo ir labiau pasitikėtumėte, [pranešame], jog esame pastatę dvi pranciškonų bažnyčias: vieną mūsų karališkajame mieste, vardu Vilnius, ir antrą Naugarduke, o trečią dominikonų, kad kiekvienas pagal savo apeigas galėtų garbinti dievą.

Taigi, kad šių mūsų privilegijų suteikimas pasiliktų nekintamas ir tvirtas, liepėme surašyti šį raštą ir sutvirtinti jį, nurodydami prikabinti mūsų antspaudą, nes jūs, žinodami, jog tą patį antspaudą pasiuntėme mūsų viešpačiui ir šventajam tėvui, [tikėsite], jog ir tai, ką jam laiške parašėme, viską išlaikysime.

Šio antspaudo niekintojus šiuo savo laišku pasmerkiame kaip bjaurius tikėjimo ardytojus, eretikus, melagius ir jokios garbės neturinčius žmones.

Per viešpaties Mazovijos kunigaikščio Boleslavo kunigaikštystę galės kiekvienas saugiai atvykti į mano valdomą žemę.

Duota Vilniuje 1323 viešpaties metais, pačioje Kristaus kūno dienoje.

3) Gedeminne divina providentia Letphanorum Ruthenorumque rex princeps Semigallie et dux Religiosis in X-to viris et patribus reverendis ac devotis ministris custodibus et gardianis ceterisque fratribus minoribus universis toto orbe diffusis, precipue tamen ministro Saxonie ceterisque fratribus u n i v e r s i s salutem ac (l) promotionis amminiculo continuum incrementum. Scire vos volumus litteras nostras patri nostro Excellentissimo D-no Johanni Sedis Apostolice summo Pontifici direxisse ut minaret (?) nos una cum ceteris ouibus ad pascua ubertatis, *recepimus itaque in responso breuiter adventum fieri suorum* legatorum quorum dilatio tedia nobis generat infinita, ut eo cicius perficeretur opus Dei et fraus seductoria cassaretur cupimus per vos et vestros fratres in omnibus ciuitatibus locis seu villis nostrum pandere velle universis et populum hortari salutaribus monitis ut quot (2) rigauit Deus pullulet ac metat et in celestibus collocet cum beatis. Volumus enim episcopos sacerdotes, religiosos ordinis cuiuscunque colligere, *precipue de vestris quibus iam ereximus duas ecclesias unam in civitate nostra regia Vilna,* aliam in Nougardia: ad quas nobis hoc anno *quatuor fratres scientes polonicum, semigallicum ac pruthenicum ordinetis* tales ut nune sunt et fuerunt et etiam de predicatoribus quibus *dabimus ecclesiam tempore successivo.* Exclusis tamen religiosis qui cenobia eorum in *dispendium* dominorum et mortificationem clericorum vendunt miserabiliter animas illudentes, intimantes etiam populo ac fratribus incipiatis intimare in ciuitatibus locis et villis

Laišką, kai jis bus perskaitytas viename mieste, prašome nurašyti ir su vienuolių ir kitų vertų pasitikėjimo vyrų patvirtinimu nedelsiant pasiųsti į kitą, kad mūsų pageidavimas būtų paskelbtas visiems.

Būkite sveiki.

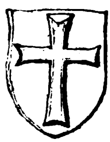
3) Gediminas, dieviškąja apvaizda lietuvių ir rusų karalius, Žemgalijos valdovas ir kunigaikštis, pasišventusiems Kristui vienuoliams ir garbingiems bei pamaldiems tėvams, ministrams, kustodams ir gvardijonams ir visiems kitiems pranciškonų ordino broliams, pasklidusiems visame pasaulyje, tačiau visų pirma Saksonijos ministrui ir visiems kitiems broliams [siunčia] sveikinimą su linkėjimais tobulėti ir nuolatinės sėkmės.

Mes norime, kad jūs žinotumėte, jog mes pasiuntėme mūsų laišką mūsų didžiai prakilniam viešpačiui Jonui, apaštališkojo sosto aukščiausiajam kunigui, kad jis padėtų mums drauge su kitomis savo avimis [įeiti] į gausumo ganyklą; tuo reikalu gavome atsakymą, jog greitai atvyksią jo pasiuntiniai; jų delsimas mums kelia begalinį susirūpinimą, [nes norime], kad greičiau būtų pabaigtas dievo darbas ir niekais pavirstų klastinga apgaulė.

Mes pageidaujame per jus ir jūsų brolius paskelbti savo nutarimą visuose miestuose, vietovėse ir kaimuose ir paskatinti žmones išganingais pamokymais, kad tai, ką Dievas palaistė, jis ir išaugintų, ir nupiautų, o taip pat patalpintų danguose su palaimintaisiais. Dėl to mes norime sukviesti vyskupų, kunigų ir bet kurio ordino vienuolių, ypač iš jūsiškių, kuriems jau pastatėme dvi bažnyčias: vieną mūsų karališkajame mieste, vardu Vilnius, antrą Naugarduke; prie jų priskirkite mums šiais metais keturis brolius, mokančius lenkų, žemgalių ir rusų kalbas, tokius, kokie dabar yra ir

amore nostri. *Quod* (a) militibus et armigeris redditus dabimus mercatoribus autem fabris carpentariis, argentariis, salis arte peritis *de* (b) plane mechanicis condicionis cuinscunque liberam facultatem intrandi et exeundi terram nostram per ducatum ducis Masouie Dni Bonizlai omni exactione Theloneo infestatione iniusta angariarum et perangariarum procul motis. Hec scripta servabimus rata *quod verbum* ut (c) calibs manebit duraturum. In cuius rei testimonium nostrum sigillum, quod domino apostolico et patri nostro sanctissimo misimus *quod nunc Cruciferi ad ignem proiecerunt in contumeliam huius legationis* presentibus duximus apponendum. Huius sigilli contradictores reddimus falsarios fidei persecutores hereticos maliciosos et perversos in hiis scriptis. Datum Vilna A. D. M.CCCXXIII. ipso die corp. X-ti.

Litera perlecta a Ministro et custodibus mittatur ad aliam provinciam et omnes fratres orent pro Rege filiis et Reginis et tota terra, ut dominus perficiat quod incepit.

kokie buvo [anksčiau]; taip pat [kviečiame] ir iš dominikonų, ir jiems netrukus duosime bažnyčią; tačiau išskiriame tuos vienuolius, kurie prekiauja savo vienuolynais, darydami nuostolį savo valdovams, statydami pavojun dvasininkų gyvybę ir negailestingai žudydami savo sielas.

Be to, pranešdami [apie šį raštą] žmonėms ir broliams, dėl mūsų meilės [jums] pradėkite skelbti miestuose, vietovėse ir kaimuose, kad riteriams ir ginklanešiams suteiksime pajamų, o pirkliams, meistrams, račiams, sidabrakaliams, druskininkams ir lygiai taip pat bet kokios padėties amatininkams galimybę laisvai įeiti į mūsų žemę ir išeiti [iš jos] per Mazovijos kunigaikščio viešpaties Boleslavo kunigaikštystę be jokių rinkliavų, muitų, be jokio apsunkinimo teisės nenumatytom kelio prievolėm.

Šį raštą mes laikysime nekeičiamu, nes mūsų žodis liks tvirtas kaip plienas.

To [rašto] paliudijimui laikėme reikalingu dalyku pridėti prie šio laiško tą mūsų antspaudą, kurį pasiuntėme apaštališkajam viešpačiui ir švenčiausiajam mūsų tėvui ir kurį kryžiuočiai šios pasiuntinybės įžeidimui įmetė į ugnį.

Šio antspaudo niekintojus ir teksto klastotojus šiuo laišku skelbiame tikėjimo persekiotojais, piktais ir klastingais eretikais.

Duota Vilniuje 1323 viešpaties metais, pačioje Kristaus kūno dienoje.

Laišką, kai perskaitys ministras ir kustodai, prašom pasiųsti į kitą provinciją, o visi broliai nuoširdžiai tepasimeldžia už karalių, jo vaikus ir karalienes, o taip pat už visą kraštą, kad viešpats užbaigtų tą [darbą], kurį jis pradėjo.

B.

Žvilgsnis į Gedimino veiklą šių laiškų paskelbimo laikais
(Versta iš F o i g t o *Geschichte Preussens etc.* IV Band, p. 358–376).

1322-ųjų žiemą, po ilgos ramybės, nauja kryžiuočių ekspedicija patraukė į Prūsiją. Atskirus pulkus vedė: Silezijos kunigaikštis Bernardas iš Švidnicos, grafas Geroldzekas iš Švabijos, abu Reino grafai iš Julicho ir Vildenbergo, didikai iš Lichtenbergo, taip pat Plihta su savo broliu iš Čekijos ir daug kitų riterių. Prie šio būrio prisijungė krašto magistras Fridrichas fon Vildenbergas, visi ginkluoti krašto žmonės; šis, apimtas didelio ryžto tas pajėgas panaudoti reikšmingam žygiui, nukreiptam prieš pagonis, stojęs šimto penkiasdešimties Ordino riterių priešakyje, visą tą guotą nuvedė į Vaikius Žemaitijoje. Belaisvių ėmimas, krašto niokojimas bei plėšikavimas, kaip ir per ankstesnius puolimus, buvo vieninteliai žygio tikslai. Vaikių krašte buvo šventoji giria, kuri kartu su netoliese stovėjusia pilimi ir aplinkiniais pastatais vieną naktį buvo sudeginta iki pamatų, visi gyventojai išžudyti. Baigusi kruvinus darbus, ginkluota palyda kitą dieną pasiekė Raseinių ribas, o vėliau ir Ariogalos apylinkes. Abi tos vietovės pagonims buvo labai svarbios, juk čia stovėjo Romuva (Perkūno šventykla ir vyriausiojo vaidilos Krivių Krivaičio pagrindinė buveinė). Pakeliui viską versdama pelenais, kryžiuočių kariauna puolėsi Bisenės pilies link, pasiryžusi užimti ją šturmu, ir jau vėlų vakarą imta pulti. Įgula gynė sienas nepaprastai narsiai ir vokiečius, nepaisant jų

sunkiųjų ginklų, atrėmė, bet kai rytojaus dieną ruošėsi naujoms kautynėms, gynėjai prašė taikos ir davė įkaitų laiduodami, kad sutiksią paklusti Ordinui. Vos tik kryžiuočiai atsitolino, Gediminas jėga privertė juos sulaužyti duotą žodį ir atsisakyti priklausomybės Ordino valdžiai.

Tas valdovas po pergalingų žygių, tikriausiai todėl, kad kryžiuočiai tolydžio artinosi, nuo Rytų atsigręžė į Vakarus ir į juos nukreipė savo kruviną kardą. Kol vokiečių kariauna dar delsė stovyklaudama Žemaitijoje, galingas lietuvių pulkas įsiveržė į Livoniją ir pirmiausia ugnimi bei kardu nusiaubė Dorpato vyskupiją; daugiau kaip penki tūkstančiai krikščionių buvo per tą antpuolį užmušta ar į nelaisvę išsivesta[a]. Vėliau tarp kryžiuočių buvo įsigalėjusi visuotinė nuomonė, esą kupinas senos neapykantos Rygos arkivyskupas Fridrichas atsikvietęs priešą į šalį; bent jau neabejotinas dalykas, jog Gediminas nuo to laiko su arkivyskupu buvo susimokęs ir veikė jo patarimų ir planų paisydamas[b].

Kadangi grėsmingi buvo Gedimino nukariavimų planai, atėjus žiniai apie naują kryžiuočių kariauną Čekijoje ir

a Dusb. c. 334.

b Minėtas anksčiau *Responsio per Procurat. Ordinis* apie tai plačiai pasakoja. Be kita ko, ten yra pasakyta: *Tempore Friderici dudum Archiepiscopi, idem Archiepiscopus cum suis complicibus nitens ad totale exterminium Ordinis prelibati Ambaxiatores ad regem Litwinorum infidelium miserunt, per quos cum eisdem rege et infidelibus contra ipsum Ordinem confederaciones fecerunt, cum eisdem que ordinarunt, quod in manu forti venirent versus Livoniam et quod transitum haberent per terras ecclesie Rigensis et in ipsis Castris et terris possent ad exterminium dicti Ordinis stare et per ea Ordinem invadere* [Anuomet valdant arkivyskupui Fridrichui, pats arkivyskupas, su savo bendrais trokšdamas galutinai Ordiną sutriuškinti, vertingus pasiuntinius pas netikėlių lietuvių valdovą pasiuntė, per kuriuos su šiuo karaliumi ir netikėliais prieš patį Ordiną paliaubas sudarė ir su juo nutarė, kad sutelkę jėgas galės žygiuoti į Livoniją ir per Rygos bažnyčios žemes ir pačiose pilyse ir žemėse galės apsistoti dėl minėto Ordino sutriuškinimo ir per tai Ordiną pulti]. Toliau seka smulkus aprašymas.

Vokietijoje, turėta vilčių jai stipriai pasipriešinti. Iš tiesų jau 1323 metų pradžioje atvyko riteriai Zinnenbergas ir Egerbergas su stipriu pulku kilmingų karių ir vasalų iš Čekijos bei Pareinio žemių. Kai didysis magistras prie jų prijungė vietinius savo pulkus, visa kariauna patraukė į kovą su lietuviais. Tačiau greitai užėjo tokie baisūs šalčiai, kad ne tik Prūsijoje ir Livonijoje nušalo visi vaismedžiai, o jūra 15 mylių pasidengė tokio storio ledu, kad juo iš Danijos iki Liubeko buvo galima keliauti[c]; tad ir kryžiuočiai nieko negalėjo imtis, baimindamiesi, kad iš pietų atvykę ir prie smarkių šalčių nepripratę kariai visi nežūtų.

Taigi tas žygis nuėjo perniek; vis dėlto antpuoliai senu papročiu nesiliovė ir tais metais. Energingas Garteno (Gardino) vadas, įsiveržęs į Danijos žemes Revelio apylinkėse, jas siaubingai nuniokojo[d], o per Didžiosios savaitės pasninką ginkluoti žemaičiai įsiveržė į Memelio apylinkes, užėmė miestą, nužudė apie 70 žmonių, sudegino visą miestą ir daug kaimyninių naujakrikščiams priklausiusių sodybų[e], didelių

c

Taigi J e r o s c h i n, c. 335 ir *Epitomator, Gadebusch Livl. Jahrb.* B. I, 402, nurodo kitus Šiaurės šalių šaltinius žinioms apie tą nepaprastą šaltį papildyti. Ł u k a s z D a w i d, S c h ü t z, p. 59. A l b. K r a n t z i i *Wandal*, L. VIII c. 7.

d

Be D u s b u r g o, c. 336, byloja *Dyploma Biskupa Eberharda Warmińskiego*, 1325 m.: *Idem gentiles Lytwini anno dom. MCCCXXIII, in carniprivio intraverunt Revaliam terram regis Dacie in partibus Lyvonie ac eciam Episcopatum Tarbetensem, quas rapinis et incendiis exsiccialiter? destruxerunt occidentes et capientes quatuor millia hominum sexus promiscui et quingentas duas parochiales ecclesias cum sacramentis ecclesie comburentes etc.* [Taip pat pagonys lietuviai Viešpaties metais 1323-iais per Užgavėnes įsiveržė į Danijos karalystės Revelio žemę Livonijos srityse ir net Dorpato vyskupiją, kurias plėšdami ir degindami iki pamatų sugriovę sunaikino ir pagrobė 4 000 vyrų ir moterų ir 42 parapijų bažnyčias su bažnytiniais sakramentais sudegino ir kt.].

e

D u s b. c. 337. vadina *tria circumiacentia Castra neophytorum* [trys aplink esančios naujakrikščių pilys]; E p i t o m a t o r vadina: *tres domus refugii in propinquo sitae* [trys priebėgos namai, artimai išsidėstę]. J a r o-

ir mažų laivų, žodžiu, sunaikino viską, ką tik buvo galima plėnimis paleisti, tik kryžiuočių pilis išliko sveika[f]. Tokios didelės sėkmės padrąsinti, lietuviai vėliau, rugpjūtį, prasigavo net iki Wehlau [Vėluva] apylinkių, kur sudegino šešis kaimus ir įtakingą kryžiuotį Fridrichą fon Quitzą kartu su trisdešimt šešiais kariais nužudė[g].

Per vieną tokių antpuolių baisiausiai nukentėjo Dobrynės kunigaikštystė, kurią maždaug tuo metu valdė kunigaikštienė Anastazija, kaimyninė Mazovija bei artimos apylinkės[h]. Iki to laiko sėkmės lydėti lietuviai taip suįžūlėjo, kad Šv. Kryžiaus Išaukštinimo dieną, kai Prūsijos vyresnybė išvyko į Marienburgą, į kapitulą, gausus jų pulkas užgriūna tą kraštą, nužudo nuo šešių iki aštuonių tūkstančių abiejų lyčių gyventojų[i] arba juos išsiveda į nelaisvę iki gyvos galvos;

s h i n aiškina: *dry vlihuyser*, taip pat Ł u k. D a w i d T. V, p. 227. Buvo tai įtvirtinti būstai, kur naujakrikščiai slėpdavęsi nuo pagonių persekiojimų.

f

Minėtame *Dyploma Eberh. Bisk.*: *Eodem anno post festum b. Gregorii iidem Lytvini civitatem Memelam armata manu intraverunt hostiliter et eam cum suburbiis suis preter solum castrum muro circumdatum, in quo fratres ejusdem ordinis morantur, ceperunt, cremaverunt et penitus destruxerunt, multos ibidem occidentes homines ac eciam captivantes virgines, mulieres et alios quos rapere valuerunt* [Tais pačiais metais po pal. Grigaliaus šventės tie patys lietuviai į Memelio miestą ginkluota jėga priešiškai įsiveržė ir jį su jo priemiesčiais, išskyrus pačią pilį, apjuostą siena, kurioje to paties Ordino brolių būta, paėmė, sudegino ir iki pamatų sugriovė, ten pat daugybę žmonių nužudė ir paėmė į nelaisvę merginų, moterų ir kitų, kuriuos tik įstengė pagrobti].

g

Dyploma tą patį byloja ir Wehlau vadina *Wilnnouwe.*

h

D u s b. c. 399, mini tik pačią Dobrynės kunigaikštystę, bet viename dokumente Slapt. arch. Spinta XI, Nr. 18 sakoma: *terra Dobrynensis et confinia Culmensia* [Dobrynės žemė ir kaimyninės Kulmo žemės] kentėjo per tą antpuolį. K o j a ł o w i c z, p. 270 mini ir Mazoviją.

i

D u s b. I.: *sex millia hominum utriusque sexus* [šeši tūkstančiai abiejų lyčių žmonių]. Slapt. arch. dokumente Spinta LIV., Nr. 3: *Sattellites ipsius (i. e. Gedimini) fines christianorum*

nužudo daug kunigų, ir užimtame Dobrynės mieste žūsta apie du tūkstančius gyventojų. Ištisi kaimai visoje kunigaikštystėje, dešimtys bažnyčių buvo apiplėšta ir sudeginta: paimtų į nelaisvę priskaičiuota iki devynių tūkstančių. Tuo laiku kitas plėšikautojų būrys per Drevencą įsiveržė į Brodnicos (Strasburgas) apylinkes, nužudė apie šešiasdešimt žmonių ir padarė Ordinui nuostolių už tūkstantį grivinų[j]. Taigi per pusantrų metų žuvo apie dvidešimt tūkstančių krikščionių iš Prūsijos, Livonijos ir Dobrynės – vieni krito nuo pagonio kardo, kiti į nelaisvę papuolę. Taip nusiaubtam kraštui prireikė daug laiko savo sunkioms žaizdoms užgydyti[k].

circumquaque invaserunt, in tantum ledentes, ut pene octo Millia occiderent, concremarent et in captivitatem repigerent utriusque sexus fidelium [Paties (t. y. Gedimino) palydovai krikščionių kraštus kaimyninius užpuolė ir tiek suįžūlėjo, kad nužudė, plėnimis pavertė ir į nelaisvę išvarė abiejų lyčių tikinčiųjų beveik aštuonis tūkstančius].

j

Tai mini *Dyploma Ermlandz. Biskupa*: *lidem infideles in districtu, fratrum domus Theut. videlicet in Strasburg sexaginta homines, virgines, mulieres et viros – et in dicto districtu ipsis fratribus dampna mille marcarum dampnabiliter intulerunt* [Tie patys netikėliai brolių iš Teutonų namų paviete, vadinasi, Strasburge, šešiasdešimt žmonių – merginų, moterų ir vyrų [nužudė] ir minėtose apylinkėse patiems broliams nuostolių už tūkstantį grivinų pragaištingai padarė].

k

Dusb. l. c. Jeroschin c. 339 Epitomator. *Chron. Anonymi Archidiac. Gnes.* p. 93. Apie daugelio dvasininkų nužudymą, be *Dyploma Eberh. Bisk.* (kuris nurodo užmuštų buvus 47 dvasininkus ir benediktinus), dar du dokumentai Slapt. arch. Spinta XI, Nr. 19 ir ten pat LIV, Nr. 3 yra paminėję. Viename dokumente, apie kurį vėliau smulkiau kalbėsime, pasakojama apie kunigaikščių Ziemovito ir Traidenio įsiveržimą į Dobrynės žemę. *Qui prophanus dux David paulo ante indictas treugas predictas ingrediens cum valido exercitu Litwanorum terram Dobrinens. sitam in prenominata Plocendioc totam miserabiliter devastavit. Et nihilominus opido quodam munito Dobryn vulgariter dicto expugnato et in favillam prorsus redacto multis inibi christifidelibus ferro peremptis decem millia et utra hominum utriusque sexus secum abegit similiter et deduxit* [Kai bedievis vadas Dovydas prieš pat anksčiau minėtas paliaubas įžengęs su stipria lietuvių kariuomene į Dobrynės žemę, esančią minėtoje Plocko diecezijoje, visą pragaištingai nusiaubė. Ir kaip tik

Kai plėšikaujančių lietuvių gaujos, dažniausiai valdovo numylėtinių ir bičiulių vedamos, su laukiniu įniršiu šitaip niokojo krikščionių žemes, Prūsijoje pasklido gandas, jog karalius Gediminas į visas šalis išsiuntinėjo laiškus, skelbdamas apie savo norą priimti krikštą ir prisijungti prie tikinčiųjų. Netrukus su tais laiškais ir Prūsijoje buvo susipažinta. Viename jų, skirtame popiežiui ir kardinolams, Gediminas prašo: esą jo pirmtakas karalius Mindaugas su visa savo tauta būtų priėmęs krikščioniškąjį tikėjimą, tik kryžiuočių magistro smurtas ir nesuskaičiuojamos išdavystės greit privertusios nuo jo atsimesti, todėl jis vėl likęs prie savo tėvų tikėjimo, juk ne kartą jo pirmtakai siuntę pasiuntinius pas Rygos arkivyskupus, kad tartųsi dėl santaikos, bet anie buvo žiauriai nužudyti. Tiesa, arkivyskupui Isarnui tarpininkaujant, tikrai buvo sudaryta lietuvių taikos sutartis su vokiečių Ordinu, bet pasiuntiniams grįžtant iš arkivyskupo, vieni pakeliui buvo užmušti, kiti pakarti arba paskandinti. Juk valdovas Vytenis laišku popiežiaus legatą Pranciškų ir Rygos arkivyskupą Fridrichą irgi prašė atsiųsti jam tam tikrą skaičių minoritų, kuriems jau pastatytą bažnyčią norėjo skirti; tik greitai Ordinas, tai sužinojęs, ginkluotą būrį jai sudeginti pasiuntė. Juk taip pat nedorai Ordinas elgiasi ir su garbingąja dvasininkijos diduomene, kaip antai arkivyskupais Jonu ir Fridrichu, juk tokius kraštus kaip Žiemgalą bei kitus verčia dykynėmis, visada sakydami, jog visa tai daroma krikščionybei ginti. „Noriai (tęsia toliau) liausimės puldinėję krikščionių žemes, iš tiesų esame linkę prisidėti prie to tikėjimo skleidimo, ką rodo tai, kad daug minoritų laikome savo žemėj, kuriems suteikėme visišką laisvę krikštyti,

šiame sutvirtintame mieste, paprastai tariant, nukariautame ir visai pelenais virtusiame, daugeliui Kristų tikinčiųjų nuo ginklo žuvus, dešimt tūkstančių abiejų lyčių žmonių su savimi paėmė ir išsivarė].

mokyti ir atlikinėti visas bažnytines apeigas. Rašome apie tai Jums, Šventasis Tėve, idant žinotume priežastis, per kurias mūsų senoliai paliko šį pasaulį pagoniškoj klaidatikybėj." Labai meldžia pagaliau Gediminas popiežių, kad atsižvelgtų į jo liūdną padėtį ir aiškiai pareiškia: „Esame pasirengę, kaip ir kiti kunigaikščiai krikščionys, visame kame klausyti jūsų valios ir priimti krikščioniškąjį tikėjimą, kad tik neturėtume būti budeliams, tai yra Ordino Magistrui ir riteriams, už ką nors dėkingi"ł*.

Tuo pat metu buvo paskelbti ir kiti laiškai, kuriuos Gediminas rašė dominikonų ordino vyresniesiems, būtent į Saksoniją, Mažesniųjų brolių ordinui ir pajūrio miestams – Liubekui, Rostokui, Zundui, Greifsvaldui, Štetinui ir Gotlandui, pranešdamas juose, kad kreipėsi į popiežių, prašydamas išsiųsti pas jį pasiuntinius, kad jų nekantraudamas laukiąs, kad pasiryžęs sutikti su visais popiežiaus įsakymais. „Pageidautume, – rašo toliau, – savo krašte turėti dvasininkų ir vyskupų; šventai saugosime bažnyčios teises, dvasininkus gerbsime, Dievo garbinimą maldomis plėtosime. Karius, kurie atvyks pas mus, aprūpinsim tokiom pajamom ir žeme, kiek tik bus reikalingi. Pirkliai ir amatininkai, ginklakaliai, karo technikos meistrai, siuvėjai, akmentašiai, račiai, druskininkai, auksakaliai, žvejai ir apskritai žmonės bet kokio amato su žmonomis, vaikais, jiems be jokių mokesčių ir prievolių, mūsų valstybėj yra atviri keliai atvykti ir išvykti. Žemdirbiams, kurie norėtų pas mus atsikelti ir įsikurti, duodame dešimties metų laiką, per kurį jie bus atleisti nuo bet kokių mokesčių ir dar-

ł To laiško nuorašas tais pačiais laikais rašytas, ant pergamento, be datos Slapt. arch. Spinta XVIII, Nr. 1.

* *Palyginimui žr. Gedimino laiškai p. 27 (Leid. past.)*

bo prievolių, tam laikui praėjus, turės, priklausomai nuo žemės rūšies, tokią dešimtinę mokėti, kokią yra įprasta imti kitose šalyse; visiems atvykėliams galioja Rygos miesto teisė, nebent teisės žinovų potvarkiu kita nustatyta jiems geresnė atrodytų. Jau yra pastatytos dvi bažnyčios minoritams, viena valdovo mūsų mieste – Vilniuje, kita – Naugarduke, trečiąją paskyrėme dominikonų brolijos vienuoliams, kad kiekvienas galėtų pagal savo apeigas Dievui melstis. Toms bažnyčioms prašytume dar šiais metais ketverto vienuolių, mokančių lenkų, prūsų ir žemgalių kalbas; tik darome išimtį visiems dvasininkams, kurie savo vienuolynus verčia plėšikų prieglaudom, žudo Dievo tarnus ir sielas žaloja. Visiems svetimšaliams yrs atviri pas mus vedantys keliai, be jokių muitų ir mokesčių, per Mazovijos kunigaikščio Boleslovo žemę, valia laisvai ir saugiai vykti. Didesnio tikrumo ir pasitikėjimo dėlei šį mūsų raštą tvirtiname dėdami antspaudą, kokį mes taip pat mūsų laiške Popiežiui uždėjome, tad pirma geležis į vašką, o vanduo į plieną pavirs, nei mes savo žodį sulaužysime ar atšauksime. Kryžiuočiai tą antspaudą mums panieką reikšdami į ugnį įmetė, kad sutrukdytų pradėto su Dievo pagalba sumanymo įgyvendinimą ir žmonėms akis užtemdytų; jei kas tuo antspaudu nepatikėtų ir jo tikrumą piktžodžiaudami ginčytų, tą mūsų šiais laiškais skelbiame tiesos nedraugu, velnio garbintoju, tikėjimo priešu, bedieviu, melagiu ir žmogum be garbės"*. Tie laiškai rašyti Vilniuje, datuoti 1323 metų gegužės 26 su pavedimu, kad juos perskaičius būtų siunčiami toliau ir visur skelbiama juose nurodyti pranešimai bei įsipareigojimai.

*

Palyginimui žr. Gedimino laiškai p. 41–45 (Leid. past.)

Lengva numanyti, kokią didelę nuostabą tie laiškai sukėlė Prūsijoje. Žinia, niekas nedrįso abejoti jų tikrumu, bet neįmanoma buvo suderinti Gedimino poelgių su skelbiamais juose pareiškimais. Dar niekas nenutuokė juos buvus kunigaikščio gudrybe ir apgaule, ypač, kai greitai kitas ištiko dalykas, kurio tikslų irgi negalima buvo suprasti. Mat atvyko į popiežiaus rūmus misija žodžiu pareikšti popiežiui apie Gedimino ryžtą pereiti į naują tikėjimą ir prašyti, kad teiktųsi į Livoniją ir Lietuvą atsiųsti dievotų ir gerai išmanančių tikėjimo mokymą vyrų, kurie uoliai prisidėtų pildant valdovo sumanymą. Atvykę taip pat Rygos miesto pasiuntiniai pranešė popiežiui, kad Gediminas prašęs Ordino riterių, vyskupų ir Livonijos miestų tarpininkauti sudarant taiką, kad dėl to tartasi ir kartu apsvarstytas valdovo laiškų, rašytų į Vokietiją, tikrumas ir pagaliau po pasitarimų pas jį išleista ori misija, kuri pagarbiai sutikta, iškilmingai priimta ir kuri pagal turimus įgaliojimus sudarė taikos sutartį, ištisai visą abiejų besitariančių pusių priesaikomis patvirtintą. Popiežiui buvo įteiktas nuorašas tos sutarties, sudarytos Vilniuje, 1323 m., pirmąją savaitę po Šv. Mykolo, išverstos iš vokiečių į lotynų kalbą. Be išsamaus išvardijimo taikos sutarties tarpininkų, arkivyskupo ir Rygos kapitulos, Ezelio* vyskupo, Dorpato vyskupo ir paties miesto vyskupo, Danijos karaliaus ginkluoto būrio vado, Vokiečių ordino[m] ir Rygos miesto pusės ir be nurodymo žemių, kurias tos sutarties sąlygos turėjo paliesti[n], nieko daugiau nebuvo, tik keli punktai apie saugumą keliauninkų abiejų besitariančių pusių kraštuose, apie teisišką sprendimą gin-

* Ezelis (Oeselis), dab. Saremas

[m] Iš Ordino Livonijoje pusės paminėti tik: brolis Jonas de Lovenbinkė (Lowenbrulie), Mintaujos komtūras ir brolis Otto (Blanehorn).

[n] Prie Ordino valdų buvo priskirta ir kryžiuočių pilis Memelyje.

čų tarp abiejų pusių pavaldinių, apie prisigrobtų turtų grąžinimą, apie pabėgusių knechtų ir tarnų grąžinimą ir t. t. Nors popiežiaus buvo primygtinai prašoma, kad savo ganytojišku žodžiu tą sutartį pripažintų ir patvirtintų[o], jis betgi nenorėjo to prašymo patenkinti be tolesnio nagrinėjimo, gal to priežastis buvo naujesnės žinios iš Prūsijos.

Vos tik čionai atėjo žinia apie tą sutartį, Varmės vyskupas Eberhardas, Sembos vyskupas Jonas, Pomezanijos vyskupas Rudolfas (kadangi Mikolajus Kulmietis neseniai buvo miręs), kartu su savo diecezijos klebonais Elblionge bemat surengė pasitarimą ir pasiuntė laišką vyskupui į Ezelį, Rygos, Ezelio, Dorpato ir Revelio kapituloms, Livonijos magistrui ir visam Ordinui, Danijos karaliaus vietininkui ir visiems Livonijos bei Estijos didikams ir vasalams, dalyvavusiems taikos sutartį sudarant, ir paskelbė tą sutartį esant velnio žabangomis, visam krikščioniškajam pasauliui gėda, neabejotinai užtrauksiančia pražūtį Prūsijai ir kaimyniniams kraštams. Jie rašo: „Tie velnio sūnūs savo suktybėmis klastingai sandėriais taikosi jus ir mus pražudyti[p]. Ir kaip pelė krepšyje arba angis užantyje pirmiau mus ir mūsų žemes su kaimyniniais kraštais, vėliau taip pat jus, jūsų provincijas ir jūsų valdinius, sunaikins, baisią pražūtį visai krikščionybei užtraukdami, juk laukiniai storžieviai. Didelį palankumą reikšdami primename ir patariame jums, kad tos sutarties, kad ir kokios būtų sąlygos prisiimant

o

Laiško popiežiui jau neturime; šias žinias ėmėme iš popiežiaus bulės: *in Regest. litterar. communium Johan XXII, epist.* 1894 P. 11 – nuorašo Slapt. Arch. Nr. 379; kur taip pat yra abi sutartys, valdovo Gedimino ir įgaliotų tarpininkų. R a y n a l d, *Annal. eccles. an. 1323 Nr. 20* yra įdėta tik bulė, be kitų raštų, su ta sutartimi susijusių.

p

Cum iidem filii Sathane fraudis commenta contra vos et nos machinentur in dolo [kadangi tie patys šėtono sūnūs klastas prieš mus ir jus rengia].

sudarytos, kuo greičiausiai atsisakytumėte: juk nedera kovojančiam už Viešpatį eiti į bent kokius sandėrius su tokia nuodėminga paderme, tokiais niekingais žmonėmis ir taip piktadarystėse skendinčiais šėtono sūnumis[r]; jie išmoningomis gudrybėmis rezga vien žabangas, jūsų ir mūsų provincijų pražūties siekdami; to ne tik daugybė senų, bet ir naujų paliudijimų Dobrynės ir Kulmo žemėse, deja, netgi perdėm aiškiai įtikina. Tad atmeskite tą bedievišką sąjungą: o kadangi Viešpats jūsų ginklą valdo ir narsos didybės suteiks, nesiliaukite kovoję su priešu ir tik po visiško jo sunaikinimo pelnysite garbę žemėje, o danguje triumfo laurus"[s].

Kai maždaug tuo metu sužinota, jog Gedimino skundas tikrai popiežiui pasiųstas, ne tik Mažesniųjų brolių visos Prūsijos kustodas, to paties ordino Torunės, Kulmo, Braunsbergo ir Neuenbergo gvardijonai, bet ir didžios garbės verti abatai: Paulius iš Olivos ir Jordanas iš Pelplino stojo ginti kryžiuočių, tiesiogiai popiežiui dviejuose laiškuose pranešdami, esą meilė tiesai ir pareiga jos laikytis verčianti juos pareikšti Jo Šventenybei, kad Ordino brolių garbė tapo šmeižikišku ir nedoru būdu suteršta, nes pavyduoliai jų priešai išdrįso teigti, esą ordinas karštai priešinęsis Lietuvos karaliaus pageidavimui priimti krikščionių tikėjimą[t]. Jie tad, esant tokiai

r

Minus ergo decet militantes domino, genti peccatrici, populo nequam, filiis sceleratis aliqua pactione conjungi. [Ir mažiau tinka kovojantiems už Viešpatį su nuodėminga gentimi, netikusia tauta, velnio vaikais kokia nors sutartimi susijungti].

s

To vyskupų laiško originalas rašytas *in Elbingo* [Elblionge], datuotas *a. d. 1323 feria secunda ante festum Beat. Symonis et Judae* [Viešpaties metais 1323, pirmadienį prieš Simono ir Judo šventę] Slapt. Arch. Spinta XI, Nr. 18.

t

Nos considerantes, virorum religiosorum dominorum de domo theutonica famam gravius et immerito et indigne denigrari, ex eo quod nonnulli ipsorum emuli audeant asserere Littwanorum regem fidem cum suis katholicam assumere cupientem, ipsi nitantur studiosius impedire [Mes svarstydami, kad dievobaimingų vyrų ponų iš Teuto-

padėčiai, kuo geriausiai žinodami gryną tiesą, stoja ginti Ordino, tiesos žiūrėdami garantuoja, jog anas karalius tikrai išsiuntinėjęs po pasaulį laiškus, kuriuose tokį pageidavimą išsakęs, todėl pas jį (Gediminą) jau daug pasiuntinių buvo išsiųsta[u], bet pastarieji tą pareiškimą teigė esant melagingą, nes girdėję, kaip karalius Dievą plūdęs, kai tuo metu jo pėstininkai įsiveržę į artimas krikščionių žemes, iki aštuonių tūkstančių žmonių išžudę, apiplėšę, bažnyčias sudeginę ir nesuskaičiuojamą daugybę gyventojų, tarp jų ir kunigų, išsivedę į nelaisvę. Kaip galima ne tik už teisybę pripažinti, bet net pagalvoti, kad kryžiuočiai, krikščionybę gindami kasdien susiduriantys su visokiais pavojais, trukdytų atsiversti karaliui, kuris su savo kariais taip žiauriai be paliovos persekioja krikščionis[v].

nų namų šlovė gerokai ir nepelnytai bei negarbingai yra apjuodinta dėl to, kad kai kurie jų pačių pavyduoliai tegu išgirsta, kad lietuvių karalius skelbia katalikų tikėjimą su saviškiais trokštąs priimti, tegul patys pasistengia uoliau sutrukdyti].

u

Ex nuper actis patefacimus per presentes eundem prefatum regem quasdam per plures mundi partes litteras direxisse, in quibus se cum suis et toto Regno asseruit babtizari et coniungi velle turbe fidelium populorum [Iš nesenų poelgių matome, kad tas pats minėtas karalius dabartinius laiškus po daugelį pasaulio šalių išsiuntinėjęs, kuriuose pats su saviškiais ir su visa karalyste skelbia ketinąs pasikrikštyti ir norįs susijungti su tikinčiųjų žmonių bendruomene]. Minėti pasiuntiniai, be abejonės, iš Liubeko buvo išsiųsti pas Gediminą.

v

Mažesniųjų brolių laiškas, rašytas *in Culmine* [Kulme], datuotas *a. d. 1323 in die S. Katherine*, du originalai (XI, Nr. 19, 20) ir nuorašas (LII, Spinta Nr. 1), kurį magistras Fridrichas fon Vildenbergas Meve 1324 m., dalyvaujant Pelplino abatui Jordanui, liepė parengti, yra Slapt. Archyve. Olivos ir Pelplino abatų laiškas pažymėtas vėlesne data. *In castro Gmeva a. d. 1324 indictione VII. XVI. Calend. Februar.*; laiško originalas, Slapt. arch. Spinta LIV. 3 baigiamas tokiais žodžiais: *Cupientes igitur, ut veritatis testimonium, quod coram vestra protulimus sanctitate, fratribus prenotatis, utile et laudabile fiat nostrorum duximus apensione fieri evidens sigillorum* [Taigi trokšdami, kad liudijimo tikrumas, kurį jūsų šviesybės akivaizdoje iškėlėme broliams minėtiems, būtų naudingas ir verta, paraginame, kad būtų matomas prikabinus mūsų antspaudus].

Jeigu dabar išnagrinėtume viską, ko tik kelerių metų tarpsniu būta Ordino santykiuose arba su Lenkijos karaliumi, kad ir Pamario valdymo klausimu, arba su lenkų vyskupais dėl dešimtinės ir šv. Petro skatiko rinkliavų, arba su Rygos arkivyskupu, turint omenyje senus jo skundus, arba su Lietuvos valdovu, už ir prieš kryžiuočius popiežiaus rūmuose Avinjone tieka priporinta, tad lengvai suprastume, kaip popiežiui buvo neapsakomai sunku ir, žinia, dėl savo padėties, minėtų kraštų tolybės, santykių nesupratimo, net neįmanoma išnarplioti savaime susipainiojusių, o kartais ir tyčia suveltų sruogų, suktybę nuo tiesos atskirti ir stoti pozicijon, kuri jam, kaip aukščiausiajam teisėjui, derėtų, kad tartų griežtą galutinį nuosprendį įnirtingo pykčio apimtoms pusėms. Kol kas niekas dar negalėjo miglotos mįslės įminti! Juk suktybės ir melo jukinys buvo taip gerai suregztas, kad pradžioje jo galų niekaip negalima buvo aptikti. Tik po daugelio metų buvo atskleista ir visų sužinota, jog ne kas kitas, o nenumaldomas Ordino priešas, Rygos arkivyskupas, laiškus Gedimino vardu slapta buvo parašęs ir pasiuntęs popiežiui, pajūrio miestams ir vienuoliams, idant gudrybe ir melu pasiektų savo tikslą – apjuodintų kryžiuočius popiežiaus rūmuose ir taip pelnytų savo ginčo su kryžiuočių Ordinu palankesnį sprendimą.

Arkivyskupui nieko kita neliko, tik tvirtai laikytis savojo plano. Popiežių, regis, pergudravo, įrodydamas jam, kokie nepatikimi esą Lietuvos valdovo sumanymai, o kad dar labiau įtikintų savo žodžiais, 1325-ųjų balandį, kai popiežiaus pasiuntiniai dar buvo Rygoje, ryžosi naujam žingsniui. Netrukus po šių Gedimino laiškų paskelbimo Rygos arkivyskupas nuvyko į popiežiaus rūmus[x], be abejonės, užsimojęs toliau vykdyti savo gudrius planus, o popiežius 1323 metų

x

R a y n a l d, annal eccles. an. 1323
N 62.

rudenį į Avinjoną pakvietė ir didįjį magistrą. Karolis, iki tol dažniausiai gyvenęs Tryre, atvyko lydimas keleto gerai išmanančių teisę vyrų, didelio būrio savo riterių ir buvo popiežiaus maloniai bei pagarbiai priimtas[y]. Po slapto jų pokalbio veikiai buvo sukviesta vieša kardinolų konsistorija, turėjusi svarstyti Rygos arkivyskupo ginčą su Livonijos ordinu. Pirmiausia kalbėjęs arkivyskupas savo skundą kryžiuočiais trumpai užbaigė taip: „Bažnyčios tarnams trukdo skleisti tarp pagonių Evangelijos šviesą ir atsako jiems reikalingo saugumo keliaujant per anų žemes, kad naujakrikščius apdeda nepakeliama prievolių našta, kad draudžia bažnyčių statybą, plėšia ir griauna Dievo namus, skriaudžia ir žudo dvasininkus, juos laiko įkalinę, baugina grėsmėmis ir kančiomis, kad žemina Apaštališkojo Sosto garbę ir norintiems vykti pas popiežių kelionę trukdo, kad savo paties Ordino brolius, priešo sužeistus, pribaigia ir jų kūnus meta į ugnį, kad pasisavina Rygos arkivyskupo, jo Bažnyčios, kapitulos ir kitų vyskupų teises, plėšia Rygos miesto gyventojų turtus, pažeidžia jų privilegijas, stengiasi įsikurti Dvinos pakrantėse ir Rygos uoste, tuo trukdydami plėsti prekybą ir ryšius[z]." Po to

y

Iš tiesų niekur kronikose neaptinkama tiksliai nurodyto didžiojo magistro kelionės į Avinjoną laiko; tik žinome iš įvairių dokumentų: *Guden. Cod. Diplom.* T. IV, p. 1034–1035; kad Karolis Tryrietis, dar 1323 m. rugpjūčiui įpusėjus, buvo Vokietijoje. Apie jo priėmimą popiežiaus rūmuose pasakoja V y g a n d a s M a r b u r g a s, p. 279; *Adiit papam, a quo honorifice et amicabiliter susceptus est* [Atvyko pas popiežių, kurio buvo pagarbiai ir draugiškai priimtas]. Žr. Kryžiuočių ordino Kroniką, pateiktą M a t h e s s, p. 771.

z

Tokius skundo punktus randame įdėtus R a y n a l d, an. 1324 Nr. 53, kurie visiškai atitinka tuos, kurie yra *Kotzebue*, T. II, p. 368–371. Tas dalykas Ł u k. D a w i d, T. V, p. 208–212, tiesiog pažodžiui paimtas iš S i m o n o G r u n a u Tr. XI, c. 7; iš ten buvo perimta vėlesnių kronikininkų, būtent, H e n n e b e r g e r, p. 282. Nors P a u l i savo Prūsijos valstybės istorijoje, T. IV, p. 164 f. f. taip jį vertina, nesame linkę pripažinti esant tai tikra.

pakilo didysis magistras atsakyti į priekaištus ir apginti Ordiną. Italų kalbos mokėjimas leido jam sakyti kalbą be vertėjo, tad jis, stojęs prieš popiežių ir kardinolus, kalbėjo taip iškalbingai, su tokiu žavesiu, taip įtaigiai, parodęs tokį Ordino santykių su Rygos Bažnyčia išmanymą, kad visus palenkė į savo pusę ir net didžiausius priešininkus privertė susimąstyti[ž]. Įrodė, jog daugiausia kaltinimų anaiptol ne Ordinui tenka, jis pats niekuo dėtas, daugelis kitų Ordino riterių irgi gali būti pateisinti, o kai kurie priekaištai suvis prasimanyti[aa].

Popiežius po atskiro pasitarimo su kardinolais visuotiniame susirinkime pareiškė tokį sprendimą: „Kryžiuočių ordino riteriai turi Rygos Bažnyčiai, vyskupams bei kapitulai atiduoti viską, ką paėmę, ir daugiau jų nepuldinėti; prakeiksmas kris ant to, kuris mūšyje sužeistą Ordino brolį pribaigtų arba skatintų tokį nusikaltimą daryti; niekas daugiau negali trukdyti arba kelti sunkumų tiems, kurie norėtų vykti pas popiežių; visos sąjungos ir susimokiusiųjų sambūriai, gresiantys Bažnyčios garbei, turi būti išsklaidyti ir ateityje nekuriami. Kryžiuočiai turi gerbti dvasininkiją ir jokių nuoskaudų jiems, jokių skriaudų Bažnyčiai nedaryti. Jie negali

ž Dusburg, c. 307. Wigand Marburg, p. 279.

aa Rajnald – visiškai trumpai nurodyta: *quae (sc. crimina) tamen illi equites negabant constanter ac se illorum labe puros ac immunees contendebant* [tačiau tuos (t. y. nusikaltimus) riteriai atkakliai neigė ir tvirtino esą jie anų nekaltai ir be pagrindo užsipuolami]; o Wigand Marburg byloja: *Que gravamina statim per prudentiam Magistri Caroli sunt amota adgratiam tocius Curie ordo est restitutus* [Tie kaltinimai iškart dėl magistro Karolio išmanymo buvo atmesti ir visos kurijos dėka tvarka buvo atstatyta]. „Ordino Kronika pagal Mattheus, p. 771 mini: Hy hielt syn Woirden Selve voir den Paus ende voir den Cardinalen, ende bedingden syns Oirdens saken tegens syn wederpartye, ende wan dat recht. Tačiau tai, be abejonės, perdėta, kai sako: Ende alle costen endes cade mosten syhen betalen sie die gedaen had. Magistro ilga ginamoji kalba įdėta Łukasz Dawid, T. V, p. 212–215, paimta iš Simono Grunau a. a. d. Žr. Henneberger, p. 283.

trukdyti naujakrikščiams statyti bažnyčių ir jiems ne tik jokių sunkumų ir skriaudų nedaryti, bet būtinai privalo juos remti, pasirūpinti visų tikėjimo apaštalų gynyba ir sauga, o jeigu kas priešintųsi tam įsakymui ir juos skriaustų, ant to kris prakeiksmas." Taip popiežius išsprendė tuos ilgus ginčus. O didysis magistras su savo Ordino broliais ir šalininkais, stoję prieš popiežių ir kardinolus, turėjo iškilmingai prisiekti vykdysią visus nurodymus ir pavedimus. Tad visa ta byla baigėsi priminimais bei pavedimais. Arkivyskupas po tiekos skundų, žinia, laukė kitokio nuosprendžio, ir vėliau pastebėsime, kaip menkai jį tas teismas apramino. Dėl reikalų su Lietuvos valdovu pasakytina, kad popiežius suprato, jog kaltes, kuriomis anas prasižengęs Ordinui, apsvarsčius, reikėtų baigti tvarkyti per pasiųstus ypačius legatus.

C.

Apie Lietuvos valdovo Gedimino laiškų, rašytų popiežiui Jonui XXII, dominikonų ordinui, Mažesniesiems broliams bei Šiaurės Vokietijos pajūrio miestams, klastotę. (*Vertimas iš* F o i g t o *Prūsijos istorijos,* T. IV, priedas Nr. 6, p. 627)

Iki šiol iš K o t z e b u e Prūsijos istorijos (*Aeltere Preuss. Geschichte* T. II, p. 353 ir kt.) yra žinomi Gedimino laiškai tik dominikonų ordinui, Mažesniesiems broliams (minoritams) ir Šiaurės Vokietijos pajūrio miestams; laiškas pajūrio miestams įdėtas dar ir D r e y e r i o veikale (*Specimen Juris publ. Lubec.*, p. 183), be to, daug tikslesnis negu K o t z e b u e. Užuot ėmę tą dalyką nagrinėti, manome esant naudinga susipažinti su to valdovo laišku popiežiui, kuriame taip pasakyta:

Excellentissimo patri domino Johanni Romane sedis summo Pontifici. Gedeminne letwinorum et multorum Ruthenorum Rex etc. Diu est quod audivimus quod omnes Cultores christiane fidei vestre auctoritati et paternitati debent esse subjecti, et quod ipsa fides catholica juxta provisionem Romane Ecclesie gubernatur. Hinc est quod Reverencie vestre presentibus litteris declaramus, quod predecessor noster Rex Myndowe cum toto suo Regno ad fidem christi fuit conversus, sed propter atroces iniurias et innumerabiles prodiciones magistri fratrum de domo Theutonica omnes a fide recesserunt, sicut prohdolor et nos usque in hodiernum diem in errore ipsorum progenitorum nostrorum permanere. Nam multociens predecessores nostri nuncios suos dominis Archiepiscopis Rygensibus miserunt pro pace facienda, quos crudeliter occiderunt, sicut patet per dominum Ysarnum, qui nobiscum et cum fratribus de domo Theuton, ex parte domini Bonifacii pacem et Treugas ordinavit et litteras suas nobis misit, sed nunciis de domino Ysarno revertentibus in via alios occiderunt, alios suspenderunt et ut se ipsos submergerent coegerunt. Item predecessor noster Rex Viten misit litteras suas domino legato Francisco et domino Archiepiscopo Frederico, rogans ut sibi duos fratres de ordine minorum fratrum mitterent, assignans eis locum et ecclesiam iam constructam. Hoc intelligentes fratres Pruscie de domo Theutonica, miserunt exercitum per devia et predictam Ecclesiam igne succenderunt. Item dominos Archiepiscopos et episcopos et Clericos capiunt, ut patet in domine Johanne, qui, temporibus domini Bonifacii in Curia fuit defunctus et in domino Frederico archiepiscopo, quem fraudulenter de Ecclesia eiecerunt. Item Clericum unum dominum Bertoldum, quem in Civitate Rygensi in propria domo crudeliter occiderunt. Item terras ponunt desertas, ut patet in Samigallia et in aliis multis. Sed dicunt, quod faciunt propterea ut christianos defendant. Pater

Didžiai prakilniam tėvui viešpačiui Jonui, Romos sosto aukščiausiajam kunigui, Gediminas, lietuvių ir daugelio rusų ir t. t. karalius.

Jau seniai esame girdėję, kad visi krikščionių tikėjimo išpažinėjai turi paklusti tavo valiai bei tėviškai [globai] ir kad pats katalikų tikėjimas yra tvarkomas Romos bažnyčios rūpesčiu.

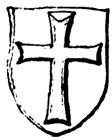
Tai ir yra priežastis, kad jūsų kilnybei šiuo laišku pareiškiame, jog mūsų pirmtakas karalius Mindaugas su visa savo karalyste buvo atsivertęs į Kristaus tikėjimą, bet dėl brolių iš teutonų namo magistro [daromų] žiaurių nuoskaudų ir nesuskaičiuojamų išdavysčių jie visi nuo to tikėjimo atkrito; kaip tik dėl to ir mes, deja, ligi šios dienos esame priversti pasilikti savo senolių klaidoje.

Iš tikrųjų, daugelį kartų mūsų pirmtakai, norėdami sudaryti taiką, siuntė savo pasiuntinius ponams Rygos arkivyskupams, tačiau tie [teutonų ordino broliai] juos žiauriai nužudydavo, kaip tai matyti iš atvejo, buvusio pono Isarno metu, kai jis, kaip viešpaties Bonifacijaus atstovas, sudarė taiką bei paliaubas tarp mūsų ir teutonų namo brolių ir savo laišką mums atsiuntė; tačiau, kai pasiuntiniai grįžo iš pono Isarno namo, pakeliui vienus jie užmušė, kitus pakorė arba privertė, kad jie patys pasiskandintų.

Taip pat mūsų pirmtakas karalius Vytenis buvo pasiuntęs savo laišką ponui legatui Pranciškui ir ponui arkivyskupui Fridrichui, prašydamas, kad jie atsiųstų jam du brolius iš pranciškonų ordino, [drauge] paskirdamas jiems vietą ir jau pastatytą bažnyčią. Apie tai sužinoję, Prūsijos iš teutonų namo broliai pasiuntė aplinkiniais keliais savo kariuomenę ir minėtą bažnyčią sudegino.

Taip pat jie smurtu ima ponus arkivyskupus ir vyskupus, ir dvasininkus, kaip matyti pono Jono atveju, kuris buvo numarintas kurijoje viešpaties Bonifacijaus metu, ir pono

sancte et Reverende, nos christianos non impugnamus, ut fidem catholicam destruamus, sed ut iniuriis nostris resistamus, sicut faciunt Reges et principes christiani, quod patet quia habemus nobiscum fratres de ordine fratrum minorum et de ordine fratrum predicatorum, quibus dedimus plenam libertatem baptizandi, predicandi et alia sacra ministrandi. Ista enim, Pater Reverende, vobis scripsimus, ut sciatis quare progenitores nostri in errore infidelitatis et incredulitatis decesserunt. Nunc autem Pater sancte et Reverende studiose supplicamus, ut flebilem statum nostrum attendatis, quia parati sumus vobis sicut ceteri Reges christiani in omnibus obedire et fidem catholicam recipere, dummodo tortoribus predicti videlicet magistro predicto et fratribus in nullo teneamur.

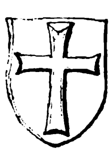

arkivyskupo Fridricho atveju, kurį klastingai išmetė iš bažnyčios. Jie taip pat smurtu paėmė ir vieną dvasininką, poną Bertoldą, kurį jie žiauriai nužudė Rygos mieste jo paties namuose.

Jie ir žemes paverčia tyrais, kaip tai matyti Žiemgalijoje ir daugelyje kitų [vietų]. Tačiau jie sako, jog tai daro dėl to, kad nori apginti krikščionis!

Šventasis ir garbingasis tėve! Mes su krikščionimis kariaujame ne dėl to, kad sunaikintume katalikų tikėjimą, bet kad pasipriešintume mums [daromoms] skriaudoms, kaip tai daro krikščionių karaliai bei valdovai; tai matyti iš to, kad mes pas save turime brolių iš pranciškonų ordino ir iš dominikonų ordino ir jiems davėme visišką laisvę krikštyti, sakyti pamokslus ir atlikinėti kitas šventąsias apeigas.

Apie visa tai, garbingasis tėve, mes rašome tuo tikslu, kad jūs žinotumėte, kodėl mūsų senoliai mirė pagonybės ir netikėjimo klaidoje. O dabar, šventasis ir garbingasis tėve, labai prašome atkreipti savo dėmesį į mūsų apverktiną būklę, nes mes, kaip ir kiti krikščionių karaliai, esame pasirengę visuose dalykuose jums paklusti ir priimti krikščionių tikėjimą, kad tik mūsų nevargintų anksčiau minėtieji kankintojai, būtent, minėtasis magistras ir broliai.

Mūsų *Prūsijos istorijoje*, T. IV, p. 393, jau esame išsakę nuomonę, jog tiek tas laiškas popiežiui, tiek ir kiti abiems ordinams bei Vokietijos miestams, ne tik kad nebuvo paties Gedimino, bet nei su jo žinia, nei jo valia parašyti. Rygos arkivyskupas, Gedimino vardu prisidengęs, juos parengė ir išsiuntinėjo į svečias šalis, idant, savo kėslų siekdamas, tuo melu ir klasta apšmeižtų popiežiaus rūmuose Kryžiuočių ordiną ir per tai pelnytų sau palankų popiežiaus sprendimą ginče su kryžiuočiais.

Šiuo teiginiu verčia tikėti tokie įrodymai: jeigu: 1) mestelėsime akį į laiško turinį popiežiui, nieko daugiau nepastebėsime, vien tik šmeižtus bei skundus Ordinu, ir visu laišku siekiama pavaizduoti jį didžiausia kliūtimi, trukdančia skleisti krikščionių tikėjimą. Jeigu valdovas Gediminas būtų manęs apie krikštą, tikriausiai visai kitaip būtų rašęs popiežiui. Bet jis net neturėjo tos minties, ką parodo vėlesni įvykiai, tad negalėjo būti linkęs priimti krikščioniškąjį tikėjimą nei numanyti būsiant naudos iš jo skleidimo; žinia, dar 1322 metais nugalėtus Žemaitijos gyventojus privertė nuo jo atsimesti[a]. Taigi tame laiške jam priskiriamas atsidavimas visa širdimi krikščionių tikėjimui visai nesuderinama su Gedimino charakteriu, o jo veiksmai 1323 bei 1324 metais tiesiog prieštarauja tame laiške primestai mąstysenai. Kita vertus, 2) tas laiškas yra aiškios pagyros Rygos arkivyskupams, kadangi kaip kryžiuočių elgseną ir užmačias peikia, kaip juos parodo esant bedievius ir vertus bausmės, lygiai taip pat arkivyskupų karštą atsidavimą tikėjimo skleidimui ir taikos saugojimui aukština ir vaizduoja juos tarsi kankinius, daug prisikentėjusius per Ordino riterių piktadarystes. Čia aiškiausiai matyti klastotė, nes dėl ko Gediminas būtų skun-

[a] Žr. to paties F o i g t o *Prūs. istor.* T. IV, p. 360.

dęs Ordino brolius, jei anam nė kiek nerūpėjo jų elgesys su Rygos arkivyskupais, juk nėmaž nedalyvavo jų ginčuose. Be to, trečiajame laiške esama atskirų vietų, paneigiančių jo tikrumą. Pirmiausia, joms priklauso užuomina apie karaliaus Mindaugo grįžimą prie pagonybės dėl kryžiuočių Ordino kaltės. Kaipgi Gediminas, sėdėdamas soste po 50 metų nuo ano viešpatavimo, nebūtų žinojęs savo pirmtako atsimetimo priežasčių? O žinodamas ar nebūtų verčiau jų nutylėjęs? Antra, ar galima įsivaizduoti, kad tokiame laiške prisimintų savo paties nužudytą didįjį kunigaikštį Vitą, kai šis norėjęs pereiti į krikščioniškąjį tikėjimą? Trečia, ar galėjo jam rūpėti nužudytasis kunigas Bertoldas, apie kurį, iki tol labiausiai užsiėmęs karais savo Rytų pasienyje, tikriausiai taip smulkiai nė nežinojo, kad būtų galėjęs prijungti prie kaltinimų Ordinui.

Ketvirta, jeigu įsigilinsime į laiško pabaigą, rasime jame aiškiai išreikštą norą priimti krikščionių tikėjimą ir viršesnę popiežiaus valdžią su sąlyga, kad tik niekada neturėtų įsipareigojimų Ordinui. Tas pareiškimas prieštarauja Kojelavičiaus (p. 272), Hermano Kornerio (*Chron.* p. 1006), Alberto Krantzo (*Wandal.* L. VIII, c. 9) teiginiams, esą Gediminas buvo prisiekęs, kad nori gyventi ir mirti savo tėvų tikėjimą išpažindamas!

Anot amžininko Dusburgo (c. 352) pranešimo, Gediminas nuleido pas popiežiaus nuncijus, atvykusius į Rygą jo atvertimo reikalų tvarkyti, įžymų pasiuntinį, kuris iš paties valdovo lūpų gavęs pavedimą, dalyvaujant legatams, gausiam būriui dvasininkų ir kitų tikinčiųjų, tvirtu balsu pareiškęs, kad niekados jokie laiškai su karaliaus žinia, jo paties ar jo valdinių krikšto reikalu, jo valia nebuvo rašyti ir nebuvo siunčiami nei popiežiui, nei pajūrio miestams ar provincijoms, turint tikslą juos viešai paskelbti. Pagaliau pridūrė dar tai, kad valdovas savo dievams prisiekė niekada

jokių kitų teisių nepriimsiąs ir laikysiąsis tų, kurių jo tėvai laikydamiesi gyveno ir mirė. Tokį Gedimino prisipažinimą minėtasis pasiuntinys pats visos sueigos akivaizdoje stojęs patvirtino[b].

Taigi čia turime aiškų paties Gedimino prisipažinimą, kad niekados jokių laiškų nei popiežiui, nei Vokietijos miestams nebuvo rašęs nei liepęs rašyti ir apskritai niekados net nebuvo pareiškęs noro priimti krikščionių tikėjimą. Anot K r a n t z o, 1 c., Gediminas taip pat pareiškęs: *Papam vestrum nec novi, nec nosse cupio* [Jūsų Tėvo nei pažinojau, nei trokštu pažinti].

Žinia, stengtasi mažumėlę apsaugoti Gedimino garbę (K o t z e b u e, T. II, p. 359) tvirtinimais, esą ne Gediminas, bet Maskvos didysis kunigaikštis padaręs tą pareiškimą, tik vėliau vienas su kitu buvę supainioti. Koks nuostabus būdas išsivaduoti iš rūpesčių! Argi tie Maskvos kunigaikščiai jau seniai nebuvo tapę krikščionimis ir argi didysis kunigaikštis Ivanas Danilovičius jau 1326 metais nebuvo pasta-

b

Qui ex ore ipsius Regis in presentia Legatorum et multitudine Praelatorum et aliorum fidelium circumstante alta voce dixit: quod nunquam aliquae litterae de conscientia Regis super negotio baptismatis sui vel suorum emanaverunt, aut Domino Papae praesentatae fuerunt, nec mandaverit talia in civitatibus Maritimis et Provinciis aliis in sermonibus publicari; addens, quod ipse Rex per Deorum potentiam juraverit, quod nunquam aliam legem vellet assumere, praeter eam, in qua progenitores sui decesserunt. Hoc idem etiam nuncii praedicti (Sc. Legatorum), ita esse coram omni multitudine veraciter affirmabant [Kuris iš paties karaliaus lūpų, dalyvaujant legatams ir daugelio prelatų ir kitų tikinčiųjų apsuptyje, garsiu balsu tarė: kad niekada jokio laiško apie karaliaus apsisprendimą dėl reikalo krikštytis ar savo paties, ar saviškių jie neišleidę, nei Šventajam Tėvui nebuvo pristatę, nei neįsakė tokius pajūrio miestuose ir kitose provincijose viešai skelbti; pridurdamas, kad pats karalius dievų galia vykdys teisingumą, kad jokio kito įstatymo nenori priimti, išskyrus tą, kurį jam jo protėviai paliko. Tą patį ir minėto nuncijaus (t. y. legatų), vadinasi, daugumos akivaizdoje jie iš tikrųjų patvirtino].

tydinęs ten mūro cerkvės? (K a r a m z i n a s, T. IV, p. 134 ir 182). Porina mums tą pasaką apie Maskvos didįjį kunigaikštį S i m o n a s G r u n a u, linkęs meluoti rašytojas, o jau L u - k a s D a v i d a s, T. V, p. 236–237, abejoja tos nuomonės teisingumu. Vėliau viskas byloja, jog Gediminas per pasiuntinius nurodė, kaip sako J e r o š i n a s, garantuoti, kad niekados jo valia tiesiogiai ar netiesiogiai nebuvo siuntinėjami jokie laiškai kokiems nors miestams ar šalims, sykiu ir popiežiui, ir kad, tikėdamas savo dievais, net mintyse niekada nebuvo dėl jų suabejojęs.

Jeigu su atida peržvelgsime laiškus, Gedimino vardu rašytus dominikonų ordinui, minoritams ir Vokietijos miestams, pastebėsime daugybę vidinių ir išorinių įrodymų, liudijančių juos Rygos arkivyskupo prasimanymu ir klastote esant. Išorinį įrodymą randame pasakytą pirmiausia J e r o - š i n o, p. 349: „Tuo metu Rygos gyventojai ir jų arkivyskupas, popiežiaus rūmų valia jiems atsiųstas, vis dar vaidijosi su Livonijos ordino broliais ir per pasiuntinius plačiai paskelbė kai kuriuose pajūrio miestuose ir laiškus, be to, dargi įsakė pamokslininkams per pamaldas juos viešai skelbti, tuo broliams kryžiuočiams skriaudą darydami, skleidė melą, esą rusinai ir lietuviai gera valia pareiškę norą krikščionių papročiu krikštytis, bet jiems to daryti neleidžiama. Panašių pasakų prirašė ir išsiuntinėjo tieka, kad pasiekė net popiežių Joną ir privertė jį pasiųsti du legatus į Livoniją."

Taigi J e r o š i n a s puikiausiai žinojo, kad arkivyskupas ir Rygos miestiečiai rašė prasimanytus laiškus pajūrio miestams bei popiežiui ir platino melagingą žinią, jog Gediminas norėjęs krikštytis.

E p i t o m a t o r i u s nurodo tiesiai: *Cives Rigenses et Archiepiscopus eorum tunc Rome adhuc contra fratres in Lyvonia dissidiantur et in omnibus civitatibus et locis maritimis notificant et predicant, quomodo Rex Ruthenorum et Rex Lithwanorum*

baptisma et fidem libenter cum suis susciperent, sed fratres nollet eos suscipere, et idem intimant litteris apostolico [Rygos miestiečiai ir jų arkivyskupas anuomet dar Romoje ir Livonijoje prieš brolius nesantaiką sėjo ir visuose pajūrio miestuose ir vietovėse platino ir skelbė, esą rutėnų ir lietuvių karalius noriai su saviškiais krikštą ir tikėjimą priimtų, bet broliai nenorį, kad jie priimtų, ir taip pat įteikė laiškus Apaštalų Sostui]. Kadangi D u s b u r g a s, p. 349, trumpai teužsimena, kad *Joannes Papa XXII, ad suggestionem fratris Friderici Ordinis fratrum Minorum Archiepiscopi de Riga et civium ibidem misit ad partes Livoniae duos Legatos* [Popiežius Jonas XXII Mažesniųjų brolių ordino brolio Fridricho, Rygos arkivyskupo ir miestiečių prašymu tuo pat metu pasiuntė į Livonijos sritis du legatus]. Tai paakino Jerošiną visą įvykį išdėstyti kaip buvo tikrovėje. 2) Kurį laiką buvo manoma, kad Gediminas iš tiesų tuos laiškus rašęs. Pavyzdžiui, abatai iš Olivos ir Pelplino 1323 metais praneša popiežiui: *Ex nuper actis patefecimus per presentes, eundem prefatum regem quasdam per plures mundi partes litteras direxisse, in quibus se cum suis et toto Regno asseruit baptizari et conjungi velle turbe fidelium populorum* [Iš neseniai gautų dabartinių dokumentų įsitikinome, kad tas pats minėtas karalius po daugelį pasaulio šalių išsiuntinėjęs tuos laiškus, kuriuose tvirtino, kad pats su saviškiais ir visa karalyste nori pasikrikštyti ir prisijungti prie tikinčių tautų bendruomenės]. (S l a p t a s i s a r c h y v a s, Spinta XI, Nr. 19 ir 20). Tačiau apgaulė greitai išaiškėjo, jau Varmės vyskupas E b e r h a r d a s 1325 metais rašo: *Quidam – factis caritatem negantes, que ambiciosa non est, nugis victum querentes in populo apud fideles predicare et asserere mendaciter sunt inventi, quod (Lethowini) Cristi fidelium sanquinis effusores velint converti ad fidem Cristi, sed per fratres de domo Theutonica nullatenus admittantur, quod in hiis scriptis – coram – et dei fidelibus mendacium manifestum, quod et iidem infideles verbis ne-*

gant manifestissime atque factis. [Vienas ir [kurie] darbais neigiantys gailestingumą, kurio dėl pasipūtimo nėra, tuštybėmis palaikymo ieškantys žmonėse tikintiesiems skelbti ir platinti, melagingai buvo rasti, esą (lietuviai) Kristaus tikinčiųjų kraujo liejikai norį atsiversti į Kristaus tikėjimą, bet per brolius iš Teutonų namo jokiu būdu nieko negalį pasiekti, ką savo raštuose – viešai – ir Dievą tikintiesiems melagingai pareiškia; tai ir patys netikėliai žodžiais ir veiksmais aiškiausiai neigia]. Aiškiai turi omenyje čia Rygos arkivyskupą, bet kaip savo metropolito negali nurodyti vardo. 3) Viena vieta iš popiežiaus bulės, įdėta R a j n a l d an. 1323 Nr. 20, irgi reikšminga; ten nurodyta, jog karalius Gediminas prašęs laišku Livonijos gyventojų, kad atsiųstų tarpininkus taikos deryboms. *Propter quod dilecti filii nobiles viri universi dictarum terrarum Livoniae et Estoniae in festo beati Laurentii anni proximi praeteriti certo loco una cum aliquibus ex vobis colloquendi gratia convenerunt ad investigandum et perscrutandum veritatis formulam, ut eorum verbis utamur, de litteris, quas idem Rex versus Theutoniam ad vos et predictos nobiles destinarat* [Dėl to, kad mylimi broliai kilmingi vyrai visi minėtų Livonijos ir Estijos žemių palaimintojo Lauryno šventėje praėjusiais artimiausiais metais patikimoje vietoje su kitais iš jūsų pasitarimo dėlei susiėjo, kad atrastų ir ištirtų teisingumo nuostatą, kad jų žodžiais pasinaudotume dėl laiškų, kuriuos tas pats karalius apsvarstęs pas teutonus jus ir minėtus kilminguosius nusiųstų].

Nors miglotai toje vietoje pasakyta, galima susigaudyti, jog suabejota Gedimino laiškų tikrumu, todėl iškilo reikalas juos išsamiau išnagrinėti. 4) Vėlesni kronikininkai: A l b. K r a n t z, *Wand.* L. VIII, p. 9, K o j e l a v i č i u s, p. 271, H e r m. C o r n e r i *Chron.* p. 1000, nieko apie Gedimino laiškus nėra girdėję, o viską priskiria arkivyskupui. Ł u k a s z D a w i d, T. V, p. 235 primena, kad Rygos gyventojai rašė

savo arkivyskupui ir Hanzos miestams, o apie Gedimino laiškus nė žodžiu neužsimena.

Kai išoriniai įrodymai jau gerokai pakirto tikėjimą tais laiškais, telieka susivokti, ar nėra jų turinyje to, kas galėtų aiškiai atskleisti arkivyskupo apgaulę. Atkreipę dėmesį 1) į dokumentinį jų patvirtinimą, laiške dominikonų ordinui rasime apie jų antspaudą: *Licet cruciferi hujus negotii causa prescripti sigillum nostrum in contumeliam nostram igne cremaverunt, videbitur ut a Deo inceptum extinguerent et oculos hominum obsecarent, tamen hanc cartam cum ipso sigillamus prout sigillari fecimus literas Domini patris apostolici predilecti incertam credenciam et munimen* [Nors kryžiuočiai dėl aukščiau minėtojo reikalo mūsų įžeidimui sudegino mūsų antspaudą, matyt, [tuo tikslu], kad užgniaužtų Dievo pradėtą [darbą] ir apdumtų žmonėms akis, tačiau prie šio rašto mes pridedame tą patį antspaudą, panašiai kaip liepėme pridėti šį antspaudą prie laiško didžiai mylimam viešpačiui apaštališkajam tėvui didesniam jo patikimumui ir sutvirtinimui...].

Laiške Mažesniesiems broliams: *In cuius rei testimonium nostrum sigillum, quod domino apostolico et patri nostro sanctissimo misimus, quod nunc Cruciferi ad ignem proiecerunt in contumeliam huius legationis presentibus duximus apponendum* [To [rašto] paliudijimui laikėme reikalingu dalyku pridėti prie šio laiško tą mūsų antspaudą, kurį pasiuntėme apaštališkajam viešpačiui ir švenčiausiajam mūsų tėvui ir kurį kryžiuočiai šios pasiuntinybės įžeidimui įmetė į ugnį.]. O laiške pajūrio miestams tėra pasakyta: *Quod ergo nostre donacionis concessio maneat inpermutabilis et firma presentem cartam conscribi jussimus et sigilli nostri appensione fecimus roborari, Quia hoc scientes quod idem sigillum domino nostro ac patri sanctissimo misimus et quidquid sibi litteraliter conscripsimus, servabimus illibatum* [Taigi, kad šių mūsų privilegijų suteikimas pasiliktų nekintamas ir tvirtas, liepėme surašyti šį raštą ir

sutvirtinti jį, nurodydami prikabinti mūsų antspaudą, nes jūs, žinodami, jog tą patį antspaudą pasiuntėme mūsų viešpačiui ir šventajam tėvui, [tikėsite], jog ir tai, ką jam laiške parašėme, viską išlaikysime.].

Po šių paaiškinimų apie antspaudą visuose trijuose laiškuose yra ypatingas prakeiksmas tų, kurie nepatikėtų jį esant tikrai. *Contradictores huius sigilli tanquam maliciosos, fidei destructores, hereticos, mendaces repudiamus et omni honore privatos in hiis scriptis* [Šio antspaudo niekintojus šiuo savo laišku pasmerkiame kaip bjaurius tikėjimo ardytojus, eretikus, melagius ir jokios garbės neturinčius žmones.]. To antspaudo tokį apibūdinimą turime raštininko aprašyme. *Notariats–Instrument*, parengtame 1323 metais Liubeke: *Sigillum vero huiusmodi litteris appensum erat rotundum cereum, continens circulum duodecim angulorum et in medio circuli ymaginem viri capillati residentis in Cathedra, continentis in manu dextra coronam et ceptrum in sinistra, et in circumferencia eius per quadraginta unam litteras et cruce sculptum erat: S. dei gracia Gedemini lethvinorum et ruthenor. reg.* [O prie šio laiško buvo prikabintas apvalus vaško antspaudas su dvylikos kampų apvadu, o šio apvado centre atvaizdas ilgais plaukais vyro, sėdinčio soste, dešinėje rankoje laikančio karūną ir kairėje – skeptrą, aplink jį išskaptuota keturiasdešimt viena raidė ir kryžius: Šv. Dievo malone Gedimino lietuvių ir rusų karaliaus]. Bet jei iš tikrųjų antspaudas buvo Gedimino, tai kiekvienam kiltų klausimas, kam tos ypatingos ir perdėtos pastangos apginti tikėjimą juo ir atsikirsti bet kokioms abejonėms dėl jo tikrumo? Kam ta nuostabą kelianti pastaba, kad kryžiuočiai šį antspaudą: *„huius negotii causa prescripti in contumetiam nostram, albo in contumeliam hujus legationis“* [...dėl aukščiau minėtojo reikalo mūsų įžeidimui arba ... šios pasiuntinybės įžeidimui...], į ugnį įmetę ir dėl ko ta pastaba įdėta į abu laiškus Ordino broliams, o jos trūksta

laiške Vokietijos miestams? Gal todėl, kad daugybė Ordino riterių, būtent, Ordino kunigas Jonas Rygietis, Vendeno komtūras Reimaras fon Hanė, Karkuso valdytojas (*Vogt*) Mikalojus fon Parsau ir Gotfridas fon Ustas (Ost) buvo Liubeke ir galėjo užginčyti šį tvirtinimą? Pagaliau kam visuose trijuose laiškuose kartojama, kad tas pats antspaudas buvo uždėtas ir ant laiško popiežiui. Visa tai susumavus, atrodo, kad tas antspaudas nebuvo tikras Gedimino antspaudas, bet suklastotas. Laiškų autorius, baimindamasis, kad neišaiškėtų, kaip yra iš tikrųjų, turėjo stengtis visoms dvejonėms užbėgti už akių, todėl radosi priedas, kad kryžiuočiai tikrąjį, jo paties, valdovo, antspaudą į ugnį įmetę; ar tikra, ar išgalvota būtų toji aplinkybė, bet užuomina apie ją čia įdėta siekiant tam tikro tikslo. Toliau skelbiama, kad Šventasis Tėvas yra gavęs tokį pat laišką su tuo pačiu uždėtu antspaudu, todėl kiekvienas turėjo išprotauti, kad tai turėjęs būti tikras valdovo antspaudas, jeigu popiežius tuo nesuabejojęs. Todėl pagaliau visų įtarinėjančių prakeiksmas žodžiais, kurie galėjo sklisti tik iš lūpų žmogaus, gebančio imtis niekšybės, apgaulės, melo ir turėjusio griebtis panašių būdų tam nuslėpti.

Kiti laiškų netikrumo įrodymai glūdi tiek jų turinyje, tiek posakiuose; ir viena, ir antra visai nebūdingi žmogui, dar tik norinčiam tapti krikščioniu ir tik vėliau privalėsiančiam perprasti krikščionišką mokymą ir išsilavinimą; tai veikiau žodžiai asmens, persiėmusio krikščioniškąja Bažnyčia, greitesnio ir kuo platesnio krikščionybės skleidimo troškimu ir popiežiaus garbinimu.

Ir kai čia jį *patrem nostrum gloriosissimum, sanctissimum, excellentissimum etc.* [mūsų tėvu garbingiausiu, švenčiausiu, aukščiausiu ir kt.] pavadina, kitais metais liepia popiežiaus pasiuntiniams pasakyti: *Papam vestrum nec novi, nec nosse cupio* [jūsų tėvo nei pažinojau, nei trokštu pažinti]. Laiške žada:

et Jura ecclesiastica protegere, clerum honorare et cultum Dei ampliare [ir bažnytines teises proteguoti, dvasininkiją gerbti ir Dievo šlovinimą gausinti], vėliau liepia atsakyti: *quod ipse per Deorum potentiam iuraverit, quod nunquam aliam legem vellet assumere, praeter eam, in qua progenitores sui decesserunt* [kad pats Dievų galia vykdo teisingumą ir kad jokio kito įstatymo nenori priimti, išskyrus tą, kurį jo protėviai paliko]. 1323 metais rašo: *omnia regna subiacent celesti regi Jesu Christo de quibus unum tenemus tanquam forma in materia vel servus in domo* [visos karalystės paklūsta dangiškajam karaliui Jėzui Kristui, kurių vieną turime materialiu pavidalu arba kaip tarnas rūmuose], o 1324-aisiais popiežiaus pasiuntinius išleidžia su trumpu ir pompastišku pareiškimu, pasižadėdamas: *prius ferrum in ceram transit et aqua in calibem commutatur, quam verbum a nobis progressum retrahamus* [pirmiau geležis pavirs į vašką ir vanduo į plieną pasikeis negu mūsų ištartą žodį sulaužysime], o po metų išsigina visų savo laiškų ir pažadų! Visa tai nesuprantami prieštaravimai ir permainos vykdant tariamą savo sumanymą (kuris laiške už Dievo duotą pripažįstamas: *ut dominus perficiat, quod incepit* [viešpats tegu pabaigia, ką pradėjęs]), juolab kad nežinoma nė menkiausios tų permainų priežasties. Pagaliau kodėl Gediminas būtų slėpęs tą priežastį nuo legatų, ypač jei ji būtų susijusi su Ordino riteriais?

Trečias ir itin svarbus laiškų netikrumo įrodymas yra užuomina juose apie Mazoviją, kaip apie kraštą, per kurį kviestieji svetimšaliai galį laisvai, saugiai ir be jokių varginančių mokesčių atvykti į Lietuvą ir iš jos grįžti atgal. Taigi tą Mazovijos kunigaikštį reikėtų laikyti buvus Lietuvos valdovo sąjungininku, sutartinai veikiančiu sprendžiant svetimšalių atvykimo reikalus. Tačiau Gediminas, jei galiu taip sakyti, laiškų rašytojui padarė tikrą kiaulystę, nes kaip tik 1323 ir 1324 metais su plėšikaujančia ir viską naikinančia

ginkluota kariauna įsiveržia į Mazoviją ir Dobrynės žemę, nepaprastai žiauriai siaubia gyventojus, kaip apie tai rašo ne tik Dusburgas, p. 339 ir 350, bei Kojelavičius, p. 270, bet byloja ir dokumentai, vienas kurių, 1323 metų (slaptame archyve Spinta XI, Nr. 18), be kita ko, apie Gediminą liudija: *quod nichil aliud quam vestrarum nostrarumque terrarum subversionem sua dolosa calliditate pretendit, non solum ex multis antiquis, verum et ex novis experimentis lamentosis novissime in terra Dobrynen et confinibus Culmensibus patet et patuit prohdolor evidenter!* [kad nieko kito, tik jūsų ir mūsų žemių nuniokojimo savo klastingu suktumu siekia, ne tik daugybe senų, bet ir naujais sielvartus nešančiais išbandymais visai neseniai Dobrynės žemėje ir Kulmo žemėse tęsiasi ir tęsėsi ak! skausmas neabejotinai]. O kaip Mazovijos kunigaikščiai po poros metų (1325) smarkiai skundžiasi plėšikautojais iš Lietuvos jų krašte, įsitikinome iš *Prūs. Ist.*, T. IV, p. 398 ir 399. Ne tik prieštaringi tokie jų santykiai, bet tas, kuris tuos laiškus rašė, klydo įsivaizduodamas Gedimino mąstyseną Mazovijos kunigaikščio atžvilgiu ir, matyt, net gerai nežinojo, kas tuo metu buvo Mazovijos kunigaikštis. Savo dviejuose laiškuose jį vadina dominus *Bonizlaus dux Masovie* [Bonislavas, Mazovijos kunigaikštis][c]. Niekur nevaliojome rasti Mazovijos kunigaikščio tokiu vardu, tik žinome, kad tuo tarpsniu valdė *Wencenslaus dei gratia dux Masovie et Plocz* [Venceslavas, Dievo malone Mazovijos ir Plocko kunigaikštis] (pasak dokumentų), tas pats, kuris 1321 metais sudarė sutartį su kryžiuočių Ordinu, ir ne tik Dlugošo pasakyta randame (p. 989 ir 993) prie 1327 metų – *Venceslaus, Vaniek arba Vanko Masovie Dux*, bet dar ir Wigand Marb.

c
Dreyer, *Specimen jur. publ.* p. 184, Liubeke, pasakyta: *Dominus Subovislaus Dux Mazovie* [Viešpats Subovislavas, Mazovijos kunigaikštis]. Ar tai spaustuvės klaida, ar Dreyeris taip iš tiesų būtų išskaitęs?

dux Masovie Vanczko prie 1328 m. aptinkame, o kitose to krašto žemėse 1325 metais viešpatavo kunigaikščiai – Ziemovitas ir Traidenis.

Nebūtų sunku surinkti daugiau laiškų netikrumo įrodymų, bet ir šių pakaks patvirtinti nuomonei, kad tie laiškai iš tiesų buvo prasimanyti, ir būtent Rygos arkivyskupo, iš neapykantos kryžiuočiams.

Baigiant šiuos svarstymus, mums dar viena pastaba dingteli. K o t z e b u e, T. II, p. 360 skundžia Ordiną, kad „panaudojo kuo niekšiškiausias priemones, siekdamas savo tikslo", būtent: Gedimino laiškus įgyti savo nuosavybėn. Taigi, klausia K o t z e b u e, kaip Gedimino laiškų originalai pateko į Ordino archyvą? Neįmanoma buvo kitaip to padaryti, kaip tik juos perimant. Būtų visiškai paika sakyti, kad pajūrio miestai tuos laiškus nusiuntę Ordinui. Kokia priežastis būtų vertusi? Bet kokia priežastis vertė K o t z e b u e nemačiomis tai praleisti, kas plika akimi matoma? Tų laiškų originalai turėjo būti kryžiuočių archyve? Anaiptol. Tikriausiai K o t z e b u e vylėsi jų originalus rasiąs Ordino archyve ir galėsiąs apkaltinti Ordiną nauja piktadaryste, kaip kad buvo įpratęs. Jam lengviausia buvo atsekti tikrą įvykių eigą. Rygos miesto tarėjas Henrikas fon Calmaras su savo kolega Jonu Roghenu 1323 metų liepos 18 dieną Liubeko miesto rotušėje, dalyvaujant imperatoriaus kancleriui Janui fon Brėmenui, daugeliui Liubeko katedros kanauninkų, dominikonų ordino vienuoliams ir miesto tarybos nariams, įteikė dominikonų ordino kunigams tariamus karaliaus Gedimino laiškus, prašydami juos čia pat skaityti. Tad buvo perskaitytas tas laiškas ir du kiti, kurie buvo įteikti miesto tarybai ir minoritų kustodui. Buvo aptartas jų turinys ir pripažinta, jog prieš apsisprendžiant, ką daryti, pritiktų kreiptis patarimo į tuomet Liubeke buvojusius Ordino riterius, Rygos presbiterį, Vendeno komtūrą Reimarą fon Henę, Karkuso valdytoją Mikalojų fon Parsau

ir Gotfridą fon Ostą. Kai pakviestieji atvyko ir jiems buvo perskaityti laiškai, jie pareiškė: jeigu viskas, kas juose rašoma, yra tiesa, savo būtina pareiga jie laiką kuo veiksmingiausiai prisidėti prie švento tikėjimo rėmimo Lietuvoje. Tačiau kadangi daugelis pavienių lietuvių iš diduomenės ir paprastų žmonių nekeisią savo senojo gyvenimo būdo, tad, skaitantis su tomis aplinkybėmis, būsią naudinga pirma pasiųsti į Lietuvą pasiuntinius, ir pridūrė: *Si prefato negocio stante in suspenso antequam fidem christi suscipiant et baptismum, quemadmodum in litteris pollicentur prelibatis, in christianos quod absit, aut in res, terras seu personas eorundem manus mitterent virulentas, sicut ex certis verisimiliter formidant coniecturis, cum fides fidem non servanti minime debeat observari, in ipsos cogentur fidei contumeliam vindicare, atque hoc facientes promissi sui inveniri nolunt circa premissa transgressores* [Jei minėtas reikalas atsidurs ant pražūties slenksčio anksčiau, negu jie Kristaus tikėjimą ir krikštą priimtų, kurį bent jau iš anksto laiškuose žada, į krikščionis kad nebūtų, arba į reikalus, žemes arba jų pačių asmenis išties nuodingas rankas; tartum tam tikrų, tikėtina, baimintųsi pasekmių; kadangi tikėjimas tikėjimui netarnaujančiam mažiausiai reikalinga garbinti, pačiuose privalo tikėjimo niekinimą įveikti ir šitai darydami dėl savo pažado nenori pažeidėjų atskleisti].

Visą tą aukščiau aprašytą reikalą raštininkas išdėstė tarnybiniame pranešime (*Notariats instrument*), į kurį taip pat buvo įrašyti ir tariamieji Gedimino laiškai dviem ordinams ir pajūrio miestams, ir kaip tik šis dokumentas yra Kryžiuočių archyve, ir tik iš jo su tais laiškais galima susipažinti. Be abejonės, anie riteriai grįždami paėmė juos į Prūsiją, taip jie ne „per Ordino piktadarystę" atsidūrė kryžiuočių archyve. Šitai vėlei liudija, kokią vertę teturi Kotzebue, bent jau jo nuomonės, klasikiniam paminklui Prūsijos istorijai, Klijo išgarbintam. (Žr. Hennig, Łukasz Dawid, pratarmė, T. I, p. IX).

III

APIE VELIUONĄ IR KRYŽIUOČIŲ PILIS PALEI NEMUNĄ

Veliuona, seniau pilis, pastatyta tikriausiai XIII amžiuje, kad Žemaitijos sienos būtų įtvirtinimais apsaugotos nuo kryžiuočių puldinėjimų, įsimintina dėl nuolatinių Gedimino kovų su Ordinu šioje vietovėje, nusidriekusi ties Nemunu, už 7 mylių nuo Kauno, per pusę mylios nuo Jurbarko ir per pusantros mylios nutolusi nuo dabartinės Prūsijos sienos. Šiandieninė Veliuona – tai miestelis, kuriame, kartu su kaimu prie jo, yra apie 160 namų ir dvaras. Pats miestelis dalijamas į aukštutinį ir žemutinį: pirmajame stovi aukšta gotikinė mūro bažnyčia, kurios mažesnioji pusė, tai yra *Sanctuarium* [šventovė], regis, turėtų būti senesnių metų ir, pasak vietinio padavimo, gali siekti net pagonybės laikus. Pirmoji bažnyčios fundacija priklauso Vytautui, tai viena pirmųjų bažnyčių Žemaitijoje po krikščionybės įvedimo. Vėliau karalienė Bona ir Vladislovas IV taip gausiai pažėrė jai turtų, kad ta klebonija tapo išties reikšmingiausia Žemaitijoje. Senoji piliavietė rėpė du kalnus ties Nemunu, sujungtus tiltu, nutiestu per gana gilią griovą, tarp kurios polių buvo net kalėjimas atitvertas, kai Veliuona kurį laiką buvo Žemaitijos pavieto centras. Ant vieno iš tų kalnų dabar stovi bažnyčia, o už jos – aukštutinis miestas; ant kito – dvaro parkas ir sodas. Visas kalnas parko dalyje nusėtas nuolaužomis, bet kitų pėdsakų, kad čia stovėta pilies, nėra, nors ji buvo mūrinė. Šalimais to Pilies kalno iš rytų pusės dunkso kitas kalnas, viršūne tarsi kaugės, vadinamas Gedimino, o jo viršuje iš

vakarų pusės išsišovęs pilkapis: didžiulis kaupas irgi gaubta viršūne, šalia kurio čia pat iškasta duobė, tokia apvali, tarsi pilkapis būtų iš jos iškeltas. Ant pilkapio nuo neatmenamų laikų visada būdavo statomas kryžius. Mažas upeliukas, Veliuonėlė, įteka į Nemuną, iš šiaurės skalaudama Pilies ir Gedimino kalno šlaitus. Tokie kalnų pavadinimai, pirmtakų duoti, iki šiol išlikę, iš senovės laikų perimta tradicija; ir tas pilkapis, kaip žinia, kapavietė, tad labai tikėtina, jog tai yra netoli nuo Veliuonos, prie Bajerburgo pilies, žuvusio Gedimino kapas. Dabar Veliuona priklauso dvarininkui Mykolui Zaleskiui.

Už mylios nuo Veliuonos, irgi ties Nemunu, stovi Bajerburgo pilis, pastatydinta Ordinui pavedus ir padedant Bavarijos kunigaikščiui Henrikui apie 1337 metus, gavusi vardą, nuo jo paeinantį; pastarasis kunigaikštis draugėj su kryžiuočiais dalyvavo daugelyje žygių į Lietuvą. Dabar Bajerburgas vadinamas – *Raudań*, arba tiksliau *Raudonė*, nuo žemaitiško žodžio „raudonas", mat jos sienos sumūrytos iš raudonų plytų. Seniau jos sudarė ketvirtainį, kampuose sutvirtintą bokštais, vienas jų, aukštesnis už kitus, stovi išlaikęs pirmapradį pavidalą. Dabar sienos ir trys kiti bokštai gerokai apgriauti, ypač per pastaruosius dvidešimt metų, o šiuo metu netgi nedraudžiama plytas rinkti ir pardavinėti į Jurbarką krosnims ir dūmtraukiams mūryti. Viena siena iš vakarų pusės jau seniai buvo nugriauta, kad atsivertų vaizdas į Nemuną. Pilies kieme kadaise buvo gilus šulinys, gausiai vandens tiekiantis, – dabar visai užkastas, o po centriniu bokštu buvo rūsys, stačiai smengantis gilyn, matmenimis į aukštį ir į plotį prilygstantis tam bokštui viršum jo. Į tą rūsį landa buvo tokia, kad tik po vieną žmogų tegalėjo įeiti, veikiausiai tai buvo pilies kalėjimas. Pasak Prūsijos metraštininkų, Gediminas, matydamas, kad kryžiuočiai kuriasi priešais jo pilį Veliuonoje, nusprendė juos iš ten išvyti, o kai

vienas prūsas, Bajerburgo pabėgėlis, prisiekė palengvinsiąs jam pilies užėmimą, Gediminas, surinkęs kariuomenę, 1337 metų birželio 15 d., sustojo ties Bajerburgu. Tačiau Gedimino ginklanešys, vokiečių kilmės, žinodamas apie tą prūso išdavystę, išėjęs iš lietuvių stovyklos, pranešė kryžiuočiams. Gediminas nustebo, pamatęs tarp atvertų Bajerburgo vartų pakartą išdaviką, bet vis tiek puolė tvirtovę. 22 dienas tęsėsi apsuptis, o dviejų poilsio dienų metu į pagalbą apsuptiesiems atvyko Ordino maršalas Henrikas Duseneris ir Reino palatinas su stipriom pajėgom. Įgula su pagalbininkais bemat susiruošė pulti ir užpuolė Gedimino stovyklą. Gediminas narsiai gynėsi, bet krito pakirstas kryžiuočio Tilemanno Zunpacho, šaulių vado, ugninio šūvio, buvo sužeistas tarp kaklo ir mentikaulio ir netrukus mirė, o jo kariauna buvo išvaikyta*. Nors Strijkovskis yra pasakęs, kad Gedimino palaikai buvo atvežti į Vilnių ir iškilmingai palaidoti, betgi, žinodami apie Veliuonoje iki šiol esančią kapavietę Gedimino kalne, manytume greičiau jį esant čia palaidotą. Raudonė, arba Bajerburgas, Lietuvos galutinai užvaldytas, anot

*

Kai dėl rūšies ginklo, nuo kurio žuvo Gediminas: D l u g o š a s Lib. IX, p. 923, nurodo, kad buvo ugninės strėlės pervertas. Bet Olivos metraščiai (*Annales Oliv.*, p. 48) rašo, kad tuo tarpu, kai Gediminas pats ar jo karys pilies aptvaro link stūmė karinę mašiną, į jį pataikė kario Marijano paleistas šūvis iš bombardos, kurios buvo neseniai išrastos Vokietijoje, Lietuvoje dar nežinomos. Žinome iš metraštininkų pasakojimų, kad anglai pirmieji panaudojo šaunamuosius ginklus 1346 metais rugpjūčio 26 dieną mūšyje prie Kresi, vadinamosiomis bombardomis pliekę prancūzų karius. Buvo tai tam tikra rūšis pabūklų arba patrankų, įtaisytų ant vežimų, kurios, svaidydamosios ugnies išmetamomis mažomis geležies kulkomis, baisaus trenksmo lydimomis, daugiau buvo tinkamos žirgams gąsdinti. Žr. G i o v a n n i V i l l a n i, *Storia Fiorent.* Lib. XII, c. 65, p. 947, ir c. 66, p. 948. Anglų riteriai, ne kartą draugėj su kryžiuočiais ėję į kryžiaus žygius kautis su pagonimis lietuviais, galėjo kryžiuočius prieš kelerius metus su tuo bombardų išradimu supažindinti, galėjo ir Gediminas nuo jų žūti.

vietos žmonių, atiteko sūnui vienos karo belaisvės, lietuvių paimtos Prūsijoje. Jos sūnus buvo vadinamas Kiršenšteinu, ir toji giminė, vėliau gavusi pilietybę, keletą šimtmečių valdė Raudonės pilį. Po to ji perėjo Olendzkių nuosavybėn, jie čia gyveno apie 30 metų. Pagaliau kunigaikštis Zubovas, kurio ainiai dabar yra Raudonės savininkai, pradėjo ją tvarkyti, norėdamas grąžinti senovinį gotikinį vaizdą, bet nebaigęs mirė. Dabar pilis stovi be stogo, be langų ir vis labiau nyksta.

Kita kryžiuočių pilis, vadinta Fridbergu (taikos kalnas), pastatyta tuo pat metu, stovi už 2 mylių nuo Veliuonos žemyn Nemuno tėkme ir dabar vadinama tiesiog pilimi**. Seniau ji priklausė Eperješams, vėliau – Gelgaudams; kadangi išvengė gaisrų, kurių Bajerburgas buvo du kartus patyręs, geriau išsilaikiusi ir atrodo taip, kaip ir prie kryžiuočių, tik nutinkuota. Iškilusi nuostabioje aplinkumoje, du bokštus turi didesnius, o kitus du – mažesnius, viduryje kiemas, o bokštuose apvalainos, kryžiais užsibaigiančios šaudymo angos. Nors ant kalno pastatyta, matyt, aplink būdavo vanduo. Po pilimi didžiuliai rūsiai, dabar užversti nuolaužomis.

** Dab. Vytėnai (vert. past.).

II

KNYGA

MIESTO PLĖTRA NUO PAGONYBĖS ATMETIMO LAIKŲ IKI DIDŽIOJO KUNIGAIKŠČIO ŠVITRIGAILOS VALDYMO PRADŽIOS 1387–1431

Miesto vaizdas paskutinėmis pagonybės akimirkomis – Lietuvių krikštas Vilniuje – Įkuriama vyskupija ir pirmosios bažnyčios – Miestui suteikiamos Magdeburgo teisės – Trumpas Skirgailos valdymas – Vytautas siekia užvaldyti Vilnių – Pirmasis jo žygis su kryžiuočiais į Vilnių – Moskoževskis – Antrasis žygis, anglai ir prancūzai apsupa Vilnių – Ataka ir Žemutinės pilies užėmimas – Karigailos mirtis – Miesto sudeginimas – Naujas Vilniaus puolimas – Olesnickis – Kryžiuočiai išvyti – Vytautas tampa didžiuoju kunigaikščiu – Vilniaus padėtis – Didysis magistras įsikuria stovyklą prie Vilniaus – Susirėmimas ties Rudamina – Švitrigailos klasta – Vytauto kariniai reikalai – Totorių nausėdijos – Vilniaus gaisras – Seimas – Žydai – Totorių chanų įkurdinimas Vilniuje – Miestiečių luomas dalyvauja seimuose ir derybose – Vytautas rodo pagarbą įvairių tikėjimų išpažinėjams Vilniuje – Vytauto padėtis Jogailos ir Lenkijos atžvilgiu – Karas su Pskovu ir taikos sutartis su juo – Kongresas Lucke – Vytautas trokšta karūnos – Didysis kunigaikščių suvažiavimas Vilniuje – Ginčai dėl Lietuvos karūnos – Vytauto liga ir mirtis – Jo būdo bruožai.

ALEXANDER WITOŁD W. X. L.

z dawnego obrazu znajdującego się w Kościele Wilenskich XX. Augustyanow a przeniesionego z Kościoła Brzeskiego tegoż zgromadzenia którego był fundatorem co poswiadcza łacinski na nim napis.

Litografiować pozwala się, Cenzor J. Waszkiewicz.

Galop išsižadėjęs jau apnykusių pagonybės prietarų, kaip naujas Kristaus tikėjimo išpažinėjas ir uolus savo tautos apaštalas, 1387 metų sausį lietuvių žemėje Gedimino sostinėje atsirado Vladislovas Jogaila. Kartu su juo atvyko žavesiu ir tauriais jausmais švytinti Jadvyga, irgi trokštanti skleisti krikščionybę, Jogailos giminės vasaliniai kunigaikščiai, Gniezno arkivyskupas ir Krokuvos vyskupas, Mazovijos kunigaikščiai, daugybė lenkų didikų ir kunigaikščių, pagaliau pakrikštytieji Krokuvoje. Lietuviai bajorai buvo puiki tų dviejų pirmaujančios anuomet Šiaurėje valstybės valdovų svita. Dar niūrokas tuomet, bet visais laikais kerintis gražiu kraštovaizdžiu buvo anuometinis Vilnius, iškilęs prieš akis atvykusiems lenkams. Iš žalio slėnio gilumos, ant paskutiniojo iš kalnų, supančių Vilnelės upės vagą, ir ten, kur ji įteka į Viliją, buvo iškilusi mūro tvirtovė, galingojo Gedimino pastatydinta, saugoma aukštų sienų ir trijų bokštų. O pilies kalno pietų pusėje, tarp jo ir Vilnelės upės, stovėjo didžiuliai vieno garsiausių Lietuvos didikų Manvydo rūmai, o kalno papėdėje, palei Viliją, driekėsi Žemutinė pilis, vadinta Kreivąja. Reikšmingiausia jos dalis buvo šventasis Šventaragio slėnis, rėpiantis pleištu įsiterpusią lanką tarp Vilijos ir Vilnelės, nuo senų senovės apaugęs ąžuolais; ten degė amžinoji ugnis – Gabija, didžiai garbinama lietuvių. Čia pat medinė šventykla, prie kurios šliejosi pagonių vaidilų būstai. Tolėliau, toje vietoje, kur dabar stovi katedra, stūksojo negrabus dievo Perkūno stabas, pastatytas ant akmeninės pakylos. Aplink tą aikštę, senosios religijos apeigoms parinktą, tęsėsi plačiai išsklidę Žemutinės pilies pastatai, daugiausia mediniai, bet aukštais bokštais ir palisadais apjuosti. Kunigaikščio rūmų pastatai, kuriuose buvo ir iždas, ir arklidės, užėmė daugiausia vietos[1];

[1] Arklidės buvo erdvios, keturkampės, pastatytos iš medžio toje vietoje, kur šiais laikais buvo profesoriaus Špicnagelio sodas, tarp pilies kalno ir karaliaus malūno.

o pilį supančios sienos kampe, pietvakarių pusėje, stovėjo aukštas mūrinis namas, užsibaigiantis keturiais bokšteliais, kurį Vladislovas Jogaila vėliau paskyrė Vilniaus vyskupų gyvenamajam būstui[2]. Šalimais jo apvalus bokštas, iš plytų ir akmens sumūrytas, su langu, pro kurį žyniai ir pranašai skelbdavo savo pranašystes žmonėms[3], o visa Kreivosios pilies apsauginė juosta, pirmiausia apsupta aukšta ir tvirta statinių tvora, paskui Vilnios upės vandenų skalaujama iš vienos pusės, o iš kitos – jos perkasos, dar Gedimino laikais iškastos, – pilį puolantiems Lietuvos priešams sudarė nelengvai įveikiamas kliūtis[4]. Iš Žemutinės pilies vakarinių vartų vedė kelias per du tiltus, nutiestus per Vilnios upę ir Vingrių upokšnį, kuris šalimais su ana upe įtekėjo į Viliją. Kelias suko į šiaurės pusę, kelto per Viliją link, nuo ten, išsišakojęs į du, vedė į Kernavę, senąją Lietuvos sostinę, ir į Ukmergės pilį. Į kairę nuo kelto, kur dabar Lukiškių priemiestis, nuo senų senovės kerojo įvairioms dievybėms pašvęsti ąžuolai, šen bei ten palei Viliją laukuose augo pušys[5].

2

Tas pats dviejų aukštų pastatas, labai storo mūro sienomis, stovintis šalimais katedros bokšto, iki 1832 metų priklausęs diecezijos konsistorijai ir gyvenamas kunigų invalidų, minėtais metais, kaip ir daugelis kitų mūrinių pastatų, supančių katedros aikštę, buvo nugriautas, kad būtų atvira naujos tvirtovės nuokalnė.

3

Dabartinė katedros varpinė, anot Lietuvos kronikininkų ir vietos žmonių padavimų, buvęs tas pats bokštas, iš kurio Lizdeika ir jo pirmtakai iškilmingai pasirodydavę Vilniaus pagonims paskelbti blogos ar geros pranašystės. Tačiau nėra patikimų tam įrodymų.

4

Vilnia, arba Vilnelė, anuomet, atitekėjusi iš už Plikojo kalno, bėgo pro Pilies [gatvę], per senuosius rokitų mūrus, palei Pilies vartus, paskui per mažąjį turgų ir, apsukusi lankstu pilies teritoriją, už dabartinės katedros įtekėjo į Viliją. Iš priešingos, vakarų, pusės atitekėjęs Vingrių upokšnis visiškai greta Vilnios žiočių įtekėjo į Viliją. Dabartinė Vilnelės ir Vilijos santakos vieta tėra Gedimino laikais iškasta perkasa aukštinant pilies kalną ir norint, kad abi tvirtovės būtų vandenų skalaujamos.

5

Lukiškės pavadintos nuo lietuviškų žodžių *laukas* ir *kišas*, kadangi Lukiškės yra prie Vilijos upės, tad ta vie-

Iš Kreivosios pilies vedė dar du pagrindiniai keliai: vienas – vakarų link, į Trakų pilį, palei kurį smėlingoj žemėj stovėjo nedidelė medinė bažnyčia ir pranciškonų vienuolynas, buvę Goštauto rūmai, o kitas ėjo pietų linkui, už rusų vienuolyno šakojosi į tris siauresnius: į pilis – Garteno, arba Gardino, Lydos ir Medininkų. Dar kitas vieškelis per Vilnios upę, prie bendro naudojimo malūno (dabar vadinamo Vyskupo), iš miesto suko į Polocką. Jau trys krikščionių bažnyčios, nors neiškilios ir varganos, pagoniškų Vilniaus šventyklų apsuptyje skleidė palaimingą tikėjimo šviesą; būtent – Švento Mikalojaus bažnytėlė, rusų cerkvė, dabar bazilijonų bažnyčia, ir pranciškonų bažnyčia, mūsų jau minėta. Dviejų kitų bažnyčių griuvėsiai – Šv. Kryžiaus ir dominikonų ordino brolių, Algirdo laikais sugriautų, tebuvo išlikęs Gedimino, geranoriško krikščionybės atžvilgiu, atminimas. Gausu buvo pagonių šventyklų, nes, be tų, kurias pilies teritorijoje buvus patyrėme, viena šventa vietovė buvo ant tos kalvos, kur dabar stovi Šv. Jono bažnyčia, o Antakalnyje, kaip tik ten, kur dabar Šv. Petro bažnyčia, buvo iškilusi medinė šventovė, visiems lietuvių dievams pašvęsta[6].

tovė Laukai-kišas-upys, vėliau išvirto į Lukiškes. Strijkovskis klysta tvirtindamas, esą miškas lietuviškai vadinamas *laukas* ir nuo to žodžio paėjęs Lukiškių pavadinimas.

6

„Buvo dar didžiulė menė, arba šventovė, Antakalnyje, visų dievų, kuriuos Lietuva, apgauta šėtoniškų kerų, garbino; ten ketvirtadienio vakarais dvasininkai visada statydavo ir degindavo vaško žvakes." S t r i j k o v s k i s, Sk. IV, p. 400. Antakalnio pavadinimas, jeigu mes jį aiškintume taip, kaip to tūlas norėtų, turėtų būti kilęs iš lotyniško žodžio *ante* – prieš ir *collis* – kalva, mat jis tarp kalnų išsidėstęs, bet vietovė, kur buvo lietuvių šventykla, turėjo būti nuo seno lietuviškai vadinama, ne lotyniškai. Antakalnis yra pavadintas arba nuo žodžių: *ant-to-Kalno,* arba: *ant-Pakalnės,* pagal tai, kaip pirmasis davęs pavadinimą, Antakalnį stebėjo; juk plaukiančiam Vilija atrodytų esantis ant aukštumos, o stovintis ant upės kranto Antakalnį regėtų plokštumoje, kalno papėdėje. Pagaliau Antakalnio vardas pirm tikriausiai buvo duotas tik tai vietovei, kurioje stovėjo pagonių šventykla, o ne dabartiniam priemiesčiui,

Aplink pilį spietėsi miestas: medinės trobos, kurių didžiuma aprūkusios nuo dūmų, nedailiai suręstos ir be jokios tvarkos palei klampius kelius išbarstytos. Visi tie pastatai, atskirti žiogriais, arba statinių tvoromis, su tarp jų įsiterpusiais daržų ir pievų plotais, labiau panėšėjo į kelis didžiulius kaimus, besišliejančius prie pilių, negu į tokius miestus, kokie jau XIV amžiuje puošė Lenkiją. Lietuvai, ilgai nuo krikščioniškojo pasaulio civilizacijos užsisklendusiai ir kryžiuočių antpuolių tolydžio alinamai, dar nepažįstami buvo tie gotikos rūmai, apsupti aukštų sienų, iš kurių susidarė tiesios, nors ir siauros Krokuvos ar Liublino gatvės, nei tokie, tam laikui neįprastai dideli pastatai, kaip Krokuvos Gelumbės prekybos namai, statydinti Kazimiero Didžiojo. Vilniuje, vidur namų samplaikos, iškilesnėje vietovėje nei Šventaragio slėnis, plytėjo ganėtinai didelė aikštė, aplipusi prekijų krautuvėlėmis ir, atsargumo dėlei, nuo kryžiuočių antpuolių apjuosta statinių tvoromis. Čia buvo pats miesto centras – ten, kur dabar stovi Rotušė ir Šv. Kazimiero bažnyčia; po Aukštutinės ir Žemutinės pilių tai buvo tarsi trečia tvirtovė. Jokių dabar žinomų priemiesčių tada dar nebuvo, tik vienišos trobos, Lukiškėse išsibarsčiusios šventų girių kryptimi, o kitoje pusėje, tarp Aukštutinės pilies ir Antakalnio šventyklos, išsidėsčiusios palei Viliją – dabartinių Lukiškių ir Antakalnio užuomazgos[7].

kuris jau krikščionybės laikais atsirado. O kadangi ana šventykla ir prie jos esantys statiniai buvo ten, kur dabar stovi Šv. Petro bažnyčia, tai yra ant kalvų, tai senovės lietuviai tą vietą pavadino: *ant-to-kalno*. K o j a ł o w i c z, *Histor. Lituan.* Pars. II. Lib. I. p. 11, apie Antakalnį pasakodamas, rašo: *quem locum vulgari lingua, Antakalnie, id est, antemontanum dicimus* [tą vietą liaudies kalba Antakalniu, tai yra esančiu ant kalno, vadiname], kas ir atitinka mūsų išvadas. Keletas palivarkų, vadinamų Antakalniu, yra Vilniaus pavieto Pabaisko parapijoje, ir visi išsidėstę ant kalvų arba jų šlaituose.

7

Tas Vilniaus, kaip jis atrodęs Vladislovo Jogailos laikais, aprašymas paremtas ne tik Strijkovskio, Kojelavičiaus ir kronikininkų pasakojimais,

Su tokiu tat rūbu Vilnius pasirodė čia atvykusiems Kristaus tikėjimo išpažinėjams. Tuoj pat sušauktas lietuvių kunigaikščių ir bajorų visuotinis seimas paskelbė į sostinę susirinkusiems žmonėms apie didelį ir esminį religijos pokytį. Visi Vilniaus gyventojai, dar pagonys, buvo pakrikštyti, o po apeigų žmonėms išdalyti balti lininiai marškiniai. Iškilmingai užgesinta amžinoji ugnis, iškirstos šventos girios, sugriauta Perkūno šventykla, ir būtent toje vietoje, vidur piliavietės, pradėta statyti Šv. Stanislovo katedra[8]. Iškilmingai, dalyvaujant lietuvių ir lenkų kunigaikščiams bei didikams, ją pašventino Gniezno arkivyskupas Bodzanta, o karalienė Jadvyga iš savo pačios lobyno skrynių apdovanojo brangiais rykais ir visokia manta. Lenkų didžponiams patarus, pirmuoju Vilniaus diecezijos vyskupu Vladislovas Jogaila išrinko Andrių iš Vasilevo Važilą, dar vadinamą Vasilionu, iš Jastžembcų giminės, lenką, Mažesniųjų brolių ordino vienuolį, Cereto vyskupą, kadaise Vengrijos karalienės Elžbietos nuodėmklausį, pavyzdingą vyrą ir garsų pamokslininką[9]. O keturi naujai įvesti prelatų ir aštuoni kanauninkų titulai buvo atiduoti uoliausiems lenkų kunigams, platinantiems Lietuvoje Kristaus tikėjimą. Netrukus Poznanės vyskupas Dobrogostas iš Jogailos svitos buvo nusiųstas pas popiežių išprašyti bulės, patvirtinančios naujo ganytojo išrinkimą ir Vilniaus vyskupijos fundaciją. Karalius tuoj pat aprūpino ją nemenkomis pajamomis: be turtingos Klodovo klebonijos Gniezno diecezijoje, dar anksčiau duotos naujajam

bet ir kai kuriais padavimais ar užuominomis, kurias aptikau Vilniaus kapitulos ar Karaliauč. slapt. archyvo dokumentuose.

8
Katedra pastatyta Švč. Trejybės ir Dievo Motinos Švč. Mergelės Marijos garbei, tačiau pašvęsta ypačiai šv. Stanislovui, kankiniui ir vyskupui bei šv. Vladislovui, karaliui ir išpažinėjui.

9
Długosz *Histor. polon.* Lib. X, p. 112.

vyskupui, iškilmingu aktu dovanodamas kunigaikštišką Tauragnų pilį su visu pavietu, Labanoro, Molėtų, Dambravos, Verkių kaimus prie Vilniaus, Bokštus, didelius valsčius Drohičino, Brastos ir Dubno pavietuose, su įvairiais ten renkamais mokesčiais, dosniai aprūpino Vilniaus katedrą[10]. Atiteko jai ir Dubrovno pavietas, kadaise buvusi iš Lietuvos istorijos žinomo Jogailos patikėtinio Vaidilos nuosavybė. Tas lėšas Vladislovas Jogaila dar padidino skirdamas katedrai ir vyskupams nemažą Vilniaus miesto dalį – visą plotą nuo pilies iki pat Šv. Mikalojaus kapinių netoli Rūdninkų vartų, o kitoje pusėje – ligi Trakų kelio, dovanodamas ten ir aikštes, ir namus, net su gyventojais[11]. Vyskupui buvo

10

Vladislovo Jogailos privilegija yra Vilniaus kapitulos archyve: *Actum in Vilno die dominico proximo ante carnis privium anno D-ni 1387* [Aktuota Vilniuje artimiausią sekmadienį prieš Užgavėnes]. Tos dotacijos Vilniaus vyskupijai nuorašo vertimas iš lotynų kalbos, atliktas kunigo Grigaliaus Kniaževičiaus, yra išspausdintas periodiniame leidinyje: Dzieje dobroczynności, 1822, N 32, p. 770, kuris redaguojamas mokslininko Mikalojaus Malinovskio, kadaise buvo leidžiamas Vilniuje. (Šiuo metu privilegija saugoma MAB Rankraščių skyriaus Pergamentų kolekcijoje F1-6. – I. K.).

11

Addicimus insuper et appropriamus Ecclesiae supra dictae, et ipsius episcopo, qui fuerit pro tempore, partem Civitatis N-rae Vilnensis, una cum areis et domibus, ac domorum incolis et appendiis, universis. Quam quidem partem civitatis quadam semita quae a Castro Vilnens., directe versus montem a dextris domus Czeschconis Civis Vilnensis contingens domum fratrum minorum et via ex altera parte domus ejusdem Czeschconis penes vallum et cimiterium Beati Nicolai, et a sinistris, ad viam ducentem in Troki castrum protenditur, ambiunt, et a caeteris partibus ipsius civitatis, etiam interclusis. [Viršaus pridedame ir padarome nuosavybe aukščiau minėtai bažnyčiai ir jos vyskupui, kuris tuo metu bus, dalį mūsų Vilniaus miesto sykiu su sklypais ir namais, ir namų gyventojais, ir visais priedėliais. Tą dalį miesto, kuri driekiasi takeliu nuo Vilniaus pilies tiesiai kalno link, iš dešinės Vilniaus miestiečio Česchonio namo apimdama mažesniųjų brolių namą ir iš kitos to paties Česchonio namo pusės keliu palei tvorą ir Šv. Mikalojaus kapines, o iš kairės – prie kelio, vedančio į Trakų pilį, driekiasi ir apima netgi kitas atskiras miesto dalis]. Žr. dabar pateiktą privilegiją.

suteikta teisė statydinti namus visame tame plote ir naudotis juo savo nuožiūra, o valdovui priklausęs mūrinis namas Žemutinėje piliavietėje atiduotas kaip nuolatinė gyvenamoji vieta jam pačiam ir ateisiantiems po jo[12].

Tuo pat metu Vladislovas Jogaila įsakė Vilniuje statyti dvi bažnyčias. Vieną prie Aukštutinės pilies – Šv. Martyno, kurios klebonija, kaip įprasta, bemat buvo aprūpinta lėšomis. Tos senovinės šventovės griuvėsiai, dunksantys palei Viliją prie Arsenalo, iki šios dienos Vilniaus gyventojams mena garbingus šio monarcho, skleidusio Lietuvos žemėje europinę civilizaciją, darbus[13]. Kitą – Šv. Jono, kuriai ateityje buvo lemta tapti garsia Vilniaus aukščiausiosios mokslo įstaigos bažnyčia[14].

12

Praeterea volentes ne per inhabilem mansionem, Episcopus Ecclesiae praedictae, Beatorum Stanislai Pontificis et Ladislai Confessoris, solita fraudetur devotione, sed potius quieta perfruens et pacifica mansione, divinis laudibus operosius valeat inherere: eidem Episcopo, domum nostram lapideam intra muros castri Vilnensis praedicti situatis, contulimus et assignamus de nostrae Regalis plenitudine majestatis. [Be to, norėdami, kad minėtos palaimintųjų Stanislovo ir Vladislovo Išpažinėjo bažnyčios vyskupas neapsigautų dėl netinkamos gyvenamosios vietos, o, atvirkščiai, džiaugtųsi ramia ir taikia buveine ir toliau šlovindamas Dievą gyvuotų, minėtajam vyskupui savo mūrinį namą, esantį minėtosios Vilniaus pilies teritorijoje, iš mūsų karališkosios didenybės dosnumo skiriame ir užrašome]. Tuo pačiu aktu Vilniaus vyskupas savo stalui gavo dešimtą žuvį, kad ir kokios būtų rūšies, iš didžiojo kunigaikščio tvenkinių Nemune.

13

Šv. Martyno bažnyčia jau XVI amžiuje buvo apleista ir sugriauta: mini apie tai ir pats Strijkovskįs savo kronikoje, p. 479: „Dabar, kaip matome, sunyko ir sugriuvo, tiktai prie Plikojo kalno puikaus pastato ir sugriuvusių skliautų žymės dunkso."

14

Ne tik Šv. Stanislovo katedra, ką, be kronikų liudijimų, patvirtina autentiška Urbono VI bulė, katedros pašventinimo proga išleista, bet manome, jog ir kitos Vilniaus bažnyčios, įkurtos Vladislovo Jogailos, kaip antai: Šv. Martyno ant Pilies kalno, taip pat Šv. Jono, stovi vietose, kurios andai pagonių buvo pašvęstos kažkokioms kulto apeigoms. Buvo juk tokia visuotinė pirmykščių krikščionių bažnyčios taisyklė – pagonis atverčiant į tikrąjį tikėjimą bažnyčias

Sutvarkęs Vilniuje tikybos reikalus, karalius atkreipė dėmesį į savo senosios sostinės padėtį. Atmindamas Vilniaus gyventojų ištikimybę ir nepalaužtą jų prieraišumą kivirčų su Kęstučiu krašto viduje laikais, gelbėdamas miestą nuo valdžios nepastovumo ir sumaišties, į kurią buvo įstūmę kaimynų puldinėjimai ir tarpusavio vaidai, iškilmingu aktu, rašytu Merkinėje, kitą dieną po Šv. Benedikto, abato, šventės, valdovas Vilniui suteikė Magdeburgo teises[15]. Prisižiūrėjęs į klestinčią Krokuvą, Vladislovas Jogaila nusprendė vilioti svetimtaučius kurdintis Vilniaus mieste, tačiau palankūs tos privilegijos padariniai sumenko per išlygą, jog nepaisant naujų nuostatų, visi miestiečiai pavaldūs Vilniaus seniūnui, dėl ko jiems kilo pavojus ne kartą susidurti su savavališkos valdžios perlenkimais. Prie to dar prisidėjo pareiga, nuo seno jiems galiojanti, saugoti Vilniaus pilį: gyventojai

steigti ten, kur anksčiau stovėjusios pagonių šventyklos arba augusios giraitės, medžiai, buvęs akmuo arba šiaip vietovė kokiam nors dievaičiui pašvęsta. Popiežius šv. Grigalius primygtinai liepia šitaip daryti laiške šv. Augustinui, apaštalavusiam Britanijos salose: „Krikščionys, – rašo jis, – negali skubotai imti naikinti pagonių šventyklų, o privalo tik versti jų dievaičių stabus, ten šlakstyti švęstu vandeniu, statyti altorius ir sudėti į juos šventas relikvijas. Jeigu tos šventyklos būtų labai tvirtai pastatytos, tereikia pakeisti jose garbinamus dalykus ir, vietoj piktųjų dvasių, jų vaizduotėje sukurti tikrojo Dievo paveikslą; ir šitą daryti dėl to, kad žmonės, matydami sunaikintas jų šventoves, laisva valia atsikratytų savo klaidų ir, tikrąjį Dievą pažinę bei garbindami, į tas vietas, prie kurių įpratę, geranoriškai rinktųsi." *Ut dum gens ipsa eadem fana sua non videt destrui, de corde errorem deponat, et deum verum cognoscens ac adorans, ad loca quae consueuit familiarius occurrat. Historia Ecclesiastica gentis Anglorum Venerabilis Bedae Presbyteri*, p. 42, ed. 1566.

15

Privilegium Vladislai Jagellonis Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae super Jus Magdeburgense, civitati Vilnensi Collatum. Datum in Merecz in crastino S. Benedicti Abbatis, Anno Domini 1387. Žr. orig. Viln. miesto arch. ir Dubiński, *Zebranie praw i przywilejów Miastu Stolecznemu W. X Lit. Wilnowi nadanych,* ir t. t., 1788 Vilniuje *in fol.* Karalius šią privilegiją suteikė savo apaštališkosios kelionės po Lietuvą metu.

savo lėšomis turėjo ją vykdyti tol, kol visas miestas nebuvo aptvertas mūro siena. Tos pirmosios Lietuvoj teisės būtų gerokai pagerinusios miesto būklę, jeigu vidaus karas, apie kurį netrukus papasakosime, nebūtų sukėlęs šalyje naujos audros. Vladislovas Jogaila su nemažėjančiu apaštalavimo įkarščiu tuo metu tikrai visą Lietuvą aplankė diegdamas naujo tikėjimo nuostatus; dar numaldęs Baltojoje Rusioje prasidėjusius bruzdėjimus, pargrįžo į Vilnių. Čia, krašto reikalus įstatęs į tvirtas vėžes, tikrąjį savo brolį Skirgailą paskyrė savo vietininku ir titulavo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, pavaldžiu karališkajai savo valdžiai[16].

Miestui teko būti liudytoju dviejų prašmatnių vestuvių: Ziemovito, Mazovijos jaunesniojo kunigaikščio, už kurio Jogaila išleido savo seserį Aleksandrą, ir Jonušo, vyresniojo Mazovijos kunigaikščio, kuris vedė Vytauto seserį Oną. Po to karalius, spiriamas karalystės reikalų, greitai išskubėjo į Lenkiją, Vilnių palikęs.

Išties trumpas, bet itin nesėkmingas buvo Vilniui Skirgailos valdymas. Nuolatine savo buveine pasirinkęs Trakų pilį, jis išvykdavo tik į mūšius su Prūsijos ordinu arba su Baltojoje Rusioje maištaujančiais įvairių valdų kunigaikščiais. Vilniaus Aukštutinėje pilyje Jogailos paliktas vadas su lenkų įgula[17] tuomet valdydavo ir kitus gyventojus, bet ir

16

Skirgaila ne anksčiau kaip 1388 metais tapo didžiuoju kunigaikščiu, nes 1387 metais visuose dokumentuose visur vadinamas *Skargalo Dux Trocensis*, bet niekur nėra *Dux Lithuaniae*. Tik taikos sutartyje tarp Ordino maršalo Engelhardo Rabės ir Lietuvos, apie kurią užsimena F o i g t a s, V, 507, sudarytoje ties Kaunu 1388 metais, *Scriptum prope Cowno in crastino b. Martini Episcopi et confes. an. dom. 1388* [pasirašyta ties Kaunu rytojaus dieną po Šv. Martyno, vyskupo ir išpažinėjo, Viešpaties metais 1388], Skirgaila save vadina: *Schirgalo Dei gratia dux lithuanie et dominus Tracensis et Polocensis* [Skirgaila – didysis Lietuvos kunigaikštis ir Trakų bei Polocko valdovas].

17

Latopisiec Litwy, paskelbtas D a n i ł o w i c z, W i l n o, 1827, 8vo, l. 44.

toks karinis valdymas, ir dažni kryžiuočių antpuoliai bei miesto apgultys, žinia, anaiptol nepadėjo įtvirtinti naujų Magdeburgo teisių tarp miestiečių. Prekyba su Rusia ir Prūsija seniai nutrūkusi, nuolatinis priešo pavojus Lietuvos sostinę vertė pakaitomis čia karine stovykla, čia mūšio lauku. Reikia pripažinti, jog ta didelė reforma, kurios ėmėsi Vladislovas Jogaila, iš pradžių Lietuvai ir jos sostinei daug kainavo, tačiau tai buvo būtinas barbariško būvio, ligi tol tvyrojusio tame krašte, pergalėjimas, kam iš visų jėgų priešinosi Kryžiuočių ordinas, aiškiai numatydamas savo nuopuolį, jei Lietuva ir Lenkija ateityje sustiprėtų. Ta liūdna Vilniaus padėtis dar pablogėjo įsiliepsnojus Vytauto karui su Skirgaila. Įtarusis Jogaila nepasitikėjo Vytautu ir, laužydamas duotus pažadus sutariant dėl tarpusavio taikos, ne tik Lietuvos valdymo, bet ir paveldo, po Kęstučio mirties priklausančio, negrąžino. Karaliui išvykus į Lenkiją, Vytauto padėtis tapo dargi nesaugi: mat akylai stebimas kiekviename žingsnyje, nevaliojo savarankiškai imtis kokių nors veiksmų, o dėl Skirgailos niršaus būdo negalėjo netgi būti tikras, kad nebus pasikėsinta į jo gyvybę[18]. Vytautas, visus savo brolius ir gimines gabumais lenkiantis, pasigviešęs valdžios ir garbės, negalėjo taikstytis nei su jam daromomis skriaudomis, nei su Skirgailos, kuris neturėjo jokių sugebėjimų valdyti, išskyrus tą privalumą, kad buvo tikras karaliaus brolis, paaukštinimu, tad susimokęs Gardine su jam palankiais Lietuvos kunigaikščiais ir didikais, nusprendė išvyti iš sostinės Skirgailą ir paimti valdžią. Tačiau nenorėdamas bandyti laimės ir pradėti mūšį su persvarą turinčiomis priešo pajėgomis, ieškojo paspirties, juoba kad 1389 metų gale

18 S l a p t. K a r a l. A r c h. yra visos Vytauto bylos su Jogaila ir Skirgaila išvados su užrašu: *Dis ist Witoldes sache wedir Jagaln und Skirgaln*, fol. F., kur pats Vytautas gvildena savo skundo priežastis. Žr. V o i g t, V, 533.

Skirgailai išvykus į Polocką jam buvo gera proga įgyvendinti savo sumanymą. Tuo tikslu paskleidęs gandą, esą turįs atvykti į Vilnių sudaryti tam tikrų sutarčių, pirma išsiuntė daug dengtų rogių, prikrautų įvairių atsargų, ten sutalpino ir ginkluotų žmonių būrį. Pastarieji, gurguolei atvykus iki Žemutinės pilies, turėjo ją užimti, mat menkai teapsaugota ji buvo, ir atiduoti į Vytauto rankas, kuris manė suskubsiąs su savo kariais. Rogėse pasislėpusiems žmonėms pavyko patekti į pilį, bet sargybai vadovavęs Sudimantas, perspėtas gyventojų, davė atkirtį, visas tas pastangas užimti Vilnių niekais pavertė anksčiau negu suspėjo Vytautas su kariauna[19]. Nepaisant tos Vilniuje buvusios maišaties, vis dėlto 1389 metams baigiantis atvyko Poznanės vyskupas Dobrogostas ir kaip popiežiaus Urbono VI pasiuntinys paskelbė bulę, kurios galia, atsiliepiant į karaliaus Vladislovo ir karalienės Jadvygos prašymą, vietovė, vadinama Vilniumi ir laikytina miestu, o bažnyčia, pastatyta ant pagonių šventyklos griuvėsių, šv. Stanislovo garbei, iškilmingai pripažinta katedra. O vyskupas Andrius, Dobrogosto atleistas iš Cereto ganytojo pareigų, gavo popiežiaus patvirtinimą perimti Vilniaus vyskupiją[20]. Vytautas, žlugus viltims, vėl buvo priverstas ieškoti

19

Visą tą pasakojimą perteikėme pagal vieną aprašymą, kuris yra S l a p t. a r c h. fol. E., p. 54 ap. F o i g t a s, V, 534. S t r i j k o v s k i s ir K o j e l a v i č i u s apie tą gudrybę panašiai mena, pridurdami, kad Vytautas paleidęs gandą, esą atvykęs į Vilnių rengti savo sesers Ringailės vestuvių su Mazovijos kunigaikščiu Henriku iškilmių, kas panašiau į tiesą negu tai, apie ką bylojama aukščiau nurodytame vokiečių aprašyme, esą turėjęs savo dukterį Sofiją ištekinti už Mazovijos didžiojo kunigaikščio. Jogaila tam pasipriešino, tad šia dingstimi negalima buvo į Vilnių vykti. Tie patys metraštininkai pasakoja, kad 300 vežimų, įvairios žvėrienos prikrauti, atvažiavę į miestą ir kad Vytauto bajorai suvažiavę į miestą iš įvairių pusių, bet vienas jų, matyt, išdavęs paslaptį, o apie Sudimantą nėra užsiminta.

20

V i l n i a u s k a p i t u l o s a r c h y v a s: MSS, vad. A c t a, tai yra:

Ordino pagalbos. 1390 metų sausio pradžioje visą savo šeimą iš Gardino išsiuntęs į Prūsiją, ruošdamasis atnaujinti ankstesnes sutartis su didžiuoju magistru Konradu Ciolneriu, dar labiau įtvirtino Gardiną kaip savo buveinę, sustiprino ir kitų savo pilių gynybą. Tų karingų vienuolių viršininkas, greitas pasinaudoti kaimynų nesutarimais, tik ir laukdamas progos išardyti Lietuvos ir Lenkijos sąjungą, vieną komtūrą atsiuntė į Gardiną, kur tasai sausio 19 dieną netoli nuo šios pilies sudarė sutartį su Vytautu. Netrukus po to Ordino maršalas, vedinas 40 000 kryžiuočių kariauna, įsibrovė į Lietuvą ir, susijungęs su Vytauto pulkais, užėmė Kernavę ir Maišiagalą, o prie pat sostinės su karių likučiais nusiaubė aplinkines žemes. Veidmainingas Ordino elgesys su Vytautu, norint ne iškelti jį, o tik drumsti vandenį Lietuvoje ir niokoti ją, šįsyk išgelbėjo Vilnių nuo nelaimės: mat kryžiuočiai, paėmę du tūkstančius belaisvių, pargrįžo triumfuodami, Vytauto labui nieko nenuveikę, nė negalvodami apie Vilniaus užėmimą. Kai visa tai vyko, karalius, matydamas pavojų keliančias Vytauto užmačias, kita vertus, negalėdamas pasikliauti ir Skirgailos pasiruošimu apsiginti, mat jis, vos tik gavęs valdžią, aplaidumu ir žiauriu elgesiu didesnę pusę Lietuvos prieš save nuteikė, išsiuntė į Vilnių Karūnos pakanclerį Mikalojų Moskoževskį, naujais Lenkijos pulkais vediną, ir liepė įsikurti Vilniaus pilyse. Pats tuo metu užėmęs Vytauto valdžioje buvusias pilis: Lucką, Brastą ir Suražą, pagaliau kovo mėnesį, Skirgailos padedamas, šturmu užėmė ano valdos sostinę Gardiną ir šiaip taip patvarkęs tolesnę Lietuvos gynybą, pargrįžo į Lenkiją. Tačiau

Vilniaus diecezijos senųjų turto dokumentų nuorašai: *Bulla summi Pontificis Urbani Sexti, super erectionem Ecclesiae cathedralis, a Vladislao Rege Poloniae factam, et erectionem Antistis Vilnensis.* Šis bulės originalas su vertimu į lenkų k. išspausdintas periodiniame leidinyje *Dzieje Dobroczynności*, 1822, l. 870.

Vytautas, kryžiuočių gudrybės nesugniuždytas, tvirtai laikydamasis savo sumanymų, išvyko į Žemaitiją, kur paprasti žmonės ir bajorai nuo seno buvo palankūs jo tėvui Kęstučiui ir nusistatę prieš Jogailą dėl jo uolumo užginant senovines jų tikybos apeigas. Vytauto rūpesčiu žemaičiai Karaliaučiuje sudarė sutartį su Ordinu, taigi Vytauto galia vėl sustiprėjo, ir didysis magistras, įsitikinęs, jog lietuvių pajėgos susiskaldžiusios, ėmė ruoštis į pakartotiną, bet daug reikšmingesnį žygį, kurio tikslas jau buvo ne tik apiplėšti Lietuvą, tačiau užimti jos sostinę ir įkurdinti ten Vytautą[21]. Kai rugpjūtį visa parengtis mūšiams Prūsijoj buvo baigta, dar atvyko savanorių iš Anglijos ir Prancūzijos, kurie, tų laikų papročiu, noriai eidavo kariauti su pagonimis, kur tik užgirdę jų esant. Tad, visuotinei tamsybei klestint, kryžiuočiai lengvai įkalbėjo tieką svetimtaučių, kad visa Lietuva iki šiol dar esanti pagonių šalis. Galop ta galinga kariauna išsiruošė į žygį vedama vyriausiojo vado Ordino maršalo Engelhardo Rabės[22], kadangi didysis magistras Konradas Ciolneris gulėjo pakirstas sunkios ligos. Tūkstančiui rinktinių anglų

21
To įsidėmėtino žygio į Vilnių aprašymą nepasirašę įdėjome į 1829 metų *Dziennik Wileński* Nr. 1. Dabartinis iš tiesų visiškai skiriasi nuo pirmesniojo, kurio klaidas stengėmės ištaisyti, remdamiesi naujais, vėliau aptiktais šaltiniais, būtent: F o i g t o naujai išleistos *Prūsijos istorijos* T. V ir pastabomis, kurias mums itin geranoriškai pareiškė mokslininkas Lietuvos istorijos žinovas I g n a c a s O n a c e v i č i u s.

22
M i e c h o v i t a, S t r i j k o v s k i s ir K o j e l a v i č i u s klysta sakydami, esą žygio vadovavimas buvo pavestas Konradui Valenrodui, kurį jau tuo metu vadina didžiuoju magistru, kai Konradas Valenrodas 1382 metais, sekmadienį prieš Šv. Mykolą paskirtas Ordino didžiuoju maršalu, 1387 metais per Apreiškimo Marijai šventę tapo didžiuoju komtūru arba arkikomtūru, 1390 rugpjūčio 15 d., po didžiojo magistro Konrado Ciolnerio fon Rotenšteino mirties, – ir didžiojo magistro vietininku, iki pat kapitulos suvažiavimo, ir tik 1391 m. kovo 12 d. išrinktas didž. magistru; mirė 1393 m. liepos 25 d.

lankininkų, kurie išsilaipino Gdansko uoste, vadovavo Derbio grafas Henrikas, vyresnysis Lankasterio kunigaikščio Jono sūnus, kuris vėliau kaip Henrikas IV paveldėjo Anglijos sostą[23]. Prancūzams ir kitiems kariams vadovavo narsusis riteris Boucicaut[24]. Prie Kauno su jais susijungė, be Žemai-

23

S t r i j k o v s k i s apsirinka nurodydamas, esą Lankasteris, Anglijos karaliaus Henriko sūnus, su didžiulėmis anglų, škotų bei prancūzų ir t. t. pajėgomis įsibrovė į Lietuvą. Nebuvo apie 1390 metus jokio Henriko Anglijos soste, o viešpatavo anuo tarpu Ričardas II, ir prie Vilniaus buvojo ne kas kitas, tik Henrikas Lankasteris, pirm Derbio grafas, vėliau žinomas kunigaikščio Herfordo vardu, Jono de Gando, Lankasterio kunigaikščio, Ričardo dėdės, sūnus. Tas Derbio grafas, būdamas karaliaus priešininkų pusėje, išvyko iš Anglijos ir nukeliavo į Prūsiją kariauti su netikėliais, kur išgarsėjo savo riteriškais žygiais. Po devynerių metų, paveldėjęs pagal tėvą Lankasterio kunigaikščio titulą, nuvertė nuo sosto Ričardą ir pats viešpatavo, pasivadinęs Henriku IV. Žr. S m o l l e t *Story of England* Lib. IV, chapt. 1, 2. Rapin Thoyras *Histr. d'Angleterre*, T. I. Livre X, p. 395, fol. ed. Basyleys, 1740, rašo apie Derbio grafą tokiais žodžiais: *Peu de temps après le Comte de Derby fils ainé de duc de Lancastre, alla porter les armes en Prusse, oł il se distingua, par un grand nombre de belles actions. Pendant que ce prince travaillat ą s'acquérir de la reputation, par ses exploits guerrieres. Richard passait sa vie dans une apparence de guerre. Il employoit des sommes immenses ą faire des tournois, qui donnoient occasion de le comparer trčs desavantageusement pour lui, avec le Comte de Derby, son cousin, qui etoit un prince fort estimé.* [Netrukus (tai yra kunigaikščiui Jonui Lankasteriui, Derby tėvui, pargrįžus iš Ispanijos, kur sūnėnas Ričardas II 1390 m. įvesdino į Guianny kunigaikštystės valdymą) Derbio grafas, vyresnysis Lankasterio kunigaikščio sūnus, išvyko kautis į Prūsiją, kur jis pasižymėjo daugybe šaunių darbų. Kol šis kunigaikštis stengėsi pelnyti šlovę savo karo žygdarbiais, Ričardas leido laiką tariamai kariaudamas. Jis eikvojo didžiules pinigų sumas rengdamas turnyrus, kurie suteikė progą jį palyginti nepalankioje šviesoje su Derbio grafu, jo pusbroliu, labai gerbiamu kunigaikščiu]. Taigi Derbio grafas, dalyvavęs Vilniaus apgultyje 1390 m., negalėjo būti jo tėvas kunigaikštis Lankasteris, mat jis, kelerius metus prabuvęs Ispanijoje, siekdamas užimti Kastilijos sostą, bemaž tuo pat metu tiesiai iš ten pargrįžo į Angliją.

24

Tai buvo ne garsusis prancūzų maršalas *Boucicaut*, bet jo sūnus: juk D e W a l (*Histoire de l'ordre Teutonique* T. IV, p. 51) ap. V o i g t, V, 542, apie jį pasakoja: *Entre les Francois on doit remarquer Jean le Maingre dit Bouci-*

čių pulkų, vedamų Vytauto, dar ir Livonijos magistras su savo pajėgomis; o kitoje Vilijos pusėje driekėsi Skirgailos stovykla, prie Visevaldės pilies, netoli nuo senojo Kauno, jis, kartu su broliu Vygantu gausiai kariaunai vadovaudami, buvo sumanę ginti perėjas[25]. Kad neįsiveltų į neaiškios lemties mūšį atvirame lauke, Ordino didysis maršalas su rinktinių riterių daliniu prasigavę per besitęsiančias į šiaurę nuo miesto girias ir brastas, staiga iš už nugaros puolė nenuovokų Skirgailą ir sudavė jam smarkų smūgį[26]. Dalis pralaimėjusiųjų kartu su pačiu didžiuoju kunigaikščiu užsidarė Visevaldės pilyje, o kita dalis traukėsi nuo nugalėtojų Vilniaus link. Dar tarp Verkių ir Šeškinės kalno įsiplieskė kitas įnirtingas mūšis, tačiau pajėgesni kryžiuočiai neleido lietuvių–lenkų kariuomenei ilgai priešintis, o miestui reikėjo stiprios ir platų frontą rėpiančios gynybos. Tad visa lenkų įgula ir dalis lietuvių pajėgų užsidarė tarp tuometinių Vilniaus tvirtovių mūrų bei aptvarų[27]. Pagaliau 1390 metų rugsėjo 4

caut, fils du Maréchal de ce nom. [Iš prancūzų reikia išskirti Jeaną Le Maingre'ą, vadinamą Boucicaut, tokios pavardės maršalo sūnų].

25

Latopisiec Litewski, leidžiamas p. Danilovičiaus, l. 45 pasakoja, kad tas mūšis vykęs prie Vilijos upės: ties Horodoku, vietovėje, vadinamoje *Weyiszczuszki*. Tai tikriausiai dabartiniai Vižūnai, seniau ten stovėjusi pilis, prūsų vadinta *Wissewalde*, ties Nerimi, arba Vilija, buvusi... Kryžiuočių 1391 m. žygio kelių nuorodoje aiškiai taip pavadinta.

26

Žr. *Jahrbücher* Johannes Lindenblatts *oder Chronik Joannes von der Pusilie, Officials zu Riesenburg etc. Königsberg* 1823, 8vo, p. 76. Šimto žmonių ir 200 žirgų neteko Skirgaila šiuo kartu, o trejetas Rusios–Lietuvos kunigaikščių ir vienuolika bajorų pateko į prūsų nelaisvę.

27

Stryjkowski, ed. Królewiec, l. 487 tą susirėmimą ir mūšį prie Vižūnų laiko vienu ir tuo pačiu, kas prieštarauja tiesai. Taip pat nurodo, kad prie Vilniaus kritę kunigaikščiai – Jaunučio sūnus Simonas, Glebas Sviatoslavovičius Smolenskiškis ir Glebas Konstantinovičius Čartoriskis, kuo taip pat negalima būtų tvirtai tikėti, nes po penkerių metų, 1395 metais, vienas jų, būtent Smolensko kunigaikštis Glebas Sviatoslavovičius, vyriausiasis Sviatoslavo sūnų,

dieną visos kryžiuočių ir Vytauto pajėgos susijungusios sustojo prie Vilniaus ir iš visų pusių aklinai apsupo miestą, o daugybė laivų, iš Nemuno įplaukę į Viliją, gabeno didžiules atsargas maisto ir karinę amuniciją. Kai palei miestą buvo įsirengta keletas stovyklų, sąjungininkai sugriovė tiltus per Viliją, taip atimdami visas galimybes pristatyti maistą apsuptiesiems, o kitas dvi dienas buvo ruošiamasi puolimui.

Kryžiuočiai priešais regėjo dvi galingas tvirtoves, prieš kurias buvo užsimota. Aukštutinė pilis, aukštų mūrų bei bokštų saugoma, ir Žemutinė, apačioje besidriekianti, kur buvo kunigaikščių menės, vadinta Kreivąja. Prie jos šliejosi pats miesto centras, nedidelis, su mediniais namais, bet su tvirtų statinių tvorų ir griovių sutvirtinimais. Čia slėpdavosi gyventojai iš priemiesčių ir nuošalių namų bei pirkliai su prekėmis, todėl vokiečių ji buvo praminta Krautuvių Pilimi[28]. Aukštutinėje tvirtovėje užsidarė lenkai, vadovaujami Karūnos pakanclerio Mikalojaus Moskoževskio, o Kreivojoje pi-

buvo prisistatęs Vytautui stovykloje prie Smolensko su bajorais ir, Vytautui tą miestą užėmus, priėmė iš šio monarcho jam skirtą valdą – Polonos miestelį. Žr. K a r a m z i n, *Hist. Ros.* T. V. vert. į lenk. k. p. 137–138. Panaši užuomina apie šį Glebą *Kronika Ruska*, išleista D a n i l o v i č i a u s, įdėta *Latopisiec Litewski*, p. 212. Tie kunigaikščiai nebuvo prie Vilniaus nužudyti, bet paimti į nelaisvę Skirgailos stovyklos prie Vižūnų užėmimo metu, apie ką aiškiai byloja D a n i l o v i č i a u s *Latopisiec*, p. 45.

28 *Das Cromehus* arba *Kromhus* – senuosiuose kryžiuočių raštuose. K a r a l i a u č. S l a p t. a r c h., anot F o i g t o, V, p. 544, yra vienas pranešimas iš lenkų krašto, rašytas senąja vokiečių kalba: *Fol. E*, p. 70, kuriame esama tokių žodžių: „Apsupome *Wille* (tai yra Vilnių), lietuvių žemėse patį pavojingiausią miestą, kur buvo trys pilys, saugomos įgulos. Viena jų vadinama Krautuvių Pilimi, kurioje susirinko keletas tūkstančių ginkluotų žmonių, vyresnieji bei abiejų lyčių prastuomenė, – ir pilies ginti, ir ieškodami ten saugaus prieglobsčio. Toje pilyje krikščionis kunigaikštis, mūsų mielasis brolis, ponas Kazimieras, vadovavo įgulai."

lyje ir kitose miesto tvirtovėse lietuviams vadovavo Jogailos tikras brolis Kazimieras – kunigaikštis Karigaila.

Netrukus sąjungininkai puolė miestą. Vytautas su žemaičiais, šalimais Derbio kunigaikštis ir anglų pėstininkai kovėsi su Karigaila, o vokiečiai, pasiskirstę į dvi – Livonijos ir Prūsijos – stovyklas, priartėjo prie Aukštutinės pilies mūro sienų. Visos tuometinės artilerijos karo mašinos ir ugniasvaidės bombardos ėmė be paliovos ir pašėlusiai šaudyti. O šeštosios dienos rytą buvo pradėtas pagrindinis puolimas iš visų pusių, sukaupus visas jėgas. Svetimšalių ataka buvo smarki, tačiau ir lietuvių gynyba iš pradžių ne mažiau narsi; paskui ūmai keliose vietose nežinia kaip prasiveržė liepsna Žemutinėje pilyje ir pagavo medinius statinius, aptvarus, užkardas. Ar išdaviko, ar priešo sumaniai padegta ugnis staiga apėmė Krautuvių pilį ir likusią Kreivosios dalį. Žemaičiai ir anglai nuo kalnų, o prancūzai ir vokiečiai nuo Vilijos pusės, tumulais puola į pilį, prasideda baisi sumaištis, drąsos netenka net narsuoliai, žudynėse ir gaisruose viskas žūva – ir žmonės, ir trobos, ir manta[29].

29

Įvairios buvo amžininkų nuomonės apie Vilniaus pilių sudeginimą, tatai iki šiol dar nėra išaiškinta. Jogaila ir lenkai nuolatos tvirtindavo, kad papirkti išdavikai sukėlę gaisrą. *Doniesienie polskie*, anksčiau minėti, *Fol. E*, p. 70, regis, taip pat, kaip ir minimi N a r u š e v i č i a u s *Proces oryginalny Króla Władysława Jagiełły z Krzyżakami*, 1422 m., apie tuos gaisrus byloja: „Toje pilyje tokia buvo daugybė ginkluotų žmonių, kad neįmanoma jos buvo jėga užimti, tad pasistengta rasti kelis išdavikus, kurie per priešo puolimą sviedė deglą. Tokiu būdu paimta pilis ir nužudyta daugybė ten buvusių žmonių." Mūsų istorikai, būtent D l u g o š a s, p. 128 ir K o j e l a v i č i u s, p. 20, tą patį tvirtina. Pastarieji dar priduria, kad kažkurie iš apgultųjų, ar Vytauto pažadų suvilioti, ar iš neapykantos Skirgailai, padegę Žemutinės pilies dvejus vartus. Visi tie tikinimai labai panašūs į tiesą, jeigu prisiminsime, kiek daug visoje Lietuvoje Vytautas turėjo palankių sau žmonių, ir kaip įvairaus luomo gyventojai urmu stojo į jo pusę. Vis dėlto visi kryžiuočių raštai ir jų kronikininkų pasakojimai užginčija buvus išdavystę. Arkikomtūro laiškas Romos

Patrankų, apie kurias neseniai buvo sužinota, baisūs padariniai bei anglų lankininkų narsa ir sumanumas, mūšiuose įgauti, lėmė Lietuvos patirtus didžiausius smūgius[30]. Siaubo pagautų žmonių kamšatis ir visur umaru besibraunantis, įsišėliojęs priešas atėmė iš vadų paskutinę galimybę išsigelbėti; netgi pats vyriausiasis vadas kunigaikštis Karigaila, į Aukštutinę pilį bėgęs gelbėtis, priešo užpultas ir neatpažintas, krito mūšio lauke nukautas, ilgam palikęs visus nežinioje apie savo likimą[31]. Taip pasibaigė toji diena, lig tolei baisiausia Lietuvos sostinei.

valdovui, S l a p t. A r c h. esantis (*Briefe des Grosskomthurs an den Röm. König. Registrant*, p. 70), F o i g t o įdėtas V, p. 545, byloja, kad „per pirmąjį puolimą kryžiuočių kariai užėmė medinę pilį, kurioj daugiau kaip tūkstantį žmonių nužudę; sudeginę šaunių raitelių bei pėstininkų karių, kelis ir Rusios kunigaikščius, būtent vieną iš Lenkijos karaliaus brolių, vardu Karigaila; toje pilyje iš viso buvo sučiupę iki dviejų tūkstančių įvairaus amžiaus žmonių."

30

D e W a l *Histoire de l'ordre Teut*. T. IV, p. 68, rašo, kad anglų kronikininkas W a l s i n g h a m a s savo kronikoje 1390 m. Vilniaus užėmimo garbę priskiria Derbio grafui, o užmuštų ir sužeistų lietuvių nurodo buvus apie 4 000.

31

Apie tą Karigailos žūtį, Žr. D ł u g o s z, p. 128, kuriuo sekdamas S t r y j k o w s k i, p. 456, Varš. leid., teigia, jog tuo metu, kai kunigaikštis Kazimieras Karigaila bėgo, gelbėdamasis iš išdaviko padegtos Vilniaus Žemutinės pilies, buvo vokiečių pagautas ir pristatytas Vytautui, kuris liepęs jį nukirsdinti, nepaisydamas brolystės, ir galvą ant pagaikščio pamautą nešioti. Tų nuomonių šaltinis yra anksčiau minėtas Jogailos su kryžiuočiais autentiškas bylos procesas 1422 m. (Žr. N a r u s z. VI. 37) ir kiti raštai, iki šiol išlikę K r y ž. A r c h., tą bylą išdėstantys. Juos įdėjęs V o i g t, V, 546. Viename MSS. tit. *Compositio Pruss.*, p. 35, parašyta: *Tandem Christianissimum principem dominum Cazimirum dictum Cortgello, fratrem germanum domini Regis, interfecerunt, interfectique caput a corpore scindentes et amputantes et detruncantes, cum eodem capite ludibria et multas subsannaciones fecerunt in vilipendium Regis.* [Pagaliau krikščioniškąjį valdovą poną Kazimierą, vadinamą Karigaila, tikrą karaliaus brolį, nužudė, ir nužudytojo galvą nuo kūno nuplėšę, nupjovę ir nukirtę, iš šios galvos visaip tyčiojosi ir ją užgauliojo karaliaus paniekinimui]. Tos pačios nuomonės laikosi K o j a ł o w i c z, *Hist. Lithu.*, p. 21 ir D e W a l *Hist. de l'ordre Teuton*, T. IV, p. 67. Ši Karigailos žūtis buvo dauge-

Išdidūs, pasiekę kruviną pergalę, pasitikintys savo siekių sėkme ir riteriškojo karo meno išmanymu, kryžiuočiai jau neabejojo, kad užimti Aukštutinę pilį jiems nebus sunku, tad visas pajėgas nukreipė prieš ten apgultus lenkus. Nuolatinės atakos iš tiesų smarkiai kamavo įsitvirtinusią įgulą, bet niekas neįstengė palaužti lenkų narsos ir ištvermės Moskoževskio gynybos linijose. Tas šaunus karys, išvaręs iš tvirtovės visus įtartinus žmones, juolab tuos, kurie galėjo slapčia linkti į Vytauto pusę, įstengė duoti smarkų atkirtį penkias savaites nesiliaujantiems įnirtingiems apsupusiųjų antpuoliams. Niekas nebuvo išleista iš akių Moskoževskiui ginant jam patikėtą pilį: atakas atgieždavo sumaniais ir ūmiais išpuoliais; priešo padarytą žalą ir išardas taip apsukriai ir išmoningai užtaisydavo, jog atrodė, kad įgula tik stiprėjanti, vis daugiau įgaudama drąsos, o tvirtovė atrodė vis grėsmingesnė. Gynėjai iškėlė vėliavas su kryžiais, kaip ženklą, esą su pagonimis kovojantys, mat žemaičių ir lietuvių, dar nepakrikštytų, begalė buvo Vytauto gretose, nes prie

lio skundų ir ginčų tarp Jogailos ir Ordino priežastis; pastarasis smarkiai gynėsi, atremdamas priekaištus, esą skriaudos jam tuo daromos, vadindamas juos melagingais prasimanymais, žeidžiančiais Ordiną. Tą liudija Ordino pareigūno vienas laiškas (įdėtas F o i g t o, V, 546) Lenkijos karalienei 1391 metų pradžioje, kuriame taip pasakyta: „Iš jūsų laiško mums aišku, kad Jūsų Karališkosios Didenybės vadai, kurie dalyvavo įvykiuose prie Vilniaus, praneša Jums apie Karigailos, turinčio krikščionišką Kazimiero vardą, nukirsdinimą; atsakome: kas J. K. Didenybei taip kalbėjo, nežinojo ir nežino, kaip buvo iš tikrųjų. Kadangi girdėjome iš vyriausiojo maršalo ir iš kitų garbingų žmonių, ponų riterių, ginklanešių, jog kunigaikštis Karigaila, kareivių neatpažintas buvęs nukautas, ir kad tik penktą dieną iš lietuvių, pabėgusių iš Aukštutinės pilies, buvo sužinota, jog kunigaikštis žuvęs." Visi tuometiniai kryžiuočių pranešimai panašiai užginčija, kad Karigaila buvęs nukirsdintas. Vėliau pastebėsime Vytautą savo fundacijose Vilniaus kapitulai dideles dovanas aukojant už to kunigaikščio vėlę. D a n i ł o w i c z *Latopisiec Litew.*, p. 45 primena, kad lenkų įgula, įsitvirtinusi Aukštutinėje pilyje, kunigaikščio Karigailos į ją neįsileido, o apie jo mirtį visai nutyli.

jo jie visa širdimi linko, nes jis buvo Birutės, jų žemietės, sūnus. Juo sunkiau buvo įveikiami lenkai, juo kautynės darėsi žiauresnės; įkiršinti prancūzų atkaklumo, kurie su savo vadu Boucicaut'u nemažai buvo pridarę žalos apgultiesiems, pastarieji aniems su kartėliu iškalbėjo, kam, menko grobio ir tuščios garbės pasigviešę, iš tolimų kraštų atvyko lieti tokių pačių, kaip ir jie, krikščionių, kraujo. Pagaliau, nurodydami jiems patikimesnį kelią į tokios rūšies garbę, patarinėjo geriau vykti pas turkus, tuo laiku puldinėjusius Europą. Tos niautynės pagaliau baigėsi prancūzų iškvietimu kautis, jiems lenkai paaiškino, kad jeigu esą tikri riteriai ir norį parodyti narsą, nustatytas jų skaičius tepasirenka tam vietą. Prancūzai priėmė tą kvietimą į dvikovą: Prahą – kautynių vieta, o imperatorių Vaclovą abiejų tautų teisėju pasirinkę[32].

Taip įvairioms kautynėms ir ginčams besitęsiant praėjo penkios sunkios apsupties savaitės lenkų įgulai Aukštutinėje pilyje[33]. Tokios atkaklios Moskoževskio gynybos aplinkybėmis, dar prisidėjus rudens darganoms, kryžiuočių kariaunoje ėmė plisti ligos, juk stovyklavo po atviru dangumi ir buvo gerokai nusilpusi: daugybė jau buvo užmuštų ir paimtų į nelaisvę. Visiškai baigėsi parakas, o artėjanti žiema grėsė laivams, stovėjusiems Vilijos upėje, užkirsti kelią grįžti atgal į Prūsiją. Be to, dar Skirgaila sutelkė likučius ir ėmė puldinėti priešą iš užnugario, pasalūniškai; tad visai nusigalavę,

32
Ta dvikova neįvyko: abi pusės, nors ir buvo atvykusios sutartu laiku į Prahą, bet imperatoriaus Vaclovo didelių pastangų dėka buvo susitarta taikytis.

33
L i n d e n b l a t t *Jahrbücher etc.*, p. 76, kryžiuočių persikėlimą per Viliją nurodo buvus per Šv. Augustiną, tai yra, rugpjūčio 28-ą, o priartėta prie Vilniaus buvo rugsėjo 4-ą. V y g a n d a s tačiau byloja: *Steterunt V septimanis in continuo agone nocte dieque et pugna et ex utraque parte multi sunt occisi* [stovėjo 5 savaites nuolatinėse kautynėse dieną naktį ir kovoje iš abiejų pusių daug buvo užmuštų].

po įtemptos, tačiau perniek nuėjusios, pilies apsupties, kryžiuočiai galop atsitraukė ir, palikę Vilnių, kraštą ugnimi ir kalaviju nusiaubę, grįžo į Prūsiją ir Livoniją. Puolėjų nuostoliai buvo irgi ne mažesni; be daugybės nukautų karių, prie Vilniaus šūvio pakirstas žuvo Lietuvos kunigaikštis, Kęstučio sūnus, Vytauto tikras brolis Tautvilas ir Hohenšteino grafas Algardas[34]. Šitaip Kryžiuočių ordino kruvina politika

34
Strijkovskis prie nukautų tos apsupties metu priskiria Narimantą, įdėdamas šį Dlugošo prasimanytą pasakojimą: „Narimantas, Pinsko kunigaikštis, Jogailos tikras brolis, tuo metu, kai narsiai abi pilis su Lietuva ir Rusia gindamas ėjo į pagalbą nuo vienų prie kitų, buvo kažkokio vokiečio riterio, ne prasčioko, iš Vytauto pusės, iškviestas stoti vienas prieš vieną, o kai abu iš mūšio lauko atjoję į pievą narsiai sukryžiavo ietis, ir pats Narimantas, nuo žirgo nublokštas, buvo sučiuptas ir atvestas pas Vytautą, pastarasis aną be gailesčio įsakė už kojų ant vinkšnos šakos pakarti lankoje, tarp vokiečių patrankų ir šaudyklių, o patį mirtinai iš lanko paleista strėle pervėrė, pamindamas deramas pusbroliui, riteriui kunigaikščiui, priedermes." Knyga XIII, p. 455, Varš. leid. Tatai yra tiesiog pažodinis Dlugošo, Lib. X, p. 129 vertimas. *Vitoldus in duellando captum (Narimundum) et in arbore Wiąz per pedes in prato in quo bombardae pruthenicae constiterant, suspensum, sagittis Lituanorum, Tartarorum et Ruthenorum in eum jactis, crudelius quam utriusque conueniebat conditioni cruciavit.* Karamzin, kuris apskritai Lietuvos istorijos įvykius gan paviršutiniškai yra išdėstęs, tiki tuo Strijkovskio pasakojimu ir Vytauto charakterį nusakydamas, visai nuo tikrovės nutoldamas, nurodo, esą nužudęs tris Algirdo sūnus: Vygantą Kijeviškį nunuodijo, Narimantą pakorė ant medžio šakos pakabinęs ir nušovė, Karigailą nukirsdino. *Hist. Ros.* V, 135. Bet, regis, visa tai yra prasimanymas. Bent jau apie Narimantą kalbant, pirmiausia, Dlugošas, žinia, apsirinka jį prie Algirdo brolių priskirdamas, ir žinome iš Rusios metraštininkų, kad jis Didįjį Naugardą valdęs iki 1348 m.; o po jo ten valdžią perėmęs jo sūnus Patrikas, arba Patricijus; po pastarojo tapo valdovu, arba Žečpospolitos vaivada, ir Rusios bei Ladogos kunigaikštis Simonas Lungvinas, arba tiksliau Lengvenis, Lietuvos kunigaikštis, Algirdo sūnus: žr. Danil., *Kronika Ruska* p. 206. Karamzin. V, 80, 85 ir pastaba 106, 108. *Sofijski Wremiennik*, p. 382. Antra: Pinsko kunigaikštis nebuvo joks Narimantas, bet Vasilijus Čertoriskis (Čartoriskis) – Karigailos sūnus, Algirdo vaikaitis. Dar žr. apie tą Narimantą Naruszewicz, *Histor.* prie Lenkijos monarchų genealogijos, T. VI, p. 27–54,

lietuvius prieš Lietuvą į ginkluotą kovą vedė, net broliui į ranką įsprausdavo kardą stoti prieš brolį, be gailesčio po nelaimingą kraštą skleisdama nesantaiką ir plėšikaudama nesiliovė atkakliai siekusi jį pavergti[35]. Ta nelaiminga apsuptis Lietuvos sostinei buvo smūgis, ilgam į atmintį įsirėžęs. Didelė dalis gyventojų žuvo per kautynes prie Žemutinės pilies, o kiti, netekę prieglobsčio ir mieste, ir aplinkinėse pilyse, kryžiuočių nuožmiai nudriokotose, išsibėgiojo po visą kraštą[36]. Pats miestas tiesiog visai sunaikintas, Kreivoji, arba Žemutinė, pilis, išskyrus mūrinę dalį, sudeginta; Aukštutinė tvirtovė pagaliau per daugybę išardų susilpninta; tiktai neįveikiamas Moskoževskis su

dar ir O n a c e v i č i a u s pastabą, prie H l e b o v i č i a u s Vytauto gyvenimo aprašymo. Prūsai savo nuostolius nurodo, esą tik 30 žmonių netekę, kas visiškai prieštarauja tikrovei.

35

S t r y j k o w s k i *loco cit.*, plačiai aprašinėdamas Vilniaus apgultį, taip svarsto apie Moskoževskio gynybą Aukštutinėje pilyje: „Aukštutinę pilį lenkai su Vilniaus seniūnu Mikalojumi Moskorovskiu narsiai gynė, tad nei padegdami Žemutinę pilį, nei grasinimais kiršindami, nei rodydami kunigaikščio Karigailos galvą, nei nuožmiai ir staigiai puldami į ataką, nei be paliovos šaudydami iš patrankų, kurios didesnę dalį mūro sienų pramušė ir sugriovė, nepriverte pasiduoti. O bijodami išdavystės, iš savųjų tarpo galinčios rastis, rusus ir įtartinus žmones išvijo iš pilies, patys narsiai gynėsi, o vokiečius, dieną ir naktį atakuojančius, atremdami, tas vietas, kur mūrai nuo nuolatinio šaudymo griuvo, žeme ir mėšlu užtaisydavo ir galvijų oda, taip pat maišais, prikimštais vilnų, dangstė, ir taip vokiečių patrankų šūvių išvengdavo, pagaliau kūnais savo dengdami pramuštas angas, stojo prieš pašėlusiai puolančius ir atkakliai į pilį besibraunančius priešus ir stūmė rąstais, basliais, ginė akmenimis ir aliojimais nuo apgriauto mūro viršaus, o vokiečiai kūlverščiais lėkė žemyn, talžyte sutalžyti, tarsi sviediniai, o kiti žiauriai sulaužytomis rankomis, kojomis, suknežintais sprandais, pirm nei nuriedėjo į apačią, mirė."

36

D ł u g o s z *Histor. Polon.* p. 130, lietuvių patirtų nuostolių iki 14 000 žmonių padaugina; o V y g a n d a s, žr. V o i g t, V, p. 548, nurodo tik 7000. *Captivati et occisi sunt ultra 7 000, pro majori parte paganorum* [paimta į nelaisvę ir nužudyta per 7 000, daugiausia pagonių].

saujele narsių lenkų, išlikusių gyvų po tų visuotinių žudynių ir plėšimų, buvo pasiryžęs tame nusiaubtame krašte valdyti.

Liūdnas buvo Vilniaus miesto ir jo apylinkių vaizdas 1390 metų pabaigoje, kai karalius Vladislovas Jogaila, nors jau pavėluotai, pagaliau susiruošė gelbėti sielvarto prislėgtos tėvynės ir su gausia kariuomene lapkričio mėnesį iš Lenkijos parvyko į griuvėsiais virtusį gimtąjį miestą. Nemažos maisto ir drabužių atsargos, karaliaus atsigabentos iš Lenkijos ir dosniai dalijamos liaudžiai, pravertė visą turtą praradusiems gyventojams, o karaliaus buvimas stiprino tiekos negandų nualintą jų dvasią. Pamažu ėmė telktis išsisklaidę gyventojai ir statytis namus ant degėsių. Tačiau Moskoževskis, iškamuotas nesibaigiančių karo rūpesčių ir nebenorėdamas taikstytis su Skirgailos paikais įnoriais, grąžino karaliui Vilniaus seniūno pareigas, kurias Jogaila tuojau pat pavedė Jonui Olesnickiui, gerokai sustiprinusiam abiejų pilių įgulas[37]. Ir Lietuvos dvasininkija nebuvo karaliaus dosnumo apeita, mat tuo metu jis išties stengėsi visokiais būdais užglaistyti dar šviežius krašto niokojimo pėdsakus. Katedra ir Vilniaus kapitula vėlei gavo iš Vladislovo Jogailos paveldėjimo teise Panerius, kadaise Algirdui, o po jo Jogailai priklausiusią valdą, be to, dar kitų mažesnių pajamų[38]. Taip

37

Mano nuomone, Strijkovskis klysta nurodydamas, esą jau tuo laikotarpiu Skirgailai buvusi paskirta Kijevo kunigaikštystė, bet tai įvyko po poros metų, po karaliaus ir Vytauto sudarytos sutarties.

38

Vilniaus kapitulos archyvas. MSS. *Privilegium Vladislai Regis Poloniae super bona Ponary Ecclesiae et Capitul. Vilnen.* Karalius užrašo *dictam villam Ponary* [minėtą Panerių kaimą] (palivarką už 6 varstų nuo miesto, prie Kauno kelio ant Neries kranto); *prout Olcardus noster quidem genitor, ac nos eam tenuimus...* etc [dėl to, kad mūsų velionis gimdytojas Algirdas ir mes jį valdome]. Be to, dar leidžia kapitulai imti kas dešimtą sugautą žuvį karaliaus tvenkiniuose Vilijos upėje ir įsako, kad jai kasmet iš pilies būtų

pasirūpinęs ateičiai savo senosios sostinės gynyba ir ilgų negandos dienų iškamuotų tėvynainių karšto pritarimo sulaukęs, tvirtybės įgavęs, Jogaila žiemą išvažiavo atgalios į Lenkiją; vis dėlto, kad abi Vilniaus pilys priešams būtų grėsmingesnės, vos tik grįžęs, Olesnickiui atsiuntė naujos paspirties – maisto išteklių ir žmonių. Vilniui bemat jos prireikė, nes kitais, 1392, metais Europos riteriai taisėsi užplūsti Lietuvą, rengdami dar didesnį žygį į šalį, kuri dar negalėjo naudotis išpažįstamo tikėjimo geradarystėmis, bet jau krikščioniška būdama, iš naujų savo tikėjimo brolių ne gynybos sulaukė, o dar žiauresnių smūgių nei totorių antpuoliai. Po visą pasaulį plačiai pasklidęs garsas apie Konrado Valenrodo šlovę, kurį Ordinas iškėlė į didžiuosius magistrus[39], jo paties narsa, o pirmiausia nesulaikomas potraukis į riterystę vėl subūrė iš visų Europos šalių gausius ir pajėgius kryžininkų pulkus, pasišovusius traukti į vargų prispaustą Lietuvą. Anglija, Škotija ir Prancūzija gerokai papildė sa-

duodama 12 pūdų vaško: *duodecem talenta cerae Pud dicta, de curia castri nostri Viln. singulis quatuor temporibus tria talenta solvi debent capitulo suprascripto* etc [dvylika talentų vaško, vadinamų pūdais, iš mūsų Vilniaus pilies dvaro kiekvienais metais keturiskart po tris talentus privalo aukščiau aprašytai kapitulai mokėti]. Už tą dovį karalius įpareigoja kapitulą, kad jo sielos išganymo dėlei nustatytomis dienomis būtų atlaikomos mišios. *Actum Vilnae, die dominico infra octavas Ascensionis Chr. Anno D-ni 1390. Sigillum appensile* [Aktuota Vilniuje, Kristaus Žengimo į dangų oktavoje, Viešpaties metais 1390. Prikabinamas antspaudas]. Ta privilegija buvo patvirtinta Žygimanto I 1518 m. *in conventu generali Brestensi* [didžiajame Brastos konvente]. Paneriai – tai palivarkas ir kalnai, pavadinimą tokį gavę nuo to, kad išsidėstę prie upės, kuri seniau buvo vadinta Nerimi, dabar Vilija (Panerys). Lietuvoj labai paplitęs paprotys gyvenvietes prie upių vadinti, pridėjus prie upės pavadinimo priešdėlį *-pa*: pvz.: Paširvintys – nuo Širvintos upės; Pamerkys – nuo Merkio upės; Pamusiai – nuo Musės upės; Panevėžys – nuo Nevėžio; Padubysis – nuo Dubysos.

39

Valenrodas didžiuoju magistru išrinktas 1391 m. Verbų sekmadienį, tai yra kovo 12-ą, o mirė 1393 metų liepos 25-ą.

vanoriais daugelį vokiečių riterių būrių, kurie, susirinkę Karaliaučiuje, prie riterių garbės puotos stalų[40], valiodavo užmiršti apie sunkumus ir nesėkmes, patirtas per praėjusių metų žygį. Pasitikėjimas tokia didžiule Ordino kariuomenės galybe buvo taip visus pakerėjęs, jog ir didysis magistras, ir jo svita, dar žygiui neprasidėjus, Lietuvą jau manė esant nukariautą. Tačiau netrukus Karaliaučiuje prasidėję anglų vaidai su škotais, Vilhelmo Douglo, įžymaus škoto, žuvusio dvikovoje, mirtis, vėlei škotų nesutarimai su prancūzais – tai vis bloga lemiantys ženklai, kurie net didįjį magistrą privertė baigti karo puotą, kariuomenei dar nepasiekus pagonių šalies sienų. Toji armija kartu su į pagalbą atėjusiais Vytauto pulkais sudarė aniems laikams milžinišką ginkluotų žmonių minią – 46 000[41]. 1392 metų rugsėjo pirmąją didysis magistras su visomis pajėgomis sustojo priešais Kauną ir ten, kaip buvo žadėta, suruošė atidėtas iškilmes, jau tokias prašmatnias ir prabangias, kokių prie jokio magistro niekas nebuvo matęs. Tų anuomet garsių vaišių parengimas ir žygio išlaidos, pasak kai kurių metraštininkų, siekė mažne penkiskart po šimtą tūkstančių prūsiškų grivenų[42]. Skubinai persikėlus per Nemuną, kryžiuočių kariuomenė prie Strėvos upės išsiskyrė į du didelius dalinius. Pirmasis, kurį sudarė vien svetimšaliai riteriai, vadovaujami didžiojo magistro, nužygiavo Trakų link, bet tą miestą radę Skirgailos sudegintą, pasuko atgalios ir susijungė su kitu daliniu, kuris, vadovaujamas Vytauto ir Ordino maršalo,

40

Viduramžiais Vokietijoje prieš kiekvieną karo žygį riteriai, susiruošę į kovą, kariautojus, prisijungusius prie jų, priimdavo labai širdingai ir surengdavo puotą, kur kiekvienas pagal savo pelnytą šlovę bei riteriškus darbus gaudavo vietą prie stalo ir būdavo pagerbiamas.

41

S c h ü t z *Chron. Pr*, fol. 89 ir kiti Prūsijos kronikininkai.

42

Ł u k a s z D a w i d, T. VII, p. 246.

žygiavo per Bobius[43] užimti Ukmergės, kryžiuočių vadinamos Vilkinbergu[44]. Neilgai teatsilaikė įgula tos nors labai stiprios tvirtovės, puolama tokių didžiulių priešo pajėgų. Užėmusi Ukmergę, po to Visevaldės[45] pilį, kai prisiartino Livonijos magistro į pagalbą vedami pulkai, kurių Valenrodas laukė, visa kariauna pasuko Vilniaus link, norėdama Lietuvai ir lenkams suduoti galutinį smūgį. Tačiau atėjus gandui apie tokį didelį žygį, Vilniuje lietuvių irgi buvo imtasi ypatingų priemonių šalies sostinei ginti. Iš tiesų keturių mylių nuo Vilniaus spinduliu visos gyvenvietės, kaip antai Trakai, paleistos plėnimis, jau buvo virtę dykromis, kur priešui su gausia karių armija sunku išsilaikyti[46]. Olesnickis, užbėgdamas kryžiuočiams už akių, buvo priverstas paaukoti miestą gelbėdamas pilis; įsakė tuojau pat sudeginti dar likusius šen bei ten po negandų namus, o jų gyventojus su manta ir maisto atsargomis iškeldinęs į Žemutinę pilį, pats stipriai įsitvirtino abiejose pilyse. Kryžiuočiai, Kauno keliu priėję slėnį, kuriame andai būta miesto, įsirengė stovyklą jo degėsių vietoje, palei aukštą statinių tvorą, juosusią miestą – netoli nuo Švč. Mergelės Marijos bažnyčios Smėlynėje ir pranciškonų vienuolyno, tačiau, viena, išvydę atkakliai gintis pasiruošusias tvirtoves, antra, numanydami, jog bus neįma-

43
L i n d e n b l a t t o kronikoje yra – *Boparthen*, pagal panašų skambėjimą, regis, tarsi būtų Paparčiai (*Poporcie*) – kaimas Trakų paviete, tačiau, atsižvelgus į kryžiuočių kariaunos žygiuotės kryptį ir į tai, ką apie tai Lindeblattas kronikos pastabose kalba (*Boparthen ist nach der geographischen Lage (in Urkunden) das jetszige Bobie, nordwestlich von Kowno*) p. 82, dėl to pavadinimo galima būtų nedvejoti.

44
Žr. *Jahrbücher* J o h a n n e s L i n d e n b l a t t s, etc., p. 82 ir 54.

45
L i n d e n b l a t t o kronikos leidėjai Visevaldės pilį vadina *Vižemais*. Žr. *id. ibid.*, p. 82 ir 76, tačiau tai kelia abejonių.

46
S c h ü t z, p. 88. S i m o n G r u n a u, Tr. XIII c. XVII. D ł u g o s z, LX, p. 132.

noma ilgesnį laiką išsilaikyti tyčia apleistose apylinkėse, kur negautų jokio maisto, pamanė saugiausia būsiant pradėti atsitraukimą nuo Vilniaus ir karo veiksmus vėl perkelti į Nemuno pakrantes. Šitą supratęs Olesnickis surengia drąsų išpuolį ir su visa įgula netikėtai užgriūna vokiečius, suduoda jiems skaudų smūgį. Tos naujos nesėkmės susilpninti kryžiuočiai nutraukia jau kažkelintą Vilniaus apgultį ir likusias pajėgas nukreipia į trijų pilių prie Kauno statybą bei stiprinimą, kad, Vytautui ten įkurdinus savo įgulas, lengviau būtų šalininkams tolydžio daryti įtaką, o didįjį kunigaikštį Skirgailą laikyti nuolatinėje baimėje. Buvo tai jau paskutinė sostinės apsiaustis šio valdovo nelemto viešpatavimo Lietuvoje laikais.

Tuo metu dažniausiai Vilniuje gyvendavo Kernavės ir Krėvos kunigaikštis Aleksandras Vygantas, vienas energingiausių Lietuvos kunigaikščių, o iš visų tikrųjų Jogailos brolių dėl sumanaus proto ir romaus būdo labiausiai tinkamas į Lietuvos didžiuosius kunigaikščius. Tačiau netrukus nuo įduotų nuodų, kaip buvo suprasta, jį ištiko ankstyva mirtis, ir šalis neteko tiek gražių vilčių teikusio žmogaus[47]. Palaidojo jį iškilmingai, katedroje, šalimais Karigailos, o visuotinis gedulas liudijo mirusįjį buvus didžiu žmogumi; tačiau toks liūdnas įvykis suartino Jogailą su Vytautu. Skubina būtinybė traukti Lietuvą iš apverktinos padėties, kokioje buvo atsidūrusi, pagaliau privertė tvirto nusistatymo kartais stokojusį Vladislovą Jogailą taikytis su Vytautu ir pavesti jam Didžiosios Kunigaikštystės valdymą. Liovęsi puldinėjimai, slaptai pradėtos derybos leido išdidžiajam Vytautui išsivaduoti iš kryžiuočių įtakos ir intrigų. Po paskutiniojo žygio jis kartu su žmona Ona, dukra Sofija ir seserimi Ringaile

47 Długosz. Naruszewicz, *Hist.* VI. 35. nurodo, kad Vygantas miręs nuo įduotų nuodų. Jo žmona Jadvyga – Opolės kunigaikščio Vladislovo duktė. Mirė bevaikis.

gyveno kryžiuočių sostinėje Marienburge. Nepaprastas Ringailės grožis taip pakerėjo Mazovijos kunigaikštį Henriką, su slaptu Vladislovo Jogailos pavedimu atvykusį pas Vytautą, kad, nepaisydamas padėties, kurią jau turėjo būdamas nominuotas į Plocko vyskupus, nė kiek nedvejojo imdamas į žmonas patikusią lietuvaitę. Tačiau tas netikėtas ryšys, kuris Henrikui, vėliau grįžus į Plocką, kainavo gyvybę, lėmė greitesnį karaliaus susitarimą su Vytautu[48]. Tasai kunigaikštis, toks pat narsus, kaip ir apsukrus, skubinai išvyksta iš Marienburgo, ir pridurmais puolusiems kryžiuočiams nuo jo gerokai kliūna. Jis atvyksta į Vilnių, čia jį džiugiai sutinka Olesnickis, kuris karaliaus apie tą susitarimą jau buvo perspėtas[49]. Netrukus, tais pačiais metais, Vilniuje įvyko Vytauto įvesdinimo į valdžią iškilmės, kai iš Vilniaus vyskupo Andriaus Važilo (Vasiliono) Vytautas gavo patepimą tapti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, kartu dalyvavo žmona Ona, Jogaila, aukščiausiasis valdovas, daugelis kunigaikščių ir bajorų. Pati karalienė Jadvyga stengėsi sutaikyti nuo seno besipykstančius pusbrolius – Skirgailą su Vytautu: tad buvo sudarytos sutartys, kurių galia vienas gavo Kijevo kunigaikštystę ir keletą pilių valdyti nuosavybės teise, o Lietuvos sostinė kartu su didžiuliais valstybės žemių plotais atiteko įžymiajam kariui, kuris greit Algirdo sostui su kaupu sugrąžino senąją šlovę bei galybę[50].

48

D ł u g o s z *Histor. Polon.* Lib. X. p. 133–135.

49

Vytautas 1392 metais per Šv. Joną paskutinį kartą apleido Prūsiją, pirma, kiek įmanydamas atsargiai, apsukrumu išgavęs iš Ordino savo įkaitus, iš kurių tik brolio Žygimanto nevaliojo išvaduoti.

50

S t r y j k o w s k i, l. 460, *ed. Warsz.* rašo, kad jo laikais buvę „Vytauto užrašai Krokuvos pilyje, karaliaus iždinėje, kuriuose prisipažįsta susitaikęs ir sutaręs su pusbroliu Skirgaila dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viršenybės, ir taip pat su juo suėjo į sąjungą prieš kiekvieną priešą, išskyrus Lenkijos karalių", – ką savo laiškais ir Vytauto žmona Ona patvirtina.

Tačiau tas amžių amžiams Lietuvos monarchijai atmintinas Vytauto viešpatavimas, tie neišmatuojami užkariavimai, kurie jos sienas nuo Baltijos iki pat Juodosios jūros pastūmė, o vakaruose atitolinę rytų link tarp Lenkijos iki tolimų šiaurinės Rusios pakraščių nustatė, dar nebuvo pati gražiausia epocha Vilniaus miesto istorijoje. Tiekos negandų nukamuota, nesiliaujant vaidams viduje ir antpuoliams iš svetur, šalis nevaliojo greit pakilti iš vargų, kokius patyrė per pastarąsias apgultis. Veržli Vytauto prigimtis neleido jam ilgai išbūti užsiėmus taikiais reikalais; amžinos kovos su Rusios kunigaikščiais ir totorių ordos chanais, įtempti karai su dar nenumaldytais kryžiuočiais vertė šį šiaurės krašto karžygį pakelti kardą čia vienoje valstybės pusėje, čia kitoje, dažnai atplėšdavo jį nuo sostinės. Vis dėlto nereikėtų manyti, kad Vilnius ypač vėlesniais Vytauto valdymo laikais neužgydė žaizdų, patirtų nesėkmingai valdant Skirgailai, ir nepraturtėjo. Juk tas didis žmogus mėgo tvarką ir krašte jos reikalaudavo, globojo pirklius, ir prekyba Vilniuje jau plačiai išsišakojo – su Prūsijos bei Livonijos miestais, su Pskovu, Naugardu ir Maskva, o naudodamasi galingo monarcho parama, jau pasiekė ir tolimus kraštus, bet jai trukdydavo dažni karai: ir, regis, Vilnius savo dydžiu ir turtais nepasiekė tokių aukštumų, iki kokių turėjo išaugti būdamas tokios didelės valstybės sostinė. Esant karinei valdžiai, viešpataujant valdovams, besirūpinantiems vien nukariavimais ir, po teisybei, naujos monarchijos kūrimu, toje sumaištyje, kuri anuomet dar tvyrojo šiaurės kraštuose, kai barbariškumas lėtai ir sunkiai traukėsi, įveiktas Kristaus tikėjimo šviesos, miestai tikrai dar negalėjo suklestėti!

Dar neįsitvirtinus savo soste Vytautui, kitas karaliaus Jogailos brolis, Švitrigaila, dėl ano iškėlimo nuoskaudą pajutęs, išvyko pas kryžiuočius – visų rezgamų pinklių ir pasikėsinimų prieš Lenkiją ir Lietuvą židinį, ieškodamas pagalbos

bandant nuversti naująjį Lietuvos valdovą. Prūsijos ordinas iš sykio griebėsi tos patogios progos pradėti karą ir niokoti tuos pavojingus jam kaimynus (1394 m.); kitais metais Švitrigaila, kryžiuočių pulku vedinas, kartu su didžiuoju magistru Konradu Jungingenu įsibrovė į Lietuvą ir, nusiaubę prie Gardino panemunės pavietus, sudegino Drohičiną, Naugarduką, Mirą ir Lydą, paėmė 2 200 belaisvių, 1 400 žirgų ir prisiplėšė daugybę grobio, niekur nesutikę pasipriešinimo, net iki Šalčininkų nusigavo[51]. Visa tai vyko žiemos pabaigoje, tik staigus atodrėkis privertė vokiečių kariuomenę skubinai grįžti į savo kraštą, taigi jie nepriėjo iki sostinės ir penkiolika dienų teplėšė Lietuvą. Didysis magistras, vis dar laikydamasis ankstesnių ketinimų atimti Vilnių iš Vytauto, tais pačiais metais, vasarą, per Šv. Jokūbą, vėl išsiruošė anapus Nemuno ir, dar nesulaukęs savo raitelių, ėmėsi statydinti ir stiprinti Rittersverderio pilį[52]. Tačiau netruko užklupti juos Vytautas su lietuviais bei lenkais ir kreipėsi į magistrą, kad mestų darbus ir pasišalintų iš krašto. Pastarasis, turėda-

51
L i n d e n b l a t t *Jahrbücher*, p. 94.

52
Tas žygis buvo paskubomis ir slapta suruoštas, ir todėl didysis magistras tuokart mažai teturėjo svetimšalių, juk nesigarsino po visą Europą, o slapčia iš Marienburgo išplaukė Vysla laivais, paskui jūros įlanka įplaukė į Nemuną. Mūsų istorikai bendrais bruožais ir ne taip išsamiai apie šitai pasakoja. M i e c h o w i t a, Lib. IV, p. 273 rašo: *Boleslaus autem Suitrigello cum Conrado de Juningen Magistro Prussiae, cum Almanis et Francigenis, anno domini 1394, castra Vilnensia bimestri tempore obsedit, Witowdo eis resistere non sufficienti, solum ex insidiis eos lacessente et impetente* [O Boleslovas Švitrigaila su Konradu fon Jungingenu, Prūsijos magistru, su vokiečiais ir prancūzais Viešpaties metais 1394 Vilniaus pilis dviem mėnesiams apgulė, Vytautui jiems atsikirsti nepajėgiant, tik iš pasalų juos puldinėjant ir atakuojant]. *Sofijski Wremiennik*, p. 414, taip pat užsimena apie tą Vilniaus puolimą. *Tohože lieta, Niemcy prydosza ratiju ko hradu Wilnie, na Kniazia Vitowta į byst' im boj u hrada Wilny i odoliesza Litwa* [Tą pačią vasarą vokiečių pulkai, atėję prie Vilniaus miesto, prieš kunigaikštį Vytautą su jais kovėsi prie Vilniaus miesto ir Lietuva laimėjo].

mas ne daugiau kaip 200 šaulių iš Burgundijos ir 300 kitų karių, laikinai buvo pasistatydinęs įtvirtinimus iš statybai skirtų medžiagų, kad apsigintų, kol atvyks raiteliai. Vytautas būtų jį malte sumalęs, jeigu netrukus anų galingas būrys nebūtų pasirodęs. Matydamas šitai, lietuvių vadas dingo kryžiuočiams iš akių, o magistras su visa kariauna patraukė į Vilnių. Negalėjo didysis kunigaikštis atvirame mūšio lauke drąsiai stoti prieš daug pajėgesnį priešą, tad sumaniai įtvirtinęs įgulas abiejose pilyse ir mieste, pats užėmė Vilniaus miškingas apylinkes, kad užkirstų visus kelius užpuolikams gabentis maistą ir užkamuotų priešą nuolat gresiančiais pavojais. Ir vos tik magistras prie Vilniaus įsirengė stovyklą, bemat turėjo siųsti keturis pulkus apsaugoti daliniams, išleistiems parūpinti maisto. Vytautas, nemažomis pajėgomis vedinas, pasitiko juos ties Rudamina, bet, upės ir daubos nuo priešo skiriamas, per tirštą rūką neįžiūri kryžiuočių viseto ir, pamanęs, kad susiduria jau su pačiu magistru ir visa kariauna, skubiai atsitraukia. Atsitraukdamas Vytautas prarado nemaža saviškių, tarp jų Alšėnų kunigaikštį Joną, kuris buvo paimtas į nelaisvę; neteko ir keturių kariuomenės ženklų[53]. Tačiau šis tiek netikėtas, tiek sėkmingas susirėmimas magistrui nuėjo perniek. Išstovėjo jis tris savaites ir dvi dienas prie Vilniaus pilių be paliovos treškindamas sienas ir bokštus, bet negalėjo jų užimti dėl didelių griovių ir perkasų aplink tvirtovę ir dėl Vytauto sumanumo mūšio lauke. Pagaliau tokia be naudos apgultis įkyrėjo vokiečiams ir Švitrigailai, kuris, matydamas, jog niekaip negebės įveikti apdairios Vytauto drąsos, sumanė griebtis klastos. Tas kunigaikštis, nepaprastai prisirišęs prie rusų tikėjimo ir tautos, turėjo daug draugų

53 Visos tos smulkios aplinkybės mūsų metraštininkams nėra žinomos; jos išsaugotos Lindenblatto, p. 98–99, lietuvių istorijai nusipelniusio autoriaus.

tarp miesto gyventojų, mat nemažą dalį miestiečių sudarė rusinai ir rusų vienuoliai, žmonių vadinami „čiornais", tie, kurie nuo Gedimino laikų, kaip matėme, turėjo savo vienuolyną. Tad pasiuntęs vieną iš saviškių, kuris apsukriai sugebėjo prasigauti į pilis, įkalbėjo tuos „čiornus", kad padegtų du medinius bokštus tuo metu, kai jis pradės ataką; manė taip lengviau užimsiąs tvirtovę. Tačiau veltui Švitrigaila ėmėsi tos suktybės; mat vienas vienuolis, kuriam buvo patikėta paslaptis, ją išdavė pilies įgulos vadui, tad ir šį kartą visos pastangos užimti Vilnių nuėjo perniek, o Švitrigaila su didžiuoju magistru turėjo nutraukti apgultį[54]. Vienas tik Sudimantas, lietuvių vadas, sučiuptas per puolimą, tapo tarsi koks atpildas prūsams už triūsą ir išlaidas, dykai eikvotas, tad gavę progą pagiežą išlieti, atsigriebė nuteisdami jį pakarti kaip išdaviką. Vilniaus apylinkės, keturių mylių nuotoliu buvo priešo ligi paskutiniųjų nuniokotos, ir tik tada didysis magistras įsakė trauktis. Tačiau atsitraukiant jo laukė nauji pavojai: mat jų kariaunai prisiartinus prie Strėvos upės Trakų paviete, tankiame miške iš pasalų juos apsupo žemaičių būriai ir, prikirtę medžių,

54
S t r y j k o w s k i, p. 464, aiškiai nurodo, kad Švitrigaila pilies užėmimo dėlei turėjo būti pasinaudojęs rusų vienuolių, vadintų „čiornais", išdavyste; tačiau čia ateina į galvą mintis, kad „čiornų" (prasčiokai) vardu buvo vadinama ir rusų gyventojų prastuomenė, kurių nemažai anuomet buvo Vilniuje. „Черные люди", „cziornyje ludi" – taip buvo vadinamas Rusios miestuose pats žemiausias miestiečių sluoksnis. Žr. R a k o w i e c k i *Prawda Ruska*, T. I, p. 108. Dar žr. *Словарь Географический Российскаго Государства, собранный Афанасьемь Щекатовымь*, Москва, 1805, 4to, prie žodžio *Pskov*, kur autorius nurodo: „...а последние в мещанстве были черные люди, в числе коихь находились все живущие в городе художники, ремесленники и работные люди [o žemiausi tarp miestiečių buvo *čiornyje liudi* (prastuomenė), kuriems priklausė visi mieste gyvenantys dailininkai, amatininkai ir darbininkai]. Galbūt Strijkovskis, skaitydamas rusų–lietuvių metraščius, bus vienus su kitais supainiojęs.

jais užvertė kelią. Kryžiuočiai, išlikę gyvi, turėjo už tai būti dėkingi Burgundijos šauliams, kurių taikliais šūviais ir nepaprasta narsa buvo atremtas puolimas ir kurie be atodairos kaudamiesi, nors daug savųjų pradarę, gelbėjo nuo pražūties likusią kariauną.

Jau nuo to laiko ir per visą ilgą Vytauto viešpatavimo periodą, toli buvo nukeltos valstybės sienos, jo narsa sutramdyti priešai, kas lėmė Vilniui visišką ramybę. Laikas nutrynė pėdsakus raštuose: nežinia, kokių pokyčių miesto valdyme būta ir kokių dar laisvių duota gyventojams tuo laikotarpiu, po pirmųjų Magdeburgo teisių suteikimo. Vien tik Vytauto privilegijos Rygos, vokiečių ir rusų pirkliams, liudijančios, kaip uoliai tas monarchas globojo prekybą savo sostinėje ir visoje šalyje, išsilaikė iki mūsų dienų; tačiau, regis, kad miesto padėtis jo administravimo atžvilgiu nedaug tesiskyrė nuo tos, kokią paliko Vladislovas Jogaila, kai po krikščionybės įvedimo krašto valdymą buvo pavedęs Skirgailai. Numanu, kad Magdeburgo teisės, karaliaus suteiktos miestui, buvo ne itin paveikios ne tik dėl to, kad dar taip neseniai pakilę iš barbarybės miestiečiai prie jų buvo dar nepripratę, bet ir dėl nuolatinės baimės bei sumaišties per tuos žiaurius karus ir dažną karinės valdžios kišimąsi į municipalinius valdymo reikalus. Paminėsime tad tik žymesnius įvykius, kurie dėjosi Vilniuje Vytauto laikais.

Kitais metais, Švitrigailai atsitraukus nuo Vilniaus, gyventojai vilniečiai sulaukė vieno iš Algirdo sūnų Dmitrijaus Kaributo, Seversko kunigaikščio, kurį Vytautas, anam nepanorus mokėti nuo Seversko duoklės kaipo viršesniam valdovui, sumušęs pradinėse kautynėse prie Nedokudovo, paskui apsupo Seversko Naugarde ir tą miestą užėmęs patį Kaributą sučiupo. Paimtas su žmona ir vaikais, kunigaikštis buvo uždarytas Vilniaus Aukštutinėje pilyje, kur gana ilgai buvo saugomas sargybos, kol, atkakliai prašant ir laiduojant Riazanės kunigaikščiui Olegui, jo uošviui, buvo

paleistas ir iš Seversko valstybės, jau prijungtos prie Lietuvos, perkeltas į Voluinės ir Podolės didžiules valdas[55]. Sėkmė lydėjo Vytautą ir susidūrus su Švitrigaila, kuris, nieko nepešęs prie Vilniaus, prikalbino Livonijos ordino riterius drauge su juo pulti Vitebską. Vytautas, sutelkęs Smolenske pulkus, apsupo tą miestą ir po keturias savaites užsitęsusio puolimo užėmė Vitebską, o Švitrigailą paėmė į nelaisvę. Kitais metais jis buvo išvaduotas dviejų jam palankių kunigaikščių ir vėl patraukė į mūšio lauką[56]. 1396-ieji metai Vilniui atmintini dar ir dėl pilies kalno smarkios griūties bei alpių karščių. Šlaito nuošliaužos užslinko ant vaivados Manvydo rūmų, stovėjusių pakalnėje, užgriuvo jo tarnus ir turtus. O Aukštutinės pilies mūrai jokių nuostolių nepatyrė[57].

Kad ir kaip paskendęs karo rūpesčiuose, bet kartą ryžęsis priimti Romos tikėjimą, didysis kunigaikštis, ištikimai jo laikydamasis, nesiliovė tolydžio didinęs Vilniaus katedros lobių. Yra jo privilegija, rašyta Vilniuje, pažymėta 1396 metų data, kuria, karaliui Vladislovui Jogailai sutikus ir leidus, tos bažnyčios kapitulai Vytautas dovanoja valdą, vadinamą Cudzeniškiais*, netoli nuo Medininkų pilies, įparei-

55

Stryjkowski, p. 466, Kromer, Lib. XV. p. 247, byloja, kad tas Riazanės kunigaikščio autentiškas laidavimas už savo žentą Kaributą jo laikais buvo karališkajame archyve: *Atque hinc nata esse videtur sponsio Alexandri Resanensium Ducis pro Coributho regi facta, et literarum monumentis, quae extant in archivo regio, signata, cum eum rex e vinculis liberasset* [Ir po to atrodo, kad yra Riazanės kunigaikščio Aleksandro padarytas tinkamas laidavimas už karalių Kaributą ir raštiškais dokumentais, kurie tebėra karališkajame archyve, antspauduotas, su kuriuo karalius iš kalėjimo paleistas].

56

Switrigail ein Beitrag zu den Geschichten von Lithauen, Russland, Polen und Preussen von Kotzebue. Leiptzig, 1820, p. 26 in 8vo.

57

Žr. smulkiau apie tai Dinaburgo komtūro pranešime II knygos I priede.

*

Cudzeniszki – k. Ašmenos raj. (vert.).

godamas tiesiog kasdien aukoti skaitytines mišias už savo mirusius brolius kunigaikščius: Kazimierą Karigailą ir Aleksandrą Vygantą[58]. Kitais metais (1397 m.) atvykęs į Lietuvą, Vladislovas Jogaila, kartu su kunigaikščiu Vytautu, atlygindami Vilniaus vyskupui Andriui už tokį dorą jo pasišventimą, negailint savęs ir turto, nepaisant daugybės pavojų, tykančių skleidžiant krikščioniškąjį mokymą tarp naujakrikščių Lietuvoje, iš savo iždo laidavo jam dviejų šimtų markių metines pajamas – šimtą iki gyvos galvos, o kitą šimtą, kol neįsigalės taika tarp Lietuvos ir kryžiuočių[59]. Ta

58

Vilniaus kapitulos archyvas: *Privilegium. Mag. Ducis Withowdi super bona Tudeniski* [Didžiojo kunigaikščio Vytauto privilegija dėl Cudzeniškių valdos]. Šioje privilegijoje Vytautas aiškiai nurodo: *...et nostram ac fratrum nostrorum, videlicet Cazimiri alias Corigal et Alexandri dicti Wigunt jam defunctorum, salutem piis ac sanctis precibus procurare etc.* [ir už mūsų, ir mūsų jau mirusių brolių Kazimiero Karigailos ir Aleksandro Vyganto sveikatą maldingomis ir šventomis maldomis pasirūpinti]. Toliau rašo, kad ta dovana su karaliaus pavedimu ir sutikimu yra duota: *ex mandato et consensu Serenissimi Principis D-ni Vladislai Regis Poloniae, fratris nostri charissimi, damus, decimas post araturas nostras in Tudzeniszki villa sita, penes Medeniki, et singulis annis, unam pullam mellis, quae dicitur* ***Wstawne lukno*** *de curia nostra et villas cum hominibus vet. Corzen, Honobicze et Volcza iacentes in districtu Choreckovski assignamus – etc. Actum et datum in Wilno, ipso die purificationis Mariae Virginis gloriosae. A. D. 1396. Presentibus nobilibus ac Strenuis viris D-nis Minigalone Gastoldo Monividone Palatino Viln. nec non Czupurua et Milone Marschalcis curiae nostrae, et allis quam pluribus fide dignis* [šviesiausiojo valdovo kunigaikščio Lenkijos karaliaus Vladislovo, mūsų mylimiausio brolio, pavedimu ir sutikimu duodame dešimtinę nuo ariamos žemės mūsų Cudzeniškių kaimo, esančio ties Medininkais, ir kasmet vieną medaus saiką, kuris vadinamas medaus duokle, iš mūsų dvaro ir mūsų kaimus su žmonėmis – Corzen, Honobičiai ir Volča, esančius Choreckovo valsčiuje, paskiriame ir t. t. Aktuota ir duota Vilniuje, Švč. Mergelės Marijos Apsivalymo dienoje, Viešp. metais 1396. Dalyvaujant garbingiems ir narsiems vyrams Mingailai, Goštautui, Vilniaus vaivadai Manvydui bei mūsų dvaro maršalkoms Čupurvai ir Milonui bei daugeliui kitų, vertų pasitikėjimo].

59

Vilniaus kapitulos archyvas, pažymėta data: *in Lida die Dominico, quo in Ecclesia Dei, Cantate decantatur* [Lydoje, sekmadienį, kai

geradarybe, didinant mieste gyvenančių dvasininkų turtus, nemažai prisidėta ir prie kitų miestiečių gerovės. Tuo metu Vilnius daug laimėjo per gyventojų pagausėjimą, mat tiek pačiame mieste, tiek jo apylinkėse įsikūrė nemaža paimtų į nelaisvę totorių[60], kurių palikuonys vėliau tapo labai

bažnyčioje giedama *Dei Cantate*]. Ten, be kita ko, pasakyta: ...*habitoque respectu ad multae devotionis constantiam et fructuosorum salubriumque operum solertiam, quibus venerabilis in Christo Pater, D-nus Andraeas Eppus Ecclesiae Vilnen. circa gentem Lituanicam, noviter de tenebris, gentilitatis, ad agnitionem Catholicae unitatis eductam, insudare studuit, se et sua bona circa doctrinam neophitorum, et exempla clarissima, omnibus periculis, et cunctis defectibus, pro Christi nomine, tanquam verus imitator exponendo. Horum intuitu sibi de Ducentis marcis, ponderis et numeri Polonic. quadraginta octo grossos computando pro quolibet marca, centum vet. ad tempora vitae suae, de thesauris nostris, et centum donec pax habeatur inter terram nostram Lithuaniae, et Cruciferos de Prussia, similiter de tesauris nostris, singulis annis in festo Nativitatis Christi solvendis, ac decem* ***pullis mellis*** *alias* ***Stawna lukna*** *dictis, de Castro nostro Vilnensi, et ejus Cellariis, similiter in festo nativitatis Christi, singulis annis, etiam ad tempora suae vitae, gratiose providimus, etc.* [... ir atsižvelgę į neblėstantį pasišventimą ir gausą vaisingų bei naudingų darbų, kuriuos garbingasis Tėvas Kristuje, ponas Vilniaus bažnyčios vyskupas Andrius nudirbo lietuvių tautos, naujai iš pagonybės tamsybių į katalikiškosios vienybės pažinimą atvestos, naudai, skirdamas save ir savo turtą naujakrikščių mokymui, ir kaip tikras sekėjas, Kristaus vardu rodydamas šlovingus pavyzdžius visų pavojų ir ydų akivaizdoje. Tai žinodami, kaip palankumo ženklą skiriame jam du šimtus lenkiško svorio ir skaičiaus grivinų, skaičiuojant po keturiasdešimt aštuonis grašius už kiekvieną griviną, šimtą iki gyvos galvos iš mūsų iždo ir šimtą, kol bus pasiekta taika tarp mūsų Lietuvos žemių ir kryžiuočių iš Prūsijos, iš mūsų iždo kiekvienais metais per Kalėdas išmokamas, taip pat dešimt tošinių medaus, vadinamų Stawna lukna (medaus duoklė) nustatytos talpos indas – tošinė, liepinė], iš mūsų Vilniaus pilies ir jos sandėlių, taip pat per Kalėdas, kiekvienais metais, taip pat iki gyvos galvos, ir t. t.].

60

Nors tie, kuriuos mes vadiname totoriais, iš tiesų yra mongolai, tik blogas papratimas totorių vardą duoti net turkų padermės atšakoms, tačiau naudojame seniai jiems prigijusį skaitytojams įprastą vardą. Kas norėtų labiau įsigilinti, teskaito: *Voyage dans les Steps d'Astrakhan et du Caucase, p.* J e a n P o t o c k i, T. I, p. 24, T. II, p. 125.

darbščiais ir naudą visuomenei teikiančiais jos nariais. Juos Vytautas atsivežė nuo Azovo, kur sekdamas garbingais savo pirmtakais Gediminu ir Algirdu[61], bemaž tuo metu užkariavęs neramias šios tautos ordas, buvo užėmęs ištisą jų ulusą, palikęs jiems valią išpažinti senąjį tikėjimą, davęs daug žemės valdų ir laisvių, tėvynei iš jų gavo narsių ir ištikimų gynėjų ir pavyzdingų piliečių[62]. Daugiausia jų įsikūrė už

61

N a r u s z e w i c z *Taurikoje*, l. 74, C z a c k i studijoje apie totorius *Dziennik Wileń.*, 1816 m., T. III, p. 568, netgi spėja, kad pirmosios totorių gyvenvietės Lietuvoje galėjo būti atsiradę dar Gedimino ir Algirdo laikais, tačiau nėra patikimų to įrodymų. Kai kurie tvirtina, kad tie Vytauto totoriai nėra buvę karo belaisviai, bet pirm tarnavę kaip savanoriai Vytauto kariaunoje, dalyvavę mūšiuose su kryžiuočiais, paskui už nuopelnus buvo apdovanoti valdomis ir teisėmis. Žr. D e g u i g n e s *Histoire des Huns* ir S i e s t r z e ń c e w i c z *Histoire de la Tauride, Brunsvic.* 1800, in 8vo, vol. 2.

62

Kaip seniau totoriai garsėjo santūrumu, svetingumu ir kitomis iš kartų kartoms pereinančiomis dorybėmis, liudija M y k o l a s L i e t u v i s, vienintelis autentiškų raštų apie savo tautos papročius autorius, kuris bando (gal ir apsirinka) totorius vertesniais už savo tėvynainius esant pripažinti. Žr. retą jo kūrinėlį: *Michalonis Lituani, de Moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum, Fragmina X, multiplici historia referta etc.* nunc *primum per* J. J a c. G r a s s e r u m, C. P. *ex Manuscripto authentico edita. Basileae, apud Conrad Waldkirchium MDCXV* – nurodo jis savo kūrinėlio gale: *Epithome fragminis secundi*, p. 14. *...Tartari, longe sunt Lituanis inferiores viribus: sed superiores industria, frugalitate, temperantia, fortitudine, caeterisquae virtutibus, quibus regna firma consistunt; afferunt Tartaris hae virtutes ista commoda ut gaudeant copia pecculli nostri abacti et statu temporum sic exigente, placentur annuis muneribus a S. Majestate vestra (kreipiasi taip į karalių Žygimantą Augustą), amici scilicet foederati, cum quibus antea quoque semper fuerunt Lituanis foedera. Iidem in equitatu sunt assidui, absque curribus bella gerunt, equis peregrinis abundant, urbibus quas tutentur carent.* [...totorių jėgos daug menkesnės už lietuvių, bet jie pranoksta šiuos savo darbštumu, taupumu, santūrumu, drąsumu ir kitomis dorybėmis, kurios padeda tvirtą valstybės pamatą. Iš šių dorybių totoriai turi didelę naudą, jie gali pasidžiaugti išsivarę iš mūsų daugybę gyvulių; kadangi šių laikų aplinkybės to reikalauja, jie numaldomi dar kas metai jūsų didybės dovanomis, lyg draugai ir sąjungininkai, juo labiau kad lietuviai ir seniau su jais sudarinėdavo sutartis. Jie nuolat jodinėja raiti, kariauja be vežimų, turi daug arklių iš svetimų kraštų ir neturi

dviejų mylių nuo miesto, prie Vokės upės, bet nemaža dalis pasistatė namus šiaurinėje bei vakarinėje miesto dalyje ir pagausino Vilniaus mieste gyventojų jo labui[63]. Pirmiausia jų, regis, buvo įsikurta Lukiškėse, o gal net jie pirmieji ten statėsi namus, juk iki šiol ten stovi mečetė jų tikėjimą išpažįstančioms šeimoms. Nuo jų taip pat kilo gatvės ir Totorių vartų, kur slėnyje į Viliją įteka Vingrių šaltinis, pavadinimas.

Tačiau tas kelias Lietuvos sostinės patirtas sėkmes (1398 m.) temdė neramumai, grėsę ne tik iš kryžiuočių, bet ir per Vytauto vaidus su Jogaila, ir dar ne visai suderintus Lietuvos ir Lenkijos interesus. Gana grėsmingai įsiliepsnojo pirmieji nesutarimai tarp abiejų tautų (1398 m.); pati karalienė Jadvyga juos bus užtraukusi: mat parašė laišką Vytautui prašydama išmo-

miestų, kuriuos reikėtų saugoti.]* – Šitas, nepalankus lietuvių atžvilgiu palyginimas su totoriais gal persūdytas, tačiau negalima būtų nuginčyti, kad totoriai, Vytauto Lietuvoje įkurdinti, net iki mūsų laikų garsūs nepriekaištinga dora, narsa ir prieraišumu savo naujai tėvynei. Jų daugybę su visomis šeimomis į šiuos kraštus turėjo būti atkėlęs šaunus pergalingas karys Vytautas; be jų pagrindinės gyvenvietės prie Vokės upės, be tų, kurie įsikūrė mieste ir kurie apsigyveno vietovėje, vadintoje Nemėžiu, per mylią nuo Vilniaus į rytus, daug jų įsikūrė pavietuose: Lydos, Ašmenos ir Naugarduko ir iš tiesų nėra valdos, ypač pasakytina tai apie Vilniaus, Trakų ir Naugarduko pavietus, kur iki šiolei nebūtų išlikę totorių buveinių pėdsakų pavadinimuose: Totoriškės, Totorių kapinės ir t. t. Seniau totoriai vertėsi audinių ir siūlų prekyba. Dabar Lietuvos totoriai praturtėję, iš tiesų visi tarnauja kariuomenėje, specialiuose raitininkų, vadinamuosiuose totorių ulonų pulkuose, kiti yra tarnautojai, o vargingesni dirba pas privačius asmenis arba turi menkus žemės plotelius, po tėvų mirties paveldėtus. Totorių gyvenviečių pradžią Lietuvoje ir Voluinėje bei tolesnį jų likimą plačiau aprašo: C z a c k i *O Litewskich i Polskich prawach*, T. II, p. 137 sqq.

*

Cituojama pagal Mykolas Lietuvis. Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius, vertė M. Ročka. Vilnius, 1966, p. 39.

63

Tolesniuose mūsų istorijos pasakojimuose plačiau išdėstysime apie tą totorių gyvenamą miesto dalį; prie Vokės, be kitų totorių, buvo apsigyvenę 40 brolių, todėl iki šios dienos ta gyvenvietė vadinama *Sorok Tatary*, iš rusų k. išvertus reiškia – Keturiasdešimties Totorių kaimas. Apie tai yra rašęs M y k o l a s L i e t u v i s, p. 28.

kėti činšą, kuris jai iš Lietuvos priklausantis, kadangi šis kraštas karaliaus Vladislovo Jogailos jai atiduotas kaip vestuvinė dovana. Vytautas, gavęs tą iššūkį, sukviečia Lietuvos ir Rusios didikus į tarybą, liepia jiems skaityti laišką ir klausia: ar jie norį būti pavaldūs Lenkijai ir jai mokėti duoklę? Pasigirsta visų kaip vieno balsai, kad jie esą laisvi ir kad jų tėvai niekados nemokėję Lenkijai duoklių – toks buvo atsakymas į tą pramanaus Vytauto klausimą. Taigi prasidėjo slapti sandėriai su Ordinu, pirmiausia Gardine, paskui kitose vietovėse, kur Vytautas atnaujino senuosius savo ryšius su Prūsija; apsisaugodamas nuo nepakeliamų Jogailos reikalavimų, kryžiuočiams prižadėjo teikti pagalbą atstatinėjant sudegintas jų pilis prie Kauno[64]. Tačiau šie politiniai kivirčai nebuvo Vilniui tokie skaudūs (1399 m.), kaip toji didelė nelaimė, ištikusi kitais metais žiemai baigiantis. Nuo ugnies, įsiliepsnojusios pilies kieme, kunigaikščio arklidėse, kilo toks baisus gaisras, kad, be Žemutinės pilies ir Katedros, ištisai visas miestas sudegė. Didysis kunigaikštis neteko savo žirgų ir brangenybių, o žala, kurią per tai patyrė, kaip įkainojo patys Vilniaus gyventojai, siekė iki 60 tūkstančių sidabro luitų[65]. Vladislovas Jogaila, aukščiausiąją valdžią Lietuvoj patikėdamas Vytautui, buvo paėmęs iš jo iškilmingą aktą (1401 m.), laiduojantį, kad po Vytauto mirties Lietuva ir Rusia, ištisai visa, pereisianti karaliaus valdžion ir būsianti prijungta prie Lenkijos. Tačiau Jogaila norėjo tą vien tik asmeniškai Vytauto duotą pasižadėjimą padaryti reikšmingesnį gaudamas pačių lietuvių sutikimą ir priesaiką, o Vytautas savo ruožtu siekė ir palikuonims, jeigu jų kada turėtų, garantuoti šiokios tokios naudos, tad suvažiavo į Vilnių karaliaus sukviesti

64
Jahrbücher Johannes Lindenblatts, p. 113. Ta svarbi aplinkybė mūsų istorikams visai nežinoma.

65
Dinaburgo komtūro laiškas, Slapt. Archyve. Žr. II pried. Lenkijos ir Lietuvos istorikams taip pat nieko apie tą gaisrą mieste nėra žinoma.

Lietuvos ir Rusios didikai bei žemvaldžiai ir tame suvažiavime pakiliai prisiekė ištikimybę ir pagalbą kovoje prieš bendrą karaliaus ir Lenkijos Karūnos priešą, o po Vytauto mirties – visos Lietuvos grįžimą į Lenkiją ir paklusnumą ne kokiam kitam karaliui, o tik Jogailai, tačiau su sąlyga, kad tuo atveju, jeigu Vladislovas Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinių, lenkai neturėtų teisės rinkti karaliaus be Vytauto ir Lietuvos bajorų žinios bei pritarimo[66]. Sutiko su šia sutartimi ir Švitrigaila, Jogailos tuomet pakviestas į Vilnių, bet jo sutikimas buvo apsimestinis, ir netgi antspaudas, kaip nurodoma, buvo netikras, nes tuo aktu nustumtas nuo Lietuvos valdžios vairo, širdyje užslopinęs apmaudą ir neapykantą broliams, netrukus, užuot vykęs į Krokuvą, kur buvo karaliaus kviečiamas, suktybės ėmęsis, persirengė pirkliu ir 1402 metais nuvyko į Marienburgą, pas magistrą[67]. Vėlesniais metais Vilniaus miestas tolydžio augo: greitai plito statybos, daugėjo gyventojų, mat Vytauto geradariška globa gaubė visus, nieko neišskiriant, vienijo visus žmones ir įvairius tikėjimus. Žydai, dar XI amžiuje paplitę kaimyninėje Lenkijoje, Lietuvoje irgi nuo seno buvo ne naujiena, juk laisvai galėjo į ją atvykti, tiek Lenkijos sieną kirsdami, tiek ir iš rytų pusės. Tikriausiai jau Algirdo laikais Vilnius juos bus pažinęs, bet Vytautas, kaip pavyzdį prisimindamas Kazimierą Didįjį, kuris žydų tautybės žmonių, ganėtinai pasiturinčių, apsčiai pritelkė savo naujai pastatydintuose miestuose, be to, išmanė, kiek naudos gali duoti turtai, verslai bei įgimti sugebėjimai prekiauti tos tautos, anuomet ne tokios kenksmingos kaip dabar. Taigi siekdamas to, nes matė jau ga-

66

Žr. *Vol. Legum* T. I, p. 61. *Privilegium Praelatorum Lithuaniae etc. datum in Vilno ipso die Sanctae Priscae Virginis et martyris anno D-ni 1401* [Lietuvos aukštesniesiems ir t. t. privilegija, duota Vilniuje Šv. Priskos, mergelės ir kankinės, dieną, Viešp. metais 1401].

67

Lindenblatt *Jahrbücher*, p. 147. *Geschichte Marienburgs, etc. von* Johannes Voigt, p. 220.

nėtinai didelį skaičių žydų Lietuvoje ir Voluinėje, ir pačioje sostinėje jaugi nemažai jų buvo, Lucke (1408 m.) visiems Lietuvos žydams suteikė tam tikrų laisvių, pavyzdžiu imdamas Didžiosios Lenkijos kunigaikščio Boleslovo Pamaldžiojo atmintiną privilegiją tos tautos gyventojams, paskelbtą XIII amžiuje, kurią vėliau patvirtino Kazimieras Didysis[68]. Betgi Trakų žydai, gerokai anksčiau, dar 1388 m., atskirai buvo gavę panašią privilegiją, kuria išsamiai apibūdinta jų elgsena krikščionių atžvilgiu[69].

Nuo šiol kelerius metus (1408–1414 m.) vyko įnirtingos kovos su kryžiuočiais, tad visos Lietuvos monarcho pastangos nukreiptos į vieną tikslą – susilpninti grėsmingas Prūsijos ordino pajėgas. Reikšminga pergalė prie Griunvaldo pirmą kartą pajudino jo tvirtus pamatus. Tačiau nėra likę ženklų, kad Lietuvos sostinė tuo metu būtų turėjusi kokios naudos ar iš prekybos, ar iš praplėstų gyventojų teisių; numanu, be abejo, kad po Žemaičių perleidimo kryžiuočiams visus buvo apėmusi apatija, ir miestiečių gyvenimas, pirma buvęs judresnis, ėmė

68 Ta privilegija, vėliau paskelbta Pirmojo Lietuvos Statuto pradžioje, taip pat veikale C z a c k i *O Litewskich i Polskich prawach*, T. I, p. 93; o jos tyrinėjimai žr. C z a c k i *Rozprawa o żydach*, p. 107, Vilniuje, Zavadzkio sp., 1807. Jau Vytauto laikais Vilniaus žydai ne tik ištekliais, bet ir išsimokslinimu tarp savųjų buvo garsūs. *Jakob Levi*, iš Vilniaus, 1427 m. rašė hebrajiškas knygas ir turėjo *Moreno*, t. y. teologijos daktaro, vardą. Bet Vytauto privilegija negaliojo žydų kitai sektai, vadinamai karaimais, Lietuvoje, Trakų mieste, ir labai menkoje Vilniaus dalyje įsikūrusiems. Tie karaimai, kurie išties galėtų būti vadinami žydų disidentais, atkeliavo į Lietuvą iš rytų, o įvairias aplinkybes įvertinęs, numanau, kad jų atvykimą reikėtų Vytauto viešpatavimo laikams priskirti, juk šis kunigaikštis, kurio valdžia siekė tolimus rytų kraštus, noriai priimdavo ateivius iš tų šalių ir juos priglobdavo. Karaimai, gyvenantys Trakuose, nors skurdžiai būdami ir ne taip pašėlusiai besigriebiantys rizikingiausių prekybinių sumanymų, kaip žydai, yra betgi garbingi, ramūs ir darbštūs; gyvena Trakuose, manydamiesi iš daržų, kur gausiai dera agurkai, kuriuos vežimais į Vilniaus turgus gabena.

69 Žr. šios knygos V priedą.

vangėti. Didysis kunigaikštis betgi dosnia ranka vis didesnes dovanas dalijo Vilniaus vyskupui ir kapitulai, o paliudijimų apie tokį retą dosnumą išliko iki mūsų laikų[70]. 1413 metais,

70
Tai keturios privilegijos, iki šiol išlikusios Vilniaus kapitulos archyve: 1-oji, rašyta Vilniuje, *sabbato in festo Sancti Barnabae Apostoli, anno D-ni 1407* [šeštadienį Šv. apaštalo Barnabo šventėje Viešp. metais 1407], kuria kapitulai mainais už pirm dovanotą Jaryničių kaimą atiduodamas Liubarų kaimas, joje didysis kunigaikštis rašo: *Nos Alexander alias Withowdus Dei gratia Dux Major Lithuaniae et Dominus Russiae* [Mes, Aleksandras, kitaip Vytautas, Dievo malone didysis Lietuvos kunigaikštis ir Rusios valdovas]. 2-ąja yra aprūpinama Vilniaus katedros klebonija, ja Vytautas, save tituluodamas: *Magnus Dux Lithvaniae et Russiae* [didysis Lietuvos ir Rusios kunigaikštis], katedrai skiria: *villam in districtu Drogyminensi, etiam ab eodem districtu Drogyminischkij nominatum, cum prato in fluvio Zyszma, nec non et aliis hominibus videlicet przysolki (przysiołki) vulgariter dictis* [kaimą Dragimino valsčiuje ir dar tame pačiame valsčiuje Dragiminiškių kaimą su pieva prie Žižmos upės ir kitais žmonėmis, liaudiškai vadinamais nausėdžiais]. Tos privilegijos originalas, išlikęs kapitulos archyve, rašytas ant pergamento lakšto, gotiškomis raidėmis, lotyniškai, ir iki šios dienos gerai įskaitomas; antspaudai yra buvę du: *sigillum nostrum majus et authenticum cum alio sibi minori a tergo appresso* [mūsų didysis antspaudas ir originalas su kitu mažesniu, iš kitos pusės prispaustu] – tačiau abu dingę. Tarp dalyvavusiųjų buvo: *Nicolaus Episcopus Vilnensis Doctor juris canonici et artium Magister. Actum et datum die dominico Reminiscere anno 1410 in castro nostro Vilnensi* [Vilniaus vyskupas Mikalojus, kanonų teisės daktaras ir menų magistras. Aktuota ir duota antrą gavėnios sekmadienį (vasario 16-ą) 1410 metais mūsų Vilniaus pilyje]. 3-oji privilegija rašyta Trakuose, datuota 1411 m., kuria didysis kunigaikštis Vytautas, atsiliepdamas į vyskupo Mikalojaus ir Vilniaus kapitulos pareiškimus mainais už dvasininkijos Vechatnicos kaimą Volkovisko paviete, esantį kapitulai netinkamoje vietovėje, duoda jai: *Villas seu haereditates nostras Mileykowo et Moranonnikonice nuncupatas in districtu Creuensi (powiat Krewski) sitas, haereditates que Blusza in flumine Swisłocz et districtu Swisłocen, eo modo et jure quo ipsam filii Andreani Ducis de Druszsko tenuerunt, etc.* [kaimus, arba mums priklausančius, vadinamus Mileikavu ir Moranonikovičiais, Krėvos valsčiuje esančius, ir Blušą prie Svisločės upės Svisločės valsčiuje tokia pačia teise ir sąlygomis, kaip ją valdė Druško kunigaikščio Andriaus sūnūs]. – 4-oji privilegija, *1412, feria tertia proxima ante festum Corporis Christi* [artimiausią antradienį prieš Kristaus Kūno šventę], Trakuose rašyta, joje sakoma, kad Vytautas tam pačiam vyskupui Mikalojui ir jo įpė-

karaliui Vladislovui Jogailai su Vytautu, lydimiems gausios lietuvių ir lenkų didikų svitos, atvykus į Vilnių po ano atmintino seimo Horodlėje, prie Bugo, Lietuvos ir Lenkijos glaudesnių ryšių dėlei, Lietuvos sostinė vėl atgijo. Lenkijos pavyzdžiu sekant, unijos aktu įvestos vaivados ir kašteliono tarnybos ir tiksliai apibrėžtos jų pareigos miestui tarsi suteikė naujo prakilnumo[71]. Vilnius tuo metu tapo pagrindine vietove, kur vykdavo svarbios ir ilgos derybos bei pasirašomos sutartys su kryžiuočiais, buvo ir svarbiausias centras, iš kurio karalius su Vytautu, atgavus Žemaičių žemę, karštai ėmėsi atvertimo į krikščionybę iki tol dar pagonybės besilaikančių jos gyventojų[72]. Praėjus dvejiems metams (1415 metais),

diniams visiems laikams skiria visą Hubortų valsčių (*Huborth*), prie to vardo upės išsidėsčiusį, su visais kaimais.

71

Horodlės seime Lietuvai išduotas unijos aktas prieš trisdešimt metų buvo K u n i g a i k š č i ų R a d v i l ų N e s v y ž i a u s a r c h y v e, autentiškas, kaip kad matyti iš MSS, kurį turiu prieš akis, pavad. *Lustracya Archiwów zamku Nieświżskiego, wszystkich Regestrów od JP. Wetzela Archiwaryusza produkowanych, zawierających w sobie przywileje, tak do unii W X Litt. z Koroną Polską etc. uczyniona w r. 1755 Mens. 8bris. Unia v-a Litewska z Koroną. Szuflada I. A. 1413. Przywilej laciński Stanów Koronnych, przyjęcia do herbów Stanów W. X-twa Lit. sprawiony w Horodle, u niego pieczęc 46. datt. 2da mens 8-bris.* Buvo ir tos privilegijos Žygimanto Augusto patvirtinimas su dviem antspaudais. Tačiau šie vertingi originalai, Žygim. Aug. 1551 m. privilegija remiantis buvę garbingoje kunigaikščių Radvilų apsaugoje, ir daugybė į ją panašių dokumentų originalų ar autentiškų nuorašų dingo iš Nesvyžiaus jau šito amžiaus pradžioje, liko mums tik spėlioti, kur jie galėtų būti atsidūrę.

72

D o g i e l *Codex Diplom.* IV, 92 yra kaip tik tuo metu Jogailos ir Vytauto duotas įgaliojimas Gniezno arkivyskupui ir Lenčicos arkidiakonui vesti derybas su kryžiuočiais, atstovaujant žemaičiams, rašytas Vilniuje, 1413 *an. febr.* [metų, vasario] 6 dienos data. Dar žr.: Vytauto pareiškimas asmeninių derybų dėl taikos tarp jo ir Lenkijos karaliaus, iš vienos pusės, bei būsimu didžiuoju magistru ir visu Ordinu, iš kitos, dienos ir vietos nustatymo dėlei. Tas raštas surašytas Vilniuje, datuotas: Nekaltųjų vaikelių savaitėje, gruodžio 27 dieną 1414 metų, rašytas vokiškai. Žr. *Index Cod. Hist. Livoniae.* T. I, Nr. 698.

Vytautas savo sostinėje su visa ištaiga priėmė Vladislovą Jogailą, vėl apsilankiusį Lietuvoje, kad numaldytų nuolatos atsinaujinančius kivirčus su kryžiuočiais, ir dosniai ją apdalijo dovanomis; bet vėliau Vilniaus reikalai darėsi liūdnesni. Kai Vilniuje (1418 m.) mirė Vytauto žmona Ona, kuri kadaise didžiausios pagarbos vertu pasišventimu jį iš Krėvos pilies kalėjimo didvyriškai išvadavo[73], didysis kunigaikštis nusprendė vesti jos dukterėčią Julijoną, Alšėnų kunigaikščio Jono Algimantaičio dukterį. Tačiau Vilniaus vyskupas Petras tam prieštaravo, atsisakydamas sutuokti dėl tokios artimos giminystės, tad tarp jo ir Vytauto kilo karšti ginčai, kad kokios, būtų ir prie didesnių dalykų priėję, jeigu ne Kujavų vyskupas Janas Kropidla iš Jogailos svitos, kurį Vytautui pavyko įkalbėti, ir kuris palaimino tą santuoką.

Vytautas, savo viešpatavimo laikais laimėjęs daug mūšių su Kipčiako didžiosios ordos totoriais ir kitais, mažesniaisiais, klajojusiais už Dniepro bei Volgos, įveikė juos, taigi, vienvaldyste naudodamasis, skirdavo ir savo sostinėje ne kartą yra skelbęs chanu arba caru kokį nors totorių kunigaikštį, kurių daugelis dažnai buvodavo jo rūmuose. Tokios iškilmės Vytauto laikais pirmą kartą (1419 m.) buvo surengtos Vilniaus pilyje, kai po Tochtamišo sūnaus sultono Saladino, ištikimo Lietuvos sąjungininkomirties, jo įpėdinis Kerimberdėjus nenorėjo paklusti Lietuvos valdovui, ir Vytautas didžiosios ordos chanu paskelbė Tochtamišo giminaitį Betsabutą[74], viešai uždėdamas jam kunigaikščio kepurę, apsiausdamas brangiu purpuriniu,

73 Ona buvo Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo, garsaus savo žiaurumu, duktė. Pranešimas apie jos mirtį yra Livonijos ordino magistro laiške Prūsijos magistrui, rašytame iš Rygos 1418 metų rugpjūčio 11 dieną; iš pastarojo aišku, kad kunigaikštienė Ona mirė Trakuose, o palaidota buvo Vilniuje. Žr. *Index Cod. Hist. dipl. Livon.* T. I, Nr. 868.

74 Deguignes *Histoire des Huns*. T. III, 374. Długosz, *Hist. Polon.* II, 1418–1419 m. ir Naruszewicz *Tauryka*, p. 78.

kailiu pamuštu apsiaustu ir prisegdamas kardą. Tačiau naujasis chanas, išvykęs iš Vilniaus, netrukus žuvo mūšyje su savo varžovu Kerimberdėjumi, kuris, savo ruožtu, irgi buvo užmuštas brolio Geremferdeno, tad reikėjo inauguruoti Vilniuje naują chaną. Geremferdenas, Vytauto padedamas įveikęs priešininkus, tuoj pat atvyko į Didžiosios Kunigaikštystės sostinę, kad būtų pripažintas Lietuvos vasalu ir iš jos garbingo valdovo rankų priimtų įvesdinimą, po to, globojamas maršalkos Radvilos, buvo išsiųstas į ordą, sėdo į tėvo sostą ir liko ištikimas Lietuvai bei paslaugus[75] iki pat mirties. Vytauto didžiausios šlovės ir galybės metai ir Vilniui buvo geriausios kloties laikai. Tada Lietuvos sostinėje regėdavo kupranugarius, dryžuotom gūniom apdangstytus, turtingomis dovanomis apkrautus, iš už Volgos ateinančius, kuriuos siekdamas Vytauto draugystės iš Juodosios jūros pakrančių atsiųsdavo totorių chanas Jedigėjus[76]. Valakijos kunigaikščiai jo globos siekė (1420 m.), o čekų tautos pasiuntiniai kvietė Lietuvos monarchą užimti jų karalių sostą, todėl Vytautas pagaliau nusiuntė jiems į Prahą (1422 m.) pageidaujamu valdovu kunigaikštį Žygimantą Kaributaitį, savo sūnėną. Vilniaus miesto reikšmė jau anais laikais buvo tokia didelė, kad lygia greta svarbiausių karalystės miestų, jam buvo leista laiduoti sutarties, sudarytos su kryžiuočiais (1422 metais) prie Osos upės, patikimumą[77].

75
Žr. Stryjkowski, p. 518, ed. Varšuv.

76
Kojałowicz, Pars. II, Lib. II, p. 110. Długosz, *Hist. Polon.* Lib. XI, p. 375 ir 409. Įdėjęs iš chano laiško Vytautui neįtikėtinus posakius.

77
Dogiel *Cod. Diplomat.* IV 110. *Foedus perpetuae pacis unionis et concordiae inter Vladislaum Regem Poloniae ac Vitoldum Ducem Lithuaniae, Ducesque Masoviae ab una, et Paulum de Rusdorf, Magistrum Cruciferorum et suum Ordinem parte ab altera. Datum in loco stationis exercitus ad littora fluvii Ossa, prope lacum Melno dictum, inter castra Radzyn et Rogozna, in festo S. Stanislai Pontif. et. martyr. anno 1422* [Amžinosios vienybės ir santarvės taikos sutartis tarp Lenkijos karaliaus Vladislovo ir Lietuvos kunigaikščio

Lietuvos valstybėje tik vienas [Vilnius], kol kas valdomas pagal vokiečių teisės normas, regis, po Didžiojo Naugardo labiausiai prekybinis miestas, jau turėjo nustatytą vietą krašto reprezentacijose, ir nuo tų laikų sostinės miestiečių luomui priklausė narystė suvažiavimuose, arba Lietuvos seimuose[78].

Vytauto ir Mazovijos kunigaikščių iš vienos pusės ir kryžiuočių magistro Pauliaus Rusdorfo ir jo Ordino iš kitos pusės. Duota kariuomenės stovykloje prie Osos upės, netoli Melno ežero, tarp Radzino ir Rogoznos pilių, Šv. Stanislovo, vysk. ir kankinio, šventėje, 1422 metais]. Tos sutarties pabaigoje, po surašytų valdžiusių Mazovijos ir Lietuvos kunigaikščių, be prelatų, didikų ir bajorų, pasakyta: *Item civitates Cracoviensis, Poznaniensis, Leopoliensis, Sandmiriensis, Kalissiensis, Gneznensis, Siradiensis, Lauciciensis, Brestensis, etc. Warschaviensis et Wilnensis, promittimus et spondemus sub fide et honore nostris, quod fideliter totis viribus, procurabimus, instabimus et efficere consilio et persuasionibus curabimus, quod praefati Domini nostri pacem hanc perpetuam in omnibus suis punctis et articulis inconcusse, illibate tenebunt, observabunt perpetuis temporibus et in aevum, harum quibus sigilla nostra appensa sunt testimonio literarum* [Taip pat miestus – Krokuvos, Poznanės, Lvovo, Sandomiro, Kališo, Gniezno, Sieradzo, Lenčicos, Brastos ir kt., Varšuvos ir Vilniaus – žadame ir prisiekiame mūsiškiams tikėjimu ir garbe, kad ištikimai visomis jėgomis rūpinsimės, reikalausime ir sieksime su pagalba ir įtikinėjimais įvykdyti, kad minėti mūsų valdovai šią amžiną taiką visuose šiuose punktuose ir straipsniuose nepajudinamai, nesumažintai turės, saugos amžinai ir per amžius, šio rašto patvirtinimas bus mūsų prikabinami antspaudai]. Lenkijos miestai, jau Kazimiero Didžiojo laikais turėję ypatingą padėtį karalystėje, ne kartą dalyvaudavo seimuose ir derybose su kryžiuočiais, o Vilnius, būdamas anuomet vienas reikšmingas Lietuvoj miestas, pirmą kartą ir, regis, kaip Horodlės privilegijos išdava, buvo sulygintas su Lenkijos miestais ir jam leista laiduoti sutartį. Šioje sutartyje tarp kunigaikščių ir prelatų nurodyti: Černigovo kunigaikštis Švitrigaila, Vilniaus vyskupas Motiejus ir Medininkų (Žemaitija) vyskupas nominatas Mikalojus. Tarp Lietuvos didikų buvo: Žemaičių seniūnas Mykolas Skirgaila ir Trakų kaštelionas Jonas Švitrigaila, Šalčininkų seniūnas Mantautas. Tie vardai liudija, kad juos turėjo ne tik asmenys iš Jogailos giminės, kaip dabar būtų linkę teigti kai kurie, patys turintys tokius ar panašius vardus, bet buvo tai lietuviški vardai, pagonybės laikais turėti.

78

Šio veikalo kitame tome įdėsime *Lentelę*, rodančią, kokiais laikais Lietuvos miestams buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Dabar tik kai kuriuos miestus palyginsime su Vilniumi.

Iš Lenkijos miestų nusižiūrėtos laisvės, antra vertus, Magdeburgo teisių savaiminė išdava lėmė tai, kad miestiečių luomas užėmė aukštesnę visuomeninę padėtį negu nelaisvi kaimo žmonės; pagaliau Vilniaus, pralobusio per atsivėrusią galimybę prekiauti su Juodosios jūros uostais, klestėjimas Vytautą įtikino leisti miestiečių luomui dalyvauti tautos pasitarimuose[79]. Šit kodėl ilgas šio kunigaikščio viešpatavimas, nepaisant ir negandų, kokių patyrė, nepaisant ne kartą pasitaikiusio karinės valdžios kišimosi į municipalinius reikalus, vis dėlto yra svarbi epocha Vilniaus istorijoje. Vytauto viešpatavimo laikams einant į pabaigą, šis kunigaikštis, tolydžio neišvengiantis tam tikros trinties su feodaline valdžia, nenorėjo sąžiningai laikytis Horodlės susitarimo sąlygų;

Taigi

Vilnius – Gedimino suteikta vokiečių teise, Rygos pavyzdžiu remiantis .... 1321 m.
–"– iš Vladislovo Jogailos gauta Magdeburgo teisė .... 1387 m.
Kaunas – Vytautas po šio miesto gaisro patvirtina pirmtako suteiktas laisves, kaip tai liudija autentiška privilegija, iki šiol išsaugota Kauno archyve .... 1408 m.
Luckas – Magdeburgo teisę gavo iš Vladislovo Jogailos .... 1432 m.
Kremenecas – .... 1442 m.
Bielskas – paskutinėmis lapkričio dienomis .... 1495 m.
Mogiliavas – iš Stepono Batoro, sausio 28 dieną .... 1578 m.
Privilegija Mogiliavui, kuria gavo Magdeburgo teisę, išspausdinta su priedu apie tam miestui suteiktą herbą Baltarusijos Archyve, leistame garbingos atminties kanclerio Rumiancevo lėšomis: *Белорусский архивъ*, Часть I, Москва, 1824, in 4to, p. 27.

79

Kijevo kunigaikštystė ir Podolė, anais laikais nusidriekusi iki pat Dniepro ir Dniestro žiočių, priklausė Lietuvai; Kafos* miestas prie Juodosios jūros buvo svarbiausias Lietuvos prekybinis uostas, jungęs su Rytais, iš kur prekės būdavo gabenamos į Kijevą; pastarajam tarpininkaujant Vilnius, kaip valstybės sostinė, palaikė prekybinius ryšius su Rytais. Lietuvių Tavano pilyje, stovinčioje prie Dniepro, Vytautas įsteigė muitinę, vadintą *Vytauto pirtimi*. Žr. Michalonis *Lit. de Morib. Tart.* etc., p. 34 ir Naruszewicz *Tauryka*, p. 84.

*

Dab. Feodosija (vert. past.).

Vilnius, taip susiklosčius politiniams įvykiams, o labiausiai dėl pernelyg didelės galios monarcho, kurio sostinė buvo, ėmė iš tiesų lygiuotis į didesniuosius anų laikų miestus ir pelnė deramą pripažinimą. Vytautas Vilniui suteikė (1424 metais) tam tikrų privilegijų, kurių galia miestiečiai buvo atleidžiami nuo įvairių duoklių, tačiau tais laikais jau ėmęs stiprėti nepakantumas kitatikiams lėmė, kad ta geradarybe vien tik Romos katalikų tikėjimą išpažįstantys naudojosi[80]. Šiaip ar taip, bet jokio persekiojimo miesto gyventojai dėl šito niekada nebuvo patyrę. Įžvalgia savo politika Vytautas, nors skaitydamasis ir su Jogailos siekiais, ir neišvengęs jungimosi su Lenkija pasekmių, vis dėlto sugebėjo atsilaikyti kurdamas savus įstatymus ar įsipareigojimus, kurie buvo reikalingi išimtinai Lietuvos interesams ginti. Didesnioji Vilniaus miestiečių dalis juk buvo gerokai didesnį gyventojų skaičių Lietuvoje sudarę rusinai, išpažįstantys graikų apeigų tikėjimą, todėl Vytautas neskubėjo imtis vykdyti tokių privilegijų, kurios būtų

80

Miesto archyve tų privilegijų nėra likę pėdsakų, bet jas mini K o j a ł o w i c z *Miscellanea*, p. 44, teigdamas, kad tokia geradarybė pirkliams skirta, bet apėjo schizmatikus, kurių, atkakliai Fotijo nuostatų besilaikančių, tarp rusinų buvo nemažai. Vytautas sugebėjo įvairiais būdais stiprinti savo aukščiausią valdžią Lietuvoje ir kliūtis, kurios stojo skersai kelio, atkakliai šalindavo. Vienas didžiausių ir opiausių nepatogumų buvo Maskvos metropolitų religinė viršenybė rusiškojo tikėjimo vyskupų Lietuvoje atžvilgiu. Kenksmingą tos viršenybės įtaką graikų apeigų tikėjimo dvasininkų ir gyventojų rusų mąstymo būdui ne kartą didysis kunigaikštis buvo pajutęs, ypač karų su Maskva laikais; o, be to, juk ir nemažos pajamos kasmet iš Lietuvos būdavo teikiamos Maskvos metropolitams. Vytautas užkirto tam kelią, nutraukdamas iš karto visus ryšius su naujai išrinktu Maskvos metropolitu Fotijumi ir paliepdamas vyskupams, susirinkusiems į Naugarduką, išrinkti iš savo tarpo Lietuvai atskirą metropolitą. Daugiau apie tai žinių yra įdėję: K u l c z y ń s k i *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*, Pars. III, p. 207, ir *Append. ad specim.* p. 75. S t e b e l s k i *Dwa wielkie Swiatła na horizoncie Połockim* etc. arba *Żywoty ŚŚ. Panień i Matek Eufrozyny i Parascewii*, l. 155 sqq.

supriešinę žmones ar tapę vidinių sąmyšių priežastimi. Vytautas, žmogus didis, nepalaužiamas, veiklus, sumanus politikas, iš tiesų gerbė Jogailą, tačiau valdė jį kaip norėjo ir dar tvirčiau savo rankose laikė galingos Lietuvos valstybės vairą. Tik prisimetė esąs paklusnus karaliui kaip savo viršesniam valdovui; vis dėlto nesantaikos vengė: vienijosi su Lenkija, bet niekados neišleisdavo iš akių išimtinai Lietuvos interesų. Daug prisidėjo prie pergalių prieš kryžiuočius, tačiau nesiekė visiško jų Ordino sunaikinimo, nors turėjo tam galimybių; pritarė ir skelbė sprendimus, varžančius toleranciją, kuria nuo seno Vilnius garsėjo, betgi nė vienos kurios nors tikybos išpažinimas dėl to per daug nekentėjo. Pavyzdžiui, husitai dargi ne kartą Vytauto globa naudojosi. Šis kunigaikštis nė nedvejodamas griebdavosi prie jo didybės nelabai derančių būdų, kad tik nukreiptų Jogailos dėmesį nuo Lietuvos valdymo reikalų. Žinodamas karalių esant įtarų, gebėjo supykinti jį su žmona, taip gana ilgam sudrumstęs namų ramybę, privertė lenkus gaišti dėl nesvarbių reikalų.

Jau senyvo amžiaus sulaukęs, Lietuvos kunigaikštis buvo priverstas kovoti su Pskovu ir Naugardu, nes norėjo atkeršyti už įvairias skriaudas, kurių Lietuvai iš tų galingų miestų tekdavo patirti. Pergalė jam buvo lemta ir tąsyk: dusyk pakartotas žygis, nepaisant didelių pavojų ir pasalų, sėkmingai pasibaigęs (1427 metais), prispyrė atkakti į Vilnių Pskovo pasiuntinius bojarinus Joachimą Pavlovičių ir Ivaną Sidorovičių, kurie, pakloję 1 000 sidabro rublių, meldė paleisti belaisvius, bet Vytautas jų neišleido tol, kol jam dar 250 rublių nepridėjo (1429 m.) per antrąkart atsiųstus: posadniką Silvestrą Levontjevičių ir vietininką Parfėjų[81]. Tais

81
Karamzin *Histor. Ross.*, vert. į lenk. k. V, 143, įdėjo šiuos Pskovo metraštininko žodžius, kalbėdamas apie tą pskoviečių pasiuntinybę, vykusią pas Vytautą: *Pskowicy posłasza k Welikomu Kniaziu Iuria posadnika*

pačiais 1386 metais Šv. Jono bažnyčią, Vladislovo Jogailos lėšomis statyti pradėtą, Vytauto užbaigtą, per dideles iškilmes pašventino vyskupai: Kijevo – Mykolas ir Plocko – Stanislovas[82]. Paskutinieji šio didžio valdovo viešpatavimo metai buvo apnuodyti atkaklių pastangų siekti Lietuvai karūnos. Imperatorius Zigmantas, įsibaiminęs dėl tokio aiškaus Jogailos valstybės stiprėjimo, be to, svarbiausiu to meto politikos tikslu laikydamas visų krikščioniškųjų kraštų suvienijimą turkams atremti, nusprendė imtis bet ko, kad tik sukiršintų Jogailą su Vytautu ir Lietuvą nuo Lenkijos

Timofiejewicz i Bojar cztoby posłał swoich Bojar k Witowtu i udariłby czołom za Pskowicz: i biasze tohda iemu brań s Kniazem Juriiem o Welikom Kniażenii, no obacze o wsem tom nebreh ureczesia, i na zimu prisła Wel. Kn. Bojar swoich wo Pskow i Pskowiczy posłasza s nimi posadnikow: Jakima Pawłowicz i Iwana Sidorowicz i Bojar i dasza im reczennoje Witowtu srebro. Oni że jechawsze w Wilno na srok i postawisza plenennych pred Witowtom, i srebro połazisza 1000 rublej, on że pohanyi srebro wzia, a plenennych na kreposti posadi. Za try nedeli do Welika dni Pskowiczi posłasza k Witowtu posadnika Selivestra Lewontiewicz i Władycznia Namiestnika Parfeja – i dokonczasza za połonennych połpiata sta rublew, a srebro dati na Pokrow. [Pskoviečiai pasiuntė pas didįjį kunigaikštį Jurgį posadniką Timofejevičių ir bajorus, kad siųstų savuosius bajorus pas Vytautą ir nusilenktų už pskoviečius; ir būsianti tada jam su kunigaikščiu Jurgiu Didžiosios Kunigaikštystės gynyba, bet tas visko atsisakė ir žiemai atsiuntė didysis kunigaikštis savo bajorus į Pskovą, ir pskoviečiai su jais atsiuntė savo posadnikus Joachimą Pavlovičių ir Ivaną Sidorovičių, ir bojarinus ir davė jiems Vytautui žadėtą sidabrą. Jie važiavę į Vilnių ir tapę Vytauto belaisviais ir sidabro praradę 1 000 rublių, o jis, niekšas, paėmė sidabrą ir belaisvius tvirtovėje pasodino. Likus trims savaitėms iki Velykų, pskoviečiai pasiuntė pas Vytautą posadniką Silvestrą Levontjevičių ir valdovo vietininką Parfėjų ir už belaisvius davė puspenkto šimto rublių, o sidabrą davė per Marijos Užtarėjos dieną (spalio pirmą pagal Grigaliaus kalendorių)].

82

Tai, kad Šv. Jono bažnyčią pašventino ne Vilniaus, bet kitų vyskupijų vyskupai, verčia manyti, jog Vilniaus vyskupijos sostinėje 1427 metais vyskupo vieta buvo vakuojanti. Kad būtų išsklaidytos tos abejonės ir kad smulkiau susipažintume su minėtos bažnyčios istorijos įvykių aplinkybėmis, šios knygos pabaigoje įdedame išsamesnių žinių šia tema. Žr. II Knygos III ir IV priedus.

atplėštų. Neva krikščioniškųjų valstybių sąjungos prieš turkus sudarymo dėlei, jis pribaudė Jogailą ir Vytautą, kad anas atmintinas daugelio monarchų ir kunigaikščių suvažiavimas būtų sušauktas Lucke. Tačiau kai ten išaiškėjo, kad, užuot aptarus turkų klausimą, imperatoriaus imamasi gudrių užmačių siūlyti Vytautui Lietuvos karūną, lenkai tuo bemat pasipiktino, svarstymai nutrūko ir visi skubinai išsivažinėjo. Zigmantas, vis dėlto pasėjęs nesantaikos sėklą tarp brolių ir dviejų tautų, pargrįžęs tuoj pat išleido pasiuntinius su karūna pas Vytautą. Deja, tik dalis tos pasiuntinybės pasiekė Lietuvos sostinę: kai kuriuos jų didžialenkiai sulaikė prie sienos ir imperatoriaus aktus, kuriais Vytautui pripažįstamas karaliaus titulas, atėmė. Dar prieš tai į Vilnių atvažiavę karaliaus ir Lenkijos senato siųsti Zbignevas Olesnickis ir Sandomiro vaivada Mikalojus Michalovskis grasino Vytautui karu, jeigu jis neatsisakysiąs savo sumanymo. Bet jokiems įkalbinėjimams ir grasinimams senasis Vytautas nepasidavė. Pats kone visą gyvenimą valdęs Lietuvą ir turėjęs tiek a įtakos Lenkijos valdžiai per savo genialumą, tiek pelnęs šlovės, vylėsi nors gyvenimo saulėlydyje savo galvą papuošti karūna. Ambicija to žmogaus buvo pašėlusi; tą senų seniausiai buvo patyręs Zigmantas, o kryžiuočiai dar geriau žinojo. Kurstė ją tad visokiausiais būdais, karūnos Lietuvai pelnymą vaizduodami puikiausiu atpildu Vytautui už jo laimėjimus, nenuilsdami stengėsi dvejus metus. Nepadėjo šiuo atžvilgiu nei popiežiaus Martyno V draudimas liautis kišusis į lenkų ir lietuvių reikalus[83]; nei ištvermingas lenkų

[83] Popiežius Martynas V 1428 m. rašė laišką, perspėdamas Kulmo vyskupą, kad nepaisydamas imperatoriaus Zigmanto įkalbinėjimų, nesiryžtų karūnuoti Vytauto Lietuvos ir Rusios karaliumi. Žr. *MSS Bibl. Pulawsk*. N. 35, orig. nuo 1400 iki 1500 metų. Toje pat Pulavų bibliotekoje yra popiežiaus Martyno laiškai – Nr. 99, kuriame atkalbinėja Romos

priešinimasis, nei pagaliau Jogailos pasiskelbimas, kad perleidžiąs Lenkijos karūną Vytautui. Vytautas, vienintelio troškimo apimtas, sukviečia pas save įžymiausius šiaurės šalių kunigaikščius arba jų pasiuntinius, ketindamas jiems dalyvaujant karūnuotis Lietuvos karaliumi. Į Trakus (1430 metais), kur didysis kunigaikštis paprastai gyvendavo didžiulėje pilyje, ir į Vilnių atvyksta: Maskvos didysis kunigaikštis Vasilijus Vasiljevičius, vadintas Akluoju, Tverės ir Riazanės kunigaikščiai bei daugelis kitų iš Rusios; Maskvos metropolitas Fotijas, Valakijos vaivada Aleksandro sūnus Elijas, Prūsijos didysis magistras Rusdorfas, Livonijos magistras, Mazovijos kunigaikščiai ir totorių chanai[84]. Pagaliau pakviestas atvyksta Jogaila, lydimas gausaus Len-

karalių Zigmantą nuo ketinimo karūnuoti Vytautą, ir Nr. 101, kuriame, rašydamas Vytautui, reiškia džiaugsmą dėl jo susitaikymo su Jogaila ir todėl dedąs viltis, jog čekų eretikai būsią šiek tiek apmalšinti.

84 Kryžiuočių Slaptajame Archyve, Karaliaučiuje, yra Vytauto laiškų, rašytų magistrui Rusdorfui (pasak Karamzino, V, p. 145) derybų dėl Lietuvos karūnos Vytautui dingstimi, kur viename iš jų, datuotame 1430 m. rugpjūčio mėn., didžiajam magistrui praneša apie Maskvos didžiojo kunigaikščio ir Tverės kunigaikščio atvykimą į Lietuvą rugpjūčio 8-ą. *Sofijski Wremiennik*, T. II, p. 2 taip pamini šį Trakų–Vilniaus suvažiavimą: *Toho że lieta (1430 m.), u Witofta sjezd był wsiem liudem ot wsiech zeml, wnuk jeho Kniaź Weliki Wasilej Wasilewicz Moskowskij i Korol Jahajło Olherdowicz i Kunszter Niemieckij Wojewoda i Fotiej Mitropolit i Kardinał iz Rima ot Papy i Kniaź Boris Twerskij i Wojewoda Ljasz Wołoszskij i Korol Czeski i wsi Kniazi i Wojewody i Władyki i bojare sa wsiech zieml byli u neho. I Kniaź Weliki uriadiw wsiech i otpusti smirom, a sam prestawisia, byw na welikom Kniażenii liet. XXXVIII. I siede po nem Szwitrihajła Olhirdowicz.* [Tais pačiais metais (1430) pas Vytautą buvo suvažiavę visų žemių žmonės: jo vaikaitis didysis Maskvos kunigaikštis Vasilijus Vasiljevičius ir karalius Jogaila Algirdaitis, ir Vokietijos vaivada Kunšteris, ir metropolitas Fotijas, ir kardinolas iš Romos nuo popiežiaus, ir Tverės kunigaikštis Borisas, ir Valakijos vaivada Ljašas, ir Čekijos karalius, ir visi kunigaikščiai, ir vaivados, ir bajorai iš visų žemių pas jį buvo. Ir didysis kunigaikštis visus apdovanojęs ir atsisveikinęs, Didžiąją Kunigaikštystę valdęs 37 metus. Ir po jo sėdi [soste] Švitrigaila Algirdaitis].

kijos senatorių būrio. Puikų suruošia Vytautas priėmimą, bemaž du mėnesius užsitęsusį, mat nuo rugpjūčio pradžios iki rugsėjo pabaigos vyko tas svarbus kunigaikščių susibūrimas. Tačiau galima buvo numatyti, kad tas prašmatnias iškilmes, tą smagią viešnagę nutrauks liūdni įvykiai. Lenkų priešinimasis buvo pernelyg grėsmingas, pernelyg tvirti ir šventi jau buvo tuomet ryšiai, sieję Lietuvą su Lenkija, o karalių su Vytautu, kad prieš Vladislovo Jogailos ir Lenkijos senato valią galima būtų didžiajam kunigaikščiui uždėti Lietuvos karaliaus karūną ir paskui išlaikyti ją nebaudžiamiems. Vytautas, vėl su įkarščiu išsakęs savo didelį norą stojęs prieš karalių ir senatorius, kai visi jo prašymai ir maldavimai buvo tačiau visai atmesti, nusprendė imtis kitų būdų: palenkti dovanomis ir pažadais Krokuvos vyskupą Olesnickį, kuris kartu su Krokuvos vaivada Janu iš Tarnovo turėjo lemiamą balsą karaliaus taryboje. Bet šis vyras, tiesus ir nepalaužiamas, davė jam tokį įsidėmėtiną atsakymą: „Nors Vytautas ir vertas yra karūnos, tačiau, jeigu trokšta jos nepaisydamas šventos priesaikos, kokią pats davė, užuot savo šlovę apvainikavęs, gėdą sau užtrauks, o tėvynei nelaimę atneš. Argi Vytautas nesupranta, jog Zigmantas ir kryžiuočiai, įnirtingi dviejų susivienijusių tautų priešai, ne dėl ko kita siūlo jam karūną, kaip tik savo suktas užmačias dangstydami, siekdami Lietuvos ir Lenkijos supriešinimo ir galios sužlugdymo? Tyko jie tik mūsų pražūties, nori, kad įsiliepsnotų vidaus kovos. Stebinantis dalykas, kad Vytautas, bevaikis ir jau galadienis, trokšta to, ko neturės kam palikti! Apie save pasakysiu: nei dovanomis papirkti, nei grasinimais įbauginti neįstengs; mat tėvynės meilę ir dorą labiau už visus Vytauto turtus vertinu!" Šis atsakymas, vertas išlikti tolimiausių ainių atmintyje, pagaliau privertė ir Vytautą sudvejoti dėl savo sumanymo. Širdgėlos ir senatvės kamuojamas, praradęs bet kokią viltį

kada nors turėti taip godotą karūną, jis sunkiai susirgo, o gausiai susirinkę svetimšaliai pradėjo išsivažinėti iš Vilniaus. Liko tik vienas Fotijas, Maskvos metropolitas, ketinęs išprašyti Kijevo metropolijos prijungimą prie Maskvos; gražiai, kaip byloja Rusios metraštininkai, buvo Vytauto priimtas, bet dėl ano ligos nieko nelaimėjęs, irgi išvyko į Maskvą. Tuo tarpu karalius, regėdamas didįjį kunigaikštį kasdien silpstantį ir būdamas tikras, kad šis jau galutinai atsisakė savo sumanymo, aukštuosius didikus iš savo tarybos išsiuntė atgal į Lenkiją, kad jam netrukdytų Vytauto mirties atveju. Mirtis ta galop ištiko 1430 metų spalio 30 dieną Trakuose, gedint visai Lietuvai ir net lenkams, kuriuos tiek kartų vedė į pergalingo mūšio lauką, kurių karalių tvirtu petimi parėmė ir apsaugojo. Vytauto palaikai buvo atvežti į Vilnių ir iškilmingai palaidoti[85]. Vytautas savo laikais buvo didžią šlovę pelnęs karžygys, šiaurės kraštuose labiausiai aukštinamas monarchas; nė vienas iš tuomet viešpatavusiųjų, jam neprilygo narsa ir kario šlove. Veiklus, santūrus, kilnus, mylintis tėvynę, pasižymėjęs mūšiais, sumanymais ir politika, tačiau ūmus, per daug ambicingas, kartais siekiantis savo tikslo bet kokiomis priemonėmis, – tokie tad buvo Vytauto geri ir blogi bruožai. Vis dėlto pirmieji nusveria antruosius: juk visos Vytauto dorybės tik jo paties, gyvenusio

85

Tiesa, šimtmečiu vėliau karalienė Bona pagerbė Vytauto atminimą antkapiniu marmuro paminklu didžiojo altoriaus dešinėje pusėje. Iš vieno Vytauto dovanojimo akto Trakų miestui, 1384 metų rugpjūčio 23 dieną rašyto, aišku, kaip tatai ir iš istorijos žinoma, kad tuo metu jis jau buvęs krikščionis, ką liudija patys pirmieji to dokumento žodžiai: „Mes, didysis kunigaikštis Vytautas, švento krikšto metu gavęs Aleksandro vardą" ir t. t. Jo žmonos – Smolensko kunigaikštytė Ona, o kita – Algimanto Alšėniškio duktė Julijona –išpažino graikų apeigų tikėjimą ir Trakų pilyje, dar prieš Lietuvos krikštą, turėjo savo koplyčią, kurios pėdsakų šios pilies vienos sienos senovinėje tapyboje yra iki šiol išlikę.

dar barbarų laikais, išsiugdytos, o už tai, ką istorija jame regi pikta, ne tik jam vienam kaltė tenka, bet dar ir anų laikų tamsybei, kunigaikščių išprusimo stokai arba visiškam jo nebuvimui[86]. Jo laikais Lietuva ir jos sostinė Vilnius liovėsi buvę atviras laukas kryžiuočių grobimams ir plėšikavimams, jo laikais patirta, ką reiškia saugi nuosavybė ir prekyba.

86
Vytautui nebuvo svetimi ir mokslai, bent jau tokie, kokie XIV ir XV amžiuje galėjo būti. Anglijos istorijoje yra išlikusių pėdsakų, kad anuomet žymus tos tautos teologas Tomas Waldenas, garsus savo disputais su Viklifo sekėjais ir husitais, kurį Anglijos karalius Henrikas V buvo pasitelkęs į Vladislovo Jogailos derybas su kryžiuočiais, kiek laiko viešėjęs Vytauto rūmuose ir mokęs jį krikščioniško tikėjimo tiesų. Žr. S m o l l e t *Story of England*, t. IX, B. 4, p. 163.

VILNIAUS MIESTO ISTORIJA

II

KNYGOS

PRIEDAI

I

Šio dokumento ir kito, po jo, nuorašą gavome iš daktaro Napierskio, labai vertingos nuorodos Livonijos dokumentų rinkinyje autoriaus.
(Plg. *Ind. cod. hist. dipl. Livoniae*)
T. I, p. 132, N 518.

Dinaburgo komtūras praneša Livonijos magistrui, kad Švitrigaila, išleistas iš nelaisvės, vėl traukia į mūšio lauką; kad Pilies kalną Vilniuje ištiko griūtis; kad vienas Vengrijos kunigaikštis su 700 raitelių pulku pasiskelbė Vytautui tarnausiąs ir t. t. Rašyta: Liksnoje, antrą savaitę po Viešpaties Prisikėlimo. Be metų (turbūt, 1396).

(Iš originalo Karaliaučiaus Slaptajame Archyve)

Adresas toks: „Deme Erwerdighen Meister to Lyfflande mit Werdicheit kome desse Breef dorch dach und nacht sunder alle sümen B.“ (Didžiai gerbiamam Livonijos magistrui šis laiškas turi būti tikrai ir nedelsiant atiduotas).

Mūsų nuomonę apie šio laiško senumą patvirtina ne tik jo pobūdis, bet ir ta užuomina apie Švitrigailos paėmimą

neleidžia manyti buvus kitus metus, juk kaip tik tuo laiku Vytautas su Smolensko pulkais Švitrigailos ir Livonijos užimtą Vitebską po keturių savaičių apgulties atgavo ir patį Švitrigailą paėmė į nelaisvę. Kaip buvo išvaduotas Švitrigaila ir kitos žinios iš šio laiško iki šiol istorijoje nebuvo minimos.

Copia

Minen Willighen Horsam to voren. Erwerdighe leun Her Meister Wetet dat ik Peter van der Lyxten gesant hadde to Lettouwen vmme tidinge to vorvarende. Des is he wedder gekomen vnde secht my wo Swittergaijle vt sij. vnde dar sint ij Hertegen gewesen mit macht vnde hebben de al doet geslagen de dar weren. dar he gevangen sat. ok so hebbet se al doet geslagen vnde geköppet de underwegen quemen vnde *moetten* (*). Hir vmme so licht Vitowte selnen to Trakken vnde is seer beebroenet vmme des willen vnde wil to Trakken liggen wol XII weken wente he sik seer besorget vor verretnisse vnde heft Maunewiten vnde vppersten mcenliken by sik to Trakken vnde gheit alle daghe mit en to rade. Men Peter konte des nicht vor varen wat weges dat Swittergayle ute were. ok so sede he my dat Swittergayle we re mit groter macht vnd groter hulpe vt getogen vnd mit veel volkes. ok so secht he dat de Berch sy dael gevallen dar dat oenerste Slott vppe licht. vnde dat is to gekomen van dem Sode (**) (sic) vndo is gestoertet vppe Manneuiten Wenigge (Wohnung) vnde Manneuite heft groten Schaden genomen sin schenke vnde sin vpperste Maget de bevellen dar doet vnde alle sin smide (Geschmeide) bevel dar ok. ok so were he dar sulnen mede ben allen weer he des nicht bi dage waar geworden Men de Mure de en is nicht gestoertet sunder de berch allene. ok so is dar en Hertege tor Villen

*

Nežinau, ką galėtų šis posakis reikšti; panašiausia būtų į *metzen* – žudyti. Pagaliau galėtų būti kas nors artimos reikšmės: *machen, mayen, maiten,* kuriuos aptikau J. G. Vachterio *Gloss. Germ.*, nors čionai ir nelabai tinka.

**

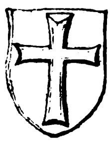
Gal nuo *sieden* – virti; iš čia – kaitra, tvanka.

Kopija

Pirmiausia mano nuolanki tarnystė Jūsų dėlei. Kilmingasai ir malonusis magistre, žinokite, kad buvau pasiuntęs iš Liksnos į Lietuvą Petrą viską susižinoti. Jis dabar grįžęs man pranešė, kad Švitrigaila yra laisvėje, ir kad buvo čionai du kunigaikščiu su žmonių pajėgomis, ir pastarieji išpjovė visus aną saugojusius (užmušė visus, kurie buvo ten, kur jisai sėdėjo nelaisvėje). Žudė dargi ir kapojo visus, kas tik jų kelyje pasitaikydavo. Pats Vytautas užtat Trakuose būna; jam tai didelį kelia nerimą ir, bijodamas išdavystės, nori dar dvylika savaičių Trakuose išbūti. Prie savęs Trakuose jis turi Manvydą ir seniūną ir su jais kasdien tariasi. Mano Petras negalėjo išsiteirauti apie Švitrigailos pasišalinimo priežastį: tepasakė man, kad Švitrigaila su gausia kariauna, nemažais paramos pulkais ir daugeliu žmonių patraukė. – Praneša man vėliau, kad įvyko griūtis kalno, ant kurio stovi Aukštutinė pilis, dėl „Spieki" priežasties. Tas kalnas užslinko ant Manvydo rūmo (namo) ir daug nuostolių pridarė, jo pataurininkis ir rykūnės (*ozzerfie Mergel, oberste Magd*) buvo užpilti; dar nuošliaužos užvertė visas jo brangenybes. – Patsai būtų lygiai taip pat žuvęs, jeigu nebūtų buvę po dienos pastebėta. Bet tik kalną griūtis palietė, mūrai išliko sveiki. Vienas Vengrijos kunigaikštis atvyko su aštuoniasdešimčia raitelių į Vilnių, siūlydamasis Vytautui į tarnybą su 700 raitelių. Jis (Vytautas) visame krašte uždėjo didžiulius mokesčius kiekvienam, be jokių skirtumų, pagal jo turtą: bajorams, miestiečiams ir prastuomenei. Gyvena dar Vilhelmas ir Hermanas van der

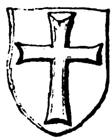
gekomen mit LXXX perden de is vt Vngeren de büt sik Vitowten to Denste mit VII^{c} perden. ok so heft he grote Schattinge laten gan doer sin laut enen jeweliken na siner macht he sy baiar borger edder bur. ok so lenet Willem vnd Hermen van der Koken noch sunder see Sitten in den Isern. God beware jw Erwerdicheit gesunt to langer tyd. gescereuen tor Lyxten des andern Sundages post octauas Pasce.

Cumptur to Duneborch.
(unters) Stimmt mit dem riginal:
Dr. Hennig.
Rgb. geb. Urch Dir.
Pro vera copia copiae
Dr. Napiersky.

Kokenai, tačiau vieši Iserne. Lai Dievas Jūsų Prakilnybei ilgam sveikatos duoda. Rašyta Liksnoje antrą sekmadienį po Velykų oktavos.

Dinaburgo komtūras
(parašas)
Originalą atitinka:
Dr. Hennigas
Karal. Slapt. Arch. Direktorius
Už nuorašo perrašymo teisingumą [atsako]
Dr. Napierskis

II

(Plg. *Ind. cod. hist. dipl. Livoniae*)
T. I, p. 136, N 533

Dinaburgo komtūro pranešimas Livonijos magistrui apie Vilniaus miesto, tenykštės kapitulos ir pilies gaisrą, apie nuostolius, kokių per tai patyrė Vytautas. Rašyta: Liksnoje penktadienį prieš Šv. Gertrūdą (kovo 17-ą). Be metų (tikriausiai 1399).

(*Iš originalo, esančio Karaliaučiaus Slaptajame Archyve*).

Adresas toks: „Deme Ersamen Meister to Leyflande mit Ersamicheit sunder sumen." Dar yra apvalaus, geltono vaško antspaudo nuotrupų. (Šį laišką dedame, pažymėdami 1399 m., kadangi jame yra kalbama apie Vytauto sutartį su totorių chanu, kuri kaip tik tais metais buvo sudaryta. Lietuvos istorijos tyrinėtojams Vilniaus gaisras apie tą laiką nėra žinomas).

Copia

Minen wilgen Horsam mit gantzer Stedicheit tonoren Ersame lene Her Mester Wetet dat ik enen Dener gesant hadde tor Vylle vnd he secht tidunge dat de stat tor Vylle altomale vorbrant sy vnd de dom de is ok vorbrant vnd des Koniges Kemenade (Schlosz-Gewölbe, Schatz-Kammer) de is vorbrannt mit alle deme schatte vnd Kleynoede dat darynne was ok so sint deme Konige Vitoweten vorbrant Xj Hyngeste Sunder ander Perde vnd ander Quek (Vieh) in eyme stalle vnd vte deme stalle dar was dat vner ute gekomen vnd des Koniges Hofdar selnest tor Vylle de is ok altomale vorbrant vnd vele

Kopija

Pirmiausia, Jūsų Malonybe Pone Magistre, būdamas nuolankus ir ištikimai tarnystę Jums eidamas, pranešu, kad buvau pasiuntęs tarną į Vilnių, o pastarasis man atnešė žinią, jog Vilniaus miestas visiškai sudegė; katedra ir karaliaus iždas su visais jame buvusiais turtais bei brangenybėmis irgi sudegė. Be to, dar (*deme Konige*) sudegė Vytauto vienuolika eržilų, be kitų žirgų ir gyvulių arklidėse, kur būtent užsiplieskė ugnis. Ūkiniai prie jų priklausantys pastatai (*des Koniges Hof*)[α] taip pat Vilniuje sudegė kartu su daugybe javų ir kitų

α

Hof, area, domus, regia, universus principis comitatus – praedium cum omnibus aedificiis, agris, pasenis etc. W a c h t e r i, *Gloss. germ.* Čia aiškiai pastarąja prasme; juk folwark – ūkiniai sandėliai.

Korns vnd ander gudes dat dar inne deme Houe was Ok ersame lene Her Mester zo secht de vorgescreuene Dener dat deVörste Vytouwete wil wesen to Garden kegen Palmen vnd den Paschen dar holden Vortmer so heft he Mannevyden to sych vorbodet to Garden vnd dar is Mannevide eme entegen togen mit groteme vrochten (*) vnd seyde daromme dat de Ville vorbrant is. Ok so secht de Dener dat vnse Hogemeister hebbe gesant twey hedeger ute Pruetzen an den Konig van Polen vnd dat heft de Vorste Vyttowete gescreuen Mannewiden vte des munde heft id de Dener gehort. Ok Ersame lene Her Mester so heft de Voerste Vyttowete den dueschen Kopluden laten to seggen dat se kegen Pinxten altomale ute syme lande teen Ok zo secht he dat de Vörste Vittowete sich vorlikent (verglichen) hebbe mit Tatarschen Keysern und heft vrede gemaket alvmme ok so heft de grote Keyser von Tateren deme Vorsten Vittoweten gesant enen to male vrentliken bref. Ok so sande he eme en grot Der dat is geheten en Drummedarij Got Sterke iuwe Ersamicheit gesunt to langen tid Gescreuen tor Lyxten des Vrygdages vor Gertruden Virginis.

Ok so secht de Dener dat de Borger tor Vylle seggen dat deme Vorsten Vittoweten mer denne IXM. stuecke sylners sy schaden geschen van deme brande.

Cumpthur to Düneborch.
(unters) D.
Pro vera copia copiae
D. Napiersky.

atsargų, ten buvusių. Tasai pasiuntinys pasakoja mums, gerbiamasai ir malonusis Pone Magistre, kad kunigaikštis (*de Vörste, der Fürst*) Vytautas turėjo būti Gardine apie sekmadienį balandį ir per Velykas ..., todėl tad pakvietė pas save į Gardiną Manvydą; pastarasis atvyko susitikti su juo labai susikrimtęs ir kalbėjo (*dubie*), kad ... todėl, kad Vilnius sudegęs. To pasiuntinio pranešta dar man, jog mūsų didysis magistras pasiuntė du Ordino vyresniuosius iš Prūsijos pas Lenkijos karalių, ir kad apie tai Vytautas rašė Manvydui, iš jo pačių lūpų mūsų žinianešys šitą girdėjęs. Dar duodame žinoti, Jūsų Prakilnybe Malonusis Pone Magistre, ir apie tai, kad (*de Vörste*) Vytautas vokiečių pirkliams įsakė apie Sekmines kraštą jo apleisti ... Dar iš to paties pasiuntinio turiu, jog (*de Vörste*) Vytautas su totorių chanu užmezgė draugiškus ryšius ir sutarė dėl taikos. Totorių didysis chanas atsiuntė jam labai bičiulišką laišką ir kartu didžiulį žvėrį, kurį vadina *dromedaru*. Lai Dievas Jūsų Prakilnybei duoda stiprybės ir sveikatos ilgiems metams. Rašyta Liksnoje, penktadienį prieš Šv. Gertrūdą.

Dar man sako pasiuntinys, kad, pasak Vilniaus gyventojų žodžių, tasai gaisras (*deme Vörste*) Vytautui padaręs nuostolių už 60 000 sidabro luitų.

Dinaburgo komtūras
(parašas)
Originalą atitinka:
Dr. Hennigas
Karal. Slapt. Arch. Direktorius
Už nuorašo perrašymo teisingumą [atsako]
Dr. Napierskis

* *vrochten* tariau esant *Fruechten* (daržovės, maisto produktai) bet greičiau tiktų *Fuerchten* (*Belgis vruchten, vorchten vide* J. G. Wacht. Gloss. germ.) – baimintis, daiktavardis – baimė (*trwoga*); tuokart ir *seyde* galima būtų tarti esant *sagte* – kalbėjo. Toks aiškinimas rodytų, kad Vytauto gaisro metu Vilniuje nebuvo.

III

APIE ŠV. JONO BAŽNYČIĄ IR APIE TO PATIES VARDO KOLEGIJĄ, TAIP PAT APIE VISUS PADALINIUS IR PASTATUS, TĄ KOLEGIJĄ SUDARANČIUS; ISTORINIAI–TOPOGRAFINIAI DUOMENYS PAIMTI IŠ BUVUSIO VILNIAUS EDUKACINĖS KOMISIJOS ARCHYVO BYLŲ

A) Apie Šv. Jono bažnyčios Vilniuje įkūrimą ir jos prijungimą prie Akademijos kolegijos

Vladislovo Jogailos valdymo laikais lietuvių tautos atvertimui į šventąjį tikėjimą atminti Vilniuje 1386 m. įkurta Šv. Jono bažnyčia, o kunigaikščio Aleksandro Vytauto laikais Lietuvos Kunigaikštystės visuotinomis lėšomis 1426 m. pabaigta, pašventinta dviejų vyskupų – Plocko ir Kujavų, 1427 metų sausio 10-ą, kaip šitai žinoma iš tų pačių vyskupų duoto indulto.

Nuo įkūrimo laikų ta bažnyčia buvo pavesta klebonams su suteiktais arkipresbiterių titulais, kuriems į pagalbą buvo duota keletas kunigų.

Bažnyčios pajamos priklausė: dalis arkipresbiteriui, dalis Vilniaus gyventojams, Šv. Jono brolijai priklausantiems, kurie buvo įpareigoti rūpintis bažnyčios reikmėmis, pastatais ir papuošimu, *ad tenorem* [pagal] sutartį, 1521 metų balandžio 9 dieną sudarytą Vilniaus miesto su tos bažnyčios arkipresbiteriu Leonardu Rodijanu, o šviesiausiojo karaliaus Žygimanto Augusto patvirtintą. Tasai karalius 1571 metų kovo 10 dieną Šv. Jono bažnyčią atidavė kun. Valerijono Protasevičiaus, Vilniaus vyskupo, Akademijos kolegijos fundatoriaus instancijai su visu turtu ir arkipresbiterio namais pri-

jungė prie *Societatis JESU* [Jėzaus Draugijos] kolegijos. Panaikinęs ano titulą ir pareigas, įvedė nuolatinio vikaro pareigybę su jam priskiriamais adjutoriais [pagalbininkais], *in cura animarum administranda* [rūpintis sielovada]; o tiems patiems [šviesybėms vienuoliams] jėzuitams suteikė neribotą teisę minėtąjį vikarą siūlyti. Rudaminos bažnyčią atidavė kolegijai ir davė kitus nurodymus vienuolių jėzuitų bažnyčios ir nuolatinio vikaro bažnyčios aptarnavimo atžvilgiu, visa kita pavedė vyskupui. Jaugi 1571 metų birželio 1 dieną Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius, deramu išlaikymu aprūpindamas vikarą ir jo adjutorius, skyrė arkipresbiterio nuo seno laikytas valdas: *Helanokempis* (Elniakampius), Putviškes, Pukančius ir Rudaminą su bažnytėle, ten pat pastatyta, ir viską patvarkė pagal aukščiau minėtą karaliaus privilegiją.

1571 metų gruodžio 22 dieną. Toks parapijinės Šv. Jono bažnyčios Apaštališkojo Sosto valia inkorporavimas į Akademijos kolegiją yra patvirtintas kardinolo Pranciškaus Komendoni, Šv. Cyriako Termuose skirto. O kadangi Vilniaus miesto magistratas priešinosi aukščiau nurodytiems potvarkiams, įvairius savo reikalavimus ir sumetimus išsakydamas, užtat 1667 metų balandžio 4 dieną Vilniaus magistratas stojo į teismą su Šv. Jono bažnyčia, ir 1667 metų lapkričio 19 dieną Vilniaus magistrato neteisingos pretenzijos Šv. Jono bažnyčios atžvilgiu buvo išnagrinėtos, o 1668 metų gegužės 17 dieną karaliaus raštu galutinai patvarkyta ir Šv. Jono bažnyčios užtikrinta priklausomybė pripažinta vienuoliams jėzuitams.

1581 metų birželio 9 dieną. Kad bažnyčia būtų geriau tvarkoma ir būtų parinktas tinkamas asmuo užimti nuolatinio vikaro pareigas, Vilniaus kapitula, *Jus Patronatus* teisės siūlyti į vikarus atsisako ir perleidžia Akademijos kolegijos Rektoriams tėvams jėzuitams, kas taip pat 1651 metų spalio 2 dieną patvirtinta.

1581 metų liepos 7 dieną. Jus Patronatus [teises], garbiosios Vilniaus kapitulos perleistas Rektoriams, apaštališkasis nuncijus Bretanės vyskupas Jonas Andrius Apaštališkojo Sosto valia patvirtino, o 1651 metais gruodžio 21 dieną Vilniaus vyskupas Jurgis Tiškevičius tą patvirtinimą priėmė ir atnaujino.

1654 metų kovo 2 dieną. Asesorių sprendimas byloje su Vilniaus magistratu, tas aprobacijas ginčijančiu, paskelbtas; karaliaus raštas, ta pačia data pažymėtas, duotas dvarioniui sprendimo vykdymo reikalu, ir 1654 metų liepos 4 dieną įvykdytas sprendimas patenkino magistrato ieškinį.

Ieškinys

Šv. Jono bažnyčios klebonas Adomas Ancypa, remdamasis jam suteiktomis fundacijomis, padavė skundą, kaltindamas ankstesniuosius tėvus jėzuitus:

1mo, kad jis, būdamas šiuo metu tos bažnyčios klebonas, *ad mentem* fundacijų laiko Elniakampius, Putviškes, Pukančius ir Rudaminą su žemėmis, ežerais ir t. t., duodamas išlaikymą savo adjutoriams; kad iki šiol aukas bažnyčiai nešamas ir mokesčius surenkamus už namus imdavo.

2do, kad tėvai jėzuitai didelę aikštę prie bažnyčios, sodą ir 4 užvažiuojamus namus, pritaikę vaistinei, spaustuvei ir mokyklai, prie kolegijos prijungė.

3tio, plytinę su žemės sklypu ir lanka Antakalnyje paėmę, jie *artylleryi judicialiter* pralaimėjo, kadangi, dokumentų stokodami, neturėjo kuo teisme įrodyti nuosavybę.

4to, Virogorų ežerą su žeme, miškais, lankomis tie patys tėvai jėzuitai pasisavino. *Apraeveniendo* tad *possessioni* bažnyčios ir turtų, tasai pat šviesusis kunigas Ancypa, Švento Jono bažnyčios klebonas, skundą pateikė.

B) Žinios apie Dievo Kūno koplyčios įkūrimą

Patikimų pirminių žinių apie tos koplyčios būklę nėra galimybių išsiaiškinti, kadangi dokumentų ir visokių senųjų raštų dalis 1660 metais maskvėnų paimta, dalis 1737 metais per gaisrą kartu su koplyčia sudegė, kas taip ištrynė jos atminimą, kad tik tradicija rodo tą koplyčią nuo seno buvus Vilniaus magistrato pareigūnų globoje ir priežiūroje. Išlikę dokumentai, iš įvairių rankų gauti, tai patikina. 1539 metais kardinolas Komendoni atsiuntė Vilniaus vyskupui Valerijonui Protasevičiui bulę, kuria steigiama Dievo Kūno arkibrolija, o 1573 metų vasario 3 dieną, valdant Žygimantui Augustui, buvo funduota arkikonfratrija ir tais pačiais metais lapkričio 27 dieną to paties vyskupo surengtas iškilmingas įvesdinimas. 1577 metų gruodžio 19 dienos, o pirmesne 1539 metų Grigaliaus XIII bule buvo patvirtinta Vilniaus arkikonfratrija ir agreguota prie Romos, ką vėliau, 1646 metais, popiežius Inocentas X irgi patvirtino.

Tos Dievo koplyčios pajamas sudarė jai skirtas mokestis nuo įvairių mūrinių namų, renkamas iš vietos didikų, bet dėl pradangintų dokumentų pajamų dydis nėra žinomas; tačiau kai kurie mūriniai namai ir dabar prie tos koplyčios priklauso; jais disponuoja Vilniaus magistratas per savo valdytojus, o iš gautų pajamų tenkinami koplyčios poreikiai.

Mūrinius namus, kurie buvo skirti tos koplyčios pajamoms, privilegijomis nuo mokesčių atleido Lenkijos karaliai: Žygimantas III – 1601 m.; Vladislovas IV – 1633 m.; Jonas Kazimieras – 1664 m.

Tą koplyčią iš griuvėsių kėlė ir daug lėšų sudėjęs išpuošė Trakų vaivada ponas Oginskis.

Toje pat Dievo Kūno koplyčioje 1589 metų liepos 29 d. buvo paskelbta Maloningosios Dievo Motinos brolijos įkūrimas ir kunigo Petro Skargos suteikta promocija sujungta

su Dievo Kūno arkibrolija; funduota buvo sekant Romos *montium pietatis* pavyzdžiu, kur turtai būdavo kaupiami varguolių ir prieglaudų dėlei, tačiau šito ir pėdsakų jau nebelikę.

C) Apie Akademijos aikštės išplanavimą ir jos apstatymą Mokyklos, Iždo, Knygyno bei kitos paskirties pastatais

Akademijos aikštė – netaisyklingas ketvirtainis, iš vienos pusės išsišaunančios bažnyčios, iš kitos, nuo vartų, – kolegijos sienų, iš trečio ir ketvirto šono – mokymosi patalpų kolonadomis apsiausta, ištisai visa išgrįsta smulkiais akmenimis.

Įėjus pro didžiuosius bažnyčios vartus, kairėje pusėje, prie bokšto *alias* varpinės, Akademijos visuotinių iškilmių salė, pailgos formos. Puošyba tos salės viduje: palei apačią maža atbraila, padengta pokostu blizginta skarda, ant atbrailos piliastrai su kapiteliais, iš nugarinės pusės patamsintais vinguriais marginti, virš jų kornišas su didesniais ir mažesniais karnizais, o tarpe jų rangosi vingriai juodai dažyti, vokiečių maniera, po to žemutinis ir aukštutinis stogai, su cokoliu, ant gegnių, iš čerpių; langai stoge ir skliautuose vienodai skarda, pokostu padengta, apkalti. Į tą pastogę įėjimas iš Teatro galerijėlės. Pati salė turi du įėjimus su dviem pamūromis, kurios apkaltos dažytomis lentomis, kiekviena jų iš 4 medinių laiptelių, durys dvejos, dvigubos, ąžuolinės, puoštos raižiniais, su baltai dažytais geležies vyriais, su dviem prancūziškais užraktais, geležies skląsčiais; langų apačioje ir viršuje – 6, langų rėmai – medžio, mažų langelių – 4, su švino rėmais ir įtaisytais geležies brūkliais; aukštas arkinis skliautas, kurio viduryje, sienoje nutapyta Atėnė. Grindys iš plytelių. Katedra viena, raižyta, ištapyta aukso spalva, vietomis paauksuota, virš jos baldakimas ir pačiame

viršuje JĖZAUS vardas, viskas sena. Prie katedros [grindys] suleistų lentų, o pati katedra stovi ant dviejų medinių pakopų, paskui iš abiejų pusių tęsiasi paprasta dažytos sienos [juosta], virš kurios kabo portretai paprastais rėmais. Katedros dešinėje pusėje: *1mo*: popiežiaus Grigaliaus VIII, kuris Akademijos steigimą patvirtino. *2do*: Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus, Akademijos fundatoriaus. *3tio*: kardinolo Jurgio Radvilos. *4to*: Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio. *5to*: Vilniaus kanauninko Stanislovo Vilčiopolskio. *6to*: Vilniaus kapitulos kanclerio Jono Vaišnarovičiaus. *7mo*: t. Skargos, SJ, *8vo*: t. Kojelavičiaus, SJ *9no*: t. Sarbievijaus, SJ. *10mo*: t. Krygerio (Krüger), SJ. Kairėje pusėje karalių: Žygimanto Augusto, Stepono Batoro, Augusto II, Augusto III, Lietuvos didžiojo maršalkos Kristupo Radvilos, Lietuvos pakanclerio Leono Sapiegos, Lietuvos didžiojo marš. Stanislovo Radvilos, Vilniaus vaivados Mykolo Paco, Jo Karališkosios Didenybės sekretoriaus Adrijano Vežbickio, Liaskovskio. Iš viso 20 paprastos tapybos portretų. Nuo katedros palei sienas – meistrų darbo mediniai suolai, besitęsiantys durų link, su pakojomis ir spraustlentėmis, pušies medžio, išrikiuoti trimis eilėmis, tarsi bažnyčioje – žemiau, aukštėliau ir dar aukščiau. Krėslas vienas, didelis, apmuštas raudona gelumbe, baltomis galiono juostelėmis apdėliotas, su ranktūriais ir dviem pasidabruotais rutulėliais, senas; krėslų, oda apmuštų, – 3, staliaus darbo stalelis – vienas, ir pastovas prie lentos atvaizdams rodyti. Ta salė aukštumo sulig 3 aukštais.

Prie aktų salės prasideda kolonada, kuri su ta sale sudaro Akademijos keturkampės aikštės vieną kraštą, turi 7 arkadas per 2 aukštus. Tarp arkadų yra stulpai, kurie pirmame aukšte, nuo apačios, tarsi piliastrai, kapiteliais aptaisyti, paskui virš jų kyla į antrąjį aukštą piliastrai su čerpėmis padengtais kapiteliais, ant tų piliastrų yra tapyti Dievo

Bažnyčios [mokslų] daktarų portretai, iš vienos pusės – 3, iš kitos – 2; o aukščiau maži piliastrėliai ir virš jų tų daktarų prašmatnios insignijos, o ant 6-jo piliastro P. JĖZUS ir ant piliastrėlio – ištapytas vardas – JĖZUS; visa tai įprasta tapyba ant mūro sienos atlikta, virš kurios mažas čerpių stogelis. Po to trečiojo aukšto teatro mūro siena, puošta piliastrais ir mažu kornišu, stogas su Aktų salės ir kolegijos stogu susisiekiantis, per vidurį kirstas atbraila, dengtas čerpėmis, turi du langu, vadinamus karvelidėmis.

Priešais pirmąją arkadą yra plytų pakylos, pasvirusios, be laiptelių, į antrąjį aukštą ir į teatrą; priešais antrąją arkadą yra klasė, kurioje dabar laikomos malkos. Durys į ją pušinės, staliaus darbo ir t. t., skliautai arkiniai ir grindys plytelių. Prie jos yra dvi klasės, šalimais viena kitos, kur stovi žalių koklių krosnys, skliautai arkiniai ir grindys plytelių, langai su geležinėmis grotomis, katedros dvi ir suolai studentams. Prie pastarosios klasės – įsienis atliekoms ir kamaraitė, kur vasarą laikomi langai. Ten tad laiptai aukštyn iš 22 pakopų, mūriniai.

Užlipus į antrą aukštą, po kaire ranka – seni laiptai, apkalti lentomis. Einant antrojo aukšto koridoriumi – 3 klasės, greta viena kitos, kuriose langai be grotų, katedros su durelėmis, ant vyrių įstatytomis, krosnys žalių koklių, skliautai arkiniai, grindys plytelių ir po 4 eiles suolų studentams. Taip pat laiptai į teatrą, pradžioje 2 pakopos ir grindys plytelių. Durys pušinės, dvigubos, apkalinėtos, su geležiniais vyriais, nuo įėjimo einant tiesiai yra 3 pakopos iš plytų; 2 langai nuo gatvės pusės, be stiklų, į teatro prieangį, kur grindys ir lubos lentų, langų – 7, be stiklų, langinės kiekvieno dvigubos, medinės, dažytos, su geležiniais vyriais ir geležiniais brūkliais; toliau medinės grotos įstatytos į geležinius vyrius, už jų staliaus darbo pertvaras su durimis, vienu vyriumi. Pagaliau salė komedijoms ar tragedijoms rodyti, su keturio-

mis didelėmis arkadomis ir dviem mažomis, jas laiko stulpai. Skliautų nėra, o lubos kiek išklotos lentomis. Aktoriams pakyla išklota lentomis, nuožulni, frontonas puoštas prašmatnia optiškai apgaulia arka, piešta ant audinio. Avanscenų dvi, taip pat nupieštos ant audinio, šonuose – 12 paravanų su rūmų reginiais, o kiti 12 – su girios, aukštai – 4 egzemplioriai dausų, ant audinio pieštų. Tada orkestrinė muzikuoti ir aikštelė rinktinei auditorijai, kur grindys – medžio, kėdžių su atramomis – 4, be atramų – 4, taip pat pertvara ir suolai visuomenei, prie ložės, arkadose – 4, o balkonai frontone su baliustrada, į kuriuos įėjimas iš kolegijos, pastogėje, kur durys geležinės, su geležies vyriais, vidiniu prancūzišku užraktu, be rakto. Po kaire ranka irgi yra priemenė su medinėmis lubomis, išklota lentomis, čia laiptai ir pertvėrimas, kuriame dvigubos durys su vyriais, į gatvę didelis langas, be stiklų, su dvigubomis geležinėmis langinėmis. Iš teatro leistis – mediniai laipteliai, o nuo jų po kaire ranka – laiptai žemyn, mūro, lentomis apkalti; prie jų durys su vidiniu užraktu ir raktu, ant vyrių įtaisytu, į podėlį scenos rykams laikyti, į jį įeiti – 4 pakopų laipteliai, grindys plytelių, dūmtraukis, arkadiniai skliautai; iš to podėlio dvigubos durys į kolegijos koridorių, langas virš durų, su visais rėmais iš švino, pusė jo įleista į pertvarą, pastarosios durys su vyriais ir rankena. Skliautai sutvirtinti geležiniu pastapu.

Nulipus laiptais žemyn į Akademijos aikštės kitą pusę: kairėje durys su vyriais į kamarėlę malkoms laikyti, o Akademijos aikštės dešinėje pusėje – medinis šulinys, 4 šulų, su stogeliu ir volu vandeniui traukti.

Kitame Akademijos aikštės šone – 8 arkos dviejų aukštų, tarp arkų – 9 stulpai, kurie pirmame aukšte apačioje piliastrų puošyba kapiteliais gražinti; paskui virš jų į antrą aukštą kyla piliastrai su čerpėmis padengtais kapiteliais; ant tų piliastrų, iš vienos pusės, yra nutapyti Akademijos kolegijos

fundatorių portretai – 4, iš kitos – karalių, irgi 4; aukščiau – maži piliastrėliai ir juose vardai atvaizdų portretuose; o devintojo viduryje Švenčiausiosios Mergelės statula, iš gipso, nišoje, su vario stogeliu, o žemiau aukso dažais ištapytas vardas JĖZUS, paskui – Lietuvos Vytis, aplink marmuro apdaila ir [mūras] be apdailos bei užrašas *Academia et Universitas Societatis JESU erecta anno 1580* [Jėzaus Draugijos akademija ir universitetas, pastatytas 1580].

Prie vartų iš apačios mūrinėmis pakopomis įėjimas į antrą aukštą, kuriame koridorius, grindys ten plytelių, jame klasių – 6, kuriose grindys medžio, skliautai arkadiniai, krosnys žalių koklių; visose tose patalpose suolai ir katedros.

D) Šv. Jono Akademijos Spaustuvės kronika

1547. Sklypas tas ir mūrinis namas, kuriame yra spaustuvė, parduotas Jono Hozijaus, atiteko Sebastijonui Vitinskiui.

1552. Sklypą ir mūrinį namą Vitinskis pardavė Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai.

1555. Radvila tą mūrinį namą ir sklypą dovanojo savo gydytojui Cimermanui, o tą dovanojimą Karalius Žygimantas Augustas patvirtino. Po Cimermano namas atiteko maloningiesiems ponams Savickiams.

1583. Savickiai pardavė Kristupui Zalivskiui, iš Zalivskių atiteko Neliubovičiams.

1607. Jonas Neliubovičius mūrinį namą su sklypu pardavė Vilniaus kanauninkui Vilčiopolskiui.

1610. Vilniaus kanauninkas Vilčiopolskis tą mūrinį namą su sklypu, savo paskutinę valią pareikšdamas, užrašė Akademijos kolegijai, įpareigodamas, kad 25 metus činšo mokestis nuo jo eitų Dievo Kūno koplyčios naudai, o po 25 metų Akademijos kolegijai turėsiąs priklausyti. Taigi:

1631 metais Akademijos kolegija, Dievo Kūno koplyčios sutikimą turėdama, įgijo savo nuosavybei minėtą sklypą ir mūrinį namą, kurį vėlesniais laikais toji pati Akademijos kolegija spaustuve pavertė.

Spaustuvė turėjo karališkosios vardą todėl, kad tas titulas jai buvo suteiktas privilegijomis šviesiausiųjų karalių: Augusto III ir Stanislovo Augusto.

Nėra jokių kitų įsipareigojimų, išskyrus visuomenei teikiamą naudą ir paskutiniojoje privilegijoje išsakytą sąlygą, kad nuo kiekvienos naujai išspausdintos knygos po vieną egzempliorių privalo duoti Lietuvos kancleriams ir Viešajai bibliotekai.

Spaustuvės lėšas sudaro pajamos, gautos už parduotas joje spausdintas knygas, ir *a demptis expensis* [iš gautų išlaidoms] – spaudmenims, popieriui, atlyginimams, rinkėjams ir spausdintojams, prefekto ir padėjėjo išlaikymui, daugiau kaip 20 žmonių maitinimui, *item pro sartis et tectis* [remontui], to paties mūrinio namo remontui, per metus vos tegauna *habitualiter* [išskirtinai] 2000 lenk. auksinų. *Notandum* [pažymėtina], kurios *pro contigenti lucro* [iš gaunamo pelno] skiriamos kolegijos prefekto ir padėjėjo maitinimui, *et insuper* [ir priedo] kas savaitę statinę alaus, *alias* oxeft ir silpnesnio alaus oxeftą duoti *tenebatur* [privalėjo].

Be to, duoti 8 asmenims kas savaitę po 8 kepalus duonos ir tiems patiems 8 valgį iš kolegijos virtuvės.

Insuper [be to], be nenuolatinių ir nevienodų pajamų, kurias spaustuvė kasmet gauna parduodama knygas, ji dar turi 4000 lenk. auksinų sumą, iš minėto pardavimo sudariusi, kuri 1759 metų balandžio 22 dienos skolaraščiu investuota pas Jos Malonybę ponią Barborą iš Sulistrovskių Čechavičienę, Ašmenos žemės raštinink., iš kurios metinių procentų, skaičiuojant nuo 100 po 7, kasmet būdavo gaunama po 280 auksinų.

E) Akademinės Šv. Jono Kolegijos Vaistinės kronika

1546. Žygimanto Augusto laikais to mūrinio namo vietoje, kur buvo Jėzuitų, paskui Universiteto, o dabar Medicinos Akademijos vaistinė, stovėjo medinis namas su dideliu sklypu, apstatytu mažais nameliais, kampinis, sukant iš Šv. Jono gatvės į Vyskupų, šalimais Jono Hozijaus namo (Šv. Jono gatvėje, kur ligi šiol buvo Akademijos spaustuvė), kurio savininkas buvo Vilniaus burmistras ir auksakalys (*Proconsul et aurifex*) Erazmas Bretneris. Tas Erazmas Bretneris testamentu, tais pat metais surašytu, šį namą skyrė Švč. Trejybės Špitolei, Žr. D u b i ń s k i, p. 79.

1632. Prieš tai kažkoks Parulis, Vilniaus gyventojas, savo mūrinį namą įkeitė Vilniaus magistratui už tam tikrą sumą, įpareigodamas, kad magistratas procentus, nuo sumos už tą mūrinį namą gaunamus, mokėtų Švč. Trejybės špitolei.

1632. Uršulė ir Mauricijus, *ignoti cognominis* [nežinoma pavardė], iš magistrato už 4750 auksinų nupirkę tą Parulio mūrą, atidavė *Collegio Academico* [Akademijos kolegijai], pavedę įpareigojimu kasmet mokėti Šv. Jono bažnyčiai po 140 auksinų.

1652. Tas mūras per gaisrą *in rudera* [griuvėsiais] pavirto.

1687. Tėvai jėzuitai, tą mūrinį namą suremontavę, vaistinei atidavė, taip pat *onus* [mokesčius] pavedė vaistininkui mokėti kasmet po 140 auksinų bažnyčios labui.

1699. T. Stanislovas Jasickis, vaistininkas, kuriam pabodo mokėti po 140 auksinų, už 5 000 lenk. auksinų sumą nupirko mūrinį namą, vadinamą Švarco, ir įpareigotą 140 auksinų mokestį nuo vaistinės namo pervedęs Švarco mūrui, paskyrė *Collegio* [kolegijai].

Toji vaistinė savo gyvavimo pradžioje, kaip jokių turtų ir pinigų užrašytų neturinti, buvo Collegii [kolegijos] lėšo-

mis įsteigta ir išlaikoma tik dėlei asmenų, *in Collegio* [kolegijoje] gyvenančių. Betgi pastaraisiais laikais, kelių vaistininkų dėka pradėjusi plėstis, ji pasiekė tą klestintį būvį, kaip dabar (1780 metais).

Medžiagų *in crudo* [žaliavų], užjūrio ir vietinių preparatų, užėjus vargo metams, negalėjo būti gauta pakankamos *quantitas*, *qualitas* ir *valor* [kiekio, kokybės, vertės], kadangi geram dalykų vertinimui reikėjo atsikviesti prisiekusių medikų, kurie būtų padarę teisingą apskaitą; vis dėlto po tų medžiagų surašymo, kiek sugebėta, persverta ir įvertinta, ir tų visų medikamentų bei medžiagų vertė buvo mažesnė 28 707 auksinais ir 12 grašių.

Metinės pajamos, kaip kad įsitikinta peržiūrėjus keliolikos metų darbą, buvo nevienodos ir priklausė nuo įvairių aplinkybių, būtent: kol vaistinėje buvo leidžiama laikyti ir pardavinėti degtinę, tol metinės pajamos galėdavo pasiekti *quantum* 30 000 auksinų; seimo sprendimu buvo uždrausta vaistinėse pardavinėti degtinę, tad pajamos tiesiog *in tertio sorte* krito. Dabar pajamos priklauso vien tik nuo medikamentų, žmonių sveikatos ar ligų.

Ne mažiau pajamų dydį lėmė vaistininkų nuovoka, kurie be *preparata ex officio suo* [paruoštų pagal savo pareigas] medikamentų, eidami dar ir gydytojo pareigas, ne tik *ex Pharmacis* [vaistų] vaistinės pajamas padidindavo, juk ir patys gydydavo. Kaip kad paaiškėjo iš maloningojo Necelu pavyzdžio, *immediate* [neseniai] mirusio, kuris, būdamas vaistininkas, buvo kartu ir puikus gydytojas. Po pastarojo mirties, kai dabartinis vaistininkas maloningasis ponas Renkielis perėmė vaistinę, kad ir yra *in sua arte* [savo mene] puikiai pasiruošęs ir savo profesoriui Necelui prilygstantis, tačiau per tokį dar trumpą laiką nėra pelnęs didelio palankumo, tad negali turėti tiek pajamų, kiek turėjo anasai.

O po to, norėdamas gauti bent kiek žinių apie vaistinės pajamas, *post praestitum juramentum* [po prisaikdinimo] pono Renkielio, *supra realem comportationem* [dėl tikresnio palyginimo] senesniųjų metų apyskaitų, išrašėme *immediate* [iškart] praėjusių *idq,* [t. y.], nuo 1772 metų *a die 1-ma Maij* [nuo gegužės 1-os] iki 1773 metų, irgi *ad diem l-mam Maij* [iki gegužės 1-os].

Pajamų –	18 930 auk. 29 gr.
Išlaidų –	15 760 auk. 27 gr.
Kas sudaro *puri lucri* [gryno pelno]	3 170 auk. 2 gr.

Be aukščiau išvardintų pajamų ir išlaidų *notandum* [pažymėtina], kad nemaža medikamentų dalis buvo išleista *in Collegio* sergantiems asmenims, kuriuos vaistininkams reikia *tenebantur* be užmokesčio gydyti ir duoti vaistų. O *Collegium,* imdama iš vaistinės kas mėnesį po 100 auks., yra įpareigota du padėjėjus ir penkis iš tarnų maitinti.

F) Žinios apie Bibliotekai funduotus pradinius turtus ir pajamas

Savo gyvavimo pradžioje biblioteka neturėjo jokių lėšų, tik laikui bėgant iš įvairių *Societatis JESU* asmenų įgijo; taigi:

1623 metų *rugpjūčio 13 diena.* Jo Karališkosios Didenybės sekretorius Adrijanas Vežbickis, užrašydamas Blonių valdą Minsko vaivadijoje Akademijos kolegijai, be kitų uždėtų pareigų šiai valdai, įpareigojo, kad iš jos pajamų kasmet po 100 auksinų kolegija duotų knygoms įsigyti; tad šie visada jai atitekdavo.

1746 metais maloningieji tėvai Kazimieras ir Mykolas Vežbickiai, pirma apie 16 000 auksinų sumą dėję langams sutaisyti, dailidžių darbo spintoms įsigyti, marmuro stalams ir nutinkuoti mūrinį namą, vadinamą Liaudanskų, Turgaus

gatvėje, Žuvų turgavietės gale, taip pat sklypus Užupyje, su maloningųjų Kauno tėvų jėzuitų kolegijos pastatais, pirkę už 3 750 auks. sumą, bibliotekai skyrė lėšų tiek iš mūrinių namų, tiek ir iš sklypų pelnomų, jas užrašė bibliotekai knygų gausinimo dėlei. Jau kasmet iš mūrinio namo būdavo pelnoma 200 auks., o iš sklypų – 168 auks.

Senesniaisiais laikais ir pirm įvairūs asmenys, kaip antai: Lietuvos pakancleris Leonas Sapiega, Vilniaus vyskupas Bžostovskis, Vilniaus kaunauninkas Vaišnarovičius ir kiti, nemaža savo knygų užrašydami ir dovanodami bibliotekai, ją praturtino.

Metinių pajamų, skiriamų bibliotekai, sąrašas

Collegium, nuo Blonių moka –	100 auks.
Nuo mūrinių pastatų iš gyventojų –	200 auks.
Nuo sklypų Užupyje –	168 auks.
Summa facit [suma sudaro] –	468 auks.

G) Apie kai kuriuos Akademijai ir Valerijono bursai funduotus turtus

1569 metų spalio 4 d. Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius po kolegijos įkūrimo ir atkvietimo į ją jėzuitų fundavo ir įsteigė įvairių mokslų viešąsias mokyklas.

1578 metais Karalius Steponas Batoras, šias funduotas mokyklas patvirtinęs, suteikė Akademijos vardą ir visoms akademijoms, o išskirtinai Krokuvos, prilygino. Profesorius ir studentus nuo priklausomybės bet kokiai dvasinei ar pasaulietinei jurisdikcijai ir nuo bet kokių mokesčių atleido, Rektoriui pavedė būti Akademijos teisėju; pagaliau vyskupus: Vilniaus – Akademijos kancleriu, o Žemaičių – globėju nuolatiniam laikui paskyrė. Tokią privilegiją Grigalius XIII bule aprobavo.

Šioji privilegija aprobuota visų karalių, iki pat dabartinio, laimingai viešpataujančio.

Jokio atskiro turto, kaip valdų ar piniginių sumų, Akademija neturi, išskyrus tai, kad nuo kai kurių kolegijai užrašytų piniginių sumų ir turtų dalis pajamų *Juris Civilis et Canonici* [civiline ir kanonų teise] profesoriams, taip pat profesorių ir studentų *praemia* [atlyginimo] dėlei ir varguoliams yra skirta, būtent nuo Počajevičių [valdos], keturių *Juris Canonici et Civilis* profesorių dėlei.

Iš Joniškio – neturtingiems studentams kasdien *Olla Charitatis* [labdaringi pietūs] ir duonos kepalas.

Jos Šviesybė ponia Puzinienė iš Oginskių Mstislavlio kaštelionienė 1766 metais Akademijos observatorijos įkūrimui, prietaisams ir astronomijos profesorių dėlei užrašė 6 000 raudonųjų auksinų.

Akademijos keturkampės aikštės klasių vieną eilę tėvas Riokuras, jėzuitas, davęs apie 20 000 auksinų, o kitą klasių ir viešų susirinkimų salės eilę įvairūs *Societatis* nariai, išleidę apie 100 000 auks. lėšų, prie Akademijos aikštės dar kai kuriuos funduotus mūrus prijungę, puikiai apstatydino ir išpuošė.

Be to, dar anksčiau minėtas Vilniaus vyskupas Protasevičius tris mūrinius namus, vieną Bernardinų gatvėje, o du Vyskupų gatvėje, 1579 metų kovo 6 dieną, fundacijos teise, užrašė Akademijai ir *Collegio*, nustatydamas sąlygas:

1mo: kad keliems studentams, neturintiems už ką baigti mokslus, būtų duodamas valgis.

2mo: kad tie namai būtų vadinami Valerijono bursomis.

3tio: kad konviktuose gyvenantys studentai, katedroje, prieš Šv. Kryžiaus altorių, mišių klausydamiesi, aukotų maldas už fundatoriaus sielą. *Insuper* 750 auksinų sumą užrašė, prie kurios prisidėjo Vilniaus kanauninkai Marcelis Suchodolskis – 500 auksinų, Stanislovas Goreckis – 2500 auksinų, Laurynas Volskis – 250 auksinų, ir susidarė 4 000 suma.

1631 metais garbioji Vilniaus kapitula 4000 auksinų sumą davė kun. Pilypui Frizijui, o kun. Frizijus, pridėjęs savų 1500 auksinų, iki 5 500 išaugusią sumą atidavė Vilniaus kahalo žydams; nuo šios sumos kahalas iki 1763 metų Valerijono konvikto gyventojams 8 nuošimčius mokėjo.

O nuo 1763 metų, Komisijos sprendimu, moka tik 3 nuošimčius, kas metinių pajamų tesudaro 165 auksinus.

1632 metais sausio 2-ą Akademijos Rektorius Frizijus iš Žemaičių vyskupo Merkelio Geišos Eljaševičiaus, jo mūrinį *quondam* [kitados] Eljaševičiaus, *ad praesens* [dabar] Vaito vadinamą, nupirkęs, iš metinio činšo, siekiančio 800 auksinų, pusę to činšo, 400 auksinų, Valerijono bursai moka, kas iki šiol būdavo punktualiai atiduodama Valerijono konvikto gyventojams.

Bet Vilniaus mūriniai namai, Valerijono bursai užrašyti vyskupo Valerijono Protasevičiaus, prieš 1670 metus, priešo puolimo metu, kaip ir visas miestas, buvo apiplėšti ir sudeginti.

1677. Akademijos Rektorius t. Paulius Bochenas, neturėdamas už ką minėtų mūrų remontuoti, mūrinį namą Bernardinų gatvėje Vilniaus kanauninkui maloningajam kunigui Eustachijui Kotovičiui pardavė už 750 auksinų, o tuos 750 auksinų skyrė suremontuoti kitam namui, esančiam Vyskupų gatvėje; trečiasis mūrinis namas, *in ruderibus* [griuvėsiais] virtęs, buvo prie pačios kolegijos priskirtas, o už jį atlygindami *Collegium* rektoriai, prie funduotos 4 000 auksinų sumos (kuri anksčiau buvo minėta) iki 5 500 auksinų pridėję, Vilniaus žydų kahale lokavo, ir jau tik vienas Valerijono mūrinis namas buvo likęs, o kai pastarasis 1737 metais per miesto gaisrą irgi sudegė, *in ruderibus* [griuvėsiai] ilgai neremontuoti stovėjo.

1756. Akademijos Rektorius t. Juraha taip pat prie kolegijos pastarąją priskyrė, o kolegijos namą, vadintą Švarco,

Valerijono bursai perleido, nuo kurios studentų dėlei kasmet po 260 auksinų gauna, o 40 auksinų eina tam mūriniam namui remontuoti.

O kadangi tas mūras kadaise buvo įpareigotas už Uršulę ir Mauricijų pamaldoms viderkaftą mokėti, kasmet po 140 auksinų, todėl tasai t. Juraha to viderkafto mokestį nuo pastarojo mūro nuėmęs priskyrė kahale investuotoms sumoms, nuo kurių nuošimtis įpareigotų pamaldų dėlei iki šiol kahalo yra atiduodamas.

Valerijono bursai skiriamų metinių pajamų sąrašas

Iš kahalo nuo 5 500 auksinų sumos komisijos sprendimo *vigore* [galia] – 165 auks.

Nuo Eljaševičiaus namo – 400 auks.

Nuo Švarco namo – 260 auks.

Iš viso 825 auks. suma.

IV

VILNIAUS VYSKUPŲ SĄRAŠAS NUO KATEDROS ĮKŪRIMO IKI 1600 METŲ

Dar prieš krikščionybės įvedimą, XIII amžiuje, kai Mindaugas (*Myndowe, Mendog*) pasiskelbė Lietuvos karaliumi ir pranešė apie siekius priimti Romos tikėjimą, popiežius išrinko ir paskyrė visai Lietuvai vyskupą. Apie tai mini *Kronika Lechitów i Polaków*, parašyta Poznanės kustodo G o d z i s - l a v o B a š k o (vert. į lenkų kalbą 1822 m., Varšuva), nurodydama, kad „1253 metais Petras, išrinktas Poznanės vyskupu, ir iš dominikonų ordino Vitas, pats pirmasis Lietuvos vyskupas, Gniezno arkivyskupo Pelkos įšventinti vyskupais. (Žr. l. 244). Lap. 245, tų pačių Didžiojoje Lenkijoje metinių įvykių aprašyme, Baško byloja, kad 1254 metų gegužės 8 dieną, Krokuvos bažnyčioje, skelbiant Šv. Stanislovo, kankinio, kanonizavimą ir palaikų pakylėjimą tarp dalyvavusių buvęs Lietuvos vyskupas Vitas, dominikonas. Tačiau tai nebuvo Vilniaus vyskupas, juk tuo laiku apie Vilnių dar nebuvo nieko girdėti; greičiau tą Vitą reikėtų laikyti Lietuvos vyskupu, *in partibus infidelium* [netikėlių kraštuose]. Betgi po Vilniaus pilių įkūrimo, kai Vilnius jau tapo miestu ir Algirdo sostine, kai kurių autorių dvasininkų[1] manymu, Podolės vaivada ir pranciškonų vienuolynų Vilniuje steigėjas Goštautas, arba tiksliau *Gastowdas*, esą paskui pats tapęs vienuoliu ir pagaliau pirmuoju Vilniaus vyskupu. Betgi Strijkovskio apie tai nė žodžiu nėra užsiminta, o jis, žinia,

[1] G r z y b o w s k i knygoje *Skarb nieoszacowany O O. Franciszkanów.*

savo *Kronikoje* nebūtų tos aplinkybės nutylėjęs, jeigu ji tik būtų tikra, taigi tą, tikriausiai Gžibovskio prasimanytą, Goštauto tariamą vienuolystę ir vyskupystę, atmeta. Tad nurodysime tuos Vilniaus diecezijos ganytojus, kurių vardai jokių abejonių nekeldami istorijoje išlikę. Be įvairių autentiškų aktų, kur kaip liudininkus ne kartą aptinkame Vilniaus vyskupus, buvo du šaltiniai, iš kurių galima buvo semtis išsamesnių žinių apie juos. Pirmasis jų: lotyniškas rankraštis, buvęs Vilniaus universiteto bibliotekoje, kuriame trumpos panegirikos Vilniaus vyskupams, rašytos Petro Kojelavičiaus, jėzuito[2]. Kitas žinomas platus istorinis veikalas, taip pat jėzuito Naramovskio[3].

1. *Andrius iš Vasilevo* (*Važila*), iš švento Pranciškaus ordino, lenkas, Aro ženklo herbo, pirmasis Vilniaus vyskupas, iškeltas į tas pareigas 1387 m., mirė 1399 m.

2. *Jonas Plichta*, pranciškonas, vyskupu tapo 1399 metais, tačiau kodėl tebuvo vienerius metus, nėra jokių žinių[4].

2

Elogia Episcoporum Vilnensium, auctore P. P e t r o W i i u k K o j a l o w i c z, *Societatis Jesu, in alma Universitate Vilnensi eiusdem Societatis tunc Eloquentiae deinde Logices ordinario professore. Anno MDCLIV. Vilnae Typis Academicis. Ad majorem Dei Optimi Maximi gloriam in 4to.*

3

Facies rerum Sarmaticarum in facie Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae expressa, per R. P. Adamum Ign. Naramowski, etc. Vilnae, 1726. Lib. II, p. 346. Pasakodami apie Vilniaus vyskupus, nenorėtume praleisti šios legendos apie *Vilniaus kapitulos herbą*. Anot O k o l s k i o *Orbis Polon*. T. I, f. 456. ir Š č i g e l s k i o *Aquila Polono-Benedictina*, f. 83. Aaronas, pirmasis Tyneco abatas, o vėliau septintasis iš eilės Krokuvos vyskupas ir paskutinysis jų prancūzų kilmės, turėjo Prancūzijoje būdamas herbą, labai paplitusį – trijų karališkų karūnų, aukso spalvos, baltame fone, ant kario skydo. Tą herbą turėjo perimti Krokuvos katedros kapitula kaip jo atminimą ir kaip laimę laiduojantį liepė antspaude išraižyti. Vilniaus kapitula panoro ta garbe dalintis ir užtat tas pačias karūnas savo kolegijai herbu pasirinko, kad niekuo Krokuvos kapitulai nenusileistų – Aaronas mirė 1059 metų spalio 9 dieną.

4

Apie šį vyskupą mūsų autoriai nežino, tačiau W a d y n g a s savo pran-

3. *Jokūbas I*, lietuvių kilmės, taip pat pranciškonas, herbe turėjęs raidę „Z", diecezíją tevaldė 7 metus – nuo 1400 metų iki 1407 m. Gražumu ir įkalbinėjimais daugelį pagonių krikščionių tikėjimą priimti paskatino.

4. *Mikalojus Gožkovskis*, lenkas, šv. teologijos daktaras, kryžiaus ženklo antspaudą dėdavęs, buvo vyskupu nuo 1408 m. iki 1414 m.[5]

5. *Petras Kustynia*, lenkas iš Krokuvos, savo antspaude raidę „S" turėjęs, šv. teologijos daktaras, vyskupu tapo 1415 m., mirė 1421 m.

6. *Motiejus*, šv. teologijos magistras, lietuvis, iš pradžių, nuo 1417 metų, Medininkų arba Žemaičių vyskupas, paskui, 1421 m., popiežiaus iškeltas į Vilniaus vyskupus, tačiau negreit perėmė valdžią kitos diecezijos, kadangi jis buvo nepageidaujamas Vytauto, Apaštališkajam Sostui į Vilniaus vyskupus siūlančio Trakų kolegінės bažnyčios kleboną Mikalojų. Turbūt todėl 1427 m. šventinant Šv. Jono bažnyčią Vilniaus vyskupo dar nebuvo. Tą mūsų spėjimą patvirtina tai, jog vyskupo Motiejaus vardą dokumentuose randame tik nuo 1430 metų, vėliau: 1433, 1434 ir t. t.; antra, kad nuo 1417 m. iki 1453 m., tai yra 36 metus, kiek jam Kojelavičius ir kiti istorijas rašę buvo davę, būtų buvęs per ilgas tarpsnis vyskupu išbūti. Apleido šį pasaulį 1453 m., tikriausiai nunuodytas.

7. *Mikalojus Dzerško arba Dzerškavičius*, lietuvis, laisvųjų menų magistras, buvo vyskupu nuo 1453 m. iki 1462 m. Antspaude turėjo Stumbro ženklą.

ciškonų istorijoje T. VII, p. 157 pasakoja, kad 1399 metais Vilniaus vyskupu buvo pakeltas po Važilos pranciškonas *Jonas Plichta*.

5 Kojelavičius ir Naramovskis klysta tą vyskupą Mikalojų vadindami Borkovskiu, tai buvo Gožkovskis, lenkas. Soltykovičius (*O stanie Akademii Krakowskiej*, p. 115) rašo, kad „Mikalojus iš Gožkovo, nuo Akademijos perkėlimo į Krokuvą Kazimiero laikais, buvo trečiasis jos rektorius ir taip pat trečiasis nuo Vilniaus katedros įsteigimo Lietuvos vyskupas".

8. *Jonas Lasavičius*, lietuvis, kilęs iš Vilniaus, pirma Lucko, paskui Vilniaus vyskupas nuo 1462 m. iki 1481 m., katedroje įrengęs Vyskupų koplyčią. Mirė 1481 m.

9. *Andrius II*, šv. teologijos daktaras, lietuvis, dievotas ir taurus ganytojas, vyskupo pareigas ėjo dešimt metų, tai yra, nuo 1481 metų iki pat mirties 1491 m.

10. *Vaitiekus Taboras*, kilme lietuvių bajoras, nuo Eišiškių, iškeltas į vyskupus 1491 metais, šešiolika metų eidamas ganytojo pareigas įgijo šalyje didelę įtaką ir pagarsėjo taryboje nuovoka kaip reta kas. Išbaudė iš popiežiaus ir karaliaus pasaulietinės valdžios nušalinimą nuo dvasinių reikalų, o dėl Vilniaus aptvėrimo mūro siena – pirmasis davė mintį magistratui ir daug prisidėjo lėšomis. Mirė 1507 metais.

11. *Vaitiekus II* Radvila, vadintas varguolių tėvu, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis, su šiuo pasauliu atsisveikino 1519 metų liepos 5 dieną, vyskupo pareigas ėjo tad 11 metų.

12. *Jonas II*, iš Lietuvos kunigaikščių, karaliaus Zigmanto I tikras sūnus, 1519 metais paskelbtas Vilniaus vyskupu, o 1536 m. perkeltas į Poznanės vyskupiją, mirė turėdamas 40 metų, 1538 m.

13. *Povilas Algimantas*, Alšėnų kunigaikštis, paskutinysis iš savo giminės, pirma Lucko, paskui, nuo 1536 m., Vilniaus vyskupas, mirė 1553 m. Karštas katalikų tikėjimo nuo disidentų gynėjas, visa širdim atsidavęs Bažnyčiai.

14. *Valerijonas Protasevičius Šuškovskis*, pirma Vilniaus dekanas, paskui Lietuvos didysis raštininkas, po to Lucko vyskupas, pagaliau, 1556 m. į Vilniaus katedrą perkeltas, baigė gyvenimo dienas 1579 metais gruodžio 21 dieną. Labiausia išgarsėjo atkviesdamas į Vilnių jėzuitus ir įkurdamas Akademiją. Jis taip pat palaimino Vilniuje Suomijos kunigaikščio Jono, kuris vėliau tapo Švedijos karaliumi, santuoką su Kotryna Jogailaite, karaliaus Žygimanto Augusto seserimi.

15. *Jurgis Radvila*, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis, kardinolas, dviejų popiežių – Inocento IX ir Klemenso VIII elektorius, pirma Vilniaus, o paskučiausiai Krokuvos vyskupas, baigė dievobaimingo gyvenimo dienas Romoje, 1600 metais.

V

PRIVILEGIJA, SUTEIKTA DIDŽIOJO LIETUVOS KUNIGAIKŠČIO ALEKSANDRO VYTAUTO 1388 METŲ VIEŠPATIES GIMIMO DIENĄ LUCKE TRAKŲ ŽYDAMS, O ŽYGIMANTO SENOJO PATVIRTINTA MELNIKE 1507 METAIS, PIRMADIENĮ, PRIEŠ TRIS KARALIUS

Viešpaties vardu Amen. Kad [įsivėlusi] klaida per nerūpestingumą dėl vykstančių reikalų kartais neatneštų kokios nors skriaudos, atsirado protingas poreikis, kad tai būtų išdėstyta raštu ir sutvirtinta ir patikimų liudytojų liudijimu patvirtinta. Amžinai šio dalyko atminčiai mes, Žygimantas Senasis, Dievo malone išrinktas Lenkijos Karalystės karalius, Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos ir kt. didysis kunigaikštis. Supažindiname šiuo dabartiniu mūsų raštu, kam apie tai dera žinoti, visiems dabar skaitysiantiems ir ateityje kam žinoti reikėtų, kaip mūsų ir mūsų patarėjų akivaizdoje stoję mūsų valdiniai žydai iš Trakų savo ir kitų žydų, ten gyvenančių, vardu vieną privilegiją su titulu ir antspaudu šviesiausiojo kunigaikščio viešpaties ir pono Aleksandro, arba Vytauto, Lietuvos kunigaikščio ir paveldėtojo Gardine, Brastoje, Drohičine, Lucke, Vladimire ir kitose žemėse, *prašydami, kad mes* teises, laisves ir kitus jiems anoje privilegijoje priklausančius dalykus patvirtinti, sustiprinti ir sutvirtinti teiktumės, o tos privilegijos reikalai tokiais žodžiais turi būti parašyti: Viešpaties vardu Amen. Kadangi žmonių padermės reikalai, jeigu nėra paaiškinami liudytojų balsais arba raštu nepatvirtinami, greitai sunyksta ir sykiu iš atminties pasitraukia, dėl to mes, Aleksandras, arba Vytautas, Dievo malone Lietuvos kunigaikštis, paveldėtojas Gardine, Brastoje, Drohičine, Lucke, Vladimire ir kitose žemėse, skelbiame

tiek dabar gyvenantiems, tiek ateityje, kuriuos žinios pasieks apie šį raštą, kad mūsų žydams mūsų mieste Trakuose jų lengvatas ir privilegijas, kurias iš mūsų gavo, žodis žodin tai, ką mes jiems leidome ir davėme, kaip ir Liumburge turi nuo žydų, taip ir šiuo raštu būtų garantuota, iškart įsakėme išaiškinti ir parašyti. Tad visų pirmiausia skelbiame, kad dėl pinigų už kilnojamąjį arba nekilnojamąjį turtą arba kriminalinėje byloje, kuri būtų susijusi su žydų tautybės asmeniu, joks krikščionis prieš žydą, nebent su krikščionimi ir su žydu būtų prileistas liudyti. Taip pat jei krikščionis sąmoningai užpultų žydą, tvirtindamas davęs savo užstatą, nors žydas to ir nepripažintų. O jei krikščionis žydui ir jo žodžiams tikėjimo teikti nenorėtų, žydas prisiekęs savo ruožtu įpareigojamas; o jeigu prisiekęs krikščionis įrodytų, kad jam nemokės ir išsigintų. Taip pat jei žydas krikščioniui be liudininkų pasakytų, kad užstato davęs, o anas gintųsi, už tai krikščionis turi sumokėti; arba su priesaika priėmęs žydas gali užstato vardu priimti visokius daiktus, kurie tik jam būtų atnešti ir bet kokių pavadinimų, nieko apie juos neužsimindamas, išskyrus kruvinas skaras, šlapius drabužius ir bažnytinius rykus, kurių niekada jokiu būdu imti negali. Taip pat jeigu krikščionis apšmeižtų žydą dėl užstato, kurį žydas turi, o iš jo būtų pavogtas arba jėga būtų paimtas, žydas gali nežinoti, kadangi buvo pavogta arba atimta. Tai savo priesaikoje aiškiai daugeliu atvejų jam šis užstatas buvo įpareigotas. O taip, suprantama, krikščionis dalį jam ir palūkanas sumokės, kokį būdą jis atras. Taip pat jeigu gaisro atveju arba vagystės, arba per jėgą savo daiktus su jam atneštais užstatais prarastų, o krikščionis, kuris būtų užstatęs, norėtų jį į teismą iškviesti, žydas asmenine priesaika privalo išsiteisinti. Taip pat jeigu žydai tarpusavyje dėl kokio veiksmo sukeltų nesantaiką arba triukšmą, mūsų miesto teisėjas jokios teisės prieš juos sau negalėtų priskirti, o tik mes

arba mūsų seniūnas tai galės vykdyti. O jeigu kokia didelė kaltė tektų asmeniui, tiktai mums ši byla turi būti palikta spręsti. Taip pat jeigu krikščionis žydui žaizdą kokią padarytų, privalo mums už kaltę sumokėti pagal tai, ką mūsų malonė gali atrasti ir į mūsų iždą atneš ir sužeistajam turi pakankamai atlyginti, žaizdas išgydyti ir išlaidas padengti, kaip teisės mūsų žemėje reikalauja. Taip pat jeigu krikščionis žydą užmuštų, deramo teismo turi būti nuteistas ir visas turtas – kilnojamasis ir nekilnojamasis – turi atitekti mūsų valdžiai. Taip pat jeigu krikščionis žydą sumuštų taip, kad kraujo nepralietų, kaltė turi būti jam priskirta pagal mūsų žemėje esantį paprotį, o sumuštajam ir nukentėjusiajam turi būti pakankamai atlyginta, kaip mūsų žemėje priimta. O jeigu pinigų neturėtų, už šį poelgį pelnytai turi būti nubaustas; arba jeigu žydas per mūsų valstybę keliautų, niekas jam jokios žalos nedarys, nei rūpesčių, nei sunkumų [nekels]. Bet jeigu kokias prekes ar daiktus gabentų be muito per visas muitines, tik vieną turi sumokėti muitą, kurį moka kiekvienas ano miesto, kuriame žydas gyvena. Taip pat jeigu žydai pagal savo paprotį kurį numirusį arba iš miesto į miestą, arba iš valstybės į valstybę, arba iš vienos žemės į kitą lydėtų, nenorime, kad mūsų muitininkai iš jų ką nors imtų. O jeigu muitininkas iš jų reikalautų kaip lupikas, norime, kad būtų nubaustas. Taip pat jeigu krikščionis jų kapinėse kokią nors žalą darytų ar pultų, norime, kad pagal mūsų žemės paprotį būtų nubaustas ir visą savo [turtą] turi mūsų iždui atiduoti, kad ir kaip tai vadintųsi. Taip pat jeigu kas atkakliai pultų žydų mokyklą, norime, kad mūsų seniūnui du talentus sumokėtų. Taip pat jeigu žydas savo teisėjui kaltėje arba piniginėje bausmėje, kurią vadina prekyba dėl prekybos, būtų rastas kaltas, baudas, kurios nuo seno patvirtintos, anam sumokės. Taip pat jeigu žydas savo teisėjo šaukimu pašauktas į teismą pirmą ir antrą kartą neatvyktų,

už abudu kartus baudą, kuri yra nuo seno įprasta, sumokėti privalo. O jeigu ir trečią kartą neatvyks, baudą, kurią privalo sumokėti teisėjui su atmintine*. Taip pat jeigu žydas žydą sužeistų, privalo savo teisėjui pagal mūsų žemės paprotį sumokėti, sulaikytas nebus. Taip pat skelbiame, kad nė vienas žydas neprisiektų redalektais vadinamomis jų, tai yra Mozės, knygomis, tik nebent didelėse bylose, kurios siektų penkiasdešimt grivinų sidabru, arba jeigu būtų mūsų asmens iškviestas, o mažesnėse bylose turi prisiekti prieš mokyklą prie minėtos mokyklos durų. Taip pat jeigu žydas būtų kuo nors įtariamas, kad negalėtų prieš saviškius duoti parodymų, kurie jį apkaltino, o jeigu jį kažkokia dingstimi laikytų įtariamu, mes žydams prieš įtariamąjį leidžiame savo laisvą teisę. Taip pat jeigu krikščionys kokiam nors žydui smurtą pritaikytų, pagal mūsų žemės [papročius] ir teisę turi būti nubausti. Taip pat žydų teisėjas jokios bylos, tarp žydų kilusios, į teismą pateikti negali, nebent tik per skundą bus apkaltintas. Taip pat žydai prie mokyklų arba, kur sau išsirinks, gali bylinėtis. Taip pat jeigu iš žydo krikščionis savo užstatus išlaisvintų taip, kad palūkanų nesumokėtų, ir jeigu tų palūkanų per keturias savaites, tai yra per mėnesį, nenorėtų atiduoti, prie šių palūkanų tegul išauga ir antros. Taip pat norime, kad niekas žydo namuose neviešėtų. Taip pat jeigu žydas valdai ar su raštais didelių ponų davė pinigų ir tą tais pačiais raštais ir antspaudais įrodė, mes žydui vietoj kitų nuomos užstatų skiriame įpareigojimą, kilus kokiam smurtui, jį apsaugoti. Taip pat jeigu kas nors ar kuris nors žydų vaikus išvestų, norime, kad kaip piktadarys būtų pasmerktas. Taip pat jeigu žydas paimtų iš krikščionies užstatą ir per visus metus laikytų, o tas užstatas tų pinigų nesiektų,

*

Atmintinė – bylą laimėjusio mokestis teisėjui ir jo pavaduotojui už laimėtą bylą ar turto perleidimo įrašymą į teismo knygas (vert. past.).

žydas savo teisėjui turi parodyti užstatą. O jeigu užstatas nebuvo geras – savo teisėjui arba mūsų seniūnui vėl turi parodyti, o paskui parduoti jam bus leista. O jeigu savo teisėjui užstatą parodytų po metų arba jeigu užstatas pas žydą būtų metus ir dieną, tam laikui praėjus, jau neprivalo prieš nieką dėl to atsakyti. Taip pat norime, kad nė vienas žydas dėl užstato išpirkimo savo švenčių netrukdytų. Taip pat jeigu koks krikščionis jėga savo užstatą išplėštų, arba jėgą panaudotų, į mūsų iždą privalo didelę baudą sumokėti. Taip pat priešingu būdu, niekur kitur, tik mokyklose arba kur teisiami visi žydai, privalo būti, išskyrus mus ir mūsų seniūną, kurie galime juos prieš mūsų asmenis pašaukti. Taip pat pagal popiežiaus sprendimą švenčiausiojo tėvo vardu griežtai draudžiame, kad dėl jokių dalykų žydai mūsų valstybėje tikrai nebūtų kaltinami ir apkalbami, jog galėję krikščionių kraują naudoti, kadangi pagal Senojo Testamento nuostatas visi žydai absoliučiai susilaiko nuo bet kokio kraujo. Bet jeigu kuris žydas kokio krikščionių vaiko užmušimu krikščionies būtų apkaltintas, trijų krikščionių ir daugumos žydų turi būti priveiktas. O kad jį priveiktų, tada tas žydas bausmę tik už poelgį padarytą iškentės. O jeigu jo liudininkai minėti ir jo nekaltumą atskleistų, krikščionis bausmę, kurią turėjo žydas patirti, pats turės ištverti. Taip pat skelbiame, kad žydai žirgus kokius nors priimtų užstatu tik dienai. O jeigu koks žirgas pas žydą pasirodytų vogtas ir pas kokį krikščionį atsirastų, žydas savo priesaika turi išsiginti, sakydamas, aš tą užstatytą arklį paėmiau už savo pinigus, ir tas pats žydas už šias bylas bus tuoj pat išlaisvintas. Taip pat jokiu būdu mūsų kunigaikštystėje paskirti kankintojai žydų su padirbtais pinigais arba kitais daiktais patys, be mūsų arba mūsų vaivados žinios, arba be garbingų miestiečių, sulaikyti arba sučiupti negali. Taip pat patvirtiname, kad jeigu koks žydas, būdamas priverstas kokio ūmaus reikalo

naktį šauktųsi pagalbos. O jeigu jam krikščionys nenorėtų pagalbos suteikti reikale, nebent į šaukimą kiekvienas kaimynas ir žydas, privalo 30 šilingų sumokėti. Taip pat patvirtiname, kad žydai viską laisvai pardavinėtų ir pirktų ir duoną sau pelnytų. Taip pat jei krikščionys jiems draustų, už juos privalo baudą mokėti. O kad visi išvardyti dalykai amžinai savo galią turėtų, dėl to šį mano raštą su liudytojų parašu aniems įsakėme išduoti, mūsų antspaudu sustiprintą. Tai vyko Lucke Šv. Jono Krikštytojo dieną Viešpaties gimimo 1388 metais. Prie liudytojų, tuo metu su mumis buvusių: su Lucko vaivada, su Limantu ir Zigmantu – kareiviais arba bajorais iš Lietuvos; su Mangaila iš Ašmenos, taip pat iš Lietuvos ir daugelio kitų patikimų liudytojų, ten buvusių. Ir taip mes minėtų mūsų valdinių žydų Trakuose reikalui visas jų nuosavybes, paliaubas ir sprendimus maloningai palaikydami, jiems minėtą privilegiją, teises, laisves ir kitas priklausomybes, minėtoje privilegijoje aprašytas, nutarėme saugoti, ginti, stiprinti, ką dabartiniu [raštu] ir patvirtiname, sustipriname ir giname, žiūrėdami, kad ši galia ir šis raštas amžiams patvirtintas ir amžinas būtų. Šio reikalo paliudijimui ir didžiausiai galiai mūsų antspaudą įsakėme uždėti, tai buvo ir vyko Melnike pirmadienį prieš Tris Karalius metais nuo Viešpaties gimimo 1507-aisiais, dalyvaujant garbingiausiam Kristuje tėvui ir ponui Vaitiekui, Dievo malone Lucko [Ladzko] vyskupui, ir galingiesiems, ir garbingiesiems Trakų vaivadai Mikalojui, Jonui iš Zabžezės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiajam maršalkai ir Gardino seniūnui, Stanislovui Hlebavičiui – Polocko vaivadai, kunigaikščiui ir etmonui, Ivanui Glinskiui – Naugarduko vaivadai ir jo broliui Mykolui Glinskiui – Utenos valdytojui, Vaitiekui Janavičiui – karališkajam rūmininkui ir Kauno seniūnui, ir Bielskiams – Jonui Mikolajevičiui – rūmų maršalkai ir Slonimo seniūnui, Vaitiekui Narutavičiui – rūmų

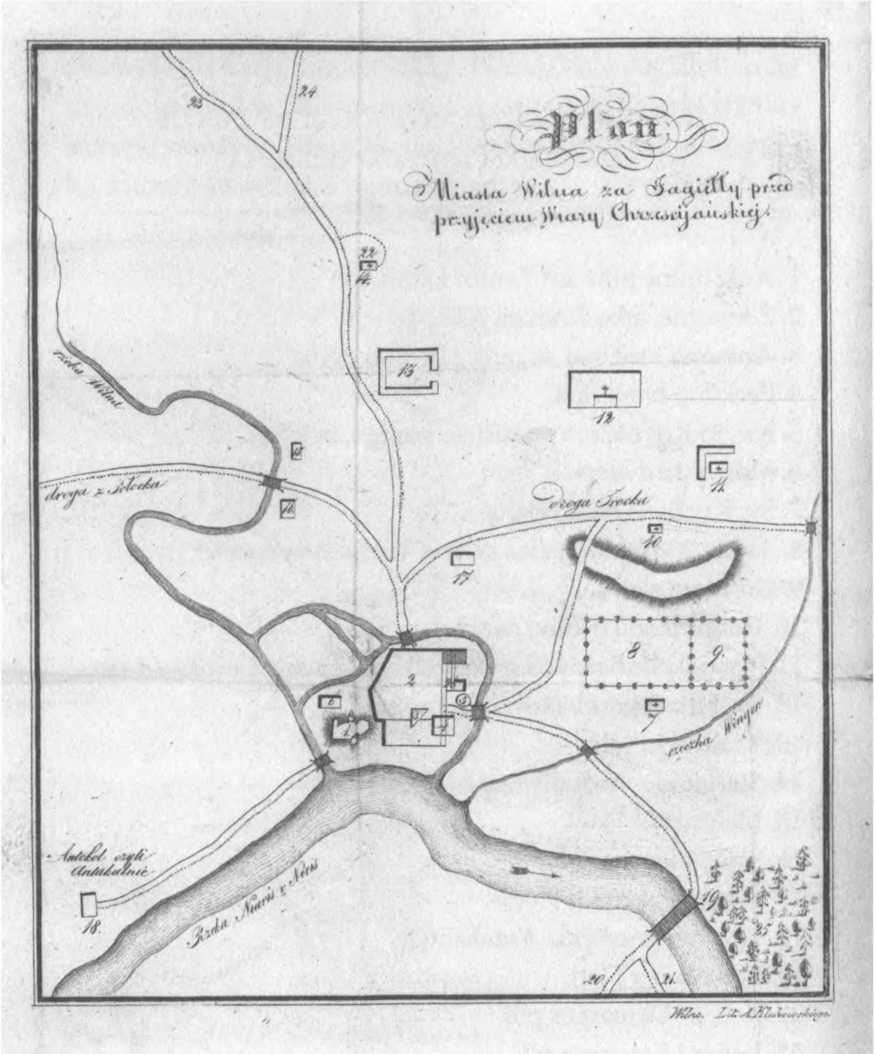
maršalkai ir Josvainių seniūnui, Petrui Olechnavičiui – mūsų prievaizdui ir Skirsnemunės seniūnui, ir kitiems patikimiems, surašyta Petro Opalinskio, Poznanės kustodo, ranka, kuriam šis reikalas buvo pavestas.

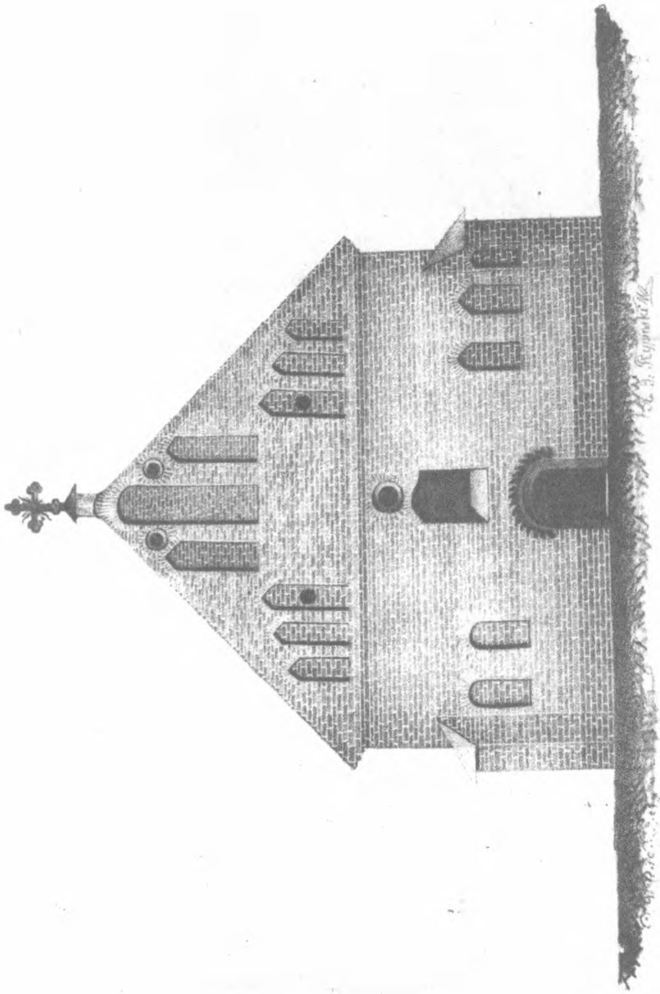
VI

VILNIAUS MIESTO PLANAS JOGAILOS LAIKAIS, PRIEŠ KRIKŠČIONYBĖS PRIĖMIMĄ

1. Aukštutinė pilis ant Tauro* kalno.
2. Žemutinė, arba Kreivoji pilis.
3. Aukuras, amžinai deganti pagonių ugnis.
4. Perkūno šventykla.
5. Krivių Krivaičio, vyriausiojo kunigo, bokštas.
6. Manvydo dvaras.
7. Šv. Kryžiaus bažnyčia.
8. Sodas, 1387 m. Jogailos skirtas Vilniaus vyskupui.
9. Goštauto sodas.
10. Dominikonų ordino namas.
11. Pranciškonų bažnyčia ir vienuolynas, seniau – Goštauto dvaras.
12. Šv. Mikalojaus bažnyčia ir kapinės.
13. Krautuvių pilis.
14. Stačiatikių vienuolynas.
15. Malūnas.
16. Stačiatikių cerkvė.
17. Šventos pagonių vietos.
18. Pagonių šventykla Antakalnyje.
19. Perkėla per Nerį.
20. Kelias į Ukmergės pilį.
21. Kelias į Kernavės pilį.
22. Aikštė, kur bausti nusikaltėliai.
23. Kelias į Medininkų pilį ir Ašmenos dvarą.
24. Kelias į Lydos pilį.
25. Miškeliai Lukiškėse, skirti dievybėms.
26. Mūrinis namas, vėliau Jogailas duotas gyventi Vilniaus vyskupui.

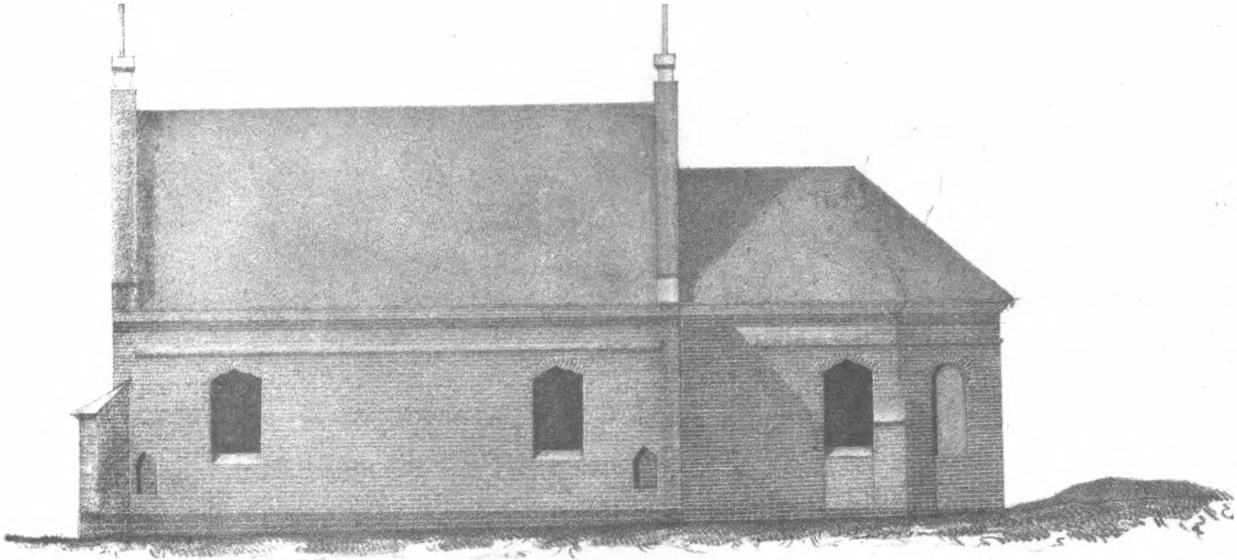
* Gedimino (vert. past.).

Plan
Miasta Wilna za Jagiełły przed przyjęciem Wiary Chrześcijańskiej.
droga z Połocka
droga Trocka
rzeczka Winger
Antokol czyli Antakalnie
Rzeka Niaris z Neris
Wilno. Lit. A. Klukowskiego

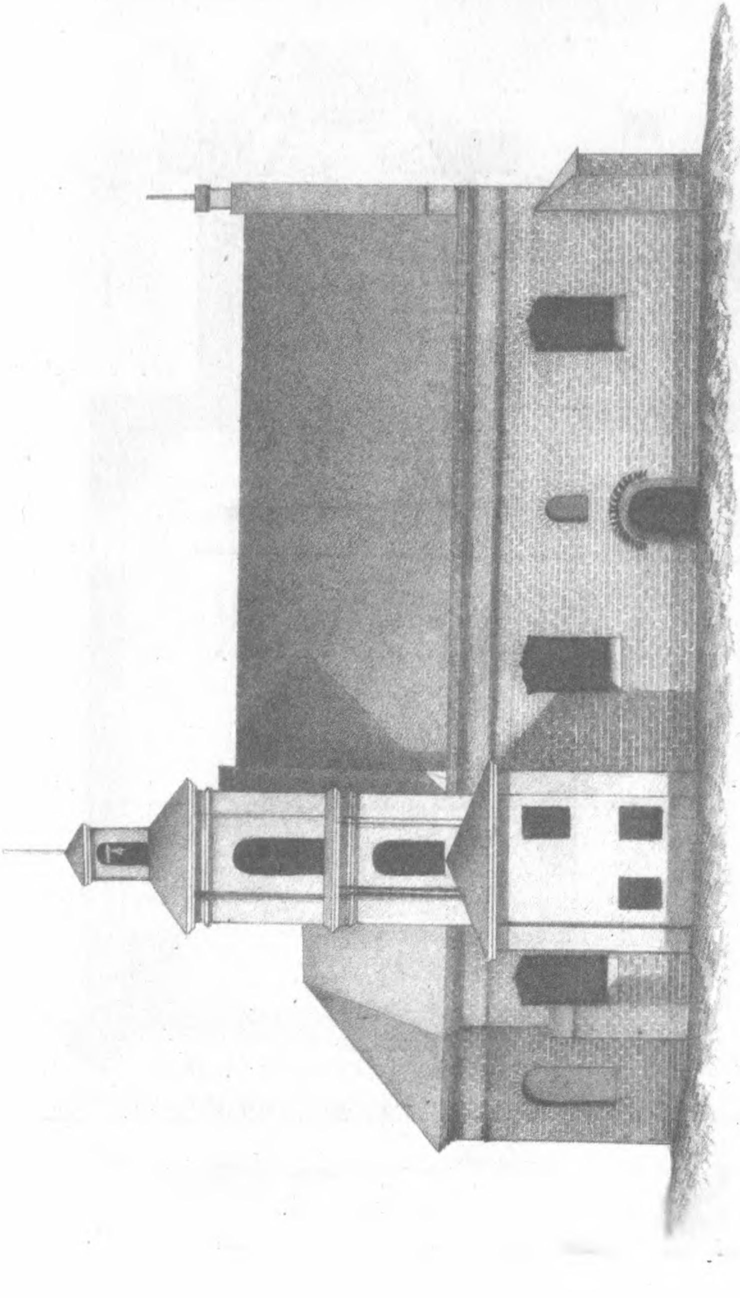

Front Kościoła S^go^ Mikołaia w Wilnie.

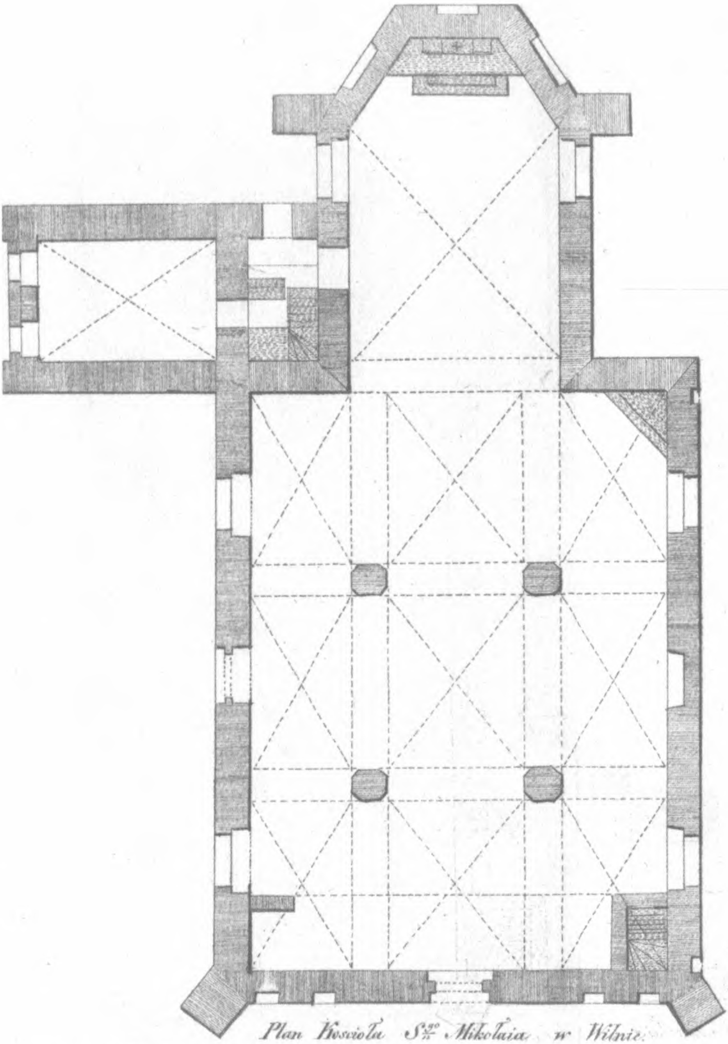
Poz: Lit. Cen: J. Waszkiewicz. Lit. Klukowskiego.

Prawy bok Kościoła Sᵗᵉᵍᵒ Mikołaia w Wilnie.

Lewy bok Kosciola Sᵗ Mikolaia w Wilnie.

Plan Kościoła S.^{go} Mikołaia w Wilnie.

M Y K O L A S   B A L I N S K I S

Vilniaus
MIESTO ISTORIJA

Haec omnia, quae credidi esse patriae necessaria,
quae scribere mihi fas erat, vobis exponere arbitror:
vestrum judicium, non de mea voluntate, sed de opere exoro.
„Visa, ką maniau būsiant reikalinga tėvynei ir
ką man derėjo parašyti, nutariau išdėstyti jums,
bet meldžiu įvertinti ne mano ketinimus, o pačią knygą," –
R o t u n d a s (Augustinas Mieleckis), Vilniaus vaitas,
Mikalojui Radvilai 1560 m. vasario 12 dieną įteikdamas jam
savąją Lietuvos istoriją, kurios rankraštis yra dingęs.

II
TOMAS

APIMANTIS VILNIAUS MIESTO ISTORIJĄ NUO
ŠVITRIGAILOS VALDYMO PRADŽIOS IKI
STEPONO BATORO MIRTIES, ARBA 1430–1586 METUS

Vilnius. Spausdinta Antono Marcinovskio.
1837

Pieczęć Maiestatyczna Zygmunta Kieystutowicza Wº Xiążęcia Littº przy autentycznym dyplomacie r. 1436 na wosku wyciśniona przywiesista

III

KNYGA

PILIETINIŲ KARŲ NUALINTAS VILNIUS PRADEDA ATSIGAUTI VALDOMAS KAZIMIERO IR ALEKSANDRO JOGAILAIČIŲ 1430–1506

Švitrigaila Vilniuje paskelbiamas didžiuoju kunigaikščiu – Nesutarimai su Jogaila – Karaliaus įkalinimas – Voluinės karas – Prekybos sutartis su Didžiuoju Naugardu – Vilniaus prekyba su Prūsija ir Silezija – Sutartis su Pskovu – Švitrigaila nesiliauja smurtavęs – Jo žlugimas – Pabėgimas iš Ašmenos – Vilniaus padegimas – Kęstučio sūnus Žygimantas užima sostinę – Jo dovanojimai Vilniui – Švitrigaila siaubia Lietuvą – Žiaurus Žygimanto valdymas – Lietuvos pergalė per Livonijos magistrą ties Pabaisku – Vilniaus nuosmukis per Žygimanto atšiaurumą – Žygimanto mirtis Trakuose – Kazimieras Jogailaitis atnaujina Vilniui Magdeburgo teises – Kitos jo privilegijos – Bernardinai – Vilniaus seimai – Totorių chano karūnavimas – Paliaubos su Ordinu – Švitrigailos ir Žygimanto sūnaus Mykolo laidotuvės – Šv. Kazimiero mirtis – Didysis kunigaikštis Aleksandras suteikia Vilniui naujų privilegijų – Jo vedybos su didžiąja kunigaikštyte Elena – Prašmatnios vestuvės Vilniuje – Svečių namai – Šach Achmedas įkalinamas Vilniuje – Miestas sutvirtinamas siena nuo totorių antpuolių – Vilniaus vyskupas Albertas Taboras – Aleksandro liga – Alchemikas – Karalius Lydoje mirtinai suserga – Totoriai žygiuoja į Lydą – Karalių gabena į Vilnių – Pergalė prie Klecko – Aleksandro mirtis Vilniuje – Vilniaus pilis Aleksandro laikais – Monetų kalykla – Dominikonai – Vaistinė – Gydytojai.

Po Vytauto mirties karalius Vladislovas Jogaila netrukus paskyrė savo vietininką Lietuvai. Švitrigaila, neseniai susivienijęs su Vytautu, kuris jam buvo perleidęs Kamenecą ir kitas pilis Podolėje, paskubėjo atvykti į Vilnių anksčiau nei tas valdovas numirs ir, remiamas galingų šalininkų – rusų apeigų Lietuvos kunigaikščių bei didikų – labiausiai iš kitų Algirdaičių tiko į didžiuosius kunigaikščius. Jogaila taip pat nesvyravo, ar jam, tikram broliui, pavesti savo valdžią Lietuvoje, juolab kad žinojo, jog šį kartą aplenkdamas Švitrigailą, uoliai prisirišusį prie graikų tikėjimo ir todėl turintį daug bičiulių, krašte sukeltų pilietinį karą[1]. Taigi Švitrigaila Lenkijos labui atsisakė Kameneco ir tolesnių pilių Podolėje[2], ir Vilniaus vyskupas Mikalojus, karaliaus įsakymu, sostinės Šv. Stanislovo katedroje jį iškilmingai paskelbė didžiuoju kunigaikščiu. Tačiau vos tik tai įvyko, Jogaila beveik iškart ėmė gailėtis savo pasirinkęs. Mat Švitrigaila, iki tol irzęs dėl nuolatinių nesėkmių, nuolatinio bastymosi ir žeminimosi prieš Vytautą, tramdė savyje apmaudą ir neapykantą karaliui ir Lenkijai. Kryžiuočiai, neįstengę sukiršinti Vytauto su Jogaila, sulaukė palankaus meto kurstydami Švitrigailą siekti savo senųjų užmačių ar bent jau vėl kelti sumaištį jiems pavojingoje Lenkijoje. Šis kunigaikštis, dar nuo pirmųjų kivir-

1
Lietuvos istorikai Švitrigailą apibūdina ne per geriausiai. K o j a ł o w i c z *Hist. Pars II*, 1. 3, p. 140; jį vadina: *homo furiosus, ac crapula infamis* [baisus žmogus ir begėdis girtuoklis]. Strijkovskis pasakoja, kad buvęs „niekingas, girtuoklis ir ūmus kerštauninkas". Vis dėlto ir Švitrigailai atsirado gynėjas: K o t z e b u e, aukščiau cituotame savo rašinyje *Switrigail ein Beytrag* etc. regi jame herojų ir didį žmogų. Tačiau objektyvus istorikas, vertindamas jį pagal įrodymais paremtus darbus, viena vertus, pripažįsta, jog tai buvęs kunigaikštis, savo populiarumu ir dosnumu sugebėjęs įsigyti daug bičiulių, bet, kita vertus, mato kupiną laukinės aistros, ūmaus būdo barbarą, dar mažai teapgludintą pietietiškos civilizacijos.

2
K o j a ł o w i c z *Hist. Lith.* Pars II, lib. 3, p. 141.

čų su Vytautu nuolat susijęs su Ordinu, visiškai pasidavęs jo įtakai, dabar, remiamas stipraus šalininko ir visos Prūsijos bei Livonijos kryžiuočių galybės, buvo taip pakerėtas noro tapti Lietuvos valdovu, jog nebeįstengė slėpti troškimo atkeršyti. Šį norą dar labiau sustiprino Vilniuje gauta žinia, kad Podolės bajorai, vadovaujami Gregoro Kierdėjaus, klastingai sugavę Daugirdą Gedgailą, anuomet Vytauto vardu valdžiusį Podolę, visą šį kraštą nuo Lietuvos atplėšė Lenkijai, atiduodami viršenybę Bučackiams. Įširdęs Švitrigaila tuomet jau visai nejautė savo įdūkio ribų. Beprotiškai įniršęs, kaip sako Lietuvos istorikai[3], užsipuolė karalių, užgauliai priekaištaudamas jam ir jį supantiems lenkams, kad Podolę, nuo seno priklausančią Lietuvai, norį neteisėtai iš jo atimti. Beginklis Jogaila su visa savo palyda buvo įkalintas pilyje ir daugybės kareivių saugojamas. Tačiau kai ši jo nelaisvė gana ilgai užsitęsė, apie tai pasklido žinia ne tik Lenkijoje, bet ir tolesnėse šalyse. Lenkijos bajorai, pasipiktinę tokiu akiplėšišku Švitrigailos elgesiu, susirinkę Varkoje, nusprendė pirmiausia oficialiai nusiųsti pas jį pasiuntinius, kurie pareikalautų išlaisvinti karalių, o jeigu tai nieko neduotų, – surengti žygį į Lietuvą susirinkus ties Kijanų kaimu prie Viepšo[4]. Čia energingai reiškėsi popiežius Martynas V. Jis net imperatorių Zigmantą paragino rūpintis Jogailos išlaisvinimu ir pats asmeniškai savo autoritetu didžiai prie to prisidėjo[5]. Buvo nuveikta

3 Stryjkowski, Ks. XVI, Roz. I, k. 538, ed. warsz. Kojałowicz, Pars II, lib. 3, p. 141.

4 Bandtkie *Dzieje Królestwa Polsk.*, I. II, l. 44, išsp. 1820 m.

5 Žr. Pray *Annales Reg. Hungar.*, fol. 300. *Litterae Martini PP. ad Vladislaum Jagiellonem Regem in negotio suae captivitatis per Suidrigallonem Anno 1430. 6. Kal. Febr.* [Popiežiaus Martyno laiškas karaliui Vladislovui Jogailai jo buvimo Švitrigailos nelaisvėje reikalu. 1430 metų vasario 27 dieną]. – Kitas to paties popiežiaus rašytas ir taip pat datuotas laiškas imperatoriui Zigmantui ragina išlaisvinti Jogailą. *Id. ibid.*, fol. 299.

tiek daug, kad pagaliau Švitrigaila, įbaugintas lenkų rengimosi karui ir popiežiaus įtakos, buvo priverstas suteikti laisvę karaliui ir su juo buvusiesiems. Bet tai nė akimirkai nesustabdė tarp Lenkijos ir Lietuvos prasidėjusių vaidų. Galingą sąjungą prieš Lenkiją sudarė kryžiuočiai, Švitrigaila ir Valakijos vaivada. Netrukus Voluinėje bei Podolėje įsiplieskė karas su Lietuva ir valakais, o 1431 m. Didžiojoje Lenkijoje – su Kryžiuočių ordinu. Voluinės gyventojai, jausdami karaliui antipatiją dėl trukdymo laisvai išpažinti savo tikėjimą ir dėl rusų apeigų cerkvių pakeitimo katalikiškomis bažnyčiomis, anaiptol nebuvo palankūs lenkams, o Švitrigailai šis žygis buvo ganėtinai sėkmingas, taigi karalius, negalėdamas nieko jam patarti, sudarė su juo ilgalaikes paliaubas. Tik tada Švitrigaila energingai ėmėsi taikos reikalų; į Vilnių iš Didžiojo Naugardo pasiųsti bojarinai – Ivanas Jermoliničius ir Chariničius – pirmomis vasario dienomis sudarė su juo sutartį, kuria buvo garantuojama abipusis saugumas ir prekybos laisvė[6]. Anų laikų Vilniaus prekybiniai ryšiai, Vytauto laikais išplitę, jau buvo pasiekę Gdanską ir Sileziją, neskaitant Karaliaučiaus, Rygos ir rusų miestų, su kuriais buvo prekiaujama nuo seno. Dar niekada Kryžiuočių ordinas neturėjo tokios įtakos Lietuvos reikalams, kaip tuomet. Didžiojo kunigaikščio dvare knibždėjo beveik vieni vokiečiai, ir didysis magistras gudriai sugebėjo apstatyti Švitrigailą savo parankiniais, kurie akylai sergėjo, kad dviejų neseniai susijungusių tautų vienybė vis labiau silpnėtų ir tarp brolių tvyrotų nesantarvė[7]. Nors šiuo

6

Šios sutarties originalas (kaip tvirtina K a r a m z i n a s, V, l. 144, prieraš.) yra Užsienio reikalų kolegijos archyve, bet toks senas, kad pavyko įskaityti tik kai kurias ir tai ne ištisas eilutes. Dar žr. *Собрание государствсиыхъ Граммоть*, l. 24.

7

Slaptajame Karaliaučiaus archyve yra daugybė to įrodymų; be kitų, 1431 m. gruodžio 31 d. Švitrigailos laiškas didžiajam magistrui, rašytas iš Vilniaus, pirmadienį prieš Naujuosius metus. Didysis kunigaikštis praneša, kad jo pageidavimu „garbin-

laikotarpiu Vilnius su Lenkija dvejus metus beveik jokio ryšio nepalaikė, bet, kita vertus, prekyba visai nenukentėjo. Rusija visą laiką buvo palanki arba vis dar pakluso svyruojančiai Lietuvos galiai. Livonija vis glaudžiau šliejosi prie Prūsijos. Per itin galingas Švitrigailos sąjungas radosi didesnis pasitikėjimas, o prekyba išsiplėtė net iki atokiausių Vokietijos žemių. Valdant Švitrigailai, Vilniaus miestietis Bomannas, tikriausiai garsus pirklys, prekiavo su Gdansku[8]. Silezijos, o ypač Vroclavo (1432 m.) gyventojai per Ordino žemes atvykdavo į Lietuvą ir į Vilnių su savo prekėmis, o turtingiausi Silezijos didikai viešėdavo didžiojo kunigaikščio dvare[9]. Prekybos sutartis su Pskovu, kaip ir prieš metus sudarytoji su Naugardu, buvo patvirtinta Vilniuje ir, ano

gą poną Fridrichą fon Bebirsteyną, priėmiau į savo dvariškių būrį ir kaip malonų patikėtinį", bei prašo, kad panašią paslaugą padarytų to paties svečio broliui Prūsijoje. Švitrigailos dvaro maršalka buvo *Mzusas*, kuriam išduotas didžiojo kunigaikščio garantinis raštas iki šiol saugojamas Slaptajame archyve. Kitame savo laiške Švitrigaila prašo garantijų Hansui (Janui) Tscheizui ir jo svainiui Mikalojui Sachsei, taip pat savo dvariškiams, su reikalais vykstantiems į Sileziją. Žr. K o t z e b u e *Switrigail*, p. 58–59 ir 61.

8

Iki mūsų laikų *Slaptajame Karaliaučiaus archyve* išliko didžiojo kunigaikščio Švitrigailos laiškas, kuriame didžiojo magistro prašo saugumo garantijų Bomannui, Vilniaus gyventojui, vykstančiam į Gdanską su prekybiniais reikalais. *Id. Ibid.*

9

K o t z e b u e *Switrigail*, p. 83, cituoja *Slaptajame archyve* esantį Švitrigailos laišką didžiajam magistrui, rašytą iš Trakų, trečiadienį prieš Švč. Mergelės Marijos ėmimą į dangų, tai yra, 1432 metų rugpjūčio 13 dieną. Jame pasakoja, kad „pasiunčiau nuo savęs maloningąjį poną Konradą, Vroclavo vyskupą, mylimą brolį, pageidaudamas, kad didysis magistras lieptų jį palydėti į Kistriną ir pasiteirauti kunigaikščio Štolpenskio, ar minėtasis vyskupas turįs ar neturįs dėl ko nuogąstauti iš jo ir tų, kurie jam pavaldūs, pusės?" Tame pačiame laiške Švitrigaila prideda prašymą: „kad Vroclavo gyventojams duotų garantiją vykti per Ordino žemes, kad jie galėtų laisvai ir nevaržomai keliauti su savo prekėmis, kadangi mums rodo daug palankumo".

miesto gyventojų prašymu, didysis kunigaikštis turėjo paskirti valdytoją bei garantuoti jiems globą[10]. Pagaliau monetų kalykla, Vilniuje įkurta Jogailos, Švitrigailos valdymo metais energingai darbavosi, kaldama lietuviškus grašius ir pusgrašius[11]. Vis dėlto, be šių prekybinių ryšių naudos ir prielankumo, kurio Švitrigaila berods negailėjo šiai savo krašto pramonės šakai, jo valdžia nežadėjo Lietuvos ateičiai nieko gera. Kupinas neapykantos Jogailai ir lenkams, įsipainiojęs į kryžiuočių intrigas, per savo nežabotą būdą nepaisantis jokių teisių ir savo valią primetantis kiekvienam įstatymui, iki tol niekam nepatvirtino Magdeburgo teisių, juo labiau nesuteikė naujų dovanojimų[12]. Palenkdamas rusų bojari-

10
Pskovo metraštis (K a r a m z i n, V, l. 146 – prieraš.) pasakoja, kad 1432 metais vietininkai Joachimas ir Aleksas Jefremovičius su Pskovo bojarinais atvyko pas Švitrigailą ir sudarė su juo sutartį, kurioje patvirtinta senovinės sienos, kaip buvę Vytauto laikais.

Slaptajame archyve yra Lepumos vaito laiškas, datuotas Šv. Lauryno dieną, tai yra, rugpjūčio 14-ą. Juo pranešama, kad pskoviečiai atvyko pas didįjį kunigaikštį, prašydami valdytojo ir pareikšdami, jog būsią jam paklusnūs.

11
Daugiausia duomenų apie Lietuvos monetų kalyklą galima rasti: C z a c k i, T. I, l. 148. Atrodo, kad ir lietuviški rubliai, tai yra, sidabrinės lazdelės, arba liejinukai, šioje kalykloje buvo daromi rusiškų pavyzdžiu. Tikrai žinau, kad nesenais laikais tokių rublių keliskart buvo radę sodiečiai Ašmenos apskrityje, bet per žydus, prie to godžiai besiveržiančius, nebuvo įmanoma išsaugoti, išskyrus keletą. Aplink Polianų dvarą prie Ašmenos buvo rasta daug kartų.

12
Iš kryžiuočių laiškų, išsaugotų *Slaptajame Karaliaučiaus archyve,* aiškiai matyti, kad Švitrigaila, įžengęs į Lietuvos sostą, niekam dovanojimų, paremtų Magdeburgo teise, nepatvirtino. Kai rinkau žinias apie daugybę dekretų, susijusių su Lietuvos istorija, niekur, jokiame archyve, man nepasisekė aptikti nė menkiausio ženklo, kad Švitrigaila būtų suteikęs ar patvirtinęs bent kokios rūšies vokišką teisę Lietuvoje. Nepaisant to, ne tik Vilnius, bet ir kiti Lietuvos miestai dar nebuvo praradę savo reikšmės, kadangi net prieš patį Švitrigailos nuopuolį, 1432 metais, Lietuvos ir lietuviškos Rusios kunigaikščiai, bajorai ir miestai raštu prisiekė Prūsijos ordinui tiksliai laikytis su juo sudarytos didžiojo kunigaikščio Švitrigailos sutarties. *Ind. Cod. Hist. Diplom. Livon.*, I. N. 1524.

nų ir žmonių protus, kita vertus, jis buvo nepriimtinas katalikiškajai Lietuvos bajorijai. Despotiškas jo elgesys su kai kuriais bajorais, kai be jokių teismų užgrobdavo jų turtus, papiktino didžiąją krašto dalį. Tuomet, kai protai jau buvo nuteikti prieš didįjį kunigaikštį, karalius Vladislovas Jogaila, gerai žinodamas, kas Lietuvoje dedasi, ir suprasdamas, jog namų karui nebus galo, kol nepavyks brolio nuo šio krašto valdžios nušalinti, nusprendė didžiuoju kunigaikščiu pakelti Starodubo kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį, Vytauto brolį. Tačiau šį sumanymą ir slaptus pasitarimus su Žygimantu sugebėta išlaikyti gilioje paslaptyje. Jogaila, kad greičiau įgyvendintų savo ketinimus, netgi sugebėjo sumaniai nuraminti jau nujautusį savo nesaugumą Švitrigailą, kai paimtus į nelaisvę paskutiniame kare Voluinėje du lietuvių didikus – Rumbautą ir Goštautą – išlaisvino ir atsiuntė jam į Vilnių[13].

Švitrigaila buvojo savo dvare prie Ašmenos miesto[14], turėdamas prie savęs tiktai nedidelę sargybą, o tuo metu Žygimantas, susijungęs su Alšėnų kunigaikščiu Simonu, Naugarduko vaivada Petrašu Montgirdaičiu, Vilniaus vaivada Goštautu ir daugeliu kitų bajorų, galingos kariuomenės

13
Tą patvirtina *Slaptajame Karaliaučiaus archyve* esantis Švitrigailos laiškas, rašytas iš Vilniaus didžiajam magistrui 1432 metų sausio 5 dieną. Jame rašo, kad, gavęs laišką nuo karaliaus, pastarasis išlaisvinęs *Rampoldą* ir *Gastoldą* ir jam atidavęs, tikisi netrukus galėsiąs tą patį didžiajam magistrui pranešti apie landmaršalką bei kitus belaisvius, kadangi jo pasiuntinys juos matęs laisvus ir pietus su karaliumi valgančius pirmąją dieną. Žr. K o t z e b u e *Switrig.*, p. 69.

14
Dabartinė Ašmena, Vilniaus gubernijos apskrities miestas, nutolęs nuo Vilniaus per 7 mylias, anais laikais tebuvo kaimas, kitados išaugęs šalia kunigaikščio dvaro, dabar Staroscino. O pats miestas buvęs ten, kur dabar stovi pranciškonų vienuolynas bei mažas kaimelis, priklausantis vienuolynui, čia pat, už dabartinio miesto, vadinamas Senąja Ašmena. Švitrigailos dvaras stovėjo kaip tik toje vietoje, kur ir dabartinis dvaras.

priekyje skubiai ir slapčiomis nužygiavęs į Ašmeną, apie rugpjūčio 28-ą įžūliai įsiveržė į Švitrigailos dvarą[15], bet ten jo jau nerado, nes šis, ką tik įspėtas Trakų vaivados Manvydo, lydimas kelių totorių vadų, išsigelbėjo pabėgdamas. Žygimantas tučtuojau užėmė Vilnių ir Trakus[16], taigi Vilnius dėl šių staigių permainų ir abipusių karinių gaudynių, atrodo, bus vėl patyręs nesėkmių. Mat nemaža miesto dalis su-

15

Nors K o t z e b u e *loco cit.* pasakoja, kad tai įvykę tarp rugpjūčio 14 ir 28 dienos, tačiau tai negalėjo įvykti anksčiau, nebent prieš pat 28-ą; *Slaptajame archyve* yra didžiojo kunigaikščio Boleslovo Švitrigailos pavedimas didžiajam magistrui su antspaudais su juo sudarytoms sutartims antspauduoti, datuota dar 1432 metų rugpjūčio 13 dieną iš Kernavės. Žr. *Ind. Cod. Hist. Dipl. Liv.*

16

Slaptajame Karaliaučiaus archyve yra keletas laiškų originalų, aprašančių šį Švitrigailos pabėgimą. Juos pateikia Kotzebue aukščiau cituotame veikale: „Lepumos vaitas antradienį po Šv. Baltramiejaus pranešė didžiajam magistrui, kad Švitrigaila buvo pašalintas iš Didžiosios Kunigaikštystės sostinės, o Žygimantas paskelbtas didžiuoju Lietuvos ir Rusios kunigaikščiu, kad Švitrigailai su 14 raitelių vos pavykę pasprukti iš Ašmenos, kad pagaliau visas kraštas palankiai priimąs Žygimantą"; dėl daugybės Švitrigailos ydų ir vaivados, ir kita vyresnybė naujajam savo valdovui tiesiai skelbė, kad Švitrigaila neplatinęs krikščionybės, bet veikiau ją silpninęs ir dėl to leidęs savo žmonai gyventi pagal jos valią, o ne krikščioniškai; kad nelenkęs jos prie krikščionių tikėjimo, kad ji tyčiojusis iš jai dovanoto šv. Jurgio paveikslo ir t. t. Antrasis laiškas yra paties Švitrigailos rašytas didžiajam magistrui iš Polocko, likus 5 dienoms iki Mergelės Marijos gimimo, tai yra, 1432 metų rugsėjo 3 dieną, kuriame jam praneša, kad kunigaikštis Žygimantas ir Alšėnų kunigaikštis Simonas užpuolę jo dvarą Ašmenoje ir kad jis sėkmingai su totorių generolais pasiekęs Polocką ir dėl to prašo skubiai padėti. Taigi klysta K o j e l a v i č i u s ir S t r i j k o v s k i s sakydami, kad Švitrigaila pabėgęs į Smolenską, bet ne į Polocką.

Tai, ką mūsų kronikininkai kalba apie Švitrigailos žmonos sugavimą Ašmenoje, esą jis neįstengęs išsivežti kartu – tai nėra tikslu, nes tais pat 1432 metais lapkričio 30 dieną Švitrigaila, rašydamas Livonijos magistrui, užsimena, kad žmona jam pagimdžiusi sūnų. Tačiau ši jo žmona Sofija, Tverės kunigaikščio Boriso duktė, vėliau pateko Žygimanto galion; nes popiežius Eugenijus IV užtarė ją laiške Žygimantui Kęstutaičiui, rašytame iš Florencijos 1434 metų spalio 20 dieną.

degė padegta gal Švitrigailos kariuomenės, o gal ir pačių miestiečių[17]. O Švitrigaila, nusigavęs į Polocką, ten įkūrė irštvą, iš kurios beveik 6 metus po visas Lietuvos šalis tolydžio sklido įnirtingi vaidai, nesiliaujantys puldinėjimai ir pilietinis karas, ir anoji Lietuvos valstybė, Vytauto laikais pasiekusi tokios didžios galybės, alinama jo įpėdinių niekšybių ir barbariškumo, nuo to laiko pradėjo smukti. Vilnius, drauge su visu kraštu patyręs likimo išbandymus, vėl tapo dviejų lygiai tokių pat galingų, kaip ir viena kitos nekenčiančių Žygimanto ir Švitrigailos grupuočių taikiniu. Vis dėlto pirmasis, vos tik perėmęs valdžią ir Vilniuje iškilmingai atsisėdęs į Didžiosios Kunigaikštystės sostą, kad kuo greičiau ten įsitvirtintų, ėmė visokiais būdais garsiai tvirtinti visus dovanojimus, Vytauto suteiktus bajorams ir miestui, ko Švitrigaila ne tik nepadarė, bet, savavališkai atimdamas palikimą iš įvairių šeimynų, visus prieš save sukiršino[18]. Šis teisingumas buvo Vilniui anksčiau negu kitiems miestams taikomas. Tų pačių metų rugsėjo 23 dieną Žygimantas, protėvių papročiu, Vilniaus miestiečiams suteikė laisvę imtis prekybos ir be muito mokesčio nuo kelių, tiltų ir visų perėjų gabenti prekes visoje Lietuvos žemėje: Lucke, Kaune, Minske, Brastoje, Naugarduke, Smolenske ir Podolėje. Vėliau, po keturių dienų, Vilnius gavo jau užmirštų miesto Magdeburgo

17
Apie tai didžiajam magistrui praneša komtūras iš Lealio, iš Rygos, laiške, datuotame 1432 metų rugpjūčio 19 d. *Ind. Cod. Hist. Dipl. Livon.*, I, Nr. 1330.

18
Kryžiuočių knechtas Hansas Balgas 1432 metų rugsėjo 8 dieną iš Trakų rašo didžiajam magistrui, kad: „Žygimantas, naujas Lietuvos didysis kunigaikštis, visiems, turintiems iš tėvų paveldėto turto, suteikia garantijų pagal Magdeburgo teises, kaip ir tiems, kuriems seniau jo brolis Vytautas paskyrė dovanojimus, ir taip pelno miestiečių palankumą. Visi kalba: „O, koks mums maloningas yra mūsų valdovas, Švitrigaila to nedarė. Už mūsų Žygimantą esame pasirengę numirti." K o t z e b u e *Switrig.*, p. 86.

teisių atnaujinimą ir patvirtinimą dviem privilegijomis lotynų ir rusų kalbomis – katalikų ir stačiatikių tikėjimo gyventojams. Jas magistratas priėmė viešai iš didžiojo kunigaikščio rankų[19]. Privilegijose Žygimantas pareiškė, kad atskirdamas visas lenkų, lietuvių ir rusų teises bei papročius, amžiams suteikia miestui vokišką Magdeburgo teisę, Krokuvos naudojamą nuo seno. Iš vaivadų ir visų karališkųjų valdininkų buvo atimta galia kištis į miesto reikalus, ir tik pačiam miesto vadovui, vadinamam vaitu, duota teisė spręsti ir bausti už miestiečių padarytus kriminalinius nusikaltimus. Taigi vaitui buvo suteikta tokia galia, kad niekas negalėjo jo į teismą pakviesti, tiktai pats kunigaikštis ir tik raštu, patvirtintu valdovo antspaudu, o ten atsidūręs [vaitas] privalėjo ne kitaip, tik pagal miesto teisę atsakyti ir aiškintis dėl pateiktų priekaištų. Dar Žygimantas patvirtino miesto svarstykles, kur kiekvienas parduodantysis privalėjo sverti vašką ir kitus dalykus, taip pat gelumbės kirpyklą, keturias gelumbės ir keturias kitų prekių krautuves, iš kurių miestas galėjo gauti šiek tiek pajamų. Pagaliau garantavo Vilniui pelną nuo vadinamosios šinkorystės, arba vyno, midaus ir alaus smuklių, tačiau už šią privilegiją pasilikdamas tam tikrą mokestį kunigaikščio iždui, kadangi pagal seną paprotį miestas privalėjo kasmet jį surinkti.

Šiuos pirmuosius Žygimanto potvarkius Vytauto soste nutraukė ketinantis grįžti Švitrigaila. Jis, remiamas Livonijos magistro ir totorių, vėl užėmė Ašmeną ir vos per septynetą mylių priartėjo prie Vilniaus. Netrukus, 1432 metų rudenį, ties šiuo miestu įvyko Žygimanto ir Švitrigailos kariaunų susirėmimas, kuris daug atsiėjo abiem, bet antra-

19
Abi šios privilegijos yra minimos D u b i n s k i o, l. 2, 3.

jam vis dėlto atnešė šiokios tokios naudos. Abu jie niokojo kraštą ir liejo jiems nepalankių gyventojų kraują. Švitrigaila, apsvaigintas laikinos sėkmės, sugavęs Alšėnų kunigaikštį, įsakė jį Vitebske nuo aukšto skardžio įmesti į Dviną, kitą kunigaikštį – nuskandinti, o metropolitą Gerasimą sudegino. Savo ruožtu, Žygimantas, toks pat žiaurus ir nesantūrus, tenkindamas savo kerštą, kai jam buvo išduoti pas karalių Vladislovą Jogailą vykstantys Švitrigailos pasiuntiniai, atkeršijo įsakydamas juos pavalkioti gatvėmis, o paskui paskandinti. O Manvydas, Trakų vaivada, buvo sučiuptas ir, Žygimanto įsakymu, nukirsdintas[20]. Vėl įsiliepsnojo kelerius metus trukęs karas tarp rusų, vadovaujamų Švitrigailos, ir Lietuvos, valdomos Žygimanto. Šį karą kurstė neblėstantis Prūsijos ir Livonijos kryžiuočių įniršis. Tuo pat metu Lenkijoje Jogaila beveik nesiliovė kovojęs su kryžiuočiais, o Podolėje – su Švitrigailos šalininkais, remiamais Moldovos kunigaikščių. Kai paskelbus dvylikos metų paliaubas tarp karaliaus ir didžiojo magistro karo veiksmai Karalystėje vis dėlto aprimo, apsilpo ir energingojo Švitrigailos jėgos Lietuvoje. Naudodamasis visuotine neapykanta, kurią per savo žiaurumą Lietuvoje buvo užsitraukęs Žygimantas, minėtas kunigaikštis tolydžio kėsinosi išplėšti iš jo valdžią ir į šį kraštą kreipė įvairias totorių ir rusų ordas, todėl per visą Žygimanto valdymo laiką Lietuva nepaliaujamai buvo niokojama ir saviškių, ir svetimšalių. Ilgai Švitrigaila drumstė šios nelaimingos žemės ramybę, kol pagaliau lemtinga Žygimanto sūnaus kunigaikščio Mykolo, vedusio lenkų ir lietuvių pulkus prieš Švitrigailą ir Livonijos magistrą, pergalė netoli Ukmergės užbaigė šių dviejų, Lietuvai gal vienodai pragaištingų konkurentų, varžybas. Tas įsimintinas mūšis

20
K o t z e b u e *Switrigail*, p. 89. *Ind. Cod. Hist. Dipl. Livon.* T. I, N. 1344.

įvyko rugsėjo 1 dieną (1435 metais), per pusantros mylios nuo Ukmergės miesto, prie kelio į Vilnių, ten, kur šiandien stovi Pabaisko parapijos bažnyčia. Kautynės prasidėjo prie mažo upelio, laukuose, netoli nuo dabartinės bažnyčios. Mūšis buvo įnirtingas ir žiaurus, kol pagaliau pralaužtos vokiečių ir rusų rikiuotės pradėjo bėgti iš mūšio lauko. Čia žuvo daugybė livoniečių, tarp jų – Frankas Kirskorffas, Kalavijuočių riterių ordino magistras. Priešininkas, persekiojamas nugalėtojų, naują nesėkmę patyrė brastoje per Šventosios upę ties Ukmerge, kur buvo nuskandinta labai daug jo kareivių. Čekų ir Silezijos savanorių vadai ir, gražiausia, Jaroslavas Lingumas*, Mstislavlio kunigaikštis, pateko į nelaisvę. Tik pats Švitrigaila su savo sūnėnu, Maskvos kunigaikščiu Jurgiu, išvengė sutriuškinimo[21]. Žygimantas, norėdamas įamžinti šią didžią pergalę, laimėtą jo sūnaus narsumo ir, žinoma, lenkų pulkų karingumo dėka, mūšio lauką pavadino Pabaisku, o per jį tekantį mažą upelį – Viktorija ir toje vietoje pastatė parapijos bažnyčią[22]. Ši svarbi Pabaisko pergalė, apsaugojusi nuo naujo antpuolio Lietuvos sostinę, turėjo didelės įtakos tolesniam visos Lietuvos likimui. Nors iš kailio nėrėsi imperatorius Zigmantas ir di-

* Jurgis Lengvenaitis (vert. past.).

21 Id., p. 127. *Slapt. archiv.*

22 Praėjusiais metais aplankę Pabaiską, įsitikinome, kad žmonėse dar gyvi prisiminimai apie šioje vietoje vykusį garsų mūšį ir apie ten žuvusį kažkokį priešų kunigaikštį ar riterį. Kai kurie gyventojai, kad gimtosioms apylinkėms suteiktų daugiau solidumo, dargi įrodinėja, neišmanydami istorijos, kad anuomet ties Pabaisku galvą padėjęs čekų karalius Vaclovas ir pan. Pabaisko vietovė kalvota, tačiau atvira, o ten, kur dabar iškilusi nauja mūrinė bažnyčia, netgi gana graži. Žemė derlinga, Viktorijos upelis, nors mažas, bet vertas gražaus vardo. Pabaiskas yra parapijos kaimas, priklausantis vietiniam klebonui ir nutolęs nuo iš Vilniaus į Ukmergę einančio pašto trakto į kairę per 2 varstus, per pusę mylios už Kščeniškių. I šios knygos priede spausdiname Pabaisko klebonijos fundaciją.

dysis magistras gudriausiomis suktybėmis siekė, kad nutrūktų Lietuvos ir Lenkijos sąjunga, grėsmingos jų užmačios žlugo; su Vladislovu Jogaila turėjo būti sudaryta ilgalaikė taika. Švitrigaila, pagaliau atsiduodamas likimui, prisiglaudė Vitebske, o vėliau nusigavo į Ukrainą ramybėje praleisti paskutinių audringos senatvės dienų, o Kęstučio sūnus nuo tol galėjo saugiai valdyti tiekos nelaimių iškamuotą Lietuvą. Palankios buvo visos aplinkybės, nes ir nesutarimai (1434 metų), galėję kilti tarp Žygimanto ir Jogailos, buvo užglaistyti naujos tarpusavio sutarties[23]. Ir po metų, mirus tėvui, Vladislovas Varnietis nesipriešino, kad Žygimantui būtų patvirtintos teisės ir privilegijos į Didžiąją Kunigaikštystę[24].

Tačiau šis Žygimanto galios išaugimas, matyt, bus lėmęs tai, kad greičiau atsiskleidė neigiami jo polinkiai: apiplėšus žudyti ne tik pavienius jam įtartinus asmenis, bet ir ištisas šeimas. Vasaliniai kunigaikščiai ir Lietuvos bajorai tapo ypatingu jo neapykantos taikiniu, išžudyti juos visus aliai vieno buvo vienintelis jo tikslas, vos tik nustojo jautęs išorinių neramumų grėsmę. Net pirkliai negalėjo jaustis saugūs dėl jo nežaboto gobšumo, ir Vilnius ėmė vis labiau smukti. Į sostinę neatvykdavo jokių turtuolių, prekyba visai sumenko, nes vokiečių ir rusų pirkliai, įbauginti laukinio Žygimanto neteisingumo, jau negalėjo Vytauto sostinėje tikėtis senojo saugumo, o Vilniaus miestiečiai, nuskurdinti nuolatinių karų, išsekinti mokesčių, neturėjo jokių galimybių keistis prekėmis su svetimšaliais. Tik Trakų pilis, apsupta ežerų, išties buvo vienintelė didžiojo kunigaikščio buveinė ir sostinė, iš kurios jo grėsmingi įsakymai, sklisdami po visą Lietuvą ir rusų žemes, kėlė baimę diduomenei ir riteriams, turtuoliams ir vargšams, o ten link besiartinantis koks nors kunigaikštis,

23 Kojałowicz, IV. 171.

24 *Volum. Legum* I. p. 139.

valdantis bent kiek didesnę dalį, negalėjo būti tikras, ar kada nors iš ten sugrįš ir apskritai ar dar išvys dienos šviesą[25]. Tokia Lietuvos padėtis negalėjo trukti ilgai; diduomenė, įbauginta Manvydo ir Rumbauto mirties, Mstislavlio kunigaikščio Jurgio Lengvenaičio ir Kopylę valdžiusio Olelkos – Algirdo palikuonių – įkalinimo, nutarė gelbėtis Žygimanto gyvybės kaina. Trakuose jo sušauktas seimas, turėjęs parengti paskutinį smūgį Rusios ir Lietuvos bajorijai, paspartino tą kruviną susidorojimą. 1440 metų balandį Žygimantas sąmokslininkų buvo nužudytas Trakų pilyje, jo sūnus Mykolas ištremtas; tą pačią akimirką, kai Vilniaus vaivada Daugirdas žemutinę Vilniaus pilį laikinai užėmė Švitrigailai, aukštutinę tvirtovę Narbutas užgrobė naktį[26]. Vis dėlto Žygimanto palaikai, iš Trakų atvežti į Vilnių, buvo palaidoti didžiųjų Lietuvos kunigaikščių kape, katedroje, atlikus įprastas laidojimo apeigas[27]. Kaip vienintelis prisiminimas, kad būta jo gyvenime akimirkų, kada jis norėjęs tapti geradariu, liko tiktai Vilniaus vyskupui ir kapitulai šio kunigaikščio suteikti dovanojimai[28]. Tragiška

25

Karamzin *Hist. Państw. Rossyjsk.* T. V, l. 225, vert. į lenk. k. ir Stryjkowski, Kn. XVII, l. 559–561, edyc. warsz., išsamiai atskleidžia žiaurų Žygimanto būdą.

26

Id. ibid. Apie Žygimanto mirties detales galima paskaityti *Noworocznik Litewski*, išleistame H. Klimaševskio 1831 m., *Lietuvos Metraščio* ištraukoje, l. 91–102.

27

Kojałowicz *Hist. Lithuan.*, Lib. IV, p. 173–177.

28

Viename Žygimanto dovanojimų, esančiame Vilniaus kapitulos archyve, pareikšta: *Praemissa ex corde considerantes devoto, Reverendo in Christo Patri Domino Mathiae Episcopo Vilnen. et ejus successoribus ad laudem Omnipotentis Dei et Gloriosae Virginis Mariae etc. Villam nostram in districtu* ***Mednicensi****, quam olim* ***Iwaschko*** *et* ***Fedko*** *germani* ***Korewiczij*** *dicti possidebant, et unam terram cujusdam Kmethonis nostri, Ondrusch dicti eidem vilae advinctam [adiunctam – I. K.]. Item lacum nostrum* ***Lacoj****, prope curiam Episcopi Jakubiszki dictam, jacentem, cum fluminibus, eundem. lacum intrantibus et exeuntibus, quorum primus* ***Lekoyo****, secundus* ***Komoszo****, tertius* ***Kertnoy****, quartus* ***Froma****, quintus* ***Roschko*** *in districtu Dubinensi. Addicimus etiam duos homines*

Žygimanto Kęstutaičio mirtis užvertė svarbų Lietuvos istorijos puslapį, nes kartu su juo jau visiems laikams pasibaigė šitiek metų trukę kryžiuočių puldinėjimai. Nuo tada liovėsi vyravusi Prūsijos ordino įtaka krašto likimui, ir svetimšalių riterių brolija jau nežvangino savo ginklais prie Vilniaus sienų. Nusilpęs, nesėkmių pribaigtas prūsas liovėsi kliudęs Lietuvos ryšiams bei svarbiems šios valstybės reikalams su kylančia rytuose Rusija, o Jogailos ir Vytauto įpėdinių kova su žlunganču Ordinu galutinai persikėlė į Lenkiją.

*in districtu **Jenkmen, Kirkiłło** et **Szodejko**, cum eorum filiis et posteris. Item homines dictos **Mondunij** in districtu **Nemenczani**" etc. etc.* [Dievobaiminga širdimi apsvarstę pirmuosius veiksmus, Kristuje gerbiamam tėvui ponui Vilniaus vyskupui Motiejui ir jo įpėdiniams, Visagalio Dievo ir šlovingosios Mergelės Marijos garbei ir t. t. (Dovanojame) mūsų dvarą Medininkų valsčiuje; kurį kitados valdė broliai Ivaška ir Fedka, vadinami Korevičiais, ir vieną žemę, taip pat mūsų valdinio, vadinamo Andriušiu, prie to paties dvaro esančią. Taip pat mūsų Lakajų ežerą, greta vyskupo dvaro, vadinamo Jakubiškėmis, esantį, su upėmis, į tą ežerą įtekančiomis ir iš jo ištekančiomis; pirmoji jų – Lakaja, antroji – Kamužė, trečioji – Kirnė, ketvirtoji – Froma, penktoji – Rašelė Dubingių valsčiuje. Dar pridedame du žmones Linkmenų valsčiuje (tekste – Jenkmen): Kirkilą ir Žadeiką su jų vaikais ir būsimais palikuonimis. Taip pat žmones, vadinamus Mandūniais, Nemenčinės valsčiuje" ir t. t., ir t. t. – visa tai atiduoda vyskupui Motiejui ir jo įpėdiniams.] *Actum et datum in Trockij, feria quarta in octava nativitatis Beatae Mariae Virginis gloriosae Anno D.ni 1434. Praesentibus Magnifico et strenuis Ostikone Castellano Vilnensi, Dowgerd Vilnen. Leluschio Trocensi Palatinis, Kezygal de Deuweltowo, Petraschio Montygerdowicz, Chodkone Jurgeowicz, Iwaschkone Gastoltowicz, Olechnowe Dowoynowicz, et nobili Nicolao Curiae nostrae notario quo praesentia habuit in commissis etc.* [Aktuota ir duota Trakuose, Viešpaties metais 1434, ketvirtadienį, per Švč. Garbingosios Mergelės Marijos gimimo dieną (rugsėjo 8), dalyvaujant Jo Didenybei ir pritariantiems: Vilniaus kaštelionui Astikui, Vilniaus vaivadai Daugirdui, Trakų vaivadai Leliušiui, Kęsgailai iš Deltuvos, Petraškai Montgirdaičiui, Chodkai Jurgevičiui, Ivaškai Goštautaičiui, Olechnai Davainaičiui ir kilmingajam mūsų rūmų raštininkui, kuriam dabartinis reikalas buvo patikėtas" ir t. t. Panašiai 1436 m. tas pats Žygimantas Vilniaus kapitulai padovanojo Vainelgų dvarą.

Žygimanto įpėdinis Kazimieras Jogailaitis, nors pašauktas į Lenkijos sostą, vis dėlto nepanoro Didžiąją Kunigaikštystę valdyti per vietininką. Pirmenybę teikdamas Lietuvai, jis dažniausiai gyveno Trakuose arba Vilniuje. Iš tikrųjų tai daryti jį vertė krašto nesutarimai ir Lietuvos bajorų nesantaika, o dar labiau traukė prisirišimas prie gimtosios žemės ir lengvai patenkinamas aistringas jo pomėgis medžioklei, kuriai atsiduodavo, pamiršdamas net ir oficialius reikalus[29]. Visa tai Vilniui teikė nemažai naudos, nors čia didysis kunigaikštis ir negyveno nuolat, nes Trakų pilyse turėjo ištaigingesnę buveinę. Tačiau dėl gyvenančių pasiturinčiųjų ir taikos šalyje buvo atstatomi sunykę pastatai, gyvėjo prekyba, o dėl suteiktų laisvių miestiečiams gausėjo žmonių skaičius. Kadangi pilietinis karas po Vytauto Didžiojo mirties ir žiauri Žygimanto valdžia buvo Vilniaus miesto valdžios sluoksniuose sukėlę chaosą, nuskurdinę ir palikę be gyventojų miestą, beveik galutinai sugriovę Magdeburgo teisių galią, todėl Kazimieras, įsigilinęs į apgailėtiną savo sostinės būklę, privalėjo atnaujinti anksčiau nustatytą tvarką. Reikšminga jo privilegija, 1441 metais išleista Brastoje, prikėlė Vilniui Magdeburgo teises, nustatė Vilniui du didžiuosius prekymečius, o kas savaitę – įprastus turgus, garantavo miestui didesnes pajamas, dovanodamas jam nemažą žemės plotą, nusidriekusį išilgai miesto sienos palei Viliją, o skersai – nuo Lukiškių priemiesčio iki Velnio, šiandien vadinamo Tauro, kalno[30]. Vilniaus vaitai ta pačia privilegija įgijo didelę valdžią ir jų aukštai padėčiai būtiną au-

29
Žr. II priede išsamią žinią apie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių medžioklės namus Rūdninkuose.

30
Ši svarbi privilegija yra Vilniaus miesto teisių D u b i n s k i o rinkinyje, kur aiškiai pasakyta: *ius Teutonicum quod Magdeburiense dicitur denuo damus* (teutoniškąją teisę, kuri vadinama Magdeburgo, naujai duodame).

toritetą, maždaug tuo laiku pagarsėjo vienas jų, vardu Jachna Laurinavičius, pasižymėjęs išmintimi, turtais ir įtakingumu, o ir paties karaliaus didžiai gerbiamas[31]. Dar būdamas didžiuoju kunigaikščiu, Kazimieras tais pačiais metais atleido Vilniaus miestiečius nuo muito mokesčio visoje Lietuvoje, o atskiru įsakymu jiems suteikė šią laisvę prekiaujant su Černigovu[32]. Tapęs karaliumi, jis tą pačią privilegiją pritaikė visiems Vilniaus gyventojams, prekiaujantiems su Lenkija. Sutartis, Vilniuje sudaryta su Pskovu, likusiu Kazimiero globoje, gerokai praplėtė prekybinius šio turtingo miesto santykius su Lietuvos sostine[33]. Karalius už nuopelnus davijo bajorams statydintis žemės sklypus, priklausančius Vilniaus piliai[34] ir 1451 metais miestiečius, paklūstančius Magdeburgo teisei, atleido nuo pastočių davimo. Tokie Kazimiero potvarkiai tikrai pagerino ištuštėjusios sostinės padėtį ir plėtė miestą. Karaliaus pavedimu, kad neofitai įsitvirtintų krikščionių tikėjime, 1469 metais į Vilnių buvo pakviestas bernardinų ordinas, kuriam bažnyčiai ir vienuolynui statytis atiduotas platus slėnis su keletu namų ir pieva,

31

Šis Jachna jau 1435 metais buvo vaitas ir 1492 metais dar ėjo tas pareigas. Jo brolis Mikalojus Laurinavičius ilgai buvo burmistras, o Jachnos sūnus viename 1491 metų dokumente yra vadinamas: *Magister Bernardus, Domini Jachno filius* [Magistras Bernardas, pono Jachnos sūnus].

32

Šį įsakymą, išleistą Lietuvos muitininkams Černigove, kaip nežinomą Dubinskiui, įdedame Priede iš miesto aktų.

33

Peremire Korola Kazimira z Opskowem u Wilni meseca dekabra trydcataho dnia, 1440 Indykt 4 [Karaliaus Kazimiero sutartis su Pskovu Vilniuje, 1440 metų gruodžio mėnesio 30 dieną, 4 indiktas]; iš D o g e l i o, MSS. Bibl. Uniw. Wil. Dar žr. *Собрание Государственныхъ Граммотъ*.

34

Metryki Lit., 6, 900 m. nuo pasaulio sutvėrimo. Be kitų, žr. fol. 115. *Potwerženie Wojewodie Wilenskomu Olechnu Sudimontowiczu, na plac Zamkowy w Wilni wiecznostiju* [Patvirtinimas Vilniaus vaivadai Olechnai Sudimantaičiui sklypo Pilies teritorijoje Vilniuje amžinam naudojimui].

nusidriekęs palei Vilnios upę prie Karališkojo malūno. Tiems laikams taip pat galima priskirti Šv. Onos bažnyčios statymą, bet abi tos bažnyčios ir bernardinų vienuolynas buvo statomi tik iš medžio ir nepabaigti. Pagaliau per šį ilgą, taikos ir saugumo atžvilgiu Vilniui dar pirmutinį Kazimiero valdymo periodą dažni Lietuvos didikų suvažiavimai ir pasitarimai Vilniuje, užsienio pasiuntinių sambūriai ir su jais sudaromos sutartys suteikė miestui iškilmingumo ir pagausino ištaigingų rūmų, statomų varganai suręstų namų vietoje, skaičių. Goštauto pradėti neramumai Vilniuje, stengiantis atplėšti šį kraštą nuo Lenkijos, o labiausiai siekiant Didžiojoje Kunigaikštystėje įtvirtinti atskirą vietininką bei susilpninti seną ryšį, vertė Kazimierą, kaip jau esame apie tai užsiminę, dažnai Lietuvoje šaukti seimus. Daug jų vyko pačiame Vilniuje[35], o vienas, 1464 metų, įsimintinas įstatymų, veikusių iki Lietuvos Statuto, paskelbimu visai valstybei[36]. Čia, Vilniuje (1443 metais), totorių pasiuntinių prašymu, caras Chadži Girėjus buvo iškilmingai paskelbtas Perekopo chanu. Čia 1448 metais su Prūsijos ordinu sudaryta[37] garsi sutartis, o po dvidešimties metų (1468 metais) pats didžiojo magistro pavaduotojas Henrikas Plauenas toje Lietuvos sostinėje, kurios sienas jo pirmtakai kadaise įžūliai griovė, žemai lenkėsi prieš galingojo Kazimiero sostą[38]. Pagaliau čia, Vilniuje, triumfuojančiai Lietuvai liūdnos iš-

35

Svarbiausi Vilniaus seimai, susidedantys iš vasalinių kunigaikščių, Kazimiero Jogailaičio laikais vyko: 1451, 1452, 1457 (tais metais Goštautui atleido). 1461, 1473 metais ir t. t.

36

Kazimiero Jogailaičio Statutas, seniausių XV amžiaus Lietuvos nutarčių paminklas, surastas ir išspausdintas Charkovo Imperatoriškojo universiteto profesoriaus I g n a c o D a n i l a v i č i a u s rūpesčiu Vilniuje pas Marcinovskį, 1826 metais, in 8vo.

37

D o g i e l *Codex Diplom.*, T. IV, p. 141.

38

A l b e r t r a n d i *Panowanie Kazimierza*, ir t. t., O n a c e v i č i a u s leidimas. Warszaw. 1827, 8, Tom II, l. 100.

kilmės primindavo žmogiškosios didybės laikinumą. 1452 metų vasarį Švitrigaila, kurio audringas ir nelaimingas gyvenimas buvo sudrumstęs pusę Europos, vienus papiktindamas, kitiems keldamas gailestį, užbaigė savo klajokliškas dienas Lucke, o jo kūnas buvo perkeltas į protėvių kapą Vilniaus katedroje. Greta jo, stebėtina lemties valia, tuo pat metu buvo palaidoti nelaimėlio jo sūnaus ir bendrininko kunigaikščio Mykolo palaikai. Jis, klajodamas po tremtį Maskvoje, mirė nunuodytas kažkokiame vienuolyne. Tačiau 1484 metai tapo Vilniui ir visai Lietuvai dar labiau įsimintini. Karalaitis Kazimieras, antrasis karaliaus sūnus, visų garbinamas už savo gerumą ir kuklumą, miršta nuo džiovos Žemutinėje pilyje kovo 4-ą dieną. Didelis tėvo sielvartas ir visos sostinės gailesys lydėjo gyvenimo pavasarį užgesusio kunigaikščio karstą. Vėliau jo pamaldumą pripažino Romos Bažnyčios galva, suteikė jam Šventojo vardą ir šlovę, o kartu ir visam kraštui Globėjo vardą[39]. Prabėgus aštuoneriems metams, pats karalius Kazimieras, būdamas Vilniuje, gauna žinią apie sūnaus Jono Albrechto sutriuškinimą Vengrijoje ir palaužtas sielvarto, susirgęs kelyje iš Vilniaus į Trakus, 1492 metų birželio mėnesio 7 dieną apleidžia šį pasaulį.

39
Šventasis Kazimieras, kurio mirtis, tapytojo D a n k e r s o pavaizduota *al fresco* ant kairės Šv. Kazimiero koplyčioje sienos nuo įėjimo, dažnai viešėdavęs per keturias mylias nuo Vilniaus nutolusioje Medininkų pilyje, esančioje prie Ašmenos kelio. Medininkų pilį, šiandien priklausančią ponui Apolinarui Grabovskiui, sudarė keletas medinių pastatų, apjuostų aukšta siena ir grioviu. Siena, sulaukusi mūsų laikų, yra stačiakampė, 249 uolekčių ilgio, 195 uolekčių pločio, aukščio dabar 16 uolekčių, bet buvusi daug aukštesnė. Jos storis viršija dvi uolektis. Šiaurės rytiniame šios sienos kampe yra kvadratinio pilies bokšto griuvėsiai: jis buvęs gana erdvus, trijų tarpsnių, kiekviename aukšte galėję būti po du kambarius su dideliais langais. Iki šiol dar ne visai suirę senoviniai laiptai, vedusieji iš apačios į pirmą aukštą.

ALEXANDER JAGIELLOŃCZYK

Król Polski W.X.L.

rys: K: Rypiński. Lit: A: Kliukowskiego.

Lit: pozw: Cen: J: Waszkiewicz.

Iki tol (1492 m.) didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Vilniui duoti dovanojimai buvo ne tik patvirtinti karaliaus Aleksandro, Kazimiero įpėdinio, bet dar pasipildė naujais, turėjusiais gerokai pagyvinti prekybą ir pagerinti šio miesto gyventojų buitį. Ta pačia privilegija, kuria Vilniui buvo duotos Magdeburgo teisės (Trakuose, 1492 m.), Aleksandras suteikė miestui laisvę laikyti vaško dirbtuvę, anuo metu vadintą *Zabójnica* (žudike), panaikindamas visas privačias, išskyrus Karališkąją, Vyskupo ir Vaivadų bei Malmazijos ir kitų bet kokios rūšies vynų propinaciją[40]. Jo įsakymu, buvo kuo rūpestingiausiai garantuojama laisva laivyba Vilija nuo Vilniaus iki Kauno ir atgal visiems Vilniaus miestiečių laivams su prekėmis, o keliantis perkėla visur atleidžiama nuo bet kokių mokesčių[41]. Toks didžiojo kunigaikščio Aleksandro rūpinimasis savo sostinės gyventojų gerove buvo nutrauktas grėsmingų caro Ivano Vasiljevičiaus užmačių. Jis, atplėšdamas kunigaikščius nuo Lietuvos, paimdamas juos savo globon ir glaudžiai vienydamasis

40 Dubiński, l. 10.

41 *Miesto archyve* yra Aleksandro Jogailaičio, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, tokio turinio laiškas: „Vaitas, tarybos nariai ir Vilniaus miestiečiai skundė Bogdaną Kievlą, Vilniaus vaivados ir valstybės kanclerio Mikalojaus Radvilos vietininką, kad tas Kievla perkėloje ties Vilniumi imąs po grašį nuo krovinio, ko Vytauto ir Žygimanto laikais nebūdavo. Tad kunigaikščio Aleksandro nurodymu, vaivada Mikalojus išsiklausinėjo ir sužinojo, kad nuo seno nemokėję to mokesčio vietininkui, tik po grašį nuo krovinio keltininkams, kurie krovinius praleidžia, ir kad tą naują mokestį buvę įvedę Tomas ir Zdanas, Vilniaus vaivados ir mirusio karaliaus Kazimiero kanclerio, velionio pono Olechnos Sudimantaičio, vietininkai. Tada Aleksandras miestui davė šį raštą, taip nurodydamas: „Jiems visiems nereikia duoti po grašį nuo krovinio pono Vilniaus vaivados vietininkams perkėloje ties Vilniumi visais laikais, tiktai privalo duoti nuo krovinio po grašį keltininkams, kurie krovinį praleidžia". Rašyta Vilniuje liepos 5 dieną, 2-me indikte, su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu.

su Taurijos chanu Mendli Girėjumi prieš Aleksandrą, nukreipė visą jo dėmesį į save. Tarp jų kilo audringi vaidai ir, norėdamas juos sėkmingai užgesinti, Aleksandras nutarė to siekti, vesdamas Ivano Vasiljevičiaus dukterį didžiąją kunigaikštytę Eleną. Pirmiausia Maskvoje (1494 m.) balandžio 18 d. amžinos taikos sutartį su caru pasirašė Lietuvos pasiuntiniai: Petras Bialas, Trakų vaivada ir Stanislovas Goštautas, Žemaičių seniūnas, Aleksandras prisiekė Vilniuje, iš Maskvos atvykusių pasiuntinių akivaizdoje. O tada, carui sutikus, kad Lietuvos valdovas vestų jo dukterį (1495 m.), sužadėtoji didžioji kunigaikštytė Elena, kitų metų sausį išvažiavusi iš Maskvos, į Vilnių atvyko vasarį, lydima bojarinų: kunigaikščio Simono Rapolovskio, Mykolo Rusalkos ir Prokopo Zinovjevičiaus, jų žmonų bei daugybės kitų dvariškių, kambarinių, arklininkų ir bojarinų vaikų. Ją sutiko pats Aleksandras per pusę mylios nuo miesto, kelyje į Nemėžį, ir ten, apsupti dvaro bei tarybos ponų, sustoję ant žydros, auksu siuvinėtos gelumbės patiesalo, padavė vienas kitam rankas ir pirmąkart pasikalbėjo. Tada Aleksandras šalia prašmatniose rogėse sėdinčios Elenos jojo raitas iki miesto, kur sužadėtinė, išklausiusi mišias graikų apeigų cerkvėje, buvo iškilmingai nuvesta į Šv. Stanislovo katedrą. Ten Vaitiekus Taboras, Vilniaus vyskupas, kartu su Foma, graikų tikėjimo dvasininku, sutuokė didįjį kunigaikštį su Elena, virš jos galvos kunigaikštienė Rapolovska laikė vainiką, o djakas Kulešinas – stiklinę vyno[42]. Vestuvių puotos tęsėsi kelias savaites, Maskvos pasiuntiniai buvo nuoširdžiai pavaišinti ir dosniai apdovanoti[43], o iškilmės Lietuvos sostinėje tęsėsi beveik iki

42
Šios detalės, apie kurias mūsų istorikai neužsimena, yra išlikusios daugelyje rusų metraščių. – Žr. K a r a m z i n *Hist. Ros.*, vert. į lenk. k., T. VI, l. 227–233.

pavasario, kai Aleksandro motina karalienė Elžbieta su dukterimis ir sūnumi, kardinolu Fridrichu, iškart po Velykų atvykę į Vilnių, sukėlė visuotinį džiaugsmą pilyje ir mieste. Deja, vestuvių linksmybes drumsdavo dažni uošvio ir žento ginčai, ir po kelerių metų (1500 m.) anoji sutartis su caru buvo nutraukta. Tačiau Aleksandro ir Elenos santuoka išplėtė prekybinius Vilniaus santykius su Rusios miestais ir skatino steigti naujas užeigas pirkliams, atvykstantiems į Lietuvos sostinę iš Maskvos, Naugardo, Pskovo ir Tverės. Karalius leido miestui pastatyti Svečių namus, kuriuose rusų pirkliai privalėdavo apsistoti, sumokėti prekių muitą ir apie savo atvykimą iškart pranešti pilininkui[44]. Tarp Aleksandro ir jo uošvio vyko nuolatinės rietenos. Krymo totorių orda, Ivano Vasiljevičiaus pakurstyta, ėmė puldinėti žemes, paklūstančias Aleksandro skeptrui, ir kilo grėsmė Kijevui. Veltui Šach Achmedas, Perekopo ordos chanas, ir atkaklus Mendli Girėjaus priešas, savo pajėgomis rėmė lietuvius, – Aleksandro veiksmams stigo ryžto ir, nors buvo išrinktas Lenkijos karaliumi (1501 metais), jis vis dėlto negebėjo panaudoti savo galios ir susidoroti su savo priešais. Šach Achmedas, apleistas sąjungininko, Mendli Girėjaus sumuštas,

43
Žinome, kad Maskvoje iki šiol dar išlikęs priežodis: *Kto w Wilnie nie bywał, tot czudes nie widał* [Kas Vilniuje nebuvo, tas stebuklų neregėjo]. Atrodo, kad šią nuomonę išplatino tie, kurie didžiąją kunigaikštytę Eleną atlydėjo į Vilnių ir buvo sužavėti nuostabaus priėmimo.

44
Svečių namams skirta privilegija yra: D u b i ń s k i, l. 18. Ją skaitant atrodo, kad Aleksandras, leisdamas statyti tokius namus, turėjo omenyje ne tik miesto ir muito pelną, bet ir išorinį saugumą. Mat rašo, jog svečiai, tai yra, rusų pirkliai, atvykstantys su savo prekėmis į Vilnių, apsistoja įvairiuose namuose mieste, kur nori, be jokio prisistatymo, o paskui, prekiaudami su vokiečiais ir kitais svetimšaliais pirkliais, niekam nepranešę, išvažiuoja iš miesto; ir kad tarp jų gali būti nepatikimų ir norinčių pakenkti, todėl įsako ir leidžia miestui statyti užeigą ir t. t.

norėjo išduoti Lietuvą, bet ir tai jam nepavyko, jis baigė savo dienas kalėjime toje pačioje Lietuvoje. Na o totoriai per paskutiniuosius trejus Aleksandro valdymo metus, tai yra, nuo 1503 metų, vis drąsiau puldinėjo lietuvių žemes. Sugautas ir Vilniuje pasodintas į kalėjimą Šach Achmedas pridarė nemažai rūpesčių karaliui ir seimui. Jis buvo atgabentas iš Vilniaus į seimą Brastoje 1505 metais, po to pasiųstas gyventi į Trakus. Jo reikalu ne kartą į Vilnių buvo atvažiavę Nogajaus ordos pasiuntiniai ir Maskvos bojarinai, ir Vilniaus pilyje tuomet kildavęs didelis sujudimas. Totorių antpuoliai darėsi tokie akivaizdūs, jog net Vilniui galėjo grėsti pavojus. Tad 1505 metais, kai tie barbarai buvo mažumėlę aprimę, karalius savo sprendimu atleido Vilniaus gyventojus nuo karo tarnybos vieneriems metams, su sąlyga, kad apsaugojimui nuo priešų, ypač pagonių, antpuolių, apjuostų miestą mūro siena, kiekvienas pagal jam priskirtą rajoną, o kas negalėtų mūrinės pastatyti, tegu tveria statinių tvorą. Šiuo sprendimu buvo nurodyta sienoje į miestą palikti tiktai penketą vartų: pirmuosius –Vilijos link, antruosius – prie kelio į Trakus, trečiuosius – palei Švč. Trejybės cerkvę, kur dabar yra Aušros vartai, ketvirtuosius – ties Išganytojo (Spaso) bažnyčia ir penktuosius – nuo Pilies. Miestiečiai prie jų dieną ir naktį turėjo eiti sargybą, jiems buvo suteikta laisvė imti po vieną pinigą kas dveji metai, arba po vieną akmenį nuo kiekvieno vežimo, gabenančio javus ar kokius kitus produktus. Tačiau šis karaliaus nurodymas gal taip greitai nebūtų buvęs įgyvendintas, jeigu 1506 metais totoriai, nusiaubę Slucko ir Minsko apylinkes, nebūtų pradėję taikytis į Vilnių. Jų pabūgę miestiečiai, raginami ir remiami Vilniaus vyskupo Vaitiekaus Taboro, visą miestą apjuosė mūro pylimu, išmetę medinius statinius. Atrodo, kad tais metais buvo pataisytos ir Žemutinės pilies sienos, daugelyje vietų pakrypusios ir suskilusios, be to, išaugo panašūs ir erdvūs

mediniai rūmai, tikriausiai, skirti karaliaus ir Elenos buveinei*.

Po tokių sostinės apsaugos priemonių karalius, į Vilnių atvykęs iš Liublino seimo, ėmėsi reikalų su totoriais. Aplink miestą su savo palyda palapinėse klajojo Šach Achmedas, o Krymo ir Nogajaus ordos pasiuntiniai už Vilniaus sienų lūkuriavo karaliaus[45]. Kad įtiktų apgailėtinai politikai ir kad būtų suimtas bei įbaugintas Mendli Girėjus, nelaimingasis Šach Achmedas buvo iki gyvos galvos įkalintas Kauno kalėjime. Tačiau Aleksandro planai pasirodė esą klaidingi, nes totoriai, nepaisydami grasinimų, jog Šach Achmedas bet kada gali būti išlaisvintas ir kenkti jiems, netrukus su didžiulėmis pajėgomis įsiveržė į Lietuvą. Karalių tuo metu ėmė kamuoti sunki liga; jau anksčiau ištiktas paralyžiaus, Vilniuje jis vis labiau juto negalią. Nepagelbėjo jam ir iš Krokuvos pakviestas tuose kraštuose pagarsėjęs ano meto alchemikas Balinskis, vėliau už gydymo nesėkmę ar už savo aiškiaregystes sumokėjęs laisve[46]. Bet, kai totoriai didele

*

Karalienė Elena pati savo lėšomis pastatydino atskirą namą Vilniaus pilyje, skirtą apsistoti pas ją iš Maskvos atvykstantiems bojarinams ir pasiuntiniams. Knygoje, apimančioje Lietuvos Metrikos archyvo sąrašą, apie jį yra tokia žinia: „Namui Vilniaus pilyje, kur Maskvą laiko, gerbiamas Janas Filipovičius, daktaras, kustodas ir Vilniaus kanauninkas (*Jan Philipowicz Doctor Custos i Canonik Wileński*), pardavė savo paveldėtą sklypą Vilniaus pilyje su mūriniu rūsiu karalienei Elenai už devyniasdešimt kapų amžina teise", Vilniuje, vasario 12-tą dieną, 12 indikte, su antspaudu. *Raidė aa.*

45

S t r y j k o w s k i edyc. Warsz., l. 678.

46

Aleksandras iš Balino Balinskis, Krokuvos bajoraitis nuo Olkušo, paskendęs alchemijoje, ėmė taip garsėti savo gydymo sėkme, kad, nors vargšus ir Krokuvos miestiečius veltui gelbėjęs patarimais bei vaistais, tačiau, kai ir turtingieji pradėjo prie jo skverbtis, nevengdamas prisikimšti kišenes, ėmęs nuo jų po 100 dukatų. Miechovita, Bielskis, o ypač Strijkovskis savo metraščiuose, supykę už karaliaus Aleksandro gydymą Vilniuje, kuris vos neuždusо per ilgai laikomas stiprių žolių garo vonioje, savo metraščiuose vadino jį

banga vėl plūstelėjo į Lietuvą, karalius Aleksandras, nors ir nusilpęs, kad sutaikytų susipykusius bajorus su Glinskiu, savo numylėtiniu, ir paakintų juos atremti pagonis, pajudėjo iš Vilniaus į Lydą. Tačiau neilga buvo karaliaus viešnagė šioje pilyje, kadangi, vos dienai praėjus, pakeliui plėšdami ir degindami, prie Lydos prisiartino Krymo chano sūnūs su 20 000 totorių. Kilo didelis pavojus karaliaus saugumui, tad Aleksandras, ponų patarimu, kariuomenei vadovauti pavedęs etmonui Kiškai ir kunigaikščiui Glinskiui, pats galutinai paliegęs lektikoje buvo nugabentas į Vilnių. Jį lydėjo karalienė Elena, Vilniaus vyskupas Vaitiekus Taboras, Jonas Zabžezinskis ir Karalystės kancleris Jonas Laskis. O totoriai, ties Klecku įsirengę košą, arba stovyklą, nemažą būrį pasiuntė į Naugarduką. Tas būrys, įveikęs Nemuną, savo papročiu plėšdamas apylinkes, atsidūrė vos per mylią nuo Lydos. Tad paskubomis susirinko 10 000 bajorų, kareivių ir ginkluotų žmonių, kuriuos į kovą su priešais vedė narsus, bet pasipūtęs, Glinskis. Gausūs Krymo ordos karių būriai susirėmė su mūsiškiais ties Klecku, ir lemtinga Lietuvos pergalė, pasiekta 1506 metų rugpjūtį, ir ateityje užkirto šiems azijiečiams kelią į artimiausias šios valstybės vaivadijų sostines[47]. Ši trokštama žinia jau merdintį Aleksandrą pasiekė Vilniuje. Nors visą gyvenimą nebuvo lemta laimėti karų, paskutinę savo valandą pasijuto nuga-

sukčiumi ir šimtininku. Tačiau, objektyviai vertinant, tai buvo iliuzionistas, prisisiurbęs keisto mokslo taisyklių, kurias anais laikais tiek kartų įrodė ir gydė taip, kaip šiandieniniai *Le Roi* ir *homeopatijos* mėgėjai. Sunkiai atkentėjo Balinskis už savo gydymo ir alchemijos aistrą; pirmiausia po karaliaus mirties sėdėjo kalėjime Vilniuje iki pat Žygimanto atvykimo, o paskui, sugrįžęs į Krokuvą, vėl buvo įkalintas. Pagaliau, turtą išleidęs auksui daryti ir alcheminiams bandymams, kaip karšinčius savo dienas baigė besiginčydamas su Krokuvos miestiečiais dėl pinigų.

47

S t r i j k o v s k i s savo metraštyje, l. 681–687, plačiai ir ganėtinai žaismingai eilėmis aprašo šią svarbią pergalę.

lėtoju ir į kapą nužengė triumfuodamas. Mirė karalius Žemutinėje Vilniaus pilyje 1506 metų rugpjūčio 10 dienos naktį, o jo palaikai iškart buvo palaidoti koplyčioje, prie katedros, greta Šv. Kazimiero, nes lietuviai bijojo jį vežti į Krokuvą dėl pavojingos Glinskio puikybės. Pastarosios pergalės išgarsintas, jiems nesant, kad kokios būtų užgrobęs Didžiosios Kunigaikštystės valdžią[48]. Tačiau netrukus į Vilnių atvyko Žygimantas, Glogovo kunigaikštis iš Silezijos, mirusio karaliaus brolis, visi nurimo, ir šalis buvo apsaugota nuo jai grėsusio pilietinio karo.

Trumpas Aleksandro valdymas, gana nesėkmingas Lietuvai, nuo kurios visiems laikams buvo atplėšta tiek žemių, jos sostinei tam tikru atžvilgiu buvo naudingas. Beveik visą amžių Lietuvos valdovai, retai kada tegyvendavo Žemutinėje Vilniaus pilyje, nes, kelissyk įbauginti kryžiuočių antpuolių, pirmenybę teikė nuošaliai, bet patogiai ir saugiai, ežerų apsuptai Trakų piliai. Nuo 1400 metų, ištisą šimtmetį, Trakuose Vytautas, Žygimantas ir Kazimieras svarstė lemtingiausius Lietuvos reikalus ir ten sprendė plačios savo valstybės reikalus, nors Vilnius visada buvo Didžiosios Kunigaikštystės sostinė. Toksai pagrindinės valdžios nutolimas nuo sostinės galėjo turėti blogos įtakos jos gerovei.

Iš daugelio didžiųjų kunigaikščių privilegijų ir ediktų matyti, kad čia gerokai sumažėjo gyventojų, pastatai apleisti, miestas neplečiamas ir negražinamas. Tik Aleksandras, nuolatiniam gyvenimui pasirinkęs Vilnių ir po savo vedybų su Elena išlaikydamas prabangų dvarą, pirmasis atgaivino sostinę. Kai kurie karaliaus potvarkiai dėl prekybos ir daugybės

48
Karalienė Elena mirė Vilniuje 1513 metais, palaidota graikų apeigų koplyčioje. Karalius Žygimantas Senasis, be nemenko kraičio, kokį buvo gavusi iš vyro, 1510 metais jai skyrė dalį Švč. Trejybės vienuolyne Vilniuje iki gyvos galvos. *Metryki.Litew.*, XVII, 300.

namų statymas teikė naudingos veiklos Vilniaus gyventojams, ir miestiečiai darėsi turtingesni. Daugelis jų garsėjo sumanumu ir turtais, bet labiausiai buvo žinomas Onka Hricevičius, turtingas įvairių nuomos mokesčių rinkikas daugelyje Lietuvos miestų nuo Vilniaus iki Smolensko[49]. Aleksandras iš Lenkijos pakvietė į Vilnių dominikonus (1501 m.) ir po savo kapeliono kunigo Korčiako mirties, jiems atidavė Šv. Dvasios kleboniją, skyrė lėšų bažnyčiai ir vienuolynui statyti[50]. Tuo pat metu ir Bernardinų bažnyčia, kuriai dėl menkų pamatų grėsė griūtis, buvo per nauja pamūryta, dosniai prisidėjus Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai[51]. Vilniaus monetų kalykla, prižiūrima Ulriko Hozijaus, veikė vis energingiau ir karaliaus iždui teikė nemaža pajamų, kaip matyti iš Lietuvos maršalkos Chreptavičiaus ataskaitos[52]. Pa-

49

Daug sutarčių su tuo Onka yra Lietuvos Metrikoje, V knygoje, prie 1505 metų.

50

Iki šiol Šv. Dvasios dominikonų bažnyčioje galima pamatyti karaliaus Aleksandro portretą visu ūgiu ant pirmosios kolonos nuo įėjimo dešinėje pusėje, o ant priešais stovinčios – tokio pat didumo kunigo Korčiako paveikslą.

51

Karalius Aleksandras savo sprendimu, datuotu Borisove 1500 m. (*feria quinta in octava Visitationis Beatae Virginis Mariae* – ketvirtadienį Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo oktavoje), bernardinų prašymu, prie vienuolyno esantį savo malūną įsako nugriauti, kadangi šis dėl drebėjimo malimo metu išjudino jau ir taip netvirtus bernardinų pastatų pamatus, o sklypą, kuriame malūnas stovėjo, atiduoda vienuolynui. Tais pačiais metais Mikalojus Radvila II, Goniondzo ir Medilo kunigaikštis, Vilniaus vaivada, sugriovus tuos pastatus, savo lėšomis naujai pamūrijo bernardinų bažnyčią, pavadintą Šv. Pranciškaus ir Bernardo vardu. *MSS. Klasztorne.*

52

Lietuvos Metrikoje apie tai yra tokia žinia: *U Wilni Jiunia 9 dien Indykt 2. Pan Litawor Chrebtowicz, Marszałok Namiestnik Nowhorodski i Słonimski, wydał Hospodaru Jeho Młsti Wielikomu Kniaziu liczbu z mincy prybytku za czotyry hody szestdiesiat tysiaczej złotych i tysiacza złotych i diewetsot złotych i dwadcat złotych, a złotyi po dwadcat hroszej i po dwa hroszy. A za srebro i za robotu i za mied' i za wsi rzeczy, szto k mincy prisłuchaiut, wyszło 50 tysiacz kop i szest tysiacz kop. a 40 kop. i kopa i 26 hroszej. A liteho*

galiau Aleksandro laikais Vilnius pirmą kartą pažino gydytoją ir vaistinę, nors nuolat veikianti vaistinė, kaip pamatysime vėliau, buvo įsteigta tik Žygimanto Senojo laikais. Prūsijos istorija mums išsaugojo įdomią žinią apie tai, kad Vytautas 1426 metais, susirūpinęs savo žmonos Julijonos liga, kreipėsi į didįjį magistrą prašydamas gydytojo[53], o pati didžioji kunigaikštienė Julijona gavo iš didžiojo magistro Pauliaus Rusdorfo jai dovanų atsiųstus gydomuosius gėrimus[54].

serebra do mincy pryszło 20 tysiacz hrywien i 6 sot hrywien i 50 i osm hrywien i dwa skotcy [Vilniuje, birželio 9-ta diena, 2 indiktas. Ponas Liutauras Chreptavičius, maršalka, Naugarduko ir Slonimo vietininkas. Jo Malonybei Valdovui Didžiajam kunigaikščiui pateikė monetų kalyklos išleistų monetų ketverių metų apskaitą: šešiasdešimt tūkstančių auksinų ir tūkstantis auksinų ir devyni šimtai auksinų ir dvidešimt auksinų, o auksinai po dvidešimt grašių ir po du grašius. O už sidabrą ir už darbą, ir už varį bei už visus reikalus, kurie kalyklai priklauso, išėjo 50 tūkstančių kapų ir šeši tūkstančiai kapų, ir 40 kapų, ir kapa, ir 26 grašiai. O sidabro lydinių kalyklai teko už 20 tūkstančių grivenų ir 6 šimtus grivenų ir 50 ir aštuonias grivenas ir du skatikus]. Ši pastraipa įrašyta tarp įvairių nuomų, muitų, svorių ir pagal juos Aleksandro laikais pateikiamų sąskaitų. Prie jos ir prie daugelio kitų metai neminimi, tik pagal ankstesnes datas būtų galima priskirti 1505 metams. Cffr. C z a c k i o *Litews. i Pol. prawach.* I, l. 148. Pastarasis varį (*miedź – mied'*) palaikė medumi (*miód*).

53

F o i g t a s savo *Marienburgo miesto ir pilies istorijoje* (*Geschichte Marienburgs, der Stadt und des Haupthauses des deutschen Ritter Ordens in Preussen*, p. 241) rašo, kad 1426 metais didysis kunigaikštis Vytautas prašė didžiojo magistro rūmų gydytojo (*Leibarzt*), nes jo žmona Julijona, kurią jis vadina savo mylima šeimininke (*seine liebe Hausfrau*), jau metai kaip serga, ir kad liga kaip tik šiuo metu taip paūmėjo, jog visiškai nieko negalinti valgyti. Kitame laiške Lenkijos karalius dėkoja didžiajam magistrui už jam atsiųstą rūmų gydytoją ir giria didelį jo patyrimą. N a p i e r s k i o veikale, aukščiau ne sykį cituotame *Index Codicis Hist. Dipl. Livon.*, N. 1189, – yra Vytauto laiško, kuriuo prašoma šio gydytojo, turinys. Laiškas datuotas Obolce, tarp Vitebsko ir Smolensko, 1426 metų sausio 13 dieną.

54

Index Cod. Hist. Dipl. Livoniae, T. I, N. 1208, kur nurodytas Slaptajame archyve esantis vokiečių kalba rašytas didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto žmonos Julijonos, dėkojančios didžiajam magistrui Pauliui fon

Nebūta gydytojų Lietuvos kunigaikščių rūmuose ir vėlesniais laikais. Tik kai Aleksandrą kelerius metus nuolat kamavo skausminga liga, iš Krokuvos atvyko anuometinį gydymo meną išmanantys: vienas – pagal profesiją fizikas, arba rūmų daktaras, Motiejus iš Blonios, Gniezno kanauninkas; antras, pagarsėjęs alchemijos išmanymu bei sėkmingu gydymu, – Aleksandras Balinskis. Nors jų ginčai dėl karaliaus gydymo būdo, kaip žinome ne vieną atvejį, pasibaigė ligonio mirtimi, vis dėlto didžioji karališkosios vaistinės, alchemiko pargabentos iš Krokuvos, dalis liko Vilniuje ir vėliau tapo nuolatinės miesto vaistinės pradžia.

Nors Lietuvos sostinė ir gavo naudos susijusios su prekyba bei saugumu, bet akivaizdaus pagerėjimo valdant miestą nebuvo matyti. Stigo tvirtos municipalinių laisvių ir nuostatų apsaugos nuo valdininkų ir šlėktų piktnaudžiavimo. Silpno charakterio karalius negalėjo veiksmingai pasipriešinti turčių vyravimui ir duoti daugiau laisvės miestiečių luomui. Po Aleksandro atėjusiems Lietuvos valdovams teko kuo rimčiausiai pasistengti, kad Lietuvos miestiečių luomui būtų garantuotas geresnis gyvenimas ir kad suklestėtų šios šalies miestai, išaugtų prekyba ir visos tautos gerovė.

Rusdorfui už jai atsiųstus gėrimus, laiškas, datuotas *Memitze* (neįmanoma sužinoti, kokia tai vieta), ties Vilniumi, 1426 m. liepos 8-ą.

PRIEDAI

PRIE VILNIAUS MIESTO ISTORIJOS TREČIOSIOS KNYGOS

I

PABAISKO BAŽNYČIOS FUNDACIJA

Išrašas iš LDK Vyriausiojo Tribunolo Viešųjų reikalų knygų, tvarkytų Vilniuje

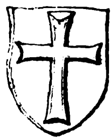
Metais tūkstantis septyni šimtai aštuoniasdešimt penktais kovo mėnesio keturioliktą dieną

Prieš mus, teisėjus, į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiąjį Tribunolą iš vaivadijų, kunigaikštystės ir apskričių *Immediate* [iš tikrųjų] praėjusiais tūkstantis septyni šimtai aštuoniasdešimt ketvirtais Vilniaus kadencijai išrinktus ir tikrai Jo Karališkosios Didenybės mieste Vilniuje posėdžiaujančius bei teisiančius, asmeniškai teisme dalyvaudamas Jo Malonybė Gerbiamasis globėjas Ponas Laurynas Ožechovskis, Mozyriaus pavieto architektas, Pabaisko bažnyčios ir klebonijos fundacijos privilegiją, kitados šviesiausiojo Lenkijos karaliaus Jo Didenybės Žygimanto, tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt ketvirtais metais sudarytą, o tūkstantis šeši šimtai keturiasdešimt devintų metų gruodžio mėnesio dvidešimt devintą dieną Jo Malonybės kunigo Jono Kazimiero Penkevičiaus, Ukmergės dekano ir Pabaisko klebono Ukmergės pavieto teisme aktuotą, padarant kopiją, – pateikė tik patį originalą, kad būtų įtrauktas į

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo Aktų knygas. Prašydamas Mus, Teismą, kad minėtoji fundacijos privilegija būtų priimta ir įrašyta į Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo Viešųjų reikalų knygas. Šitai Mes, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo Teismas, aną [dokumentą] priėmę, pavedėme įrašyti į Tribunolo Viešąsias knygas. Pati fundacijos privilegija parašyta ant pergamento, esančio daugiau negu uolekties ilgumo ir platumo, lotynų kalba, ir tik per jos sulenkimus ar sudūrimus *ob vetustatem* [dėl senumo] daugelis žodžių ir raidžių nusitrynė, todėl *cum omissis spatiis* [praleidę tuščius tarpus], pažymėję juos, į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo Viešųjų Reikalų knygas yra įrašyta žodis žodin, tokio turinio:

In Nomine Domini Amen.

Ad Perpetuam Rei Memoriam. Quoniam inter Omnia Christiani Principis Studia, nullum ad Immortalem Gloriam adipiscendam magis pertinere, quam Divini Cultus Curam arbitramur, per quem Homines acceptorum a Domino DEO beneficiorum bene Memores, et Gratos testantur. Ideo Nos Sigismundus DEI Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, etc: Dominus et Haeres. Significamus Tenore Praesentium. Quibus expedit Universis Praesentibus et futuris, ad Quos hoc scire pertinebit. Quum Nobis Exposuisset Venerabilis Valentinus a Pilzno Vilnensis, et Luceoriensis Canonicus Ecclesiae in Poboysco Plebanus, in Honorem Sanctae et Individuae Trinitatis extructae, nec non in Memoriam Nativitatis, et Assumptionis Gloriosae Virginis Mariae, et Sanctorum Egidii Confessoris, et Georgii Martyris, Privilegium Fundationis et

Vardan Viešpaties Amen.

Amžinai dalykų atminčiai. Kadangi manome, kad iš visų krikščioniškojo monarcho darbų ir pastangų joks neteikia tiek daug nemirtingos šlovės, kaip rūpinimasis DIEVO garbinimu, kuriuo žmonės ir įrodo, kad prisimena iš visagalio DIEVO gaunamas geradarybes ir yra dėkingi. Taigi mes, Žygimantas, DIEVO malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dabar ar ateityje reikės tai žinoti. Kai garbusis Valentinas iš Pilzno, Vilniaus ir Lucko kanauninkas, Pabaisko bažnyčios, pastatytos šventos ir nedalomos Trejybės garbei ir, žinoma, švenčiausiosios Mergelės Marijos ėmimo į dangų ir šventųjų Egidijaus, išpažinėjo, bei Jurgio, kankinio, atminimui, klebonas, pranešė, kad dėl šios bažnyčios gaisro yra prarasta privilegija jos fundacijai ir pastatymui, mes,

Erectionis Suae, hujus Ecclesiae incendio esse perditum, Memores Olim Eam ab Illustrissimo Olim Principe Domino Sigismundo Magno Duce Lithvaniae Patruo Nostro desideratissimo, in Memoriam Celeberrimi Triumphi, quem in Loco illo ex Pruthenis et Livonibus Retulerat edificatam, et honestis Reditibus dotatam. Noluimus ut per Privilegii Interitum Cultus DEI intereat, Isthic Gratiarumq. Actiones Domino DEO de Beneficio isthic Accepto fieri, desinant, et Ecclesia damno afficiatur; et propterea commisimus Certis Commissariis Nostris, videlicet venerando Paulo Wyssenski Custodi Vilnensi, et Generoso Georgio Wołozkowicz Stabuli Nostri in Magno Ducatu Lithvaniae Praefecto, ut de Omnibus proventibus et Reditibus, adeoque Omnibus Rationibus, quibus Ecclesia in Poboysco fundata et erecta esse ex Hominum fide Dignorum Testimoniis... diligenter Inquirerent, Nosque Certiores de Eis redderent, Qui tandem Ea, qua par erat, Cura et Diligentia adhibita, Omnia quae ex Juratis Testibus Acceperunt de Ecclesiae Illius Fundatione Nobis sub sigillis suis Descripserunt. Nos itaque certo et de Fundatione et de Proventibus, quibus Ecclesia a Majoribus Nostris Dotata fuit Edocti, Novum Privilegium Moderno illius Plebano praedicto Valentino ą Pilzno in Perpetuum duraturum dandum Duximus, Damusque secundum Id, quod ex Commissariis Nostris Certum, et Jurejurando Testatum Accepimus. *Inprimis Volumus, ut dicta Parochialis in Poboysco Limites habeat antiquos, nempe a Flumine Szerwintha, usq. ad Flumen Szwienta, qui ambiantur Flumine Kiertusha, per Silvam Schesolie scaturiente ad Flumen Schessarka, ubi sub Curiam Skoczuny, Schesułka Flumen defluit in Szwienta; intra quos Limites – Quoniam nulla alia Ecclesia Parochialis superextrui et erigi debet, in Detrimentum et Imminutionem praedictae Ecclesiae Poboyscensis. – Volumus, ut si, quae Ecclesia Temerarie a Quocunque Extructa, vel si aliquod Oraculum erectum, aedificatumque est; Talis desoletur, vel*

atsimindami, kad ji buvo šviesiausiojo valdovo pono Žygimanto, didžiojo Lietuvos kunigaikščio, brangiausio mūsų dėdės, kadaise pastatyta atminti garsiąją pergalę, laimėtą šioje vietoje prieš prūsus ir lyvius (Livoniją) ir buvo aprūpinta pagarbos vertomis lėšomis, nenorėjome, kad netekus privilegijos, žlugtų tikėjimo Dievu išpažinimas ir čia būtų liautasi reikšti dėkingumą viešpačiui DIEVUI už šioje vietoje gautą malonę, ir kad bažnyčia patirtų nuostolių; ir todėl mūsų paskirtiesiems komisarams, būtent garbingajam Povilui Višenskiui, Vilniaus kustodui, ir kilmingajam Jurgiui Volazkavičiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklidininkui, pavedėme, remiantis vertų pasitikėjimo žmonių liudijimais, ... išsiaiškinti apie pelną ir pajamas bei visus dalykus, susijusius su Pabaisko bažnyčios įkūrimu ir pastatymu, ir mus apie tai geriau informuoti. Tada jie, tai atlikę, kaip reikėjo, rūpestingai ir kruopščiai, visa, ką iš prisiekusių liudininkų apie šios bažnyčios įkūrimą išgirdo, mums aprašė ir savo antspaudais patvirtino. Taigi mes, gerai informuoti apie fundaciją ir lėšas, kuriomis mūsų protėviai bažnyčią aprūpino, remdamiesi tikrais ir priesaika patvirtintais įrodymais, kuriuos iš mūsų komisarų sužinojome, dabartiniam bažnyčios klebonui, minėtam Valentinui iš Pilzno, naująją privilegiją amžiams suteikti nusprendėme ir suteikiame. Pirmiausia norime, kad minėta Pabaisko parapija turėtų buvusias ribas, kurios eina nuo Širvintos upės iki pat Šventosios ir yra juosiamos Kertušos upės, tekančios per Šešuolės mišką iki Šesarkos upės, kur prieš Skočiūnų dvarą upė Šešulka [Šešuolėlė] įteka į Šventąją; ir šiose ribose jokia kita parapijinė bažnyčia neturi būti pastatyta ir veikti, kad nepadarytų nuostolio ir skriaudos minėtai Pabaisko bažnyčiai. Jeigu kokia nors bažnyčia savavališkai kieno nors ir buvo pastatyta, arba jei yra statoma ar pastatyta kokia nors koplyčia, norime, kad tokia

Filia subjectaque Ecclesiae Poboyscensi fiat, qualis dicitur extructa esse Ecclesia in Wronowo seu Wiesza. – Praeterea secundum eam fundationem et ordinationem, quam a Primo Fundatore Institutam esse Accepimus; Nolumus ut intra hos Limites superius descriptos, ulla alia Taberna sit, praeter Tabernas Ecclesiae in Poboysco, in quibus solum Medonem, Cervisiam, Vinum distillatum, et omnis Generis Potus propinari sine quovis impedimento licebit. Quod si quis ea violare ausus fuerit, aut Tabernatori, vel Familiae vim intulerit, Hic Poenam Nobis triginta Siclorum solvet, ac si forte propter Privilegii conflagrationem et Ejus Ignorantiam alicubi intra Istos Limites extructa Taberna alia sit, sive de consensu, et Voluntate Nostra, sive temerarie a Quocunque Cujuscunque Status et Conditionis Homine Eam Aboleri et Desolari Volumus; sub Arbitrio Nostro Constituendum, ut Joannis Jurgierowicz, Nicolai Sachowski, Zophiae Szymonowa et Maxime in Wiessa Villagia, non obstantibus quibusvis Nostris Noviter Datis et Emanatis, vel postea generaliter aut specialiter dandis et Emanandis Privilegiis, quibus per Praesentes Derogamus, et Derogatum esse in perpetuum Volumus nulliusque Roboris Illa esse Declaramus, utpote quae propter Ignoratum hoc Privilegium fuerant Impetrata, Cui derogari per posteriora Privilegia Nostra non oportet. Decimas item isto modo Ecclesiae in *Poboysco* Solvi debere Declaramus. Inprimis de Curia Nostra Liepuny, Decima omnis grani, tum in Agris quam in Hortis crescentis nullo semente et Legumine, Excepto praeter Avenam, solvi debet, et omnium Animalium Domesticorum. Item Decima ex Omnibus Bonis Generosi Stanislai Skop, quaecunque intra praescriptos Parochialis Poboyscensis Limites habet, Sive Jure Naturalis Devolutionis, ut post mortem Petri Skop, Sive contractu aliquo intercedente possessa ... Terrarum cum Martino Szpinguczys, ex quibus antea semper Decimae dabantur. Item Decima in Wieprze omnis Grani praeter Avenam et Strenam, Sive Columbationem

būtų nukelta arba taptų filija ir priklausytų Pabaisko bažnyčiai, kaip kad yra Vronove ir Viešėje stovinčios bažnyčios. Be to, pagal šią fundaciją ir tvarką, mūsų perimtą iš ją įvedusio pirmojo fundatoriaus, norime, kad šiose anksčiau minėtose ribose nebūtų jokių kitų karčemų, išskyrus priklausančias Pabaisko bažnyčiai, tik jose nebus draudžiama pilstyti midų, alų, degtinę ir įvairiausių rūšių gėrimus. Jeigu kas išdrįstų tai pažeisti ar veikti jėga prieš smuklininką ar jo šeimynykščius, toksai turės sumokėti trisdešimties sidabrinių grašių baudą, o jeigu privilegija kartais sudegtų, ir dėl jos nežinia kur buvimo šiose ribose atsirastų kita karčema, pastatyta mums pritarus ir leidus, ar savavališkai, bet kokio luomo ar padėties žmogaus, norime, kad tokia būtų nukelta ir sunaikinta. Mūsų valia yra tokia: Jono Jurgeravičiaus, Mikalojaus Sachovskio, Sofijos Šimonovos ir ypač Viesos kaime duotas privilegijas, nesvarbu, ar jos mūsų naujai duotos ir paskelbtos, ar vėliau gali būti duotos ir paskelbtos, šiuo atšaukiame ir norime, kad būtų atimtos visiems laikams, ir skelbiame jas negaliojančiomis, nes buvo išprašytos dėl nežinojimo šios privilegijos, kurios atšaukti ir vėlesnėmis mūsų privilegijomis negalima. Skelbiame, kad Pabaisko bažnyčiai privaloma dešimtinę mokėti tokia tvarka: visų pirma iš Liepūnų, mūsų dvaro, atiduoti dešimtą grūdą nuo visų tiek laukuose, tiek daržuose augančių javų, neišskiriant jokio pasėlio ar daržovių, išskyrus avižas, ir [dešimtinę] nuo visų naminių gyvulių. Taip pat dešimtinė nuo visų garbingojo Stanislovo Skopo gėrybių, kurias tik turi minėtos Pabaisko parapijos ribose ar natūralaus paveldėjimo teise, kaip po Petro Skopo mirties, ar pagal kokį nors susitikimą priklausančias .... žemių su Martynu Špingučiu, iš kurių anksčiau visada dešimtinė būdavo mokama. Taip pat norime, kad ir Vepriuose pagal senąjį paprotį Pabaisko klebonui būtų atiduodamas dešimtas grūdas nuo visų javų,

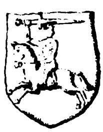
more antiquo Plebano Poboyscensi dari Volumus Item Nobiles Isti intra Limites Parochiales Existentes Decimas more Antiquo Plebanis dabunt: Joannes Stanczykowicz, Stanislaus Milinowicz, Stanislaus Piotrasowicz, Mathias cum Fratre Casparo, Januschowiczy, Alexander Bartholomiejewicz, Felicia Vidua Ossczilowna, Paulus Juriewicz, Juriewa Mareschalkowa; Item Joannes Wacławowicz, Czyżewicz Decimam debent Eidem Ecclesiae solvere ex Bonis omnibus ... Patris et Fratris morte ad eum pervenerunt. Item Possessores bonorum Filiarum Joannis Pieczhowicz, Annae, Elisabeth et Feliciae, quocunque Jure et Titulo Ea possident Decimam solvere, etiam de praedictis Bonis debent. Item Jusnie Jurgii Filius ex Bonis Paternis Filii Nicolai, qui fuit Martini ex Terra, seu Curia, ex qua Vitricum suum Martinum K ... erunt, Decimam solvent, quam Eorum Vitricus solvere neglexit – Item Martinus Ruthenus Possessor Curiae dictae Pieczhuszki, sive Czysswicze, quae fuit olim Pieczhonis Decimam tenetur dare. – Item Joannes Juriewicz ex Bonis Dziewiaùtowo, de Campis omnibus Decimam Omnis Grani, tam ex terris emptis et Invadiatis ... Terra Stanisla ... Woytkowicz Decimam Siliginis; Praeterea Nobilis Zophia Symonowa de Terra Alberti Thrzassibroda Decimam Silliginis de omnibus Campis; Item Nobilis Anna Tharnawska ex Curia sua de omni Grano ex Terra Stanislai Woytkowicz de Silligine tantum ... Omnes Alii intra Limites Ecclesiae praefatae, cum omni Districtu Gieùwany Decimam Manipularem solvere debent, ac omnes Alii, Quicunque antea Decimas ad Ecclesiam istam antiquitus dabant. Volumus ut Huic etiam Moderno Parochiali Possessori, Ejusque Successoribus secundum Antiqua Regestra, nulla praescriptione ... data Impediente dent et Extradant Ipsi, ac postea Eorum in Bona Legitimi Successores, Quos hic omnes pro Descriptis, ac Expressis esse Volumus. – Item Omnes Homines Subditos Ecclesiae, Quicunque ab

išskyrus avižas, paviržį ir kalėdą. Kaip nuo seno įprasta, dešimtinę mokės šie parapijoje gyvenantys bajorai: Jonas Stančikavičius, Stanislovas Milinavičius, Stanislovas Piotrasavičius, Motiejus su broliu Kasparu Januševičiai, Aleksandras Baltramiejevičius, našlė Felicija Osčiluvna, Povilas Jurevičius, Jurjeva Marešalkova (Maršalkienė), Vaclavavičius ir Čiževičius irgi privalo tai pačiai bažnyčiai mokėti nuo visų savo dvarų, kurie po tėvo ir brolio mirties jiems atiteko. Taip pat Jono Pečkavičiaus dukrų Onos, Elžbietos ir Felicijos turto paveldėtojai, nesvarbu, pagal kokią teisę ar titulą jį valdytų, vis tiek privalo mokėti dešimtinę nuo minėto turto. Taip ir Jusnie, Jurgio sūnus, iš tėvoninio Mykolo sūnaus, kuris buvo Martyno sūnus, žemės ar dvaro, iš kurio savo patėvį Martyną K............... bus, dešimtinę, kurią jų patėvis mokėti atsisakė, mokės. Taip pat turėtų duoti dešimtinę ir rusas Martynas, dvaro, vadinamo Pečiuškių ar Čisvičių, o dar anksčiau Peškonių, savininkas. Taip ir Jonas Jurevičius iš Deltuvos turto dešimtinę nuo visų javų iš visų laukų, tiek iš pirktų žemių ir privažiuojamų .... [iš] Stanislovo Vaitkavičiaus žemės dešimtinę kviečių. Be to, ir bajorė Sofija Simonovna iš Alberto Tžasibrodos žemės dešimtinę kviečių iš visų laukų; taip ir bajorė Ona Tarnavska iš savo dvaro nuo visų javų, o iš Stanislovo Vaitkavičiaus tik nuo kviečių................... Įprastą dešimtinę privalo mokėti ir visi, gyvenantys minėtos bažnyčios teritorijoje, su visa Gelvonų sritim bei tie, kurie anksčiau nuo seno dešimtinę duodavo. Norime, kad taip pat šiam dabartiniam parapijos valdytojui ir jo įpėdiniams pagal senąjį registrą, jokiu įstatymu .... duotus, [ne]kliudant duotų ir pateiktų patys, o vėliau, teisėti jų turto paveldėtojai, ir norime, kad jie čia visi būtų surašyti ir paminėti. Taip pat visus pavaldžius bažnyčiai žmones, kurie nuo seno Pabaisko bažnyčiai priklausė, ir taip pat dabar

Antiquo ad Poboyscensem Ecclesiam Pertinuerunt, et etiam nunc pertine ... quae etiam Dationem Silliginis, Avenae, Pecuniar ... Mellis de Malati Novem Pullas, Melikany sex dare tenentur, atque alios omnes servire Illi Ecclesiae, secundum Onera Consveta Jubemus, quorum Nomina hic etiam, tanquam expressa sint ... ex ... quae ab Antiquo Plebanis Poboyscensibus dabatur, Novem Pudos more et Instituto Veteri dari Volumus moderno Plebano, et Successoribus Ejus in Perpetuum ex Hominibus, supra Flumen Wirzyntha Commanentibus juxta Daniuncy. Item Terra Michniszki in Tenuta Veprensi, in Villa Luteranczy ... Poboyscen. cum Omn ... in Perpetuum, etsi a Quocunque Hominum Ei est erepta, ut Ecclesiae restituantur, Volumus. Item Terra ... lowicza dicta super flumen Sswiata. Item terrae desertae juxta Ecclesiam in Malati Antiquitus ad Ecclesiam hanc spectantes, ut Sz ... item ... em Sibi Generosus Stanislaus Skop Vi usurpasse, in eoque duas Tabernas locasse dicitur, in Domin ... sint amplius ... Camp ... Prata, et Nemus non procul, ab Ecclesia Pleban ... Ecclesiae Concessum, ut in Festo Sancti Georgii, quo Die ... Patrocinium Ecclesiae est a singulis Tunnis Cervisiae, unum Grossum, a Medonis vero Duos Grossos propinantes persolvere Plebano debebunt Nomine Dationis, quae St ... Vocan ... ialia Singulis ... in Poboysco more ... Subditos sine omni Contradictione, Volumus, Quoniam haec omnia ad Ecclesiam ... m pertinuisse Commissarii Nostri ex Testibus Juratis Fide Dignis Accep ... Nobis Significarunt ... tosus ... illis ... et Reliquas quocunque Nomine Vocentur Proventus, Reservamus, et Reservatos ... Volumus, quae in hunc usque Diem percipit Modernus Ecclesiae Poboyscensis Plebanus; omnes autem Fructus et Utilitates, qu ... a ... natae quocunque modo ... ut Restituantur, sub Poena Arbitraria Nostra Mandamus serio ... Vere per praesentes Ascribimus. Praeterea Ecclesiam istam Immunitatibus, Libertatibus et

priklauso ....
taip pat turėjo duoklę kviečiais, avižomis, pinigais, medumi mokėti, o iš Molėtų devynis viščiukus, iš Melikonių šešis atiduoti; visiems kitiems liepiame šiai bažnyčiai tarnauti, laikantis įprastų pareigų, taip pat norime, kad jų vardai čia būtų .... iš .... kuri nuo seno Pabaisko klebonams būdavo mokama, norime, kad, kaip įprasta ir seniai nustatyta, žmonės, gyvenantys už Vižintos upės (Virinta) šalia Daniūnų, dabartiniam klebonui ir jo įpėdiniams duotų devynis pūdus. Taip ir Mikniškių žemė, nuomojama Vepriuose, Liuteronių kaime........................ Pabaisko su vis[ais] .... amžiams ir, jei kokie nors žmonės iš jos atims, norime, kad bažnyčiai būtų grąžinta. Taigi žemė, vadinama .... už Šventosios upės. Ir apleistos žemės greta bažnyčios Molėtuose, nuo seno priklausančios bažnyčiai, kad .... taip pat .... kalbama, kad garbingasis Stanislovas Skopas jėga užėmė ir ten įkūrė dvi karčemas, dominijoje ....
būtų plačiau .... laukai, pievos ir miškas netoliese nuo bažnyčios klebonas ....leidimą bažnyčiai, kad per švento Jurgio šventę, kurią dieną .... bažnyčiai reikia pasirūpinti, kad smuklininkai klebonui mokėtų duoklę: nuo kiekvienos statinės alaus – po vieną grašį, o nuo midaus – po du grašius .... nuo vienos .... Pabaiske pagal paprotį .... norime, kad valdiniai neprieštaraudami, kadangi mūsų komisarai, sužinoję iš teisėtų, vertų pasitikėjimo liudytojų, mums pranešė, kad visa šita priklauso ....jiems ....ir likusias, kad ir kokiu vardu vadintumėme, pajamas išsaugojame ir norime,

Privilegiis Omnibus, quibus Ecclesiae in Dominiis Nostris ubique gaud ... atque hoc general ... Scriptum pro speciali et Express ... Valeat. Quod quidem Praesens Privilegium Nostrum Vim Privilegii, et Fundati per Incendium perditi habere Volumus, ut pote, Quod ad Fide Dignorum Hominum Testimonia Confectum, et conscriptum sit, Cui Quicunque contravenire, Resistereque fuerit ausus, in hunc tanquam Voluntatis Nostrae Contemptorem graviter sumus animadversuri. Harum Testimonio Literarum, quibus Sigillum Nostrum Magni Ducatus Lithvaniae est subappensum. Datum in Commitiis. Generalibus Breszczensibus, Lithvaniae, Feria Secunda in Festo Sancti Michaelis Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo quarto, Regni vero et Magni Ducatus ... Trigesimo Octavo. Praesentibus Reverendis in Christo Patribus, Paulo Duce Olschanensi Vilnensi. – Georgio Luceoriensi, Venceslao Mednicensi, Episcopis; et Magnificis Generosisque Joan ... Vilnen. Gregorio Osscikowicz, Hrehorowicz Trocensi, Joanne Duce Olszanensi Kijoviensi, Stanislao Joanne Dowoyna Polocensi ... Hieronimo Chotkiewicz Pacillatore, Nicodemo Janowicz ą Czechanowicz Dapifero, et Capitaneo Mielniczensi, Nicolao Andruszewicz Stabuli Praefecto Magni Ducatus Lithvaniae, Ceterisque Consiliariis Officialibusque Nostris, Sincere et Fidelibus Dilectis.

kad būtų .... išsaugotos, kurias iki pat šios dienos gaudavo dabartinis Pabaisko bažnyčios klebonas; o visas pelnas ir gėrybės .... kokiu nors būdu .... kad būtų grąžintos, griežtai įsakome teismine bausme .... iš tikrųjų šiuo raštu paskiriame. Be to, tai bažnyčiai [suteikiame] imunitetus, laisves ir visas privilegijas, kuriomis visose mūsų valdose bažnyčios džiaugiasi, ir šis išskirtinis, specialiai parašytas [raštas] tegu turi galios. Norime, kad dabartinė mūsų privilegija turėtų žuvusiosios per gaisrą privilegijos ir fundacijos jėgą, juolab kad ji yra parengta ir surašyta pagal pasitikėjimo vertų žmonių liudijimus. O jei kas nors išdrįs nepaklusti ir priešintis šiai mūsų valiai, tą niekintoją griežtai bausime. Šio rašto paliudijimui yra prikabintas mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudas. Duota Lietuvoje, visuotiniame Brastos seime, pirmadienį, švento Mykolo dieną, tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt ketvirtaisiais Viešpaties metais, o karalystės ir .... Didžiosios Kunigaikštystės valdymo trisdešimt aštuntaisiais. Dalyvaujant didžiai gerbiamiems Kristuje Alšėnų kunigaikščiui, Vilniaus vyskupui Povilui, Lucko vyskupui Jurgiui, Medininkų vyskupui Vaclovui ir didingiesiems bei kilmingiesiems Vilniaus .... Jonui, Jurgiui Astikaičiui, Trakų .... Gregorovičiui, Alšėnų kunigaikščiui ir Kijevo .... Jonui, Polocko .... Stanislovui Jonui Davainai, taurininkui Jeronimui Chodkevičiui, Melniko seniūnui ir stalininkui Nikodemui Janavičiui iš Čechanovičių, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklidininkui Mikalojui Andriuševičiui ir kitiems mūsų tarybos nariams (senatoriams) ir pareigūnams, nuoširdžiai ištikimiems ir mieliems.

Prie šios privilegijos, skirtos Pabaisko bažnyčios ir vienuolyno fundacijai, ant virvelės, supintos iš šviesios smėlinės ir geltonos spalvos šilkinių siūlų, per vidurį prikabintas apvalus vaškinis raudonos spalvos antspaudas. Jo Didenybės karaliaus Žygimanto parašas toks: *SIGISMUNDUS REX* fft. Po šiuo Jo Didenybės karaliaus Žygimanto parašu Ukmergės pavieto teismo akto ištrauka su parašu, tokiais žodžiais išreikšta: Metais tūkstantis šeši šimtai keturiasdešimt devintais, gruodžio mėnesio dvidešimt devintą dieną, maloningas Dievuje Jo Malonybė kunigas Jonas Kazimieras Pinkevičius, Ukmergės dekanas ir Pabaisko klebonas, pats asmeniškai mūsų maloningojo pono Karaliaus šventąją privilegiją, skirtą klebonijai, su fundacija į aktų knygas įtraukė Jonas Sauginas, Ukmergės apskrities viršininkas savo ranka ir t. t. Ta pati fundacijos privilegija, šviesiausiojo Karaliaus Jo Didenybės Žygimanto sudaryta ir skirta Pabaisko bažnyčiai ir klebonijai, tikrai pradžioje paminėto globėjo teismui į aktų knygas kopijuoti pateikta, yra įrašyta į LDK Vyriausiojo Tribunolo Viešųjų Reikalų knygas. Iš jų ir šis išrašas šiais, tūkstantis septyni šimtai aštuoniasdešimt septintais metais, lapkričio mėnesio dvidešimt aštuntą dieną, su Vilniaus vaivadijos didž. žemės teismo antspaudu, išduotas Jo Malonybei kunigui Ignotui Houvaltui, Smolensko kanauninkui, Pabaisko klebonui.

Concordatum cum actis Xav. Juraha Regent Z.W.W.

Tribunolo akto išrašas, perkeliant kitados šviesiausiojo Lenkijos karaliaus Jo Didenybės Žygimanto duotą Pabaisko bažnyčios ir klebonijos fundacijos privilegiją.

II

APIE LIETUVOS DIDŽIŲJŲ KUNIGAIKŠČIŲ MEDŽIOKLES RŪDNINKUOSE

Visi Jogailos giminės karaliai labai mėgo viešėti Rūdninkų kaime, netoli Vilniaus. Tai kaimas, išsidėstęs tarp didelių girių, per keturias mylias nutolęs nuo Vilniaus į pietvakarių pusę. Atrodo, kad Kazimieras IV, kuris nepaprastai mėgo medžioti, vos tik tapęs Lenkijos karaliumi, pirmas pasirinko ten medžioklės buveinę dėl artumo prie sostinės ir pirmas pasistatydino dvarą sau, savo dvariškiams ir medžiokliams. Tikra bent jau tai, kad iki jo nei istorijoje, nei rašto paminkluose nėra jokio pėdsako, kad kuris nors Kazimiero pirmtakų būtų užsiminęs apie Rūdninkus. Algirdas kartais gyvendavo Paneriuose, šiandien priklausančiuose Vilniaus kapitulai. Pasiligojusi Vytauto žmona Julijona buvo apsistojusi kažkokiame kunigaikščių kaime, vadinamame *Memitz*, prie Vilniaus, bet iš to pavadinimo, iškraipyto vokiečių raštininko, šiandien negalima suprasti, kokia tai buvo vieta. Kazimieras pamėgo Rūdninkus ir dažnai juose buvodavo, bet jie nebuvo tokie garsūs, kaip pasidarė vėliau, Žygimantų – Senojo ir Augusto – laikais, kai net Vilniuje atsirado nauji vartai, Aleksandro laikais dar nežinomi, ir gavo Rūdninkų vardą, kaip ir nuo jų vingiuojanti gatvė. Vėliau Zigmantas III ir Vladislovas IV, atvykę į Lietuvą, visada Rūdninkuose smagiai leisdavo laiką medžiodami. Kadangi čia dažnai viešėdavo karaliai ir buvo jų dvaras, Rūdninkai anais amžiais turėję būti garsi gyvenvietė. Tačiau šiandien, be keliolikos trobų, klebonijos, bažnytėlės ir smuklės – viskas pastatyta iš medžio – nėra jokio pastato, kuris pri-

mintų jų senąją šlovę. Vis dėlto esama vieno gana nemažo iš plytų ir akmens sumūryto pastato pamatų griuvėsių. Čia buvo vadinamieji medžioklės rūmai, skirti apsistoti patiems karaliams. Pastatyti iš medžio ant aukšto mūrinio cokolio, stūksojo ant mažos kalvelės, puslankiu skalaujami veržlios Merkio upės srovės. Iš šiaurės greta rūmų buvo nedidelis tvenkinys, į jį upės vanduo patekdavo lataku. Tasai latakas dar iki šiol nuo senųjų laikų išlikęs žemėje, visai nepakenktas. Viršutiniame rūmų aukšte buvo alkierius ir karaliaus apartamentai, juose įsikurdavo Žygimantas Augustas, apačioje gyvendavo dvariškiai ir sargyba. Toji vieta, kur stovėjo anie rūmai, šiandien yra vietos klebono dirbamas laukas, ir jau niekas nebeprimena senojo karaliaus dvaro, tik daugybė plytų ir koklių nuolaužų, plačiai pasklidusių po dirvas ir pievas. Vis dėlto pasakojama apie giliai gelmėje glūdinčius požemius ir rūsius, ir pats mačiau čia kartais išariamų Zigmanto III epochos sidabrinių ir varinių pinigėlių. Per kelis šimtus žingsnių, ant nedidelės aukštumėlės, irgi prie Merkio, stovėjo du kiti mažesni namai, berods taip pat dviejų aukštų. Žygimantas Senasis paprastai gyvendavo viename, o karalienė Bona – antrame. Netoliese būta dar kitų pastatų medžiokliams bei dvariškiams ir karaliaus arklidės. Puiki lanka skyrė upę nuo kalnelių, ant kurių stovėjo abu dvarai, o jos žaluma atrodė ypač gaivi sengirių fone. Tos tamsžalės tankmės, kuriose ligi šių dienų dar būna meškų ir briedžių, prieina taip arti upės, jog karaliai, kaip byloja vietiniai padavimai, galėdavę tiesiog pro savo rūmų langus pyškinti į žvėris, kuriuos varovai iš girios išbaidydavo ant upės kranto. Per pusantros mylios nuo Rūdninkų Mendziżečės* link stūksojo nuostabiai gražus šilas, Žgviždos

* Vienos iš Rūdninkų girios dalies buvęs pavadinimas (vert. past.).

upės skiriamas, kelių mylių proskynoje tvarkingai statinių tvora aptvertas, vadinamas žvėrynu. Jame veisėsi daug briedžių ir stirnų. Nors Mendzižečės girios daugiau negu 3 000 valakų plotas, kuriam priklauso ir Rūdninkų medžionė, buvo nežmoniškai nuniokotas, išliko šiame žvėryne iki šiol yra likę puikaus miško pėdsakų. Viena iš girių, esanti prie pat Rūdninkų, ir dabar tebevadinama *Królewski ogród*, lietuviškai – Karaliaus daržas, kur būta daug briedžių, stirnų ir meškų, šiandien pastarųjų išlikę vos keletas. Pagaliau šie miškai, kaip ir tie, kur per keliolika mylių nusidriekę nuo Rūdninkų link Nemuno: Varėnos, Valkininkų, Merkinės ir kiti, – priklauso amžinosioms girioms, siekiančioms pačią žmonių atsiradimo žemės rutulyje pradžią. Pati vietovė, supama pelkių ir raistų, netinkama gyventi, lėmė tai, kad žmogaus ranka jos niekada nelietė iki pat mūsų laikų, kai, sumažėjus miškų, mediena tapo pagrindinis vidaus ir užsienio prekybos objektas. Seniau Rūdninkų girios išties buvo neperžengiamos ir žmonių neištirtos, nes žemvaldžių miškuose, nuo Rūdninkų link Ašmenos ir Lydos besidriekiančiuose, kaip ir pas mane, Jašiūnuose, kur ne kur stūkso pilkapiai – nenuginčijami žmonių gyvenimo nuo tolimiausių amžių pėdsakai. O Rūdninkų miškuose nieko panašaus ir neįmanoma būtų surasti. Jų pavadinimas kilęs nuo nemažų geležies rūdos klodų, slypinčių po pelkėmis ir girių tankmėmis. Bažnyčia Rūdninkuose galėjusi būti nuo seno, bet klebonijos fundacija datuojama nuo Zigmanto III.

Be Rūdninkų, didieji Lietuvos kunigaikščiai prie pat Vilniaus, už Antakalnio priemiesčio, turėjo miesto dvarą, vadinamą Viršupiu, o lietuviškai tai reiškia vandens paviršių. Iki šios dienos ten tebėra tvenkinių liekanų, ir vietovė išlaikė senąjį vardą.

IV

KNYGA

NUO ŽYGIMANTO SENOJO VALDYMO PRADŽIOS IKI STEPONO BATORO MIRTIES. DIDŽIAUSIAS VILNIAUS PAKILIMAS 1506–1586 METAIS

Naujoji miesto administravimo tvarka – Vingrių šaltiniai – Špitolė ir Žaliasis tiltas – Plečiama prekyba – Barboros rūmai – Stiklo lydykla – Dailieji menai – Naujos bažnyčios – Ginklų liejykla – Miestas klesti – Magistrato paaukštinimas – Vilniaus miestiečiams leista dalyvauti seimo posėdžiuose – Didelis gyventojų prieaugis – Naujos privilegijos – Augustinas Rotundas – Abraomas Kulvietis – Andrius Volanas – Disidentai – Žygimantas Augustas jiems palankus – Vyskupo Povilo poelgis – Jėzuitai – Protasevičius – Badas ir epidemija – Akademija – Skarga – Spaustuvės.

Nepaisant visų tų privilegijų ir dovanojimų, kuriuos Vilnius gavo per vieną amžių, čia labai stigo vidaus tvarkos. Miesto teisė, po kurios skraiste Vilniaus gyventojai naudojosi savo nuosavybe ir tam tikromis laisvėmis, kai kada buvo vaivados arba jo vietininko galioje, dažnai dargi paklusdama savavališkai vaitų arba miesto viršininkų valdžiai. Žodžiu, Vilnius, nors tuomet jau gausiai gyvenamas, didelis ir turtingas miestas, dar nebuvo galutinai atsikratęs barbariškumo apnašų. Bet Lietuvos valdymą perėmė karalius

STEFAN BATORY

Król Polski W. X. L.

rys. K. Rypiński. Lit. A. Klukowskiego.

Lit. pozw. Cen. J. Waszkiewicz.

Žygimantas Senasis, apdovanotas proto ir charakterio privalumais ir tvirtai siekiantis įvesti tvarką. Koks Lenkijai buvo Kazimieras Didysis, tokiu Lietuvai tapo Žygimantas Senasis. Jis pirmas nukreipė Lietuvos valdymo mechanizmą reikiama kryptimi, stipria ranka suėmė valdžios vadžias ir apgalvotai ėmėsi veiklos. Šio išmintingo karaliaus nuopelnas – vietinio Lietuvos ūkio pradmenys bei tvarka jos sostinėje.

Netvarka ir apsileidimas, įsitvirtinę miesto administracijoje dėl silpnos karaliaus Aleksandro valdžios, ir iš to nuolat kylantys kivirčai tarp miesto valdžios ir Vilniaus gyventojų privertė Žygimantą Senąjį įvesti naują ir griežtą tvarką. 1536 metų rugsėjo 9 dieną, lankydamasis Vilniuje, jis įsakė, pritariant karalienei Bonai, paskelbti naujus miesto įstatymus. Jais patvirtinama, kad magistrato paskirtis – valdyti miestą. Jį turi sudaryti du burmistrai (*Proconsul*) su metiniu atlyginimu po 20 kapų grašių ir keturi miesto tarybos nariai (*consul*) su 10 kapų atlyginimu, po lygiai katalikų ir stačiatikių tikėjimo. Be to, keturi valdytojai: du skiriami tarybos, o du – bendruomenės, jų pareiga – sumuoti miesto pajamas bei išlaidas ir kasmet pateikti ataskaitą. Miesto teismas, sudarytas iš suolininkų (*Scabini*), vadovaujamas vaito (*Advocatus*), buvo naujai pertvarkytas, ir konkrečiau apibrėžti jo santykiai su magistratu[1]. Miesto archyvas, kaip sostinės piliečių laisvių ir privilegijų lobynas, o kartu ir kaip karalių teisingumo

1 Žygimanto Senojo laikais, nuo 1527 iki 1552 metų, Vilniaus vaitas buvo Feliksas Liangurga, Krokuvos miestietis, tą patvirtina miesto aktuose esanti 1527 metų liepos 5 dieną Krokuvoje išleista privilegija su karaliaus parašu. Paprastai miestas pateikdavęs ketvertą kandidatų, iš jų karalius išrinkdavęs vieną. Privilegijoje nurodoma: jeigu vaitas gerai tvarkysis, karalius pažada jo nejudinti iš vietos, bet iki mirties poste palikti. Kitame, 1547 metų akte, nurodyta, kad tą Liangurgą vadina bajoru (*Nobilis*). Žr.: I priede pateikiamą Vilniaus vaitų sąrašą.

bei rūpestingos globos paminklas, rotušėje buvo apsaugotas nuo bet kokio pakenkimo[2]. Gaisro atveju kiekvienas miestietis privalėjo skubėti prie ugnies, o burmistrai – vadovauti gesinimui. Atrodo, kad kiekvienas jų miestui ginti privalėjo turėti šarvus, muškietą ir ragotinę, o miesto taryba – stebėti, kad bendromis lėšomis išlaikomos patrankos ir arkebuzos būtų gerai prižiūrimos. Miesto sargyba ir policija, laikinai priklausiusi pilies tarnybai, dar pagal Vladislovo Jogailos potvarkį, po to, kai miestą apjuosė mūrine siena, buvo sugrąžinta magistratui – karaliaus Žygimanto 1522 metų įsakymu. Magistratas, Krokuvos miesto pavyzdžiu, turėjo išlaikyti 24 įprastinės ginkluotės sargybinius, kad tvarkos mieste būtų žiūrima dieną ir naktį. Tačiau karo bei gresiančio priešų užpuolimo atveju visi tarnautojai ir gyventojai paklusdavo vaivados arba jo vietininko valdžiai. Nuo tol joks namas negalėjo būti statomas be miesto tarybos žinios ir be virvės ištempimo, o apie miestą juosiančią sieną buvo palikta laisva keturiasdešimties sieksnių erdvė, skirta pylimui, grioviams ir gynybai išdėstyti. Kepėjai ir mėsininkai įspėti, kad prekiautų sveiku maistu ir neapsvėrinėtų pirkėjų, pagaliau buvo paskelbti įsakymai dėl javų atsargų kaupimo bado atveju bei atsargumo priemonių saugantis maro epidemijos.

2
Atrodo, kad būtų garbingas reikalas dabartinį miesto archyvą gelbėti iš apverktinos būklės, kokioje iki šiol jis buvo. Neabejotina, kad tai negalėtų visiškai nedominti prezidento ir garbingiausių miesto piliečių, jei jie atsižvelgtų į tai, kad šių labai senų dokumentų rinkinyje slypi ne tik pamokantys prisiminimai apie senąsias protėvių sėkmes arba vargus, kuriais Apvaizda norėjo juos paženklinti, tai yra ir jų pačių nuosavybės apsauga. Nėra geresnio pavyzdžio, kaip būtų galima sutvarkyti ir apsaugoti miesto archyvą nuo sunykimo, už tą, kaip Radvilų archyvą Kardinalijoje pagal puikiai parengtą schemą sutvarkė mokslininkas ir didžiai prityręs Lietuvos istorijos žinovas Mikalojus Malinovskis, dabar Radvilų reikalų prokuratorius. Jis, gerai išmanydamas savo svarbią pareigą, kaip reta uoliai, rūpestingai ir pavyzdingai atliko šį darbą.

Kartu su tomis miesto piliečiams skiriamomis pareigomis išmintingasis karalius itin sustiprino jų asmenų ir nuosavybės saugumą. Nė vienas miestelėnas, už savo nusikaltimus nusipelnęs kalėjimo, negalėjo būti pasodintas ten, kur būdavo piktadarių. Nei vaivada, nei joks kitas valdininkas neturėjo teisės be burmistro nurodymo skirti užeigos namų svetimšaliams pasiuntiniams ir kurjeriams arba kariškiams. Buvo laikomasi deramų abipusių tarpusavio santykių tarp miesto tarnautojų ir miestiečių. Teisingasis Žygimantas, nedarydamas savo pavaldiniams jokių išimčių, rūsčiai baudė miesto valdininkus, jeigu šie peržengdavo jiems suteiktos valdžios ribas[3], taip pat kuo atkakliausiai tramdė bajorus, kad nebandytų piktnaudžiauti mieste. Kad Vilniaus gyventojai būtų saugesni ir jų daugėtų, jis griežtai uždraudė bajorams iškelti iš miesto tuos pavaldinius, kurie buvo ten ramiai pragyvenę šešerius metus[4]. Jis nepamiršo ir miesto pajamų, pajamos augo ir buvo geriau tvarkomos. Tačiau miesto taryba, be tų pačių miestiečių leidimo, negalėjo įvesti jokių naujų mokesčių[5]. Prie mūrinių rūsių ties rotuše buvo leista

3

Žr. II priedą.

4

D u b i ń s k i *Reskrypt Królewski*, datuotas Krokuvoje 1538 metų liepos 10 d.

5

Žygimanto Senojo laikais Vilnius mokėjo tokius mokesčius: sidabrinės (mokestis pinigais, pavadinimas nuo *sidabro* kilęs), uždėtą visai Lietuvos Kunigaikštystei: 300 sykų, tai yra, 50 kapų grašių senuoju papročiu, panašiai kaip miestas mokėjo ir Kazimiero IV laikais. *Ordinščiznos* (totorinė, mokestis apsaugai nuo totorių)Vilnius mokėjo 80 kapų. *Kapščizna* (svaigalų mokestis) dažnai keitėsi. 1529 m., kaip liudija Lietuvos Metrika (XIV):

Vilnius	mokėjo	mokesčio	1500 kapų gr.
Kaunas	"	"	300 kapų gr.
Trakai	"	"	10 kapų gr.
Gardinas	"	"	180 kapų gr.;

bet tai buvo tik vienų krikščionių mokesčiai, be žydų.

statyti krautuves įvairiems maisto produktams pardavinėti, o šalia jų – viešą miesto virtuvę ir vyninę, visą jų pelną skiriant miesto iždui. Tuo metu pirmą kartą miesto lėšomis pastatyta viešа pirtis, ir jos pelnas miestui atiduotas, o iki tol turgaus centre stovėjusios mėsinės, nemaloniais kvapais teršusios orą, perkeltos prie Vokiečių gatvės, kur ir dabar tebėra[6]. Be to, miesto palivarkus imta saugoti nuo kariškių spaudimo bei žemietijos valdininkų piktnaudžiavimo[7].

Aleksandro Jogailaičio nerūpestingumas ir išlaidumas vėliau, valdant Žygimantui, sukėlė diskusiją apie Vilniaus saugumui ir patogumui svarbų objektą, kurio vardas – Vingrių šaltiniai. Jų vandenys kadaise priklausė miestui, bet, laikui bėgant, tapo Švč. Trejybės klebonijos nuosavybe. Aleksandras, toje vietoje įkurdinęs dominikonus, Vingrių šaltinių nesugrąžino miestui, bet sutiko juos kartu su klebonija

6

Tai matyti iš Žygimanto Senojo 1536 metų rugpjūčio 29 dienos (*Archiwum Miejs. MSS.*) privilegijos patvirtinimo, leidžiančio parduoti plytinę ir žemes, esančias už Vilijos, ant kalno priešais tiltą, – tais pačiais metais kunigaikščio Poznanės vyskupo, miestui padaryto. Taip pat miestiečiai prašė, kad jiems būtų leista toje vietoje pastatyti karčemą ir namus, kuriuose galėtų apsistoti Maskvos pasiuntiniai, totoriai ir kiti, ir kad smuklėje būtų leista pardavinėti midų ir alų. Karalius tai leido ir uždraudė savo maršalkoms leisti apsistoti kituose miesto namuose į Vilnių pas karalių atvykstantiems Maskvos ir totorių pasiuntiniams, o smuklę atleido nuo *kapščiznos* (arba akcizo) už alaus ir midaus darymą.

7

Tai, kad tuo metu miestas įsigijo daug įvairios rūšies žemės nuosavybės, patvirtina, jog miesto iždas buvo turtingas. Tačiau dažniausi pirkiniai buvo plytinės bei kalkių kasyklos. Iš to galima daryti išvadą, kad tuo metu Vilniuje iškilo daug mūrinių pastatų. Miesto archyve yra: „Pardavimas kalno prie Vokės upės, prie mūrinio tilto pakeliui į Trakus, kalkakmenių kasimui", – nuo totorių Vilniaus miestui ir miestiečiams už 60 kapų grašių, mokant trisdešimties rublių grašių baudą vaivadai, jeigu totoriai norėtų sutartį nutraukti. Šis sandoris datuotas 1523 metų rugsėjo 15 dieną. Iš liudininkų pažymėtinas kunigaikštis Bohdanas Kildijarovičius, totorių maršalka.

perleisti dominikonams. Tai sukėlė nesiliaujančius vaidus tarp šio ordino ir miestiečių, tad Žygimantas, kad patenkintų pirmąją sąlygą ir aprūpintų Vilnių vandeniu, kaip kad buvo aprūpinta Krokuva, atidavė miestui nuosavą savo šaltinį netoli miesto, už Subačiaus vartų, prie kelio į Žiupronis. Vandenis leido vamzdžiais po visus namus išvedžioti. Netgi pats, 1535 metais būdamas Vilniuje, važinėjo už miesto apžiūrėti tos versmės ir įsitikinti, jog ji trykšta karaliaus, o ne privačioje žemėje[8]. Tokias dideles karaliaus pastangas miestą aprūpinti vandeniu nulėmė ne tik patogumo siekis ir atkaklūs miestiečių prašymai, bet ir du baisūs gaisrai, kilę 1513 metų vasario 21 dieną ir 1530 metais, Vilniui padarę labai didelių nuostolių. Per pirmąjį gaisrą buvo sunaikinta Aukštutinė pilis, per antrąjį liepsnose pražuvo Žemutinė karalių pilis ir didžioji miesto dalis[9]. Tai atsitiko labiausiai dėl to, kad, nukreipus vamzdžiais Vingrių šaltinius, toliausiai nuo upės esančioms miesto dalims

8

Žr. *Miesto archyve*: Žygimanto Senojo privilegija, datuota Rūdninkuose, 1534 metų liepos 4 dieną, ir kita, išsamesnė, išleista Vilniuje, 1535 metų liepos 17 dieną, su karaliaus parašu. Iš tos versmės ištekantis upelis vadinosi Druja, nes yra miesto archyve karaliaus Žygimanto Augusto laiškas, rašytas rusų kalba iš Liublino, datuotas 1538 metų rugsėjo 1 dieną, su Lietuvos antspaudu ir raštininko Ostafiejaus [Eustachijaus] parašu, įspėjantis ponią Kiščiną, Vitebsko vaivadienę, kad nestabdytų vandens, vamzdžiais nuvesto į miestą, iš Drujos upės Paplaujoje, tekančios netoli Žiupronių kelio, nes tam yra karaliaus leidimas, kurį ji privalanti gerbti. Toji Kiščina valdė Markučius ir ant kalno prie Vilnelės turėjo didelius kaimo stiliaus namus, – prie kelio, išeinančio iš daubos ir vedančio iš dabartinio Markučių dvaro į namelį, vadintą Jeruzalimu, Paplaujoje. Ponia Vitebsko vaivadienė turėjo gerą skonį ir gyveno žavingoje vietoje.

9

K o j a ł o w i c z, II, p. 391. Mūrinio namo, stovinčio Šv. Jono ir Vyskupų gatvės kampe, dovanojimo aktu, padarytame Trakų vaivados Jono Zabžezinskio Vilniaus vyskupui Jonui iš Lietuvos kunigaikščių, 1533 metų spalio 26 dieną (*Archiwum Kapitulu MSS*), yra užsimenama apie tą didelį gaisrą.

gesinti pristigo vandens[10]. Tačiau šios gaisrų padarytos nelaimės privertė susirūpinti tvarkingesniu miesto statymu, taip pat jau senų Pilies ir Katedros pastatų remontavimu bei atnaujinimu. Pirmąją iš griuvėsių prikėlė karalius ir pavertė patogiais savo apartamentais[11], antrosios atstatymu

10

Po didelių ginčų Vingrių šaltiniai, šiandien vadinami Vingriais arba Vengriais, pagaliau sugrįžo miesto nuosavybėn. Archyve yra šio šaltinio pardavimo iš dominikonų miestui sutartis, sudaryta 1536 metų Šv. Elenos dieną, už šimtą kapų lietuviškų grašių ir dešimtį pūdų pipirų: *Vendimus abscedimus, et resignamus vivum nostrum Vingier, seu torrentem vulgariterque dictum extra civitatis moenia existentem, una cum alveo et aqua ex inde fluenti et canalibus, omnique usu et fructu quibusvis emolumentis... pro centum sexagenis grossorum monethe et numeri Lithuanicalis et decem talentorum piperis* [Parduodame, atsisakome ir grąžiname mūsų Vingrių šaltinį ar paprastai vadinamą versmę, esantį už miesto sienų, kartu su rezervuaru ir iš čia tekančiu vandeniu bei kanalais visų besinaudojančių poreikiams ir naudai... už šimtą kapų lietuviškų grašių ir dešimtį pūdų pipirų]. Dominikonai tiktai sergėjo, kad pats miestas į jų vienuolyną vieną kanalą nukreiptų ir kad nedraustų nutiesti vamzdžių į Vilniaus pilininko Jono Hozijaus namus, esančius Vokiečių gatvėje, nes jam suteikta tokia teisė. *Domino Joanni Hosio Praefecto Castri Vilnensis posterisque ejus, ac ejus Parenti Domino Ulrich, nuper defuncto, aquam ad ilius domum in Platea Germanorum ducendam et habendam in perpetuum permisimus, atque nostro dato privilegio firmavimus* [Ponui Jonui Hozijui, Vilniaus pilies viršininkui ir jo įpėdiniams bei jo tėvui ponui Ulrikui, neseniai mirusiam, vandenį į jo namus Vokiečių gatvėje atvesti ir amžinai turėti leidome ir mūsų duota privilegija patvirtinome]. Be to, šiuo sandoriu dominikonai pripažįsta, kad anksčiau niekam šio vandens neparduodavinėję, kad vyskupas į jį neturįs jokios teisės, tiktai pats karalius, kuris jiems jį davė, turi pirmumo teisę nuvesti vandenį kanalais savo pilies reikmėms.

11

Prie jo buvo įkurta Puškarnia, tai yra, anuometinės artilerijos įrangos bei amunicijos dirbtuvė. Joje ir buvo pagamintos anos dirbtinės ugnys, degintos Vilniuje, kurias Gurnickis šitaip pamini: „Neilgai trukus po to karalius važiavo į Lietuvą, o jam esant Vilniuje, 1540 metais, atėjo žinia, kad karaliui Jonui (vengrų karaliui, Žygimanto Senojo dukters Izabelės vyrui) gimęs sūnus. Po šios džiugios naujienos buvo įvairiausiai reiškiamas džiaugsmas ne tik gatvėse, ypač priešais kunigo Samuelio Maciejovskio, tuo laiku Karalystės pakanclerio ir Kulmo, o netrukus po to – Plocko vyskupo, rūmus, bet ir kalneliuose ties Vilniumi buvo

Zamek Dolny Wileński.

rūpinosi iš Lietuvos kunigaikščių kilęs Vilniaus vyskupas Jonas su kapitula[12], pinigais remiamas visos dvasininkijos[13]. Be to, Vilnių šiuo laikotarpiu papuošė dvi reikšmingos bažnyčių fundacijos: Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mikalojus Radvila, Aleksandro laikais, apie 1514 metus, ties Klecku prieš totorius pasiektai pergalei atminti savo žemėje už miesto ant kalnelio prie Vilijos, pastatė bažnyčią Šv. Jurgio ir kartu Mergelės Dievo Gimdytojos garbei. Po to pakvietė karmelitus ir prie tos bažnyčios jiems pastatydino vienuolyną. Beveik tuo pat metu kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, kaip padėką Dievui už puikią savo pergalę, ant kalvelės, netoli Medininkų vartų, pastatė mūrinę Švč. Trejybės cerkvę ir prie jos įkurdino Šv. Bazilijaus ordino vienuolius. Maždaug 1522 metais pranciškonai vietoje sudegusios medinės taip pat išmūrijo iki šios dienos tebestovinčią Šv. Mikalojaus bažnyčią. O po dvidešimties metų, kai sudegė medinė Šv. Kryžiaus bažnytėlė, Vilniaus vyskupas Alšėnų kunigaikštis Povilas toje vietoje savo sode, kur kadaise palaidoti kankiniai pranciškonai, pastatydino nedidukę oratoriją, arba koplyčią[14].

leidžiamos raketos, vyko įvairūs šaudymai bei deginamos kitos artilerijos užtaisų ugnys". Žr. *Dzieje w Koronie Polskiej, ed. Warsz.*, 1805, l. 287.

12

Vilniaus kapitulos archyve yra vyskupo sutartis su Bernardu Zanobijumi, romiečiu, mūrijimo meistru, dėl Šv. Stanislovo katedros bažnyčios permūrijimo per penkerius metus, pradėjus nuo 1536 metų. Bernardas, be buto, gavo paskirtą atlyginimą po 20 lietuviškų grašių grynais kas savaitę sau ir tarnui ir kasmet po 100 raudonųjų vengriškų auks., o vietoje dviejų vasarinių ir žieminių gelumbių – po 10 dukatų. Ši sutartis, surašyta lotyniškai, karaliaus pilyje, iškilmingai buvo patvirtinta 1534 metų liepos 22 dieną, dalyvaujant grafui Jonui iš Tenčino, Liublino kašteliomui ir seniūnui, rūmų maršalkai, Valerijonui, Medininkų kanauninkui bei karalienės Bonos raštininkui, karaliaus dvariškiui Stanislovui Maciejovskiui ir kitiems liudininkams.

13

B o h u s z *Summaryusz Aktów Kapituły Wileńskiej MSS*, l. 3.

14

Šios koplyčios fundacijos akte, 1543 metais išleistame to paties vyskupo (žr. G r z y b o w s k i, l. 40), matyti,

Visi reikšmingiausi statiniai, skirti Vilniaus miesto gerovei ir ištekliams pagausinti, atsirado Žygimantui Senajam sėkmingai ir sumaniai valdant kraštą. Malūnas, iki mūsų laikų vadintas Karališkuoju, irgi buvo pastatytas anuomet, nes karalius 1515 metais leido Ulrikui Hošui (Hozijui), Vilniaus pilininkui ir LDK monetų kalyklos valdytojui, statytis savo paties lėšomis, leisdamas imti trečią grūdą iki gyvos galvos[15]. O po kelerių metų, 1522-aisiais, aukščiau Vilniaus vaivados malūno ir žemiau Charitonovo palivarko prie Vilnelės[16] iškilo popieriaus malūnas. Taip pat šiek tiek vėliau, 1529 metais, Albertas Goštautas, Vilniaus vaivada ir LDK kancleris, gavo karaliaus leidimą priešais Žemutinės Vilniaus pilies vartus, per Vilijos upę nutiesti tiltą iš akmenų arba plytų. Ant to tilto pastatyti pirkliams būdeles, arba stogines, ir iš jų jis pats ir jo palikuonys gavo teisę visiems laikams imti mokestį. Šio tilto remontas paliktas tam pačiam Goštautui ir jo įpėdiniams, o apsauga netikėto potvynio metu priskirta Vilniaus miestiečiams[17]. Vis

kad po 1533 metų gaisro, nuo ugnies buvo išgelbėta Jėzaus kančios skulptūra, kadaise pastatyta prie medinės bažnytėlės palaidotų kankinių atminimui pagerbti. O koplyčia, apie kurią kalbame, tai ne dabartinė bonifratrų bažnytėlė, nes ši pastatyta vėliau, bet buvo įjungta į vienuolyno pastatus ir iki šios dienos jos sienos laiko prioro celę.

15

Iš *Lietuvos Metrikos*. Knyga, apimanti Metrikos archyvo sąrašą. *Raidė S.* Antraštė: *Molendinum Vilnense* [Vilniaus malūnas]. Šis dovanojimas datuotas Krokuvoje, artimiausią antradienį po Šv. Baltramiejaus Apaštalo šventės, 1515 metais, IX valdymo metais, po antspaudu – karaliaus Žygimanto parašas. Tas pats Ulrikas visą laiką iki pat mirties buvo Vilniaus monetų kalyklos prižiūrėtojas. *Lietuvos Metrikos* 8 knygoje, 114 l., antrašt.: *Przychody i Rozchody z Komor*, yra tarp 1506 ir 1513 metų: *Kwetacya Meszczaninu·Krakowskomu Ulriku Hożu, z derzenia Myncy Wilenskoje* [Įgaliojimas Krokuvos miestiečiui Ulrikui Hožui dėl Vilniaus monetų kalyklos valdymo].

16

Metryki Lit., XV, 376.

17

Metryki Lit. id. Raidė O. Vilniuje datuota privilegija, artimiausią penktadienį po Šv. Baltramiejaus šventės, su autentišku Žygimanto parašu ir antspaudu.

dėlto, atrodo, kad Goštautas nežinia kodėl šia karaliaus privilegija nepasinaudojo, nes po septynerių metų (1536 m.) Žygimantas Senasis, garbingo žmogaus Ulriko Hozijaus, Vilniaus pilininko, patarimu, ėmėsi įgyvendinti mintį, išties vertą jo tėviško rūpinimosi tauta. Suteikdamas Hozijui teisę pastatyti tiltą per Viliją, kad būtų pakeista nepatogi perkėla, kuria iki tol buvo naudojamasi, karalius leido imti tam tikrą mokestį nuo pravažiuojančių; be to, jis nutarė visuomenės patogumui paskirti labdaringą ir Vilniui labai svarbią įstaigą. Hozijus buvo įpareigotas vėliau, kai jam sugrįš tilto statybos išlaidos, prie dominikonų Šv. Dvasios bažnyčios pastatyti viešą špitolę (prieglaudą) ir visada ją išlaikyti, priežiūrai vadovaujant Vilniaus vyskupui[18]. Ulrikas uoliai įvykdė karaliaus pavedimus; per upę stojo išmūrytas tiltas ir špitolės sienos jau buvo gerokai pakilusios, bet vis dėlto po Ulriko mirties statybą užbaigė jo sūnus Jonas.

Valdant Žygimantui Senajam, Vilniuje smarkiai išaugo prekyba, mieste atsirado daug lobingų, su svečiais kraštais mainus vykdančių pirklių[19]. Kai kurie miestiečiai kaip nuomą

18

Daugiau žinių apie Švč. Trejybės špitolę skaitytojas gali pasisemti iš trijų šaltinių: *1mo*, „Zbiór Praw i Przywilejów Miastu Wilnowi służących", Dubinskio paskelbtas 1788 m. *2do*, išspausdinto antrašte „Wiadomość o funduszu i dochodach Szpitala i Probostwa Św. Trójcy w Wilnie bedącego, Prześwietnej Kommissyi Wojewódzwa Wileńskiego do wyprowadzenia ofiary na wojsko przeznaczonej", duota 1789 metų rugsėjo 21 dieną, su kunigo Martyno Počobuto, Švč. Trejybės klebono ir kun. koadjutoriaus Kundzičiaus parašais. *3tio*, „Dzieje Dobroczynności", 1820 m., l. 243, sqq.

19

Žaliaminės odos ir ypač vaškas tuo laiku buvo svarbiausios išvežamosios prekės. Tai matyti iš gausybės karaliaus draudimų muitininkams, kad nuo vaško ir kitų prekių iš Vilniaus pirklių neimtų muito. Žr. Dubiński, l. 44 ir 45. *Lietuvos Metrikoje* taip pat dažnai minima ši prekyba vašku, tarp jų ir *List Korola Jeho Miłosti do Pana Awrama Podskarbeho, aby wolna prepustit Wojtu Wilenskomu try sztuki wosku po 50 kameni za hranicu do prodania* [Jo Malonybės

nuo karaliaus iždo turėjo provincijos teisę didžiausiuose Lietuvos miestuose[20], dovanų už įvairius nuopelnus gaudavo valsčius su paveldėjimo teise[21]. Maskvos, totorių ir valakų pirkliai, kaskart vis gausiau atvykstantys į Vilnių, išskyrus metų muges, negalėjo mainytis savo prekėmis su kitais svetimšaliais, bet tiktai su Vilniaus pirkliais. Tačiau savo kailius jie taip pelningai parduodavo, kad daugelis jų Vilniuje įsikurdavo[22]. Nauji svečių namai toje vietoje, kur iki šiol stovi, buvo pastatyti miesto lėšomis, taip pat ir kailiadirbių namai prie mūrinių krautuvių turguje, – juose ant sienų pardavimui iškabintos kepurės ir kailiai teikė patogumą pirkliams ir pirkėjams, o miestui – nemažą pelną[23]. Pagaliau

karaliaus raštas ponui Abramui, iždininkui, kad laisvai leistų Vilniaus vaitui į užsienį parduoti tris gabalus vaško po 50 akmenų], fol. 589, knyga V. Vilniaus miestiečiams, besiverčiantiems prekyba, nebuvo svetima ir prekyba su užjūriu. 1529 metais Vilniaus burmistras Jonas Markovičius jūroje buvo vokiečių sulaikytas, paskui dėl to bylinėtasi. *Metryki Litew. XI.*

20

Lietuvos Metrikoje yra labai daug Žygimanto Senojo laiškų, tuo tikslu rašytų Vilniaus miestiečiams, – pacituosime kai kuriuos: *List Meszczaninu Wileńskomu Andreju Tyckomu* [Laiškas Vilniaus miestiečiui Andrejui Tickiui] dėl Smolensko muito ir smuklių arendavimo. Knyga 8, l. 87. *List Radzcy Wileńskomu Bohdanu Onkiewiczu, na wybranie jemu winnych peneźy z Korczem Bobruyjskoje i Swisłockoje do dewet let społna* [Laiškas Vilniaus tarėjui Bohdanui Ankevičiui, leidžiantis jam surinkti priklausančius pinigus iš Bobruisko ir Svisločės smuklių už devynerius metus], l. 100. Tam pačiam duotas laiškas, leidžiantis surinkti jam priklausančią pinigų sumą 472 kapas grašių iš Oršos smuklės už 6 metus. Fol. 113 ir pan.

21

Patvirtinimas Vilniaus burmistrui Charitonui Charotičiui žemės Maišiagalos ir Rudaminos pav. pagal Jo Malonybės karaliaus Aleksandro jo broliui duotą privilegiją – fol. 127. Dovanojimas Vilniaus miestiečiui Andrejui Mikolajevičiui 3 tarnybų Rudaminos valsčiuje amžinai. Knyga VIII, fol. 125 ir daug kitų panašių dovanojimų *Metrikoje* galima rasti.

22

Metrikoje: V knyga, lap. 640: *Spisanie Kupców Moskowskich Kotorye u Wilny za Parkanom meszkajut* [Sąrašas Maskvos pirklių, gyvenančių už Vilniaus miesto sienos].

23

Paveldėtojų parduodamų Svečių namų pardavimo kopija: Vilniaus arklininko Mykolo Grigaravičiaus

buvo nuo mokesčių atleistas Kaune esantis Vilniaus pirklių prekių sandėlis ir leista Vilijos upe laisvai plaukioti jų laivams, vadinamoms vytinėms. Suklestėjus prekybai, sukruto ir iki tol apverktinoje padėtyje Vilniuje buvę amatai, o išaugęs pasiturinčiųjų skaičius byloja apie miesto išteklius ir krašto turtingumą, be kita ko, visi amatų srities pasiekimai aniems laikams dažniausiai buvo neblogi[24].

Karalius Žygimantas mylėjo mokslus, pats gavęs gerą išsilavinimą, rėmė visa tai, kas tik galėjo prisidėti prie jų augimo. Savo sukauptas knygas lotynų, lenkų, rusų ir čekų kalbomis saugojo Vilniaus pilyje[25]. Viešųjų mokyklų, ano lai-

garbingam Vilniaus magistratui už šimtą kapų grašių, – yra miesto archyve. Šio namo padėtis dokumente taip apibūdinta: *Kotory leżał w miestie Wileńskom na Welikoj ulicy blisko Swietoj Żywonaczalnoje Trojcy Monastyru, podle zaułka, a z druhoj storony czerez tył Żmitkowych Chmizinych dietiej dworow. Świadkowie: Miszko Wezgałowicz Namiestnik Wileński i Woskowniczy Hospodarski, Pan Zanko Iwanowicz Horodniczy Wileński i Pan Andrej Stankowicz. Przedający przyciskają pieczęc ojca swego. Pisan w miestie Wileńskom,* roku *1507 dnia lgo Maja* [Kuris stovėjo Vilniaus mieste, Didžiojoje gatvėje, arti Švč. Trejybės vienuolyno palei skersgatvį, o iš kitos pusės – už Žmitkovų Chmizinų vaikų namų. Liudytojai: Miška Velgalovičius, Vilniaus vietininkas ir valstybės vaškininkas, ponas Zanka Ivanovičius, Vilniaus pilininkas, ir ponas Andrejus Stankovičius. Pardavėjas uždėjo savo tėvo antspaudą. Rašyta Vilniaus mieste, 1507 metų gegužės 1 dieną].

24
Vilniuje Žygimanto Senojo laikais auksakalių būta daug ir turtingų. Garsėjo: Volfgangas Auksakalys – 1522 m., Štagelis – 1530 m. Tai vis vokiečiai ar iš jų kilę, vadinasi, už jų amatų paplitimą esame skolingi naujakuriams. Valdant Žygimantui Senajam, produktų Vilniuje kainos gegužės 26 d. 2 indikte buvo tokios: jautis – 40 grašių, telyčia – 20, avinas – 6, 3 vištos – 1 grašis, 2 žąsys – 1 grašis, kiaulė – 15 grašių, seno derliaus rugių kūgis – 6 grašiai, naujo – 4 grašiai, avižų kūgis – 5 grašiai, rugių statinė – 8 grašiai, avižų statinė – 5 grašiai.

25
Žr. *Bibliograficzne Ksiągi dwoje*, l. 97, ten yra iš *Lietuvos Metrikos* paimtas karaliaus knygų sąrašas. Kai kurias Žygimantų bibliotekos knygas dar iki šiol su šventa pagarba galima apžiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

ko papročiu, veikiančių mieste prie vienuolynų, skaičius išaugo, Vilniaus vyskupui Jonui iš Lietuvos kunigaikščių 1522 metais prie katedros įkūrus penktąją scholastiko prelatūrą, kadangi pagrindinė scholastiko pareiga buvo Katedros mokyklos išlaikymas[26]. 1525 metais Vilniuje jau veikė spaustuvė, kurioje Jokūbas Babičius spausdino slaviškas knygas[27]. Net ir pirmosios padorios vaistinės įsteigimas yra ypatingo Žygimanto Senojo rūpinimosi visuomenės gerove padarinys[28], jo laikais Vilniuje jau klestėjo keli garsūs gydytojai,

26

Manding iki šiol nežinomuose, ypač retuose mano turimuose Vilniaus diecezijos sinodo statutuose iš Žygimanto Senojo laikų, paskelbtuose Vilniaus vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių, yra nurodymai klebonams, kad visur prie bažnyčių statytų mokyklas ir namus besimokančiam jaunimui gyventi ir kad jose mokytų naudingų mokslų, gerų papročių ir pagrindinių katalikų tikėjimo dorybių, kad evangelija ir šv. Povilo laiškai jaunimui būtų dėstomi lietuvių ir lenkų kalbomis. Be to, sinodas kuo įsakmiausiai įsako visiems klebonams miestuose ir kaimuose laikyti tokius vikarus, kurie gerai moka lietuvių kalbą. *Statuta Vilnensis Diocesis: sinodaliter per Illustrissimum Principem et Reverendissimum Dominum, Dominum Joannem ex Ducibus Lithuaniae, Dei gratia Episcopum Vilnens., cum suo capitulo de totius cleri ejusdem diocesis, pro sinodo diocesana congregati consensu ac voluntate edita, laudata atque approbata* [Vilniaus diecezijos nuostatai per šviesiausiąjį ir garbingiausiąjį kunigaikštį poną Joną iš Lietuvos kunigaikščių, Dievo malone Vilniaus vyskupą, susirinkus savo kapituloje, diecezijos sinodo sutikimu ir pageidavimu, pačios diecezijos dvasininkijai – išleisti, palaiminti ir patvirtinti]. Be išleidimo vietos.

27

Pirmoji iki šiol žinoma Vilniuje išleista knyga yra 1525 metais išspausdinta *Apostol Ś. Łukasza*, Pranciškaus Skorinos vertimas į bažnytinę slavų kalbą.

28

Kaip matyti iš Metrikos sąrašo, *Lietuvos Metrikoje* buvo: *Listy na plac goły, które Król Zygmunt od niektórego Zawiszy, do Apteki zbudowania w Wilnie, za sześć seth y sześć kop kupił, około roku 1510* [Raštai tuščiam sklypui, kurį karalius Žygimantas nupirko iš tokio Zavišos už šešis šimtus ir šešias (606) kapas [grašių] apie 1510 metus vaistinės Vilniuje statybai]. Apie farmacijos būklę Lietuvoje trumpą žinutę išspausdino profesorius V o l f g a n g a s savo „Uwagi Historyczne" *Dziennik Wileński*, 1816 m. – T. IV, l. 251.

pavyzdžiui, Andrius de Valentinis, dailės ir medicinos daktaras, karaliaus ir karalienės Bonos rūmų gydytojas, Vilniaus dekanas ir kanauninkas.

Valdant Žygimantui Senajam, Vilniuje įvyko dar keletas reikšmingų dalykų, palikusių šiam miestui garbingą atminimą. 1528 metų sausio 20 dieną karalius pasirašė Žemaičių žemei atskirą įstatymą, garantuojantį jos teises ir privilegijas. 1528 metų lapkričio 17 dieną Lietuvos seime, kur, pagal anų laikų paprotį, posėdžiavo tiktai senatoriai, prelatai ir kunigaikščiai, buvo paskelbtas pirmasis Lietuvos Statutas, kuriame stengtasi suderinti gana skirtingus atskirų provincijų įstatymus ir papročius. Tačiau šis Statutas tarnavo išimtinai tik šlėktų luomui, nes miestui kuo iškilmingiausiai buvo garantuojamos Magdeburgo teisės. Tame pačiame seime Lietuvos deputatai sutiko Žygimantą Augustą pripažinti karaliumi po tėvo mirties. Bet Žygimantas, metų naštos prislėgtas, dar prieš mirtį atidavė sūnui Lietuvos valdžią (1544 m.) Brastos seime, ir šis įvykis, vėl darydamas Vilnių pagrindiniu valdžios židiniu ir prašmatnaus dvaro bei turtingų bajorų buveine, iškėlė Lietuvos sostinę iki aukščiausio suklestėjimo viršūnės.

Žygimantas Augustas, į Vilnių atvykęs tiesiai iš Brastos seimo kartu su karaliene Elžbieta ir didele dvariškių svita, tais pačiais metais ir su geriausiomis pranašystėmis perėmė valdžios vadžias. Tiktai jaunos ir dorovingos karalienės mirtis 1545 metų liepos 17 dieną paskandino liūdesyje rūmus ir miesto gyventojus[29]. Tačiau jaunasis karalius nejautė tokios netekties, kokios buvo vertos iš tiesų retos Elžbietos savybės.

29 Elžbieta, Vengrijos ir Čekijos karaliaus, vėliau imperatoriaus Ferdinando, duktė, ištekinta už Žygimanto Augusto 1543 metais, numirė Vilniuje 1545 metais, palaidota katedros bažnyčioje, koplyčioje, šalia karaliaus Aleksandro.

Pakerėtas gražiosios Barboros Radvilaitės, Vilniaus kašteliono Jurgio dukters, ir Goštauto, Trakų vaivados, našlės, žavesio, dar stipriau prie jos prisirišo, kai greta grožio atrado kuklumą ir sulaukė prielankumo. Barboros rūmai stovėjo prie Vilijos, tarp sodų, prie pat Žemutinės pilies. Ten visas laisvesnes akimirkas Augustas praleisdavo šalia Barboros, kol pagaliau su ja susituokė[30]. Bet visa tai dengė paslaptis, kartais tiktai pertraukiama nedrąsių bendruomenės kuždesių, nes pagarba tėvui sulaikydavo nuo atvirų kalbų[31]. Tačiau dėl to stiprėjo ir taip jau įtakingos Radvilų giminės galybė ir kaupėsi nauji jų turtai, kurių pėdsakai, net ir prie visiško sunykimo ribos, po tiek amžių trukusios valdžios ir pasisekimo, stebina savo didybe. Nepašykštėjo čia ir Žygimantas Augustas, dalydamas gausius savo prieraišumo

30

Ši slapta santuoka įvyko 1547 metų rugsėjo mėnesį Karalių koplyčioje Vilniuje. Mačiau originalų raštą arba pakvitavimą, rašytą karalienės Barboros slaviškai, su antspaudu. Jį, dar būdama Stanislovienė Goštautienė, Trakų vaivadienė, našlė, išdavė 1547 metų rugsėjo 10 dieną, 6 indikte, tai yra, visai prieš pat tas sutuoktuves, kažkokiam Petrui Ivanovskiui pasiskolinus iš jo 128 kapas grašių ir 8 dubenis medaus, už tai užstatydama auksinę grandinę, įvertintą 227 vengriškais dukatais, ir 2 paauksuotas gūnias, įvertintas 131 grivina. Galbūt prieš sutuoktuves puotos išlaidoms tą skolą užsitraukė.

31

Dar prieš kelerius metus Vilnių puošė Barboros rūmų griuvėsiai, stovėję tarp Katedros ir Šv. Jurgio bažnyčios prie Vilijos. Su skausmu ir pasibaisėjimu tenka pripažinti, kad 1828 metais tuometinė Radvilų prokuratorija, pro pirštus žiūrėdama į lietuviams brangius dingusios didingos praeities paminklus, atėmė iš miesto ir krašto, ir taip nedaug senovinių paminklų teturinčio, tuos garbingus ir puikius griuvėsius, parduodama juos už 500 sidabrinių rublių plytoms naujai statomam dvarininko Kosobudzkio namui Nr. priemiestyje už Aušros vartų. Dabar jau nebeliko nieko, kas galėtų priminti tą gražųjį Barboros būstą, išskyrus tiktai iki šiol dar neužlygintų tvenkinių žymes. Mūsų nuomone, nebūtų buvę tinkamesnės vietos visuomenės vaikštynėms kaip gražus parkas Radvilų sklype, kur dabar yra medinė krautuvė, ir toliau, kur buvo karalienės Barboros rūmai, tvenkiniai ir sodai.

ir pasitikėjimo šia gimine įrodymus, o tai ne kartą kėlė kitų pavydą ar panieką[32]. Tačiau šis stiprus ir žavingas prasiblaškymas neatitraukė karaliaus nuo jo pareigų. Jo mylimas Vilnius buvo apsuptas tokios globos, kokią jam teikė Žygimantas Senasis.

Pirmiausia karaliaus dėmesį patraukė Švč. Trejybės prieglauda (špitolė), mieste garsi savo labdaringa veikla. 1545 metų gegužės 4 dieną išleistu įsakymu, prieglaudos pajamų valdymas buvo patikėtas Vilniaus magistratui; Jonui Hozijui pasitraukus iš šių pareigų, vyriausiojo jos globėjo titulą nuo vyskupo karalius perkėlė sau. Ši gailestingumo įstaiga karaliaus akyse buvo tokia svarbi ir tarp jį patraukė, kad paskui, testamentu paskirstydamas turtą savo seserims, joms pavedė plėsti prieglaudos pastatus supirkinėjant aplinkinius namus prie Švč. Trejybės bažnyčios ir viršuje, priešais dominikonų Šv. Dvasios bažnyčią stovinčius[33]. Nepaprastas įvairaus maisto brangymetis 1547 metais Vilniuje kilo dėl čionai atvykstančių karaliaus dvariškių ir šiaip padaugėjus gyventojų; tai nulėmė reikšmingą Žygimanto Augusto potvarkį, liečiantį supirkinėtojus, už miesto superkančius visus iš kaimų atvežamus produktus ir labai pakeliančius visa ko kainas. Taip pat, kad miesto gyventojai savo reikmėms galėtų lengviau pasisamdyti padienius darbininkus, visiems padienininkams nuo tol nurodyta rinktis prie rotušės, Krokuvoje įvestos tvarkos pavyzdžiu.

Tais pačiais metais Vilniuje buvo įsteigtas pirmasis stiklo fabrikas. Karaliaus dvariškis Martynas Paleckis, žmogus išradingas ir apsukrus, atvykęs iš Lenkijos, Lietuvos maršalkos Mikalojaus Radvilos užtartas, iš karaliaus gavo atitinkamą žemės sklypą prie miesto, už Vilijos, ir leidimą steig-

32 Žr. III priedą.

33 Žr. VIII šios knygos priedą.

ti stiklo liejyklą, o kartu privilegiją, leidžiančią Vilniuje pardavinėti lenkišką stiklą[34]. Ši teisė, duota išimtinai Paleckiui, nors ir sugriežtinta nustatant tam tikrą stiklo kainą, vis dėlto tapo daugelio skundų karaliui priežastimi. Bet Žygimantas Augustas, matydamas Vilnių turint nemaža naudos iš naujojo amato ir baimindamasis, kad toks naudingas fabrikas nesužlugtų, po kelerių metų patvirtino dovanotą privilegiją.

Šio karaliaus laikais Vilnius buvo aprūpintas geriausiais amatininkais iš Krokuvos, kurie, apsigyvenę mieste, daug prisidėjo prie karaliaus uoliai steigiamų cechų organizavimo. Dailieji menai, architektūra, tapyba ir skulptūra, mažai pažįstami Lietuvos sostinėje, iki tol prastais ir negrabiais pavyzdžiais plūdę iš rytų, šiuo laikotarpiu ėmė klestėti. Trys į Vilnių pakviesti lenkų tapytojai: Martynas Ostrovskis, Vaitiekus Chelminskis iš Inovroclavo ir Stanislovas Ratka iš Poznanės, o du architektai ir raižytojai – Jonas Marija ir Jonas

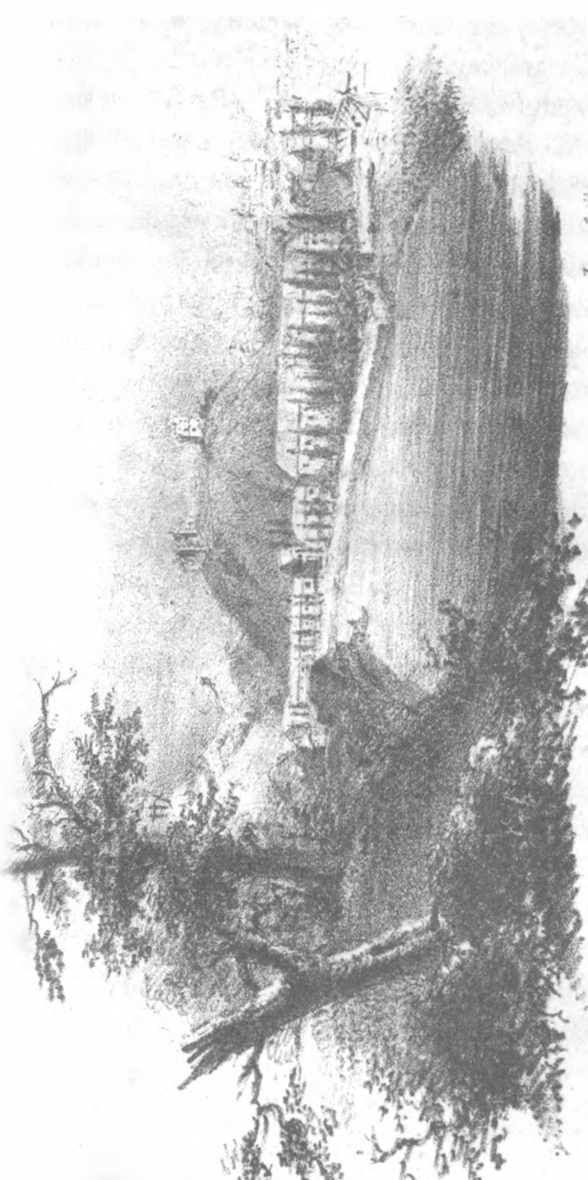
34

Privilegija, duota Paleckiui steigti šią liejyklą, yra rašyta slavų kalba, su lotynišku karaliaus ir rusišku raštininko Valerijono parašu, su prikabintu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu. Duota 1547 metų gegužės 22 dieną, 5 indikte. Sklypas, skirtas fabrikui statyti, buvo „prie Vilniaus miesto, už Vilijos upės, tarp karaliaus šunidės ir Vilniaus vaivados ir karaliaus kanclerio Hlebavičiaus plytinės", perduotas Paleckio žiniai, karaliaus valia, per Vilniaus gorodničių Povilą Giedraitį. Atrodo, kad anoji liejykla buvusi toje vietoje, kur dabar stovi Medicinos Chirurgijos Akademijos adjunkto pono Juzefo Mianovskio užmiesčio namas, pramintas *Belvederiu*. Atsižvelgdamas į Paleckio prašymą, karalius suteikė tik jam ir jo palikuonims teisę supirkti visokių rūšių į Vilnių iš Lenkijos vežamą stiklą, išskyrus Venecijos. Tačiau buvo įpareigotas parduoti jį ne brangiau kaip: didelę *Kurovo* stiklinę, į kurią telpa dvi mažesnės, po 6 didžiąsias lietuviškas monetas. O nedidelės stiklinės turėjo būti parduodamos po 3 mažesnes monetas. O langų stiklą „turi paklusniai ir dievobaimingai pardavinėti žmonių neapsunkindamas". Karalius už savo žemės dovanojimą įsakė Paleckiui, vietoje užmokesčio, į karališkuosius Vilniaus rūmus kasmet pristatyti po 200 didžiųjų *Kurovo* stiklinių ir po du šimtus mažesniųjų.

de Senis iš Italijos – papuošė Vilnių nuostabaus darbo savo meno kūriniais. Italai, čia nuolat dirbdami šešerius metus, iš brangaus marmuro pastatė du puikius antkapius karaliaus žmonoms – Elžbietai ir Barborai Šv. Stanislovo bažnyčioje, deja, dėl kapitulos priekaištingo aplaidumo vėliau, XVIII amžiuje, tie antkapiai visiems laikams pražuvo senosios Katedros griuvėsiuose. Dažnas Žygimanto Augusto, jo palydos, svetimšalių pasiuntinių ir didikų buvojimas Vilniuje, tvarkingesnių, net puikių pastatų statymas vertė gyvai darbuotis amatininkus, didino jų skaičių. Be kitų, Žemutinėje pilyje buvo pastatyta Šv. Barboros bažnyčia, kurią Augustas nemažomis lėšomis pastatydino mylimos žmonos atminimui, po jos mirties visur ieškodamas paguodos savo skausmui numalšinti[35]. Taip pat savo lėšomis pilies teritorijoje karalius pradėjo statyti Šv. Onos bažnyčią, ten turėjo funduoti dar ir kleboniją, o prie jos namus mansionieriams, naują šventovę skirdamas palaidoti savo žmonoms – Elžbietai ir Barborai – ir sau, jeigu kartais numirtų Lietuvoje. Tačiau, karaliui esant gyvam, pastatų užbaigti nepavyko, ir visų su šia bažnyčia susijusių savo sumanymų įgyvendinimą Žygimantas Augustas testamentu rūpestingai pavedė seserims[36]. Be šių akivaizdžių ir reikšmingų Šv. Onos bažnyčios fundacijos įrodymų, tolesnių jos egzistavimo Vilniaus pilyje pėdsakų vis dėlto nėra. O kadangi dabartinė to paties vardo bažnyčia, stovinti prie bernardinų bažnyčios, buvo užbaigta ir pašventinta po Žygimanto Augusto mirties, 1581 metais, tad gal būtų galima manyti, jog Žemutinės pilies teritorija tęsėsi iki bernardinų sienų, arba kad pirmutiniai Šv. Onos bažnyčios pamatai, šio karaliaus pilyje pastatyti, buvę

35 G w a g n i n i *Kronika Sarmacyi Europejskiej*, vert. Paškovskis. Warszawa, 1768, l. 108.

36 Žr. VIII priedą.

Widok Szczędów Zamku Górnego.

apleisti ir, vykdant karaliaus valią, vietoje jų, pastatyta nauja, šiandien egzistuojanti bažnyčia?

Tačiau daugiausia įtakos amatininkų gerovei ir tobulėjimui turėjo didžiosios ginklų liejyklos įkūrimas prie Vilniaus pilies. Ten jų reikėjo daugybės ir visokių. Alavas ir varis iš Vengrijos buvo gabenamas į Krokuvą, o ten superkamas į Vilnių; plienas ir geležis buvo vežami iš Alkuskų kasyklos[37]. Šiame anuomet garsiame fabrike išlieta labai daug pabūklų, gaminta bombos ir kiti karo reikmenys. Apsirūpinus artilerija ir svarbiausia amunicija Vilniuje, likusieji ginklai buvo siuntinėjami po įvairias Lietuvos, Rusios, Voluinės, Podolės ir Ukrainos pilis[38]. Karaliui, turinčiam tokias dideles karinės amunicijos atsargas, nesunku buvo apginkluoti gausią kariuomenę, 1557 metais sutelktą Vilniuje, iš kur žygiavo į Livoniją prieš didįjį kalavijuočių riterių ordino magistrą Firstembergą, nuo seno engusį karaliaus giminaitį Rygos arkivyskupą. Bet šis žygis greitai baigėsi dėl didžiojo magistro visiško nuolankumo Žygimantui Augustui ir pripažinimo jam valdžios Livonijoje.

1552 metais miesto valdžia kartu su piliečiais sudarė *Wielkierzą** [*Wilkirz, Willkühren*], arba teismo proceso būdą pagal Magdeburgo teisę, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo įvairiais mokesčiais, kuriais valdininkai apkraudavo besibylinėjančias šalis. Jį karalius patvirtino tų pačių metų lapkričio 18 dieną ir vėliau miestui suteikė daug kitų naudingų dovanojimų, be kita ko, bajorams, mieste įsigyjantiems namus,

37
Šių naujų dirbtuvių padėtį Vilniuje išsamiai nušviečia *Rachunki Justa Ludwika Decyusza*, Žygimanto Augusto iždininko; iš rankraščio išspausdintos „Pamiętnik Warszawski", 1815 m., II t., l. 140. Čia galima sužinoti apie daugelį įdomių detalių.

38
Žr. IV priedą.

*
Municipalinė teisė (*willkühr* – savivalė *vok.*, vert. past.).

pavedė bet kokia teise paklusti magistratui. O 1568 metų birželio 15 dieną Lietuvos seime Gardine iškilmingiausiu sprendimu apsaugojo miestiečius nuo engiančio užrašinėjimo jų namuose apsigyventi dvariškiams, karaliaus valdininkams ir svetimšaliams pasiuntiniams, be miesto tarybos žinios ir leidimo. Tas pats Gardino seimas Vilniaus miesto gyventojams buvo labai įsimintinas dėl suteiktos privilegijos, kurios galia kiekvienas miestietis, nepriekaištingai ėjęs vaito, tarybos nario ar suolininko pareigas Vilniaus magistrate, su palikuonimis buvo visiems laikams pakeltas į bajorų luomą ir įgijo teisę į visus pasaulietinius ir dvasinius rangus. Tokiems miestiečiams galėjo būti suteikti bajorų herbai, bet tik sutikus nors vienai pastariesiems priklausančiai šeimai, o viešiesiems reikalams magistratas negalėjo naudoti kito antspaudo, tik tą, kurį miestas nuo seno turėjo – su šventojo Kristoforo atvaizdu, ant raudono lako, kaip buvo įprasta pirmuosiuose Karalystės miestuose[39]. Labdaringas

39 *Licebitque, praedicto Magistratui et eorum Liberis Nobilium stemmata seu insignia, si velint sibi assumere, de consensu tamen et voluntate alicujus familiae ejus generis, quod ea arma gerit; quae illi assumere optaverint, quibus insignibus in omnibus actis suis, tam in annulis signatoriis, quam in sculpturis, ac picturis privatis uti poterint non requisito deinceps vel nostro, vel successorum Nostrorum consensu, aut alio privilegio novo et speciali: In publicis vero Officii civilis negotiis et actis, utentur sigillo, Civitatis usitato, Sancti Christophori, imaginem continente, caera vero rubea, more primariarum in Regno Poloniae civitatum* [Tegu bus leista minėtam magistratui ir jo piliečiams priimti bajorišką kilmę ir skiriamuosius ženklus, jei norėtų prisiimti, tačiau gavus sutikimą ir valią tos giminės, kurios nors šeimynos, kad leistų tuos atributus turėti, kuriuos anie pageidavo priimti, tais ženklais visuose savo veiksmuose, tiek žyminiams antspaudams, tiek skulptūroms ir privatiems paveikslams, kaip tinkami, gali naudoti, neklausdami po to nei mūsų, nei mūsų palikuonių sutikimo ar kitos naujos ar atskiros privilegijos. Tiktai viešosioms pareigoms, miesto reikalams ir aktams tegu naudojasi miesto naudojamu antspaudu su šventojo Kristoforo atvaizdu, iš tikrųjų, raudono lako, pirmųjų Lenkijos Karalystės miestų papročiu]. Tai privilegijos žodžiai, verčiantys

Žygimanto Augusto palankumas savo gimtajai sostinei, taip dosniai pasireiškęs šia privilegija, tuo dar nesibaigė. Vaito, burmistrų, miesto tarybos narių, suolininkų ir Vilniaus magistrato raštininkų namai ir butai kartą ir visiems laikams buvo atleisti nuo bet kokios nakvynės ir apsistojimo prievolės. O svarbiausia, jog 1560 metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų Tarybos seime, vykusiame Vilniuje, karalius leido bajorams rinkti delegatus, kurie vėliau sudarė antruosius lietuvių taūtos reprezentavimo rūmus. Ir magistratas, keleriais metais vėliau, gavo teisę pasiųsti du arba tris patarėjus į visus didžiuosius seimus, vykstančius Karalystėje arba Lietuvoje. Jie, kaip ir krašto pasiuntiniai, turėjo tartis dėl Vilniaus miesto gerovės ir reikmių[40]. Kaip tik kitais metais

abejoti anuo pagonišku antspaudu su Vilniaus miesto herbu, apie kurį skaitėme „Kuryer Litewski", Nr. 4, 1834 m. l. 24... Galėtume atleisti jo kūrėjams už įrašą apskritime dėl prasto įrašo ir lotynų gramatikos neišmanymo (*Sigilum Civitatis. Villensis. anno VII. urbi condito. institutum*) [Vilniaus miesto antspaudas, įsteigtas 7 metais nuo miesto įkūrimo], nors Žygimanto Augusto laikais, kai lotyniškai ir lenkiškai Lenkijoje buvo taip gražiai rašoma, lengva buvo pagonių išraižyto įrašo stilių pataisyti. Bet to negalime dovanoti dievobaimingiems Vilniaus miestiečiams, kad jie 1548 metais, kaip teigia straipsnio apie Vilniaus antspaudą autorius, turėdami herbe šv. Kristoforą, apie kurį karalius Žygimantas Augustas dabar pacituotoje privilegijoje taip aiškiai kalba, išdrįso panaudoti kažkokį pagonių milžiną Alkį patvirtinančiam antspaudui. Dėl kokios priežasties? Neįmanoma suprasti. Pridedame tiktai dar tą pastabą, kad 1548 metais, kai iš Vilniaus miesto turėjo būti paskelbtas liudijimas su anuo antspaudu, kaip tvirtina šio straipsnio autorius, – Vilniaus vaitas tada buvo Feliksas Liangurga, kilęs iš Krokuvos, uolus katalikas; tad jau jis niekad nebūtų naudojęs stabmeldžių antspaudo. Taip pat raidės *MR* po herbu negalėtų reikšti jo inicialų, o prie jų esantis kryžius negalėtų turėti jokio ryšio su milžinu Alkiu. Žodžiu, 1548 metais Vilniaus miesto herbas buvo ne kitoks, kaip tik šv. Kristoforo atvaizdas raudoname fone. Iš kur jis atsiradęs, tai gal vėliau daugiau paaiškės.

40

Dar prieš kelerius metus, nes jau 1563 metais Vilniaus burmistrai – Lukas Opachovskis ir Zenonas Zažeckis – atstovavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestams Karalystės seime Varšuvoje ir yra paminėti to pa-

Vilnius ir pasinaudojo savo prerogatyva abiejų tautų Unijos seime, vykusiame Liubline, ir sostinės Vilniaus pasiuntiniai burmistrai Francas Durnikas, Teodoras Jackovičius ir raštininkas Jeronimas Opachovskis kartu su kitais Didžiosios kunigaikštystės delegatais 1569 metų liepos 1-ą dieną pasirašė šlovingąjį susivienijimo dekretą, Lietuvos paskelbtą Lenkijos pasiuntiniams. Čia paminėti įstatymai gali būti laikomi galutiniu išsivadavimu arba veikiau aukščiausia teisių veikimo riba, kurią pasiekė miestiečių luomas Vilniuje ir visoje Lietuvoje.

Kai dar 1564 metais Belsko seime Žygimantas Augustas tvirtino Lietuvai Antrąjį Statutą, atsimindamas naudą, kurią miestai teikė kraštui, ir rūpindamasis Vilniaus gerove, atsižvelgdamas į gautus Vilniaus miesto burmistrų prašymus, atskiru liepos 7 d. sprendimu, jis visus miestiečius atribojo nuo Statuto galios, šitaip suteikdamas jiems daugiau bylinėjimosi teismuose laisvės pagal Magdeburgo teisę, kaip savo metu darė ir Žygimantas Senasis, paskelbdamas Pirmąjį Statutą. Miestų pastangos apsisaugoti nuo bajorų įtakos buvo juo didesnės, juo stipriau oligarchija bandė įsitvirtinti Lenkijos žemėje valdant paskutiniajam Jogailaičiui. Anuo metu Vilnius galėjo drąsiai ir sumaniai atremti miesto teisių priešininkus, nes buvo globojamas išsilavinusio karaliaus, be to, ir savo valdžios viršūnėse turėjo daug įžymių žmonių. Toks buvo mokslingumu ir autoritetu labiau už kitus žinomas Rotundas (Augustinas Milesijus (Mieleskis), Vilniaus vaitas. Jis taip išgarsėjo teisės mokslo išmanymu, kad 1569 metais kartu su žymiausiais krašto vyrais buvo išrinktas į Seimo paskirtą komisiją Lietuvos įstatymams pataisyti[41].

ties seimo Unijos su Lietuva klausimo atidėjime.

41

K o j a ł o w i c z *Hist. Lithu., Pars II, Lib. 8*, p. 490; Rotundą vadina: *vir iuris divini humanique consultissimus* [vyras, labiausiai prityręs sakralinėje ir prigimtinėje teisėje]. Jo įtaka buvo labai didelė, puikiais savo rimais jį garbino *Janickis*. Petras Roizijus,

Šitaip klestint miestui, iki tol ramiai besiilsėjusius jo gyventojų protus sujaudino nauji ir netikėti įvykiai. Dar 1539 metais, Vilniaus dieceziją valdant Alšėnų kunigaikščiui Vilniaus vyskupui Povilui, kunigas Abraomas Kulvietis, teologijos daktaras, lietuvių kilmės, bet į Vilnių atvykęs iš Vokietijos, kur ilgai ėjo mokslus, pirmasis šiame mieste pasėjo naujas Martyno Liuterio religijos opinijas[42] ir savo įsteigtoje mokykloje išlavino net šešiasdešimt mokinių. Kai po trejų metų senajam tikėjimui priešingos užuomazgos pradėjo įžūliai kerotis, išgąsdintas vyskupas kreipėsi į Žygimantą Senąjį atkakliai reikalaudamas, kad šis karališkuoju autoritetu paremtų gynybai besirengiančią dvasininkiją. Visuomet apsvarstantis savo veiksmus monarchas negalėjo likti nedėmesingas karštligiškiems ir iš visų pusių atkakliai sklindantiems dvariškių luomo prašymams: tad buvo paskelbtas karaliaus sprendimas, pagal kurį minėtasis Kulvietis privalėjo stoti prieš dvasiškąjį teismą, prisipažinti nusikaltęs ir paklusti kanoninei bausmei, o jeigu to daryti nepanorėtų, būsiąs priverstas stoti prieš civilinio teismo pareigūnus, vadinamus *Dzieckje*. Bandymo pabėgti atveju būtų ištremtas,

savo eilėmis girdamas ir liaupsindamas žymiausius ano laiko ponus, taip pat šlovino ir Rotundą, kaip patvirtina Ossolinskis vertingame veikale *Wiadomości Hist. Krytycz*. T. III, l. 196. Augustas Rotundas Milesijus arba *Mielickis*, kaip jį vadina Ignacas Potockis, buvo kilęs iš bajorų, nes kur tik miesto aktuose sutikau jo pavardę, visur buvo pridėta *Nobilis* [bajoras]. Janockis jį vadina dar tiksliau – *Mieleskiu* ir pasakoja, kad, Žygimanto Augusto nurodymu, jis pradėjęs rašyti lotynų kalba „Lietuvos istoriją“, bet po karaliaus mirties tą darbą užmetęs. *Janociana, Vol. I*, p. 223–227. Po Rotundo Vilniaus vaitu tapo ir 1561 metais valdė Povilas Mieleckis, kaip patvirtina tų pačių vaitų sąrašas, išlikęs miesto archyve. Čia apsirikta dėl vardo, nes pavardės Mieleskis ir Mieleckis beveik sutampa, o buvęs kitas vaitas gal Rotundo sūnus, – to nežinau. Tik to Povilo Mieleckio valdymas labai abejotinas.

42

Andreas Vengerscii *Libri Quatuor Slavoniae Reformatae, continentes Historiam Ecclesiasticam Eeclesiarum Slavonicarum etc., Amstelodami, MDCLXXIX*, p. 74, 382.

o jo turima nuosavybė atitektų perpus viešajam iždui ir vyskupui. Šis Vilniuje 1542 metais išleistas dekretas patvirtino jau ankstesniais raštais Vilniaus ir kitiems Lietuvos vyskupams suteiktą valdžią: įsigilinti į atskalūnų veiksmus pagal kanonus, įspėti eretikus ir juos atitinkamai bausti pagal sakralinės teisės nuostatus[43]. Šitaip nuteikus jau linkstančius į kitatikystę Vilniaus gyventojų protus, apie 1555 metus sostinėje apsireiškė kitas kunigas, pažiūrėti, taip pat uolus katalikas, o slapčiomis vėlgi persiėmęs kitos, viklifininkų sektos, maksimomis. Jis, taip pat iš vokiškų kraštų atvykęs, gavo to paties vyskupo Povilo leidimą Šv. Onos bažnyčioje viešai mokyti vokiečių kilmės pirklius ir amatininkus. Iškalbingais pamokslais iš sakyklos jis patraukė į savo pusę daug klausytojų, o kadangi kalbėjo svetima kalba, nebaudžiamas dvasinės vyresnybės, ilgai skiepijo žmonėse naują bažnyčios reformos mokslą[44]. Tik po dvejų metų kapitula, patyrusi, kad jau po visą sostinę pasklido kitatikystė, ėmė raginti vyskupą imtis visokeriopų priemonių, kokias tik jam tokiu atveju leistų jo pareigos[45]. Nors Viklifo sekėjas buvo ekskomunikuotas ir priverstas palikti miestą, bet Martyno Liuterio ir Cvinglio mokslas, kur kas giliau įsišaknijęs Vilniuje, buvo stipriai palaikomas Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos, vadinamo Juoduoju. Jo dvaras Lukiškėse, prie Vilijos, nuo

43 Žr. V priedą.

44 K o j a ł o w i c z *Histor. Lithu., Pars II, Lib. VIII*, p. 428. Rostowski *Lithu. Hist. Soc. Jesu*, Pars I, p. 5.

45 B o h u s z *Summaryusz Aktów Kapituły Wileń, MSS.*, p. 5 pasakoja, kad „kapitula, gavusi žinių apie kažkokias naujas sektas: Liuterio, Cvinglio ir naujosios krikščionybės, kad jie renkasi į savo sueigas Lukiškėse, Jo Didenybės Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos rūmuose; nutaria (savo susirinkime 1557 m. spalio 11 d.) įspėti Vilniaus vyskupą, kaip Ganytoją, kad pakankamai veiktų pagal savo pareigas, rašytų karaliui, kad būtų išvengta pikto ir kad visose viešose pamaldose įsakytų melstis už Bažnyčios vienybę ir po visą dieceziją būtų rengiamos procesijos su litanijomis".

1556 metų tapo visų reformos šalininkų prieglobsčiu ir mokykla. Kad su tuo buvo susijęs ir Žygimantas Augustas, įrodo tai, jog netrukus šio tikėjimo apeigų vykdymas persikėlė į patį miestą ir jo centre, netoli Žuvų turgaus, pastoriai Čechavičius ir Vendrichovskis septynerius metus nuolat viešai tas apeigas vykdė, kol ties Šv. Mykolo bažnyčia buvo išmūryti didieji maldos namai. Tai iš ten kilo anas Andrius Volanas, pagarsėjęs mokslu ir rašytojo talentu, visą savo gyvenimą buvęs uoliausias reformatų idėjų skleidėjas Vilniuje ir pavojingiausias katalikų Bažnyčios pagrindų griovėjas. Užvirė atkakli dvasininkų kova su reformatoriais ir tęsėsi pastarųjų naudai iki Žygimanto Augusto valdymo pabaigos; mat jis, vengdamas painiotis į šiuos ginčus, į juos žvelgė beveik abejingai. Jį kaltino netgi akivaizdžiu palankumu disidentams. Pastarųjų Biblijos priėmimas kaip dovanos bei polinkis lankytis jų šventovėse – buvo nemaži dvasininkijos priekaištai karaliui. Vilniuje tarpusavio atšiaurumas netgi viešai pasireiškė dėl tokios priežasties: kartą karalius su nemažu Lietuvos didikų disidentų būriu vyko į jų bažnyčią, nes buvo ten pakviestas. Apie tai sužinojęs Vilniaus vyskupas Povilas kartu su sufraganu Kiprijonu ir visu kleru, pontifiko apdaru, užkirto kelią karaliui, kurio priekyje ėjo didelis rūmų sargybos būrys, ir, sučiupęs jo žirgą už pavadžių, tarė: „Tai ne tas kelias, Maloningasis Pone, kuriuo Tavo protėviai ėjo Dievui garbės atiduoti, bet šitas! – ir parodė į katedros bažnyčią pilyje. – Apleidi, Karaliau, motiną, kuri tave pagimdė ir į šias garbingas pareigas iškėlė, o išeini pas pamotę!" Šis drąsus vyskupo poelgis taip nustebino karalių, kad, atsisakęs ketinimo, pasuko į katalikų katedrą[46]. Vis dėlto, atrodo, kad Žygimantas Augustas, reikalams tarp ka-

46
Kojałowicz in *Miscell.*

talikų ir kitatikių nuėjus taip toli, vien tik norėdamas palaikyti ramybę savo krašte ir užbėgti už akių piktnaudžiavimams, pirmųjų kartais nereikalingą uolumą stengėsi pristabdyti, o antrųjų – pažinti tikslus, reformą veikiau palikdamas savieigai, negu jai padėdamas[47]. O Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius, uždegtas kapitulos pastangų, nors sutramdo sunkiai atremiamus ginčus, bet matydamas, kad įprastu būdu nieko neįrodys, pirmasis 1569 metais į Vilnių pakviečia jėzuitų ordiną[48]. Šio įžymaus ordino, pagarsėjusio talentais, mokslu ir jam būdingu gudrumu, įsitvirtinimas Lietuvos sostinėje laikui bėgant pagrindė daugelį reikšmingų faktų, kurie padarė stiprią įtaką viso krašto likimui. Tačiau sunku buvo jėzuitams, tuomet dar neturtingiems atvykėliams iš Braunsbergo, įsitvirtinti ir išplėsti savo naujai susuktą gūžtą[49]. Jų pastangos disputuoti su disidentais išties pelnė jiems vyskupo ir kapitulos prielankumą. Protasevičius šiam ordinui nupirko mūrinį namą netoli Švento Jono bažnyčios ir pritaikė jiems gyventi. Dar nupirko du sklypus priešais savo rūmus ir patvirtino nemažas fundacijas tolesnėms statyboms. Po Vilniaus sufragano Albino mirties kapitula jo biblioteką atidavė jėzuitams. Bet jiems ėmė trukdyti prityręs teisės mokslo žinovas Petras Roizijus, Vilniaus kanauninkas, kuris šio ordino nekentė; būdamas Švento

47
Kad Žygimantas Augustas šiuose religiniuose ginčuose laikėsi vidurio, patvirtina šios knygos pabaigoje, VI priede, įdėtas dokumentas.

48
Jog Protasevičius iš pradžių mažai reikšmės teskyrė plintantiems naujiems religijos požiūriams, įrodo dviejų kapitulos deleguotų kanauninkų pasiuntimas pas vyskupą (1560 m. liepos 19 d.) priminti, kad jo diecezijoje plinta paklydimas, kad negerai daro nereziduodamas mieste, nes dažnėja piktžodžiavimų. – Bohusz *MSS. id. ibid.*, p. 6.

49
O s s o l i ń s k i *Życie Warszewickiego*, T. I, l. 210 pasakoja: esą Protasevičius, negalėdamas gauti jėzuitų iš Braunsbergo, iš pradžių vos keturis iškaulijęs iš Olomunco 1569 metų rugsėjo mėnesį.

Jono bažnyčios arkipresbiteris, jis drauge su miesto magistratu priešinosi jėzuitų užmačioms įgyti šį pastatą ir prijungti prie kolegijos[50]. Kapitula irgi be entuziazmo žvelgė į mokyklinį jaunimą, besiveržiantį į naujai atidarytą jėzuitų gimnaziją, ir norėdama išsaugoti apleistą Katedros mokyklą bei sumažėjusias pajamas, uždraudė kolegijoje dėstyti pradinius mokslus[51]. Tai buvo nemalonios kliūtys, kurias jėzuitams teko įveikti ir nušluoti jas nuo kelio, vedančio į užsibrėžtą tikslą.

Žygimanto Augusto laikai Vilniui buvo aukso amžius, o jo mirtis – visuotinio sielvarto ir sunkios netekties diena. Čia jis pirmiausia mokėsi valdymo meno, galbūt čia pirmą kartą savo širdyje patyrė maloniausius jausmus, pagaliau čia, Vilniuje, atrado tai, kas jam buvo brangiausia. Užtat Vilnius anuomet jam buvo mieliausias iš visų Lenkijos miestų. Mirdamas Knišine, jis paskutines mintis dar kreipė į savąją Lietuvos sostinę: užbaigti pradėtą statyti Šv. Onos bažnyčią, išplėsti Švč. Trejybės prieglaudą ir ją geriau aprūpinti pavedė kelissyk testamente minimoms seserims ir respublikai, o turtingą savo biblioteką, tėvo pradėtą, jo paties irgi kauptą, atidavė Vilniaus jėzuitų kolegijai. Tačiau šio karaliaus valdymo saulėlydyje, 1571 metais, baisus badas nuo pusiaužiemio apėmęs visą kraštą, rudenį sostinėje sukėlė tokio mas-

50

Petrus Maureus Royzius, gimęs Alcagnizo [Alkaniso] mieste Aragonoje, kilęs iš ispanų Ruiz de Moros giminės, įvairiomis bylomis išgarsėjęs teisininkas, pagaliau buvęs LDK miesto reikalų referendorius ir Vilniaus katedros kustodas. Garsiausias jo veikalas yra „Lietuvos sprendimai", kur jis pasireiškė kaip didelis Romos teisės garbintojas ir kuo nepalankiausiai nusiteikęs Lietuvos Statuto atžvilgiu. Daugiausia žinių apie šį nepaprastą žmogų galima surasti O s s o l i ń s k i II t., l. 155 sq.; jis pataisė Janockio ir kitų Roizijaus biografų klaidas.

51

Šis pareiškimas buvo išsakytas kapitulos susirinkime vyskupo rūmuose 1572 metų žiemą, dalyvaujant kun. Varševickiui, jėzuitų rektoriui.

to epidemiją, kad išsibėgiojus turtingiausiems gyventojams, kapitulai ir jėzuitams, Vilniuje išmirė daugiau negu dvidešimt tūkstančių žmonių[52]. Didžioji dalis žmonių tikriausiai buvo subėgę į miestą iš apylinkių, ieškodami pagalbos ištikus tokiai žiauriai nelaimei[53]. Vis dėlto, užgriuvus tokiai negandai, kovai su ja buvo suorganizuota bendra tarnyba, turėjusi vadovauti medicinos policijai Vilniuje ir visoje Lietuvoje, ir daug nuveikusi, kad sumažėtų bado padariniai.

Šios rykštės pėdsakus mieste netruko užlyginti šlovingas Stepono Batoro valdymas. Jis ne tik patvirtino visas savo pirmtakų miestui suteiktas privilegijas, bet ir su jam būdingu atkaklumu prižiūrėjo, kaip sprendimai vykdomi, negana to, praturtino ir išgarsino Lietuvos sostinę ir naujomis įstaigomis. Karaliaus Stepono rūpestingumo dėka puikiai veikė visos miesto institucijos, realizuotos abiejų

52

Kojałowicz *Pars II, Lib. 8*, p. 491. Rostowski *Pars I*, p. 46. Bohusz *MSS*, p. 11. Ir anais amžiais nevengta atsargumo priemonių saugantis nuo ligų. Tai įrodo, baiminantis epidemijos, 1552 metais išleistas karaliaus ediktas, kuriuo sulaikoma mugė, paprastai vykdavusi Vilniuje per Mergelės Marijos ėmimą į dangų. Be to, miesto aktuose yra Žygimanto Augusto dekretas (*anno 1552 in crastino conceptionis B. Mariae Virginis*) – 1552 metais, rytojaus dieną po Švč. Mergelės Marijos nekalto prasidėjimo], kuriuo Vilniaus pranciškonai neteko savo jurisdikcijos, kokią turėjo savo pavaldiniams, įsikūrusiems mieste, už bausmę, kad, kai liga jų vienuolyne jau viešpatavo ir plėtėsi į miestą, jie tai atkakliai slėpė, paniekinę karaliaus ir senatorių saugumą, nes karalius ir senatoriai, leisdami laiką Vilniuje, lengvai galėjo pakliūti į šią epidemiją. Todėl karalius, dvasiškių ir pasauliečių senatorių patarimu, tuojau pat valdinius, kuriuos pranciškonai turėjo mieste ir priemiesčiuose, iš jų jurisdikcijos atima, uždrausdamas, kad nuo tol jau vaito daugiau nuo savęs neskirtų, bet kad kreiptųsi į karališkąjį vaitą ir magistrato jurisdikciją. Prie šio sprendimo prikabintas Lietuvos antspaudas. *Datum Vilnae in conventione generali* [Duota Vilniuje visuotiniame seime). Žr. *MSS., Archiwum Miasta Wilna.*

53

Žygimanto Augusto ediktą, skirtą javų plukdymui badmečiu, įdėjome pabaigoje, tarp dekretų.

Žygimantų, ir nebuvo reikalo įvesti jokių kitų per visą, deja, neilgą šio drąsaus ir teisingo valdovo viešpatavimo laiką. Niekas nesikėsino į miesto teises, nes karalius, būdamas teisingas, nedarė skirtumo tarp luomų. Jis norėjo, kad visi gyventų saugiai, gynė nuo piktnaudžiavimų, prižiūrėdamas nuo jo priklausančias teises, ir kartą įgytą savo valdžios autoritetą sugebėjo tvirtai išsaugoti iki pabaigos. Išliko nemaža įrodymų, kaip Batoras globojo Vilniaus pirklius, kurie išvystė nemažą prekybą, ypač kailiais, nukakdami iki pat Gniezno ir kitų Didžiosios Lenkijos miestų. Karališkųjų muitinių valdytojai Karalystėje ir Ukrainoje su naujais mokesčiais iš Vilniaus gabenamoms prekėms tą prekybą bandė suvaržyti, bet griežti karaliaus draudimai juos veikiai sutramdė[54]. Svarbi sutartis su Paleckiu, stiklo liejyklos savininku, karaliaus paskirtų senatorių pastangomis, išlaisvino miestą nuo ateityje labai nemalonaus monopolio, kuris būtų smarkiai pakėlęs stiklo kainą miesto gyventojams[55]. Paleckiui ir

54 Žr. VII priedą.

55 Vilniui šis stiklo monopolis turėjo būti įsimintinas, kai *Smigleckis*, autorius nepaprastai parašytos ir savo laiku labai patrauklios knygos „Apie palūkanas, atpirkimus, činšus, bendrą pelną, nuomas, mainus ir apie privačią prekybą – trumpas mokslas, parašytas kun. Martyno Smigleckio, jėzuito, šv. teologijos daktaro". 7-as leidimas, Krokuvoje, pas Andžejų Piotrkovčiką, 1640, in 4to. Nagrinėdamas geras ir blogas privačios prekybos arba monopolio puses, Vilnių, stiklo prekių atžvilgiu, pateikia kaip pavyzdį, o jau buvo po Paleckio privilegijos žlugimo. „Kadangi tuomet prireiks bendro išrašo, kad šios privilegijos buvo duotos, – rašo Smigleckis, – yra neteisinga neleisti respublikoje privačios prekybos dėl to, kad mieste anų daiktų būtų didesnis išteklius ir kad geresni ir įvairesni daiktai būtų parduodami. Tad šiuo laiku tiktai tokia privilegija gali būti duota, kadangi per viešą prekybą nebūtų tokio daiktų ištekliaus ir ne tokių gerų. Bet, kita vertus, jeigu kas gautų privilegiją, pavyzdžiui, kad čia, Vilniuje, pats pardavinėtų stiklo dirbinius, negalėtų tos privilegijos ramia sąžine pritaikyti, nes tokia privilegija yra prieš bendrą gėrį. Kadangi be jos Vilniuje būtų daugiau ir geresnio stiklo arba bent tokio pat gero ir dievobaimingiau parduodamo", – 129 p. Smig-

jo žmonai palikta išimtinė privilegija supirkinėti stiklą, o po jų mirties palikuonims skirta teisė atiteko miestui[56].

Pirmasis Stepono Batoro atvykimas į Vilnių 1579 metų pavasarį buvo įsimintinas miestui. Kuo rimčiausiai rengiantis žygiui į Livoniją, kai Vilniaus ginklų liejykla beveik karaliaus akyse liejo grėsmingus pabūklus pagal geriausius pavyzdžius, kai skaitlingi rinktinės kariuomenės būriai Vilniaus gatvėmis traukė į stovyklą Svyre, šis didysis karalius,

lecki *Loik i Statysta* [pasaulietis ir valstybės veikėjas], gim. 1572, mir. 1619 m.

56

Miesto aktuose yra: karaliaus Stepono patvirtinimas sutarties tarp pono Martyno Paleckio ir jo žmonos, dabar ponios Rainos Sluščiankos, ir miesto dėl stiklo liejyklos ir stiklo supirkimo. Buvo taip: Vilniaus vaitas ir burmistrai, matydami, kad Paleckio, kuris buvo karaliaus maršalka ir Eišiškių valdytojas, monopolis kaskart vis didesnę žalą daro miestui, norėjo jo privilegiją atšaukti. Bandė keletą kartų, būtent jau prie karaliaus Stepono, pasikvietę Paleckį į seimą 1582 metais, bet tai nepavyko. Pagaliau visuotiniame Varšuvos seime 1583 metais, dalyvaujant ponams, Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taryboms, tarpininkaujant Vilniaus vaivadai ir LDK etmonui kunigaikščiui Kristupui Radvilai, LDK kancleriui Eustachijui Valavičiui, Trakų kaštelionui, krašto iždininkui Hlebavičiui, buvo sudaryta sutartis tarp miesto, per miesto įgaliotinius: burmistrą Petrą Hornostajų, Vilniaus miesto tarybos raštininkus – Benediktą Rosmutą – katalikų ir Joną Andrejevičių Kurjaną – stačiatikių, ir Paleckio, per jo įgaliotinius – Jokūbą Vitoslavskį ir Adomą Ruckį. Pagrindinės šios sutarties sąlygos buvo tokios: Paleckis, nors jo privilegijos galia niekuo nepažeidžiama, tačiau, įkalbėtas ponų, Tarybų ir norėdamas sau pelnyti amžiną šlovę ir palikti garbingą atminimą, pasilieka tik sau ir savo žmonai teisę iki gyvos galvos laikyti šią stiklo liejyklą ir supirkti stiklą, savanoriškai visam laikui perleisdamas visam Vilniaus miestui savo privilegijos amžinumą su tomis teisėmis ir pareigomis, kokias pats turėjo. Miestas likvidavo savo šaukimus ir pretenzijas dėl nuostolių, visiems laikams panaikino, garantuodamas, kad kol jis gyvas, nekenks nei jam, nei jo žmonai, o, panaudojus šias privilegijas, turės sumokėti baudą – 1000 kapų grašių valdovui ir tūkstantį kapų Paleckiui ir jo žmonai. Po Paleckių mirties jų sūnūs turėjo privilegijas atiduoti miestui su teise per dvidešimt savaičių išparduoti visą likusį stiklą ir stiklines. Rašyta visuotiniame Varšuvos seime 1585 metais. Prikabintas Lietuvos antspaudas, pasirašė Leonas Sapiega, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris.

Cenzor J. Waszkiewicz.

žvangant ginklams, nesiliaujant kariniams pasitarimams, viešą pagarbą atiduoda mokslui. Vyskupo Protasevičiaus funduotą ir tinkamai aprūpintą jėzuitų kolegiją karalius pakelia iki universiteto laipsnio, tą rodo ir, nepaisant kai kurių senatorių priešinimosi, balandžio 1-ą dieną iškilmingai išleisti dekretai[57]. Neapsiribodamas pavyzdžio verta savo labdaringa veikla, Protasevičius, be šių fundacijų, dar įsteigė neturtingiems studentams bursą, pavadintą Valerijono vardu, jai mieste dovanojo tris mūrinius namus, pavedė juos jėzuitų priežiūrai ir globai[58]. Protasevičiaus pėdomis sekė ir jo įpėdinis Vilniaus vyskupas kunigaikštis Jurgis Radvila, vėliau kardinolas; jis nusipelnė Vilniui ir visai diecezijai iš vyskupo dvaro pajamų 1582 metais įkurdamas svarbią mokyklą dvasiškai jaunuomenei lavintis, vadinamą seminarija[59].

Lietuvai paskirtas Tribunolas ir 1581 metais Vilniuje iškilmingai įvesdintas išlaisvino karalius nuo varginančio

57
Visas Vilniaus universiteto fundacijos privilegijas kartu su atitinkama popiežiaus bule galima perskaityti veikale „Stepono Batoro valdymas", iš Albertrandžio rankraščių, rūpestingai profesoriaus Onacevičiaus išleistų Varšuvoje, 1823 m. II t. Dar žr. III priedą prie II knygos.

58
Valerianae Bursae Erectio et Provisio [Valerijono bursos statyba ir aprūpinimas], Vilniaus kapitulos archyve. Šis bursos fundacijos dokumentas datuotas: *Vilnae in curia nostra Episcopali et domo solitae residentiae nostrae, feria secunda post Dominicam conductus Paschae anno a nativ. Christi 1579* [Vilniuje, mūsų vyskupo dvare ir įprastuose mūsų rezidencijos namuose, pirmadienį po Velykų sekmadienio, Viešpaties gimimo metais 1579]. Iš liudininkų paminėti: *Petrus Skarga Concionator, Augustinus Rotundus Mieleski, Juris Utriusque Doctor, Secretarius Regius, Capitaneus in Stokliszki, Civitatis Regiae Vilnensis Advocatus* [Petras Skarga, pamokslininkas, Augustinas Rotundas Mieleskis, abiejų teisių daktaras, karališkasis sekretorius, Stakliškių seniūnas, karališkasis Vilniaus miesto vaitas). Parašas: *Valerianus Episcopus Viln. manu propria* [Vilniaus vyskupas Valerijonas savo ranka]. Žr. tarp dekretų pabaigoje.

59
Vilniaus kapitulos archyvas. *Fundatio Seminarii Episcopalis ex bonis mensae Eplis Wozgieliski dictis. Datum et actum Vilnae die 11 Januarii anno 1582*

darbo asmeniškai spręsti įvairaus pobūdžio ginčus, o miestui suteikė nemažai orumo ir naudos.

Būdamas arčiausiai karo židinio, Stepono Batoro laikais Vilnius virto pagrindine kariuomenių susibūrimo vieta; labai dažnai čia būdavo ir pats karalius. Iš šio miesto 1579 metais jis išsiuntė svarbią pasiuntinybę į Rusiją per Bazilijų Lopacinskį ir 1581 metais į Švediją per garsųjį Lauryną Goslickį[60], be to, pats priėmė garbingas pasiuntinybes: nuo totorių chano 1579 ir 1582 metais ir 1579 metais patį Gotardą Ketlerį, Kuršo kunigaikštį, be šių, ir Maskvos pasiuntinius, su kuriais turėjo daugiausia darbo. Pagaliau čia, Vilniuje, šis didis karalius, nenuilstamai rūpindamasis krašto saugumu, naudodamasis jam patikėta valdžia, griežtai, bet teisingai bausdavo išdavikus ir apdovanodavo doruosius bei nusipelniusius. Vilniaus turguje 1580 metų birželio 18 dieną buvo nukirsdintas Jurgis Astikas – už klastą ir tėvynės išdavystę[61]. Narsiojo Kasparo Bekešo atminimas Vilniuje 1580 metais buvo pagerbtas prie jo kapo, ant kalno prie Vilnelės, pastačius apvalaus bokšto pavidalo paminklą, išlikusį iki

[Vyskupo seminarijos fundacija iš vyskupo stalo dvaro, vadinamo Vozgėliškėmis [Vaisgėliškis]. Duota ir aktuota Vilniuje, 1582 metų sausio 11 dieną], dalyvaujant visai kapitulai, su parašu: *Georgius Radziwill Episcopus Vilnens. Dux Olicae. manu propria* [Vilniaus vyskupas Olykos kunigaikštis Jurgis Radvila savo ranka]. Antspaudus uždėjo: *Eximius Juris utriusque Doctor, August. Rotundus. Woyt Wileński*, i *Albertus Przetocki: arcis Vilnensis Procurator* [Nepaprastasis abiejų teisių daktaras Augustas Rotundas, Vilniaus vaitas, ir Albertas Pšetockis, Vilniaus pilies viršininkas]. Žr. tarp dekretų.

60
Laurynas Goslickis, pirmiausia karaliaus Stepono sekretorius, galiausiai Poznanės vyskupas, išgarsėjo ypatingais sugebėjimais spręsti viešuosius reikalus bei įvairiose pasiuntinybėse, bet labiausiai lotynų kalba parašęs puikią knygą „De optimo Senatore", kuri buvo išversta net į anglų kalbą. Goslickio gyvenimą aprašė mokslininkas O s s o l i ń s k i. Žr. *Wiadomości Histor. Krytycz.*, t. 74.

61
Yra padavimas, kad karalius Steponas, nepermaldautas Astiko prašymų, už didelius jo nusikaltimus įsakęs jam įvykdyti karo teismo

pat mūsų dienų[62]. Taip pat narsiam jo broliui Gabrieliui Bekešui po Astiko Varšuvos seime pagal paveldėjimo teisę buvo atiduotas Alantos dvaras[63]. Jėzuitų apsigyvenimas Vilniuje jau Stepono Batoro laikais pakirto protestantų įtaką Lietuvoje. Nepaisant Volano, Tšecieskio ir kitų karštų reformatų talentų, nepaisant garbingiausių Lietuvos giminių prielankumo Kalvino mokslui, vis dėlto disidentai negalėjo sutelkti tokių stiprių pajėgų kovai su jėzuitais, kurie buvo tvirtai susieti savo brolijos regulų, žinojo daugiau būdų, kaip veikti sumaniau ir įtaigiau, daugiau iš įvairių kraštų tam tikslui surinktų žmonių. Vilnius tapo žodžio ir rašto rungtynių lauku. Katalikams vadovavo Skarga, Emanuelis Vega,

nuosprendį ir tą pačią dieną, išklausęs katedroje mišias, išvyko į karo žygį į Čiašnikus. Astiko namai, kuriuose buvo surasta dalis įrangos monetoms padirbinėti, yra tie patys, priklausę dvarininko Važinskio nuosavybei, o dabar priklauso dvarininkui Poznanskiui, priešais rotušę, Nr. 296. Daugiau žinių apie jo nusikaltimą yra A l b e r t r a n d ž i o „Panowanie Stefana Batorego", T. I, l. 240 ir T. II, l. 198. Tiktai Albetrandis apsirinka, sakydamas, kad Astiko dvaras Kavarske buvo nutolęs nuo Vilniaus per dvi mylias. Kavarskas nuo Ukmergės nutolęs per 4 mylias, o nuo Vilniaus – 15 mylių. Kitą Astiko dvarą, esantį Ukmergės apskrityje, vadinamą Alanta, karalius po jo atidavė garsiajam Bekešui. Šis dovanojimas išspausdintas knygos pabaigoje, pastaboje.

62

Pagal vietinį Vilniaus paprotį, Bekešas dėl to turėjęs būti palaidotas ant kalno už miesto, kadangi buvęs arijonas. Tačiau amžininkas rašytojas S u l i k o v s k i s pasakoja tiktai, kad, užsienio papročiu, Bekešo palaikai buvę palaidoti po apvaliu bokštu. *Imo nec multum supervixit Gaspar Bekiessius ejus (tai yra, etmono Mieleckio konkurentas) aemulus qui in monte quodam supra Vilnam urbem more exotico sub turre rotunda sepultus jacet* [Bet neilgai tepagyveno Kasparas Bekešas, jo (tai yra etmono Mieleckio) konkurentas. Jis ant vieno kalno, už Vilniaus miesto esančio, užsienietišku papročiu, po apvaliu bokštu guli palaidotas]. Žr. *Joannis Demetrii S u l i k o w i i, Commentarius brevis rerum polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis*, pag. 130. N i e s i e c k i *Korona Polska*, T. I, l. 61, apgailestauja, kad Bekešas buvo daugiau negu anabaptistas ir to įrodymui pacituoja paskutinius jo žodžius, pasakytus prieš mirtį.

63

Žr. privilegiją apie tai pabaigoje, prie dekretų.

Kristupas Varševickis, Possevinas ir kiti garsiausi jėzuitai. Disidentų pusėje beveik tik vienas pats Volanas, nepaprasto uolumo ir darbštumo žmogus, turėjo atremti priešininkus. Iš pradžių jį galingai palaikė kunigaikštis Mikalojus Radvila Juodasis, bet po to, kai jo sūnus Mikalojus Kristupas, vadinamas Našlaitėliu, sugrįžęs į katalikų tikėjimą, reformuotą bažnyčią, buvusią savo namuose, uždarė, o savo spaustuvę, seniau skelbusią vien disidentų raštus[64], 1576 metais atidavė jėzuitams, svarstyklių lėkštė persisvėrė į jėzuitų pusę. Uolus, bet ir sumanus, šis ordinas nesiliovė savo disputais ir raštais spaudęs savo priešininkus, nekantraudamas trokštamos pergalės, ėmėsi smarkių priemonių, bet jos, valdant išmintingam ir narsiam Steponui, negalėjo jo atvesti į užsibrėžtą tikslą. Jėzuitų pakurstytas vyskupas Protasevičius, nepaprastai užsidegęs išnaikinti eretikus, įsakė surinktas disidentų knygas, viešai deginti priešais Šv. Jono bažnyčią, tokiu būdu iki aukščiausio laipsnio sujušino protus[65]. Šis vyskupo žingsnis 1581 metais padrąsino viešosios rimties drumstėjus atvirai užpulti reformatų maldos namus ir jų spaustuvę, buvusią Danieliaus Lenčickio žinioje. Bet teisingas ir santūrus Steponas Batoras sugebėjo skubiai nutraukti neleistinus ketinimus. Rūsčiai išbarė už šią sumaištį karalius, susirūpinęs Pskovo apgultimi, ir iš stovyklos parašė aną atmintiną laišką, kuriame pareiškė, kad prisiekęs visoje valstybėje visiems išsaugoti laisvę, negalėjęs nebausdamas leisti, kad dėl tos priežasties būtų sudrumsta taika krašte ir kad kiekvieno sąžinę palieką Die-

64

Be kitų knygų, šioje spaustuvėje buvo išleistas rašinys *Apie mylimą vasarą*. Vilniuje, *Kunigaikščio Mikalojaus Radvilos spaustuvėje*, 1576, *in 4to*, lapai nenumeruoti. Atrodo, tai pirmoji knyga, atspausdinta šioje spaustuvėje po to, kai buvo atiduota jėzuitams.

65

Joh. Lasicius *Apologet. advers. Anton. Possevinum, p. 144. Volanus contra Skargae missam. Lib. II, pag. 96.*

vo teismui[66]. Lygiai taip pat įžvalgiai karalius užkirto kelią jau pradėjusiems Vilniuje reikštis piktnaudžiavimams ir maištams dėl pataisyto kalendoriaus įvedimo. Graikų apeigų išpažinėjai karaliaus autoritetu buvo apsaugoti nuo stojimo prieš teismus šventomis dienomis pagal senąjį kalendorių, ir visas abiejų tikėjimų – katalikų ir graikų – apeigas stengtasi kuo rimčiau saugoti nuo pažeidimų[67].

Toks santūrus ir teisingas Batoro elgesys tikėjimo laisvės atžvilgiu, abiejose pusėse siaučiant aršiems bruzdėjimams,

66 O s i ń s k i, *O życiu i pismach X. Piotra Skargi*, l. 21.

67 Be karaliaus Stepono laiškų, rašytų dėl kalendorinių ginčų, D u b i n s k i o išspausdintų „Vilniaus miesto privilegijų rinkinyje", p. 149 ir 150, dar miesto archyve yra reliacinis karaliaus Stepono sprendimas: *Decretum relationum Stephani Regis Poloniae inter nonnullos mercatores vilnenses et advocatum Vilnensem ex seriis partium controversiis anno 1586 die 11 Julii latum, quo festa solemnia juxta novum calendarium ab omnibus incolis civitatis vilnensis in ea qua par est reverentia haberi demandantur* [Reliacinis Lenkijos karaliaus Stepono sprendimas dėl tarp kai kurių Vilniaus pirklių ir Vilniaus vaito šalių rimtų prieštaravimų, išleistas 1586 metų liepos 11 dieną, kuriuo įprastas šventes pagal naują kalendorių įsakoma visiems Vilniaus gyventojams su lygiai tokia pačia pagarba švęsti]; jo turinys yra toks. Graikų tikėjimo Vilniaus pirkliai apskundė karaliui Stanislovą Sabiną (*Sabinus*), daktarą ir Vilniaus vaitą, dėl to, kad jis, pažeisdamas pirkliams skirtas privilegijas, balandžio 7 dieną, pirmadienį, išsiuntė miesto sargybos viršininką (*Praefectum Lictorum Civitatis Vilnensis*) Jurgį Vižikovskį su padėjėjais į mėsines, kur nuo seno pardavinėdavo įvairias prekes, be priežasties sužalojo pirklius ir atėmė daug prekių. Pirkliai reikalą išdėstė per įgaliotinius: Eustachijų Sidorovičių ir Grigalių Čiškovičių, statytinį, o vaitas atvyko pats. Pirmiausia vaitas įrodė nieko savavališkai nepadaręs, kadangi pirkliai Velykų dieną, pagal pataisytą kalendorių, nekreipdami dėmesio į katalikiškas šventes, išdrįso pardavinėti prekes. Tad vaito pareigos suteikė jam teisę sutramdyti šią savivalę ir pritaikyti paniekintą 1583 metų lapkričio 26 dieną karaliaus išleistą raštą, kuriuo apskritai visiems draudžiama švenčių dienomis pagal naująjį kalendorių atidaryti krautuves ir pardavinėti prekes. O šie pirkliai, nors po keletą kartų buvo padėjėjų įspėti, ne tik jų nepaklausė, bet dar ir sumušė vaito pasiuntinius. Pagaliau vaitas įrodė, kad paimtos rusų prekės ne tik nesiekė 2 000 auksinų, kaip anie įvertino, bet vos dvidešimt, ką pats matęs, įsakęs juos miesto sargybiniams

be to, jo tėviška globa, skiriama lygiai visiems luomams, leido prasiskleisti visoms pramonės šakoms senojoje Jogailaičių buveinėje. Jo laikais gerokai išaugo spaustuvių skaičius Vilniuje. Dar prieš įžengiant karaliui Steponui į sostą, Lietuvos piliečių brolių Mamoničių namuose įsteigta spaustuvė visų pirma spausdino slaviškas knygas[68]. Iš lenkiškų ir lotyniškų spaustuvių, be aukščiau paminėtos Radvilų, o paskui jėzuitų, apie 1580 metus klestėjo: evangelikų reformatų – Danieliaus iš Lenčicos, globojama Minsko kašteliono Jono Hlebavičiaus bei Jono Karcano[69], ir Kasparo Vilkovskio spaustuvės, be paliovos spausdinusios knygas evangelikams ir katalikams. Šiuo Vilniui palankiu laikotarpiu, beje, kaip

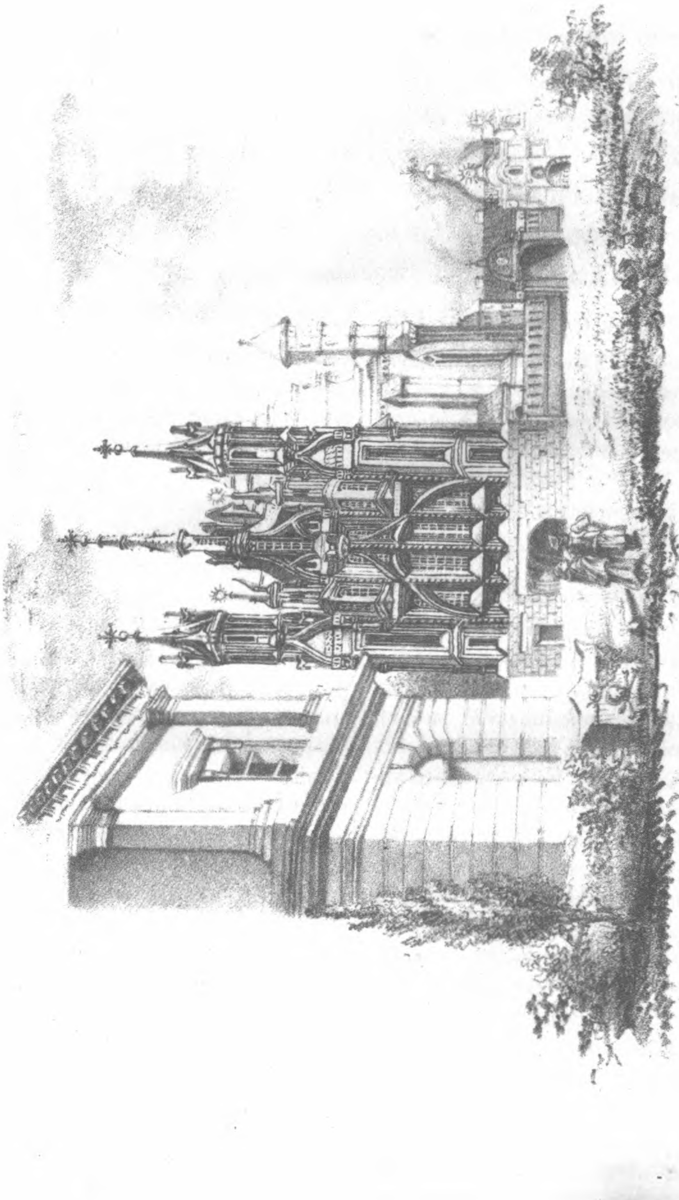
pas jį atnešti, be to, reikalavo, kad pirkliai, kaip karaliaus įsakymo laužytojai, būtų nubausti. Karalius su savo taryba paskelbė, kad vaitas nuo bylos atleidžiamas, patvirtindami, kad visų Viešpaties Jėzaus, Švč. Mergelės, Šv. Apaštalų ir kitų švenčių be išimties visi, pagal naująjį Romos kalendorių, laikytųsi. Prekes įsakė grąžinti su priesaika, o sargybinių sumušimo bylą išspręsti pačiam vaitui. Duota Gardine. Parašai: Vice-Cancellarius Leo Sapieha, Stanislaus Skulski Notarius [Pakancleris Leonas Sapiega, raštininkas Stanislovas Skulskis].

68

Petras Timofiejevas Mstislavliškis, iš Maskvos atvykęs spaustuvininkas, padedamas ir proteguojamas Aleksandro Chodkevičiaus sūnaus Jurgio, 1575 metais Vilniuje pas Kuzmą ir Luką Mamoničius, Jono Semenavičiaus Zažeckio, iždininko, Upytės seniūno ir jo brolio Zenono, Vilniaus miesto burmistro, iniciatyva ir lėšomis pirmą kartą išspausdino „Cztéry Ewangelje" *in folio minori*. Leidinys labai gražus, pačią evangeliją su pratarme ir aprašais sudaro 395 lapai, sunumeruoti apačioje iš vienos pusės, o prieš kiekvieną evangeliją yra medžio raižinys. Visas egzempliorius puikiai išsilaikęs, mačiau Vilniaus graikų unitų metropolijos zakristijoje. Apie kitus slaviškus leidinius Vilniuje žr.: J o s e p h i D o b r o w s k y, *etc. Institutiones Linguae Slavicae. Vindobonae*. 1822. Mamoničių namai stovėjo, rodos, toje vietoje, kur dabar Sledzinskio namai, Nr. 203, o šalia, kampiniame name, seniau buvo cerkvelė. Vėliau Mamoničių spaustuvė, matyt, atiteko bazilijonams.

69

Perlas paimtas iš pranašo Habukuko ir Kalėdoms dovanotas Jonui Hlebavičiui. Spausdinta *Vilniuje pas Joną Karcaną*, 1583, in 4to, 54 p. (Chšonstovskio veikalas). Pagaliau platesnių bibliografinių žinių apie rečiausius Vilniaus leidinius skaitytojas atras

Kościół S^tej^ Anny w Wilnie.

ir valdant jo pirmtakui, mieste radosi vis didingesnių ir puošnesnių pastatų. Maždaug tuo metu vienas didžiausių Vilniaus namų, iki tol vadintas Kardinalija, statytas kunigaikščio ir Vilniaus vyskupo kardinolo Jurgio Radvilos lėšomis, iškilo tarp senų mūrinių namų ir medinių dvarų[70]. Vietoje senosios medinės buvo užbaigta ir pašventinta maža, bet graži Šv. Onos bažnyčia, retas gotikos pavyzdys mūsų krašte, pradėta Šv. Kazimiero bažnyčia[71]. Ankstyva ir netikėta Stepono Batoro mirtis Gardine (1586 metų gruodžio 12 dieną) Vilnių, o ir visą šalį didžiai nuliūdino. Jo gailėjo net patys

žinomame veikale *Bibliograficznych Ksiąg dwoje,* išleist. Vilniuje, pas Zavadzkį, 1823 metais, ir moksliniame kunigo Osinskio darbe *O życiu i pismach X. Piotra Skargi,* Kremenecas, 1812. Mes cituojame tik tuos, kuriuos matėme patys.

70

Detali Kardinalijos istorija yra tokia: kunigaikštis Jurgis Radvila, dar būdamas Vilniaus vyskupijos koadjutorius, su broliu gavo palikimo mūrinį namą, *Goštautų vardo,* stovintį priešais Šv. Jono bažnyčią, visą mūrinį. O Jurgio brolis, kunigaikštis Mikalojus Kristupas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų maršalka, tapo savininku namų, vadintų *Filipovo namais,* susidedančių iš keleto medinių, moliu aplipdytų, pastatų, užimančių dabartinį Kardinalijos sparną nuo Didžiosios gatvės. Tą Filipovo namą kunigaikščio Kristupo tėvas Mikalojus Radvila Juodasis, Vilniaus vaivada, Lietuvos kancleris, nuomojo iš kapitulos pagal sutartį nuo 1541 metų ir kasmet mokėjo po 20 kapų lietuviškų grašių dėl to, kad sujungęs su savo namu, turėtų erdvesnį būstą. Šis činšas buvo mokamas vienuolika metų, bet paskui liautasi mokėti, ir kapitula su kunigaikščiu Kristupu pradėjo teismo procesą dėl Filipovo namo. Tačiau 1573 metais kovo 26 dieną su kapitula įsigaliojo sutartis. Kunigaikštis Kristupas jai mainais atidavė savo sklypą, „einant Vyskupų gatve nuo Jo Didenybės Vilniaus vyskupo dvaro link prieglaudos ir Šv. Marijos Magdalenos bažnyčios, po dešine ranka Skapo gatvėje ant paties kampo esantį ir vadinamą Skapo vardu". Kardinolas Radvila dalyje, vadinamoje Goštautų mūru, įrengė koplyčią, kurioje ilgai buvo laikomos pamaldos, ir pats kurį laiką gyveno, todėl jam duotas Kardinalijos vardas. Vėliau, apie 1601 metus, abu namai – Goštautų ir Filipovo – kartu sujungti Albrechto Radvilos laikais, gavo bendrą Kardinalijos pavadinimą, išlikusį iki mūsų laikų. Tačiau ištisiniai pastatai, kokius matome dabar, atsirado jau antrojoje XVIII amžiaus pusėje.

71

Žinia apie Šv. Onos bažnytėlę, pateikta *Noworocznik Litewski,* 1834 m.,

didžponiai, nors jų norą keltis į puikybę ir visur vadovauti karalius prilaikydavo už vadžių. Bet jau tokia būna genijaus įtaka menkesniems protams, kad dažnai net nenoromis lenkiasi jo narsumui, pakerėti pranašumo bei žavesio, garbina ir vykdo didvyrio sumanymus, kurių iš paprasto žmogaus nenorėtų nei girdėti, nei žinoti. Miestiečių luomas, dviejų paskutiniųjų Jogailaičių paaukštintas iki tikrųjų piliečių ir stipriai palaikomas karaliaus Stepono, dabar jo asmenyje neteko tokio globėjo, kokiu paskui netapo nė vienas iš vėlesnių karalių; galiausiai pati tauta, atsibudusi iš pragaištingo letargo, tiesą sakant, per vėlai, nes jau pabaigoje, panoro ne tik pripažinti jam senąjį įžymumą, bet padaryti dar ir naujų, amžiui priderančių, laisvių dalyviu[72].

IV
KNYGOS
PABAIGA

yra visiškai klaidinga. Solikovskis, padėjęs ją pastatyti, niekada nebuvo Vilniaus, bet Lvovo arkivyskupas, o svarbiausia, kad nei jis, nei jo kolega kardinolas Radvila 1501 m. dar nebuvo gimę. Patartume periodinių leidinių leidėjams rūpestingiau peržiūrėti jiems pateikiamus rašinius, susijusius su Lietuvos istorija, nes ji, deja, iki šiol mažiausiai žinoma. Apie mūsų prielaidas dėl Šv. Onos bažnyčios atsiradimo žr. 268 p.

72

Žr. IX priedą.

PRIEDAI

PRIE VILNIAUS MIESTO ISTORIJOS KETVIRTOSIOS KNYGOS

I

VILNIAUS VAITŲ IR KELIŲ ŽYMESNIŲ BURMISTRŲ SĄRAŠAS, PAIMTAS IŠ MIESTO AKTŲ

a) *Iki Unijos*

1. Jachna Laurinavičius žinomas nuo – 1485 m.
Tuo metu burmistras Mykolas Laurinavičius.
1501 m. burmistras Jonas Hanusavičius.

2. Mikalojus Otočekas – 1506 m.

3. Mikalojus Prokopavičius – 1511 m.

4. Laimingasis Liangurga iš Krokuvos, Žygimanto Senojo liepos 5 d. privilegijos galia – 1527 m.

5. Augustinas Rotundas Milesijus (Mieleskis), abiejų teisių daktaras, išrinktas iš magistrato narių, tačiau bajoras – 1542 m.

6. Povilas Mieleskis, jo sūnus.

b) *Po Unijos*

7. Stanislovas Sabina, medicinos daktaras, valdė – 1584 m.

8. Absalomas Mžiglodas.

9. Motiejus (arba Matas) Božiminskis, iš bajorų, paskirtas karaliaus Zigmanto Vazos raštu, rašytu spalio 30 d. iš Varšuvos – 1597 m.
Burmistras Kuzma Mamoničius – 1600 m.

10. Aleksandras Chaleckis, karaliaus dvariškis, iš bajorų, Zigmanto Vazos lapkričio 10 d. privilegija – 1610 m.

Paliko vaito pareigas to paties karaliaus sutikimu kovo 11 d. – 1620 m.
Burmistrai: nuo katalikų – Petras Pliuščius – 1620 m.
nuo stačiatikių – Leonas Mamoničius

11. Tomas Bildziukevičius, karališkasis sekretorius, karaliaus nominuotas iš 4 miesto pateiktų kandidatų rugsėjo 15 d. – 1621 m.

12. Juozapas Petravičius, iš Vilniaus miesto raštininko paskirtas vaitu gruodžio 3 d. – 1649 m.

13. Steponas Bilinskis, karališkosios didenybės sekretorius, karališkasis juriskonsultas (*Jurisconsultus Regius*), patvirtintas iš magistrato – 1662 m.

14. Andrius Katavičius, didysis Lietuvos raštininkas, kovo 31 d. – 1666 m.
neteisėtai gauna privilegiją Vilniaus vaitystei, bet ją Jonas Kazimieras panaikina sausio 15 d. dekretu – 1667 m.

15. Povilas Boimas, medicinos daktaras (*Phisicaes et Medicinae doctor*) karališk. diden. sekretorius, Vilniaus burmistras, vaitu tapęs po reliacinio sprendimo sausio 24 d. išleistos privilegijos galia – 1667 m.

16. Baltramiejus Cinakis – 1680 m.

17. Andrius Gerkevičius – 1688 m.

18. Jonas Leškevičius – 1690 m.

19. Steponas Morozas – 1701 m.

20. Jokūbas Vargalovskis Stefanovičius dar buvo vaitas – 1713 ir 1721 m.

21. Jurgis Fedaravičius

22. Anupras Minkevičius, buvo vaitas: 1753 ir 1758 m.

23. Pšemeneckis – 1794 m.
Burmistras Petras Dubinskis – 1794 m.

II

RAŠTAS VILNIAUS VAITUI, ĮSPĖJANTIS JĮ, KAD VILNIAUS MIESTIEČIAMS NETAIKYTŲ JOKIOS PRIEVARTOS

(*Iš Lietuvos Metrikos*)

1532 m.

Žygimantas, Dievo malone karalius.

Vilniaus vaitui .... Kreipėsi į mus Vilniaus miesto burmistrai ir tarybos nariai ir visi miestiečiai, skųsdamiesi esą labai varginami dėl to, kad nesilaikai jų atžvilgiu Magdeburgo teisės ir labai juos vargini, ir esą daugelyje tų teisių punktų pažeidi jų privilegijas ir kad esą labiausiai dėl to viso griežtumo remiesi mūsų raštu, kurį mes anuo metu su mūsų rankos parašu tau į rankas įdavėme, kad jie tau visame kame paklustų, o esą dėl to, kad susitaręs su kokiais nors vyresniaisiais kunigaikščiais ir ponais bajorais ir jiems darai didelį spaudimą ir kad esą taip kalbi: kad noriu būti jūsų didžiausias priešas, kurio priešiškumą greitai iš manęs patirsite. O kad tai papasakoję mums, burmistrai ir tarybos nariai, ir visi miestiečiai žemai mums lenkėsi, kad juos nuo tokių suokalbių išgelbėtume ir uždraustume pažeidinėti jų teises ir privilegijas, ir neleistume jiems uždaryti prievolių, ir taip girtis, ir kad nuo tokio priešo, kuris mūsų miestui ir jiems saviems grasintų, kad mes apgintume, ir plačiai mums per tą savo pasiuntinį paliudijo, ir laiške rašė, ką mes pakankamai supratome ir jeigu bus taip, kaip jie mums skundėsi, mes tai priimame nemalonėn ir jau, žiūrėk pats, jeigu šitą sumaištį darai. O kalbant apie mūsų raštą, kurį esame anais laikais tau davę dėl jų paklusnumo su mūsų rankos

parašu kaip garantiją, tai mes tau tokį raštą ne dėl to įsakėme duoti, kad tu juos, apipainiojęs tokiais suokalbiais, galėtum taip engti ir jų teises laužyti, ir tokiais nepakeliamais ir nepriimtinais prasimanymais juos spausti ir skurdinti, bet tai esame padarę dėl tavo nusižeminimo ir įsakę tau aną raštą duoti, kad tu galėtumei jo dėka būti saugus. Dėl to šiuo mūsų raštu tau primename ir tau įsakome, kad jiems tų prievolių ir varginimų neužkrautumei, jų teisių, privilegijų niekuo nepažeistumei ir neengtumei jų savo sumanymais ir prievarta, ir visame kame jų atžvilgiu galutinai gerbtumei jų Magdeburgo teises. Bet jeigu nepanorėtumei nuo to susilaikyti ir pakartotinai mus tokie žodžiai pasiektų, tada tikrai žinok, kad ne tik tą garantinį raštą, kurį esame tau davę, bet ir tąją privilegiją, kurią esi toms pareigoms gavęs Vilniaus vaitystei, pats sulaužysi ir per tai nebebūsi ten mūsų tarnautojas. Rašyta Krokuvoje, Viešpaties gimimo metais 1532, lapkričio mėnesio 27 dieną, šeštajame indikte.

Raštininkas Mikola

Panašiai 1524 metais, kaip patvirtina ta pati *Lietuvos Metrika*, XVI, 80, karalius priekaištavo Vilniaus magistratui:

Kad nesutaria su bendruomene.

Kad neišperka iš Vilniaus vaivados privilegijos už bendrus pinigus.

Kad neturi gaisrui gesinti odinių kibirų, kirvių ir kablių.

Kad trukdo skųstis karaliui.

Už visa tai karalius baudžia šimto kapų grašių bauda.

III

KARALIAUS ŽYGIMANTO AUGUSTO PRIVILEGIJA, DUOTA MIKALOJUI RADVILAI, OLYKOS IR NESVYŽIAUS KUNIGAIKŠČIUI, VILNIAUS VAIVADAI, LDK MARŠALKAI IR KANCLERIUI, 1551 M. VILNIAUS SEIME, LEIDŽIANTI JAM IR JO PALIKUONIMS AMŽINAI TURĖTI IR SAUGOTI SAVO ARCHYVUOSE VISAS PRIVILEGIJAS IR LAISVES, KARALIŲ SUTEIKTAS LIETUVOS DIDŽIAJAI KUNIGAIKŠTYSTEI

(*Iš Dogelio rankraščių Vilniaus universiteto bibliotekoje*)

In Nomine Domini, Amen. Quoniam ea, quae in humanis geruntur, facile ex hominum labuntur memoria, nisi literarum ministerio posteritatis prodita fuerint notitiae. Ad perpetuam proinde rei memoriam, Nos Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Litvaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiaeque ac Masoviae, etc. Dominus et Haeres. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis et singulis praesentibus et futuris. Quod nos intentius revolventes et recta rationis statera pensantes fidelia belli pacisq. servitia, Quibus Illustris et Magnificus D. Nicolaus Radziwiłł, Ołyki et Nieswiezij Dux, Palatinus Vilnensis et Magni nostri Ducatus Litvaniae Supremus Marschalcus et Cancellarius Schawlensis, Brestensis, Bonissoviensis, Capitaneus divo Praedecessori Genitori nostro desideratissimo, Serenitatique nostrae non minus constanter et perseveranter placere studuit, quam olim serenissimis Praedecessoribus nostris charissimis, majores ejus multum exstiterunt commendati, tale enim nobis studium, talem fidem et observantiam, Patriae pietatem, amorem Reipublicae, animi dexteritatem, fortitudinem et judicii gravitatem quovis tempore probavit, multa in arduis negotia a nobis commissa nostrarum ac Reipublicae dignitate ac utilitate gerendo, insignes multoties de hostibus victorias reportando, fines ab eorum incursibus propugnando, nec privatis et assidue magnis sumptibus, nec vitae denique propriae, quoties id exposceret necessitas, parcendo, ut nemo esset qui non ad Reipublicae salutem et nostram dignitatem tuendam natum illum judicaret. Testantur id multae bellorum occasiones contra Tartaros et Mos chos, in quibus divo Praedecessore Genitore nostro adhuc in vivis agente cum Patruo suo Georgio ita strenue se gessit, ut fidissimi et amantissimi Patriae Civis, manu consilioque promptissimi Ducis et militis nomen apud omnes assequeretur; nostra vero etiam aetate, nobis praesentibus et spectantibus tanta virtutis, fortitudinis et

Vardan Viešpaties Amen. Jei žinios raštais nebūtų perduodamos būsimoms kartoms, žmogiški darbai greitai išblėstų iš žmonių atminties. Amžinai dalykų atminčiai. Mes, Žygimantas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos bei Mazovijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems ir kiekvienam, kam dabar ar ateityje derės žinoti, kad atidžiau žvelgdami į praeitį ir teisingomis proto svarstyklėmis pasverdami ištikimą tarnystę karo ir taikos metu, kuria šviesusis ir prakilnusis ponas Mikalojus Radvila, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis, Vilniaus vaivada, mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis maršalka ir kancleris, Šiaulių, Brastos ir Borisovo seniūnas, mylimiausiam, dieviškam pirmtakui, mūsų tėvui ir taip pat nemažiau mūsų šviesybei visada stengėsi įtikti, kaip kadaise jo protėviai šviesiausiesiems ir brangiausiesiems mūsų pirmtakams buvo didžiai nusipelnę, nes nuolat [jis] mums rodė didelį uolumą, karštą ištikimybę ir pagarbą, atsidavimą tėvynei, meilę Respublikai, proto apsukrumą, sprendimų drąsą ir svarumą, patyrė daug sunkumų mūsų siųstuose išbandymuose, teikdamas šlovę ir naudą mums ir Respublikai, pasiekė daugybę žymių pergalių prieš priešus, gynė nuo jų antpuolių sienas, negailėjo nei savo asmeninių nuolatinių didelių išlaidų, nei pagaliau ir savo gyvybės, kiek tik kartų to reikalavo būtinybė; ir nėra nė vieno, kuris manytų, jog jis (Radvila) nesirūpina Respublikos gerove ir mūsų garbe. Tai liudija daugkartiniai kariniai susidūrimai su totoriais ir maskvėnais, kuriuose už dievišką pirmtaką, iki šiol gyvą mūsų gimdytoją, su savo dėde Jurgiu taip narsiai kariavo, kad gavo visų ištikimiausio ir karščiausiai mylinčio tėvynę piliečio, ryžtingiausio kovoje ir sprendimuose vado ir kario vardą; o mūsų [valdymo] laikais, dabar mums stebint, parodė tokią puikią narsą, drąsą ir išmintį, jog pripažįstame, kad jis

prudentiae suae documenta praebuit, ut fateamur ipsum plurimum de nobis et de Republica meruisse, et prioribus meritis grandem cumulum adiecisse. In signum itaque propensissimae nostrae erga ipsum voluntatis, propter merita, in rempublicam et Principes suos luce clariora et quod Radiwiliorum familia de Republica, et de Principibus suis semper optime merita esset, induximus in animum, ut eum et posteros ejus specialis gratiae praerogativa praeveniremus, et cujus fidei integritati iam inde a teneris nos nostraq. commisimus, eidem qualibet occasione plura committeremus. Proinde motu proprio, authoritate Regia, et Ducali constanti ac perpetua voluntate, damus et concedimus eidem superius recensito Illustri ac Magnifico D. Nicolao Radziwiłł, Ołyki et Neswisii Duci, Palatino Vilnensi, Supremo Marschalco et Cancellario nostro, omnibusque post illum Nesvisii Ducibus, Legitimis Successoribus ejus, plenum Jus, integram ac solidam potestatem et facultatem, omnia et singula Ducatus nostri Litvaniae privilegia, libertates ac immunitates et quascunque gratias et concessiones ejusdem Ducatus Litvaniae in se continentia, apud se habendi, possidendi, perpetuisque temporibus custodiendi et asservandi, quae quomodocunque et sub quibuscunque tenoribus per Serenissimos ac Illustrissimos olim Dominos Vladislaum, Sigismundum, Casimirum, Alexandrum, ac iterum Sigismundum Reges et Magnos Duces Praedecessores nostros data et concessa et per nos ratificata, confirmata, atque fide et autoritate nostra itidem regia et ducali renovata et interpollata sunt. In fidem hujus rei et perpetuum testimonium praesentes nostras literas manu nostra subscripsimus et sigilli nostri subappensione communiri mandavimus. Actum et datum Vilnae in Conventione generali feria tertia post festum Omnium Sanctorum proxima, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo primo, Regni vero nostri anno vigesimo secundo. Praesentibus Reverendis Illustribus

didžiai nusipelnė mums ir Respublikai ir prie buvusių nuopelnų pridėjo daugybę naujų. Taigi, išreikšdami jam didžiausią mūsų palankumą, už akivaizdžius jo nuopelnus Respublikai ir jos valdovams, už tai, kad Radvilų šeima visada buvo labiausiai pasišventusi Respublikai ir vadovams, mes nusprendėme jį – kurio pastovia ištikimybe jau nuo jo jaunystės laikų rėmėmės ir vėliau bet kokiu atveju tikimės remtis – ir jo įpėdinius apdovanoti ypatingos malonės ženklu. Todėl savo valia, karališkąja valdžia, kunigaikščio pastovia ir amžina galia duodame ir suteikiame tam pačiam anksčiau paminėtam šviesiajam ir didingajam ponui Mikalojui Radvilai, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui, Vilniaus vaivadai, mūsų didžiajam maršalkai ir kancleriui, ir visiems po jo būsiantiems Nesvyžiaus kunigaikščiams, teisėtiems jo įpėdiniams, pilną teisę, visišką ir tvirtą valdžią ir galią, visas ir pavienes mūsų Lietuvos Kunigaikštystės privilegijas, laisves ir imunitetus bei bet kokias malones ir prerogatyvas, egzistuojančias toje pačioje Lietuvos Kunigaikštystėje, turėti, naudotis, visiems laikams išsaugoti ir išlaikyti; tas [privilegijas], kurios bet kokiu būdu ir bet kada anksčiau šviesiausiųjų ir prakilniausiųjų karalių ir didžiųjų kunigaikščių, mūsų pirmtakų ponų Vladislovo, Žygimanto, Kazimiero, Aleksandro ir vėl Žygimanto kadaise buvo duotos, pripažintos ir mūsų ratifikuotos, patvirtintos ir taip pat mūsų karaliaus ir kunigaikščio pasižadėjimu ir autoritetu atnaujintos ir atgaivintos. Amžinam šio dalyko patikimumui šį mūsų raštą savo ranka pasirašėme ir įsakėme patvirtinti antspaudo prikabinimu. Aktuota ir duota Vilniuje visuotiniame seime artimiausią antradienį po Visų šventųjų dienos tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt pirmaisiais Viešpaties metais, o mūsų valdymo dvidešimt antraisiais. Dalyvaujant didžiai gerbiamiems, šviesiesiems, didingiesiems ir kilniesiems vyskupams, maršalkoms, kaštelionams, vaivadoms ir kitiems

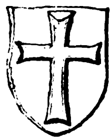
Magnificis et Generosis Episcopis, Marschalcis, Castellanis, Palatinis et alliis Baronibus, Consiliariis, Capitaneis, et Officialibus nostris sincere et fideliter nobis dilectis in diplomate confirmationis nostrae expressis.

SIGISMUNDUS AUGUSTUS Rex et Magnus Dux Litvaniae manu pr.

mūsų ponams tarėjams, seniūnams ir pareigūnams, nuoširdžiai ištikimiems ir mums mieliems, paminėtiems mūsų patvirtinimo akte.

Karalius ir didysis Lietuvos kunigaikštis ŽYGIMANTAS AUGUSTAS savo ranka.

IV

GINKLAI IR SPROGMENYS, ASMENIŠKOMIS JO KARALIŠKOSIOS DIDENYBĖS LĖŠOMIS PAGAMINTI VILNIUJE IR IŠSIUNTINĖTI Į PASIENIO PILIS 1565 METŲ 39 LAPŲ RANKRAŠTIS

(Iš Pulavų bibliotekos rankraščių)

Taip šio rankraščio turinį jo pradžioje aprašė Pulavų bibliotekos prižiūrėtojas Lukašas Golembiovskis: „Šis rankraštis, perrašytas iš originalo, esančio Stokholme, ten lankantis V. Bernackiui, detalizuoja įvairių rūšių ginklus ir amuniciją, Žygimanto Augusto lėšomis gamintus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki 1565 metų ir, dalį palikus Vilniuje, išsiuntinėtus po kitas pilis". – Čia pridedama lentelė, paimta iš tos pačios knygos, geriausiai visa tai paaiškina. Iš jos pateikiame tik bendrą sumą ir pilių pavadinimus.

Didžiųjų akmens patrankų	– 5.
Mažųjų akmens patrankų	– 6.
Šarfmecų	– 2.
Kartanų	– 4.
Puskartanių	– 8.
Lakštingalų	– 2.
Giesmininkių	– 2.
Dūdelių	– 1.
Būgnelių	– 1.
Notšlangų	– 3.
Feldšlangų	– 23.

Kvartiršlangų – 18.
Serpentinų – 58.
Slibinų – 4.
Ugninių pabūklų – 18.
Didžiųjų mortyrų – 4.
Vidutinio didumo mortyrų – 10.
Mažųjų mortyrų – 21.
Falkonų – 52.
Didžiųjų falkonetų – 81.
Vidutinio didumo falkonetų – 90.
Arkebuzų – 3057.
Muškietų – 1083.
Parako: 1 502 centnerius, 73 svarus.
Alavo: 1 100 centnerių, 93 svarus.
Salietros ir sieros: 55 centnerius, 23 svarus.
Įvairių kulkų – 88 352.

Bent jau vertingiausi ginklai (toliau rašo Golembiovskis) turėjo savo vardus, pvz., 4 didžiosios akmenų patrankos vadinosi: Elgeta, Vytautas, Boba, Augustas, o etmono ginkluotėje dvi labiausiai pasižymėjusias patrankas vadino – Žygimantu Senuoju ir Žygimantu Augustu. Ant kiekvieno ginklo paprastai būdavo dvi lotyniškos eilutės, apibūdinančios neapsakomus tų pabūklų žygdarbius. Čia pacituosiu užrašą to, kuris pagerbtas Vytauto vardu:

> *Sum Vitoldus ego, Witoldi ex nomine dictus,*
> *Concutio turres, maenia sterno, cave*!
> [Aš Vytautas esu, Vytautu mane vadina,
> Drebinu bokštus, sienas griaunu – saugokis!]

Mes čia pateiksime iš paties rankraščio daugiau tokių įrašų:

Elgeta

Quos gemitus noster non flectit; fulmina flectent.
Atq. ego victor per castra virosq. vehar
[Kurių mūsų staugimas neįveiks, pribaigs žaibai
Ir aš, kaip nugalėtojas, būsiu vežamas per stovyklą pro vyrus]

Boba

Baba vocor bello, pergunt mihi pectore flammae.
Dum speras lachrymas, fulmina mitto, cave
[Boba vadinuosi kare, laižo man liepsnos krūtinę,
Kol ašarų lauksi, atsiųsiu žaibus – būk atsargus]

Žygimantas Senasis

Saeva Sigismunda, primus Rex fulmina mitto:
An solos superos fulmen habere putas?
[Rūstusai Žygimante, kaip senasis karalius mėtau žaibus,
Nejaugi manai, kad tik karaliams paklūsta žaibai?]

Vietovių pavadinimai yra tokie:

Pirmajame plane – Vilniaus arsenalas, antrame ir trečiame: Vilniaus pilis, Vinica, Žitomiras, Naugardukas, Polockas, Vitebskas, Orša, Mogiliovas, Propoiskiai, Čečerskiai, Mstislavlis, Radomlė, Liubičius, Gomelis, Rečica, Kšičovai, Ovručas, Ostras, Vladimiras, Luckas, Mozyrius, Kijevas, Čerkasai, Medilas, Kaniuvas, Podolės Brasta, Bialocerkievas, Minskas, Radoškovičiai, Lietuvos Brasta, Chastiča, Rožekas, Novy Zamekas, Svisločėje vadinamas Kasperu, Kremenecas, Černobilis, Suražas, Cieriščiai, Borisovas, Drisa, Trakai, Upytė, Druja, Lepelis, Kopečius arba Ušcas, Tikocinas. Livonijos pilys: Marienhausenas, Lutzenas, Švarcenburgas, Rosytė, Dinaburgas, Bauskė, Pernava, Kaskhauzenas, Hel-

menas, Trikačius, Hermesas, Veisenšteinas, Kirchholmas, Volmera, Vendenė, Kokenhauzenas, Rundborgas, Diunamundė, Ryga, Šmetenė.

Taip atrodė mūsų artilerija (baigia Golembiovskis, išvardinęs ginklus ir pilis) tik Lietuvos provincijoje. Čia tektų pridurti, kad kaip tik kitose tvirtovėse tikriausiai būta ir senesnių pabūklų. Čia išvardyti tik tie, kurie buvo naujai pagaminti ir ten išsiuntinėti. Pradėta dažniau naudoti muškietas, dažnai minimas muškietininkas Gotardas. Jam turėjo sektis gaminti šį ginklą. Kiek gi apginkluotų vietų, kokias puikias karines amunicijos atsargas paliko mums paskutinysis iš mūsų taip vertai mylėtos giminės. Smulkiausias detales praleidau, nes ir taip jau nemažai skirsnių. Parako gaminta trijų rūšių: patrankų, arkebuzų ir muškietų. Kulkos minimos švininės, geležinės ir akmeninės. Daugeliui pilių, siųsdami patrankas, ginklus ir kulkas, pridėdavę ir jų liejimo formas bei daugybę įrangos, reikalingos apkasams daryti.

V

KARALIAUS ŽYGIMANTO SENOJO PRIVILEGIJA PRIEŠ ERETIKUS, DUOTA VILNIAUS VYSKUPUI 1542 METAIS

(*Iš Vilniaus kapitulos rankraščių*)

Sigismundus Dei gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviaeq. etc. Dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis. Quod Reverendus, in Chr-o Pater D-nus Paulus Episcopus Vilnen., cum accepisset quendam *Abrahamum de Culva,* Lituanum subditum n-rum, et ipsum ab Ecclesiae Sanctae Catholicae Romanae unitate dissentire, et alios quam plurimos novis dogmatibus, in suum errorem pertrahere. Intelligens sui esse officij Pastoralis, cavere, ne grex sibi commissus, venenatis dogmatum pabulis, incaute inficiatur, ea, qua summa potuit, cura et diligentia, in vitam, mores, doctrinam Abrahami inquirendum sibi putavit, inquisivitq. et certorum ac fide dignorum hominum iuratorum testimoniis comperit, illum non obscure doctrinam externam, ab Ecclesia Catholica Romana damnatam, tum dictis tum factis profiteri; quin etiam id dare operam, ut cum eo una et caeteri omnes in hoc Magno Ducatu n-ro homines, in impiam illam ejus persvasionem descendant. Comperit etiam multis eum et horribilibus blasphemijs, in Sanctae Catholicae veteris Ecclesiae instituta, in ieiunia, missas, Eucharistiae receptum et sanctum usum, in omnes Ecclesiarum caerimonias, sacerdotum ordinationes, templa, festivitates, adeoq. omnem Catholicae administrationis

Žygimantas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dera žinoti, kad didžiai gerbiamas Kristuje tėvas ponas Povilas, Vilniaus vyskupas, sužinojo, kad kažkoks lietuvis Abraomas iš Kulvos, mūsų valdinys, ne tik pats nesilaiko vienybės su šventąja Romos katalikų Bažnyčia, bet ir daugelį kitų naujais mokslais suklaidina. Suvokdamas, kad jo ganytojiškoms pareigoms priklauso rūpintis, kad jam patikėta kaimenė dogmomis apnuodytu pašaru nebūtų pavojingai nuodijama, nutarė kuo rūpestingiausiai ir kruopščiausiai išsiaiškinti viską apie Abraomo gyvenimą, papročius, mokslą ir išsiaiškino bei iš patikimų ir pasitikėjimo vertų, priesaiką davusių žmonių liudijimų patyrė, kad anas tiek žodžiais, tiek darbais sąmoningai išpažįsta svetimą, Romos katalikų Bažnyčios pasmerktą mokslą, taip pat stengiasi, kad kartu su juo ir visi kiti Didžiosios Kunigaikštystės žmonės tiems bedieviškiems jo įtikinėjimams paklustų. Taip pat sužinojo, kad daugybe baisių kalbų piktžodžiavo prieš šventos katalikų Bažnyčios papročius, prieš pasninką, mišias, Eucharistijos priėmimą ir šventą jos naudojimą, prieš visas bažnytines apeigas, kunigų šventinimą, šventoves, šventes, taigi

politiam, debacchatum esse, multosq. incautos homines, et simplices homines seduxisse. Et quamvis Dominus Episcopus, pro officio suo authoritateq. a maioribus n-ris et nobis accepta ipse per se secundum iura canonica, et secundum l-ras n-ras, in hominem istum haereticum, animadvertere poterat, tamen authoritati et honori n-ro deferens, quod hic in hoc Ducatu praesentes nos esse videbat, ad nos referendum ea de re prius quam iurium fieret executio, statuit, retulitq. Nos acceptis claris illis et evidentibus testimonijs, quae D-nus Episcopus collegerat, moleste sane et acerbe tulimus, in ditionibus n-ris, hominem nostrum prodire ausum, qui veteris Catholicae Ecclesiae ritus, nobis, maioribusq. nostris, semper sanctissime cultos damnaret, qui nova et profana religione a Catholica Ecclesia damnata, simplicium animos seduceret, qui in caerimonijs a Spiritu Sancto institutis, nomen summi Dei violaret, qui relicto fonte aquae vivae, cysternas foderet, qui deniq. nunc post mille, et amplius annos, omnibus maioribus nostris, a quibus nos sanctam hanc, et hactenus intemeratam religionem per manus accepimus, viris et vitae sanctitate et doctrina spectatissimis, se ipsum praeferat, omnesq. illos ante se errasse, omnes deceptos, omnes impie vixisse, omnes in inferno esse ostendat; itaq. haec nostra voluntas est, eamq. esse omnes homines nostri, sciant esse perpetuam, ut D-nus Episcopus secundum iura, et c a n o n e s in Abrahamum hunc, et eius omnes complices pro officio, et authoritate sua animadvertat, quam ad rem celerius, et commodius conficiendam, nos illi etiam authoritatem brachij nostri saecularis impertimur, ut si citatus citatione vel nostra, vel Domini Episcopi parere coram iudicio spirituali, ad quod iudicium de haeresi proprie pertinet, noluerit, per ministros iudiciorum saecularium, vulgo Dzieczkie dictos, ad sistendum se coram D-no Episcopo compellatur et pertrahatur. Ubi comparens, et iure prius convictus, poenas in Canonibus

prieš visą katalikiško valdymo sąrangą, ir daug lengvatikių ir paprastų žmonių į save palenkė. Ir nors ponas vyskupas pagal savo pareigas ir valdžią, mūsų pirmtakų ir mūsų suteiktą, remdamasis kanonine teise ir mūsų duotais raštais, pats turėjo teisę šį eretiką nubausti, tačiau, gerbdamas mūsų autoritetą ir matydamas mus esant šioje kunigaikštystėje, nusprendė apie tą reikalą mums pranešti pirmiau, negu egzekucija būtų įvykdyta, ir pranešė. Mes, susipažinę su šiais aiškiais ir neabejotinais pono vyskupo surinktais faktais, su dideliu skausmu ir liūdesiu įsitikinome, kad mūsų valdose išdrįso pasirodyti žmogus, mūsų valdinys, kuris pasmerkė katalikų Bažnyčios senąsias apeigas, kurias mūsų protėviai ir mes visada švenčiausiai puoselėjome, kuris nauju ir bedievišku, katalikų Bažnyčios smerkiamu tikėjimu paprastų žmonių sielas suviliojo, kuris šventosios Dvasios nustatytų apeigų metu niekino aukščiausiojo Dievo vardą, kuris, palikęs gyvo vandens šaltinį, kasė šulinį, pagaliau kuris dabar, po tūkstanties ir daugiau metų, save išaukština prieš visus mūsų protėvius, iš kurių mes šį šventą, iki šiol nepaliestą tikėjimą gavome, prieš visus vyrus, pagarsėjusius gyvenimo šventumu ir išsimokslinimu, ir teigia, kad visi, prieš jį buvę, klydo, visi buvo apgauti, visi bedieviškai gyveno, visi skendėjo tamsybėse. Taigi tokia yra mūsų valia, ir tegu visi žmonės žino, kad ji tokia amžinai ir liks, kad ponas vyskupas šį Abraomą ir visus jo bendrininkus baudžia pagal teises ir kanonus bei jam priklausančias pareigas ir valdžią, ir, kad tas reikalas greičiau ir tinkamiau būtų sutvarkytas, mes jam suteikiame taip pat ir pasaulietinę valdžią, t. y. jei mūsų ar pono vyskupo šaukimu iškviestas stoti viešai prieš dvasinį teismą, kuriam tiesiogiai ir priklauso bylos dėl erezijų, priešintųsi, tai pasaulietinių teisėjų padėjėjų, liaudyje vadinamų „diečkais"*,

* Decki, dziecki – tekūnas, antstolis (vert. past.).

descriptas, eius haeresis cuius accusatur det, executionemq. legum spiritualium sustineat. Quod si per ministros istos iudiciorum Dzieczkie, repertus non fuerit, aut adduci ad iudicium propter latitationem non potuerit, banniri eum é ditionibus nostris omnibus volumus, prout illa conditione praevia, per praesentes bannimus, et bona eius omnia quaecunq. habet, mobilia et immobilia, publicanda decernimus, quorum pars thesauro n-ro, pars D-no Episcopo, pars Ecclesiae in Arce Vilnen., secundum Canonum omnium descriptionem cedet, ut huius hominis sediciosi poena, caeteri a contentiosis huius generis dogmatibus absterreantur, quibus videmus florentissimas christianorum Respublicas labefactari. Nihil enim Regna et Imperia hostium insidijs opportuniora facit, quam opinionum diversitas, quae intestina odia, et domesticas seditiones excitat. Porro autem ne quid huiuscemodi hic in magno Ducatu Lituaniae, absentibus nobis unquam accidat, ubi praestaret bona ingenia, in id potius intendere, quo reliquiae istae dissensionum, quibus hic religio christiana distracta est, tollerentur, quam ut novis et peregrinis persuasionibus, maiores excitentur motus Volumus, et mandamus, ut R-ndo in Chr-o P-ri D-no Episcopo Vilnen., secundum priores nostras literas, quas per praesentes confirmamus, sit potestas in omnes haereticos secundum Canones inquirendi, et animadvertendi, quin etiam non ei solum eam potestatem facimus, verum et omnibus Dominis Episcopis, in Magno Ducatu Lituaniae existentibus permittimus, ut etiam ipsi similiter in Episcopatibus, et Dioecesibus suis, possint omnes de haeresi suspectos, ad se vocare, et per ministros iudiciorum, si comparere noluerint, ex brachio nostro saeculari, ad sustinendum legum et Canonum poenam adducere; omnibus autem Capitaneis et vicecapitaneis, ac reliquis saecularibus, officialibus nostris, euiuscunque conditionis existant, mandamus, ut quoties requisiti per Dominos Episcopos, aut eorum officij

viešai į teismą pas poną vyskupą turi būti prievarta ir jėga atvestas. Ten pasirodęs, visų pirma būtų nuteistas ir kanonuose aprašytas bausmes už savo ereziją, kuria yra kaltinamas, gautų ir dvasinių įstatymų egzekucijai paklustų. O jei tų teisėjų padėjėjų „diečkų" būtų nerastas ar dėl slapstymosi negalėtų būti į teismą atvestas, norime, kad iš visų mūsų valdų būtų iššauktas, skelbiant jam baniciją, ir atsižvelgdami į tą ankstesnę sąlygą, šiuo raštu ją (baniciją) skelbiame; visą jo turtą, kokį tik turi, kilnojamąjį ir nekilnojamąjį, nusprendžiame konfiskuoti, kurio dalis, pagal visų kanonų aprašymą, atitenka mūsų iždui, dalis – ponui vyskupui, dalis – Bažnyčiai, esančiai Vilniaus pilyje, šio maištingo žmogaus bausme norėdami atbaidyti visus kitus nuo tokios rūšies klaidingų mokslų, dėl kurių, matome, kaip klestinčios krikščioniškos valstybės griaunamos. Mat niekas kitas nepadaro karalysčių ir valstybių labiau tinkamų pasikėsinti priešams, kaip nuomonių skirtingumas, kuris tame krašte sukelia vidaus nesantaiką ir suirutę. Taigi kad vėliau nieko panašaus čia, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, kur turėtų dominuoti gerosios savybės, mums nesant, neatsitiktų, reikia dėti visas pastangas, kad tie likę nesutarimai, kuriais ši krikščioniška religija yra trikdoma, būtų pašalinti, kitaip nauji ir svetimi įtikinėjimai gali sukelti dar didesnius neramumus. Norime ir įgaliojame, kad didžiai gerbiamas Kristuje ponas Vilniaus vyskupas, remiantis ankstesniais mūsų raštais, kuriuos dabartiniu patvirtiname, turėtų galią tardyti ir pagal kanonus bausti visus eretikus. Ir, žinoma, ne jam vienam tą valdžią suteikiame, bet ir visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ponams vyskupams leidžiame, kad savo vyskupijose ir diecezijose visus, įtariamus erezija, taip pat gali išsikviesti pas save ir, jei paklusti nenorėtų, pasinaudodami mūsų pasaulietine valdžia per teisėjų padėjėjus atvesti, kad gautų įstatymų ir kanonų skiriamą bausmę.

Instigatores fuerint, potestate sua saeculari, in haereticis persequendis, et comprehendendis, eos consilio et omni autoritate adiuvent. Hane nostram voluntatem esse per praesentes significamus, cui si quis contravenire ausus fuerit, eum tanquam violatorem, et contemptorem mandatorum nostrorum, inter rebelles sumus habituri, elt arbitrio nostro punituri. In cuius rei fidem et testimonium, sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Vilnae feria sexta in crastino festi Ascensionis Domìni, Anno eiusdem Millesimo Q u i ngentesimo Quadragesimo secundo Regni nostri et Ducatus Lituaniae Trigesimo sexto. Praesentibus Reverendis in Chr. Patribus Dominis, Paulo Vilnen. et Duce Olchanen., Georgio Luceorien., Venceslao Mednicensi Episcopis, nec non Magnificis, et Generosis, Joanne Hlebowicz Polocensi, Stanislao Gashtold Novogrodensi, Mathia Kloczkowicz Vitepscen. Palatinis, Joanne Êabrzeziñski Curiae Marschalco, Georgio Osczikowic incisore, Dubrowiczki Dapifero Magni Ducatus n-ri Lituaniae, et alijs quam plurimis dignitarijs Officialibus nostris, sincere et fidelibus nostris dilectis.

SIGISMUNDUS Rex fft.

O visus seniūnus ir paseniūnius bei likusius mūsų pasauliečius pareigūnus, nesvarbu, kokias pareigas jie eitų, įpareigojame, kad kiek kartų ponų vyskupų ar jų tarnybos instigatorių, [pasinaudojančių gauta] pasaulietine teise persekioti ir sulaikyti eretikus būtų iššaukti, tiek kartų jiems savo patarimu ir visa savo valdžia padėtų. Šiuo raštu skelbiame tokią mūsų valią, kuriai jei kas išdrįstų nepaklusti, tą mūsų įsakymų niekintoją ir pažeidėją laikysime maištininku ir pagal mūsų sprendimą nubausime. To dalyko patikimumui patvirtinti prie šio rašto mūsų antspaudas yra prikabintas. Duota Vilniuje, penktadienį, rytojaus dieną po Viešpaties žengimo į dangų šventės, tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt antraisiais Viešpaties metais ir mūsų karalystės bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdymo trisdešimt šeštaisiais. Dalyvaujant didžiai gerbiamiems Kristuje tėvui Vilniaus vyskupui ir Alšėnų kunigaikščiui ponui Povilui, Lucko vyskupui Jurgiui, Medininkų vyskupui Vaclovui, garbiesiems ir prakilniesiems Polocko vaivadai Jonui Hlebavičiui, Naugarduko vaivadai Stanislovui Goštautui, Vitebsko vaivadai Motiejui Klokavičiui, rūmų maršalkai Jonui Zabžezinskiui, raikytojui Jurgiui Astikaičiui, mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkui Dubrovskiui ir daugeliui kitų mūsų dignitorių ir pareigūnų, nuoširdžiai ištikimų ir mums mielų.

Karalius ŽYGIMANTAS

VI

ŽYGIMANTO AUGUSTO RAŠTAS, PALIUDIJANTIS VILNIAUS VYSKUPO VALERIJONO PRIEŠINIMĄSI AUGSBURGO TIKĖJIMUI 1559 METAI

(Iš Vilniaus kapitulos rankraščių)

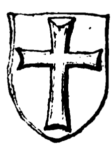
Sigismundus Augustus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, etc. Dominus et haeres. Significamus praesentibus l-ris, quorum interest universis. Quod cum R-ndus, et Mag-cus D-nus Gethardus Ketlerus, Ordinis Teutonici in Livonia Magister, se ordinem, ditionemq. suam, armis Moschicis afflictam, et vexatam, ad fidem consiliumq. N-rum contulisset, atq. nobis, ut illorum propugnationem susciperemus, nonnullas arces, et praefecturas traditurum se constituisset, id tamen certis conditionibus, utrinq. et scriptura, et iureiurando solenniter firmatis. In quibus cum illa quoq. conditio apposita fuisset, ut eos homines, qui nobis cum ipsis Praefecturis traderentur, ritibus sacris, atq. institutis apud eos usu receptis, et praesertim religione confessionis Augustanae libere uti sineremus, R-ndus in Chr-o P-r D-nus Valerianus, Episcopus Vilnen., pro muneris sui Episcopalis officio, ut ne eam conditionem in pactis poni pateremur, sese opposuit. Et si autem ipsi quoq. in ea sententia extitimus, omni ratione, ut nobis providendum statueremus, ne cuiquam ullas ad res, a Sacrosanctae Ecclesiae institutis alienas, auth-tem n-ram impertijsse videri possemus, tamen cum non incognita nobis esset, Christianorum

Žygimantas Augustas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dera žinoti, kad Maskvos ginklų įveiktas ir sutriuškintas garbusis ir kilnusis ponas Gotardas Ketleris, Teutonų ordino Livonijoje magistras, vildamasis mūsų ištikimybės ir pritarimo, patikėjo mums save, ordiną bei valdas ir, jei juos imtumėmės ginti, pažadėjo mums perduoti kai kurias pilis ir apskritis, tačiau su konkrečiomis abiejų pusių sąlygomis, raštu ir priesaika iškilmingai patvirtintomis. Tarp jų buvo išsakyta ir tokia, kad tiems žmonėms, kurie mums su pačiomis apskritimis atitektų, šventomis apeigomis, taip pat su papročiais ir ypač religija, išpažįstančia Augustino tikėjimą, leistume laisvai naudotis. Tėvas ponas Valerijonas, Vilniaus vyskupas, vykdydamas savo prievolę ir pareigas, paprieštaravo, kad neturėtumėme šios sąlygos įtraukti į sutartį. Ir nors mes patys tokios pat nuomonės, nieku gyvu nenorėtumėme, kad kam nors pasirodytų, jog galėjome duoti sutikimą, vadovaudamiesi kokiais nors svetimais šventajai Bažnyčiai įstatymais, tačiau mums buvo žinomas krikščionių valdovų paprotys toms priimtoms

Principum, in iis populis, qui sese ad illorum fidem conferre solent, recipiendis consvetudo, solere sc-t illos cum omnia eorum Jura, tum religionis atq. fidei instituta, si id sibi caverint, integra conservare. Idem nobis quoq. faciendum duximus, atq. id eo etiam magis, quod illae Praefecturae solo pignoris, ac non perpetui dominii Jure nobis tradi debent. Eiusdem tamen R-ndi in Chr-o P-ris D-ni Valeriani Episcopi Vilnen., recti animi conscientiam, pietatem, religionem, et fidem in eiusmodi conditione improbanda, atq. in cohortandis, monendisq. nobis, ne ad illam descenderemus, non potuimus non vehementer probare, atq. eius rei testimonium n-rum tribuendum illi duximus, tribuimusq. per praesentes l-ras nostras, planum cunctis facientes, P-rtem suam, nullum in ea re officium, quod ad prudentis Senatoris, piiq., ac de nostra salute solliciti Pastoris, et Episcopi fidem pertinere potuit, praetermisisse, ac neque suam P-rtem iureiurando sese in eas conditiones, quae a Catholica Religione discrepant, obstringere voluisse. In cuius rei fidem manu n-ra praesent subscripsimus, et sigillum n-rum appe-di mandavimus. Datum Vilnae feria quinta, post festum S-ti Bartholomaei Apostoli proxima. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo nono, Regni vero nostri Trigesimo.

SIGISMUNDUS AUGUSTUS Rex.

tautoms, kurios paprastai patenka jų globai, visas jų teises, taip ir religijos bei tikėjimo papročius, jei pasižadėtų, nepakeistus išsaugoti. Taigi mes nusprendėme taip ir padaryti, juolab kad šios apskritys mums turi būti perduotos tiktai užstato, o ne dominijos teise. Bet negalime karštai negirti to paties didžiai gerbiamo Kristuje tėvo pono Valerijono už sąžinės atvirumą, pareigingumą, pamaldumą ir tikėjimą, kai šios rūšies sąlygas atmetė ir taip pat mus ragino ir įspėjo, kad su ja nesutiktume, ir šio dalyko paliudijimą jam norėjome suteikti ir suteikiame šiuo mūsų raštu, visiems išaiškinančiu, kad jo Prakilnybė nieko, kas išmintingam senatoriui ir pamaldžiam bei mūsų išganymu besirūpinančiam ganytojui ir vyskupui pagal tikėjimą galėjo priklausyti, šiuo reikalu nepraleido. Jo Prakilnybė nenorėjo priesaika įsipareigoti [sutikdamas su] šiomis sąlygomis, kurios prieštarauja katalikų tikėjimui. Šio dalyko patikimumui dabartinį raštą savo ranka pasirašėme ir liepėme mūsų antspaudą prikabinti. Duota Vilniuje, artimiausią ketvirtadienį po apaštalo Šv. Baltramiejaus šventės, tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt devintaisiais Viešpaties metais, o mūsų valdymo trisdešimtaisiais.

Karalius ŽYGIMANTAS AUGUSTAS

VII

DVIEJŲ KARALIAUS STEPONO BATORO LAIŠKŲ, RAŠYTŲ RADVILOMS, TURINYS: APIE MUITUS IR MOKESČIUS VILNIAUS PIRKLIAMS IR MIESTIEČIAMS

Autentiškų karaliaus Stepono laiškų, rašytų Radviloms, rinkinyje, saugomame Radvilų archyve, Kardinalijoje, yra du laiškai, atskleidžiantys, kad vis dėlto karalius, nenoriai ir tai tik atkakliai prašomas Lietuvos senatorių ir protestuojant Vilniaus pirkliams, laikinai juos atleido nuo naujai nustatyto muito mokesčio.

Viename tų laiškų, rašytame iš Marienburgo 1576 metų rugsėjo 23 dieną Vilniaus vyskupui ir Vilniaus vaivadai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriui Radvilai, karalius pareiškia jokio muito nenustatysiąs kitaip – tik su Senato tarybos, prie jo esančios ir žinančios skubiausiai tvarkytinus Respublikos reikalus, sutikimu. Tačiau sutinkąs atidėti šio muito rinkimą iki būsimo seimo, įsakęs Lietuvos iždininkui įrašyti tik į sąrašus tai, kas priklausys nuo prekių, kad vėliau, po seimo sprendimo, būtų žinoma, ko galima reikalauti iš pirklių, o ko reikėtų atsisakyti. Vis dėlto karalius priduria, kad, jeigu dėl tos priežasties nukentės sienų saugumas, Lietuvos didikai tai priskirsią valstybės iždo skurdumui. *Interim tamen siquid provisioni confinium derogabitur, Syncer. V-rae Aegestati aerarii totum id imputent* [Tačiau, jeigu kas sienų saugumui atsitiktų, visa tai jūsų šviesybės priskirs iždo nuskurdinimui]. Iš antrojo laiško, rašyto tik vienam Radvilai iš Torunės 1576 metų gruodžio 20 dieną, paaiškėja,

jog, kai karalius Steponas, perėmęs valdžią, nuvažiavo į Knišiną, Lietuvos senatoriai, įsitikinę, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždas išeikvotas, sutiko, kad mirusio karaliaus Žygimanto Augusto nustatyti muitai, tarpuvaldžiu išnuomoti žydams ir senatorių suvažiavime Rūdninkuose neatšaukti, būtų renkami krašto sienų gynybai reikalingoms išlaidoms padengti. Šiuo patarimu remdamasis, Steponas Batoras įsakė pavesti iždininkams rinkti šiuos mokesčius. Tuomet Vilniaus pirkliai ir gyventojai, prisidengdami privilegijomis, ir spyrėsi nemokėti muito. Radvila užsistojo juos, prašydamas karaliaus šiuos muitus atidėti iki būsimo seimo, ir karalius sutiko. Tačiau Torunės seime, kilus ginčams su Gdansku ir kitiems nesutarimams, jokių rinkliavų nustatyti nė nemanyta, ir karalius, ne dėl to, kad būtų engęs jam pavaldžius žmones ar norėjęs suvaržyti kurio nors luomo teises bei privilegijas, bet iškilus netikėtiems krašto reikalams, visų pirma dėl Livonijos ir Lietuvos sienų gynybos, norėdamas, kad pirkliai iš nemažų savo prekybos pajamų ką nors kraštui paskirtų, kas jiems su kaupu sugrįš iš užsienio prekybos, bet nebūtų rizikuojama sienų saugumu, įsakė tuojau pat rinkti muitus. Dėl Vilniaus Batoras pareikalavo iš vaivados Radvilos, kad šis neprieštaraudamas savo autoritetu paakintų visus mokėti nustatytus muitus, o iš Vilniaus miestiečių, be to, dar išreikalautų *Czopowe i Szosowe* mokesčius*. Čia pateikiame to laiško pabaigą: *Proinde non modo M. Vestra his theloneis adauctis exigendis non contradicat, sed etiam auctoritate sua Senatoria, supereminentiaque et dignitate familiae suae, in eam sententiam alios quoque adducere velit, ut ne huic constitutioni per olim Sigismundum Augustum Regem, et*

*

Czopowe – svaigalų mokestis. *Szosowe* – miestiečių namų mokestis (vert. past.).

exactione constitutorum theloneorum factae per nos quoque renovatae et reformatae obviam eant. Maxima vero ut M. Vestra in Urbe Vilnensi, ex officio suo civibus et mercatoribus Vilnensibus haec thelonea, nec non et exactiones Czopowe et Szosowe nuncupatas, perinde quemadmodum anno praesenti ex omnibus Oppidis nostris solvebant, pendere et solvere irrecusabiliter demandet, ac dominum terrestrem Thesaurarium, notariosque ejus in theloneis constitutos, si qua in re opus fuerit, juvet. Mercatoribus id ne sibi, eo maxime periculoso tempore grave esse patiantur demonstrando. Siquidem id ipsis quoque a mercatoribus extraneis recompensetur, hoc vero eousque tantum duraturum, quousque alia via ac ratio opis ferendae, illi dominio nostro Mag. Duc. Lituaniae inveniatur. Quod quidem nobis omne, quodcumque cum utilitate et laude illius dominii fuerit, semper curae erit. Operam vero hac in parte M. Vestrae benigne suscepturi sumus. Quam cum his salvam ac incolumem quoque diutissime esse volumus. Datum Torunii die XX. mensis Decembris. Anno D-ni M. D. LXXVI. Regni Vero nostri anno primo [Tad Jūsų Didenybė tegu ne tik kad neprieštarauja šių padidintų muitų išreikalavimui, bet savuoju senatoriaus autoritetu ir savo giminės iškilumu bei kilmingumu kad netgi panorėtų ir kitus priversti paklusti šiam sprendimui, nes tai neprieštarauja kitados karaliaus Žygimanto Augusto priimtam nutarimui, taip pat mūsų atnaujintų ir pataisytų nustatytų mokesčių išieškojimui. O labiausiai [pageidaujame], kad Jūsų Didenybė Vilniaus mieste pagal savo pareigą įsakytų Vilniaus miestiečiams ir pirkliams neprieštaraujant apskaičiuoti ir sumokėti šiuos muitus, be to, ir vadinamuosius *Czopowe i Szosowe* mokesčius taip, kaip šiais metais visi mūsų miestai sumokėjo. Ir ponui krašto iždininkui ir jo raštininkams, paskirtiems šiems mokesčiams rinkti, jeigu būtų kokių nors sunkumų dėl šio reikalo, tegu padeda. Ir pirkliams reikia parodyti, kad tai skirta ne sau, o tam pavojingiausiam metui, kai bus sunku, –

tegu pakenčia. Tai jiems patiems taip pat iš užsienio pirklių sugrįšią, kiek Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, mums valdant, būsią skirta, ir tai užtruktų iš tiesų tol, kol bus surasta kitų būdų ir kelių lėšoms sukaupti. Žinoma, kad mums visuomet rūpės kiekvienas dalykas, kuris tik šiai valdžiai teikia naudą ir džiaugsmą. Todėl šį darbą maloniai pavedame Jūsų Didenybei. Norime, kad kuo ilgiausiai tas darbas bei šis [laiškas] gyvuotų ir būtų nepažeistas. Duota Torunėje, Viešpaties metais 1576, gruodžio 20 dieną. Mūsų karaliavimo išties pirmaisiais metais]. Asmeninis parašas: STEPHANUS REX [karalius Steponas]. Uždėtas Lietuvos antspaudas. Užrašas ant laiško: *Illustri ac Magnifico Domino Nicolao Radivilo Duci in Dubingi et Berze Palatino Vilnensi ac Magni Ducatus Lit. Suppremo Cancellario, Moziriensi, Lidens. Capitaneo etc. etc. syncere nobis dilecto* [Šviesiajam ir prakilniajam ponui Mikalojui Radvilai, Dubingių ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus vaivadai ir vyriausiajam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriui, Mozyriaus, Lydos seniūnui ir t. t. ir t. t., mūsų nuoširdžiai mylimam].

VIII

KARALIAUS ŽYGIMANTO AUGUSTO TESTAMENTAS, SUDARYTAS 1571 METŲ GEGUŽĖS 6 DIENĄ VARŠUVOJE

Perrašytas iš labai senos kopijos, esančios grafo Adomo Chreptavičiaus Ščiorsų archyve. Ši kopija susideda iš 16 paginuotų pusės puslapio didumo lapų, egzempliorius gana neblogai išlaikytas, nes galima išskaityti beveik visą tekstą. Rašytas per visą pusės puslapio ilgį. Sulenktas, matyt, išilgai į tris dalis, ant nugarėlės įrašas, atrodo, ta pačia ranka, kaip ir kopija, tokio turinio:

LENKIJOS KARALIAUS ŽYGIMANTO AUGUSTO TESTAMENTAS,

sudarytas 1571 metų gegužės 6 dieną, 42 valdymo metais

†

1572 metų liepos 7 dieną Knišine.

Testamentum Domini Sigismundi Augusti Regis Poloniae. Actum Varsaviae. Anno salutis nostrae. 1571. Mensis Maij die 6 ipse vero cccubuit. Anno 1572 Mensis Julii 7 in Knyszyn requieuit quem ope annarum 52 [Lenkijos valdovo karaliaus Žygimanto Augusto testamentas. Aktuota Varšuvoje, mūsų gyvenimo metais 1571, gegužės 6 dieną. Pats numirė 1572 metų liepos 7 dieną Knišine, būdamas 52 metų amžiaus].

Vardan Dievo Visagalio Šventojoje Trejybėje Vieno Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios Amen.

Mes, Žygimantas Augustas, iš Dievo malonės Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos,

Žemaitijos, Livonijos kunigaikštis. Šiuo mūsų raštu visiems bendrai ir kiekvienam, kam tik tai bus reikalinga žinoti, pareiškiame: kad, nors mus mūsų Viešpats Dievas savo malone ir apvaizda aukščiau kitų žmonių padėtimi, valdžia ir karaliaus vardu pagerbė ir apdovanojo, tačiau nesiteikė ilgiau pratęsti mums bendros ir prigimtinės pareigos, ir jaučiamės tokie pat, kaip ir kiti žmonės pavaldiniai mirties akivaizdoje, kurios dienos nei valandos nė vienas žinoti negali. Tad, kaip ir kiekvienam žmogui, taip ir mums, reikia pagalvoti ir nujausti, kad ji nerastų mūsų nepasiruošusių ir kaip piktadarys nepagrobtų paskutinę dieną, bet, be kita ko, reikia viskuo pasirūpinti, kol mūsų Viešpats Dievas atskirs nuo kūno ir pašauks į savo šventąją Garbę, kad mes iki to laiko čia tai, kas priklausė mums, būtume pavedę [viską] tvarkingai padalinti, numirtume, kad dėl to atsiradę sunkumai nepridarytų žalos žmonėms, o ypač kad tarp giminaičių priderama meilė nenutrūktų, bet kad kiekvienas, sulig šiuo mūsų patvarkymu ir paskyrimu, kurį padarėme būdami geros sveikatos, geros atminties ir sveiko proto, ir sulig teisingumo, tai, kas mums priklauso, ir tai, kas čia kam žemiau yra užrašyta, gavęs, tuo pasitenkintų ir neturėtų nei neieškotų priežasties nutraukti bendros ir krikščioniškos, ir giminiškos meilės, dėl to mes žemiau aprašytą mūsų valios pareiškimą šiuo surašytu testamentu arba kodicilu*, būdami dar geros sveikatos ir geros atminties, viską gerai apgalvoję ir kiekvieną dalyką gerai pasvėrę, įsakėme pareikšti ir pareiškiame, visų pirma, ką iš Viešpaties Dievo brangiausia turime, – mūsų sielą, kurią iš jo esame gavę – į jo Šventosios malonės rankas atiduodame, prašydami jo šventosios malonės, kad tą dieną, kai teks išsiskirti su šiuo vargų pasauliu, kad per mylimo savo Sūnaus brangiąją kančią teiktųsi

* Testamento priedas (vert. past.).

priimti į savo garbę, nežiūrėdamas mūsų nuodėmių ir nevertumo, bet suteikdamas mums savo malonių ir šventojo savo gailestingumo, kuriuos mums pelnė Jo mylimas Sūnus brangiąja savo mirtimi. Paskui mūsų kūną sugrąžiname ten pat, iš kur buvo sutvertas, nes žemė buvo dulkės ir pelenai, ir į dulkes ir pelenus taip pat pavirs, tad, kaip sako išminčius, tegu kūnas sugrįžta dulkėmis į savo žemę, kad dvasia sugrįžtų pas ją davusį Dievą. Dėl to norime, kad mūsų kūnas būtų ten palaidotas, kur mus užklups paskutinioji valanda, tai yra, jeigu Lenkijos Karalystėje mums esant Viešpats Dievas malonėtų leisti mums mirti, tuomet Krokuvoje, pilies bažnyčios koplyčioje, kur mūsų pono tėvo, Kristuje mirusio, kūnas požemyje guli, ten pat, apačioje ar viršuje, kad taipogi būtų pastatytas antkapis arba depozitas po jo mirusios karališkosios didenybės antkapiu, ant žemės, pavaizduojant mus taip, kaip ir jo karališkoji didenybė pavaizduota antkapyje, kaip mums Viešpats Dievas pats sumanys sveikatos pridėti, bet jeigu mūsų Vieš..., Lietuvos Kunigaikštystėje esant, paims iš šio pasaulio, norime, kad būtume palaidoti Vilniuje, pilyje, naujoje Šv. Onos bažnyčioje, toje choro pusėje, bažnyčios pastato kampe, palei zakristijos duris. Tai darome atsižvelgdami, kad nebūtų nereikalingų išlaidų ir rūpesčių kūną po mirties iš valstybės į valstybę gabenant. Taip pat norime, kad mūsų ponių žmonų, Viešpatyje Dieve mirusių, kūnai iš Šventojo Kazimiero koplyčios, kur yra laikinai palaidoti, būtų perkelti į tą Šventos Onos bažnyčią; kad jos didenybės karalienės Halškos (Elžbietos) palaikai dešinėje pusėje nuo įėjimo į bažnyčią, bažnyčios pastato kampe, prie altoriaus, o jos didenybės karalienės Barboros iš choro pusės, kampe, kairėje bažnyčios pastato pusėje, būtų padėti, – prašydami, kad dabartinėms laidotuvėms nebūtų rengiamos visiškai jokios šio vargano pasaulio pompos ir iškilmės. O atiduodami sielą nieko daugiau iš Viešpaties Die-

vo nepageidaujame ir mirdami nieko daugiau neprašysime, tik vieno, kad Respubliką, kokią iš mūsų protėvių gavome, visai tokią pačią, taikoje ir gerovėje, atiduotume; jos gerove pagal mūsų švenčiausiąją galią per visą mūsų viešpatavimo amžių uoliai rūpinomės, jos gerovei ir saugumui negailėdami savo sveikatos (Dievas liudininkas) ir... jėgų; šioji Respublika niekaip kitaip ilgiau vientisa išlikti negali, vien tik santarve, meile, visuotine vienybe. ... vienas lotyniškai parašė: *Concordia res parvae crescunt discordia maximae dissipantur* [Santarvėje maži dalykai išauga į didelius, nesantarvėje sunyksta ir didžiausi], o kitas taip pat rašo: suvienyta jėga tvirtesnė negu suskaldyta; dėl to prašome ir reikalaujame, Viešpaties Dievo ir sielų išganymo vardan, kad visi piliečiai, kaip Karalystėje, taip ir LDK, būtų ir gyventų viename krikščionių tikėjime vienodai, kaip Dievas Tėvas su Sūnumi Šventosios Dvasios vienybėje yra vienas, paskui taip pat visų luomų, o ypač dvasininkijos ir pasauliečių tarybų, riterijos, bajorų ir miestiečių, prisaikdindami gyvuoju Dievu ir Respublikos meile, prašome ir reikalaujame ir prisaikdiname, kad būdami tiek Karalystės, tiek ir LDK piliečiais, būtų* viena neišardoma Respublika kaip pagal Liublino dviejų metų seimo sprendimą ir prisiekę mylėti broliška meile, nuoširdžiai, teisingai, kaip vieno kūno nariai ir vienos neišardomos Respublikos žmonės, vieni prieš kitus nesisavindami pirmenybės ar pranašumo. Norėtume, kad Viešpats Dievas, kuris būdamas vienas vienybėje esančius myli, vienybę myli, stiprina ir gelbsti, kad jis ilgai šias suvienytas valstybes stiprintų ir remtų, dėl to šiuo mūsų testamentu abiems valstybėms – Lenkijos Karalystei ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei – duodame ir pareiškiame bei paliekame

* Būtų amžiams vienas neatskiriamas kūnas, viena liaudis, viena tauta.

meilę, santarvę, vienybę, kurią mūsų protėviai lotyniškai vadino Unija ir tvirtomis sutartimis abiejų valstybių gyventojams bendrai amžiams patvirtino. Tai duodame ir suteikiame palaiminimą tam, kuris šių dviejų tautų žmones ir Uniją iš mūsų dėkingai priėmęs tvirtai laikytų; kad jis su Viešpaties Dievo malone, plačiai ir bendrai viešpataudamas, saviškių ir svetimšalių garbinamas ir šlovinamas, visa kuo, kas gera ir reikalinga, prieš kitas tautas ją išgarsintų ir iškeltų. O jeigu kuri tauta būtų nedėkinga ir ieškotų kelių atsiskirti, tegu bijosi Dievo pykčio, kuris turi galios (kaip pranašas sako) neapkęsti, prakeikdamas tuos, kurie sėja nesantaiką tarp brolių. Dėl tokio prakeikimo ir Dievo pykčio nieko kito nebijok, tik laikinos čia, o paskui amžinos pražūties, nuo kurios malonėk, Viešpatie Dieve, apsaugoti ir malonėk abiejose šiose valstybėse įtvirtinti tai, ką jose per mus padarei, malonėk abi šias tautas, vienybėje amžinai sujungtas tikros meilės, saugoti. Paskui kai kas nors, Dievo Apvaizda, po mūsų į mūsų sostą įžengs ir taps įpėdiniu, taip pat ir visų abiejų valstybių luomų tarybų prašome, kad netrukdytų ir, priešingai, padėtų padalinti mūsų turtus žemiau aprašytu papročiu, be gaišaties, delsimo, pokštų, išsisukinėjimų, vengimo, prasimanymų, nuoširdžiai, ištikimai, rimtai šiai mūsų valiai pritardami ir ją pildydami, jos pildymui padėdami, kaip įpareigojame ir įgaliojome, tegu atmena tikėjimą, garbę, sąžinę, kad kiekvienam geram žmogui, o ypač krikščioniui, privalu įvykdyti valią to, kieno keitėjas arba sprendimo vykdytojas būtų; dėl to, jeigu kiti luomai gali tai uždėti savo palikuonims ir vykdytojams, kad jų valią pildytų, tuo labiau mums, kaip valdovui, kuriam Viešpats Dievas malonėjo patikėti žmonių valdymo teises ir kuris esame laisvas nuo teisių, o vis tiek ir išlaisvinti veikiame pagal teises, o mūsų valstybės bendros teisės ir papročiai skelbia tai, kad kiekvienas gali kam tik nori savo turtus tes-

tamentu ar kokiu kitu užrašymu duoti, dovanoti, suteikti, pripažinti, tą taip pat leidžia krikščioniškoji teisė. Tad bendrai sekdami protėviais ir suprasdami, kad tai yra pamaldiems žmonėms, o ypač krikščionims valdovams, pritinkantis dalykas atminimą po savęs palikti, padauginant mylimo Dievo garbę gailestingais darbais, ir meilės ženklus artimiesiems parodyti, ir jais pasirūpinti, juk tikroji meilė prasideda nuo saviškių, nes, kaip apaštalas parašė, kas savaisiais ir namiškiais nesirūpina, tas blogesnis už pagonį. Kadangi mes Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turime nejudamojo turto, arba valdų, atitekusių iš jo didenybės mūsų velionio tėvo, kurias mums, gyvas būdamas, beveik visas, kaip ir pats jo karališkoji didenybė turėjo, malonėjo duoti ir dovanoti, kaip tai buvo jo karališkajai didenybei galima ne tik mums, jo sūnui, bet ir kam svetimam jas atiduoti ir nuo mūsų pačių pagal jo valią atskirti, taip pat ir kitas valdas, po mūsų, Viešpatyje Kristuje mirusios motinos karalienės mums prigimtine teise kaip teisėtam palikuoniui atitekusias, todėl su visais tais dvarais ir valdomis, kaip mūsų nuosavomis, mums visuomet buvo galima ir dabar galima daryti tai, kas buvo ir yra mūsų valia. Taip pat turime kai kurių mūsų dvarų, ir valdų, mums po kai kurių kilmingų asmenų ten pat, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, atitekusių ir tam tikrais užrašymais arba testamentais mums dovanotų, su jais taip pat turime galią ir valdžią daryti, ką pageidaujame, kaip jau esame nemažai tų dvarų ir valdų išdalinę tam tikriems asmenims, kurie valdo* ir jais naudojasi, ir, be abejo, laisviausiai galime atiduoti ir dovanoti juos mūsų kraujo jų didenybėms mūsų seserims, žemiau paminėtoms, kad juos taip pat mylimo Dievo garbei ir šlovei ir gailestingiems

* Ir juos naudoja už duoklę mūsų teisėtai gynybai kaip nuosavus, tad mums galima ir, be abejo, labiausiai galima.

darbams naudotų. Tad šių, mūsų valdų, ir dvarų, taip pat ir kito judamo ir nejudamo turto, kurį turime ir valdome, bet kokia teise mums priklausančio ir bet kokiu besivadinančio, darome, skelbiame paveldėtojomis karalaites: jos didenybę Kotryną, Švedijos karalienę, jos didenybę karalaitę Sofiją, Braunsbergo kunigaikštienę, jos didenybę Oną, dar iki šiol tebemergaujančią, šiuos visus dvarus lygiomis dalimis jų didenybėms duodame, dovanojame ir paskiriame bet kurioje valstybėje arba paviete esančius ir bet kur saugojamus su visa valstybinės nuosavybės teise, kaip juos patys turėjome ir valdėme, turime ir valdome. O už tai jų didenybes įpareigojame, kad mylimo Dievo garbei ir šlovei funduotų ir aprūpintų Šv. Onos bažnyčios kleboniją ir didžiojoje Vilniaus pilyje su dviem mūsų mansionieriais ir, kaip reikiant, pagal savo nuomonę, priderančiomis pajamomis bei tinkama provizija, kuria šie galėtų išsilaikyti ir mylimo Dievo tarnystei prie anos bažnyčios pasiliktų. Taip pat, kad jiems prie tos pačios Šv. Onos bažnyčios įsakytų pastatyti trylikai asmenų pagal jų kunigišką luomą [pritinkantį būstą]. Taipgi norime, kad supirktų dėl Šventosios Trejybės prieglaudos praplėtimo prie dominikonų vienuolyno Šv. Dvasios [bažnyčios] namelius, stovinčius žemiau Šventosios Trejybės bažnyčios, ties Merkelio Savičkio namu nuo to, kuris tik tuo metu turės, taip pat ir du kitus namelius viršuje už prieglaudos, ten pat, priešais Šv. Dvasios bažnyčią, kad jų didenybės nupirktų iš tų, kieno bus, ir taip, kad jie pirmiausia, kaip ir kiti, būtų leidžiami į prieglaudą, o ši prieglauda būtų plečiama. Taip pat visas mūsų knygas, kurios šiuo metu Luko Gornickio (Goraničkio) rankose ir apsaugoje yra, o ir vėliau pas bet ką ir bet kur tik būtų, tegu jų didenybės atiduoda Vilniaus jėzuitų kolegijai, kurią fundavo ... laikais, mūsų sutikimu, kunigas Vilniaus vyskupas Valerijonas, išskyrus gradualus, antifonarijus,

agendas, mišiolus, viatikus ir kitas knygas, susijusias su bažnytiniu giedojimu bei apeigomis. Jas paskiriame aukščiau paminėtai Šv. Onos bažnyčiai, norime, kad ten būtų atiduotos. O tų knygų, kurias atiduodame jėzuitams, derlius yra nemažas ir neprastas. Įpareigojame tėvus jėzuitus, kad būtų už jas atsakingi ir kiekvieną sekmadienį bei per kiekvienas šventes į Šv. Onos bažnyčią iš savo kolegijos atsiųstų vieną gerą ir garbingą pamokslininką skelbti ir mokyti mylimo Dievo mokslo ir valios pagal visuotinės Bažnyčios įstatymus. O tas valdas, kurias jų didenybėms užrašome, jeigu būtų iš jų didenybių rankų išpirktos, tuomet jos niekaip kitaip negali būti išpirktos, tik pagal teisėtą, teisingą ir dievobaimingą kainą, kurios tikrai yra vertos, o jeigu mes čia persergstime ir įspėjame dėl to, kad mūsų karališkoji giminė mūsų valstybėse sėsdama į sostą nepatirtų jokio vargo, ypač perspėdamas, kad taip pat ir kiti asmenys, kurie svetimais titulais pasipuošę, be to, Karalystėje arba Lietuvos Kunigaikštystėje paprastai pasidavę kokiai apgavystei ar kilus maištui valdžios neperimtų. Prašome jų didenybių mūsų seserų, kad nesiteiktų mūsų bloguoju minėti, kad perspėjome darydami šį gerą darbą dėl to, kad iš meilės Respublikai ir pačioms jų didenybėms, nelinkime jokio sunkumo, kaip pačioms jų didenybėms, taip ir Respublikai, kurio, tikime, kad taip pat jų didenybės nei sau, nei Respublikai nelinkės; be to, taip pat dar turime vieną seserį, kuri neišleista už vyro ir dalis jai neatiduota, turime po tėvų mirties likusią našlaitę jos didenybę karalaitę Oną ir kitą jos didenybę karalaitę Kotryną, Švedijos karalienę, jau išleistą už vyro. Ir ši iki šiol neaprūpinta kraičiu dėl karų ir kitų šiais laikais mums kilusių sunkumų, taip pat norime, kad abiems jų didenybėms būtų atiduoti kraičiai, kaip yra tai padaryta vyresniosioms mūsų seserims – jos didenybei karalaitei Izabelei, Vengrijos

karalienei, ir jos didenybei karalaitei Sofijai, Braunsbergo kunigaikštienei, tai yra, kad jų didenybėms taip pat, kaip ir šioms, būtų duota grynais po tris dešimtis ir du tūkstančius vengriškų zlotų auksu, o atskirai jos didenybei karalaitei Onai tūkstantį raudonųjų vengriškų zlotų auksu grynais, taip pat visas mūsų teises, kurias tik turime po velionės jos didenybės karalienės ponios motinos Bario ir Rezano kunigaikštystėse ir kitą turtą – kilnojamąjį ir nekilnojamąjį – Neapolio karalystėje arba tuo atžvilgiu, kas yra pas jo didenybę Ispanijos karalių Pilypą, jų didenybėms perleidžiame, duodame ir atsisakome taip pat įsipareigotos pagal Krokuvos seimo konstituciją 1540 metais, mūsų tarybų ponų ir krašto pasiuntinių leidimu, tam tikras jos didenybės velionės mūsų ponios motinos pinigų sumas tiek Krokuvos stalo žemietijos valdose, čia, Lenkijoje, tiek ir LDK žemės valdose, kas yra pažymėta Karalystėje ir Lietuvoje tam tikrais užrašymais ir raštais, taip pat yra aprašyta byla ir jos didenybės ponios mūsų motinos mieste. Pagal ją visos sumos, kokiu tik papročiu užrašytos, taip pat jų didenybėms mūsų seserims, aukščiau paminėtoms, kaip jų tikros motinos dalis privalo atitekti. Tačiau taip, kaip ši konstitucija aiškina, kad iš tų valdų jos didenybė karalaitė, kol neištekės už vyro, nebūtų išpirkta, kai išėjusi už vyro kraičiu ir visu kuo deramai bus aprūpinta arba net, ko jos didenybei neveikiai linkime, po jos didenybės mirties, tik tada sumos privalo būti likusioms jų didenybėms galutinai išmokėtos ir išduotos, taip pat ir aukščiau minėta dalis ir kraitis turi būti pirmiau, negu tų valdų atsisakys, jos didenybei karalaitei Onai visiškai išduotas. Tačiau norime, kad šiuo reikalu mūsų valia sėkmingai išsipildytų ir jų didenybės mūsų seserys, o ypač jos didenybė karalaitė Ona, būdama čia, tėvynėje, prašome, kad jos niekuo nebūtų nuskriaustos ir nepatirtų jokio vargo, bet kad jų didenybės tai visiškai, be jokio apsunkinimo, tai, ką jų

didenybėms paskyrėme ir tai, kas jų didenybėms pagal prigimtinę teisę turi atitekti, gautų su tiek Karalystės, tiek ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų meile, noru, palankumu. Taip pat turime tam tikrą viltį, pasitikėdami šių abiejų nuoširdžių tautų dorumu ir įgimtu gerumu ir tauriais, garbingais bei Respublikai, abiem valstybėm naudingais mūsų protėvių nuopelnais, jų atminimą prieš akis dėkingai turėdami, saugodami, Dievas mato, atidavėme mūsų seserims, kaip pridera dievobaimingiems žmonėms, priešais garbingą karalių giminę, savo protėvius, Respublikai didžiai nusipelniusius ir dėl to savo patarimu mūsų įpėdiniui, kuris tik po mūsų į mūsų sostą atsisės, primename ir dėl to prašome ir jų didenybes, prisaikdiname, kad įvykdytų visiškai, kad ši mūsų valia visame kame sėkmingai, iš esmės, ištikimai, be vargo ir laimėtų ir kad viskas galutinai išsipildytų, ką tik mes* jų didenybių mūsų seserų Lenkijos karalaičių valdymui ir turėjimui daiktus vertingus, kilnojamus ir nekilnojamus, kaip ir čia žemiau nepaminėtus ne kitaip, kaip ir būtų paminėti, ypač visokias mūsų brangenybes, tiek tas, protėvių paliktas, tiek ir mūsų įsigytas, kurias turime nuo mažos iki didelės, bet kokio pavadinimo, bet kokio svorio, kainos, taurumo, absoliučiai iki vienos, taip, kaip kiekviena pavadinta ir aprašyta būtų, žiedus, sages, vėrinius, kryželius, antkakles, apyrankes, pečiodiržius, su visu tuo, kuo aptaisyti ir sutvirtinti būtų, ypač tuos, kurie būna prie mūsų, skryniose ir kitus, kur tik suras, tuomet tegu visos trys aukščiau paminėtos jų didenybės karalaitės tegu lygiomis dalimis tarp savęs pasidalinę, paimtų ir gautų, taip pat auksą ir sidabrą, perlus dirbtinius ir tikrus, kokius tik turime, kaip

* Gyvendami turime ir laikome pagal šį mūsų potvarkį nuosavoje valdžioje.

saugojamus, taip ir viešai naudojamus, grandines, diržus, vėrinius, karolius, žiedus, apyrankes, peilius ir ant pečiodiržių pakabintus kryželius bei kitus papuošalus ir kitus rakandus, auksinius, sidabrinius, perlinius, kokie tik aptaisyti, dirbtinius ir nedirbtinius ir neaptaisytus, kaip ir tuos, kurie paminėti, iki vieno, nuo mažo iki didelio, ir mūsų sidabrą, kurį šiuo metu saugoja Žalinskis, kuris tik yra prie mūsų ir paskui kur tik bus saugojamas ir kur tik suras priklausantį stalo tarnybai ir visą sidabrą, kur yra pas Žalinskį, išskyrus bažnytinį, kuris privalo priklausyti Šv. Onos bažnyčiai, pirmiau paminėtai, taipgi ir auksinė karūna, esanti pas Žalinskį, kad būtų išduota jų didenybėms. Išėmę deimantą, iš abiejų pusių aštrų, esantį žiede, tarsi ant keturių ragelių pritvirtintą, jį jos didenybei karalaitei Onai atskirai dovanojame, kad jos didenybė sau skyrium paimtų, taip pat du vienaragius, vienas yra tarp laiškų skrynioje atskirai, ten, kur brangenybės, antras – prie kredenso Tikocine. Visoms trims jų didenybėms kad būtų atiduoti, kad juos pasidalintų, arba, kaip pageidauja, dėl jų susitartų. Taip pat mūsų asmenišką kredensą, aukščiau paminėtą, kuris yra Tikocine, kad jų didenybės lygiomis dalimis tarpusavyje pasidalintų, kaip ir visus pakinktus žirgams balnoti; auksinius apdarus ir sidabrinius, perlinius brizgilus, balnus su visa įranga, antkaklius groperius, taip pat spurgus ir visus ornamentus, papuošalus ir drabužius, lenkų, italų, vokiečių kalbomis išrašytus, brangiais akmenimis, perlais, auksu, sidabru ir kuo kitu aptaisytus, itališko, vokiško, husarų stiliaus, bet kokios amunicijos, taip pat visus šarvus karinius: medžioklės, kirasas ir pramogų apraangą, šarvus, karacenas su visais kariniais daiktais, tam reikalingais, įvairių pavidalų ir stiliaus, kas tik mūsų podėliuose, prie mūsų ir kur kitur yra, kad taip pat visa tai mūsų seserys paimtų; ir metaliniai balnai, arklidėse nuolat esantys ir kur tik kitur

suras, muškietas ir visas arkebuzas, kurios tik yra pas Mikalojų Konarskį arba pas ką kitą būtų saugojamos, mūsų kamarose ir prie mūsų, ietys, alebardos ir kiti, kaip raitelių ginklai, apvalūs skydai, pukleriai, rodeliai, taip ir gynybinės ietys, turi būti jų didenybėms atiduoti, ir prašome, kad tai jų didenybėms būtų atiduota, išskyrus muškietas, pėstininkų ginklus ir arkebuzas, esančius prie pabūklų, – šie prie jų turi likti. Taip pat ir apmušalai, kurie yra Tikocine arba kur kitur atsiras, Flandrijos užtiesalai iš aukso arba su figūromis ir paprasto darbo, taip pat auksu ataustі, aksominiai bei kiti šilkiniai apmušalai ir suolų užtiesalai, bet kokie špaleriai iš kamarų, pastatų, sienų, stalų, suolų, apyvokos daiktai, lovos apdangalai, baldakimai ir visi muzikos instrumentai *omnis generis et materiae et formae* [bet kokios rūšies medžiagos ir formos], iki vieno, – kad visą šitą mūsų turtą paimtų jų didenybės, daiktus kilnojamus ir nekilnojamus, išvardintus ir neišvardintus ir to, kas iš kilnojamų daiktų nepaminėta, kad tai būtų taip turima ir suprantama kaip būtų parodyti. Ir kad jų didenybės mūsų seserys karalaitės minėtus daiktus tikrai, teisėtai, stabiliai ir galutinai gautų ir lygiomis kiekviena savo dalį taikiai su kitomis pasiimtų.

O atskirai jos didenybės Švedijos karalienės Kotrynos ir jos didenybės karalaitės Onos aprangai iš tos pinigų sumos, kurią jos didenybė ponia mūsų motina visą mirdama paliko, jo didenybės Ispanijos karaliaus duotą Bellafoge Neapolyje, paskiriame po penkiasdešimt tūkstančių auksinių talerių, kurie po mūsų mirties pirmiausia tegu būna abidviem išduoti. Tik po to, kas iš sumos atliks, tegu lygiomis dalimis su jos didenybe karalaite Sofija, Braunsbergo kunigaikštiene, jau paėmusia tokią sumą, tarpusavyje pasidalija kaip savo nuosavą iš motinos paveldėtą turtą.

Visus mūsų apdarus, drabužius, esančius mūsų saugyklose ir kur tik ir pas ką suras, taip pat ir jos didenybės

karalienės Barboros apdarus, kuriuos Gzovskis saugoja, o vėliau ir kur kitur ir pas ką tik ras, su visais bet kaip vadinamais jos didenybės drabužiais, nė vieno daikto neišskiriant, dovanojame jos didenybei karalaitei Onai, dvidešimt pratėgiui pakinkytų vežimų, jau priskaičiuojant ir tuos, kurie yra pas jos didenybę ir kuriuos sau iš tų, stovinčių arklidėse, įsakys pasirinkti, atiduodame, kad būtų gerai ir deramai pakinkyti su visa apranga, įranga, vadžiomis, pakinktais, taip pat puskarietes, karietas, ekipažus ir kitas panašias priemones, vežimus: iškilmių, kasdienius su apdangalais ir jų papuošimais, tiek auksu lietais, aksominiais, purpuriniais ir kokiais kitais, kuriuos po mūsų ras. Ir visus virtuvės rykus bei mantą paskiriame pačiai jos didenybei karalaitei Onai, tegu visa tai jos didenybei visiškai būna atiduota – visa tai, ką jų didenybėms mūsų seserims atiduodame, kaip sumas Karalystėje, Lietuvoje ir Italijoje, taip ir valdas bei kitus mūsų protėvių ir mūsų įgytus ir jų nuosavybei priklausančius daiktus, ir nenorime, nė netiktų, kad tai kur nors kitur turėtų likti, tik mūsų giminėms, tai yra, minėtoms mūsų seserims, trims tikroms Lenkijos karalaitėms, tad, jeigu kuri iš tų trijų mūsų seserų iš šio pasaulio (kuriame, duok Dieve, savo malonėje jų didenybėms ilgą gyvenimą) pasitrauktų, tuomet tik likusioms gyvoms mūsų seserims, o ne kam kitam, turi viską, kas liks po mirusio asmens, priglobti ir padalinti dviem asmenims arba palikti paskutiniajai, jeigu kitos dvi mirtų. O jeigu (juk mirtis į nieką neatsižvelgia) gyvųjų tarpe nebeliktų visų trijų mūsų seserų, – malonėk, Viešpatie Dieve, prailginti jų gyvenimą, – tuomet šiuos visus užrašymus testamentu jų didenybėms Lenkijos Karalystei ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, kaip vienai Respublikai, bet tik viešiems reikalams, ne kitiems norams, ir reikalingam bei garbingam galios pagražinimui atiduodame ir paskiriame. Už visą tą mūsų geradarybę jų didenybės mūsų sese-

rys, dažnai minimos, arba ir Respublika, jeigu jai tie dalykai atiteks, privalės pabaigti aukščiau minėtos Šv. Onos bažnyčios statybą ir atlikti ją taip, kad būtų verta pavyzdžio; o jeigu būsime ten palaidoti, minėtoje vietoje vėl išmūryti kapo rūsį ir, kaip pridera mūsų luomui, pastatyti pas Jupą jau padarytą. Taip pat ir jos didenybei karalienei Barborai, perkėlus abiejų jų didenybių kūnus, vėl karstą ir pastatyti aukščiau minėtose vietose, taip pat, kad Šventosios Trejybės prieglaudai Vilniuje būtų nupirkta namų. Kad klebonija ir mansionieriai būtų aprūpinti gera ir garbinga fundacija, kad būtų jiems pastatytas namas ir kad visa tai būtų įgyvendinta, kaip aukščiau ir žemiau savo valią pareiškėme, turi būti padaryta, dėl to jų didenybes mūsų seseris arba tuos, kurie valdys Respubliką, įpareigojame sąžine, garbe ir tikėjimu. O ypač jos didenybę karalaitę Oną, jeigu čia, mūsų valstybėse, pasiliktų, prašome, kad jos didenybė visu tuo su aukščiau paminėtais vykdytojais pati uoliai prisidėtų ir kad mūsų valią įgyvendinti stengtųsi, ypač kad toji Šv. Onos bažnyčia būtų užbaigta ir Dievo tarnai prie jos pakankamai apdovanoti ir aprūpinti būtų. Šiai bažnyčiai visą bažnytinį auksą, sidabrą, koks tik yra ir bus rūmų iždo rinkinyje, taip pat ir tą, kuris prie mūsų visada būna mišioms ir kas tik yra pas Zaleskį Tikocine, atiduodame, kaip kielikus, patenas, kryželius, pacifikalus, liktorius, tribularijus, ampules, ampulėles, varpelius, taip ir arnotus ir kitus bažnytinius apdarus, antepedijus, šižinkas, korporalus, absoliučiai visas puošmenas, drabužius ir indus, priklausančius Dievo tarnystei bažnyčioje, kad jie būtų tai minėtai Šv. Onos bažnyčiai Vilniuje išduoti, išskyrus auksinį kryžių, papuoštą safyru, su jame esančiu Šventojo Kryžiaus medžiu, pakabintu ant grandinės, ir prašome bei paskiriame, kad šis kryžius su Šv. Kryžiaus medžiu būtų paliktas Krokuvos pilies koplyčioje, kur ilsisi jo didenybės pono mūsų tėvo švento atminimo karaliaus kūnas. Taip pat

prašome, kad antrasis mūsų rūmų kredensas, kuris buvo ir yra Karalystės rūmų iždininko saugojamas, būtų skirtas mūsų dvariškių ir tarnų algoms sumokėti, kad nereikėtų iš kur kitur jiems užmokesčio rūpintis, kad kiekvienam iš to kredenso būtų atlyginta ir kiekvieną už ilgą tarnybą ir tarnyboje parodytą malonę reikia apdovanoti, kaip tuos, kurie nuo seno mums tarnavo, savo metus mūsų dvare prarado ir už kiekvieno nuopelnus, taip ir tuos, kurie tarnauja žirgais, taip pat ir tarnautojus*, rūmų tarnus, daktarus, kunigus, samdinius, pėstininkus, kambarinius, liokajus, vynininkus ir kitus, kokių tik mūsų tarnų yra, kiekvienam pagal nuopelnus, ne tuos, kurie tarsi *ad oculum* [dėl akių] tarnavo, į dvarą suvažiavę nusigriebti kąsnį bei pasipuikuoti, o mūsų tarnystės nežiūrėjo. Jeigu kredenso pritrūktų, prašome, kad tiems mūsų tarnams pagal kiekvieno nuopelnus iš valstybės iždo, kaip Karalystės, taip ir Lietuvos, kiekvienam būtų sumokėta, kad būtų dievobaimingai už ištikimą savo tarnystę atlyginti, o jeigu šis mūsų kredensas būtų didesnis, negu reikalinga tarnų atlyginimams, tegu bus leista jų didenybėms mūsų seserims paimti ir tarpusavyje pasidalinti susidėjus mūsų tarnų algoms po tiek, po kiek kiekvieno daliai teks, apskaičiavus sumas, kokio dydžio jų mūsų dvaro atlyginimui prireiks. Visus bet kokio pavadinimo pabūklus, arkebuzas, muškietas, pėstininkų ginklus ir kitą karo amuniciją bei įrangą, kokie yra Lenkijos Karalystėje – atiduodame Karalystei. Taip pat Lietuvoje esančius ir kur kitur pavedame Lietuvos Kunigaikštystei, bet tie, kurie yra Tikocine ir visi ginklai bei karinė amunicija privalo ten likti kaip mūsų nuosavoje pilyje. Taip pat prašome, kad jos didenybė kara-

*

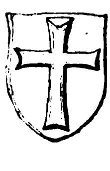
Tarnautojai, samdiniai, pėstininkai, liokajai, kambariniai ir kiti rūmų tarnai.

lienė ponia mūsų motina be jokio vargo būtų su savo apranga palaidota. Taipgi norime, kad jos didenybei karalaitei Onai būtų leista paimti prieš žirgų padalijimą du eidininkus, kuriuos sau geriausius mūsų arklidėse įsakys išrinkti. Po to jų didenybėms: kunigaikščiui Jonui Jurgiui, Brandenburgo grafui, kurfiurstui, Albrechtui, Prūsijos kunigaikščiui, visiems trims, norime, kad būtų duota po du gerus žirgus, prašydamas jų didenybių kaip savo giminaičių, kad giminiškos meilės ženklan iš mūsų teiktųsi dėkingai priimti ir malonėtų būti šios paskutinės mūsų valios gynėjai ir globėjai bei pagelbėti ją įvykdyti ir patarimais, ir visokeriopais kitais būdais. O jeigu kas norėtų dėl to, ką kam atiduodame, pakenkti, prieš jį tvirtai užsistoti ir nuo skriaudos ginti, jeigu vykdytojai, žemiau paminėti, delstų vykdyti sprendimą arba juo nesirūpintų, tuomet tegul patys jų didenybės perima mūsų testamento vykdymą ir patys tegu vykdo; tikime tuo, kad jų didenybės, kaip mūsų kraujo giminaičiai, mūsų prašymą įvykdys, o Viešpats Dievas už tai jų didenybes dosniai apdovanos. Šiai paskutiniajai mūsų valiai išpildyti ir sėkmingai įgyvendinti testamento vykdytojais pasirenkame jų didenybes iš mūsų Karalystės ir Lietuvos dvasininkijos ir pasauliečių ponų tarybų, būtent, visų pirma, Karalystėje – jų didenybės kunigą Gniezno arkivyskupą, kunigą Krokuvos vyskupą, kunigą Kujavų vyskupą egzekucijos laikui. Iš pasauliečių – Krokuvos kaštelioną, poną Poznanės vaivadą, poną Sandomiro vaivadą, poną Liublino vaivadą. Iš valdininkų: Karalystės maršalką, poną kanclerį, kunigą pakanclerį, krašto iždininką, Karalystės rūmų maršalką. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – kunigą Vilniaus vyskupą, iš ponų pasauliečių – Vilniaus vaivadą, Vilniaus kaštelioną, Trakų vaivadą, Trakų kaštelioną, Žemaičių seniūną. Iš žemesnių pareigūnų – jų didenybės krašto iždininką ir tuos, kurie jų vietose, po to ir tuo laiku esančius tarnybose,

kanclerio, etmono, pakanclerio, etmono, maršalkos ir iždininko pareigose. Ir visiems jų didenybėms dvasininkams po eidininką arba po žirgą, ko panorės, pasauliečiams taip pat po žirgą iš mūsų arklidžių paskiriame. Tiems, kurie šiuo mūsų valios vykdymu ištikimai ir rūpestingai užsiims. Po to, dalijant likusius mūsų arklidėse žirgus, kaip prie mūsų, taip ir kur kitur esančius, jojamus suaugusius Livonijos kumelius, kinkomus suaugusius, juos mūsų rūmų tarnams, stalo ir kambariniams tarnautojams, kurie uoliai mums tarnavo, taip pat vyresniesiems arklininkams, važnyčiotojams padalinti pagal kiekvieno tarnystę ir uolumą. Tačiau eržilai, Sviežepo kumeliai, kumeliukai, įvairūs jaunikliai ir tie, kur yra, dar prie motinų privalo likti savo vietose dėl kaimenės pagausinimo. Taip pat tikėjimu ir garbe prisaikdiname visus mūsų pareigūnus, kurie tuos reikalus tvarkys kaip mūsų tarnai, kai to teks imtis, kad ištikimai, kaip doriems žmonėms pridera, saugotų tuos daiktus ir niekam kitam neduotų, tik pagal šį paskyrimą ir mūsų valią. Ir ypač, kad jos didenybė karalaitė Ona, pasilikusi čia, Lenkijoje, liktų su jai skirtomis valdomis, žemėmis ir pinigų sumomis, nors pasitikėdami savo pavaldinių, garbingų žmonių, dorumu, nebijome dėl to, kad, mokant kraitį, ji galėtų netekti tų išmokėjimų, sumų, dvarų ir valdų, to, ką davė Dievas. Vis dėlto, jeigu Viešpatį Dievą ir šventą teisingumą užmiršęs ar mūsų įpėdinis, ar kas kitas jos didenybę karalaitę Oną po mūsų mirties nuskriausti norėtų, tai tikime, kad Viešpats Dievas, našlaičių gynėjas, tokį rūsčiai nubaustų, tuomet visa tai, kas yra jų didenybėms karalaitėms, mūsų seserims, ir kam kitam mūsų užrašyta, viską duodame *generalitate* [bendrai] visą mūsų kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, aukščiau išreikštą ir neišreikštą, pačiai jos didenybei karalaitei Onai atiduodame, kad tame rastų savo skriaudos ir našlaitystės paguodą, ir iš to ji turės atiduoti dalį jos didenybei karalaitei Kotry-

nai, Švedijos karalienei, sumokėti ir aukščiau paminėtam mūsų dvarui atlyginti pagal paprotį, ypač tiems mūsų dvaro tarnams, kurie neturi jokio aprūpinimo. Taip pat jos didenybės valioje bus pabaigti Šv. Onos bažnyčią Vilniuje ir kitos aukščiau paminėtos pareigos, be to, ir tai, kas dėl prieglaudos, išpildyti. Prašome jos didenybę karalaitę Oną, jeigu čia po mūsų valstybėse pasiliks, kad laiškus toje aukščiau paminėtoje skrynioje, kur yra vienaragis [deimantas], įsakytų jos akyse sudeginti neskaičius, išskyrus privilegijų pergamentus, jeigu ten jų būtų ir jeigu jau į jos didenybės, o ne kieno kito rankas patektų, prašome ir įspėjame tą, kas juos aptiktų, prisaikdiname jo tikėjimą ir dorą, kad juos sudegintų neskaitydamas ir kitiems skaityti neleisdamas, taip pat jeigu atsirastų kokių [laiškų] tose skryniose, kur visada prie mūsų būna, kad taipgi būtų neskaityti sudeginti, kad jų skaityti nedrįstų, nes tai visuomet buvo ir yra negarbingas dalykas svetimus laiškus skaityti be sutikimo to, kieno jie yra ir kam priklauso, aiškinantis svetimas paslaptis. Dar labiau prašome to, kuris Dievo galia po mūsų taps sosto įpėdiniu, jo tarybų ir visų bajorų luomų, miestų ir tų, kas tik kokiu nors būdu kokią nors valdžią turės, kad, Viešpatį Dievą prieš akis turėdamas, jį atsimindamas, pagerbtų teisingumu, garbe, dora, tikėjimu, kuriuos vykdyti ir pildyti yra kiekvieno pareiga dėl visuotinės teisės ir saugumo. Taip pat visų didžiausių tautų ir kiekvieno žmogaus paskutine valia prašome šiai mūsų paskutinei valiai niekuo nesipriešinti, bet, priešingai, kad prie jos sėkmingo įgyvendinimo ir išsipildymo ištikimai, nuoširdžiai ir rūpestingai susitaikytų, nes mes tai, Dievui leidus, savo tėvynėje turėjome ir pačiai Respublikai su savo protėviais tikrai užsitarnavome, kad po mūsų mirties piliečiai apie mūsų valią, valdymą ir tvarką joje gerai atsilieptų ir pagal tai liktų ištikimi mums ir mūsų giminei, už ką Viešpats Dievas abiem pusėms atlygins pagal lotynišką

posakį: *Ab alio expectes alteri quod feceris* [Tai, ką padarei vienam, sulauksi iš kito]. Tai mūsų paskutinioji valia, bet gana plačiai aprašyta ir aiškiai išreikšta, kad būtų svarbi ir tvirta, jeigu ne kaip testamentas, tai kaip kodicilas, kadangi pagal krikščioniškas teises, kurių visi krikščionių valdovai įpratę bylose laikytis, imperatoriai, karaliai, kunigaikščiai, jokios viršenybės sau juo nepripažindami, testamento arba kodicilo galia veikti *sine solennibus* [be iškilmių], kaip teisininkai sako, *Regulis Juris* [teisės nuostatomis] ir pareiškę paskutinę savo valią raštu be liudininkų, tai yra daugeliu atvejų ponų tarybų viršesniems žmonėms leista. Taip pat šį perrašytą testamentą mes kartą ir antrą, ir dar keliolika kartų perskaitę ir išklausę, jį, kaip mūsų nuoširdžia ir gera valia bei paliepimu parašytą, mūsų signetu, kuriuo paprastai antspauduodavome slaptus raštus, užantspaudavome ir, kad būtų tikriau ir patikimiau, savo ranka pasirašėme, būdami geros atminties ir sveiko proto. Norėdami, kad šis mūsų valios pareiškimas greičiau pasiektų žmones, įsakėme tai perrašyti, kad tada vienas būtų prie mūsų, kitas – pas jos didenybę karalaitę Oną, trečias – Tikocino pilyje. Rašyta Varšuvoje gegužės mėnesio 6 dieną, Viešpaties metais tūkstantis penki šimtai septyniasdešimt pirmais, mūsų karaliavimo keturiasdešimt antraisiais metais.

IX

A) LIETUVOS PONŲ TARYBOS LAIŠKAS,
RAŠYTAS IŠ GARDINO 1586 METŲ
GRUODŽIO MĖNESIO 13 DIENĄ
KUNIGAIKŠČIUI KRISTUPUI RADVILAI,
VILNIAUS VAIVADAI, LIETUVOS LAUKO ETMONUI,
PRANEŠANTIS APIE KARALIAUS STEPONO BATORO
MIRTĮ IR ĮSPĖJANTIS APIE GALIMĄ MAIŠTĄ
DĖL NEIŠMOKĖTOS ALGOS
KARALIAUS RŪMŲ KARIUOMENEI IR SARGYBAI

(*Iš originalo*)

Maloningasis Pone,

Pavesdami Jūsų Didenybės malonei nuolankią ir paklusnią mūsų tarnystę, linkime Jūsų Malonybei geros sveikatos ir visokeriopos sėkmės.

Pareiškiame Jūsų Malonybei apie mus visus ištikusį bendrą sielvartą, Viešpačiui leidus mūsų Respubliką palikti našlaite. Kadangi Viešpats Dievas vakar, prieš pirmą valandą nakties, paėmė mums iš šio pasaulio į savo amžinąją garbę Jo Karališkąją Didenybę, mūsų valdovą, penktąją jį paguldžiusios ligos *febri sincopi interna* dieną, kaip turime medikų aktą. Nors pirmiau apie mirtį, o ne apie ligą Jūsų Malonybei pranešame, bet tai yra ne dėl mūsų apsileidimo, mat ir daktarai apie pavojų mirusio mūsų valdovo sveikatai laiku mūsų neįspėjo. O taip pat ir tie mūsiškiai, kurie sergantį Jo Didenybę karalių lankė, jokių mirties ženklų nematė. Gi tuo laiku Viešpats Dievas savo apsilankymu ir prisilietimu netikėtai

paimdamas iš mūsų savo pateptąjį, mus bemaž įbaugino. O kadangi sulig mūsų valdovo mirtimi mūsų nelaimingą Respubliką užgriuvo galybė pavojų, kuriems laiku užbėgti už akių ir, atsižvelgiant į aplinkybes, priimti sprendimą yra Jūsų Malonybės ir ponų tarybos pareiga, nieko išmintingesnio nematytume, jeigu Jūsų Malonybė ir kiti ponai tarybos nariai, kurie tik galėtų, teiktųsi čia, prie mirusio valdovo kūno, atvykti. Tai mes pavedame Jūsų Malonybės įžvalgumui ir valiai ir čia lauksime iki tol, kol į šį mūsų raštą nebūsime gavę iš Jūsų Malonybės ir kitų ponų tarybos narių atsakymo, kurį prašome skubiai atsiųsti. Nes, tarp kitko, mūsų mirusio šlovingo atminimo valdovo dvaro yra sulaikyta penki ketvirtadaliai metų atlyginimo, ir tai mus liečia, iš tikro, to anksčiau nebūdavę, dvaras turėtų apsvarstyti ir numanyti, jeigu visas užmokestis nepasieks, juolab kad per tą nesumokėjimą kenčia didelį nepriteklių ir žino apie tai, kad jiems, prieš apleisdamas šį pasaulį, Jo Didenybė karalius buvo teikęsis žadėti sumokėti. Nors ir yra pinigų, paimtų už Maskvos kalinius bei ką tik iš Gdansko atgabentų, vis dėlto patartume tą sumą dvarui sulaikyti iki Jų Malonybių ponų tarybos narių suvažiavimo. Vengiant riaušių ir bet kokios sumaišties, į ką čia labai panašu, ir prisilaikant deramos pagarbos mūsų šviesaus atminimo valdovo kūnui, teks sumokėti kokią nors dalį tų pinigų palenkti dvarui, drauge turime išjudinti pėstininkus, kuriuos šiuo metu Jo Didenybė karalius teikėsi turėti prie savęs: pusė buvo pasiųsta į Livoniją statyti Plochhauzo, kita pusė, du šimtai, yra čia palikta, jiems reiks sumokėti sulaikytą vieno mėnesio atlyginimą, o antram mėnesiui mums pavyko prikalbinti sargybą, kad čia, prie valdovo kūno, būtų. Ką toliau su jais daryti – apie tai reikės pasitarti. Jeigu dėl šių pasitarimų, Jūsų Malonybe, čia atvykti negalėsi, prašome, kad teiktumeis mums pranešti savo nuomonę apie šiuos du dalykus nedelsdamas. Tad pa-

vedame Jūsų Malonybės malonei mūsų broliškus norus ir tarnystę. Duotas iš Gardino gruodžio 13 dieną Viešpaties metais 1586.

Jų Malonybės

nuolankūs broliai ir bičiuliai

Alb. Baranovskis
vyskupas ir
pakancleris

Eustachijus Valavičius
Vilniaus ponas
Mikalojus Manivydas
Dorohostaiskis,
did. antsp.

Mikalojus
Radvila
Naugarduko
vaivada

Albrechtas
Radvila
LDK didysis
maršalka

Mikalojus Tolvaišas
Žemaičių kaštelionas
R... seniūnas

Leonas Sapiega
pakancleris savo
ranka

Teodoras Skuminas,
LDK iždininkas
savo ranka

Post scriptum. Po šito laiško parašymo Jūsų Malonybei, visas dvaras prisispyręs reikalavo iš mūsų užmokesčio, taip greitai, kad mes jiems nešykštėtume ir nors mes iš kai kurių ponų valdininkų turėdami žinių, kad šviesios atminties mūsų valdovas Jo didenybė karalius dvidešimt tūkstančių auksinų, ką tik atvežtų iš Gdansko, buvo skyręs dvarui apmokėti, norėjome tai apsvarstyti ir tą sumą duoti dvarui *ad rationem* (pagal poreikį). Tačiau su tuo niekaip nesutiko, nors mes aiškinome, nukreipdami čia į Jos Didenybę karalienę, čia į jus, kad mes nesame vykdytojai, jog mums prieš Jūsų Didenybes to uzurpuoti nedera. Tačiau į tai dėmesio nekreipdamas, dvaras primygtinai reikalavo penkių ketvirtadalių metų atlyginimo, nurodydamas į iždo pinigus, paimtus už

kalinius iš pernykščio Maskvos karo, kuriuos prie savo valdovo tarnaudami ir gyvybe rizikuodami įgijo. Vadinasi, tų pinigų atkakliai reikalavo, aiškindami, kad niekam kitam, tik jiems pagrįstai priklauso. Jau reikalavo ir to, kad ponai iždininkai atiduotų požemių raktus, norėjo smurtu požemius atplėšti. Ir beveik jau būtų prasidėję didelės riaušės ir sumaištis, negalėdami jų jokiu kitu būdu išvengti ir atsižvelgdami į tai, kad mūsų tauta tokia netvarka neapturėtų kokios nors gėdos prieš pašalinius žmones ir mūsų mirusiam valdovui nešlovė nekiltų, be to, atsižvelgdami į tai, kad ižde, ypač brangenybių, nuostolių nebūtų ir kokios nors netvarkos, ir riaušės neįvyktų, jeigu smurtu patektų į požemius, norom nenorom buvome priversti prieiti šito *medium* [vidurio], ką dvarui atidavėme. Jeigu mus norėtumei užsistoti prieš Jos Didenybę karalienę, prieš maloninguosius tarybų ponus ir prieš Respubliką, jeigu jie nebūtų patenkinti dėl to dvarui priklausančio užmokesčio, tai dvaras leido daryti tik tokia sąlyga, kad jiems rytoj būtina parodyti garantijos kopiją. Apie tai norėjome Jūsų Malonybei pranešti.

Šis laiškas sutvirtintas aštuoniais antspaudais, viršuje toks užrašas: *Jo Didenybei Šviesiajam ponui Kristupui Radvilai, Dubingių ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus vaivadai, LDK lauko etmonui, Solecko, Borisovo ir Užendovo seniūnui, ponui, mūsų maloningam bičiuliui.*

B) ATVIRAS LIETUVOS PONŲ TARYBOS LAIŠKAS

DUOTAS IŠ GARDINO 1586 METŲ GRUODŽIO 13 DIENĄ TURKIJOS ČIAUŠUI IBRAHIMUI, SKIRTAS KUNIGAIKŠČIUI KRISTUPUI RADVILAI, VILNIAUS VAIVADAI, LDK LAUKO ETMONUI IR T. T., O JO NESANT VILNIUJE, VAIVADIJOS VIETININKUI KUNIGAIKŠČIUI JONUI BOLESLAVOVIČIUI SVIRSKIUI IR VILNIAUS VAITUI STANISLOVUI SABINAI, ĮPAREIGOJANTIS VILNIAUS MIESTE PARINKTI GERUS NAMUS APSISTOTI TAM ČIAUŠUI IR ATITINKAMAM LAIKUI GARANTUOTI SAUGŲ GYVENIMĄ

(*Iš originalo*)

Šviesiajam dauggaliui ponui Jo Malonybei Kristupui Radvilai, Dubingių ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus vaivadai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonui, Solecko, Užendovo ir Borisovo seniūnui, Eustachijus Valavičius, Vilniaus kaštelionas, Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kancleris, Berestos ir Kobrino seniūnas, Mikalojus Manvydas Dorohostaiskis, Polocko vaivada, Lepelio seniūnas, Šerešovo valdytojas ir Veliuonos tėvonis Žemaičių Gondingos ir Baisogalos žemėje, Mikalojus Tolvaišas, Žemaičių kaštelionas, Rodūnios seniūnas, Leonas Sapiega, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris, Slonimo, Markovo ir Medilo seniūnas, Teodoras Skuminas, Krašto iždininkas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkas, Breslaujos ir Alytaus seniūnas, – o jo malonybės nesant, tuo laiku – ponui Vilniaus vaivadai, Vilniaus vietininkui Jo Malonybei tenykščiam kunigaikščiui

Jonui Boleslavovičiui Svirskiui, jo karališkosios malonybės maršalkai, Maišiagalos valdytojui ir taip pat gerbiamam Stanislovui Sabinai, Jo Malonybės karaliaus sekretoriui, Vilniaus vaitui, kad tuo laiku Turkijos imperatoriaus čiaušas Ibrahimas, atvažiavęs nuo didžiojo Maskvos kunigaikščio, turėdamas tam tikrų reikalų į jo karališkąją malonybę, palikęs Vilniaus mieste tarnus su žirgais ir kai kuriais savo daiktais, būtų atvažiavęs čia, pas jo malonybę karalių į Gardiną, bet Viešpats Dievas savo šventąja valia tuo laiku jo karališkąją malonybę mūsų valdovą teikėsi pašaukti į savo šventąją garbę, mus ir visą Respubliką ištikus nelaimei, tasai čiaušas negali būti šiuo metu išsiųstas neišsprendus tų reikalų, dėl kurių buvo Turkijos imperatoriaus atsiųstas pas jo karališkąją malonybę. Todėl, jo pageidavimu, jam leidome kurį laiką pagyventi Vilniaus mieste, kol jų malonybės tarybos ponai visi čia, į Gardiną, suvažiuos. Kartu su juo yra siunčiamas ir mūsų priskirtas vertėjas Aslanas Abrahimovičius, taigi prašome Jūsų Malonybės, pone vaivada, o jo malonybei nesant Vilniuje, Tavo Malonybei, pone vietininke ir pone vaite, liepsime, kad tąjį čiaušą ir jo tarnus, kurių jis turi dvidešimt du žmones, ten, Vilniaus mieste, aprūpintumėte nakvyne ir garantuotumėte ramų, be užpuldinėjimų gyvenimą per visą tą laiką, priešingu atveju dėl to tegu jums bus atmintis mūsų pamokymai. Rašytas Gardine. 1586 metų gruodžio mėnesio 13 dieną.

(M.P.) (M.P.) (M.P.) (M.P.) (M.P.) [*manu proprio* – savo ranka]

Eustachijus Valavičius, Vilniaus kaštelionas. Mikalojus Manvydas Dorohostaiskis. Mikalojus Tolvaišas, Žemaičių kaštelionas. – Leonas Sapiega, pakancleris. Teodoras Skuminas, LDK iždininkas.

Šiame laiške po parašais yra penki antspaudai.

ALEKSANDRO JOGAILAIČIO DOVANOJIMAS

VILNIAUS MIESTIEČIUI MAKSIMUI VASILJEVIČIUI PIEVOS TIES VAIVADOS MALŪNU, UŽUPYJE, VILNIUJE 1493 METAIS

(*Iš originalo, esančio Vilniuje, Radvilų archyve, Kardinalijoje*)

Šis aktas, surašytas gryna slavų kalba, ant popieriaus *in 4to*, puikiausiai išsilaikęs. Uždėtas mažasis antspaudas, vaizduojantis Vytį su aplink neįskaitoma legenda.

PATS ALEKSANDRAS, DIEVO MALONE DIDYSIS LIETUVOS, RUSIOS, ŽEMAIČIŲ IR KITŲ KUNIGAIKŠTIS

Vilniaus vaivadai mūsų kancleriui ponui Mikalojui Radvilai. Dovanojame Vilniaus miestiečiui Maksimui Vasiljevičiui šienaujamą pievą palei tavo malūną prie kelio, vedančio iš miesto į Užupį, už Vilnelės. Tai davėme jam ir jo vaikams visiems laikams. Rašytas Vilniuje, sausio 13 dieną, II indikte.

(1493 m. sausio 13 d.)

M.P. [savo ranka]
(parašas)

Dekretai

KARALIAUS ALEKSANDRO PRIVILEGIJA, DUOTA KARALIENEI ELENAI, KNIAZIČIŲ, TETERINO DVARAMS IR POPOVA HUROS PILIAI IR T. T. 1501 METAI

(*Iš Dogelio rankraščių buv. Vilniaus universiteto bibliotekoje*)

In Nomine Sanctae et Individuae Trinitatis, Amen. Omnia quae inter mortales aguntur negotia cum ipso homine edax vetustas simul absumeret, nullaque ad posteros factorum notitia perveniret, nisi immortalitate literarum et fideli ad hoc testimonio perennentur. Alta quare Regum et Principum consilia invenerunt, ut ea quae sub eorum principatibus aguntur negotia literarum munimentis et fideli testimonio perpetuentur. Ad perpetuam proinde rei memoriam, Nos Alexander DEI gratia M. Dux Lithuaniae, Samogitiae, Russiae, Kiioviae etc. D-nus et haeres. Significamus tenore praesentium universis, quibus expedit praesentibus, et futuris harum notitiam habituris. Quomodo amore matrimoniali, et ipsius fide, et benevolentia erga nos Illustr. D-nae Helenae DEI Gra. Magnae Ducis et conthoralis n-rae charissimae consideratis. Volentes eam proinde gra n-ra et beneficentia consolatam, et provisam efficere, sibi, et suis successoribus, Bona seu Curias dictas Kniezyczy et Theterin et Castrum Popowa Hora dictum, quae bona Iwan Jurgiowicz Dux Seysławski tenuit cum omnibus districtibus, alias Włosci ad easdem Curias ex antiquo spectantibus. Item et alias villas spectantes ad Curiam Theteryn, iuxta fluvium Prud iacentes, quas receperamus

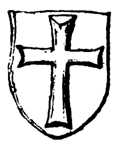
Vardan šventosios ir nedalomosios Trejybės Amen. Visus mirtingųjų atliekamus darbus kartu su pačiu žmogumi sunaikina griaunanti senatvė, ir jokios žinios ateinančioms kartoms nebūtų perduotos, jei nebūtų nenykstančių, patikimai paliudytų raštų. Gilios išminties karaliai ir valdovai suprato, kad jų valdymo metu nuveikti darbai turi būti įamžinti rašto paminklais ir patikimais paliudijimais. Amžinai dalykų atminčiai. Mes, Aleksandras, Dievo malone didysis Lietuvos, Žemaitijos, Rusios, Kijevo ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dabar ar ateityje reikės žinoti, kad, kai mes įsitikinome šviesiausiosios ponios Elenos, Dievo malone didžiosios kunigaikštienės, brangiausios mūsų žmonos, vedybine meile ir jos ištikimybe, norėdami ją mūsų malone ir geradarybe pradžiuginti ir ja pasirūpinti, jai ir jos palikuonims [dovanojame] turtus ar dvarus su visomis žemėmis, vadinamus Kniazičiai ir Teterinas, bei pilį, vadinamą Popova Hura, kuriuos anksčiau valdė Seislavo* kunigaikštis Ivanas Jurgevičius, ir kitas valdas, nuo seno priklausančias tiems patiems

* Mstislavlis (vert. past.).

Ducissae Seysławien., easdem villas restituentes, incorporantes, et inscribentes, et praesentibus incorporamus, restituimus et inscribimus, ad expressam Curiam Theteryn. Item et alia bona, seu Curiam dictam Smolniany, cum omnibus terrigenis, Smolnianskiemi, et Czyrczynskiemi, et cum omnibus hominibus Smolnien. et Czyrczynskiemi, similiter Curiam dictam Hrodziscze, et Losicze, cum omnibus terrigenis Hrodziscien. et Losicien. nec non cum omnibus Kmethonibus, quae Bona quondam erant Siemion Ducis Bielski, omnia sic expressa, bona, seu Curias nominatas expresse, Illustri Helenae Duci Magnae n-rae, et conthorali charissimae, dedimus, donavimus, praesentibusque damus, donamus, et inscribimus, sibi et suis successoribus perpetuo, et in aevum, cum omnibus hominibus et bojaris omnibus, ad easdem Curias, seu bona spectantibus, eorumque servitiis, et laboribus, nec non censibus, proventibus, solutionibus quibuscunque, grossorum, et mellis; et tributis, praediis, agris, campis, pratis, indaginibus, sareptis, fluviis, fluminibus, stagnis, lacubus, rivis, rivulis, piscinis, piscaturis, molendinis, et eorum emolumentis, sylvis, borris, gaiis, mellificiis, castorum et ferarum venationibus, aucupationibus, et generaliter cum omnibus proventibus, et utilitatibus ex antiquo ad eadem bona spectantibus, et solvi consvetis, nihil penitus excipiendo, et cum omnibus pertinentiis, coherentiis, et appendicibus universis, quocumque nomine aliter nuncupatis, ad praefata bona quomodolibet ex antiquo spectantibus, quae fuerunt, et nunc sunt, et in posterum quocunque ingenio, aut industria humana fieri, et augeri possunt, ita late, longe, et circumferentialiter, prout ipsa bona in suis graniciebus limitata sunt et distincta, per expressam Ill-rem D-nam Helenam Ducem Magnam, et ejus successores legitimos, cum omni iure, dominio, et proprietate habendum, tenendum, utifruendum, pacifice, et quiete possidendum, vendendum, commutandum, obligandum,

dvarams. Taip pat kitus kaimus prie Teterino dvaro, išsidėsčiusius greta Pruto upės, kuriuos mes iš Seislavo kunigaikštienės atėmėme, norime grąžinti, inkorporuoti ir užrašyti bei šiuo raštu inkorporuojame, grąžiname ir užrašome minėtam Teterino dvarui. Taip pat [dovanojame] turtą, vadinamą Smolnėnais, su visomis Smolnėnų ir Čirčinsko žemėmis ir visais Smolnėnų ir Čirčinsko žmonėmis, panašiai ir dvarą, vadinamą Horodišče, ir Losičius su visomis Horodiščės ir Losičių žemėmis ir, žinoma, su visais kaimiečiais – šios žemės kadaise priklausė Belsko kunigaikščiui Semionui. Taigi visą minėtą turtą ir aiškiai išvardintus dvarus didžiajai kunigaikštienei, mūsų brangiausiai žmonai šviesiajai Elenai davėme, dovanojome ir šiuo raštu duodame, dovanojame, užrašome jai ir jos įpėdiniams amžinai ir visam laikui su visais žmonėmis ir visais bajorais, su viskuo, kas šiems dvarams ar valdoms priklauso, su jų patarnavimais ir darbais, žinoma, su činšais, pajamomis, mokesčiais – ar grašiais, ar medumi, rinkliavomis, dvareliais, dirvomis ir laukais, miškų aptvarais, krūmais, vandenimis, upėmis, tvenkiniais, ežerais, upeliais, upeliūkščiais, žuvų kūdromis, žūklavimu, malūnais ir jų produktais, miškais, šilais, gojais, bitynais, bebrų, laukinių žvėrių ir paukščių medžiokle ir apskritai su visomis pajamomis ir gėrybėmis, nuo seno toms valdoms priklausančiomis ir paprastai mokamomis, nieko iš jų nepaimant, ir su visais priklausiniais, priedėliais ir visais priedais, kad ir kokiu vardu jie vadintųsi, nuo seno minėtoms valdoms kokiu nors būdu pareinančiais, kurie buvo ir dabar yra, ir ateityje kokiais nors būdais ar žmogiškos veiklos dėka gali atsirasti ir didėti į plotį, į ilgį ir aplinkui, žiūrint, kaip pačios žemės savo sienomis yra apribotos ir apibrėžtos, minėtajai šviesiajai poniai Elenai, didžiajai kunigaikštienei ir jos teisėtiems įpėdiniams su visa dominijos ir nuosavybės teise turėti, laikyti, naudotis, taikiai ir

donandum, alienandum, et in suos, suorumque succesorum usus beneplacitos convertendum, prout sibi, et suis legitimis successoribus, melius, et utilius, consultiusque videbitur expedire. In quorum omnium fidem, et robur praesentibus sigillum nostrum est subappensum. Actum et datum in Grodno, Sabbato proximo post Festum S. Bartholomaei. Anno D-ni Millesimo Quingentesimo Primo. Praesentibus ibidem R-ndis, Magnificis, et Generosis, Alberto E-po, Alexandro Jurgiowicz Castellano Vilnen. et Capitaneo Grodnen., Johanne de Zabrzezie Palatino Trocen. et Marschalco supremo M. D. L., Nicolao Mikoùajowicz Subpincerna M.. D. L. et Capitaneo Bielscen., Janussio Alexandrowicz Incisore n-ro, et Tenutario Sùonimen., Michaele Duce Hlinen. Marschalco Curiae n-rae, Petro Olechnowicz Magistro coquinae n-rae, et aliis quam plurimis fide dignis. Per manus Stanislai Veen Notarii qui praesentia habuit in Comissis.

ramiai valdyti, parduoti, keisti, užstatyti, dovanoti, perleisti ir savo bei savo įpėdinių poreikiams naudoti ir tvarkyti, kaip jai ir jos teisėtiems palikuonims geriau, naudingiau, protingiau atrodys. To viso patikimumui ir galiai patvirtinti mūsų antspaudas yra prikabintas. Aktuota ir duota Gardine, artimiausią šeštadienį po šv. Baltramiejaus šventės, tūkstantis penki šimtai pirmaisiais Viešpaties metais. Ten pat dalyvaujant didžiai gerbiamiems, didingiesiems ir prakilniesiems vyskupui Albertui, Vilniaus kaštelionui ir Gardino seniūnui Aleksandrui Jurgevičiui, Trakų vaivadai ir LDK didžiajam maršalkai Jonui iš Zabrežjės, LDK taurininkiui ir Belsko seniūnui Mikalojui Mikolajevičiui, mūsų raikytojui ir Slonimo tenuto laikytojui Jonušui Aleksandravičiui, Glinsko kunigaikščiui ir mūsų rūmų maršalkai Mykolui, mūsų virtuvininkui Petrui Aleknavičiui ir daugeliui kitų, pasitikėjimo vertų. Dalyvavusio sprendime raštininko Stanislovo Veeno ranka.

KARALIAUS ALEKSANDRO PRIVILEGIJA ŠVIESIAUSIAJAI KARALIENEI ELENAI, SUTEIKIANTI MOGILIAVO PILĮ IR T. T. 1503 METAI

(Iš Dogelio rankraščių buv. Vilniaus universiteto bibliotekoje)

In Nomine Domini Amen. Ne Actus hominum qui sub tempore fiunt e memoria mortalium evanescant: Regum et Principum alta consilia invenerunt, hujusmodi actus seu negotia literis et testium fideli annotatione perennare. Proinde nos Alexander, DEI gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiaeque, etc. Dominus et haeres. Ad perpetuam rei memoriam. Significamus tenore praesentium universis, quibus expedit praesentibus et futuris, quomodo considerata benevolentia, et fide matrimoniali Illustrissimae D-nae Helenae Reginae consortis n-rae charissimae, volens eam consolatam et provisam beneficentia nostra reddere, sibi Castellum Mohilow iuxta fluvium Dniepr situatum, dedimus, donavimus, inscripsimus, et praesentium tenore mediante damus, inscribimus, et largimur, ad tempora duntaxat vitae suae, cum omnibus districtibus, alias *włosci* ad hujusmodi castellum ex antiquo spectantibus, et pertinentibus cum hominibus, et eorum servitiis, laboribus, nec non censibus, proventibus, solutionibusve quibuscunque grossorum, et mellis, tributis, ac praediis, agris, campis, pratis, pascuis, rubetis, virgultis, mericis, sylvis, gaiis, borris, mellificiis, castorum et ferarum venationibus, aucupationibus, indaginibus, sareptis, fluminibus, fluviis, stagnis, lacubus, rivis, rivulis, piscinis, piscaturis, molendinis, et eorum emolumentis, et generaliter cum omnibus pertinentiis, cohaerentiis

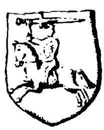

Vardan Viešpaties Amen. Kad savo metu nuveikti žmonių darbai iš mirtingųjų atminties neišnyktų, gilios išminties karaliai ir valdovai sugalvojo tokius aktus ir darbus raštais ir patikimais liudininkų parašais įmažinti. Todėl mes, Aleksandras, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Amžinai dalykų atminčiai. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dabar ar ateityje reikės žinoti, kad atsižvelgdamas į šviesiausiosios karalienės, mūsų brangiausiosios žmonos, ponios Elenos meilumą ir vedybinę ištikimybę ir norėdamas ją apdovanoti ir pradžiuginti mūsų geradarybe, jai dovanojome, užrašėme ir šiuo raštu duodame, užrašome ir dovanojame tik tam laikui, kol bus gyva, Mogiliavo pilį, stovinčią šalia Dniepro upės, su visomis žemėmis, ir kitas valdas, prie šios pilies nuo seno esančias ir jai priklausančias su žmonėmis ir jų patarnavimais bei darbais, činšais, pajamomis, mokesčiais – ar grašiais, ar medumi, rinkliavomis, dvareliais, dirvomis, laukais ir ganyklomis, gervuogių krūmais, krūmynais, miškeliais, miškais, gojais, šilais, bitynais, bebrų, laukinių žvėrių ir paukščių medžiokle, miškų aptvarais, krūmais, vandenimis, upėmis, tvenkiniais, ežerais, upeliais, upeliūkščiais, žuvingomis kūdromis, žūklavimu, malūnais ir jų produktais, apskritai, su visais priklausiniais, priedėliais ir visais priedais, kad ir kokiu vardu jie

et appendicibus universis, quocunque nomine aliter nuncupatis, ad expressum castellum Mohilow quomodolibet ex antiquo spectantibus; et pertinentibus, quae sunt, et in posterum quocunque ingenio, ac industria humana fieri, et angeri possint, ita late, longe, et circumferentialiter prout ipsa bona in suis graniciebus limitata sunt, et distincta per expressum – Illustrissimam Helenam Reginam Consortem nostram habendum, tenendum, utifruendum pacifice, et quiete possidendum, sicut expressum est ad tempora vitae suae. In quorum omnium evidens testimonium sigillum n-rum praesentibus est subappensum. Actum et datum Vilnae Feria Tertia post Festum Circumcisionis Domini Anno a Natali Ejusdem Millesimo Quingentesimo Tertio. Regni nostri secundo. Praesentibus ibidem R-ndo in Christo Patre D-no Alberto Episcopo Vilnen. Nec non Magnificis, et Generosis Joanne de Żabrzezie Palatino Trocensi M. D. L. Marschalco majori, Michaele Duce Hlinen. Curiae nostrae Lithuanae Marschalco Tenutario in Merecz, Stanislao Hlebowicz Tenutario Połocen. Alberto Janowicz Tenutario Caunen. Marschalco nostro, et suae Illustritatis Magistro Curiae. Per manus Venerabilis Erasmi, Sedis Apostolicae Protonotarii, Praepositi Vilnen. et Scholastici Wratislavien. Secretarii nostri, qui praesentia habuit in commissis.

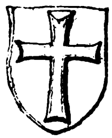
vadintųsi, nuo seno prie minėtos Mogiliavo pilies kokiu nors būdu dabar esančiais ir priklausančiais bei ateityje kokios nors žmogiškos veiklos ar proto dėka galinčiais atsirasti ir didėti į plotį, ilgį ir aplinkui, žiūrint, kaip pačios dvaro žemės savo sienomis yra apribotos ir apibrėžtos, minėtajai mūsų žmonai, šviesiausiajai karalienei Elenai turėti, laikyti, naudotis, taikiai ir ramiai valdyti, kaip yra pasakyta, iki gyvos galvos. To viso aiškiam paliudijimui mūsų antspaudas prie šio rašto yra prikabintas. Atlikta ir duota Vilniuje, antradienį, po Trijų Karalių šventės, tūkstantis penki šimtai trečiaisiais Viešpaties metais nuo jo gimimo, mūsų valdymo antraisiais. Ten pat dalyvaujant didžiai gerbiamam Kristuje tėvui ir Vilniaus vyskupui Albertui, didingiesiems ir prakilniesiems LDK didžiajam maršalkai, Trakų vaivadai Jonui iš Zabrežjės, Merkinės laikytojui, mūsų Lietuvos rūmų maršalkai, Glinsko kunigaikščiui Mykolui, Polocko laikytojui Stanislovui Hlebavičiui, Kauno laikytojui, mūsų maršalkai ir jos šviesybės rūmininkui Albertui Janavičiui, apaštališkojo sosto protonotaro, Vilniaus prepozito ir Vroclavo scholasto, garbingojo Erazmo, dalyvavusio sprendime, ranka.

KARALIAUS ALEKSANDRO TESTAMENTAS
1506 METAI

(*Iš Dogelio rankraščių buv. Vilniaus universiteto bibliotekoje, prie Diplomatinio kodekso*)

In Nomine Domini Amen. Ad memoriam rei sempiternam Alexander DEI gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lithuanie Russie Prussieque dominus et haeres Universis et singulis praesentium notitiam habituris notificamus. Quia nos in Consiliariorum nostrorum tanquam testium infrascriptorum praesentia quamvis valitudinarii languemus corpore animo tamen et ratione competentibus. Providentes ne ex hac texture mortalis Maiestatisque temporalis gloria mortis iussibus cui omne creatum debitum est imperium absque debito salutis et temporalium ordine quandocunque exuamur Cupien-que ut Catholico regi ac principi imo etiam cuilibet cristiano mortali salutare fuerit per ultimas regias deliberationes nostras tam pro anima quam pro mobilibus et immobilibus bonis decernere id quod post nostrum vitae exitum executum iri mandaremus omnibus quibus melioribus potuimus iure modo et stilo, testamentum ultimum voluntatemque ultimam infrascriptam nostram fecimus condidimus expressimus et descripsimus describimusque presentibus Imprimis fassi sumus et fatemur nos ordine et communione Sacrosancte Matris Ecclesiae fideique, Romanae morituros propterea que contritione et devotione debitis Sacramenta Confessionis Eucharistiae et Sacri Olei Sumsimus et Sumimus spiritualiter nobisque semper et praesertim dum hinc qui modo nobis inest vitae spiritum DEUS qui illum corpori infuderat, reposceret dari et procurari petijmus. Quem quidem vitae spiritum

Vardan Viešpaties Amen. Amžinai dalykų atminčiai. Aleksandras, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Skelbiame visiems ir kiekvienam, norėsiančiam su šiuo raštu susipažinti. Kad mes mūsų senatorių ir žemiau surašytųjų liudytojų akivaizdoje, nors ir esame kūnu nusilpę, tačiau su sąmone ir sveiko proto, iš anksto rūpindamiesi, kad mirties galios, kurios valdžiai pagal gyvybės ir laikinumo neišvengiamus dėsnius paklūsta visa, kas sukurta, netikėtai iš šio mirties patalo ir laikinosios Didenybės šlovės nebūtume paimti, ir trokšdami, taip, kaip katalikiškajam karaliui bei aukščiausiajam kunigaikščiui, taip pat ir bet kuriam mirtingajam krikščioniui derėtų, paskutiniais mūsų karališkais nurodymais tiek siela, tiek kilnojamuoju ir nekilnojamuoju turtu pasirūpinti visomis tinkamesnėmis priemonėmis – teise, nurodymu ir raštu, įsakėme ateityje, po mūsų mirties, išpildyti. Paskutinį testamentą ir paskutinę mūsų žemiau išreikštą valią pateikėme, išdėstėme, išreiškėme ir aprašėme bei šiuo raštu aprašome. Visų pirma pripažinome ir pripažįstame, kad mes mirsime, laikydamiesi tvarkos ir vienybės su šventąja motina Bažnyčia ir Romos tikėjimu, todėl su priklausančiu nuolankumu ir pasišventimu išpažinties, Eucharistijos ir švento patepimo sakramentus priėmėme ir priimame. Ir geidėme, kad mums būtų dvasiškai duoti ir suteikti [sakramentai], kaip visada, juolab dabar, kai Dievas iš

et animam nostram DEO et Salvatori nostro, corpus vero terrae commendamus, cui sepulturam inter olim busta divorum avi Genitoris et germani nostrorum Regum Polonie in Regno nostro designamus. Huius quoque et infrascripte voluntatis ultimae nostrae executorem ac nostrum et Patrimonij nostri in Regno et magno ducatu Lithuaniae universorum et singulorum Thesaurorum auri argenti, bonorum et rerum aliarum universarum bonorumq. mobilium et immobilium nostrorum et presertim in speciali Regestro seu codicillo, sigillo Regni nostri sigillato, per nos descriptorum descriptarumque. Verum unicum immediatum et indubitatum heredem et Successorem creamus et instituimus, videlicet Illustrissimum Principem Dominum Sigismundum DEI gratia Regem Poloniae, Majoris Glogovie, Oppaviae scilicet in slezia ducem, ac eiusdem Superioris et inferioris Sleziae Lusatieq. Capitaneum generalem, germanum nostrum carissimum, dantes ei facultatem omnimodam universa et singula bona mobilia et immobilia et Thesauros, aurum argentum et clenodia resq. alia ad nos pertinen. nobiscum et ubique existentes percipiendi tollendi et levandi de eisque universa et singula debita spiritualia et secularia ac familiarium nostrorum, salaria pro nobis dissolvendi et omnimodo pro salute nostra al-s sic ut ex virtute et caritate fraterna salutarius censuerit et arbitratus fuerit disponendi. Cui quemadm. domino Duci Sigismundo fratri et Heredi Successorique nostro et speciali voluntatis ultimae executori ac cunctis Regni et Magniducatus Lithuaniae nostrorum prelatis et consiliarijs Illustrissimam Principem Dominam Elenam magnam Ducem Lithuaniae Russiae Samogitiae et coniugem nostram eiusque actiones et iustitias in protection. singulariter comendamus et committimus. Volentes decernen-que quod sicut in vita nostra patrocinia defensionis et conservationis habere consveverat ex nobis sic nobis e vita decedentibus in debitis veneratione et

čia dar rusenančios gyvybės dvasios, kurią anksčiau kūnui suteikė, pareikalavo atgal. Tą gyvasties dvasią ir sielą Dievui ir mūsų Gelbėtojui, o kūną žemei patikime, kurį nurodome palaidoti mūsų karalystėje šalia dieviškųjų senelio, tėvo ir brolio, mūsų Lenkijos karalių, kapų. Šios ir taip pat žemiau aprašytos paskutinės mūsų valios karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vykdytoju bei mūsų ir mūsų tėvonijos visų ir atskirų turtų: aukso, sidabro, gėrybių ir visų kitų dalykų, bei kilnojamojo ir nekilnojamojo mūsų turto, ypač to, kurį specialiame registre ar kodicile, mūsų karalystės antspaudu užantspauduotame, mes surašėme, iš tikrųjų vieninteliu, tiesioginiu ir neabejotinu paveldėtoju ir įpėdiniu renkame ir paskiriame, žinoma, šviesiausiąjį kunigaikštį poną Žygimantą, Dievo malone Lenkijos karalių, Didžiojo Glogovo, Opavo Silezijoje kunigaikštį ir tos pačios aukštutinės ir žemutinės Silezijos bei Luzatijos vyriausiąjį seniūną, mūsų brangiausiąjį brolį, suteikdami jam visą valdžią, visą sykiu ir atskirai kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą ir iždą (*thesauros*), auksą, sidabrą, brangenybes ir visus kitus turtus, mums priklausančius, prie mūsų ar kur nors kitur esančius, perimti, paimti ar iš jų išimti visoms ir pavienėms, dvasinėms ir pasaulietinėms reikmėms, ir mūsų tarnams už mus algas išmokėti ir visokiais būdais vardan mūsų išganymo taip, kaip iš dorybingumo ir broliškos meilės nutars ir nuspręs, paskirstyti. Šiam ponui kunigaikščiui Žygimantui, broliui ir paveldėtojui, mūsų įpėdiniui ir ypatingosios paskutinės valios vykdytojui bei visiems karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prelatams ir teisėjams atskirai (*specialiter*) perduodame ir patikime šviesiausiąją kunigaikštienę ir mūsų žmoną ponią Eleną, didžiąją Lietuvos, Rusios, Žemaitijos kunigaikštienę, jos veiksmų bei teisių globą (*protectio*). Norime ir nusprendžiame, kad, kaip mums gyvenant buvo įpratusi turėti mūsų gynimo

honore ejsdemque favore Patrocinio atque tutela ac in iuribus indultibus et iustitia suis per eosdem Dominum germanum Consiliariosque nostros conservari debeat ad ultima vitae suae tempora. Quae omnia et singula premissa in praesens testamentum ultimamque voluntatem nostram redigimus inscribimus et ordinamus volen. et decernentes esse firma et valida temporibus perpetuo duraturis tenore presentium mediante eaque ut robur habeant perhenne ac in fidem et testimonium presentium sigilli nostri subappensione communiri fecimus. Actum et datum in Oppido et Castro nostro Lida feria sexta in vigilia Sancti Jacobi Apostoli Anno Domini Millesimo quingentesimo sexto Regni nostri anno quinto Praesentibus ibidem Reverendo in Christo Patre Domino Alberto Episcopo Vilnen. ac Magnificis venerabilibus Generosis et Nobilibus Nicolao Mykolayowicz Palatino Troczen. Stanislao Janowicz Castellano Troczen. et Capitaneo Samogithiae Johanne de Laszko Ecclesiae Gneznen. et Regni nostri Cancellario Johanne Jurgiewicz de Zabrzezye Supremo Mareschalco Stanislao Kischka campiductore Magniducatus nostri, Duce Michaele Lwowicz Hlynski Marschalco Curiae nostrae Lithuaniae Johanne Mykolaiowicz P a l a t-inide Vilnen. Stanislao Janowicz de Zabrzezye Mathia de błonie Canonico Gneznensi Phisico nostro Stanislao Mylanowski Thezaurario Curiae Regni Petro Narbutowicz Succamerario Curiae Magni ducatus nostri Martino Wolski aulico nostro et alijs pluribus Consiliarijs et Aulicis nostris at praemissa specialiter ascitis testibus sincere et fidelibus dilectis.

ir išlaikymo globą, taip mums pasitraukiant iš gyvenimo, tie patys ponas brolis ir tarėjai privalo išsaugoti jai priklausančią pagarbą ir garbę, tos pačios galios globą ir taip pat įstatymų apsaugą ir teisę iki pat paskutinės jos gyvenimo dienos. Visa tai ir kiekviena, atskirai suminėta, į dabartinį testamentą, paskutiniąją mūsų valią, įtraukiame, įrašome, išdėstome; norime ir įsakome, kad visais laikais jis būtų tvirtas ir nepakeistas, minėto turinio, kad amžiams išliktų savo galioje, ir jo patikimumui patvirtinti prikabinome mūsų antspaudą. Atlikta ir duota Lydos mieste, mūsų pilyje, penktadienį, Šv. Jokūbo, apaštalo, šventės išvakarėse, tūkstantis penki šimtai šeštaisiais Viešpaties metais, mūsų karaliavimo penktaisiais. Ten pat dalyvaujant Vilniaus vyskupui didžiai gerbiamam Kristuje tėvui ponui Albertui ir didingiesiems, garbingiesiems, prakilniesiems ir kilmingiesiems – Trakų vaivadai Mikalojui Mikolajevičiui, Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Janavičiui, Gniezno bažnyčios ir mūsų karalystės kancleriui Jonui iš Lasko (Laszko), didžiajam maršalkai Jonui Jurgevičiui iš Zabrežjės, mūsų Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonui Stanislovui Kiškai, mūsų Lietuvos rūmų maršalkai kunigaikščiui Mykolui Lvovičiui Glinskiui, Vilniaus vaivada Jonui Mikolajevičiui, Stanislovui Janavičiui iš Zabrežjės, mūsų gydytojui, Gniezno kanauninkui Motiejui iš Blonių, karalystės rūmų iždininkui Stanislovui Milanovskiui, mūsų Didžiosios Kunigaikštystės rūmų pakamariui ir Petrui Narbutavičiui, mūsų dvariškiui Martynui Volskiui ir daugeliui kitų mūsų tarėjų ir rūmininkų, specialiai pakviestų liudininkų, nuoširdžiai ištikimų ir mums mielų.

LENKIJOS KARALIUS ŽYGIMANTAS
VARMĖS KANAUNINKUI ANDRIUI KOPERNIKUI
1514 METAI

(Iš Dogelio rankraščių prie Lenkijos karalystės ir LDK diplomatinio kodekso buv. Vilniaus universiteto bibliotekoje)

Quum Jure Nostro postposito difficultatibusque futuris fomitem subducentes petenti Capitulo Ecclesiae Varmiensis concessimus ut electio quam nobis non salutatis fecerunt de R-ndo in X-to Patre D-no Fabiano moderno Varmiensi Episcopo valida haberetur, nonnullos articulos conferimus quibus cautum est, quomodo in futurum vacante Sede Episcopus eligi sine Nostra nostrorumque successorum adversus Capitulum controversia deberet, ne inde postea tale aliquid excitari possit, quod statum ejus Ecclesiae cujus nos patronus sumus offenderet, volentesque ut ejusmodi compositio in articulos redacta de Sacrosanctae Sedis Apostolicae assensu rata atque firma fieret, fecimus impetrare a S-smo D-no Nostro confirmationem. Nonnulli vero Canonici Ecclesiae Varmiensis in Urbe agentes nescimus qua temeritate impedimentum cum lenitate nostra objecerunt, ne hoc negotium a Sede Apostolica approbaretur, cum quibus uti intelleximus et tu sentias, quamobrem Mandatum dudum denegaveris ut tuus quoque assensus ad ejusmodi confirmationem obtinendam non accederet. Miramur itaque tuum ausum quum paulo ante Litteris nostris et nostra authoritate in Tua necessitate Te relevavimus. Displicet nobis haec ista Tua factioni illi quae Romae est adhaerentia et toleratu Nostro difficilior reddetur, ubi non resipueris. Mandamus igitur Tibi ut resipiscas et nolis Tua temeritate Nostram clementiam quam in statum Ecclesiae istius gerimus lacessere. In quod nequaquam multum transire vellemus. Vilnae 6 Maii. AD. 1514.

Po to, kai, neprisilaikydami mūsų teisės, [bet] užkirsdami kelią būsimiems sunkumams, sutikome su Varmės bažnyčios kapitulos prašymu pripažinti galiojančiu be mūsų pritarimo įvykusį didžiai gerbiamo Kristuje pono Fabijono paskyrimą dabartiniu Varmės vyskupu, pateikiame kai kuriuos artikulus, kuriais numatoma, kad ateityje kokiu nors būdu esant vakuojančiai vietai, vyskupas privalo būti išrinktas be mūsų ir mūsų įpėdinių nesutarimų su kapitula. Norėdami, kad vėliau čia negalėtų įvykti kas nors panašaus, kas pakenktų bažnyčios, kurios globėjas mes esame, padėčiai ir kad tokios rūšies teiginiai, išdėstyti į artikulus, pritarus šventajam Apaštalų Sostui, būtų tvirti ir nekeičiami, nutarėme išrūpinti Šventojo Tėvo patvirtinimą. Bet kai kurie Varmės bažnyčios kanauninkai, būdami Mieste (Romoje), nežinome, kaip išdrįso daryti kliūtis mūsų kilniaširdiškumui [siekdami], kad šis dalykas Apaštalų Sosto nebūtų patvirtintas. Jiems, kaip mes supratome, ir tu pritari; dėl to jau seniai įsakymą ignoravai, kadangi nebuvo tavo sutikimo tokiam patoirtinimui. Stebimės tavo drąsa, nes neseniai mūsų raštu ir autoritetu tau, turinčiam sunkumų, padėjome. Nepatinka mums visas šitas tavo kišimasis į tai, kas vyksta Romoje, ir, jei neatsitokėsi, sunkiau atgausi mūsų malonę. Taigi pavedame tau, kad apsigalvotumei ir nenorėtumei savo lengvabūdiškumu mūsų malonės, kurią teikiame tos bažnyčios statusui, erzinti. Nieku gyvu nenorėtumėme, kad tas ilgai užsitęstų.

Vilniuje, gegužės 6-ą V.M. 1514

KARALIENĖ BONA,
1533 metų spalio mėnesio 23 dieną, 7 indikte,
rusų kalba Vilniuje datuotu laišku, su parašu *Walerijan*
(tikriausiai tai turėjo būti raštininkas) ir prispaustu antspaudu;
antspaude yra Erelis, Vytis bei dvi dalys
itališkosios giminės herbo, aplink įrašas lotyniškai:
BONA Sfor. A... REG1NA POL... [Bona Sforca, ..Lenk...
karalienė....], liepia karališkajam dvariškiui Tuhanovskiui
išnagrinėti karalienės valdinių padarytus nuostolius
Polocko vaivadienei Onai Hlebavičienei jos valdoje Nočioje
ties Klecku

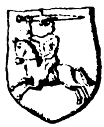
(Iš Radvilų archyvo)

BONA, DIEVO MALONE LENKIJOS KARALIENĖ,
DIDŽIOJI LIETUVOS, RUSIOS, PRŪSIJOS, ŽEMAITIJOS,
MAZOVIJOS IR KITŲ KUNIGAIKŠTIENĖ

Jo Malonybei karaliaus dvariškiui Senkai Tuhanovskiui. Mums skundėsi Polocko vaivadienė ponia Ona Jonienė Hlebavičienė, buvusi Ona Jurjevaitė, esą jos Nočios valdoje, esančioje ties Klecku, buvo padaryta daug nuostolių ir žalos mūsų žmonių Senevlianų, užgrobiant jos žemes, miškus ir pievas ir daugelį kitų dalykų ir, be to, esą tie patys mūsų žmonės, Senevlianai, jai perkasę ir užteršę jos nuosavą kūdrą, kurią ji ten, Nočioje, turėjo, dėl ko jai padaryta nemaža žala, todėl mes, norėdami jai tuo parodyti teisingumą už mūsų valdinių rankomis padarytą žalą, įsakėme į ten išvažiuoti komisarui mūsų dvariškiui kunigaikščiui Timofiejui Puzinai, kad ponia vaivadienė Ona paimtų pati tave savo teisėje ir tu su mūsų komisaru nusiųstu ir bendrai sutaikę

pasakytum, kad turite paklusti teisei, pagal rašytus žemės įstatymus iškeltumėte ir mūsų Pinsko ir Kobrino seniūnui ponui Ivanui Michailovičiui apie tai po kurio laiko praneštumėte ir apie visus tuos nuostolius, ir žemių, miškų ir pievų aukščiau paminėtų grobimą ir ponios Jonienės kūdros perkasimą su mūsų žmonėmis apžiūrėtumėte ir teisingumą ten įvykdytumėte, kaip atrodys teisinga pagal Dievą ir jūsų sąžinę taip, kad nenukentėtų nė viena pusė, kad mums dėl to ponia Ona daugiau nesiskųstų. Rašyta Vilniuje Viešpaties gimimo metais 1533 spalio mėnesio 23 dieną, 7 indikte.

M.P. Valerijonas

ŽYGIMANTO SENOJO RAŠTAS VILNIAUS MAGISTRATUI, RAŠYTAS ANT POPIERIAUS SU PRISPAUSTU ANTSPAUDU 1538 METŲ BALANDŽIO 6-Ą, DĖL VYSKUPO NESIKIŠIMO Į TARNAUJANČIŲJŲ MIESTO JURISDIKCIJOJE TEISES 1533 METAIS

(*Iš Vilniaus kapitulos archyvo rankraščių*)

Sigismundus DEI gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lituaniae, Russiae, totiusq. Prussiae ac Masoviae etc. Dominus et Haeres. Significamus tenore praesentium, quorum interest, vel in futurum quomodolibet interesse poterit universis. Quod cum orta fuisset coram nobis differentia inter Consules, totamq. Communitatem Civitatis nostrae Vilnensis, ab una, et Vnbles Praelatos et Canonicos, totumq. Capitulum Ecclesiae Cathedralis Vilnen. ab altera parte, super iurisdictione, quam Proconsul, Consulesq. suo, et totius Civitatis praefatae, nominibus affirmabant, ipsum Capitulum contra incolas urbis Vilnen., indebite extendere, eosq. de facto et nulliter censuris Ecclesiasticis, ab Ecclesiae et hominum consortio excludere; cum antea non ab alio, quam a R-ndo D-no Episcopo Vilnensi, aut ipsius Vicario, et officiali pro tempore existenti, citari; iudicari et excommunicari fuissent soliti: grave et intollerabile futurum rati, ubi tot iudicibus parere, ab eisq. istius modis affici deberent, praesertim in re mere seculari, et inter seculares exorta et agitata, non a privatis hominibus sed ab officio Civili, propter bonum ordinem in hac urbe instituendum, et conservandum admissa, quaemadmodum praefatum Capitulum Vilnen., non pridem certos homines Vilnen., Civitatis famulos et Officiales, ob receptum a subditis Capituli vinum sublimatum, et panes contra constitutionem minores factos,

Žygimantas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios ir visos Prūsijos bei Mazovijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dabar ar ateityje kokiu nors būdu derės tai žinoti. Kad mus pasiekė žinia apie nesutarimus, kilusius tarp tarėjų ir visos mūsų Vilniaus miesto tarybos – iš vienos pusės, ir garbingųjų prelatų ir kanauninkų bei visos Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos – iš kitos pusės, dėl jurisdikcijos, kurią, kaip savo ir viso minėto miesto vardu tvirtino vaitas ir tarėjai, pati kapitula prieš Vilniaus miesto gyventojus nepagrįstai išplečia ir faktiškai juos [bausdama] negaliojančiomis bausmėmis užkerta kelią bažnyčiai bendrauti su žmonėmis. Kai anksčiau ne kieno nors kito, kaip tik didžiai gerbiamo pono Vilniaus vyskupo ar paties vikaro ir tuo metu einančio pareigas oficijolo paprastai būdavo iškviečiami, teisiami ir ekskomunikuojami, jie manė ateitį būsiant sunkią ir nepakeliamą, kadangi privalo paklusti gausybei teisėjų ir būti jų baudžiami pagal tos [kapitulos] tvarką, ypač esant grynai pasaulietiniams reikalams, iškilusiems ir vykstantiems tarp pasauliečių, kuriuos, kad būtų įvesta ir išsaugota gera tvarka šiame mieste, skirta [tvarkyti] ne privatiems žmonėms, o civilinei įstaigai. Kaip minėtoji kapitula dėl atimtos iš kapitulos valdinių degtinės ir mažesnės, negu nurodyta, iškeptos

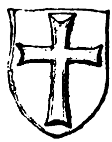
sententijs excommunicationis innodasset. idque contra veterem morem, et privilegia urbi concessa, petentes suo, et Civitatis praefatae nomine ut ab huiusmodi de novo usurpata Capituli iurisdictione liberi, et exempti pronunciarentur. Praelatis et Canonicis suo, et totius Capituli praefati Vilnen. nomine, ad haec res respondentibus, senemini irrogasse, iniuriam cum iure suo dudum ab Episcopis Vilnen. concesso, et tam a sede Aplca quam a Ducibus Lituaniae praedecessoribus nostris, et a nobis confirmatò uterentur, quo ab immemorabili tempore, usque ad hoc tempus Capitulum Vilnense, quando necessitas postulabat utebatur, et ad comprobandam allegationem huiusmodi suam, literas R-mi olim Mathiae Episcopi Vilnen., quibus Capitulo Vilnen. in causis ipsius, et subditorum eius, iurisdictionem etiam cum facultate, censuras Ecclesiasticas fulminandi contulit, et alias quoq. literas Episcoporum Vilnen. dicti Mathiae successorum, tum et apud sedem Aplcam et apud Legatos eius impetratas, et praefatam iurisdictionem, et alia iura, et Statuta Capituli, et Ecclesiae Vilnen. confirmantes, produxerunt, adijcientes non pro re mere seculari commissa, verum pro raptu, et violentia Capitulo Viln., in bonis et subditis ejus ab officialibus, seu famulis Civitatis illata, contra fas, et aequam sibi iurisdictionem, in subditis Ecclesiae vendicantibus, cum hoc neque iure, neque consuetudine tributum est illis censuras Eccl-cas, a Capitulo Vilnen. latas fuisse, cum in subditos Ecclesiae aliquid constituere, aut eos pro excessibus punire, non ad Consules, aut Civitatem Vilnen., sed ad Capitulum Vilnen. et iure, et consvetudine hactenus illibate servata pertineat, et spectet. Et proinde contra violatores huiusmodi iurium consvetudinis, et subditorum Ecclesiasticorum excommunicationum sententias bene, et iuste a Capitulo fuisse latas, et neq. hoc novum esse, cum et aliae quoque Ecclesiae Cathedrales, praesertim vero Cracovien., ad cuius instar haec Vilnen. sit erecta, similibusque iuribus et

duonos formos miesto tarnams ir pareigūnams grasino kalbomis apie ekskomunikaciją, pažeisdama seną paprotį ir miestui duotas privilegijas. Savo ir minėto miesto vardu [tarėjai] reikalavo, kad nuo tos naujai kapitulos pasisavintos jurisdikcijos būtų laisvi ir atleisti. O prelatai ir kanauninkai savo ir visos minėtos Vilniaus kapitulos vardu į tai atsakė, kad jie niekam skriaudos nepadarė, teise, nuo seno Vilniaus vyskupų suteikta ir tiek Apaštalų Sosto, tiek ir Lietuvos kunigaikščių, mūsų pirmtakų ir mūsų pačių patvirtinta, vadovavosi, kuria nuo neatmenamų laikų iki pat šios dienos, kiek tik buvo būtina, naudojosi; ir paremdami šitokį teiginį, pateikė kitados buvusio didžiai gerbiamo Vilniaus vyskupo Motiejaus raštą, kuriuo pačiai kapitulai ir jos valdiniams buvo suteikta jurisdikcija su leidimu taikyti bažnytines cenzūras, ir taip pat kitus minėto Motiejaus įpėdinių, Vilniaus vyskupų raštus, išrūpintus tiek iš Apaštalų Sosto, tiek iš jo legatų, patvirtinančius ir minėtą jurisdikciją, ir kitas teises, ir kapitulos bei Vilniaus bažnyčios statutą, pridurdami, kad prasižengta ne tik dėl pasaulietinių dalykų, bet ir dėl plėšimo ir smurto, miesto pareigūnų ar tarnų įvykdyto Vilniaus kapitulai, jos turtui bei valdiniams. O [vaitas ir tarėjai] nesilaikydami įstatymų pasisavina iš bažnyčios valdinių sau patogią jurisdikciją, [teigdami] esą šitai nei teise, nei papročiais nėra leista, kad jiems Vilniaus kapitula skirtų bažnytines cenzūras, nes ką nors spręsti bažnyčios valdinių atžvilgiu ar juos bausti už nusikaltimus priklauso ne tarėjams ar Vilniaus miestui, o Vilniaus kapitulai ir pagal teisę, ir pagal paprotį, iki šiol tvirtai saugotą. Taigi tokius paprotinės teisės ir bažnyčios valdinių niekintojus teisingai ir teisėtai kapitulos buvo nuspręsta ekskomunikuoti; ir yra pripažinta, kad tai nėra nauja, kadangi tokios yra ir kitos katedrų bažnyčios, konkrečiai Krokuvos, kurios pavyzdžiu yra ši Vilniaus pastatyta, gavusi panašius įstatymus ir privilegijas bei

privilegiis, ac moribus decorata cernatur, simili iurisdictione utatur, petieruntque se et Capitulum suum, circa huiusmodi iura, privilegia, et consvetudinem in iurisdictione praefata conservari, et sententiam excommunicationis, in praefatos Civitatis famulos latam, iuste et legitime emanasse decerni. Nos itaque visis utriusque partis literis, et privilegiis, eisque diligenter expensis, praehabito consilio cum primoribus Magni Ducatus nostri Lituaniae, volentesque jura, immunitates, et privilegia omnibus, ex subditis nostris; sed inprimis sanctissimis Ecclesiis concessa, uti ex iuramento in felici sublimatione nostra praestito, tenemur in debita firmitudine, et auctoritate conservare pronuntiamus, et decrevimus, prout decernimus per praesentes, Capitulum Ecclae Cath. Vilnensis, in causis Ecclesiae, personarumque et subditorum ipsius iurisdictionem cum facultate excommunicandi, ab Episcopis Vilnen. concessam, et per Sedem Aplcam confirmatam, habere, eaque licite uti posse, et debere. Et proinde sententiam excommunicationis, in praefatos famulos Civitatis pro violentia ab iisdem Capitulo latam, bene et legitime fulminatam, et emanatam fuisse; Civibus vero Vilnen., nullam iurisdictionem, in subditos ipsius Capituli, a nobis, aut nostris antecessoribus, tributam esse. Et ideo ipsis, aut eorum famulis, violenter aliquid de domibus subditorum Capituli, accipere non licuisse, neque licere. Verum ne varietas incolarum Civitatis Vilnen., varios Dominos habentium, inducat nimiam deformitatem, et boni ordinis impedimentum, in ipsa urbe; Volumus, ut Consules nostri Vilnen., captato tempore cum omnibus D-nis, subditos in Civitate Vilnen, et in ante urbis habentibus, una conveniant, et tam de panis formula, aut pondere, quam de alijs, ad bonum regimen pertinentibus, communibus votis constituant, et simul omnes, et seorsum, quilibet a suis subditis, quod constitutum communi voto fuerit, observari faciant; itaque ad forum publicum tertia et sexta

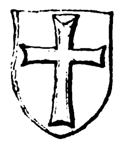
papročius, naudojasi panašia jurisdikcija; ir prašė, kad tos teisės, privilegijos ir papročiai minėtoje jurisdikcijoje jiems ir jų kapitulai būtų išsaugoti, kad ekskomunikacijos sprendimą, skirtą minėtiems miesto tarnams, teisingai ir teisėtai būtų nuspręsta paskelbti. Taigi mes, pamatę [abiejų] pusių raštus ir privilegijas, juos kruopščiai apsvarstę, pasitarę su mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žymiausiais ponais, trokšdami teisių, imunitetų ir privilegijų visiems mūsų valdiniams, bet pirmiausia švenčiausioms bažnyčioms suteiktų, nes to laimingosios mūsų sublimacijos metu duota priesaika esame įpareigoti laikytis ir įsakome tai išsaugoti su tinkamu tvirtumu ir jėga. Nusprendėme ir šiuo raštu nusprendžiame, kad Vilniaus katedros bažnyčios kapitula bažnytinėse jos pačios asmenų ir valdinių bylose jurisdikciją su ekskomunikacijos teise, leistą Vilniaus vyskupų ir patvirtintą Apaštalų Sosto, turėti ir ja laisvai naudotis gali ir privalo. Ir todėl tos pačios kapitulos priimtas sprendimas ekskomunikuoti miesto tarnus už plėšikavimą buvo gerai ir pagal įstatymus mestas ir išplatintas. O Vilniaus gyventojams jokia jurisdikcija pačių kapitulos valdinių atžvilgiu mūsų ar mūsų pirmtakų nėra suteikta. Ir todėl patiems ar jų tarnams smurtu bet ką iš kapitulos valdinių namų imti nebuvo leista ir neleidžiama. Tačiau, kad dėl Vilniaus miesto gyventojų, priklausančių visokiems ponams, įvairumo, nekiltų per didelė suirutė ir netvarka pačiame mieste, norime, kad mūsų Vilniaus tarėjai po kiek laiko su visais ponais, turinčiais Vilniaus mieste ir už jo ribų valdinių, kartu susirinktų ir tiek dėl duonos dydžio bei svorio, tiek dėl kitų dalykų, nuo kurių priklauso gera tvarka, bendrai susitartų ir visi kartu, ir kiekvienas atskirai pasirūpintų, kad to, kas bendru sutarimu buvo nutarta, jų valdiniai laikytųsi. Taip antradieniais ir penktadieniais, be jokio kito rašto ir neprieštaraujant regulai, yra leidžiama kapitulos valdiniams, taip pat

feriis, absque praescripto, et regula liceat, permissumque sit subditis Capituli, etiam de Villis eorum, panes in Civitatem Vilnensem ducere, et vendere, alijs diebus pro Civibus duntaxat liberis manentibus, juribus et privilegijs Civitati Vilnen. concessis salvis remanentibus. Harum quibus sigillum n-rum est subappensum, testimonio literarum. Datum Vilnae vigesima sexta Julii Anno Domini Millesimo Quingentesimo Trigesimo tertio. Praesentibus R-ndis in Chr-o Patribus D-nis Joanne Chojewskì Premislien., Joanne Viln. Episcopis, nec non. Mag-cis g-nosis, Georgio Radiwił Castellano Vilnen., et Mag. Lit. Duc. Curiae Marschalco ac exercituum et Grodnensi summo Capitaneo, Stanislao Alberti Gastold Nowogroden. Mathiae Ochmistrowicz Vitepscen. Palatinis. Iwan Hornostay Thesaurario nostro Mag. Duc. Litu-ae, ac alijs quam plurimis circa praemissa testibus. SIGISMUNDUS Rex.

iš jų kaimų, gabenti duoną į Vilniaus miestą, į viešąjį turgų ir parduoti, o kitos dienos, nepažeidžiant duotų Vilniaus miestui teisių ir privilegijų, lieka laisvos vien tik piliečiams. Šio rašto patikimumui mūsų antspaudas yra prikabintas. Duota Vilniuje, liepos dvidešimt šeštąją, tūkstantis penki šimtai trisdešimt trečiaisiais Viešpaties metais. Dalyvaujant didžiai gerbiamiems Kristuje tėvams ponams Pšemislio vyskupui Jonui Chojevskiui, Vilniaus vyskupui Jonui, prakilniesiems ir garbingiesiems Vilniaus kaštelionui ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų bei kariuomenės maršalkai, taip pat vyriausiajam Gardino seniūnui Jurgiui Radvilai, Naugarduko vaivadai Albertui Goštautui, Vitebsko vaivadai Motiejui Ochmistrovičiui, mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininkui Ivanui Hornostajui ir daugeliui kitų liudininkų.

Karalius ŽYGIMANTAS

ŠVIESIAUSIOJO KARALIAUS ŽYGIMANTO SENOJO PRIVILEGIJA

DĖL TEISĖS RINKTI MUITĄ IŠ PRAEIVIŲ TILTU PER VILIJOS UPĘ SUTEIKIMO PIRMIAUSIA ULRIKUI HOZIJUI, PASKUI ŠVENČIAUSIOSIOS TREJYBĖS PRIEGLAUDAI (ŠPITOLEI), IŠLEISTA 1536 METŲ RUGPJŪČIO 6 DIENĄ LOTYNŲ KALBA

(*Išrašo iš magistrato knygų vertimas*)

Viešpaties vardu Amen. Amžinai dalykų atminčiai, garsūs karalių ir kunigaikščių darbai, kurie būna sumanyti žmonių giminės naudos padidinimui ir išplėtimui, yra laikomi verti nemirtingumo, kad jų pavyzdžio paakinti dėkingi palikuonys siektų atlikti panašių arba dar didesnių darbų. Tie darbai, jeigu nebuvo raštu užrašyti, lengvai žmonių atmintyje pražūna. Dėl to mes, Žygimantas, Dievo malone Lenkijos karalius, Didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos ir t. t. kunigaikštis, valdovas ir paveldėtojas. Šiuo raštu skelbiame visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, tiek dabar esantiems, tiek ateityje būsiantiems, kuriuos žinia apie jį pasieks. Kai mes ankstesniais metais svarstėme mūsų LDK valdinių, o ir kitų žmonių sunkumus, išlaidas ir nepatogumus, kuriuos perkėloje per Vilijos upę prie mūsų Vilniaus miesto patirdavę, besikeliant per tą upę nukentėdavę jų daiktai. Apmąstydami, kaip mūsų pavaldiniai galėtų išvengti šių nepatogumų, sumanėme per tą upę pastatydinti tvirtą tiltą, dėl ko mus anksčiau ragino ir garbingasis Ulrikas Hozijus, mūsų Vil-

niaus pilies viršininkas, todėl mes nusprendėme, kad tai reikalingas dalykas, ir trokšdami tai įgyvendinti, gerai pažindami ir deramai įvertindami šio garbingo Ulriko Hozijaus dorumą ir sąžiningumą, pavedėme jam, kad jis tą tiltą per Vilijos upę prie mūsų Vilniaus miesto nutiestų ir pastatytų, kiek įmanoma, ir kaip jam atrodytų, kuo tvirtesnį savo lėšomis ir išlaidomis pagal žemiau aprašytas sąlygas ir taisykles, būtent: kad pastačius ir atidarius žadėtąjį tiltą, per kurį važiuojantys žmonės patogiai ten ir atgal galėtų vykti, tam pačiam Ulrikui Hozijui, mūsų įstatymu ir leidimu, leista laisvai ir teisėtai rinkti ir reikalauti muitų arba mokestį nuo praeivių žemiau aprašytu būdu, tai yra, nuo vieno vežimo malkų ar šiaudų, šieno ir bet kokios rūšies javų, kaip ir kitų produktų, kuriuos kas nors vežtų parduoti vienu arkliu – denaras arba obolas; nuo vieno saiko arba statinės druskos – vienas obolas, nuo vieno prikrauto prekių vežimo, traukiamo arklio, – 3 denarai arba obolai; nuo vieno dvikinkio briko, prikrauto prekių, – penki denarai arba obolai; nuo kiekvieno jaučio ir karvės, kaip ir nuo viso to, kas už upės būtų vedamas ar varomas parduoti, – vienas denaras arba obolas. Nuo vienos krūvos molio plytoms daryti – dvidešimt grašių. Nuo šio muito arba mokesčio minėtam Ulrikui Hozijui leidome visas lėšas ir išlaidas, kokias patyrė statydamas tiltą per upę, rinkti ir padengti tol, kol jam nesugrįš visas jo įdėtas kapitalas. O kai susigrąžins savo lėšas ir išlaidas, skirtas tilto statybai, per minėtą muitą arba mokestį, davėme jam pavedimą žodžiu, kad tolesnes pajamas ir pinigus, iš to muito nuo minėto tilto gautus ir surinktus viršum savo padarytų išlaidų, jis nukreiptų statyti prieglaudos namams vargšams ir pasiligojusiems žmonėms prie Šv. Dominyko ordino brolių pamokslininkų vienuolyno, esančio prie Šv. Dvasios bažnyčios, kur minėtame mūsų mieste Vilniuje galėtų būti apgyvendinti ir pamaitinti bei prižiūrėti. Šis garbingasis Ulrikas Hozijus,

patenkindamas mūsų valią ir įsakymą, tokį tiltą per minėtą Vilijos upę prie mūsų Vilniaus miesto didelėmis lėšomis ir išlaidomis labai greitai ir rūpestingai susiruošė, pastatė ilgam amžiui, kiek buvo įmanoma, sutvirtino ir muitą arba tilto mokestį pagal mūsų aukščiau išdėstytą potvarkį nustatydamas, nuo jo pinigus, kuriuos jis išleido minėto tilto statybai, bėgant laikui išskaičiavo ir susigrąžino. Pagaliau šį darbą pabaigęs ir ištobulinęs, mūsų valia ir nurodymu, ėmėsi kito objekto – minėtos prieglaudos prie brolių pamokslininkų [dominikonų] vienuolyno. Jos statybą prieš tai buvo pradėjęs, norėjo užbaigti ir jau nemažą jos dalį išmūrijęs buvo, bet pirmiau negu užbaigti įstengė, kaip paprastai atsitinka žmonėms, atsisveikino su šiuo pasauliu. Mes į jo vietą garbingąjį Joną Hozijų, minėtojo Ulriko sūnų, paskyrėme: jis, būdamas ištikimas doros ir tėvo pasekėjas, kaip įvairias kitas mūsų jam patikėtas pareigas, taip pat ir šį muito mokesčio rinkimą ištikimai vykdydamas, gerai mums užsirekomendavo, taip pat ir, mūsų valia bei paliepimu, taisydamas tą patį tiltą, kurį praėjusį pavasarį didelės vandens ir ledų sangrūdos sugadino ir sulaužė, parodė savo uolumą, tiltui suteikdamas pirmykštį tvirtumą ir pritaikydamas jį žmonėms naudotis, iš anksto surinkęs šiek tiek pinigų iš ano muito ir tikėdamasis iš jo tolesnių pajamų. Taigi mes, pageidaudami, kad šis tiltas taip visiems būsimiems laikams ir tuo atveju, ar dėl kokio priešo užpuolimo, bėgant laikui, arba dėl galingo vandens protrūkio pakenktas, vėl galėtų būti atstatytas ir pataisytas, minėtą muitą arba mokestį, aukščiau aprašytą, kurį minėti Ulrikas Hozijus ir jo sūnus Jonas mūsų aukščiau įvardintu sprendimu ir valia rinko, tikra mūsų žinia ir karališkąja valia nusprendėme skirti tam pačiam tiltui ir šiuo mūsų raštu patvirtiname, kad žmonės su savo daiktais ir prekėmis per jį pereinantys, pagal mūsų nurodymą, aukščiau pareikštą, privalo mokėti. Tie, kuriuos minėtas garbingasis Jonas Hozijus

šioms pareigoms išrinks ir paskirs, turės galią tą muitą, arba mokestį, rinkti. O kad toks tilto muitas, mūsų aukščiau nustatytas, teiktų gausesnius pelnus ir pajamas išlaikyti toms įstaigoms, kurioms juos paskyrėme, kaip aukščiau aprašytame mūsų įstatyme pareikšta, nusprendėme, kad reikia visiems laikams uždrausti ir uždraudžiame atimdami visas valdas iš visų ir kiekvieno atskirai: vaivadų, kaštelionų, seniūnų bei kitų valdininkų ir mūsų valdinių, bet kurio laipsnio, garbės ir vertės esantiems, kad nė vienas jų arba kas su jais susijęs ar bendrai, ar atskirai kito tilto, be šio, per tą pačią Vilijos upę, kur kitur statyti ir tiesti nesiimtų mūsų aprašytoje vietoje, tai yra, pradedant nuo Bistryčios miestelio aukštupyje iki kito mūsų Kernavės miestelio einant žemyn, kad tarp tų miestelių joks kitas tiltas, be šio Vilniaus tilto, negali būti statomas ir tiesiamas dėl nuostolio minėtam tilto muitui. Nederėtų, be to, atsižvelgiant į šį mūsų draudimą ir užgynimą, niekam iš mūsų valdinių per tą pačią upę kitose vietose statyti mažų tiltelių, vadinamų *jazais*, pradedant nuo mūsų Nemenčinės dvaro iki minėto mūsų Kernavės miestelio, pagal mūsų nuožiūrą atimant turtą ir kitas bausmes skiriant. Taip pat norime uždrausti ir uždraudžiame bei užginame perkėlimus, vadinamus plaustais, per tą pačią Vilijos upę, kad nė vienas iš mūsų pareigūnų ir valdinių jų naudoti negali tarp Verkių kaimo prie Vilniaus vyskupijos ir Panerių kaimo, Vilniaus bažnyčios kapitulai priklausančių, aukštyn nei žemyn dėl pakenkimo tam pačiam mūsų nustatytam muitui, su bausmėmis, aukščiau mūsų nurodytomis. O kadangi mes, kaip anksčiau tvirtinome, skatinami gailesčio mūsų pavaldiniams, minėtą tiltą pastatyti ir nutiesti įsakėme, taipgi ir jo muitą, arba mokestį, skirtą jam taisyti bei neturtingų ligotų žmonių naudai jau seniai mintyse paskyrėme. Tad norėdami tokį mūsų valios sprendimą pagaliau įgyvendinti ir vargą tų, kurie prašo išmaldos, palengvinti, pavedėme kai kuriems mūsų tarėjams,

kad prie Šv. Dvasios esančią prieglaudą, kurią minėtasis Ulrikas Hozijus pradėjo mūryti, atnaujintų ir apžiūrėtų, kaip ją būtų galima pabaigti, kokią miesto teritoriją ir erdvę apibrėžti, galutinai drauge su minėto vienuolyno tėvais susitartų: jie, vykdydami mūsų pavedimą, mums pranešė, kad su tais pačiais Šv. Dvasios vienuolyno tėvais reikalai taip susiklostė, kad apžiūrėjo tinkamą vietą, kurioje prieglaudą ir kitus pagalbinius jos pastatus būtų galima patogiai pastatyti. Šitaip jie nužymėjo ir apibrėžė: pradedant nuo įėjimo arba vartų į prieglaudos namus, esančių iš gatvės priešais šv. Dvasios bažnyčios kapinių vartus, nuo tų vartų prasidedančia riba, į ilgį besitęsiančia įstrižai prieglaudos sklypo iki Petro Puzdravičiaus ir Povilo Piestavičiaus, piliečių, Maloningiausiojo Vilniaus vyskupo valdinių, namo galo, per šimtą arba 34 uolektis. Į plotį nuo prieglaudos bažnyčios sklypo į viršų to paties sklypo per 20 arba 7 uolektis. Žemiau to sklypo prie Petro Puzdravičiaus namo ir daržo iki Povilo Piestavičiaus namo galo – 60 sprindžių arba 20 uolekčių. Jos ilgis iki Puzdravičiaus daržo galo, prie Stepono, mūsų trimitininko, poilsio sodo į viršų apima 36 arba 12 uolekčių. Taip pat minėti prieglaudos namai privalo turėti du įėjimus, tai yra, vieną iš tos pusės, kur eina į to paties vienuolyno Šv. Dvasios bažnyčią, kitą – iš šono, kur išeina į Šv. Dvasios gatvę. Tad tokiai prieglaudai ir joje gyvenantiems vargšams mes karališkąja malone nusprendėme jų naudai minėtą tilto mokestį visiems laikams atiduoti, dovanoti, paskirti ir užrašyti. Taip pat atiduodame, dovanojame, skiriame ir užrašome pagal žemiau išvardintas tokias sąlygas ir formas, tokiu būdu. Kol minėtai prieglaudai reikės lėšų iškilti ir beveik viską pastatyti, aukščiau paminėtas garbingasis Jonas Hozijus, kurį to paties tilto prokuratoriumi ir provizoriumi skiriame, tilto muitą, kurį jo, kaip minėtos prieglaudos provizoriaus žiniai, pavedėme, kaip ir visus pelnus bei pajamas ir aukas, kurias Kristuje susivie-

niję tikintieji arba jau padarė, arba dar gali ateityje padaryti, visuomet priims ir rinks, ir iš šio tilto pajamų minėta prieglauda su visais pastatais, skirtais jos poreikiams, bus pastatyta ir įrengta, kad joje galėtų vargšai ir ligoniai žmonės, priimti ir apgyvendinti, patogiai gyventi. Visa tai šiuo mūsų dabartiniu raštu taip pat pavedame jo įžvalgumui ir sąžiningumui. Paskui, kai minėtą prieglaudą pastatys ir tinkamai įrengs, tuojau pat dalį to paties tilto mokesčio, mūsų užrašyto minėtai prieglaudai, visiems būsimiems laikams tegu nukreips ir atiduos maistui, drabužiams, vaistams bei kitoms toje prieglaudoje esančių ligonių reikmėms. Taip pat ir kiti jo paveldėtojai, kuriuos į šias pareigas ir administravimą ar mes patys, ar mūsų įpėdiniai paskirs, privalės amžinai visais laikais nukreipti ir atiduoti, kaip ir tai, kad minėtasis Jonas Hozijus ir jo minėti palikuonys tam tikrą minėto tilto mokesčio dalį kiekvienais metais bus griežtai įpareigoti skirti ir išsaugoti minėtam tiltui remontuoti ir atnaujinti bei prieglaudai, kai tik to reikės, skubiai būtų galima nukreipti. Šv. sakramentų dalijimas ir rūpinimasis vargšais ir kitais žmonėmis, laikinai gyvenančiais minėtoje prieglaudoje, bus privalomas ir priklausys minėto Šv. Dvasios vienuolyno vyresniajam ir broliams, taigi jie įpareigojami visam laikui ten laikyti šv. Mišias, klausyti išpažinčių ir dalinti švenčiausiąją Viešpaties Kūno komuniją prieglaudos gyventojams. Taip pat jie yra įpareigojami paklusniai užimti vietą, kurioje prieš tai prieglauda buvo įrengta, ir įpareigojami dėl panaikinto tos pačios prieglaudos klebono titulo, kurį sau prisiėmė. O kad tvarka ir rūpinimasis tiek šios prieglaudos statyba, tiek jos aprūpinimu, taip pat ir priežiūra bei joje esančių vargšų valdymas ištikimai ir deramai būtų išlaikomas, globą ir vadovavimą minėtos administracijos šviesiausiajam Kristuje tėvui Vilniaus vyskupui, dabar ir vėliau būsiančiam, taip pat ir Vilniaus kapitulai nusprendėme patikėti ir patikime, kad

jie visiškai rūpintųsi geru tos pačios prieglaudos valdymu bei administravimu bei jai skirtomis pajamomis. Dėl to taip pat norime ir šiuo mūsų raštu patvirtiname, kad minėtasis Jonas Hozijus ir jo įpėdiniai, tvarkantys muitą, arba mokestį tiek tilto, tiek prieglaudos, laikinai mūsų skiriami prieš minėtąjį Jo šv. atm. kun. Vilniaus vyskupą, du prelatus bei kanauninkus, jo įpareigotus arba jam nesant, kapitulos išrinktus, kasmet kiekvienų metų pabaigoje visų ir atskirų minėtai prieglaudai ir tiltui priklausančių pajamų ir išlaidų ataskaitą duoti ir gauti iš jų patvirtinimą, įpareigojami dabartinio rašto galia, kurio patvirtinimui ir tikrumui yra uždėtas mūsų antspaudas. Tai įvyko ir duota Vilniuje Viešpaties gimimo 1536 metų rugpjūčio 6 dieną, mūsų karaliavimo 3-iaisiais metais.

Karalius ŽYGIMANTAS

Prikabintas LDK antspaudas

Šios privilegijos ištrauka iš garbingojo magistrato ir Vilniaus miesto knygos, vykstant ribų komisijos teismams tarp jo did. pono Goreckio, Lydos pav. iždininko, ir garb. Vilniaus miesto iš LDK asesorių, paskirtų gerb. Vilniaus magistrato, išrašyta teisme reikalaujančiai pusei 1786 metų rugpjūčio 19 dieną, išduota su Kauno pav. pakamario tarnybiniu antspaudu.

(L.S.)

Sutikrinta su knyga. Tomas Umiastovskis,
Ašmenos pav. žemės ir ribų komisijos
sekretorius

Liudiju atitikimą su lotynišku originalu.

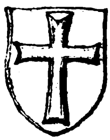
kun. Juzefas Bohdanovičius
Prieglaudų vyresnysis

ĮSAKYMAS
KAI KURIEMS RUSŲ SENIŪNAMS SUSILAIKYTI NUO JAVŲ PLUKDYMO BUGO UPE
1557 METAI

(Iš Dogelio rankraščių buv. Vilniaus universiteto bibl.)

Sigismundus Augustus DEI gratia Rex Poloniae etc. Generose Fidelis dilecte. Ediximus in Magno Ducatu Lithuaniae, propter magnam rei frumentariae inopiam, et pene ingravescentem famem, ne a quoquam frumentum ullo flumine, hoc ineunte anno demittatur, aut exportetur: et si a quopiam forte tentatum id fuerit, praecepimus Praefectis nostris, et in Brzeszcze, et in aliis locis: ut transitu prohibeatur, ac detineatur. Quoniam vero maxima vis frumenti per fluvium Bug demitti solet, ne forte permixtis frumentis error aliquis accidat, et praetextu frumentorum, tanquam ex terris Russiae Bugo flumine demissorum, edicto, et voluntati nostrae in Lithuania fraus fiat, Fidelitatem tuam ea de re certiorem facimus, ut illa quoque a demissione frumenti per flumen Bug abstineat, atque id omnibus publice denuntiari voce Praeconis curet. Sic enim est statutum omnino a nobis, ut nihil prorsus frumenti hoc insequente anno ex Lithuania propter sustentandam vitam inopum hominum evehi patiamur. Secus itaque pro gratia nostra ne fecerit. Datt. Vilnae Ultima Novembris, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo. Regni nostro XXVIII.

Ex commissione Sacrae Regiae Majestatis propria.

Eodem quoque exemplo per Zawyczki Cubicularium Quinta die Decembris datae sunt literae ad infra scriptos Capitaneos: Belzensem, Buscensem, Chelmensem, Crasnostaviensem, Graboviecensem, Hrodlensem, Lubomliensem, *etc.*

Žygimantas Augustas, Dievo malone Lenkijos karalius ir t. t. Kilniai ir nuoširdžiai ištikimas. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išleidome įsaką, draudžiantį dėl didelio javų trūkumo ir gresiančio bado šiais metais kokia nors upe išgabenti ar eksportuoti javus. Ir jei kas nors netikėtai pabandytų tai padaryti, mūsų prefektams ir Brastoje, ir kitose vietose įsakome tranzitą uždrausti ir sustabdyti. O kadangi paprastai daug svetimų javų Bugo upe yra gabenama, kad, netyčia susimaišius javams, neįvyktų kokia klaida ir, pasinaudojant tais javais, kurie iš Rusios žemių Bugo upe yra plukdomi, kaip priedanga, nebūtų apgaule išvengta mūsų įsako ir valios, apie šį reikalą tavo Ištikimybei pranešame, kad tavo Ištikimybė taip pat javų plukdymą Bugo upe sustabdytų ir pasirūpintų tai visiems viešai per pasiuntinį paskelbti. Taigi taip yra mūsų nutarta: rūpindamiesi neturtingų žmonių gyvenimu, jokių javų iš Lietuvos šiais metais neleidžiame išvežti. Kitaip neteks mūsų malonės. Duota Vilniuje paskutinę lapkričio dieną, tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt septintaisiais Viešpaties metais. Mūsų karaliavimo XXVIII.

Su šventosios karališkosios Didenybės įgaliojimu savo ranka.

Gruodžio penktąją dieną tokie pat raštai rūmininko Zavičkos įteikti žemiau suminėtiems seniūnams: Belsko, Brastos, Kulmo, Krasnostavų, Graboveco, Horodlės, Liubomlės.

ŽYGIMANTO SENOJO PRIVILEGIJA,
PIRMĄJĄ DIENĄ PO ŽENGIMO Į DANGŲ ŠVENTĖS SURAŠYTA, KAD PASAULIETINĖ VALDŽIA NESIKIŠTŲ Į DVASINĖS VALDŽIOS REIKALUS IR KAD VYSKUPAI SPRĘSTŲ BYLAS DĖL SANTUOKŲ
1542 METAI

(*Iš Vilniaus kapitulos archyvo*)

Sigismundus DEI gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, etc. Dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis. Quod cum audissemus querelas Reverendo in Christo Patris, Domini Pauli Episcopi Vilnen., et Ducis Olszanen., syncere nobis dilecti, de indignitate, qua in hoc Ducatu Magno Clerus ejus afficitur, cum aliis in rebus multis, tum in perferenda seculari iurisdictione, quam in omnes Episcopales, quoties de finibus bonorum est controversia, Jus saeculare per ministros iudiciorum, quos Dzieckie vocant, exercet, cum Consiliarijs nostris id dispiciendum suscepimus. Quando quidem Sacerdotum Ordo non olim solum apud maiores nostros, a quibus christianam religionem accepimus, verum etiam nunc apud omnes externas nationes, quae catholicam profitentur Ecclesiam in eo honore est situs, ut nullam saecularem iurisdictionem agnosceret, sed ipse suis iuribus, suis institutis regeretur. Indignum et nos sumus arbitrati, ut qui intemeratam religionem catholicam, hactenus sancte conservavimus, pateremur in ditionibus, et dominiis nostris, Sacerdotes DEI ministros obiectos, et expositos esse iurisdictioni saeculari Itaque placuit nobis, et Consiliariis nostris, ut ordo

IV KNYGA

Žygimantas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos kunigaikštis ir t. t. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dera žinoti, kad išgirdome didžiai gerbiamo Kristuje tėvo pono Povilo, Vilniaus vyskupo ir Alšėnų kunigaikščio, nuoširdžiai mums mielo, nusiskundimus dėl neteisybės, kurią jo dvasininkija patiria Didžiojoje Kunigaikštystėje kaip dėl daugelio kitų dalykų, taip ir kentėdama dėl pasaulietinės jurisdikcijos, kurią pasaulietinė teisė taiko per teisėjų padėjėjus, vadinamus „diečkais", visose vyskupijose, kai tik kyla ginčas dėl nuosavybės ribų. Tai su mūsų tarėjais ėmėmės apsvarstyti, juolab kad kunigų luomas ne tik mūsų protėvių, iš kurių krikščioniškąjį tikėjimą perėmėme, laikais, bet ir dabar visose kitose tautose, pripažįstančiose katalikų Bažnyčią, yra atokioje pagarboje, jog nepažįsta jokios pasaulietinės jurisdikcijos, bet pats sava teise ir įstatymais vadovaujasi. Ir mes, kurie iki šiol šventai saugojome tikėjimo tvirtumą, manome, jog mums nevalia pakęsti, kad Dievo tarnai kunigai būtų pavaldūs ir priklausytų pasaulietinei jurisdikcijai. Taigi mes ir mūsų tarėjai norime, kad dvasiškių luomas visose kitose bylose, išskyrus sienų bylas, naudotųsi

spiritualium in omnibus aliis causis, praeter causas de finibus bonorum inciden., secundum iura, et privilegia a maioribus nostris, et a nobis illis data in hoc Ducatu nostro per omnia conservetur, et manu teneatur, sitque ab omni iurisdictione seculari liber et immunis, uti latius Jura et privilegia spiritualium, coram nobis demonstrata describunt, quae per praesentes confirmamus et in robore conservamus. Quod autem ad limitum et finium controversias, seu differentias pertinet, non prorsus exceptos esse a Judicio saeculari, spirituales homines volumus, sed tamen nolumus, ut saeculares in hoc, et alio quovis genere controversiae, opera ministrorum istorum Dzieckich, adversus spirituales utantur, sed ut in utroque statu iustitia, bonus ordo, et digni tas ex aequo privilegijs tamen in suo robore permanentibus, conservetur: quando quidem sicut Ecclesiasticorum virorum dignitati, sic secularium indemnitati prospicere nos et consulere oportet. Nam etiam istorum opera necessaria in bellis aliisque secularibus muniis obeundis utimur, hoc medium regundorum finium, quod sequitur cum Consiliariis nostris servatum dudum invenimus, et servandum deinceps constituimus. Quotiescunque aliqua intercedit homini spirituali, possessionem immunitati Ecclesiasticae ascriptam, habenti de finibus possesionis ex una, et homini saeculari, sive sit ille Catholicae Romanae Ecclesiae professor, sive ritus Ruthenici sectator, de finibus honorum saecularium, ex altera partibus contentio sive differentia, si saecularis homo, praetendit iniuriam se habere a spirituali, ad Episcopum loci ordinarium primum confugere debet, et non ad iudicium saeculare. Nam quoniam bona Ecclesiastica, immunitati Ecclesiasticae adscripta, et usufructuaria non haereditaria sunt, oportet Episcopos animadvertere, ne quid alienis negligentiis, et per dissoluti Episcopalis possessoris, iniuriam Ecclesiae bonis detrahatur. Proinde Episcopi erit, ad quem saecularis de finibus deferret, unum vel plures suo,

ir vadovautųsi teisėmis ir privilegijomis, mūsų pirmtakų ir mūsų pačių visiems laikams šioje mūsų kunigaikštystėje duotomis, ir nuo bet kokios pasaulietinės jurisdikcijos būtų laisvas ir nepriklausomas, taip, kaip plačiau aprašo mums parodytos dvasininkų teisės ir privilegijos, kurias šiuo raštu patvirtiname ir galioje išlaikome. Tačiau dėl sienų ir ribų ginčų ir nesutarimų pageidaujame, kad dvasiškiai nebūtų visiškai atleisti nuo pasaulietinio teismo, bet norime, kad pasauliečiai šio ir kito kokio nors pobūdžio ginčo metu nesinaudotų tų padėjėjų „diečkų" veiksmais prieš dvasiškius, o kad abiem atvejais, vienodai galiojant [abiejų pusių] privilegijoms, būtų laikomasi teisės, geros tvarkos ir kilnumo; mat mums reikia rūpintis ir atsižvelgti kaip į Bažnyčios vyrų garbingumą, taip ir į pasauliečių saugumą; kadangi tie „diečkai" mums būtini vykstant karams ar iškilus kitiems pasaulietiniams reikalams, su mūsų tarėjais jau anksčiau esame nutarę laikytis vidurio, pagal kurį sienos yra tvarkytinos,ir kuris bus vėliau nusakytas ir turėtų būti išsaugotas. Kiek tik kartų kyla ginčų ar nesutarimų dėl nuosavybės sienų tarp žmogaus dvasininko, turinčio bažnytiniam imunitetui paskirtą turtą, viena vertus, ir pasauliečio žmogaus, ar jis būtų Romos katalikų Bažnyčios išpažinėjas, ar stačiatikių apeigų šalininkas, dėl pasaulietinio turto sienų, kita vertus, jei pasaulietis žmogus mano, kad patiria neteisybę iš dvasiškio pusės, pirmiausia privalo ieškoti vyskupo, o ne pasaulietinio teismo pagalbos. Kadangi bažnytiniam imunitetui priskirtas bažnytinis turtas ir naudojimasis juo yra nepaveldimas, vyskupams dera stebėti, kad dėl svetimo nerūpestingumo ar dėl lengvabūdžio vyskupijos žemių nuomininko neteisėtų veiksmų Bažnyčios turtui nebūtų padaroma kokios nors žalos. Tad vyskupas, pas kurį ateitų pasaulietis su skundais dėl sienų, turės paskirti vieną, ar, jei dėl skaičiaus abi pusės nesutartų, savo nuožiūra ir daugiau

ubi partes de numero non convenerint, arbitrio, Commissarios spirituales viros designare, eisque cognitionem finium committere, saecularis item, qui iniuria affectum se esse dicit, totidem Commissarios saeculares, utriuscunque religionis professores, deligere volet, sibi deliget, quos authoritate officii saecularis, pro more et consvetudine requiret. E diverso si cui spiritualium, in finibus a vicino saeculari facta iniuria fuerit, ad officium saeculare spiritualis confugiet, quod unum vel plures, ita ut de spirituali officio scriptum est, saeculares Commissarios designabit ad loca differentiarum descensuros, spirituales etiam ab Episcopo loci ordinario suo, totidem spirituales Commissarios dari sibi postulabit, qui ad loca finium venientes, secundum leges et statuta Ducatus nostri Lithuaniae, et non secundum leges Canonicas fines cognoscant, regant, et dislimitent, signaque et scopulos metales, circa talia fieri consvetos constituant. Quae cognitio et dislimitatio, ut firma et rata semper, quoties eam fieri contingit, fiat, praesentibus decernimus. In casu vero differentiae Commissariorum, nobis ipsis supremum iudicium reservamus, ut pote qui utriusque status limitum supremam cognitionem habemus. Significamus praeterea eodem praesentium tenore, quoniam ab hominibus Ruthenis et Tartaris ditiones nostras in hoc Ducatu Magno incolentibus, magnas fieri spiritualibus iniurias accepimus in eo, quod Rutheni et Tartari, si quando vel a nobis, vel a nostrae religionis hominibus, possesiones quocunque modo acquirunt, decimas et proventus, aliasque dationes, quae a nobis, et alijs nostrae religionis hominibus spiritualibus pendebantur, et si in alienum dominium, non transissent, penderentur, decimare et dare nolunt, velle nos ut homines omnes, cuiuscunque religionis extiterint Lithuani, Rutheni, Moschi, Tartarive sint, qui possesionum dominia per cessum aut decessum, contractum, vel qualemcunque pactionem, a nobis, vel aliis nostris subditis religionem

vyrų, komisarų dvasininkų, ir jiems privalės pavesti ištirti sienų klausimą; taip ir pasaulietis, kuris mano, kad jam yra padaryta skriauda, tiek pat pasauliečių komisarų, abiejų tikėjimų išpažinėjų, norės išsirinkti ir sau išsirinks, iš kurių reikalaus vadovautis pasaulietinių institucijų nuostatais ir papročiais. Ir atvirkščiai, jei kam iš dvasiškių pasauliečio kaimyno bus padaryta skriauda dėl sienų, šis kreipsis į pasaulietinę įstaigą, kuri vieną ar daugiau, taip, kaip apie dvasiškių tvarką aprašyta, pasauliečių komisarų paskirs, kad vietoje nesutarimus išsiaiškintų; dvasiškiai taip pat pareikalaus iš savo gyvenamosios vietos vyskupo ordinaro, kad būtų duota tiek pat dvasiškių komisarų, kurie prie sienų atvykę, remdamiesi mūsų Lietuvos Kunigaikštystės įstatymais ir statutais, o ne kanoniniais įstatymais, sienas ištirtų, nustatytų ir perskirstytų, ženklus bei metalinius kuolelius, kaip tokiu atveju įprasta, pastatytų. Šiuo raštu nusprendžiame, kad tas sienų nustatymas ir perskirstymas būtų galutinis ir pastovus, kad ir kiek kartų kas nors norėtų jį pakeisti. Tarėjų nesutarimo atveju pasiliekame aukščiausiąjį sprendimą mums patiems, kadangi turime aukščiausią abiejų luomų sienų tyrimo valdžią.

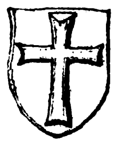
Be to, tuo pačiu raštu skelbiame, kad mums buvo pranešta, jog dėl šioje Didžiojoje Kunigaikštystėje mūsų valdose gyvenančių rusų ir totorių dvasiškiai patyrė didelę neteisybę, mat rusai ir totoriai, jei ar iš mūsų, ar iš mūsų tikėjimo žmonių kokiu nors būdu yra įsigiję nuosavybę, atsisako mokėti dešimtinę, pelno mokestį ir kitas duokles, kurios mūsų ir kitų mūsų tikėjimo žmonių dvasininkams buvo mokamos, ir jei į svetimą dominiją nepersikeltų, mokėtų. Mes norime, kad, kokio tikėjimo jie būtų – lietuviai, rusai, maskvėnai ar totoriai – visi žmonės, kurie iš mūsų ar mūsų tikėjimą išpažįstančių valdinių cesijos ar decesijos būdu, sudarydami kontraktą ar kokią nors sutartį, įsigyja dominijos nuosavybę,

nostram profitentibus acquirunt, eadem onera sustineant, in possessionibus acquisitis vel acquirendis, quae sustinuerunt ii, a quibus eas acquisiverunt, aut acquisituri sunt. Praeterea etiam, ut plenam et non limitatam iurisdictionem spiritualium, qualis in aliis et nostris, et externorum dominiis est, constituamus, Volumus, ut D-ni Episcopi habeant potestatem matrimonia non licita, et a sede Apostolica non approbata dirimendi, et rescindendi, ac parere nolentes, in censuras Ecclesiasticas incurrisse declarandi. Item volumus ut quicunque isto, vel alio nomine censuras Ecclesiasticas, ultra annum sustinere, et contemnere ausus fuerit, quicunque ille fuerit, sive Romanae religionis, sive Ruthenici ritus, in eum D-nus Paulus Episcopus Viln., et alii Episcopi Viln. pro tempore existentes, successores eius, brachium saeculare, a nobis illi concessum extendat, vigore literarum, a nobis illi super eo datarum. Quod si opus fuerit, occasioque loci aut personae postulaverit, liceat illi nostrum, et officialium nostrorum auxilium implorare. Quocirca omnibus Palatinis, et Officialibus nostris, praesentibus mandamus, ut huiusmodi necessitate obveniente, quoties per Dominum Episcopum Vilnen., aut ejus officii Instigatorem requisiti fuerint, opem ei suam praestent, sub gravi indignatione nostra; et generaliter quis quis hanc nostram voluntatem, in praesentibus literis expressam, exequi noluerit, aut ut executa sit non adiuverit, eique contravenerit, eum inter rebelles, et mandatorum nostrorum contemptores sumus habituri, in eumque vel secundum statuta, et consvetudines huius Ducatus, vel arbitrio nostro sumus animadversuri. In cuius rei perpetuo et in aevum duraturae, sigillum nostrum est appensum. Datum Vilnae Sabbato post festum Ascensionis Domini proximo. Anno eiusdem Millesimo Quingentesimo Quadragesimo secundo. Praesentibus Reverendis in Christo Patribus Dominis Paulo Vilnen., Georgio Luceorien., Venceslao Mednicensi Episcopis, nec non

laikytųsi tų pačių prievolių įsigytos ar įsigytinos nuosavybės atžvilgiu, kurių laikėsi tie, iš kurių tą nuosavybę įsigijo ar ruošiasi įsigyti. Be to, suteikiame dvasiškiams pilną ir neribotą jurisdikciją, kokia galioja kitose, ir mūsų, ir svetimose, dominijose. Norime, kad ponai vyskupai turėtų įgaliojimus nutraukti ir panaikinti neteisėtas ir Apaštalų Sosto neaprobuotas santuokas, o paklusti nenorinčius bausti bažnytinėmis bausmėmis. Taip pat norime, kad to, kuris vienu ar kitu būdu daugiau kaip metus išdrįs bažnytinių cenzūrų vengti ir paniekinti, kad ir kas jis būtų, ar katalikų tikėjimo, ar stačiatikių apeigų, atžvilgiu būtų praplėsta pasaulietinė valdžia, kurią suteikiame ponui Vilniaus vyskupui Povilui ir kitiems jo įpėdiniams, būsimiems Vilniaus vyskupams, ir duodame tai patvirtinantį raštą. O jei reikės ar iškils dvejonių dėl vietos ar asmens, gali šauktis mūsų ir mūsų pareigūnų pagalbos. Todėl šiuo raštu įgaliojame visus seniūnus ir mūsų valdinius, kad, iškilus bet kokio pobūdžio būtinybei, kiek tik kartų būtų pono Vilniaus vyskupo ar jo institucijos instigatoriaus kviečiami, suteiktų jiems savo pagalbą; į didelę mūsų nemalonę pateks tas, kuris šios mūsų valios, išreikštos rašte, nepadės ar apskritai nenorės vykdyti ir tam priešinsis. Jį laikysime maištininku ir mūsų įstatymų niekintoju ir bausime arba pagal statutą ir šios kunigaikštystės papročius, arba mūsų nuožiūra. Kad šis dalykas amžinai ir visais laikais galiotų, yra prikabintas mūsų antspaudas. Duota Vilniuje, artimiausią šeštadienį po Viešpaties žengimo į dangų šventės, tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt antraisiais Viešpaties metais. Dalyvaujant didžiai gerbiamiems Kristuje tėvams ponams Vilniaus vyskupui Povilui, Lucko vyskupui Jurgiui, Medininkų vyskupui Vaclovui, prakilniesiems ir garbingiesiems Polocko seniūnui Jonui Hlebavičiui, Naugarduko seniūnui Stanislovui Goštautui, Vitebsko seniūnui Motiejui Klokavičiui, rūmų maršalkai Jonui

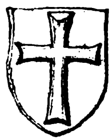
Magnificis, et Generosis, Joanne Hlebowicz Plocen., Stanislao Gasthold Novogroden., Mathia Kłockowicz Vitepscen. Palatinis, Joanne Zabrzeziński Curiae Marschalco, Gregorio Osczkowicz Incisore, Joanne Duce Dubrowicki Dapifero Magni Ducatus nostri Lithuaniae, et alijs quam plurimis dignitariis et officialibus nostris, syncere nobis et fidelibus dilectis.

SIGISMUNDUS Rex.

Zabžezinskiui, taurininkui Jurgiui Astikavičiui (Astikaičiui), Dubrovnos kunigaikščiui, mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkui Jonui ir daugeliui kitų mūsų dignitorių ir pareigūnų, nuoširdžiai ištikimų ir mums mielų.

Karalius ŽYGIMANTAS

ŽYGIMANTO PRIVILEGIJA MĖSINĖMS VILNIAUS MIESTE

1543 METAI

(Iš Vilniaus kapitulos archyvo)

Sigismundus DEI gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, etc. Dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis et singulis, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris. Quod orta ac suscitata erat controversia et contentio, inter Reverendum in Chto Patrem Dominum Paulum Episcopum Vilnen., Ducem Olschanen., syncere nobis dilectum, ex una, et, inter famatos Proconsulem, et Consules, Communitatemque Civitatis nostrae Vilnen., ex altera parte, occasione macellorum ipsius Domini Episcopi, et Ecclesiae suae Vilnensis in foro, et circulo Vilnensi, inter alia macella Civilia mixtim consistentium. Cum enim viderent Proconsul et Consules ipsi Vilnen., forum seu circulum Civitatis suae, esse coangustatum nimium a macellis, quae non parvum fori spatium occupabant, volentes forum ipsum et circulum dilatare et ampliare, macella ipsa omnia, tam sua Civilia, quam etiam Ecclesiastica, in ipso foro, vetusto suo loco, sine consensu ipsius Domini Episcopi, demoliti sunt, et alia nova macella ex latere cocto, in loco alio Civili pro usu duntaxat Civitatis suae construxerunt, excludentes a se praefatum Dominum Episcopum Vilnen., nec permittentes ei secum in eodem loco novo, alia macella pro suo, et ministrorum Ecclesiae suae usu construere, nullum aequivalens nullamque recompensam suae P-ti dando: Qua ex re non leve

Žygimantas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos ir t. t. kunigaikštis. Ponas ir tėvonis. Šiuo raštu skelbiame visiems ir kiekvienam, kam dabar ar ateityje bus pravartu žinoti. Kad yra prasidėjęs ir kilęs ginčas bei nesutarimas tarp didžiai gerbiamo Kristuje tėvo pono Povilo, Vilniaus vyskupo, Alšėnų kunigaikščio, tikrai mums mielo, iš vienos pusės, ir garsiųjų vaito ir tarėjų bei Vilniaus miesto piliečių bendrijos, iš kitos pusės, dėl turguje ir Vilniaus aikštėje esančių pačio pono vyskupo, jo Vilniaus bažnyčios ir miestiečių mėsinių. Mat vaitas ir patys Vilniaus tarėjai matydami, jog miesto aikštė ar turgavietė yra perpildyta mėsos prekyvietėmis, užimančiomis nemažą turgaus plotą, ir norėdami pačią turgavietę ir aikštę praplėsti bei padidinti, visas toje turgavietėje senoje vietoje įrengtas mėsos prekyvietes, tiek savas, miestiečių, tiek ir bažnyčios, be pačio pono vyskupo sutikimo nugriovė ir kitas, naujas mėsines iš degintų plytų įtaisė kitoje miesto vietoje vien tik minėto miesto reikmėms, tuo atsiskirdami nuo minėto pono Vilniaus vyskupo. Ir neleido jam toje pačioje naujojoje vietoje savo ir bažnyčios tarnų reikmėms kitų mėsinių steigti, nesuteikdami jo Šviesybei jokios kompensacijos ir jokio atlygio. Kalbama, kad dėl šių dalykų pati bažnyčia patyrė nemaža nuostolio, kadangi nuo senų laikų iš šių bažnyčiai priklausančių mėsos krautuvių presbiteriams

detrimentum, ad Ecclesiam ipsam ut dicitur pervenit. Ex hys etenim macellis Ecclesiasticis, certi census annui Presbyteris, ministrisque Ecclesiae Cathedralis Vilnen., qui in illa psalterium canunt, a multo iam tempore solvebantur. Cum itaque controversia haec in longum produceretur, nec facile per Commissariorum nostrorum cognitionem terminari potuisset, supplicavit nobis is ipse Dominus Episcopus Vilnen., quatenus de novo, macella ipsa laniorum, in dicta Civitate nostra Vilnen., in terra et fundo suo Ecclesiastico ad se, et Ecclesiam suam Gathedralem pertinente, pro usu suo, et successorum suorum, Ecclesiaeque suae construi et aedificare, ex quibus salarium Psalteristis provenire debeat, consentire et permittere dignaremur. Nos itaque iustis eius precibus annuen., et cultum divinum augere volentes, consentiendum et permitten., ei duximus, consentimusque et permittimus, tenore praesentium nostrarum literarum, ut in area, fundoq. suo Ecclesiastico, in praefata Civitate nostra Vilnen., in eo loco ubi magis aptum ei videbitur, tot numero macella, pro lanijs construat et aedificet, quot in foro et circulo Vilnen., inter alia macella Civilia ipsius Episcopi mixtim ex antiquo habebantur, et possidebantur, Dantes eidem Domino Episcopo moderno et suis successoribus Episcopis Vilnen., plenam et omnimodam potestatem, ac iurisdictionem praefata macella construendi, et illa lanijs quibus vellet, pro arbitrio suo locandi et conducendi, pecora pecudes ferarum, animalium, carnes, et altilia omnis generis, in eisdem macellis emendi, vendendi, mactandi, carnes libere exponendi, et venundandi, sine Civium nostrorum Vilnen., et aliorum quorumcunque hominum, cuiuscunque status, ordinis, et praeeminentiae impedimento; liberum itaque esse volumus et decernimus his literis nostris, quod omnes Cives Civitatis nostrae praedictae Vilnen., sive illi sint nostri proprij, sive etiam aliorum quorumcunque Dominorum subditi, et alij omnes, tam incolae ipsius

ir katedros bažnyčios tarnams, giedantiems joje psalmyną, buvo mokamas kasmetinis nustatytas činšas. Taigi, kai šis ginčas ilgai užsitęsė ir mūsų komisarai sunkiai begalėjo tyrimą užbaigti, pats ponas Vilniaus vyskupas prašė mūsų leidimo Vilniaus mieste, bažnyčios žemėje ir teritorijoje, priklausančioje jam ir jo katedros bažnyčiai, savo ir savo įpėdinių bei bažnyčios reikmėms įsteigti ir pastatyti kiek nors naujų mėsinių, iš kurių reikėtų sumokėti mokestį psalteristams, mes manėme, kad verta sutikti ir leisti. Taigi mes jo teisėtam prašymui pritardami ir, norėdami sustiprinti Dievo garbinimą, sutikti ir leisti jam tai nusprendėme ir nutariame bei šiuo mūsų raštu leidžiame aikštėje ir savo bažnyčios teritorijoje minėtame mūsų Vilniaus mieste, toje vietoje, kuri jam atrodo tinkamesnė, įrengti ir pastatyti tiek krautuvių mėsininkams, kiek nuo seno tarp kitų miestietiškų mėsos prekyviečių turguje ir Vilniaus aikštėje pats vyskupas turėjo ir valdė. Tam pačiam ponui dabartiniam vyskupui ir jo įpėdiniams, Vilniaus vyskupams, suteikiame pilną bei visą valdžią ir minėtų mėsos krautuvių kūrimo jurisdikciją. Leidžiame jas mėsininkams, kuriems tik norėtų, savo nuožiūra, išnuomoti ar juos samdyti, taip pat tose pačiose mėsinėse galvijus, gyvulius, laukinius gyvūnus ir visokių rūšių nupenėtus naminius gyvūnus pirkti, parduoti, skersti, mėsą laisvai išdėstyti ir ja prekiauti, nekliudant mūsų Vilniaus piliečiams ir bet kokiems kitiems, bet kokios padėties, luomo ir kilmės žmonėms. Taigi norime ir šiuo raštu patvirtiname, kad visiems mūsų miesto, minėto Vilniaus, piliečiams, ar jie mums priklausytų, ar būtų kokių nors kitų ponų valdiniai, ir kitiems visiems, tiek pačio Vilniaus miesto gyventojams, tiek svečiams ir čia galintiems laisvai atvykti svetimšaliams, leidžiama laisvai, savo nuožiūra ir pagal savo norus bažnyčiai priklausančiose krautuvėse visokių rūšių pardavimui paruoštą mėsą pirkti ir įsigyti bei laisvai minėtu

Civitatis Vilnensis, quam hospites et peregrini illuc venientes libere possint, et debeant pro arbitrio, et beneplacito suo, carnes omnis generis, in ipsis macellis Ecclesiasticis venum expositas emere, et comparare, et libero foro uti, interdicto, et prohibitione Proconsulis, seu Advocati, Consulumque ac aliorum Civium Vilnen., per omnia cessante. Quibus omnibus et singulis mandamus, et severe praecipimus, ut Civibus suis et Incolis omnibus Civitatis Vilnen., ad macella huiusmodi, per preefatum Dominum Episcopum construenda, causa fori accedere et carnes illic emere non interdicant, nec prohibeant, alioqui praeterea ad nostri praesentiam, citati eidem R-ndo Domino Episcopo moderno, et pro tempore existenti, respondere et sese iustificare tenebuntur. Quam quidem concessionem praedictorum macellorum, praefato Domino Paulo Episcopo, et eius successoribus Episcopis Vilnen., per nos simul cum censu, pro Psalteristis, ex huiusmodi macellis solvendo, perpetuo ratam et firmam habere volumus, et decernimus, immunitatique Ecclesiasticae quantum in nobis est, ascribimus, et incorporamus tenore praesentium mediante, quibus in fidem et testimonium sigillum nostrum est appensum. Datum in Wieliawicze feria secunda post festum Sanctae Luciae Virginis et Martyris proxima. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo tertio.

SIGISMUNDUS Rex.

turgumi naudotis, visiškai negaliojant vaito ar advokato, ar tarėjų bei kitų Vilniaus gyventojų draudimams. Visiems ir kiekvienam nurodome ir griežtai įsakome, kad saviems piliečiams ir visiems Vilniaus miesto gyventojams ateiti į bet kurias minėtojo pono vyskupo įrengtas mėsines turguje ir čia pirkti mėsą yra neuždrausta ir leidžiama, kitu atveju [jei draustų], pas mus bus pašaukti ir tam pačiam didžiai gerbiamam ponui dabartiniam ar vėliau būsiančiam vyskupui turės pasiaiškinti ir pasiteisinti. Norime ir įsakome, kad leidimas minėtam ponui vyskupui Povilui ir jo įpėdiniams Vilniaus vyskupams steigti minėtas mėsos prekyvietes su mokesčių iš tokių mėsinių mokėjimu bažnyčios muzikantams būtų amžinas ir nepakeistas, ir į bažnytinį, pas mus priimtą, imunitetą tai įrašome ir inkorporuojame šiuo raštu, prie kurio patikimumui patvirtinti pakabinamas antspaudas. Duota Velavičiuose artimiausią pirmadienį po šv. Liucijos, mergelės ir kankinės, šventės, tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt trečiaisiais Viešpaties metais.

Karalius ŽYGIMANTAS

VALERIJONO BURSOS PASTATYMAS IR APRŪPINIMAS

1579 METAI

(*Iš Vilniaus kapitulos archyvo*)

Valerianus DEI gratia Episcopus Vilnensis. Notum facimus universis et singulis, quibus id scire interest, aut interesse poterit. Quod cum Deus Optimus Maximus, non propter ullum promeritum nostrum, sed ex singulari sua providentia, clementer nobis concessisset, ut his turbulentis, et calamitosis temporibus, ad excipiendum erigendumque labentem, in hoc praecipue Magno Ducatu Lituaniae, Catholicae religionis statum, et ad sananda Reipublicae vulnera, Collegium Patrum inclytae Societatis JESU, quos ex longinquis regionibus accersivimus, non solum cum consensu, sed etiam favore, atque gratulatione, memorabilis olim Sigismundi Augusti Regis, et Sanctae Sedis Apostolicae, nec non Serenissimi Regis Stephani, Domini nostri Clementissimi, approbatione et confirmatione fundaremus, et sufficienter, ut videtur, omnibus necessariis provideremus, ex quo tanquam ex fonte et Seminario iuventus, honestis et liberalibus disciplinis instituta, tam ad seculares, quam spirituales officiorum gradus, assumenda semper idonea, dignaq. prodiret, et in componendis improborum hominum, in religione dissensionibus, quibus Respublica summum in discrimen adducitur, animo prudenter excubaret; hoc etiam ad idem promovendae patriae, desiderium nostrum accessit, ut eiusdem Collegii studiosis, qui facultatibus destituti, primordia studiorum suorum ad finem constitutum, perducere nequeunt, aliquod singulare subsidium

IV KNYGA

Valerijonas, iš Dievo malonės Vilniaus vyskupas. Duodame žinią visiems ir kiekvienam, kam ją žinoti reikia ar reikės. Kad Geriausias Didžiausias Dievas ne už kokius nors mūsų nuopelnus, o savo išskirtine malone mielaširdingai mums leido tam, kad šiais neramiais ir vargingais laikais būtų palaikoma ir gerinama ypač šioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje smunkanti katalikų tikėjimo būklė ir išgydomos Respublikos žaizdos, įsteigti kolegiją ne tik konsensuso būdu, bet ir su kitados atmintino karaliaus Žygimanto Augusto bei šventojo Apaštalų Sosto pritarimu ir palankumu, bei su šviesiausiojo karaliaus Stepono, mūsų maloningiausiojo pono, aprobacija ir patvirtinimu; ir kaip matyti, pakankamai ėmėmės visų būtinų priemonių, kad jaunimas, mokytas garbingų ir laisvųjų menų tiek pasaulietiniam, tiek dvasiniam pareigų laipsniui įgyti, iš čia visada išeitų tinkamas ir vertas, lyg iš šaltinio ar daigyno, kad išmintingai saugotųsi nedorų, skirtingo tikėjimo žmonių, stumiančių Respubliką į didžiausią pavojų. Taip pat, trokšdami stiprinti tėvynės klestėjimą, prisidėjome ir tuo, kad suteikėme šiokią tokią išskirtinę paramą tos pačios kolegijos mokiniams, netekusiems galimybės pabaigti pradėtas savo studijas. Taigi davėme ir dovanojome, ir šiuo mūsų raštu duodame ir dovanojame amžiną ir neatšaukiamą dovaną – minėtų vargstančių dėl sunkios padėties, bet turinčių tikslą pabaigti studijas

ferremus. Proinde dedimus ac donavimus, et praesentibus literis nostris damus, donamusque perpetua et irrevocabili donatione, pro libera praedictorum inopia laborantium studiosorum habitatione, cuiuscunque nationis illi fuerint, et continuandorum studiorum propositum habuerint, domum nostram lapideam, seu alias muratam in Civitate Vilnen., platea vero Bernardinorum, ad hoc ipsum vczt in Bursam, a nobis de industria sumptibus propriis extructam, hac quidem ratione, atque lege, ut in hac praedicta domo, seu Bursa, sit inter studiosos aliquis praefectus, vel ut dicitur more aliarum Accademicarum Senior, qui semel institutum pietatis, honestatis, et concordiae fraternae modum, et rationem vigilanter inter eos teneat, huius autem officii sui potestatem, a Reverendo Patre eiusdem Collegii nostri, pro tempore existente Rectore, commissam et mandatam habebit, in cuius ut etiam cum omnibus studiosis administratione, atque disciplina sit, diligenter rogamus. Quod onus conveniens, et laudabile Reverendum Patrem Rectorem pro charitate fraterna, et erga nos benevolentia, libenter suscepturum speramus, ut effrenatos puniat, negligentes ad sedulitatem excitet, bonos autem amore paterno prosequatur. Praeterea ut iidem studiosi, qui pro tempore in Bursa supra nominata habitabunt, aliquod inopiae suae sublevamen haberent, ad ligna nimirum, legumina, et alias res necessarias comparandas, dedimus et hisce literis nostris damus, duas domus de integro sumptibus nostris erectas, cum areis et aliis omnibus aedificiis, unam quam a certo quodam eiusdem domus herede emimus, inter Collegium ex una, et domum sartoris nostri Thomae, ex altera partibus sitam, quod evidentius emptionis literae, quas ad manus Reverendi Patris Rectoris, cum aliis ad idem negotium pertinen. literis dedimus, declarant. Alteram vero ex altera parte domus eiusdem Sartoris nostri Thomae, similiter impensis nostris, in area antiquitus deserta extruximus, utramque in

studentų, nesvarbu, kokios tautybės jie būtų, laisvam gyvenimui mūsų akmeninį ar kitaip išmūrytą namą mūsų Vilniaus mieste, Bernardinų gatvėje, specialiai mūsų lėšomis pastatytą, tos pačios paskirties, kokios yra Bursa, su tokiais papročiais ir įstatymais, t. y. tarp studentų turi būti koks nors prefektas ar, kaip įprasta vadinti kitų akademikų*, senjoras, kuris budriai saugotų, kad tarp jų (studentų) būtų laikomasi pamaldumo, garbingumo taisyklių, broliškos santarvės nuostatų ir papročių; be to, jis turės tos pačios kolegijos didžiai gerbiamo tėvo, tuo metu vadovaujančio Rektoriaus, suteiktus ir duotus įgaliojimus vykdyti pareigas, ir karštai prašome, kad jo (Rektoriaus) vadovavimui ir tvarkai su visais studentais paklustų. Tikimės, kad didžiai gerbiamas tėvas Rektorius iš meilės brolijai ir geranoriškumo mums mielai prisiims tokią nelengvą, bet pagyrimo vertą naštą – nubaus nepaklusniuosius, apsileidusiuosius moksle paskatins stropumui, o geruosius apgaubs tėviška meile. Be to, kad tiems patiems studentams, anksčiau minėtoje Bursoje tuo metu gyvenantiems, būtų šiek tiek palengvintas skurdus gyvenimas, kad galėtų pasirūpinti, aišku, malkų, daržovių ir kitų būtinų dalykų, davėme ir šiuo mūsų raštu duodame du naujus, mūsų lėšomis įsigytus namus su aikštėmis ir visais kitais pastatais: vieną iš tikrojo to namo savininko pirkome, iš vienos jo pusės yra kolegija, iš kitos – mūsų siuvėjo Tomo namas, tai smulkiau nurodo pirkimo raštas, kurį didžiai gerbiamam tėvui Rektoriui į rankas kartu su kitais su šiuo reikalu susijusiais dokumentais įteikėme, o kitą iš kitos to paties mūsų siuvėjo Tomo namo pusės nuo seno tuščiame sklype panašiai savo lėšomis pastatėme. Abu Vyskupų gatvėje. Tiems patiems studentams viršaus davėme ir pridėjome rūsį (sandėlį), kuris iš vidaus prasideda

* Akademikas – studentas (vert. past.).

platea Episcopali. Insuper dedimus, et adiunximus, pro iisdem studiosis etiam cellarium, cuius penetrale ex ipsa Bursa suum initium sumit, et in plateam usque Castren. sese extendit. Proinde Reverendum Patrem Rectorem modernum, et in posterum, pro tempore existentem, summa, cum diligentia petimus, ut has domos et cellarium, viris aliquibus honestis et probis locare, ab iisdem debitos proventus exigere, atque demum summam perceptam studiosis ipsius Bursae, pro necessitatibus eorum tribuere non graventur: huiusmodi vero Congregationem Studiosorum, et praedictam domum cuperemus, imo volumus nuncupari Bursam Valerianam. Caeterum quod ad jurisdictionem istarum domuum, quas ipsi Congregationi Studiosorum Bursae dedimus, et ascripsimus, attinet: quando quidem in fundo Episcopali sitae sunt, ne quod a nobis successoribus nostris ea in re praeiudicium fieret, integram iurisdicendi potestatem, penes R-ndmos et Off-ales eorum relinquimus: et Inquilini qui dictas domus conduxerint, pensiones debitas, et obsequia, quae caeteri Cives Vilnen., subditi nostri persolvunt, etiam implere Reverendissimis Successoribus nostris tenebuntur, praeter censum, quem ad manus Patris Rectoris, pro studiosorum Bursae sustentatione, quot annis conferre debent. Quod si vero Bursam ipsam, et domus praedictas, aliquo casu, quod DEUS avertat, detrimentum subire contigerit, volumus, ut ex earundem domuum proventibus, seu censu quoad fieri potest reficiantur, et sarta tecta conserventur, quod R-ndmorum succ-orum nostrorum favori, atque benignitati pie commendamus. Neque vero dubium est, quin R-mae Do-es suae Collegium, Bursam, et P-res Societatis JESU, in patrocinium suum libenter suscipiant, et eosdem Clementia, atque liberalitate sua semper prosequantur: quod DEUS Omnipotens R-mis Do: suis gratia sua divina cummulate compensabit. Quibus quidem Studiosis supranominatis, ut hoc nostrae voluntatis erga ipsos opus firmius,

nuo pačios Bursos ir tęsiasi iki pat Pilies gatvės. Tad didžiai gerbiamą dabartinį tėvą Rektorių ir ateityje būsiantį karščiausiai prašome, kad šiuos namus ir rūsį kokiems nors garbingiems ir šauniems vyrams išnuomotų, iš jų jiems priklausomus mokesčius išreikalautų ir pagaliau paimtus pinigus pačios Bursos studentų būtinoms reikmėms išdalyti neatsisakytų. Šio pobūdžio studentų bendriją (*congregatio*) ir minėtą namą troškome ir labai norime pavadinti Valerijono Bursa. Toliau dėl tų namų, kuriuos pačiai Bursos studentų bendrijai davėme ir užrašėme, jurisdikcijos: kadangi namai stovi, žinoma, vyskupijos žemėje, nenorėdami dėl šio dalyko mūsų įpėdiniams padaryti žalos, jiems ir jų garbingiesiems pareigūnams paliekame nepakeistą jurisdikcijos galią: ir nuomininkai, kurie nuomos minėtus namus, privalomus mokesčius ir duokles, kurias kiti Vilniaus piliečiai, mūsų valdiniai, moka, prakilniausiems mūsų įpėdiniams taip pat mokėti privalės, išskyrus činšą, kurį privalo kasmet atiduoti į tėvo Rektoriaus rankas Bursos studentų išlaikymui. O jei pati Bursa ir minėti namai Dievo skirtos nelaimės atveju patirtų nepriteklių, norime, kad iš tų namų pajamų ar činšo, koks tik gali būti surinktas, būtų išsaugota gera namų būklė; tai maldingai patikime prakilniausiųjų mūsų įpėdinių rūpesčiui ir malonei. Ir nėra abejonės, kad jų Šviesybės kolegiją, Bursą ir Jėzaus Draugijos tėvus į savo globą mielai priims ir juos savo maloningumu ir dosnumu apdovanos. Už tai visagalis Dievas prakilniosioms Šviesybėms dieviška savo malone su kaupu atsilygins. O anksčiau minėtiems studentams, kad šio mūsų noro vykdymas būtų tvirtesnis ir stabilesnis, davėme ir duodame šį mūsų raštą, surašytą mūsų ranka ir patvirtintą mūsų antspaudu, ir įteikiame į didžiai gerbiamo tėvo Rektoriaus rankas, kur su likusiais dokumentais saugiau gali būti išsaugotas ilgai ateičiai. O kad patys studentai atmintų mūsų geradarybę,

atque stabilius sit, dedimus, damusque has praesentes l-ras n-ras, manu n-ra subscr-as, et sigillo nostro communitas, ad manus R-ndi Patris Rectoris, ubi tutius cum reliquis literis, in omnem posteritatem reservari possunt. Verum tamen, ut ipsi etiam Studiosi huius nostrae benevolentiae, memoriam teneant, volumus, ut post decessum nostrum, singulis quatuor temporibus anni, in Ecl-ia nostra Cathedr: apud Altare S-ae Crucis, in medio templi situm, ubi et defunctum Corpus nostrum positum erit, idque una tantum die, Sextae feriae Quartalis illius, concelebrante tunc apud Altare ipsum Sacerdote nostro, Altaris illius possessore, singuli convenientes, Missam Defunctorum pro anima fundatoris Bursae decantent, atque hoc pium, et Christianum officium quotannis impleant. Actum et Datum Vilnae, in Curia nostra Episcopali, et domo solitae residentiae nostrae, feria secunda post Dominicam Conductus Paschae Anno a Nativitate Christi Millesimo Quingentesimo Septuagesimo nono. Praesentibus circa praemissa Reverendis, Venerabilibus, generosis, atque Nobilibus Dominis Joanne Jarczewski Decano, Simone a Brzezinii Cantore, Laurentio Wolski, Thoma Makowiecki Praelatis, et Canonicis Eccl-ae nostrae Cathedr. Vilnen., Patre Jacobo Wagronicio, Rectore Collegii Societatis JESU Viln., Petro Skarga Concionatore, Nicolao Sedkowski templi Praefecto, Augustino Rotundo Mieleski, Juris utriusque Doctore Secretario Regio, Capitaneo in Stokliszki, Civitatis Regiae Vilnen. Advocato, Joanne Podoski Advocato Civium nostrorum Vilnen., Factore in Ihumienno Mathaeo Wolski Coquinae nostrae Magistro, et aliis dominis amicis, et familiaribus nostris. Valerianus Episcopus Vilnen. manu propria.

norime, kad po mūsų mirties keturis kartus per metus į mūsų katedros bažnyčią prie šventojo Kryžiaus altoriaus, esančio ties šventovės viduriu, kur ir bus mūsų kūnas palaidotas, vieną tik to metų ketvirčio dieną, penktadienį, kiekvienas ateitų ir, koncelebruojant prie to paties altoriaus mūsų kunigui, kuriam ir priklauso tas altorius, dalyvautų gedulingose mišiose, laikomose už Bursos įkūrėjo sielą, ir šią šventą ir krikščionišką pareigą atliktų kiekvienais metais. Aktuota ir duota Vilniuje, mūsų vyskupijos kurijoje bei įprastos mūsų rezidencijos name pirmadienį, po Velykų sekmadienio, tūkstantis penki šimtai septyniasdešimt devintaisiais metais nuo Kristaus gimimo. Šalia dalyvaujant didžiai gerbiamiems, garbiesiems, prakilniesiems ir kilmingiesiems ponams dekanui Jonui Jarčevskiui, kantoriui Simonui iš Bžezinos, mūsų Vilniaus katedros bažnyčios prelatams ir kanauninkams – Laurynui Volskiui, Tomui Makoveckiui, Vilniaus Jėzaus Draugijos kolegijos Rektoriui tėvui Jokūbui Vagronicijui, pamokslininkui Petrui Skargai, šventovės prefektui Mykolui Sedkovskiui, abiejų teisių daktarui, karališkajam sekretoriui, Stakliškių seniūnui, karališkojo Vilniaus miesto advokatui Augustinui Rotundui Mieleskiui, mūsų Vilniaus miesto piliečių advokatui, Igumenio urėdui Jonui Podoskiui, mūsų virtuvininkui Motiejui Volskiui ir kitiems ponams draugams ir mūsų šeimynykščiams.

Vyskupas Valerijonas savo ranka

KARALIAUS STEPONO BATORO PRIVILEGIJA, KURIA ALANTOS DVARAS, ESANTIS UKMERGĖS PAVIETE, PO IŠDAVIKO GRIGALIAUS ASTIKO DOVANOJAMAS GABRIELIUI BEKEŠUI. DATUOTA 1581 METŲ VASARIO 13 DIENĄ VARŠUVOS SEIME.

(*Kopija iš originalo, esančio Radvilų archyve*)

Steponas, Dievo Malone Lenkijos karalius, Didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos, Mazovijos, Livonijos kunigaikštis, Siedmigrodo* ir kitų kunigaikštis. Šiuo mūsų laišku pareiškiame visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tai reikia žinoti dabar ir ateityje, jog atsižvelgiame į ištikimus, drąsius ir pasiaukojamus mūsų vengrų pulkų vado pono Gabrielio Bekešo Skornato nuopelnus; jis, narsiai ir nuolat likdamas prie mūsų karališkosios didenybės, saugodamas mūsų sveikatą, šlovę ir autoritetą, taip pat ir visame kame, kiekviename reikale ir tarnyboje mums ir Karalystei bei Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, Respublikai su nemažomis savo lėšomis ir pajamomis, negailėdamas savo sveikatos prie mūsų, savo valdovo, būdamas, su noru, ištikimai ir narsiai visada rėmė ir nesiliauja rėmęs. Kaip ir tame neseniai vykusiame kare prieš Maskvos kunigaikštį prie Polocko rizikavo savo gyvybe ir sveikata, savo noru ir būdamas taurios riteriškos širdies, nusėdęs nuo žirgo, nebodamas jokio pavojaus, stojo prie pat priešininko pilies sienų, kad ją užimtų ir šturmuotų, ir kitiems, kurie su juo

* Transilvanijos (vert. past.).

kartu kovėsi, norėdamas parodyti pavyzdį. Taip pat ir vėliau, antrąsyk mūsiškiams pajudėjus ir patraukus prieš tą patį mūsų priešą Maskvos kunigaikštį ties Velikije Luki, mūsų paskirtas vadovauti mūsų vengrų kariuomenės riteriams, atakuojant priešo pilis ir visur, kur tik buvo nukreiptas su mūsų riterija mūsų tarnystei, nemažai nuveikė ir nusipelnė rodydamas tikrą ir ryžtingą norą bei nuoširdumą mums, savo valdovui, ir Respublikai. Mes, matydami tokį jo veiklumą ir narsą bei norą tarnauti mums ir Respublikai, ir kai kurių mūsų tarybos ponų patariami, galvojame, kad derėtų jam už tai mūsų malonę parodyti ir už tokius jo nuopelnus bei riteriškus žygius skirti apdovanojimą ir dėl visokeriopų tolimesnių jo nuopelnų mums ir Respublikai, už jo paramą ir norą būti visiems kitiems riteriams pavyzdžiu, iš mūsų malonės iš anksto davėme minėtam ponui Gabrieliui Bekešui ir šiuo mūsų raštu duodame susirinkime tėvonijos teise perduoti Alantos dvarą su jam priklausančiais Kristupiškių ir Kirdeikiškių dvareliais, ypač Germaniškio dvarą ir Gelminiškio dvarą, ten pat, netoli Alantos, iš kaimų, būtent: Jėgžlius, Žebičius, Spulius, Rukšionis, Pevernytę, Ležius, Trempus, Leičius, Kelbinionis arba Klabinionis, Kavolius, Živilčius, Girsteikiškio asodninkus (pasėdinius) prie Salotės ežero, Gojevą, Kibindžius, Vartiulius, Dragaudžius – Pilančių, Gurtiničių, Kerkovičių, Kavolių tiaglinius valstiečius (prievolininkus) ir su visais kitais gyvenančiais asodninkais bei kelio bajorais, kurie dabar yra arba prieš tai tiems dvarams ir dvareliams priklausė Ukmergės paviete, jie visi aukščiau išvardinti, po Grigaliaus Astiko, neseniai už ankstesnių laikų nusižengimus jį nubaudus mirties bausme, pagal visuotinę teisę atiteko mums, valdovui. O kad dėl tokių [asmenų] jų tarnystė Respublikai nesumažėtų, ir pagal pirmykštę papročių teisę, paties Viešpaties Dievo nustatytą, kaip ir pagal visas tikrąsias krikščionių teises, jie dėl nusikalstamos,

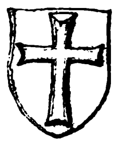
ir blogais darbais pasireiškiančios ir įrodytos veiklos turi būti atskirti. O tuo laiku verti geradarybės ir naudingi tarnai kiekvienoje gerai tvarkomoje valstybėje būna remiami ir aprūpinami. Būtent tai, kas priguli mūsų galiai ir garbei, ką daryti mums galima ir pridera, tą visą mūsų teisę, visą ir nepažeistą, perduodame minėtam ponui Gabrieliui Bekešui. Ponas Gabrielis Bekešas pats turi vaikų, palikuonių ir visiems pavieniams paveldėtojams, giminaičiams ir tiek vyriškos, tiek ir moteriškos lyties artimiesiems tuos paminėtus Alantos dvarą ir jam priklausančius Kristupiškių ir Kirdeikiškių dvarelius bei Gelminiškio ir Germaniškio dvarus su visais kaimais ir priklausiniais, aukščiau išvardintais, leidžiama turėti ir juos visiems būsimiems ir amžiniems laikams sau naudoti su dvarais, dvarų pastatais, dirvomis, miesteliais, su bažnyčia ir bažnyčios išlaikymu, su visų tenykščių bajorų sodybomis ir su bajorais, kelio žmonėmis, su visokiais žmonėmis, tiagliniais ir asodninkais, su jų pareigomis, su tuščiomis žemėmis, miškais, šilais ir giriomis, upėmis, malūnais, kūdromis, ežerais ir šienaujamomis pievomis, ganyklomis, akalicomis, žvėrių, paukščių medžioklėmis, žvejyba, bebrų gaudynėmis, medaus ir pinigų duoklėmis, su visokiomis dėklomis, su smuklėmis, su *kapščiznomis* [gėrimų mokesčiu], su pelnais, gaunamais nuo prekybos ir su visais kitais bet kokiu vardu besivadinančiais pelnais ir pajamomis, nieko absoliučiai nepaimant nei mums, valdovui, nei kam kitam ten nieko nepaliekant, taip, kaip šių valdų, aukščiau išvardintų, nuo senų laikų ir dabar esantys jų sienos, pelnai ir išlaidos, taip ir po Grigaliaus Astiko mirties, mūsų iždo raštininko Vaitiekaus Slavenckio deramai ir pakankamai visos tos valdos, priklausiniai ir derliai, jiems priklausantys, yra aprašyti ir jo sąrašai su Slavenckio antspaudu ir asmeniniu parašu atiduoti mūsų iždui, o mes šių rejestrų nuorašą su to paties mūsų iždo

raštininko Vaitiekaus Slavenckio antspaudu davėme ponui Bekešui. Tai, kas tuose rejestruose išvardinta: bajorų, kelio miestiečių bei tiaglinių ir tėvoniškių žmonių, jie visi su savo vaikais ir palikuonimis yra tikri pono Gabrielio Bekešo tėvoniškiai ir su visais kitais priklausiniais ir dalimis, kurios tik nuo senų senovės priklausė šioms valdoms, nors kartais Vaitiekaus Slavenckio į šiuos rejestrus kas nors ir nebūtų įtraukta ar aprašyta. Ir bus leista minėtam ponui Gabrieliui Bekešui ir po jo abiejų lyčių vaikams ir visiems jo palikuonims, kaip aukščiau pasakyta, tose visose išvardintose ir jam mūsų duotose valdose visą derlių, kuris dabar ten yra ir po to būtų gautas ir galėtų būti surastas, sau naudoti ir dauginti bei plėsti, bažnyčias ir mokyklas mokslų platinimui ir Dievo šventoves, kur tik manytų esant reikalinga, statyti. Miestus, turgus juose funduoti ir kaimus vėl apgyvendinti, smukles miestuose ir prie nakvynės namų deramose vietose, minėtų valdų žemėse statyti, daryti tvenkinius, malūnus statyti, visokeriopą naudą tose valdose sau didinti ir plėsti. Ir tegu taip pat bus leista jam pačiam ir po jo visiems jo palikuonims tų aukščiau išvardintų valdų kokią nors dalį arba ir visas bendrai, kada ir kam tik panorės, atiduoti, parduoti, dovanoti, išmainyti, užrašyti ir, kaip panorės, elgtis ir kaip nuosava savo tėvonija visu tuo naudotis visais laikais. O dėl to mums, valdovui, ir mūsų įpėdiniams jis pats ir jo palikuonys privalės vykdyti krašto karinę tarnystę, kaip ir kiti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorai vykdo, tuomet kai bus šaukiama nereguliarioji kariuomenė. Ir taipgi, kaip kiti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorai, vyks į karą. Ir dėl to duodame minėtam ponui Gabrieliui Bekešui Skornatui šį mūsų laišką su mūsų valdovišku parašu, jo sutvirtinimui įsakome prikabinti mūsų antspaudą. Rašytas ir duotas Varšuvoje, didžiajame visuotiniame seime.

Dievo sūnaus Jėzaus Kristaus tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt pirmaisiais gimimo metais, vasario mėnesio tryliktą dieną.

(pasirašyta) *Stephanus Rex*
[Karalius Steponas]

(prikabintas antspaudas) Jonas Hlebavičius
Dubrovnoje Minsko
kaštelionas, krašto
paiždininkis ir raštininkas

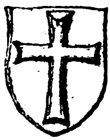

VYSKUPO SEMINARIJOS ĮSTEIGIMAS IŠ VYSKUPŲ STALO DVARO, VADINAMO VOZGĖLIŠKĖMIS

1582 METAI

(*Kapitulos archyvas*)

In Christi nomine Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Statuit Sacrosancta, et AEcumenica Tridentina Synodus, ad retinendum DEI cultum, et ad tuendam, propagandamque religionem Catholicam, nihil fieri posse praestantius, quam ut in singulis Christiani Orbis Dioecesibus, perpetuum instituеretur Seminarium; unde adolescentes, a teneris annis, ad pietatem informati, optimisque artibus imbuti, ad Ecclesiastica munera obeunda prodirent. Itaque Nos Georgius Radziwił, DEI gratia. Episcopus Vilnen., Dux Olicae et Nieswiezii, Cum vidissemus, quanto cum fructu, tum in Urbe Roma, aliarum Urbium Magistra; tum aliis etiam in locis instituta, fundataque essent, Seminaria Clericorum, decrevimus, in hac Dioecesi nostra Vilnen., in qua magnam esse Sacerdotum et aliorum operariorum, in vinea Domini inopiam perspeximus, instituere, fundareque Collegium, in quo certus adolescentium Lituanorum et Ruthenorum numerus alatur, et religiose educetur. Quoniam autem intelligimus muneri nostro Pastorali illud esse oneris iniunctum, ut ex fructibus integris mensae nostrae Episcopalis, et Capituli, et quarumcunque dignitatum, personatuum, praebendarum, portionum Abbatiarum, et aliorum quorumcunque beneficiorum, in Dioecesi nostra existentium, partem aliquam vel portionem detrahamus, et eam portionem, sic detractam, Collegio suprascripto applicemus, et incorporemus; quamvis propter temporum praesentium calamitatem, assiduaque belli adversus Moschum detrimenta, oneribus novis nos augere non debemus, qui suppeditare sumptus, statui nostro convenientes, vix possumus, tamen sperantes non, esse abbreviatam manum Domini, qui non derelinquit opera bona; in ipsius Domini DEI nomine instituimus, et fundamus, Collegium Clericorum nostrorum, et pro fundatione, ac dotatione, applicamus illi praedium nostrum patrimoniale, situm in Districtu Vilnensi, Wozgieliszki nuncupatum. Quod quidem praedium cum hominibus, villis,

Vardan Kristaus Amen. Amžinai dalykų atminčiai. Šventasis ekumeninis Tridento Sinodas nusprendė, kad norint išlaikyti Dievo garbinimą, išsaugoti ir skleisti katalikiškąjį tikėjimą, nieko vertingesnio negalima padaryti, kaip kiekvienoje krikščioniškojo pasaulio diecezijoje įkurti amžinai gyvuojančią seminariją, iš kur jaunuoliai, nuo jaunystės įgiję dievobaimingumo, išmokyti geriausių menų, išeitų vykdyti bažnytinių pareigų. Taigi, kai mes, Jurgis Radvila, Dievo malone Vilniaus vyskupas, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis, pamatėme, kokią naudą teikia tiek Romos, kitų miestų mokytojos, mieste, tiek ir kitose vietose įsteigtos ir funduotos klierikų seminarijos, šioje mūsų Vilniaus diecezijoje, kurioje pastebėjome, jog yra didelis kunigų ir kitų patarnautojų trūkumas Viešpaties vynuogyne, nusprendėme įsteigti ir funduoti kolegiją, kurioje būtų išlaikomas ir dievobaimingai auklėjamas nustatytas lietuvių ir rusų jaunuolių skaičius. Suprantame, kad mūsų ganytojiškoms pareigoms priklauso pasirūpinti, kad iš bendrų vyskupijos stalo pajamų ir kapitulos, ir visokios rūšies vertybių, personatų, pelno, abatijų turto dalies bei visokių kitokių beneficijų, mūsų diecezijoje egzistuojančių, būtų paimta tam tikra dalis ar porcija, ir ta dalis, taip išimta, būtų prijungta prie anksčiau minėtos kolegijos ir inkorporuota. Nors, esant dabartinėms nelaimėms, nuolatiniams nuostoliams dėl karo su Maskva, mes neprivalome savęs apsunkinti naujais vargais, atsižvelgdami į savo padėtį, sunkiai galime aprūpinti lėšomis, tačiau tikėdamiesi, kad Viešpaties, kuris neapleidžia gerų darbų, ranka nesutrumpėjusi, paties Viešpaties Dievo vardu nusprendžiame ir funduojame mūsų klierikų kolegiją ir fundavimui bei jos aprūpinimui jai pridedame mūsų patrimonialinį dvarelį Vilniaus paviete, vadinamą Vozgėliškėmis*.

* Vaisgėliškis (vert. past.).

agris, pratis, pascuis, mellificiis, sylvis, nemoribus, mericis, gays, sareptis, montibus, et vallibus, arboribus, aquis, fluminibus, stagnis, lacubus, rivis, torrentibus, et aquarum decursibus, molendinis, et ipsorum emolumentis, censibus, proventibus, obventionibus, pabulationibus equorum, venationibus omnium ferarum, aucupationibus, tributis et piscaturis, nec non cum omnibus suis juribus, pertinentiis, et adiacentiis universis, prout nos ipsi tenuimus, et hactenus tenemus, et prout in Inventario manù nostra subscripto, et obsignato comprehenduntur, sponte, deliberato consilio, et ex certa nostra scientia donamus, donatione irrevocabili, concedimus et damus in perpetuum, ad habendum, tenendum, et pacifice possidendum, praefato Collegio Clericorum, in illud, ac in universos et singulos, per tempora existentes Clericos, transferentes plenam potestatem, et Jus dominii, omnesque actiones nostras, super ipso praedio nobis competentes, nobisque aut haeredibus vel successoribus nostris, nihil in ipso praedio Juris relinquentes, aut reservantes. Hortamur autem in Domino fratres nostros charissimos, Ecclesiae Vilnen. Praelatos, et Canonicos, caeterosque in Dioecesi nostra beneficia, qualiacunque obtinentes, ut suam quilibet portionem, praefato Collegio liberaliter prompteque eroget, atque attribuat. Quod pro sollicitudine officii nostri sumus curaturi, daturique operam, ut cum ex portionibus supra memoratis, et ex Christi fidelium largitionibus, atque eleemosynis, tum etiam ex aliquibus beneficiis, a Serenissimi Regis, Domini nostri Stefani benignitate inpetrandis, iusta dos et fundatio constituatur. Cuius quidem Collegii DEI beneficio, per nos fundati, et dotati administrationem, gubernationem, et regimen, sic uti sacri Tridentini Concilii decreto, atque sententia nobis esse commissum cognoscimus, et praescriptam administrationis rationem, servare, ad unguem intendimus, ita onus hoc totum, successoribus nostris per tempora existentibus, et

Tą dvarelį su žmonėmis, namais, laukais, pievomis, ganyklomis, bitynais, miškais, miškeliais, šilais, gojais, krūmynais, kalvomis ir lygumomis, medžiais, vandenimis, upėmis, tvenkiniais, ežerais, upeliais, vandenų srovėmis, malūnais ir jų gaminiais, činšais, pajamomis, pelnu, arklių pašaru, visų laukinių žvėrių ir paukščių medžiokle, rinkliavomis ir žūklavimu, žinoma, su visomis savo teisėmis, priklausomybėmis, visomis apylinkėmis, kokias mes patys turėjome ir iki šiol turime, ir kaip mūsų ranka surašytame ir užantspauduotame sąraše išdėstyta, savo noru priėmę sprendimą ir gerai bei tvirtai apgalvoję, dovanojame neatšaukiamu dovanojimu, užleidžiame ir duodame amžiams turėti, laikyti ir taikiai valdyti minėtai klierikų kolegijai, jai ir kiekvienam, ir visiems būsiantiems klierikams, perimantiems pilną valdžią ir dominijos teisę bei visus mūsų darbus, susijusius su šiuo dvareliu, mums ar paveldėtojams, ar mūsų įpėdiniams jokios teisės į patį dvarelį nepasilikdami ir neišsaugodami. O brangiausius mūsų brolius Viešpatyje, Vilniaus bažnyčios prelatus ir kanauninkus, ir kitus mūsų diecezijos beneficijose ką nors turinčius, raginame, kad kokią nors savo dalį minėtai kolegijai laisvai ir paslaugiai atiduotų ir skirtų. Todėl pagal mūsų tarnybai priklausančias pareigas turėsime rūpintis ir dėti pastangas, kad tiek iš anksčiau paminėtų dalių ir iš tikinčiųjų Kristumi dosnumo, ir iš aukų, tiek taip pat iš bet kokių šviesiausiojo karaliaus mūsų pono Stepono mielaširdingai išrūpintų beneficijų būtų paskirta teisėta dovana ir fundacija. Pripažįstame šios Dievo apvaizdai padedant mūsų funduotos ir apdovanotos kolegijos administravimą, valdymą ir vadovavimą taip, kaip šventojo Tridento pasitarimo dekrete ir nutarime mums yra pavesta, ir paminėtą administravimo būdą kuo tiksliausiai siekiame išsaugoti. Taigi tokį mūsų triūsą vėliau būsiantiems įpėdiniams ir prelatams, ir kanauninkams, ir visai mūsų bažnyčios kapitulai

Praelatis, Canonicis, totique Capitulo Ecclesiae nostrae diligenter commendamus, illosque obsecramus per viscera misericordiae JESU Christi, ut huic maxime operi egregio studeant, faveant, et auxilientur, et non solum parta, et acquisita, tueantur, sed etiam addant aliquid ad cumulum, ut maior in dies numerus alatur Clericorum, et Sacerdotes in hac Dioecesi nostra excrescant, ad laudem et gloriam Omnipotentis DEI, et ad Catholicae Romanae fidei cultum, et augmentum perpetuum. Quoniam autem hanc Seminarii erectionem, institutionemque perpetuo firmam, ratamque esse cupimus, a Serenissimo et Catholicissimo Principe Rege nostro Stephano, nunc feliciter regnante, suppliciter petimus, ut in illius patrocinium, et protectionem, Seminarium ipsum Vilnen., recipere dignetur, et successores nostros hortamur, rogamusque ut in omnibus Seminarii necessitatibus, ad ipsius Regiam Maiestatem, et ad alios successores Regis confugiant, nihilque sine illorum assensu deliberent, quod ad Seminarii, et ad ipsius bonorum administrationem pertineat, in quo illorum conscientias districte oneramus. Institutionem autem Clericorum, et Collegii moderationem, committimus Reverendo Patri Rectori, et toti Collegio Societatis JESU Vilnen., ipsosque vehementer rogamus, ut cum bona venia Adm. R. P. Praepositi Generalis (ad quem ea de re litteras nostras misimus, neque dubitamus, quin in eo nobis gratificetur) Seminarii huius nostri, curam suscipiant, plenam autem facultatem illis damus, tam in Oeconomia, quam in universa administratione, illosque perpetuos Seminarii nostri gubernatores, administratores, ac Rectores facimus, et constituimus, illorumque diligentiae, industriae, et charitati universum Seminarium, singulosque in eo existentes Clericos, commendamus. Datum et actum Vilnae, in Palatio nostro solitae residentiae, die undecimo Januarii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octuagesimo secundo. Decimo Pontificatus S-mi D. N. Gregorii

rūpestingai perduodame ir labai prašome vardan Jėzaus Kristaus širdies gailestingumo, kad kuo labiausiai pasistengtų atlikti šį puikų darbą, būtų palankūs, padėtų ir ne tik rūpintųsi turtu ir nuosavybe, bet ir prie tikslo įgyvendinimo kuo nors prisidėtų, kad būtų pamaitintas kasdien didėjantis klierikų skaičius ir visagalio Dievo šlovei ir garbei bei Romos katalikiškojo tikėjimo kultui ir amžinam jo stiprėjimui šioje mūsų diecezijoje daugėtų kunigų. O kadangi norime, kad ši pastatyta ir įkurta seminarija amžinai gyvuotų ir klestėtų, dabar laimingai karaliaujančio šviesiausiojo ir katalikiškiausiojo mūsų kunigaikščio karaliaus Stepono mielaširdingai prašome, kad laikytų verta prisiimti į savo globą ir gynybą pačią Vilniaus seminariją. Ir mūsų įpėdinius raginame ir prašome, kad, iškilus seminarijoje įvairiems sunkumams, kreiptųsi į pačią karališkąją Didenybę ar į kitus karaliaus įpėdinius ir nieko, kas susiję su seminarijos ir jos turtų valdymu, be jų pritarimo nedarytų. Tai jų sąžinei griežtai pavedame. Klierikų mokymo reikalus ir vadovavimą kolegijai patikime didžiai gerbiamam tėvui Rektoriui ir visai Vilniaus Jėzaus draugijos kolegijai, ir, mielai leidus didžiai gerbiamam tėvui generaliniam Prepozitui (kuriam dėl šio reikalo nusiuntėme laišką ir neabejojame, kad mums bus palankus), tuos pačius karštai raginame, kad imtų rūpintis šia mūsų seminarija. Be to, jiems suteikiame visišką valdžią, tiek ekonominę, tiek visą administracinę, ir juos darome ir skelbiame amžinais mūsų seminarijos valdytojais, administratoriais ir rektoriais, jų rūpesčiui, veiklumui ir meilei patikime visą seminariją ir kiekvieną joje esantį klieriką. Duota ir atlikta Vilniuje, įprastos mūsų rezidencijos rūmuose, sausio vienuoliktą dieną, tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt antraisiais Viešpaties metais, popiežiaujant dešimtajam popiežiui šviesiausiajam mūsų Šv. Tėvui Grigaliui XIII. Dalyvaujant didžiai gerbiamam Metonės vyskupui, mūsų

tredecimi. Praesentibus Reverendissimo D. Cypriano Episcopo Methonen., Suffraganeo nostro, Venerabilibus et Reverendissimis D. D. Joanne Jarczewski, Decano, Benedicto Woina Custode, Simone Brzezio Cantore, Laurentio Wolski, Thoma Makowiecki, Nicolao Koryzna, Stanislao Gorecki, et Marcello Suchodolski, Canonicis Ecclesiae nostrae, nec non eximio Juris utriusque Doctore, Domino Augustino Rotundo Mieleski, S. R. M. Secretario R. M., Capitaneo Stoklicen., Advocato Vilnen., et Generoso ac nobili viro Domino Alberto Przetocki, Arcis Vilnen. Procuratore, testibus ad praemissa rogatis, et vocatis. Petiimus etiam ab eisdem Domino Sczt Advocato, et Domino Alberto Przetocki, ut huic privilegio nostro sua sigilla apponerent. Georgius Radziwił Episcopus Vilnen. Dux Olicae manu propria.

sufraganui, ponui Kiprijonui, kilniesiems ir garbingiesiems ponams dekanui Jonui Jarčevskiui, kustodui Benediktui Voinai, kantoriui Simonui Bžezijui, mūsų bažnyčios kanauninkams – Laurynui Volskiui, Tomui Makoveckiui, Mikalojui Koriznai, Stanislovui Goreckiui ir Marcelijui Suchodolskiui, abiejų teisių mokslų daktarui, šviesiausiosios karališkosios didenybės sekretoriui, Stakliškių seniūnui, Vilniaus advokatui ponui Augustinui Rotundui Mieleskiui ir prakilniajam bei kilmingajam vyrui, Vilniaus pilies prokuratoriui ponui Albertui Pšetockiui, liudininkams tuo reikalu pašauktiems ir pakviestiems. Taip pat tų pačių ponų, advokato ir Alberto Pšetockio, paprašėme, kad prie šios mūsų privilegijos savo antspaudus pridėtų.

Jurgis Radvila, Vilniaus vyskupas, Olykos kunigaikštis, savo ranka.

KARALIAUS STEPONO BATORO ĮSAKYMU VILNIAUS VYSKUPIJOS GYVENTOJAMS SUTEIKIAMAS ATLEIDIMAS NUO VILNIAUS MIESTO CECHŲ ĮSIPAREIGOJIMŲ

1584 METAI

(*Iš Vilniaus kapitulos archyvo*)

Stephanus DEI gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque etc. Princeps Transylvanie. Significamus praesentibus literis nostris, quorum interest universis, et singulis. Vocatum, fuisse ad nos, et iudicium nostrum, literis citationis nostrae, famatum Stefanum Genser Aurificem, de persona ipsius tanquam impossesionatum, et de omnibus bonis mobilibus, si quae habuerit, ad instantiam famatorum Seniorum, totiusque Contubernii Aurifabrorum Civitatis nostrae Vilnen., pro eo quod ipse contraveniendo privilegio Serenissimi Alexandri Regis Poloniae, atque Magni Ducis Lituaniae, praedecessoris nostri, praefatis Senioribus, atque Contubernio Aurifabrorum Civitatis nostrae Vilnen., concesso, et a nobis confirmato, nec metuens poenam eodem privilegio contra vagos artifices artem Aurifabrinam absque iure Civili et Contubernio Aurificum Vilnen., exercen., expressam, atque constitutam, ausus esset temere contra praescriptum praefati privilegii, sine iure Civili, et obedientia Contubernii Aurificum, atque sine omni ordine, inter Aurifices huius artis aurifabrinae, ex praescripto praedicti privilegii observari solito, artem ipsam aurifabrinam, non suscepto cum actoribus contubernio, exercere, laboresque suos pro libitu suo, sine omni ordine, et

Steponas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos, Livonijos ir t. t. kunigaikštis. Transilvanijos kunigaikštis. Šiuo raštu skelbiame visiems ir kiekvienam, kam dera žinoti, kad pas mus ir į mūsų teismą raštišku šaukimu, reikalaujant garbiesiems senjorams* ir visam mūsų Vilniaus miesto auksakalių cechui, buvo pakviestas garsusis Steponas Genseris, auksakalys, tiek dėl jo paties, tiek dėl jo nekilnojamojo turto, jei kokį turėtų. Už tai, kad jis nepakluso Lenkijos karaliaus ir taip pat didžiojo Lietuvos kunigaikščio šviesiausiojo Aleksandro, mūsų pirmtako, minėtiems senjorams ir mūsų Vilniaus miesto auksakalių cechui duotai ir mūsų patvirtintai privilegijai, nebijodamas toje pačioje privilegijoje nedrausmingiems, besiverčiantiems auksakalystės menu nesilaikant civilinės teisės ir atsiskyrusiems nuo Vilniaus auksakalių cecho meistrams numatytos bausmės. Jis prieš anksčiau paminėtos privilegijos taisykles, nesilaikydamas civilinės teisės ir paklusnumo auksakalių cechui ir taip pat be jokios tvarkos, įprastos tarp šio auksakalystės meno auksakalių, kurios

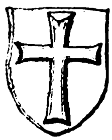
*

Senjoras gali reikšti kunigaikštį (vert. past.).

animadversione elaboratos, in usum omnium hominum, quicunque voluerint elaborare, ac divendere, faciens ea omnia in contemptum privilegiorum, Contubernio praefato concessorum, uti ea omnia in literis citationis nostrae clarius sunt descripta. In terminoque hodierno Relationum nostrarum propiarum, ex ipsa citatione proveniente, et hucusque continuato, partibus ipsis per se, et plenipotentes suos legitimos coram nobis comparentibus, et eum terminum legitime attentatibus, atque controversias suas repetentibus. Actorea quidem parte, per Nicolaum Ungarum, Philipum Glazer, et Mathiam Porempski internuntios, et Famatum Albertum Skwierniewita plenipotentes suos, praefatum Conventum ad poenas in privilegio suo descriptas, succumbere iusque Civile, et Contubernium Aurifabrorum suscipere, ac obedientiam praefato, Contubernio teneri deducente. Convento vero forum declinante, atque subditum et Civem Episcopalem Vilnensem se esse allegante, et illic tanquam ad forum competens se remitti affectante, Nobilique Andrea Wodzinski famulo, et plenipotente Illustris et Reverendissimi Domini Georgii, divina miseratione Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyteris, Cardinalis Radzivilij, et Episcopatus Vilnen. perpetui Administratoris, Ducis in Olika et Nieswież, et in Livonia nostri Locum tenentis, privilegia Serenissimi praedecessoris nostri, piae memoriae Wladislai Regis producente, nec non partem Civitatis, iurisdictionis Episcopalis, ab omni obedientia, et iure Civili saeculari exemptam esse, iusque suum et Magistratum habere allegante; ac etiam Constitutionem in Conventu generali Bielscensi, in Anno Millesimo Quingentesimo Sexagesimo quarto factam, exhibente, qua mediante iura et privilegia, omnesque libertates, Ecclesiis Romanae religionis, antiquitus concessa, approbata esse docuit circaque privilegia se conservari petiit. Nos cum Consiliariis nostris, lateri nostro tunc assidentibus, audita beneque examinata partium controversia,

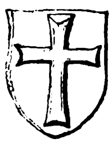
pagal minėtos privilegijos nuostatus buvo įprasta laikytis, savą auksakalystės meną atskirai nuo cecho narių neapgalvotai išdrįso vystyti ir savo dirbinius pagal savus įgeidžius, be jokios tvarkos ir dėmesio atliktus, visų žmonių, kurie tik norėjo, vartojimui išdrįso gaminti ir pardavinėti. Visa tai darė negerbdamas privilegijų, leistų minėtam cechui, kaip visa tai mūsų šaukime į teismą aiškiau yra aprašyta. Pagal mūsų pačių pranešimo šiandieninį terminą, nustatytą pačiame šaukime ir iki pat šios dienos pratęstą, abi pusės, pačios ir su savo teisėtais įgaliotiniais, pas mus viešai atvyko, teisėtai laikydamosi termino, ir taip pat savo nesutarimus pakartojo. O būtent, iš besiskundžiančiųjų pusės – Mikalojus Ungaras, Pilypas Glazeris ir Motiejus Porempskis per savo tarpininkus ir garsusis Albertas Skvernevita per savo įgaliotinius paaiškino, kad minėtasis kaltinamasis turi gauti numatytą jų privilegijoje bausmę, pripažinti civilinę teisę ir auksakalių cechą ir laikytis paklusnumo minėtam cechui. O kaltinamasis norėjo to teismo išvengti, taip pat tvirtino esąs Vilniaus vyskupijos valdinys ir pilietis, ir reikalaudamas siekė, kad ten į teismą būtų grąžintas. Be to, kilnusis, Andrius Vodzinskis, šviesiojo didžiai gerbiamo pono Jurgio, Dievo malone šventosios Romos bažnyčios presbiterio, kardinolo Radvilos, Vilniaus vyskupijos nuolatinio administratoriaus, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščio ir mūsų vietininko Livonijoje, valdinys ir įgaliotinis, parodė šviesiausiojo mūsų pirmtako, šventos atminties karaliaus Vladislovo privilegiją, atleidžiančią miesto dalį, priklausančią vyskupijos jurisdikcijai, nuo bet kokio paklusnumo ir pasaulietinės civilinės teisės, ir nurodė, kad jie turi savo teisę ir magistratą. Ir taip pat pateikė visuotiniame Belsko seime tūkstantis penki šimtai šešiasdešimt ketvirtaisiais metais priimtą nutarimą, kuriame sakoma, kad Romos tikėjimo bažnyčioms teisės, privilegijos ir visos laisvės yra nuo seno duotos ir patvirtintos,

visis quoque privilegiis, partibus ab utrisque productis, privilegia Ecclesiae Cathedrali Vilnen., et Episcopo pro tempore existente, per praedecessorem nostrum piae memoriae Wladislaum Regem, data et concessa, ac praedictam Constitutionem Conventus Bielscen. in suo robore conservamus, ipsumque Conventum Stephanum Genser Aurifabrum, et alios iurisdictioni Episcopali Vilnensi subiectos, a quavis iurisdictione saeculari, ac Contuberniis Civitatis nostrae Vilnen., liberos esse pronuntiavimus, perpetuis temporibus hoc nostro decreto mediante. In cuius rei fidem sigillum nostrum praesentibus est subinpressum. Actum Grodnae feria sexta ante festa Pentecostes proxima, Anno Domini Millesimo Quingentesimo octogesimo quarto. Regni nostri anno Nono. Stephanus Rex.

ir reikalavo (Vodzinskis), kad jų būtų laikomasi. Mes su savo taryba, sėdinčia prie šono, išklausę ir gerai pasvėrę abiejų pusių ginčus, pamatę atneštas abiejų pusių privilegijas, mūsų pirmtako šv. atminties karaliaus Vladislovo duotas ir leistas Vilniaus katedros bažnyčiai ir tuometiniam vyskupui, ir minėtą Belsko suvažiavimo sprendimą savo galioje paliekame ir patį apskųstąjį auksakalį Steponą Genserį ir kitus, priklausančius Vilniaus vyskupijos jurisdikcijai, nuo bet kokios pasaulietinės mūsų Vilniaus miesto jurisdikcijos ir Vilniaus miesto cechų skelbiame esančius laisvus pagal mūsų dekretą amžiniems laikams. Šio dalyko patvirtinimui mūsų antspaudas rašto apačioje yra įspaustas. Duota Gardine artimiausią penktadienį prieš Sekmines, tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt ketvirtaisiais Viešpaties metais, mūsų karaliavimo devintaisiais.

Karalius Steponas

SĄRAŠAS VISŲ NUOSTOLIŲ LIETUVOS MONETAS KEIČIANT Į LENKIŠKUS PINIGUS 1570 METAIS

(*Iš Dogelio rankraščių buv. Vilniaus universiteto bibliotekoje*)

Pirmiausia už 381 talerį, už kurį Lenkijoje moka po 30 grašių, juos ponas Motiejus Kaviečnijskis atsiuntė *pro 1 Junii* [birželio 1-ai] į Varšuvą, Lietuvoje už juos mokėdamas, Jo Karališkosios Didenybės paliepimu, po 25 lietuviškus grašius. Jiems išleista 15 florinų 26 grašiai ir 2 alg. Ežmiež*. [Tas pats] pasiuntė 36 dukatus po 55 lenkiškus grašius. Jiems išleista 1 florinas 6 grašiai.

Žydui Markui palūkanų nuo pustrečio šimto zlotų už 6 savaites, tai yra, a *Die 17 maij ad diem 28 Junij* [nuo gegužės 17-os dienos iki birželio 28 dienos] 15 florinų. Man buvo atiduota iš pono Pekarskio 96 raudonieji auksinai, kuriuos už užstatą sidabrui Jo Karališkosios Didenybės reikalams nuo žydo Brastoje ėmė po 56 lenkiškus grašius. Jiems Lukove L. Mogilnickis išleido 5 flor. 7 gr.

Be to, ten pat, Lukove, ponas Mogilnickis, supirkdamas Karališkosios Didenybės reikalams, lietuviškoms monetoms išleido 2 flor. Žydui Brastoje palūkanų nuo aštuonių šimtų zlotų, paskolintų ponui Pekarskiui sidabrui, užstatytam Karališkosios Didenybės reikalams už dvi savaites, tai yra, *a die 23 Augusti ad diem 6 7bris* [nuo rugpjūčio 23 dienos iki rugsėjo 6 dienos] nuo šimto ir aštuoniasdešimt kapų, už kiekvieną kapą po 5 grašius, išleido 7 zlotus, 15

*

2 alg. Erzmiez. – neaiški santrumpa (vert. past.).

grašių. Taip pat nuo šimto ir 40 kapų, nuo kapos po 6 gr. – išleido 7 flor.

Turčinas, keisdamas lietuviškas monetas į lenkiškas, Lukove prie 20 lietuviškų kapų pridėjo 2 flor. 20 grašių. Slupskis Brastoje davė palūkanų nuo filipkų 38 lietuviškus grašius. Per poną Turčiną pasiunčiau į Vilnių 80 filipkų, kuriuos priėmė į iždą karališk. did. paliepimu po 1 floriną. Išdavė juos karal. did. reikmėms po 16 liet. grašių. Jiems išleista 26 flor., 20 grašių.

Šių, 1570 metų išlaidų lietuviškoms monetoms su palūkanomis suma 84 lenkiški flor., 21 gr., 6 liet. grašiai.

In Anno 1571 [1571 metais]

Pirmiausia priėmiau į iždą, karališk. did. paliepimu, 66 filipkas auksu, išleistus po 20 lenkiškų grašių, jiems išleista 22 flor.

Brastoje nuo 17 paskolintų liet. grašių palūkanos už dvi savaites – 16 liet. grašių.

Jo karališkajai didenybei vykstant į Solcą, į pono Lietuvos pataurininkio vestuves, būdamas Liubline, išleidau lietuviškoms monetoms 7 flor., 4 grašius, 2 liet. denarus.

Liubline nuo šimto zlotų palūkanų – 3 taleriai; sudaro 3 flor., 9 zl.

Die 19 Maji [gegužės 19 dieną] Varšuvoje prie 50 zlotų pridėjau 3 flor., 11 grašių, 1 liet. den.

D. 4 Junii [birželio 4 dieną] Varšuvoje prie 55 zl. pridėjau 3 flor., 20 gr.

Die 6 Junii [birželio 6 d.] Varšuvoje prie 113 zl. pridėjau 8 flor.

Die 7 Junii [birželio 7 dieną] Varšuvoje prie 39 zl. pridėjau 3 flor.

Die 11 Junii [birželio 11 dieną] Varšuvoje prie 300 zl. pridėjau 15 flor.

Die 12 [12 dieną] prie 10 zlotų pridėjau 12 gr., 9 den.

Die 13 Junii [birželio 13 dieną] prie 100 zlotų pridėjau 7 flor.

Die 18 Junii [birželio 18 dieną] prie 100 zl. pridėjau 8 flor.

Die 20 Junii [birželio 20 dieną] prie 100 zl. pridėjau 8 flor., 6 gr.

Die 27 Junii [birželio 27 dieną] prie 10 zl. 25 gr.

Die 2 Julii [liepos 2 dieną] prie 23 zl. pridėjau 2 flor., 9 gr.

Die 17 Julii [liepos 17 dieną] prie 50 zl. pridėjau 4 flor., 5 gr.

Die 20 Julii [liepos 20 dieną] prie 120 zl. pridėjau 12 flor., 3 gr.

Die 23 Julii [liepos 23 dieną] prie 100 zl. pridėjau 8 flor., 10 gr.

Die 26 Julii [liepos 26 dieną] prie 12 zl. pridėjau 1 flor., 6 gr.

Be to, prie 20 zlotų pridėjau 2 flor. Išlaidos lenkiškais pinigais 87 flor. ir 17 grašių, lietuviškais: (liet.: 480 kapų] 48.

Die 5 Augusti [rugpjūčio 5 dieną] per Turčiną, kai jo karališkajai didenybei pinigus nuvežė į Leipcigą, pakeisdamas liet. monetas į lenkiškas, pridėjau prie 100 zl. po 8 flor. 614 zl.: išlaidos 52 zl., 5 gr.

Die 17 Augusti [rugpjūčio 17 dieną] pas žydą Marką užstatyta grandinė karališk. did. reikalams, o *die 11 May ad 18 Augusti* [nuo gegužės 11 dienos iki rugpjūčio 18 dienos] už šimtą zlotų, per savaitę nuo jų po 1 zl., palūkanos sudaro 14 zlotų.

Be to, Lebedis mokėjo skolas lietuviškomis monetomis, pridėjau 69 flor., 4 gr., 9 den.

Be to, buvo keturi sidabriniai dubenys, užstatyti pas auksakalį Adomą *a die 16 May ad diem 18 Aug.* [nuo gegužės 16 dienos iki rugpj. 18 dienos] už tris šimtus flor. Nuo to 20 flor. palūkanų. Taip pat buvo trys sidabriniai dubenys

pas poną vaistininką Antaną *a die 10 Julii ad diem 18 Aug.* [nuo liepos 10 dienos iki rugpjūčio 18 dienos], nuo pustrečio šimto zlotų – 16 flor. palūkanų.

Die 18 Augusti [rugpjūčio 18 dieną] Vilniuje Anno 1571 (1571 metais) 666 kapoms lietuviškomis monetomis išlaidos: 91 flor., 19 grašių, 6 liet. denar.

Die 30 7 bris [rugsėjo 30 dieną] 66 liet. kap. pridėjau 9 flor., 27 gr.

Die 16 8 bris [spalio 16 dieną] 100 zl. pridėjau 7 flor.

Die 1 10 bris [gruodžio 1 dieną] Lebedis liet. monetoms Varšuvoje, būdamas mokesčių rinkėjas, kai karališk. did. buvo Krokuvoje, pridėjo 3 flor., 19 gr.

Die 14 10 bris [gruodžio 14 dieną] prie liet. monetų keisdamas 55 kap. ir 12 grašių, išleidau 13 flor., 15 gr.

Die 12 7 bris [rugsėjo 12 dieną] Varšuvoje 17 filipkų išleidau 1 flor., 4 gr.

Išlaidų suma: 430 zl., 25 gr.

In Anno 1572 ad Diem 17 Aprilis
[1572 metais iki balandžio 17 dienos]

A die 1 Januarii ad 9 Februarii [nuo sausio 1 iki vasario 9 dienos] per tą laiką Varšuvoje pakeičiau lietuviškas monetas į lenkiškus pinigus – 164 zl., 36 gr. įvairiu laiku ir pagal tai, kai kada pigiau, kai kada brangiau, išskyrus seimą, kur lietuviškų monetų imti nenorėta, tik su išlaidomis, kurioms priedo suma ir išlaidos lietuviškais pin. 144 kapų 54 gr. ir 8 [den.] sudaro lenkiškais pinigais 362 zl., 12 gr. 2 liet. den.

A die 9 Februaris ad diem 21 Martii [nuo vasario 9 dienos iki kovo 21 dienos] Varšuvoje pakeičiau 1502 liet. kapas 52 grašius, nuo šios sumos priedą: 128 liet. kapos 16 gr., 8 den. sudaro lenkišk. 320 flor. 21 gr.

Stovyklininkas Pavlikas Liubline pakeisdamas *in Februaris* [vasarį], kai buvo iš anksto pasiųstas su pinigais, kad

juos laiku pasiųstų *JMCPP**: Mlodyčiui į Leipcigą ir ponui Plockiui sumokėti skolą iš lietuviškų monetų, jas keičiant į lenkiškas, pridėjau 1310 flor. (23 fl.: 88) (6) 9 den.

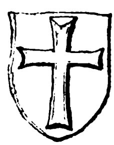
Die 9 Februarii [vasario 9 dieną] Varšuvoje 100 zl. liet. monetomis pridėjau 10 flor.

A die 9 Februarii ad diem 4 Martii [nuo vasario 9 dienos iki kovo 4 dienos] pakeičiau 880 kapų liet. monetomis į lenkiškas, šiai sumai išleista 212 flor., 11 gr., 9 den.

A die 9 Februarii ad diem 4 Martii [nuo vasario 9 dienos iki kovo 4 dienos] mokant skolas lietuviškomis monetomis amatininkams ir prekiautojams, be seimo, išleista 98 kapoms 33 gr. 6 den. lietuviška moneta – 20 zl. 3 gr.

Item [ten pat]. 1502 liet. kapoms išleista 128 kapos 16 gr. 8 den. liet. mon. sudaro lenkiškais pinigais 320 zl. 4 gr.

Die 19 9 bris [lapkričio 17 dieną] Vilniuje sumokėjau 185 raud. auks. po 44 gr. 2 den, po to juos pakeičiau kiekvienam išleisdamas po 2 liet. den. Išlaidos lenkiškais pinigais: 1 flor., 16 gr. 2 liet. den.

* Neaiški santrumpa (vert. past.).

GENERALINIS POTVARKIS DĖL LIETUVIŠKŲ MONETŲ

Liber XMM. Fol. – 369.

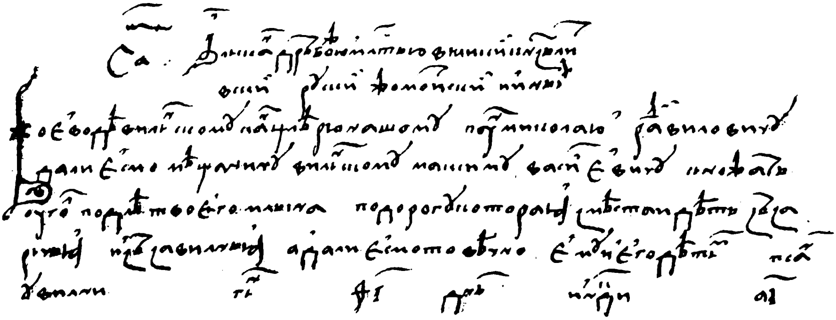
(Iš Dogelio rankraščių Vilniaus universiteto bibliotekoje)

Žygimantas Augustas ir t. t. Visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tiktai reikės žinoti, pranešame, kad mes, pasigailėję mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavaldinių dėl nuostolio, kurį savo Lietuvos monetų kalykloje vietinėse mūsų Karalystės valstybėse iki šio laiko turėjo, mūsų Lietuvos ir Lenkijos ponų tarybų patarimu, įsakėme paskelbti, kaip visiems mūsų Karalystės pavaldiniams bendrai įsakome, kad lietuvišką monetą, su mūsų ir mūsų protėvių tikslais nukaldintą jų nuosava ir senąja kaina, tai yra, du lietuvišku grašiu, imtų už pustrečio lenkiško grašio, tačiau dėl to šį perspėjimą ir sąlygą skelbiame visiems, kad, kai šiame seime, pagal bendras Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės privilegijas patvirtinsime, vienodai nauja kalykla kaldintų, tuomet tik ta viena kalykla pinigus kals, visas, kad ir kokios būtų lietuviškos monetos, nukaldintos penkiasdešimtais aštuntais iki šešiasdešimt penktųjų, dėl jos ir turės veikti šis ediktas, bus laisvai leidžiama mūsų kalyklai pagal tą pačią kainą pakeisti, tą monetą jau mūsų kalėjai pagal tą aprašytą paprotį imti ir naują už ją duoti privalės, kaip visa tai per konstituciją šio seimo gale plačiau atlikta ir garantuota. O grašius, Tikocine lenkiškų pavidalu nukaldintus, įsakome taip pat, kad kaip Lenkijoje, taip ir Lietuvoje, kad būtų imami pagal lenkiškų grašių kainą. Šiuo mūsų įsakymu norime, kad visi bendrai

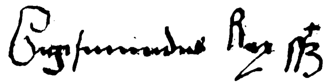
mūsų pavaldiniai kaip Lenkijoje, taip ir Lietuvoje, ir kitose mūsų karalystės valdose privalėtų išlaikyti dešimties lenkiškų grivinų baudą ir ši bauda į bet kurio mūsų valdų miesto valdybą, tiek pilies, tiek miesto, būtų atnešta ir paduota. Jei kas pagal šį įsakymą arba skelbimą mūsų lietuviškos monetos imti nenorėtų, tuomet tarybą be jokio atidėjimo surengti ir egzekuciją dėl šios aukščiau minėtos baudos sumokėjimo, kurios viena pusė, kuri bus instiguota, o antra pusė to miesto valdybai turi būti išreikalauta, *toties quoties* už kiek tas asmuo buvo patrauktas. Duota Varšuvoje visuotiniame Karalystės seime kovo mėnesio dvidešimt šeštą dieną Viešpaties gimimo metais 1572, mūsų viešpatavimo 43-iais.

Asmenišku Jo Didenybės karaliaus įsakymu.

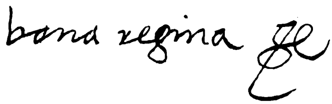
1.

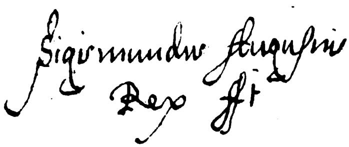
2.

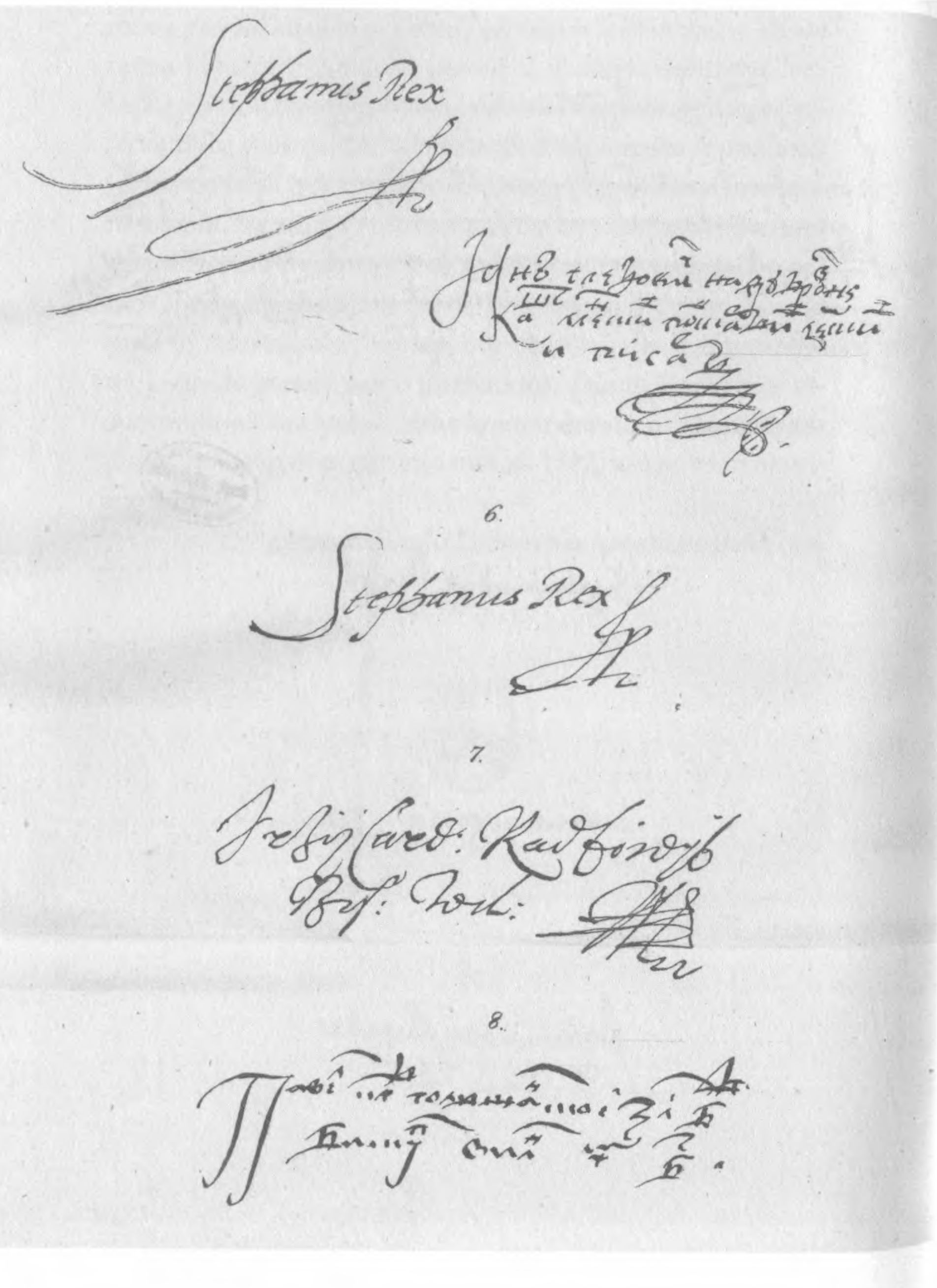

3.

4.

Stephanus Rex
6.
Stephanus Rex
7.
8.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ*

Aaronas, Tyneco abatas 190
Abrahimovičius, Aslanas, vertėjas 356
Abraomas, iždininkas 268–269
Adamovičius, A. F. XIII
Adomas, auksakalys 442
Akelaitis, Mikalojus XIII, XV
Albertas von Apeldernas, vyskupas 25
Albertas, Vilniaus vyskupas 362–363, 366–367, 372–373
Albertrandi, John Baptist (Albertrandis, Jonas Baptista) 226, 291, 293
Albinas, Vilniaus sufraganas 285
Albrechtas, Prūsijos kunigaikštis 347
Aldona, Gedimino duktė 20, 22
Alekna (Olechna) Davainaitis 223
Alekna (Olechna) Sudimantaitis, Vilniaus vaivada 225, 229
Aleknavičius, Petras 362–363
Aleksandra, Algirdo dukra 115
Aleksandras 158
Aleksandras II Jogailaitis 209, 229–238, 254, 259, 262, 266, 269, 272, 308–309, 357, 358–359, 364–365, 368–369, 434–435
Aleksandras II, caras XIII, XIV,
Aleksandras iš Balino žr. Balinskis, Aleksandras
Aleksandras Vygantas žr. Vygantas Kijeviškis, Algirdo sūnus
Aleksandras, Riazanės kunigaikštis 140
Aleksandravičius, Janušas 362–363
Algardas, Hohenšteino grafas 127
Algimantas Alšėniškis 160
Algirdaičiai 210
Algirdas X, 2, 13, 21, 26–34, 37, 109, 127, 129, 134, 139, 142, 146, 189, 254
Anastazija, Dobrynės kunigaikštienė 69
Ancypa, Adomas, Šv. Jono bažnyčios klebonas 174
Andriejus 44
Andrius Algirdaitis 34–35
Andrius de Valentinis, Vilniaus dekanas ir kanauninkas 272
Andrius II, Vilniaus vyskupas 192
Andrius iš Vasilevo (Važila) žr. Andrius, Vilniaus vyskupas
Andrius Vaidotas žr. Vaidotas, Kęstučio sūnus
Andrius, Druško kunigaikštis 148

* Rodyklė apima įvadą bei M. Balinskio veikalo vertimą.

Andrius, Vilniaus vyskupas 111, 117, 134, 141, 142, 190, 191
Andriuševičius, Mikalojus, LDK arklidininkas 250–251
Andriušis 222, 223
Ankevičius, Bohdanas, Vilniaus tarėjas 269
Antanas, vaistininkas 443
Antoni Melissanius de Macro 28
Astikas, Grigalius, Vilniaus kaštelionas 223, 250–251, 292, 293, 322–323, 404–405, 420–422
Atėnė 176
Augustas II, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 177
Augustas III, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 177, 181
Augustinas, šventasis 114, 126, 234–235

Babičius, Jokūbas 271
Balevičiūtė, Ona VI
Balgas, Hansas, kryžiuočių knechtas 217
Balinskis 37
Balinskis, Ignas VI,
Balinskis, Mykolas V–XVI, 1, 207
Balinskis, Teofilis Aleksandras, alchemikas 233, 238
Balinskis, Vladislovas XII
Baltramiejevičius, Aleksandras 246–247
Baltramiejus, šventasis 216, 267, 326–327, 362–363
Bandtkie, J W 7
Bandtkie, Jerzy Samuel 7, 211
Baranovskis, Albinas, vyskupas ir pakancleris 353
Barbora, šventoji 276
Barnabas, šventasis 148
Baronio, Cesare (Baronijus Čezarė) 28
Baškas, Godzislavas, Poznanės kustodas 189
Batoras, Steponas X, 153, 177, 185, 207, 257, 287–289, 291–296, 298, 299, 328, 329, 331, 351, 412–413, 420, 424, 428–429, 430–431, 434–435, 438–439
Bazilijus, šventasis 27, 266
Bekešas, Gabrielis, vengrų pulkų vadas 293, 420–423
Bekešas, Kasparas 292
Benediktas, šventasis 114
Benjaminas iš Tudelio 8
Berenis, Vytautas V, XVI
Bernackis V. 312
Bernardas iš Švidnicos, Silezijos kunigaikštis 66
Bernardas, Jachnos Laurinavičiaus sūnus 225
Bernardas, šventasis 236
Bertoldas, kunigas 84, 87, 89
Betsabutas, Didžiosios ordos chanas 150
Bialas, Petras, Trakų vaivada 230
Bielinski, J. XVI
Bielskis 233
Bielskis, Jonas Mikolajevičius 199
Bielskis, Petras Olechnavičius 199
Bielskis, Vaitiekus Narutavičius 199
Bildziukevičius, Tomas, karališkasis sekretorius 301
Bilinskis, Stepona, karališkasis sekretorius 301
Birutė, Kęstučio antroji žmona 38, 126
Bochenas, Paulius 187
Bodzanta, Gniezno arkivyskupas 111

Bohdanovičius, Juzefas 392
Bohusz 266, 283, 287
Boimas, Povilas, karališkasis sekretorius 301
Boleslovas Didysis 6, 23
Boleslovas II Pamaldusis 147
Boleslovas Švitrigaila, žr. Švitrigaila
Boleslovas V Drovusis 8
Boleslovas, Mazovijos kunigaikštis 60–61, 64–65, 73
Boleslovas, Rusios kunigaikštis 20
Bomannas, Vilniaus miestietis 213
Bona Sforca 101, 160, 255, 259, 266, 272, 376
Bonifacijus 84–85
Bonislavas (Bonizlaus), Mazovijos kunigaikštis 98
Borisas, Tverės kunigaikštis 158
Boucicaut, Jean le Maingre 120, 126
Božiminskis, Motiejus (Matas) 300
Bretneris, Erazmas 182
Bučackiai 211,
Bučiacka iš Podorės, Petro Goštauto žmona 27, 29
Bušinskis XV
Butandas 37
Butautas, Kęstučio sūnus 30
Bžostovskis, Konstantinas Kazimieras, Vilniaus vyskupas 185

Chadži Girėjus, Krymo chanas 226
Chaleckis, Aleksandras bajoras 300
Chariničius, Bojarinas 212
Charotičius, Charitonas, Vilniaus burmistras 269
Chelminskis, Vaitiekus 275
Chodkevičius, Aleksandras 296
Chodkevičius, Jeronimas taurininkas 250–251
Chodkevičius, Jurgis 296
Chodzka, Dominykas XIII
Chodzka, Janas VII
Chojevskis, Jonas, Pšemislio vyskupas 384–385
Chreptavičius, Adomas grafas X, 11, 332
Chreptavičius, Liutauras 236, 237
Chšonstovskis 296
Cimermanas, gydytojas 180
Cinakis, Baltramiejus 301
Ciolekas, Erazmas 366–367
Ciolneris fon Rotensteinas, Konradas 41, 118, 119
Cyriakas, šentasis 173
Corneris, Hermanas (Cornerus Hermanus) 37, 40
Cvinglis, Ulrichas 283
Czacki 50, 143, 144, 147, 214, 237

Čartoriskis, Glebas Konstantinovičius 121
Čechavičienė, Barbora iš Sulistrovskių 181
Čechavičius, pastorius 284
Čerskis, kunigas XV
Česchonis, Vilniaus miestietis 112
Čiškovičius, Grigalius 295
Čiževičius 246–247
Čupurva, dvaro maršalka 141

Danielius iš Lenčicos 296
Danila iš Haličo 8
Daniłowicz, Ignacy (Danilavičius, Ignas) X, 11, 26, 27, 115, 121, 122, 125, 127, 226
Dankersas, tapytojas 227
Danmilė žr. Elžbieta, Gedimino duktė
Daugėlos 37

Daugirdas 33
Daugirdas, Vilniaus vaivada 222, 223
Daukantas, Simonas IX, X, XV
Daumantas, Mindaugo sūnus 44
Davaina, Stanislovas Jonas 250–251
David, Lucas (Davidas, Lukas) 68, 69, 79, 80, 91, 93, 100, 131
De Wal 120, 124
Deguignes 143, 150
Derby, Henrikas grafas žr. Henrikas IV, Anglijos karalius
Dimitrijus Kaributas, žr. Kaributas, Algirdo sūnus
Dimša XV
Długosz, Jan (Dlugošas, Jonas) 17, 35, 46, 98, 103, 111, 123, 124, 127, 128, 132, 133, 134, 150, 151
Dmitrijus Doniškis 34
Dmitrijus Michailovičius, Rusios didysis kunigaikštis 20
Dobrogostas, Poznanės vyskupas 111, 117
Dobrowsky, Josef (Josefas Dobrovskis) 296
Dogiel, Maciej Dominik (Motiejus Dominykas Dogelis) 34, 149, 151, 225, 226, 305, 358, 368, 393, 440, 445
Dominykas, šventasis 387
Dorohostaiskis, Mikalojus Manvydas 353, 355, 356
Douglas, Vilhelmas 131
Dovilas (Dovydas), Rostislavo Rogvoldovičiaus sūnus 43, 44, 45, 70
Dovydas, Gardino kaštelionas 20
Dreyer 83, 98
Dubiński (Dubinskis) 33, 114, 182, 218, 224, 225, 229, 231, 261, 268, 268, 295
Dubinskis, Petras, Vilniaus burmistras 301
Dubrovskis, LDK stalininkas 322–323
Durnikas, Francas 281
Duseneris, Henrikas 103
Dzerško (Dzerškavičius), Mikalojus 191

Eberhardas de Virnemburgas 47
Eberhardas, Varmės vyskupas 68, 69, 70, 75, 92
Egerbergas, riteris 68
Egidijus, šventasis 240–241
Elena, Maskvos kunigaikštytė, Aleksandro II Jogailaičio žmona 209, 230, 231, 233–235, 358–359, 360–361, 364–365, 366–367, 370–371
Elena, šventoji 264
Eliaševičius Geišas, Merkelis, Žemaičių vyskupas 187, 188
Elijas, Valakijos vaivada 158
Elneris, Redigeris 31
Elžbieta (Izabelė), Žygimanto I Senojo duktė 264, 339
Elžbieta, Gedimino duktė 20
Elžbieta, Jono Pečkavičiaus dukra 246–247
Elžbieta, karalienė 111
Elžbieta, Kazimiero IV Jogailaičio žmona 231
Elžbieta, Vengrijos karalienė 41
Elžbieta, Žygimanto Augusto žmona 272, 276, 334
Eperješai 104
Erdenas (Jerdenas, Erdvilas), Dovilo sūnus 43, 44, 45
Eugenijus IV (tikr. Gabriel Condulmaro), popiežius 216

Fabijonas, Varmės vyskupas 374–375
Fedaravičius, Jurgis 301
Felicija, Jono Pečkavičiaus dukra 246–247
Filipovičius, Janas, Vilniaus kanauninkas 233
Firstembergas, kalavijuočių riterių ordino magistras 278
Foma, graikų tikėjimo dvasininkas 230
Fonseca ab Ebora, Josephus Maria 28
Fotijus, metropolitas 154, 158, 160
Fričinskis 52
Fridrichas de Libencelė, Ragainės kontūras 48
Fridrichas fon Bebirsteynas 213
Fridrichas fon Quitzas 69
Fridrichas fon Vildenbergas 66
Fridrichas, kardinolas, Kazimiero IV Jogailaičio sūnus 231
Fridrichas, Rygos arkivyskupas 67, 71, 84–85, 87, 92
Frizijus, Pilypas 187

Gabija 18, 107
Gadonas, Mykolas XV
Gallus, Martinus 6, 7
Gedgaila, Daugirdas 211
Gediminas X, 2, 9, 10, 13, 18–28, 33, 45–57, 62–63, 66–67, 70–72, 74–78, 83–103, 107–109, 138, 142, 153
Gelgaudai 104
Genseris, Steponas, auksakalys 434–435, 438–439
Gerasimas, metropolitas 219
Geremferdenas, Kerimberdėjaus brolis 151
Gerkevičius, Andrius 301
Germantas, Šventaragio sūnus 18, 50–51
Geroldzekas iš Švabijos, grafas 66
Gertrūda, šventoji 168, 170–171
Giedraitis, Merkelis, Žemaičių vyskupas 29, 177
Giedraitis, Povilas, Vilniaus seniūnas 275
Glazeris, Pilypas 436–437
Glebas Sviatoslavovičius, Smolensko kunigaikštis 121–122
Glinskis, Ivanas 199
Glinskis, kunigaikštis 234–235
Glinskis, Mykolas 199, 366–367, 372–373
Golembiovskis, Lukšas, Pulavų bibliotekos prižiūrėtojas 312–313, 315
Goreckis, Antanas VIII
Goreckis, Lydos iždininkas 392
Goreckis, Stanislovas 186, 432–433
Gornickis, (Goraničkis) Lukas 338
Gorskis XV
Goslickis, Laurynas, Poznanės vyskupas 292
Goštautai 298
Goštautas (Gastold, Gastowd) 27–30, 109, 141, 189, 190, 201, 215, 226
Goštautas, Albertas, Vilniaus vaivada ir LDK kancleris 267–268, 384–385
Goštautas, Stanislovas 230, 273, 322–323, 402–403
Gotardas muškietininkas 315
Gotfridas fon Ustas (Ost) 96, 100
Gožkovskis, Mikalojus 191
Grabovskis, Apolinaras 227
Grasserus, J. Jac. 143
Gregorovičius 250–251

Grigalius I Didysis 69, 114, 156
Grigalius XIII (tikt. Ugo Bancompagni), popiežius 175, 177, 185, 430–431
Grigaravičius, Mykolas 269
Griškaitė, Reda VI, XVI
Grunau, Simonas 79–80, 91, 132
Grzybowski (Gžibovskis) 18, 28–29, 189, 190, 266
Guagnini, Alessandro (Aleksandras Gvanjinis) 276
Gurnickis 264
Gzovskis 344

Habukukas, pranašas 296
Hallamas 3
Hanulas (Hanka), Vilniaus pilininkas 36–37
Hanusavičius, Jonas Vilniaus burmistras 300
Harris 8
Hartknoch, Christoph (Kristofas Hartknochas) 47–48
Hennenberger, Casparus (Kasparas Henenbergeris) 79–80
Hennigas 100, 166–167, 170–171
Henrikas fon Calmaras 99
Henrikas I, Vokietijos karalius 5–7, 23
Henrikas IV, Anglijos karalius 120, 123–124
Henrikas V, Anglijos karalius 161
Henrikas, Bavarijos kunigaikštis 102
Henrikas, Mazovijos kunigaikštis 117, 134
Hlebavičienė, Ona Polocko vaivadienė 376
Hlebavičių giminė 52
Hlebavičius 128
Hlebavičius, Jonas (?–1549), Vilniaus vaivada, LDK kancleris 275, 322–323, 402–403
Hlebavičius, Jonas (?–1590, sūnus), Trakų vaivada 289, 296, 424
Hlebavičius, Stanislovas 199, 366–367
Hohenštaufenų giminė 5
Hormolickis, Mykolas XIII,
Hornostajus, Ivanas 384–385
Hornostajus, Petras 289
Houvaltas, Ignotas, Smolensko kanauninkas 252
Hozijus, Jonas, Ulriko Hozijaus sūnus, Vilniaus pilininkas 180, 182, 264, 268, 274, 388, 390–392
Hozijus, Ulrichas, Vilniaus pilininkas ir LDK monetų kalyklos valdytojas 236, 264, 267–268, 386–388, 390
Hrebnickis, Justinas VIII
Hricevičius, Onka, mokesčių rinkikas 236

Ibrahimas, Turkijos imperatoriaus pasiuntinys 355–356
Inocentas IX (tikr. Giovanni Fachinetti), popiežius 193
Inocentas X (tikr. Giovanni Battista Pamphili), popiežius 175
Isarnas, arkivyskupas 71, 84, 85
Ivanas Danilovičius, didysis kunigaikštis 90
Ivanas III Didysis, Maskvos didysis kunigaikštis 229–231
Ivanas Jurgevičius Seislavo kunigaikštis 358–359
Ivanovičius, Zanka, Vilniaus pilininkas 270
Ivanovskis, Petras 273

Ivaška Goštautaitis 223
Ivinskis, Laurynas XV

Jackovičius, Teodoras 281
Jadvyga (Sofija), Žygimanto I Senojo duktė, Braunsbergo kunigaikštienė 338, 340, 343
Jadvyga, Jogailos žmona 41, 111, 117, 134, 144
Jadvyga, Vyganto žmona, Opolės kunigaikščio Vladislovo duktė 133
Janas fon Brėmenas 99
Janas iš Tarnavo, Krokuvos vaivada 159
Janavičius iš Čechanovičių, Nikodemas 250–251
Janavičius, Albertas 366–367
Janavičius, Stanislovas Trakų kaštelionas ir Žemaitijos seniūnas 372–373
Janavičius, Vaitiekus 199
Janickis 281
Janickis, Stanislovas, vaistininkas 182
Janockis 282, 286
Januševičius, Kasparas 246–247
Jarčevskis, Jonas 418–419, 432–433
Jaroslavas Lingumas žr. Jurgis Lengvenaitis, Mstislavlio kunigaikštis
Jaroševičius XIII
Jasiulianiec K. XVI
Jaunutis, Gedimino sūnus 13, 25–26, 121
Jedigėjus, totorių chanas 151
Jefremovičius, Aleksandras 214
Jermoliničius, Ivanas, bojarinas 212
Jeroschin (Jerošinas) 68, 70, 91–92
Joachimas, vietininkas 214
Jogaila X, 2, 10, 13, 17, 29–30, 33–41, 46, 50, 105, 107–108, 110–119, 123–125, 127, 129–130, 133–135, 139–141, 144–146, 149–159, 161, 172, 201, 209–211, 214–215, 219, 221, 223, 254, 260, 308–309, 436–439
Jogailaičiai 281, 296, 299
Jokūbas I, Vilniaus vyskupas 191
Jokūbas, šventasis 136, 372–373
Jonas Albrechtas, Lenkijos karalius 227
Jonas Alšėniškis 137, 150, 250–251, 263
Jonas Andrius, Bretanės vyskupas 174
Jonas de Gandas, Lankasterio kunigaikštis 120
Jonas de Lowenbinkė (Lowenbrulie), Mintaujos kontūras 74
Jonas de Senis, architektas ir raižytojas 275
Jonas Hanulaitis, Lietuvos vėliavininkas 37
Jonas iš Lasko (Laszko) 372–373
Jonas iš Tenčino, Liublino kaštelionas ir seniūnas 266
Jonas Jurgis, Brandenburgo grafas 347
Jonas Kazimieras, Zigmanto Vazos sūnus 175, 301
Jonas Krikštytojas, šventasis 199
Jonas LDK stalininkas 404–405
Jonas Marija, architektas ir raižytojas 275
Jonas Rygietis 96
Jonas Švitrigaila, Trakų kaštelionas 152
Jonas XXII (tikr. Jacques Dučse), popiežius 54–55, 62–63, 83, 92
Jonas žr. Jaunutis, Gedimino sūnus

Jonas, arkivyskupas 71
Jonas, karaliaus Žygimanto Senojo sūnus, Vilniaus vyskupas 192, 266, 271, 384–385
Jonas, Lietuvos kunigaikštis 34
Jonas, Sembos vyskupas 75
Jonas, Švedijos karalius 192
Jonas, šventasis 109, 113, 134, 156, 172–174, 180, 182, 191, 263, 285, 286, 294, 298
Jonas, Vytauto sūnus 41
Jonušas Zapojajis, Vengrijos karalius 264
Jonušas, Mazovijos kunigaikštis 115
Jordanas iš Pelplino, abatas 76
Jornandesas 14
Julijona, Jono Alšėniškio duktė, Vytauto antroji žmona 150, 160, 237, 254
Julijona, Tverės kunigaikštytė, Algirdo žmona 27, 34
Juraha, Jonas, Akademijos rektorius 187–188
Juraha, Ksaveras 253
Jurevičius iš Deltuvos, Jonas 246–247
Jurevičius, Povilas 246–247
Jurgeovičius, Chodka 223
Jurgeravičius, Jonas 244–245
Jurgevičius iš Zabžezės, Jonas, Trakų vaivada 372–373
Jurgevičius, Aleksandras, Vilniaus kaštelionas 362–363
Jurgis Lengvenaitis, Mstislavlio kunigaikštis 220, 222
Jurgis, Lucko vyskupas 250–251, 322–323, 402–403
Jurgis, Maskvos kunigaikštis 220
Jurgis, šventasis 40, 216, 240–241, 266, 273
Jurgis, Vytauto sūnus 41
Jurjeva Marešalkova (Maršalkienė) 246–247
Jusnie, Jurgio sūnus 246–247
Juzumavičius XV

Kalvinas, Jonas 293
Kanutas (Cnud), Danijos karalius 16
Karamzin, Nikolaj (Nikolajus Karamzinas) 20, 26, 46, 91, 122, 127, 155, 158, 212, 214, 222, 230
Karcanas, Jonas 296
Kaributas, Algirdo sūnus 36, 139, 140
Karigaila, Algirdo sūnus 33, 105, 122–125, 127–128, 133, 141
Karolis Didysis 5, 15
Karolis Tryrietis 79, 80
Karpowicz, Michał Franciszek (Mykolas Pranciškus Karpavičius) 29
Kasakauskis, prelatas XV
Kaviečnijskis, Motiejus 440
Kazimieras III Didysis, Lenkijos karalius 20, 22–23, 110, 146–147, 152, 191, 259
Kazimieras IV Jogailaitis, Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius 32, 209, 224–227, 229, 235, 254, 261, 308–309
Kazimieras Karigaila žr. Karigaila, Algirdo sūnus
Kazimieras, Kazimiero IV Jogailaičio sūnus, šventasis 110, 227, 235, 298, 334
Kerimberdėjus 150–151
Kęsgaila iš Deltuvos 223
Kęstutis X, 2, 13, 26, 31–38, 41, 51, 114, 116, 119, 127, 209, 221
Ketleris, Gotardas, Kuršo kunigaikštis 292, 324–325

Kierdėjus, Gregoras 211
Kievlas, Bogdanas 229
Kildijarovičius, Bohdanas, kunigaikštis, totorių maršalka 262
Kiprijonas, sufraganas 284, 432–433
Kirkilas 223
Kirkoras, Adomas Honorijus XIII, XVI
Kirskorffas, Frankas, Kalavijuočių riterių ordino magistras 220
Kiršenšteinas 104
Kiščina, Vitebsko vaivadienė 263
Kiška, Stanislovas lauko etmonas 234, 372–373
Kitkevičius, kunigas XV
Klemensas VIII (tikr. Ipolito Aldobrandini), popiežius 193
Klimaszewski, Hipolit (Ipolitas Klimaševskis) 222
Klokavičius, Motiejus Vitebsko vaivada 322–323, 403–404
Kniaževičius, Grigalius 112
Kniprodė, Vinrichas didysis Prūsijos magistras 30–31
Kochas 45
Kojelavičius 177
Kojelavičius-Vijūkas, Albertas 18, 26, 31, 35, 47, 49, 69, 89, 93, 98, 110, 117, 119, 123–124, 151, 154, 191, 210–211, 216, 221–222, 263, 281, 283–284, 287
Kojelavičius-Vijūkas, Petras jėzuitas 190
Kokenas, Hermanas van der 165–166
Kokenas, Vilhelmas van der 165–166
Komendoni, Pranciškus kardinolas 173, 175
Konarskis, Mikalojus 343
Konradas Jungingenas (Conradus de Juningen) 136
Konradas, Vroclavo vyskupas 213
Konstantinas Ostrogiškis 266
Kontrimas, Kazimieras VII, XV
Kopernikas, Andrius Varmės kanauninkas 374
Kopernikas, Mikalojus IX
Korčiakas, kapelionas 236
Korevičius, Fedka 222–223
Korevičius, Ivaška 222–223
Korizna, Mikalojus 432–433
Korkonas, Petras 29
Korneris, Hermanas 89, 93
Kosciuška, Tadas V
Kosobudzkis, dvarininkas 273
Kotovičius, Eustachijus 187
Kotryna Jogailaitė, Žygimanto Senojo duktė, Švedijos karalienė 192, 338–339, 343, 349
Kotryna, šventoji 77
Kotzebue, August von (Augustas fon Kocebu) 21, 53, 79, 83, 90, 99–100, 140, 210, 213, 215–217, 219
Kownacki 7
Krantzius, Albertus (Albertas Krantzas) 68, 89–90, 93
Kraševskis, Juozapas Ignas V, XI–XIII
Kristoforas, šventasis 279–280
Krygeris (Krüger) 177
Kromer 140
Kropidla, Janas Kujavų vyskupas 150
Kulczyński 154
Kulešinas, djakas 230
Kulvietis, Abraomas 257, 282, 316–319
Kundzičius, kunigas koadjutorius 268
Kunšteris, Vokietijos vaivada 158
Kurjanas, Jonas Andrejevičius 289

Kustynia, Petras 191
Kutavičius, Andrius 301

Lasavičius, Jonas 192
Lasickis, Janas (Lasicius, Johannes) VII, 294
Laskis, Jonas kancleris 234
Laurinavičius, Jachna 225, 300
Laurinavičius, Mykolas Vilniaus burmistras 225, 300
Laurynas, šventasis 93, 214
Lebedis 442–443
Lelevelis, Joachimas VIII, XV–XVI
Leliušis, Trakų vaivada 223
Lenčickis, Danielius 294
Lengvenis, Algirdo sūnus 127
Leonas, Danilos iš Haličo sūnus 8
Lešekas Juodasis 8
Leškevičius, Jonas 301
Levi, Jakob 147
Levontjevičius, Silvestras 155–156
Liangurga, Feliksas, Vilniaus vaitas 259, 280, 300
Liaskovskis 177
Lichtenhagenas, Konradas, Brandenburgo kontūras 47
Limantas, Lietuvos bajoras 199
Lindenas, Gotfridas 31
Lindenblatt, Johannes 17, 31, 121, 126, 132, 136–137, 145, 146
Lipinskis, Tadas VIII
Liuteris, Martynas 282–283
Lizdeika 49, 108
Ljašas, Valakijos vaivada 158
Lopacinskis, Bazilijus 292

Maciejovskis, Samuelis 264
Makoveckis, Tomas 418–419, 432–433
Maksimas Vasiljevičius 357
Malevskis, Pranciškus X, 11
Malinovskis, Mikalojus X, 11, 112, 260
Mamoničiai, Kuzma ir Lukas 296
Mamoničius, Kuzma Vilniaus burmistras 300
Mamoničius, Leonas Vilniaus burmistras 301
Mangaila iš Ašmenos 199
Mangirdas 33
Mantautas, Šalčininkų seniūnas 152
Manvydas, Trakų vaivada 107, 140–141, 164–165, 170–171, 201, 216, 219, 222
Marcinovskis, Antonas 1, 207, 226
Marija Magdalena, šventoji 298
Marija, Gedimino duktė 20, 35
Marija, Švč. Mergelė 29, 111, 119, 132, 141, 156, 180, 213, 222–223, 236, 240–241, 266, 287, 296
Marija, Vitebsko kunigaikštytė, Algirdo žmona 27, 29, 33
Marijanas, karys 103
Markas žydas 440, 442
Markovičius, Jonas, Vilniaus burmistras 269
Martynas 246–247
Martynas V (tikr. Oddo Colonna), popiežius 157, 211
Martynas, šventasis 113, 115
Masalskis, Vilniaus vyskupas 29
Mathess 79–80
Maukoldas, Rostislavo Rogvoldovičiaus sūnus 43–46
Medišauskienė Z. XVI
Mendli Girėjus, Taurijos chanas 230–231, 233
Mianovskis, Juzefas 275
Michailovičius, Ivanas, Pinsko ir Kobrino seniūnas 377

Michalovskis, Mikalojus Sandomiro vaivada 157
Miechovita 31, 119, 136, 233
Mieleckis, Augustinas žr. Rotundas, Augustinas
Mieleckis, Povilas, Vilniaus vaitas 282, 300
Mikalojus fon Parsau, Karkuso valdytojas 96, 99
Mikalojus Kulmietis 75
Mikalojus Ungaras 436–437
Mikalojus, Medininkų vyskupas 152
Mikalojus, šventasis 27, 109, 112, 201, 266
Mikalojus, Trakų vaivada 199
Mikalojus, Vilniaus vyskupas 148, 191, 210
Mikola raštininkas 303
Mikolajevičius, Andrejus 269
Mikolajevičius, Jonas Vilniaus vaivada 372–373
Mikolajevičius, Mikalojus Belsko seniūnas 362–363, 372–373
Milanovskis, Stanislovas 372–373
Milinavičius, Stanislovas 246–247
Milonas, dvaro maršalka 141
Mindaugas X, 2, 8, 24, 43, 44–46, 71, 84–85, 89, 189
Mingaila, bajoras 141
Minkevičius, Anupras 301
Mykolas Lietuvis 143–144, 153
Mykolas Skirgaila, Žemaičių seniūnas 152
Mykolas, Kijevo vyskupas 156
Mykolas, šventasis 22, 74, 119, 250–251, 284
Mykolas, Žygimanto Kęstutaičio sūnus 209, 219, 222
Mlodyčius 444
Mogilnickis L. 440
Morozas, Steponas 301
Moskoževskis (Moskorovskis), Mikalojus 105, 118, 122, 125–126, 128–129
Motiejus iš Blonių, Gniezno kanauninkas 238, 372–373
Motiejus, Vilniaus vyskupas 152, 191, 222–223, 380–381
Mozė 197
Mstislavas Vladimirovičius 43–45
Mülleris 45
Muravjovas, Michailas XV
Mžiglodas, Absalomas 300

Napierskis 21, 162, 166–167, 170–171, 237
Napoleonas VI, VII
Naramowski, Adamus Ignatius 27, 190–191
Narbutas 222
Narbutas, Teodoras V, IX, XIII, XIV, XVI
Narimantas, Gedimino sūnus 26, 127
Naruniecas, Romualdas VIII, XVI
Naruszewicz 7, 36–37, 123–124, 127, 133, 143, 150, 153
Narutavičius, Petras 372–373
Necelu, vaistininkas ir gydytojas 183
Neliubovičiai 180
Neliubovičius, Jonas 180
Niesiecki 293
Nikolajus I, caras XII
Nikonas 43

Ochmistrovičius, Motiejus Vitebsko vaivada 384–385
Oginskis, Trakų vaivada 175
Okolski 190

Olaus, Petri 16
Olegas, Riazanės kunigaikštis 139
Olelka 222
Olendzkiai 104
Olesnickis 105
Olesnickis, Jonas, 129–130, 132–134
Olesnickis, Zbignevas, Krokuvos vyskupas 157, 159
Ona Jurjevaitė žr. Hlebavičienė, Ona, Polocko vaivadienė
Ona žr. Aldona, Gedimino duktė
Ona, Jono Pečkavičiaus dukra 246–247
Ona, Kęstučio dukra, Jonušo žmona 115
Ona, Kęstučio žmona 38
Ona, Smolensko kunigaikštytė, Vytauto pirmoji žmona 133–134, 150, 160
Ona, šventoji 226, 276, 283, 286, 298–299, 334, 338–339, 342, 345, 349
Ona, Žygimanto Senojo duktė 338–340, 342–345, 347–350
Onacevičius, Ignacas IX, X, 11, 119, 128, 226, 291
Onkiewicz, Bohdan žr. Ankevičius, Bohdanas, Vilniaus tarėjas
Opachovskis, Jeronimas, raštininkas 281
Opachovskis, Lukas, Vilniaus burmistras 280
Opalinskis, Petras, Poznanės kustodas 200
Osčiluvna, Felicija 246–247
Osiński 295, 298
Ossoliński 282, 285–286, 292
Ostafiejus [Eustachijaus], raštininkas 263
Ostrovskis, Martynas 275
Otočekas, Mikalojus 300
Otokaras, Čekijos karalius 6
Otonas I Didysis 4
Otonas III, imperatorius 7
Otto (Blanehorn) 74
Ožechovskis, Laurynas, Mozyriaus pavieto architektas 239

Pacas, Mikalojus, Vilniaus vaivada 177
Paleckis, Martynas stiklo liejyklos savininkas 274–275, 288–289
Palemonas 15, 16
Parfėjus, vietininkas 155, 156
Parulis, Vilniaus gyventojas 182
Patrikas, Narimanto sūnus 127
Pauli 79
Paulius iš Olivos, abatas 76
Paulius Rusdorfas, kryžiuočių magistras 151–152, 237
Pavlikas, stovyklininkas 443
Pavlovičius, Joachimas, bojarinas 155–156
Pekarskis 440
Pelka, Gniezno arkivyskupas 189
Penkevičius, Jonas Kazimieras 239
Peringskioeldas 50
Perkūnas 18–19, 22, 28, 30, 66, 107, 111, 201
Petras 164–165
Petras Dusburgas 47–48, 67–70, 80, 89, 92, 98
Petras, Poznanės vyskupas 189
Petras, stebukladarys 44
Petras, šventasis 29–30, 78, 109–110
Petras, Vilniaus vyskupas 150
Petraška Montgirdaitis, Naugarduko vaivada 215, 223
Petravičius, Juozapas, Vilniaus miesto vaitas 301

Piestavičius, Povilas 390
Pilypas, Ispanijos karalius 240
Pinkevičius, Jonas Kazimieras 252
Piotrasavičius, Stanislovas 246–247
Piotrkovčikas, Andžejus 288
Plauenas, Henrikas 226
Plichta, Jonas 190–191
Plihta, riteris 66
Pliuščius, Petras 301
Plockis 444
Počajevičiai 186
Počobutas, Martynas 268
Podoskis, Jonas 418–419
Porempskis, Motiejus 436–437
Possevino, Antonio 294
Potockis, Ignacas 282
Potockis, Janas 17, 142
Povilas Algimantas, Alšėnų kunigaikštis Vilniaus vyskupas 192, 250–251, 257, 266, 283–284, 316–317, 322–323, 396–397, 402–403, 406–407, 410–411
Povilas, šventasis 271
Poznanskis, dvarininkas 293
Pray 211
Pranciškus, popiežiaus legatas 71, 84–85
Pranciškus, šventasis 28–29, 236
Praniauskaitė, Karolina XV
Praniauskas, kunigas XV
Prekeris XV
Priska, šventoji 146
Prokopavičius, Mikalojus 300
Protasevičius, Valerijonas, Vilniaus vyskupas 172–173, 175, 177, 185–188, 192, 257, 285, 290–291, 294, 324–327, 338, 412–413, 418–419
Pšecišеvskis XV
Pšemeneckis 301
Pšetockis, Albertas, Vilniaus pilies viršininkas 292, 432–433
Punigaila 33
Puzdravičius, Petras 390
Puzina, Timofiejus, kunigaikštis 376
Puzinienė iš Oginskių, Mstislavlio kaštelionienė 186

Rabė, Engelhardas 115, 119
Radvila 151
Radvila, Albertas (Vaitiekus) 192, 199
Radvila, Albrechtas 298, 353
Radvila, Dominykas VI
Radvila, Jurgis, LDK didysis etmonas 273, 384–385
Radvila, Jurgis, Vilniaus vyskupas, kardinolas 177, 193, 290–292, 298–299, 426–427, 432–433, 436–437
Radvila, Kristupas I Perkūnas Vilniaus vaivada ir LDK etmonas 177, 289, 351, 354–355
Radvila, Mikalojus 353, 357
Radvila, Mikalojus I Senasis, Vilniaus vaivada 229, 236
Radvila, Mikalojus II 236, 266
Radvila, Mikalojus Juodasis Vilniaus vaivada 1, 180, 207, 274, 283, 294, 298, 305–309, 328–329, 331
Radvila, Mikalojus Kristupas Našlaitėlis 294, 298
Radvila, Stanislovas 177
Radvilaitė, Barbora VI, IX, 257, 273, 276, 334, 344–345
Radvilos X, 11, 149, 260, 273, 296, 328, 420
Raynaldus 21–22, 75, 78–80, 93
Rajūnas, kunigas XV

Rakowiecki 138
Rapolovska, kunigaikštienė 230
Rapolovskis, Simonas, kunigaikštis 230
Ratka, Stanislovas 275
Reimaras fon Henė, Vendeno kontūras 96, 99
Renkielis, vaistininkas 183–184
Ričardas II, Anglijos karalius 120
Ringailė, Vytauto sesuo 117, 133–134
Riokuras, jėzuitas 186
Riomeris, Edvardas VIII
Riurikas 16, 43
Riuriko giminė 24, 45
Rodijanas, Leonardas 172
Rogalskis, Leonas VIII, X, XV, 11
Roghenas, Jonas 99
Rogvoldas, Boriso sūnus, Polocko kunigaikštis 44
Roizijus, Petras, Vilniaus kanauninkas 281, 285–286
Rosmutas, Benediktas 289
Rostislavas, Rogvoldo Borisovičiaus sūnus, Polocko kunigaikštis 43–45
Rostowski 283, 287
Rotundas, Augustinas 1, 207, 257, 281–282, 291–292, 300, 418–419, 432–433
Ruckis, Adomas 289
Rudolfas, Pomezanijos vyskupas 75
Rumbautas, lietuvių didikas 215, 222
Rumiancevas, kancleris 153
Rusalka, Mykolas 230
Rusdorfas, Prūsijos didysis magistras 158

Sabina, Stanislovas medicinos daktaras 295, 300, 355–356
Sachovskis, Mikalojus 244–245
Sachsė, Mikalojus 213
Saladinas, Tochtamišo sūnus 150
Sapiega, Leonas 177, 185, 289, 296, 353, 355–356
Sarbievijus, Motiejus Kazimieras 177
Sarnickis 17
Sauginas, Jonas, Ukmergės apskrities viršininkas 252
Savickiai 180
Savičkis, Merkelis 338
Schütz 68, 131–132
Sedlovskis, Mykolas 418–419
Semionas, Belsko kunigaikštis 360–361
Sidorovičius, Eustachijus 295
Sidorovičius, Ivanas, bojarinas 155–156
Siestrzeńcewicz 143
Simonas iš Bžezinos, kantorius 418–419, 432–433
Simonas žr. Lengvenis, Algirdo sūnus
Simonas, Alšėnų kunigaikštis 215–216
Simonas, didysis Maskvos kunigaikštis 26
Simonas, Jaunučio sūnus 121
Simonovna, Sofija bajorė 246–247
Skarga, Petras 175, 177, 257, 291, 293, 298, 418–419
Skirgaila, didysis Lietuvos kunigaikštis 33–40, 105, 115–118, 121–123, 126, 129, 131, 133–135, 139
Skopas, Stanislovas 244–245, 248–249
Skorina, Pranciškus 271
Skulskis, Stanislovas raštininkas 296
Skuminas, Teodoras LDK iždininkas 353, 355–356

Skvernevita, Albertas 436–437
Slavenckis, Vaitiekus 422–423
Sledzinskis 296
Slupskis 440
Sluščianka, Raina, Martyno Paleckio žmona 289
Smiegielskis, prelatas XV
Smigleckis, Martynas 288
Smollet 120, 161
Sniadeckiai, A. ir J. IX
Sniadeckis, Jurgis VIII
Sniedeckis, Jonas VI
Sofija, Švitrigailos žmona 216
Sofija, Vytauto duktė 117, 133
Solikovskis, Lvovo arkivyskupas 299
Soltykovičius 191
Stančikavičius, Jonas 246–247
Stanislovas II Augustas Poniatovkis 181
Stanislovas, Plocko vyskupas 156
Stanislovas, šventasis 111, 113, 117, 151–152, 189, 210, 230, 266, 276
Stankovičius, Andrejus 270
Stebelski 27, 154
Steponas, trimitininkas 390
Stryjkowski, Maciej (Motiejus Strijkovskis) 18, 20, 26, 29, 31, 35, 48–49, 52, 103, 109–110, 113, 117, 119–121, 124, 127–129, 134, 138, 140, 151, 189, 210–211, 216, 222, 233–234
Sturleson, Snorro, islandų keliautojas 50
Subovislavas, Mazovijos kunigaikštis 98
Suchodolskis, Marcelijus 186, 432–433
Sudimantas, Onos Vytautienės brolis 117, 138
Sulikowius, Joannes Demetrius 293
Surowiecki 7
Survila, Lietuvos kunigaikštis 30
Sviatoslavas, Smolensko kunigaikštis 121, 150
Svirskis, Jonas Boleslavovičius 355–356

Šach Achmedas, Perekopo ordos chanas 209, 231–233
Ščigelski 190
Šidlauskas R. XVI
Šimkevičius, Jokūbas VII
Šimonova, Sofija 244–245
Špicnagelis, profesorius 107
Špingutis, Martynas 244–245
Štagelis 270
Štolpenskis, kunigaikštis 213
Šumigaila 33
Šumskis, Stanislovas VIII
Šventaragis 13, 18–19, 49, 107, 110
Švitrigaila 33, 105, 135–140, 146, 152, 158, 162–163, 164–165, 209–222, 227

Taboras, Albertas Vaitiekus, Vilniaus vyskupas 192, 209, 230, 232, 234
Tarnavska, Ona, bajorė 246–247
Tatarė, kunigas XV
Tautvilas, Kęstučio sūnus 38, 127
Thoyras, Rapin 120
Thunmanas, švedų mokslininkas 14
Tickis, Andrejus 269
Timofejevičius, Jurgis 155–156
Timofiejevas Mstislavliškis, Petras 296
Tiškevičius, Eustachijus XIII
Tiškevičius, Jurgis, Vilniaus vyskupas 174

Tochtamišas, Aukso ordos chanas 150
Tolvaišas, Mikalojus 353, 355–356
Tomas 229
Tomas de Aldenburgas, Ragainės kontūras 48
Traidenis 8, 45–46, 70, 99
Tscheizas, Hansas (Janas) 213
Tšecieskis 293
Tuhanovskis, Senka karališkasis dvariškis 376
Turčinas 441–442
Tžasibroda, Albertas 246–247

Umiastovskis, Tomas 392
Urbonas VI (tikr. Bartolomeo Prignano), popiežius 113, 117–118
Uršulė ir Mauricijus 182, 188
Uzbekas, totorių chanas 20

Vachteris, J. G. 164, 169, 171
Vaclavavičius 246–247
Vaclovas, Čekijos karalius 126, 220
Vaclovas, Mazovijos kunigaikštis 20
Vaclovas, Medininkų vyskupas 250–251, 322–323, 402–403
Vagronicijus, Jokūbas 418–419
Vaidila, bajoras 34, 36, 112
Vaidotas, Kęstučio sūnus 35
Vaišelga (Višlegas), Mindaugo sūnus 44–45
Vaišnarovičius, Jonas Vilniaus kapitulos kancleris 177, 185
Vaitkavičius, Stanislovas 246–247
Valavičius, Eustachijus 289, 353, 355, 356
Valenrodas, Konradas 39, 119, 130, 132
Valentinas iš Pilzno 240–241, 242–243
Valerijonas 187
Valerijonas, Medininkų kanauninkas 266
Valerijonas, raštininkas 275–377
Vargalovskis Stefanovičius, Jokūbas 301
Varševickis, Kristupas 294
Varševickis, Stanislovas 290
Varševskis, jėzuitų rektorius 286
Vasilijus Čertoriskis (Čartoriskis), Karigailos sūnus 127
Vasilijus Vasiljevičius Aklasis, Maskvos didysis kunigaikštis 158
Važinskis, dvarininkas 293
Veenas, Stanislovas raštininkas 362–363
Vega, Emanuelis 293
Velgalovičius, Miška, Vilniaus vietininkas ir valstybės šaškininkas 270
Venceslavas, Mazovijos ir Plocko kunigaikštis 98
Vendrichovskis, pastorius 284
Vengerscius, Andreas 282
Vežbickis, Adrijanas 177, 184
Vežbickis, Kazimieras 184
Vežbickis, Mykolas 184
Vidas (Vilkas), Dovilo sūnus 43–46
Viklifas, Jonas 161, 283
Vilčiopolskis, Stanislovas Vilniaus kanauninkas 177, 180
Vilius 46
Vilkovskis, Kasparas 296
Villani, Giovanni 103
Viršilų giminė 52
Višenskis, Povilas, Vilniaus kustodas 242–243
Vitas, didysis kunigaikštis 89
Vitas, dominikonas, Lietuvos vyskupas 189

Vitinskis, Sebastijonas 180
Vitoslavskis, Jokūbas 289
Vižikovskis, Jurgis, miesto sargybos viršininkas 295
Vygandas Marburgiškis 17, 31–32, 37, 38, 40, 79–80, 98, 126, 128, 190
Vygantas Kijeviškis, Algirdo sūnus 121, 127, 133, 141
Vytautas X, 2, 14–15, 17, 20, 34–41, 49, 51, 105, 115–119, 121–125, 127–129, 131, 133–137, 139–141, 143–165, 168–172, 191, 194, 210–212, 214, 215, 217–218, 221, 223–224, 229, 235, 237, 254, 313
Vytenis, Traidenio sūnus 19, 45–46, 48, 71, 84–85
Vladislovas I Lokietka, Lenkijos karalius 8, 22, 24
Vladislovas II Jogaila žr. Jogaila
Vladislovas III Varnietis 221
Vladislovas IV Vaza, Lenkijos karalius 101, 175, 254
Vladislovas, Lenkijos karalius 32–33
Vladislovas, šventasis 111, 113
Vodzinskis, Andrius 436–439
Voigt, Johann (Johanas Foigtas) 17, 21–22, 30–32, 34–35, 37–39, 53, 66, 83, 88, 115–117, 119–120, 122, 124–125, 128, 146, 237
Voina, Benediktas, kustodas 432–433
Volanas, Andrius 257, 284, 293–294
Volazkavičius, Jurgis LDK arklidininkas 242–243
Volfgangas 271
Volfgangas, auksakalys 270
Volskis, Laurynas 186, 418–419, 432–433
Volskis, Martynas 372–373
Volskis, Motiejus 418–419
Waddyngas, Lukas 28
Waldenas, Tomas 161
Walsinghamas 124
Waszkiewicz, J. 290
Witichind 7

Zabžezinskis, Jonas 199, 234, 263, 322–323, 362–363, 366–367, 404–405
Zaleckis 345
Zaleskis, Mykolas, dvarininkas 102
Zalivskis, Kristupas 180
Zambrzyckis, Liudvikas VIII
Zanobijus, Bernardas 266
Zavadskis 147, 298
Zavadskis, Juozapas VII
Zavička, rūmininkas 394–395
Zaviša, dvaro prievaizdas 271
Zažeckis, Jonas 296
Zažeckis, Zenonas Vilniaus burmistras 280, 296
Zbignevas 7
Zdanas 229
Zemovitas, Mazovijos kunigaikštis 70, 99, 115
Zienkowicz 29
Zigmantas III Vaza 175, 254–256, 300
Zigmantas, imperatorius (XIV–XV a.) 14, 49, 156–159, 211, 220
Zigmantas, Lietuvos bajoras 199
Zinnenbergas, riteris 68
Zinovjevičius, Prokopas 230
Zofija, Jurgio Sniadeckio duktė VIII
Zubovas, kunigaikštis 104
Zunpachas, Tilemannas 103

Žadeika 223
Žalinskis 342
Žygimantas 9

Žygimantas Augustas 149, 172, 175, 177, 180, 182, 192, 254–255, 257, 263, 272–276, 278, 280–282, 284–288, 305–313, 324–327, 329, 332, 394–395, 412–413, 445

Žygimantas Senasis 46, 130, 192, 194, 234–235, 237, 239, 240–241, 252–255, 257, 259–264, 267–272, 274, 281–282, 288, 300, 302, 308–309, 313–314, 316, 322–323, 370–371, 374, 378–379, 384–386, 392, 396–397, 404–407, 410–411

Žygimantas Kaributaitis, kunigaikštis 151

Žygimantas Kęstutaitis, LDK didysis kunigaikštis 37, 134, 208, 209, 215–224, 229, 235, 242–243

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

- Jogaila, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis / p. 12
- Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis / p. 106
- Vilniaus miesto planas valdant Jogailai, prieš priimant krikščionių tikėjimą / p. 202
- Šv. Mikalojaus bažnyčia (vaizdas iš priekio) / p. 203
- Šv. Mikalojaus bažnyčia (vaizdas iš dešinės pusės) / p. 204
- Šv. Mikalojaus bažnyčia (vaizdas iš kairės pusės) /p. 205
- Šv. Mikalojaus bažnyčia (planas) / p. 206
- Majestotinis prikabinamas LDK didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio antspaudas, įspaustas vaške prie 1436 metų dokumento originalo / p. 208
- Aleksandras Jogailaitis, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis / p. 228
- 1733 metų Vilniaus vaivadijos žemės teismo antspaudas / p. 253
- Steponas Batoras, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis / p. 258
- Vilniaus Žemutinė pilis /p. 265
- Aukštutinės pilies griuvėsiai /p. 277
- Jurgis Radvila, Vilniaus vyskupas, kardinolas; Valerijonas Protasevičius, Vilniaus vyskupas; Stanislovas Varševickis, SJ, pirmasis Vilniaus kolegijos rektorius / p. 290
- Vilniaus Šv. Onos bažnyčia / p. 297
- Faksimilės, paimtos iš dekretų ir laiškų, esančių Radvilų archyve, originalų:
  1) Aleksandro Jogailaičio dovanojimas Vilniaus miestiečiui Maksimui Užupyje Vilniuje / p. 447
  2) Žygimanto Senojo parašas – *Sigismundus Rex* / p. 447
  3) Karalienės Bonos parašas – *Bona Regina* / p. 447
  4) Žygimanto Augusto parašas – *Sigismundus Augustus Rex* / p. 447
  5) Parašai ant privilegijos, išduotos Bekešui dėl Alantos dvaro – *Stephanus Rex – Jan Hlebowicz na Dubrownie Kaszt. Mienskij Podskarbij Ziemskij i Pisar* / p. 448
  6) Stepono Batoro parašas iš laiško, rašyto 1576 m. gruodžio 20 d. / p. 448
  7) Vilniaus vyskupo ir kardinolo kunigaikščio Jurgio Radvilos parašas – *Jerzij Card. Radziwiłł Bisk. Wil* / p. 448
  8) Vilniaus vyskupo Alšėnų kunigaikščio Povilo parašas – *Paweł Kniaże Holszanskoje z łaski Bożoje Biskup Wileńskij czołom bjet* / p. 448

TURINYS

Vytautas Berenis.
Mykolas Balinskis – Vilniaus miesto istorikas
• V •

I TOMAS
• 1 •

ĮVADAS
• 2 •

I KNYGA.
Laikai iki krikščionybės įvedimo – nuo miesto įkūrimo iki pat krikšto priėmimo Vilniuje 1387 metais
• 13 •

PRIEDAI
• 43 •

I PRIEDAS.
Studija apie Vilniaus miesto atsiradimą
• 43 •

II PRIEDAS.
Apie valdovo Gedimino laiškus, rašytus iš Vilniaus, jų autentiškumą ir apie įvykius, kurie buvo jų paskelbimo pasekmė
• 53 •

A. Trys Gedimino laiškai
• 53 •

B. Žvilgsnis į Gedimino veiklą šių laiškų paskelbimo laikais
• 66 •

C. Apie Lietuvos valdovo Gedimino laiškų,
rašytų popiežiui Jonui XXII, dominikonų ordinui,
Mažesniesiems broliams bei Šiaurės Vokietijos
pajūrio miestams, klastotę
• 83 •

III PRIEDAS.
Apie Veliuoną ir kryžiuočių pilis palei Nemuną
• 101 •

II KNYGA.
Miesto plėtra nuo pagonybės atmetimo laikų iki
didžiojo kunigaikščio Švitrigailos valdymo pradžios
1387–1431
• 105 •

PRIEDAI
• 162 •

I PRIEDAS
• 162 •

II PRIEDAS
• 168 •

III PRIEDAS.
Apie Šv. Jono bažnyčią ir apie to paties vardo kolegiją,
taip pat apie visus padalinius ir pastatus, tą kolegiją
sudarančius; istoriniai–topografiniai duomenys paimti iš
buvusio Vilniaus Edukacinės komisijos archyvo bylų
• 172 •

A. Apie Šv. Jono bažnyčios Vilniuje įkūrimą ir jos prijungimą
prie Akademijos kolegijos
• 172 •

B. Žinios apie Dievo Kūno koplyčios įkūrimą
• 175 •

C. Apie Akademijos aikštės išplanavimą ir jos apstatymą Mokyklos, Iždo, Knygyno bei kitos paskirties pastatais
• 176 •

D. Šv. Jono Akademijos Spaustuvės kronika
• 180 •

E. Akademinės Šv. Jono Kolegijos Vaistinės kronika
• 182 •

F. Žinios apie Bibliotekai funduotus pradinius turtus ir pajamas
• 184 •

G. Apie kai kuriuos Akademijai ir Valerijono bursai funduotus turtus
• 185 •

IV PRIEDAS.
Vilniaus vyskupų sąrašas nuo Katedros įkūrimo iki 1600 metų
• 189 •

V PRIEDAS.
Privilegija, suteikta Didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto 1388 metų Viešpaties gimimo dieną Lucke Trakų žydams, o Žygimanto Senojo patvirtintą Melnike 1507 metais pirmadienį, prieš Tris karalius
• 194 •

VI PRIEDAS.
Vilniaus miesto planas Jogailos laikais prieš Krikščionybės priėmimą
• 201 •

II TOMAS
• 207 •

III KNYGA.
Pilietinių karų nualintas Vilnius pradeda atsigauti valdovams Kazimiero ir Aleksandro Jogailaičių 1430–1506
• 209 •

PRIEDAI
• 239 •

I PRIEDAS.
Pabaisko bažnyčios fundacija
• 239 •

II PRIEDAS.
Apie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių medžiokles Rūdninkuose
• 254 •

IV KNYGA.
Nuo Žygimanto Senojo valdymo pradžios iki Stepono Batoro mirties. Didžiausias Vilniaus pakilimas 1506–1586 metais
• 257 •

PRIEDAI
• 300 •

I PRIEDAS.
Vilniaus vaitų ir kelių žymesnių burmistrų sąrašas, paimtas iš miesto aktų
• 300 •

II PRIEDAS.
Raštas Vilniaus vaitui, įspėjantis jį, kad Vilniaus miestiečiams netaikytų jokios prievartos, 1532 m.
• 302 •

III PRIEDAS.
Karaliaus Žygimanto Augusto privilegija, duota Mikalojui Radvilai, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui, Vilniaus vaivadai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalkai ir kancleriui, 1551 m. Vilniaus seime, leidžianti jam ir jo palikuonims amžinai turėti ir saugoti savo archyvuose visas privilegijas ir laisves, karalių suteiktas Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei
• 305 •

IV PRIEDAS.
Ginklai ir sprogmenys, asmeniškomis
Jo Karališkosios Didenybės lėšomis pagaminti Vilniuje ir
išsiuntinėti į pasienio pilis,
1565 metų 39 lapų rankraštis
• 312 •

V PRIEDAS.
Karaliaus Žygimanto Senojo privilegija prieš eretikus,
duota Vilniaus vyskupui, 1542 metais
• 316 •

VI PRIEDAS.
Žygimanto Augusto raštas, paliudijantis
Vilniaus vyskupo Valerijono priešinimąsi
Augsburgo tikėjimui, 1559 m.
• 324 •

VII PRIEDAS.
Dviejų karaliaus Stepono Batoro laiškų, rašytų Radviloms,
turinys: apie muitus ir mokesčius
Vilniaus pirkliams ir miestiečiams
• 328 •

VIII PRIEDAS.
Karaliaus Žygimanto Augusto testamentas,
sudarytas 1571 metų gegužės 6 dieną Varšuvoje
• 332 •

IX PRIEDAS
• 351 •

A. Lietuvos ponų tarybos laiškas, rašytas iš Gardino
1586 metų gruodžio 13 dieną kunigaikščiui
Kristupui Radvilai, Vilniaus vaivadai,
Lietuvos lauko etmonui, pranešantis apie
karaliaus Stepono Batoro mirtį ir įspėjantis apie
galimą maištą dėl neišmokėtos algos
karaliaus rūmų kariuomenei ir sargybai
• 351 •

B. Atviras Lietuvos ponų tarybos laiškas, duotas iš Gardino 1586 metų gruodžio 13 dieną Turkijos čiaušui Ibrahimui, skirtas kunigaikščiui Kristupui Radvilai, Vilniaus vaivadai, LDK lauko etmonui ir t. t., o jo nesant Vilniuje, vaivadijos vietininkui kunigaikščiui Jonui Boleslavovičiui Svirskiui ir Vilniaus vaitui Stanislovui Sabinai, įpareigojantis Vilniaus mieste parinkti gerus namus apsistoti tam čiaušui ir atitinkamam laikui garantuoti saugų gyvenimą

• 355 •

Aleksandro Jogailaičio dovanojimas Vilniaus miestiečiui Maksimui Vasiljevičiui pievos ties Vaivados malūnu Užupyje, Vilniuje 1493 metai

• 357 •

DEKRETAI

• 358 •

Karaliaus Aleksandro privilegija, duota karalienei Elenai Kniazičių, Teterino dvarams ir Popova Huros piliai ir t. t., 1501 metai

• 358 •

Karaliaus Aleksandro privilegija šviesiausiajai karalienei Elenai, suteikianti Mogiliavo pilį ir t. t., 1503 metai

• 364 •

Karaliaus Aleksandro testamentas, 1506 metai

• 368 •

Lenkijos karalius Žygimantas Varmės kanauninkui Andriui Kopernikui, 1514 metai

• 374 •

Karalienė Bona, 1533 metų spalio mėnesio 23 dieną, 7 indikte, rusų kalba Vilniuje datuotu laišku ... liepia karališkajam dvariškiui Tuhanovskiui išnagrinėti karalienės valdinių padarytus nuostolius Polocko vaivadienei Onai Hlebavičienei jos valdoje Nočioje ties Klecku

• 376 •

Žygimanto Senojo raštas Vilniaus magistratui,
rašytas ant popieriaus su prispaustu antspaudu
1538 metų balandžio 6-ą dieną, dėl vyskupo nesikišimo į
tarnaujančiųjų miesto jurisdikcijoje teises 1533 metais
• 378 •

Šviesiausiojo karaliaus Žygimanto Senojo privilegija
dėl teisės rinkti muitą iš praeivių tiltu
per Vilijos upę suteikimo pirmiausia Ulrikui Hozijui,
paskui Švenčiausiosios Trejybės prieglaudai (špitolei),
išleista 1536 metų rugpjūčio 6 dieną lotynų kalba
• 386 •

Įsakymas kai kuriems rusų seniūnams susilaikyti nuo
javų plukdymo Bugo upe, 1557 metai
• 393 •

Žygimanto Senojo privilegija, pirmąją dieną
po Žengimo į Dangų šventės surašyta,
kad pasaulietinė valdžia nesikištų į dvasinės valdžios reikalus
ir kad vyskupai spręstų bylas dėl santuokų, 1542 metai
• 396 •

Žygimanto privilegija mėsinėms Vilniaus mieste, 1543 metai
• 406 •

Valerijono Bursos pastatymas ir aprūpinimas, 1579 metai
• 412 •

Karaliaus Stepono Batoro privilegija, kuria Alantos dvaras,
esantis Ukmergės paviete, po išdaviko Grigaliaus Astiko
dovanojamas Gabrieliui Bekešui.
Datuota 1581 metų vasario 13 dieną Varšuvos seime
• 420 •

Vyskupo seminarijos įsteigimas iš vyskupų stalo dvaro,
vadinamo Vozgeliškėmis, 1582 metai
• 425 •

Karaliaus Stepono įsakymu Vilniaus vyskupijos gyventojams suteikiamas atleidimas nuo Vilniaus miesto cechų, įsipareigojimų, 1584 metai

• 434 •

Sąrašas visų nuostolių Lietuvos monetas keičiant į lenkiškus pinigus 1570 metais

• 440 •

Generalinis potvarkis dėl lietuviškų monetų

• 445 •

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

• 447 •

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

• 467 •

Baliński, Michał

Ba237 Vilniaus miesto istorija / Mykolas Balinskis. – Vilnius: Mintis, 2007. – 492 p.: iliustr.

Asmenvardžių r-klė: p. 449–466

ISBN 978-5-417-00907-5

Mykolo Balinskio (1794–1864) dvitomė „Vilniaus miesto istorija" lietuviškai leidžiama pirmą kartą. Vilniaus istoriografijos pradininko veikalas, išspausdintas 1836–1837 m., apima Vilniaus istoriją nuo miesto įkūrimo iki Stepono Batoro mirties. Autorius surinko ir panaudojo daugybę istorijos šaltinių, kurie neišliko iki mūsų dienų. Tai vertingas informacijos šaltinis istorikams, kultūrologams ir visiems skaitytojams, besidomintiems senąja Vilniaus miesto ir bendra ikikrikščioniškos Lietuvos valstybės istorija.

UDK 947.45

Mykolas Balinskis
VILNIAUS MIESTO ISTORIJA

Iš lenkų kalbos vertė
Ona Slavėnaitė, Irena Katilienė
Iš lotynų kalbos vertė
Jūratė Dalia Baronienė

Redaktorė *Skirmantė Ramanauskaitė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Užsakymas
„Minties" leidykla, Z. Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius.
Spausdino UAB „Logotipas", Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius.

Kaina sutartinė

I š l e i s t a:

Jozefas Frankas
Atsiminimai apie Vilnių, 2001

Žygimantas Liauksminas
Rinktiniai raštai, 2004

Teodoras Narbutas
Lietuvių tautos istorija, I–V tomai, 1995–2001

Stasys Šalkauskis
Raštai, I–VIII tomai, 1990–2005

Vincas Vyčinas
Raštai, I–II tomai, 2002–2007

R e n g i a m a s p a u d a i:

Sudarytojas Antanas Katalynas
Estetika – XX a. Antologija. I knyga

Teodoras Narbutas
Lietuvių tautos istorija, VI tomas

Laima Petrusevičiūtė-Sjur
M. K. Čiurlionis ir E. Munchas: Melancholija ir šviesa

Stasys Šalkauskis
Raštai, IX tomas

Vincas Vyčinas
Raštai, III tomas

MYKOLAS BALINSKIS

(1794–1864)

Rašydamas istoriją miesto, kuris bemaž du amžius buvo vienos galingiausių Šiaurės Europos šalių sostinė, o vėliau, net iki mūsų laikų, svarbiausias mokslo ir vyriausiosios valdžios centras Lietuvoje, turėjau omenyje du tikslus: ne tik stengiausi iš įvairių kronikų ir senųjų, archyvuose saugomų rankraščių išrinkti padavimus, bylojančius apie Vilniaus kilmę, tas teises ir daugybę privilegijų, kuriomis jo gyv

naudojosi, ne tik atgaivinti amžinin

nius, keleto amžių, įvykius toje sosti

ir galimybės man leido, priside

Lietuvos istorijos įvykių aiškinim

mums patiems, o Europai visai neg

riterių žygiais ir išmintingiausia Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Jogailos ir Vytauto politika, istorija menkame plote išsitenkančios Tautos, kuri pati viena, savosios pagonybės atskirta nuo kitų Europos šalių, vien savo narsos dėka įstengė atremti baisius mongolų antpuolius, pažaboti Rusią ir nesileisti pavergiama godžiai grobuoniško Prūsijos Kryžiuočių ordino.

ISBN 5-417-00907-5 9 785417 009075 www.mintis.eu